

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 22

Sayı: 2

Aralık 2020

TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

Volume: 22

Issue: 2

December 2020

ISSN 1305-7766

e-ISSN 2587-2451

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 22 Sayı: 2 Aralık 2020

TRAKYA UNIVERSITY
Journal of Social Science

Volume: 22 Issue: 2 December 2020

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi
Cilt:22 Sayı:2 Aralık 2020

TRAKYA UNIVERSTİY
Journal of Social Science
Volume:22 Issue:2 December 2020

Sahibi / Owner

Trakya Üniversitesi Rektörlüğü
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN

Baş Editör / Editor-in Chief

Doç. Dr. Gökhan ILGAZ

Editör / Editor

Dr. Öğr. Üyesi Sedef ZEYREKLİ YAŞ

Yardımcı Editör/ Assistant Editors

Öğr. Gör. Müge ATAKAN

Alan Editörleri/ Field Editors

Dil Editörleri- Prof. Dr. Handan KÖKSAL Doç. Dr. Emre GÜVENDİR
Dil, Tarih, Edebiyat - Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN
Eğitim Bilimleri ve Psikoloji- Doç. Dr. Gökhan ILGAZ
Etik Editörü- Mukadder SEYHAN YÜCEL
Güzel Sanatlar- Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
Sosyal, Beşeri, İktisadi, İdari Bilimler- Dr. Öğr. Üyesi Ebru Z. BOYACIOĞLU

Dergi Yayın Kurulu / Editorial Board

Başkan / Chairman

Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN

Üyeler / Members

Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK
Prof.Dr. Adil OĞUZHAN
Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
Dr. Öğr. Üyesi Sedef ZEYREKLİ YAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü Öner DİNÇ

Dizgi Mizanpaj/ Page Layout

Gonca GÜLVODİNA

Kapak Dizayn / Cover Design

Prof. Dr. Bünyamin ÖZGÜLTEKİN

İletişim Adresi/Address

T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Balkan Yerleşkesi - Edirne / TÜRKİYE

Tel.-Faks: 0284 235 63 00-01
e-mail: trakyasobedergi@gmail.com

Baskı / Publishing

Trakya Üniversitesi Matbaası-Edirne Teknik Bilimler MYO-
Sarayıç Yerleşkesi/EDİRNE

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.
Trakya University Journal of Social Science is International Peer-Reviewed Journal.

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Tarandığı İndeksler:
Trakya University Journal of Social Science is Indexed by:

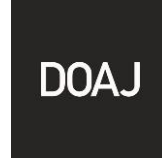
TÜBİTAK/ULAKBİM TR Akademik Dizin
Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı

EBSCO Publishing Inc.

SOBIAD

Directory of Open Access Journals

İSAM

Türk Eğitim İndeksi

Uluslararası Danışma Kurulu/International Advisory Board

(Unvan ve soyisim alfabetik sırasına göre verilmiştir.)

Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN
Trakya Üniversitesi

Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet YARAŞ
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Ayhan GENÇLER
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Aslı YÜKSEL MERMÖD
Webster University Geneva

Dr. Öğr. Üyesi Sevgi ÖZTÜRK
Trakya Üniversitesi

Prof. Barry RIDER
Cambridge University

Prof. Dr. Bedriye SARAÇOĞLU
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Belma TUĞRUL
Uluslararası Fındık Üniversitesi

Prof. Dr. Burak SALTOĞLU
Boğaziçi Üniversitesi

Prof. Dr. Bünyamin ÖZGÜLTEKİN
Altınbaş Üniversitesi

Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Dinçay KÖKSAL
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Dragi GJORGİEV
Ss. Cyril and Methodius Uni. of Skopje

Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Elliot Y. NEAMAN
University of San Francisco

Prof. Ezendu ARIWA
University of Bedfordshire

Prof. Dr. Fadil HOCA
Uluslararası Vizyon Üniversitesi

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan ARSLAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Hikmet ASUTAY
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Hülya GÜVENÇ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Işıl AKGÜL
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Kerima FİLAN
University of Sarajevo

Prof. Dr. Marieta PETROVA
Ss. Cyril and Methodius Uni. of Skopje

Prof. Dr. Mehmet ALPARGU
Sakarya Üniversitesi (Emekli Öğr. Üyesi)

Prof. Melihat TÜZÜN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖNER
Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Münevver TURANLI
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Prof. Dr. Necdet ÖZÇAKAR
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ
University of Prishtina

Prof. Philip T. HOFFMAN
California Institute of Technology

Prof. Robert MELVILLE
City University London

Prof. Dr. Salih OKUMUŞ
University of Prishtina

Prof. Dr. Sibel TURAN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR
Bandırma Üniversitesi

Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Tuncer BÜLBÜL
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Vahit TÜRK
İstanbul Kültür Üniversitesi

Prof. Assoc. Amir DURANOVIĆ
University of Sarajevo

Prof. Assoc. Hristo SALDZHIEV
Trakia University

Doç.Dr. Nurten ÇETİN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Nadir ÖCAL
Çankaya Üniversitesi

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN
Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Ovidiu STOICA
"Alexandra Ioan Cuza" University of Iaşi

Prof. Dr. Rıdvan CANIM
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Selahattin GÜRİŞ
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Sudi APAK
Esenyurt Üniversitesi

Prof. Dr. Şahamet BÜLBÜL
İstanbul Ayvansaray Üniversitesi

Prof. Tunay TUNCA
University of Maryland

Prof. Dr. Ülker AKKUTAY
Gazi Üniversitesi

Prof. Assoc. Dr. Afrim HOTI
University "Hasan Prishtina"

Assoc. Prof. Dr. Berkay ÖZCAN
London School of Eco. and Political Science

Prof. Assoc. Mirzana PAŠIĆ KODRIĆ
University of Sarajevo

Prof. Assoc. Sypros GİKONTİS
Ionian University

Prof. Assoc. Dr. Teodor SEDLARSKI
Sofia University

Doç. Dr. Seda TAŞ
Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ersan SARIKAHYA
Trakya Üniversitesi

Bu sayının hakemleri/ Reviewers of The Issue

(Unvan ve soyisim alfabetik sırasına göre verilmiştir.)

Prof. Dr. Abdullah SOYKAN
Balikesir Üniversitesi

Prof. Dr. Adil OĞUZHAN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet KUBAŞ
Namık Kemal Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Rıza FİRUZAN
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Belkıs ULUSOY
NALCIOĞLU
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Cantürk KAYHAN
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Cihan TANRIÖVEN
Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Fatma ÖZKUL
Bahçeşehir Üniversitesi

Prof. Dr. Gülden UYANIK BALAT
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Gürbüz OCAK
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin ELMAS
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM
Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Melahat PARS
Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Meryem AKOĞLAN
KOZAK
Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Murat DOĞAN
Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Atilla ARICIOĞLU
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Prof. Dr. Özgül ÖZKOÇ
Altınbaş Üniversitesi

Prof. Dr. Sabri SİDEKLİ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Serkan BENK
İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Sezer ÇABRİ
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. S. Mustafa ÖNEN
İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Şükrü MOLLAVELİOĞLU
Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Prof. Dr. Vesile YILDIZ DEMİRTAŞ
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Yılmaz ÇAKICI
Namık Kemal Üniversitesi

Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Bülent HÜNERLİ
Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Hale SUCUOĞLU
Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Harun ŞAHİN
Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Hülya TOKER
Yozgat Bozok Üniversitesi

Doç. Dr. İbrahim COŞKUN
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. İlker CIRIK
*Mimar Sinan Güzel Sanatlar
Üniversitesi*

Doç. Dr. Lütfi ÜREDİ
Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Kaan ÇALEN
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Muharrem ÖZDEN
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Musa ULUDAĞ
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa Emre CİVELEK
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Doç. Dr. Remziye CEYLAN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Türker ŞİMŞEK
Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Doç. Dr. Umut BEYLİK
Gülhane Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Doç. Dr. Zahide ONARAN
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Zeynep KURTULMUŞ
Gazi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Esra ASICI
7 Aralık Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Berat AKINCI
*Alparslan Türkeş Bil. ve Tek.
Üniversitesi*

Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÖZASLAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ULUTAŞ
Adnan Menderes Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN
Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Metin
REYHANOĞLU
Mustafa Kemal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat POLAT
Muş Alparslan Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Saim Çağrı
KOCAKAPLAN
Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Serap YOLCU
Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Serdar CANBAZ
Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Rumeysa HOŞOĞLU
KAMA
Kapadokya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Temel KALAFAT
Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yakup BURAK
Trakya Üniversitesi

İçindekiler/Contents

Araştırma Makaleleri/Research Articles

- Meryem VURAL BATIK* (679-696)
Psikolog ve Psikolojik Danışmanlarda Affetme
Forgiveness in Psychologists and Psychological Counselors
- Emin ATASOY* (697-716)
Bohol Denizinin Gizemli İncisi: Panglao Adası
Mysterious Pearl of the Bohol Sea: The Panglao Island
- Semih YÜNLÜ* (717-740)
Video Vasiyetname: Ölüme Bağlı Tasarrufların Güncellenmesi
Video Will: Updating the Testamentary Dispositions
- Sedef ZEYREKLİ YAŞ, Serol KARALAR* (763-786)
Örgüt Üyeliği ile Değerler Arasındaki İlişki: Siyasi Partiler Üzerine Bir Araştırma
The Relationship between Organization Membership and Values: A Research on Political Parties
- Duygu ÇAVUŞOĞLU, Osman Yılmaz KARTAL* (787-808)
Kendi Hızında Öğrenen Olmak: Yavaş Okul ve Temelleri
Being A Self-Paced Learner: Slow School and Its Principles
- Levent DOĞAN, Gonca GÜLVODİNA* (809-825)
Bulgaristan'da Türkçe Eğitim ve İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarının (1992-2019 Yılları) Karşılaştırılması
Turkish Language Education and Lower Secondary Turkish Textbooks (1992-2019) In Bulgaria
- Hatice Canan ARCAN, Çavuş ŞAHİN* (827-846)
Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Öğretimine Yönelik Yeterlik İnançları
Primary School Teachers' Proficiency Levels for Teaching Mathematics

Ömer ÇAMUR, Ahmet Hamdi AYDIN (847-868)

Ahlak ve Adaletin Kamu Yönetiminde Meşruiyet Sorununu Gidermedeki Rolü ve Önemi

The Role of Ethics and Justice in Solving the Problem of Legitimacy in Public Administration

Neşe ÖZKAL (885-898)

Öğretmen Adaylarının Çocuk Sevme Düzeylerinin Öğretme Motivasyonlarını Yordama Gücü

How Teacher Candidates' Fondness for Children Predicts Their Teaching Motivation

Hakan EYGÜ, Arife KILINÇ (899-919)

OECD Ülkelerinin Lojistik Performans Endekslerinin Ridge Regresyon Analizi İle Araştırılması

Examination with The Ridge Regression Analysis of Logistics Performance Indices of OECD Countries

Engin MERİÇ (921-940)

Otel İşletmeleri Yöneticilerinin Yenilik ve Yaratıcılık Özelliklerinin İşletmenin Rekabet Düzeyine Etkileri

Contributions of Innovational and Creative Characteristics of Hotel Enterprises To The Competitive Level In Hotel Enterprises

Özgür TEZEL, Selin KÜÇÜKKANCABAŞ, Emel YILDIZ (941-957)

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Bakımından Atık Yönetimi Uygulamalarının Hanehalkı Tarafından Değerlendirilmesi: Edirne Örneği

Evaluation of The Waste Management Practices with Regard of Sustainable Development Goals by Household: Edirne Case

Cüneyt TAŞKIN (977-988)

Sanal Gerçeklik Ortamında Yapılan Tenis Eğitim Faaliyetlerinin Öğretmen Adayları Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi

Investigation of The Effects of Tennis Education Activities on Teacher Candidates in Virtual Reality Environment

Bariş ÇETİN (989-1000)

İlkokul İkinci ve Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi

Investigation of Second and Third Grade Elementary School Students' Attitudes towards Life Science Course in Terms of Various Variables

Mübeyyen KÜÇÜKOĞLU (1001-1020)

Risk Yönetiminin Neresindeyiz? Otomotiv Sektörü Örneği

Where We Are in Risk Management? Example of Automotive Industry

Ragıp YILMAZ, Derviş Tuğrul KOYUNCU (1021-1042)

Bir Dönüşümün Başlangıç Hikâyesi: Kara Elmas Ve Endüstri Devrim

The History of How a Transformation Began: Black Diamond and Industrial Revolution

Burçin BAŞOĞLU (1043-1062)

Türkiye'de Sigorta Sektörüne Katkıları Açısından Katılım Sigortacılığı Prim Üretimi Analizi

The Analysis of the Participation Insurance Premiums Production in Terms of Its Contribution to Turkish Insurance Sector

Sonat BAYRAM, Gökhan SÖNMEZLER, İsmail Orçun GÜNDÜZ (1063-1084)

Banka Kartı, Kredi Kartı Ve İnternette Kart İle Yapılan Ödemelerin Sektörel Dağılımının Ortogonal (Dikey) Ve Diagonal (Köşegen) Matrisler ile Analizi

Analysis of Sectoral Distribution of Bank Card, Credit Card and Internet Card Payments with Ortogonal (Vertical) and Diagonal (Corner) Matrix

Zeynep KILIÇ, Fatma Özge ÜNSAL, Alper YORULMAZ (1085-1100)

5 Yaş Çocuklarının Gözünden Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Uygulanan Etkinlikler

Activities in Preschool Education Institutions Through the Eyes of Children 5 Years Old

Pınar ÖZDEMİR KARACA, Işıl USTA KARA (1101-1120)

Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Standartları: Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ'daki Hastanelerin Web Sitelerinin Değerlendirilmesi

Quality and Accreditation Standarts in Health: Evaluation of Web Sites of Hospitals in Edirne, Kırklareli and Tekirdağ Provinces

Zeki Gültekin SÜMER
Yumuşak Güç Yanılgısı
Soft Power Delusion

(1143-1160)

Derleme Makaleler/Review Articles

Armağan ALTUN

(741-762)

31 Mart Olayı Sırasındaki Arnavut Aktörler
Albanian Actors During the March 31 Incident

Gökçen İLHAN İLDİZ, Yeşim FAZLIOĞLU

(869-884)

Özel Eğitimde Montessori Metodunun Kullanımı
Using the Montessori Method in Special Education

Uygar BAYRAKDAR, Berrin AKMAN

(959-976)

Anti Ayrımcı Programların Okul Öncesi Sınıflarda Uygulanmasının Avantaj ve Sınırlılıkları
Advantage and Limitations of Application of Anti-Bias Programs in Pre-School Classes

Hristo SALDZHIEV, Ayşe Tuğçe KONAÇ

(1121-1141)

XIV. ve XV. Asır Bulgar Kaynaklarında Erken Osmanlı Hükümdarlarının Çar Unvanının Tarih ve Kültür Değerlendirmesi
Historical and Cultural Evaluation of the Czar Titles of the Early Ottoman Emperors in the Bulgarian Recourses of the 14th And 15th Centuries

PSİKOLOG VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLARDA AFFETME

FORGIVENESS IN PSYCHOLOGISTS AND PSYCHOLOGICAL COUNSELORS

Meryem VURAL BATIK*

Geliş Tarihi: 12.11.2019
(Received)

Kabul Tarihi: 05.11.2020
(Accepted)

ÖZ: Bu araştırmanın amacı ruh sağlığı profesyonellerinin ve adaylarının affetme düzeylerini incelemektir. Araştırmaya, 101 psikolojik danışman adayı, 141 psikolog adayı, 115 psikolojik danışman ve 165 psikolog olmak üzere toplam 522 ruh sağlığı profesyoneli ve aday katılmıştır. Affetme düzeyini belirlemek amacıyla Affetme Ölçeği kullanılmıştır. Tek Yönlü MANOVA sonucunda, çalışan ruh sağlığı profesyonellerinin kendini affetme düzeylerinin adaylara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu; psikolojik danışman adaylarının başkasını affetme düzeylerinin ise diğerlerine göre anlamlı ölçüde daha düşük olduğu bulunmuştur. İki Yönlü ANOVA sonuçlarına göre ise, kadın ve erkeklerin affetme düzeylerinin anlamlı ölçüde farklılık göstermediği; daha uzun süre mesleki deneyimi olan ruh sağlığı profesyonellerinin affetme düzeylerinin anlamlı ölçüde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Lisans eğitimi gören psikolog adaylarının ve psikolojik danışman adaylarının başkasını affetme düzeylerinde ortaya çıkan farklılık, meslek çalışanlarında görülmemiştir. Elde edilen bulgular ilgili alanyazın ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Affetme, psikolojik danışman, psikolog, aday, ruh sağlığı profesyoneli.

ABSTRACT: The aim of this study is to examine forgiveness levels of the mental health professionals and candidates. 522 health care professionals and candidates in total participated in the study, of which 101 are psychological counselor candidates, 141 are psychologist candidates, 115 are psychological counselors, and 165 are psychologists. Forgiveness Scale was used in order to determine the level of forgiveness. According to the results of One-Way MANOVA, it was found that the self-forgiveness levels of the mental health professionals were significantly higher than those of candidates, and the forgiveness of others levels of the psychological counselor candidates were significantly lower than those of the other groups. According to the results of Two-Way ANOVA, forgiveness levels of males and females did not differ significantly; forgiveness levels of the mental health professionals who have longer years of professional experience were significantly higher than those of the other groups. The variance that arises in forgiveness of others levels of the psychologist candidates and psychological counselor candidates who receive undergraduate education was not found in the professionals that work in the field. The findings were discussed in the light of related literature.

Key Words: Forgiveness, psychological counselor, psychologist, candidate, mental health professional.

* Dr. Öğretim Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, meryem.vural@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7836-7289.

1. GİRİŞ

Psikolojik değerinin anlaşılması ile birlikte, son yıllarda psikoloji alanında ilgi odağı haline gelen “affetme” kavramı (Bugay, 2010), özellikle pozitif psikolojinin gelişmesiyle birlikte psikolojik danışma alanında önemli bir konu olarak kabul edilmektedir (Bugay ve Demir, 2012; Ergüner-Tekinalp ve Terzi, 2012). Bu doğrultuda affetme ile ilişkili faktörlerin incelendiği ve affetmenin geliştirilmesine yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Affetmenin psikoloji alanında birçok tanımı yapılmakla birlikte Enright (1996) tarafından yapılan affetme tanımı yaygın olarak kabul görmektedir. Affetme; bireyin, onu haksız yere inciten başka kişiye karşı sevgi, cömertlik ve merhamet gibi hislerin teşvik edilmesiyle, kızgınlık, olumsuz yargılama ve ilgisiz davranma gibi hisleri isteyerek terk etmesi olarak açıklanmaktadır (Enright, 1996). Affetmenin ne olmadığını açıklamak, affetme kavramının daha iyi anlaşılabilmesini sağlayabilir (Enright ve North, 1998). Bu doğrultuda affetme, göz yummak (Scobie ve Scobie, 1998), inkâr etmek (Fincham ve Kashdan, 2004), barışmak (Enright ve North, 1998), unutmak (Madsen, Gygi, Hammond ve Plowman, 2009), haklı çıkarmak (Enright, 2001) ve uzlaşmak (Fincham, Hall ve Beach, 2005) değildir. Bunun aksine affetmenin olanı kabul etmeyi, öfkeyi durdurmayı ve kendini iyi hissetmeyi içerdiği (Enright, 2001) belirtilmektedir. Kısacası affetme, zarar gören kişinin kendisine zarar veren kişiye kızgın olma ve ondan intikam alma hakkından vazgeçmesi (Enright ve Coyle, 1998) veya durumu eski haline getirmeye yönelik haklı iddiasını bir kenara bırakmak için verdiği bilinçli bir karardır (Scobie ve Scobie, 1998).

Her ne kadar bu tanımlarda zarar veren bir başka kişiyi affetmeye odaklanıldığı görülse de affetmenin kendini, başkalarını ve durumu affetme olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır (Thompson vd., 2005). Kendini affetme, bireyin hata yaptığını fark etmesi ve kendini olduğu gibi kabul etmesi, buna bağlı olarak kendine kızma, kendini suçlama gibi olumsuz duygularının azalması ve kendine ilişkin olumlu duygularının artması durumudur (Enright, 1996). Başkalarını affetme; bir başka kişi tarafından zarar görmüş olan kişinin hissettiği öfkeden, dargınlıktan ve korkudan kendisini uzaklaştırdığı ve intikam almak istemediği içsel bir süreçtir (Denton ve Martin, 1998). Durumu affetme ise kişinin kontrolü dışında meydana gelen yaşamsal durumlarda (hastalıklar, afetler, kazalar vs.) olumsuz duygularını kontrol etmesi ve yaşadıklarını affetmesidir. Örneğin, genetik bozukluktan kaynaklı bir sağlık sorunu olduğunda, geni aktaran aile üyesini affetmekle birlikte, hastalık durumunu da affetmek gerekmektedir (Thompson vd., 2005). Bu çalışma kapsamında ise sadece kendini ve başkasını affetme boyutları ele alınmaktadır.

Affetmek kişinin başka biri için yaptığı bir eylem değil, aksine kişinin kendisi için yaptığı bir eylemdir. Affetmek kişinin kendisine verdiği bir hediye olarak görülmektedir (Enright, 2001). Çünkü affetme, bireyin yaşadıklarını ve başkalarını önyargısız kabullenmesini sağlayarak (Şener ve Çetinkaya, 2015), öfke, depresyon

ve kaygı gibi bireyin yaşadığı olumsuzlukların azalmasına yardımcı olmaktadır (Gürbüz, 2016). Affedici bireyler, daha olumlu kişilerarası ilişkiler kurabilmekte ve çevrelerinden daha çok sosyal destek alabilmektedir (Toussaint ve Webb, 2005). Bu sayede affetme eğilimi yüksek olan bireyler, sosyal ilişkilerinde daha uyumlu olmakta (Tse ve Yip, 2009) ve sosyal ilişkilerinden daha çok doyum almaktadır (Gürbüz, 2016). Genel olarak affetme, olumlu düşünceyi destekleyerek (McCullough, Bellah, Kilpatrick ve Johnson, 2001; Peterson ve Seligman, 2004), öznel iyi oluşun (Asıcı, 2018; Balcı-Çelik ve Öztürk-Serter, 2017; Bono, McCullough ve Root, 2008; Satıcı, 2016), psikolojik iyi oluşun (Pareek ve Jain, 2012) ve yaşam doyumunun (Kaleta ve Mroz, 2018; Öztörel, 2018; Zhu, 2015) artmasına katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla ruh sağlığını korumada önemli bir faktör olduğu belirtilen affetmenin (Toussaint ve Webb, 2005), psikolojik danışma sürecinde sıklıkla karşılaşılan bir olgu olması şaşırtıcı değildir. Nitekim insanların günlük yaşam olaylarında affetmeleri gereken, kendilerine zarar veren birçok olay veya durumla karşı karşıya kaldığı aşikârdır.

Tüm bireyler kendilerine zarar veren yaşantılarla karşılaştıklarında, duygusal ve bilişsel dengeleri olumsuz olarak etkilenmekte, kişisel bütünlüklerini korumak veya yeniden yapılandırmak amacıyla psikolojik yardım arayışına girmektedir (Gordon, Baucom ve Snyder, 2000). Danışanların geçmişteki kırgınlıklarını, kinlerini ve acılarını bir kenara bırakmalarına yardım etmek, psikolojik danışma sürecinin hedeflerinden biridir (Berecz, 2001). Bireyin kendini bir “kurban” olarak değil, “affetme gücüne sahip bir birey” olarak yeniden tanımlamasına yardımcı olan affetme sürecini, psikolojik danışmanların psikolojik danışma sürecinde etkin ve verimli kullanmaları önemli görülmektedir (Ergüner-Tekinalp ve Terzi, 2012). Affetmenin etkili kullanımı için, psikolojik danışmanların affetmeyi gerçek anlamda bilmesi (Moorhead, Gill, Minton ve Myers, 2012) ve danışanları affetmenin yararlarını tartışmaya teşvik etme konusunda yeterliliğinin olması gerekmektedir (Murray, 2002). Bunun yanı sıra psikolojik danışmanların sahip olması gereken birçok kişilik özelliğine (Corey, 2015) ek olarak, affedici olmalarının öneminden de bahsedilmektedir (Gümüşçağlayan, 2018). Nitekim psikolojik danışmanın affedici olması, zarar görmüş bir danışanın yaşadıklarına anlam yaratma sürecinde destekleyici olacaktır (Moorhead vd., 2012). Ayrıca affetme süreci ve sonuçları konusunda daha fazla bilgi sahibi olan affedici psikolojik danışmanlar, danışanları için iyi bir model olabilir ve danışanlarını affetmeye daha çok teşvik edebilirler (İkiz, Mete-Otlu ve Asıcı, 2015). Tüm bu alanyazın bilgileri ruh sağlığı profesyonellerinin affetmeye ilişkin tutumlarının ve affedici olmalarının önemine dikkati çekmektedir.

Psikolojik danışma sürecinde affetme üzerinde çalışabilmesi için psikolojik danışmanın affetme sürecini ve bu süreci etkileyen etmenleri bilmesi kadar affedici olmasının da danışanlar için yararlı olduğu (İkiz vd., 2015) dikkate alındığında, psikolojik danışmanların affediciliklerinin incelenmesinin değerli olduğu

düşünülmektedir. İlgili alanyazında affetme ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte, psikolojik danışma hizmeti veren ruh sağlığı profesyonellerinin ve adaylarının affetme düzeylerini inceleyen araştırmaların (Gümüşçağlayan, 2018; İkiz vd., 2015; Konstam vd., 2000; Moorhead vd., 2012; Öztörel, 2018) sınırlı olduğu söylenebilir. Bu çalışmalardan birini gerçekleştiren İkiz ve arkadaşları (2015) psikolojik danışman adaylarının affetmeyle ilgili inançlarını belirlemeye çalışmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, psikolojik danışman adaylarının affediciliğin anlamı hakkında biraz bilgi sahibi olduklarını; ancak gerçek affetmenin ne olduğunu bilmediklerini, affetmeyi bir kişilik özelliği olarak değil, kişilerarası ilişkilerde koşullu bir süreç olarak gördüklerini göstermiştir. Konstam vd. (2010) ise ruh sağlığı profesyonellerinin affetmeye karşı tutumlarını ve danışma sürecindeki affetme ile ilgili uygulamalarını belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmada, affetmeye karşı daha olumlu tutumlar sergileyen psikolojik danışmanların, danışanlarını affetme üzerinde konuşmaya teşvik etmelerinin daha olası olduğunu ortaya koymuşlardır. Psikolojik danışman adayları ile yapılan diğer çalışmalarda ise affetme ile çeşitli psikolojik özellikler arasındaki ilişkiler incelenmiş; affetme ile iyi oluş arasında pozitif yönde ilişki (Moorhead vd., 2012), affetme ile psikolojik sağlamlık ve yaşam doyumu arasında ise pozitif yönde ilişki (Öztörel, 2018) ve affetme ile psikolojik belirtileri arasında negatif yönde ilişki (Gümüşçağlayan, 2018) olduğu belirlenmiştir.

Affetme üzerine yapılan çalışmaların üzerinde durduğu konulardan biri cinsiyetin affetme davranışında belirleyici bir rolü olup olmadığıdır. Root ve Exline'a (2011) göre kadın ve erkeklerin affetme hakkında düşünme biçimleri birbirinden farklıdır; kadınlar affetmeyi daha çok duygusal iyileşme içeren ve zor bir süreç olarak görmekte, erkekler ise affetmeyi çoğunlukla tek seferlik bir karar ve hızlıca yerine getirilmesi gereken bir görev olarak algılamaktadır. Bu nedenle affetmede cinsiyetin belirleyici bir değişken olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte güncel araştırmalarda kadın ya da erkek olmanın affetme üzerinde rolünün olmadığı (Gümüşçağlayan, 2018; Idemudia ve Mahri, 2011; Sayın, 2017); rolü olsa bile bu farklılığın diğer değişkenlerle ilişkili olabileceği (Toussaint ve Webb, 2005) belirtilmiştir. Buna paralel olarak sosyolojik, dinî ve kültürel değişkenlerin dolaylı olarak kadınların ve erkeklerin affetme düzeylerini etkileyebileceği vurgulanmıştır (Miller, Worthington ve McDaniel, 2008). Buradan hareketle mevcut araştırmada cevap aranacak sorulardan birini de cinsiyete göre ruh sağlığı profesyonellerinin affetme düzeylerindeki farklılıklar oluşturmuştur.

Mevcut araştırma hem mesleğe başlamış olan ruh sağlığı profesyonellerinin hem de adayların affetme düzeylerini ortaya koyacak olması açısından geçmiş araştırmalardan farklılık taşımaktadır. Psikolojik danışman adaylarının birçoğunun, kendi ailelerinde psikolojik stres yaşadıkları ve bu durumun onları psikolojik danışmanlık mesleğine yönlendirdiği yönünde yaygın bir görüş bulunmaktadır (Sussman, 1992). Danışanların incinmeleriyle karşılaştıkça ve onların acılarına

maruz kaldıkça, psikolojik danışmanların da acı çekmeye başlama ihtimali bulunmakta ve bu nedenle de kendi acılarının farkında olmaları önemli görülmektedir (Moorhead vd., 2012). Ruh sağlığı profesyonellerinin kendi incinmelerinin üstesinden gelebilmesinde, yaşlarına da bağlı olarak günlük yaşam deneyimlerinin ve mesleki deneyimlerinin etkisinin olduğu düşünülmekte; bu nedenle de mevcut araştırmada ruh sağlığı profesyonellerinin affetme düzeylerinin adaylara göre daha yüksek olması beklenmektedir. Ayrıca ruh sağlığı profesyonelleri olarak kabul edilen psikolog ve psikolojik danışmanların benzer eğitim süreçlerinden geçmeleri ve mesleki deneyimlerinin de benzerlik taşıması nedeniyle affetme düzeylerinin de benzer olması beklenmektedir. Bu araştırmadan elde edilecek bulguların affetme ile ilgili alanyazına katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Buradan hareketle bu araştırmada psikolojik danışma hizmeti sunan ruh sağlığı profesyonellerinin ve adaylarının affetme düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Çalışan ve aday psikolojik danışmanlar ile psikologların affetme düzeyleri anlamlı ölçüde farklılık göstermekte midir?
2. Çalışan ve aday psikolojik danışmanlar ile psikologların affetme düzeyleri cinsiyet ve mesleki deneyim sürelerine göre anlamlı ölçüde farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

Çalışan ve aday psikolojik danışmanlar ile psikologların affetme düzeylerinin incelendiği bu araştırma, genel tarama modeline göre yürütülmüştür. Genel tarama modelinde, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla, evrenden alınacak bir grup veya örneklem üzerinde tarama yapılır (Karasar, 2015).

2.1. Araştırma Grubu

Bu araştırma, bir devlet üniversitesinin Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik ile Psikoloji bölümlerinde öğrenim görmekte olan öğrencilerle ve alanda çalışan psikolojik danışman ve psikologlarla yürütülmüştür. Araştırmaya 101 psikolojik danışman adayı (%19,3), 141 psikolog adayı (%27), 115 psikolojik danışman (%22) ve 165 psikolog (%31,6) olmak üzere toplam 522 ruh sağlığı profesyoneli ve adayı katılmıştır. Araştırmaya katılan Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik ile Psikoloji bölümü öğrencilerinin %37,2'si birinci sınıf, %16,9'u ikinci sınıf, %18,6'sı üçüncü sınıf ve %27,3'ü dördüncü sınıfta öğrenim görmektedir. Araştırmaya katılan psikolojik danışman ve psikologların mesleki deneyim süreleri 1-40 yıl arasında değişmektedir. Psikolojik danışman ve psikologların %65'inin mesleki deneyim süresi 10 yıldan az, %28,2'sinin 10- 19 yıl arası ve %6,8'inin ise 20 yıldan fazladır. Katılımcıların %83,9'u kadın (n=438), %16,1'i (n=84) erkek olup, yaş ortalaması ise 26.59'dur.

2.2. Veri Toplama Araçları

Veriler Kişisel Bilgi Formu ve Affetme Ölçeği aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmacı tarafından oluşturulan Kişisel Bilgi Formunda yaş, cinsiyet, öğrenim görülen sınıf, mesleki deneyim süresi, gelir durumu, aile tutumu ve yaşam yerine ilişkin sorular bulunmaktadır.

2.2.1. Affetme Ölçeği

Affetme düzeyini belirlemek amacıyla Ersanlı ve Vural-Batık (2015) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde geliştirilmiştir. Yedili Likert tipinde geliştirilen ölçekte 13 madde yer almaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 13 ve en yüksek puan ise 91'dir. Ölçekten alınan yüksek puanlar affetme düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek amacıyla açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, toplam varyansın %46,09 olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin iki faktörlü olarak kabul edilebilir uyum gösterdiği bulunmuştur ($\chi^2/sd=1.95$, RMSEA= .07, GFI= .91, AGFI= .87, SRMR= .06, NNFI= .89, CFI= .91, $p<.000$). "Kendini Affetme" olarak adlandırılan birinci alt boyut 3 maddeden; "Başkasını Affetme" olarak adlandırılan ikinci alt boyut ise 10 maddeden oluşmaktadır. "Tolerans Ölçeği" (Ersanlı, 2014) ile yapılan geçerlik çalışmasında ise benzer ölçekler katsayısı .56'dır. İç tutarlığı saptamak amacıyla hesaplanan Cronbach alfa katsayısı .74'tür. Testi yarılama güvenilirliği katsayısı, ilk yarı için .71 ve ikinci yarı için .77 bulunmuştur. Mevcut çalışmada ise hesaplanan Cronbach alfa katsayısı .80 olarak bulunmuştur.

2.3. İşlem

İlk olarak Sosyal ve Beşerî İlimler Etik Kurulundan gerekli izinler alınmıştır. Veri toplama araçları Google formlara aktarılmıştır. Bir devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan Psikoloji ve PDR bölüm öğrencilerine ders saati içerisinde araştırma hakkında bilgi verilmiştir. Aynı ilde çalışan psikolog ve psikolojik danışmanlara derneklerin şubeleri aracılığı ile ulaşılmıştır. Katılımcılardan gönüllülükleri doğrultusunda telefonlarına gönderilen link aracılığı ile ölçeği doldurmaları istenmiştir. Anket uygulaması yaklaşık 5 dakika sürmüştür.

2.4. Verilerin Analizi

Aday ve çalışan psikolojik danışman ve psikologların affetme düzeylerine ilişkin betimsel istatistikler yapılmıştır. Çok değişkenli istatistiklerin yapılabilmesi için normal dağılım ve varyansların homojenliği varsayımının karşılanması gerekmektedir. İlk olarak verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için yapılan One Sample Kolmogorov-Smirnov testi sonucunda, verilerin normal dağıldığı görülmüştür ($p=.052$, $p>.05$). İkinci olarak gruplara ait kovaryans matrislerinin eşit olup olmadığını yani varyansların homojen olup olmadığını belirlemek için Box's M testi yapılmıştır. Box's M testi sonucunda varyansların homojenliği varsayımının karşılandığı görülmüştür (Box's M= 3.801, $p=.717$). Bu iki varsayımın karşılandığı görülmüş ve çok değişkenli istatistiklerin

yapılabileceğine karar verilmiştir. Çalışan ve aday psikolojik danışmanlar ile psikologların kendini ve başkasını affetme düzeylerinin anlamlı ölçüde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için Tek Yönlü MANOVA yapılmıştır. Çalışan ve aday psikolojik danışmanlar ile psikologların affetme düzeylerinin cinsiyet ve mesleki deneyim süresine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için İki Yönlü ANOVA uygulanmıştır. Elde edilen istatistiklerin anlamlılığı .05 düzeyinde sınanmıştır.

3. BULGULAR

Psikolojik danışman adaylarının, psikolog adaylarının, psikolojik danışmanların ve psikologların Affetme Ölçeği'nden aldıkları puanların ortalamaları, standart sapma değerleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Affetme Ölçeği'nden alınan puanların ortalamaları, standart sapma değerleri

Gruplar	n	Ortalama	Ss
Psikolojik danışman adayı	101	50.73	9.11
Psikolog adayı	141	54.09	12.81
Psikolojik danışman	115	57.40	12.65
Psikolog	165	57.73	12.95

Tablo 1'de görüldüğü gibi psikolojik danışman adaylarının Affetme Ölçeği'nden aldıkları puanların ortalaması 50.73 (Ss=9.11), psikolog adaylarının affetme puan ortalaması 54.09 (Ss=12.81), psikolojik danışmanların affetme puan ortalaması 57.40 (Ss=12.65) ve psikologların affetme puan ortalaması 57.73 (Ss=12.95)'tür. Bu sonuçlara göre araştırmaya katılan adayların ve çalışanların affetme düzeylerinin orta olduğu söylenebilir.

Çalışan ve aday psikolojik danışmanlar ile psikologların kendini ve başkasını affetme düzeylerinin anlamlı ölçüde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Tek Yönlü MANOVA testi sonuçları Tablo 2 ve Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 2: Çalışan ve aday ruh sağlığı profesyonellerinin kendini ve başkasını affetme puanlarına ilişkin Tek Yönlü MANOVA sonuçları

Etki	Wilk's Lambda (λ)	F	Sd (Hipotez)	Sd (Hata)	P
Çalışan ve Aday Ruh Sağlığı Profesyoneli	.927	6.697	6.00	1034.00	.000

Tek Yönlü MANOVA sonucuna göre (Tablo 2), kendini affetme ve başkasını affetme puanları üzerinde ruh sağlığı profesyonellerinin aday veya çalışan olma temel etkisi anlamlı bulunmuştur ($\lambda =.92$, $F_{(6,1034)}=6.697$ $p<.001$). Tablo 3'te görüldüğü gibi kendini affetme puanları [$F_{(3,518)}=8.972$, $p<.001$] ve başkasını affetme puanları [$F_{(3,518)}=5.579$, $p<.01$] aday/çalışan psikolojik danışmanlar ve psikologlar arasında anlamlı ölçüde farklılık göstermektedir.

Tablo 3: Çalışan ve aday ruh sağlığı profesyonellerinin kendini ve başkasını affetme puanlarına ilişkin Tek Yönlü MANOVA sonuçları

Değişken	Gruplar	n	Ort.	Ss	Sd	F	p
Kendini Affetme	Psk.dan. adayı	101	12.43	.432			
	Psikolog adayı	141	12.05	.366	3	8.972	.000
	Psk. danışman	115	14.15	.405	518		
	Psikolog	165	14.18	.338			
Başkasını Affetme	Psk.dan. adayı	101	38.29	1.076			
	Psikolog adayı	141	42.03	.911	3	5.579	.001
	Psk. danışman	115	43.24	1.009	518		
	Psikolog	165	43.55	.842			

MANOVA sonucunda elde edilen bu anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Bonferroni yapılmıştır. Bu aşamada kullanılan post-hoc tekniklerinden biri olan Bonferroni testi, gruplar arası belirlenen farkı ve bu farkın anlamlılık düzeyini I. ve II. tip hatalardan arınık ve kararlı biçimde ortaya koymaktadır (Miller, 1969). Bonferroni testi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Affetme puanlarının gruplar arası farklarına ilişkin Bonferroni testi sonuçları

		Psikolojik dan. Adayı	Psikolog adayı	Psikolojik dan.	Psikolog
		Ort. farkı	Ort. farkı	Ort. farkı	Ort. farkı
Kendini Affetme	Psk.dan. adayı	-	.38	-1.72*	-1.74**
	Psikolog adayı	-.38	-	-2.10*	-2.13***
	Psk. danışman	1.72*	2.10*	-	-.02
	Psikolog	1.74**	2.13***	.02	-
Başkasını Affetme	Psk.dan. adayı	-	-3.73*	-4.94**	-5.25**
	Psikolog adayı	3.73*	-	-1.20	-1.51
	Psk. danışman	4.94**	1.20	-	-.30
	Psikolog	5.25**	1.51	.30	-

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

Tablo 4'te verilen Bonferroni testi sonuçları, psikolojik danışmanların kendini affetme puan ortalamasının, psikolojik danışman adaylarından (1.72, p<.05) ve psikolog adaylarından (2.10, p<.05) anlamlı ölçüde yüksek olduğunu; psikologların kendini affetme puan ortalamasının, psikolojik danışman adaylarından (1.74, p<.01) ve psikolog adaylarından (2.13, p<.001) anlamlı ölçüde yüksek olduğunu göstermektedir. Başkalarını affetme puan ortalamaları farkları incelendiğinde ise, psikolojik danışman adaylarının başkalarını affetme puan ortalamasının, psikolog adaylarından (-3.73, p<.05), psikolojik danışmanlardan (-4.94, p<.01) ve psikologlardan (-5.25, p<.01) anlamlı ölçüde düşük olduğu görülmektedir. Kısacası psikolojik danışmanların ve psikologların kendini affetme düzeyleri adaylardan daha yüksek iken; psikolojik danışman adaylarının başkasını affetme düzeyleri ise diğer

gruplardan daha düşüktür. Diğer bir deyişle, adaylar ile çalışanlar karşılaştırıldığında, genel ifadeyle ruh sağlığı profesyonellerinin affetme düzeylerinin adaylara göre daha yüksek olduğu belirtilebilir. Ruh sağlığı branşı açısından karşılaştırıldığında ise, psikolog adaylarının başkalarını affetme düzeyleri psikolojik danışman adaylarına göre anlamlı ölçüde daha yüksek iken, alanda çalışan psikolojik danışman ve psikologların başkalarını affetme düzeyleri farklılık göstermemektedir.

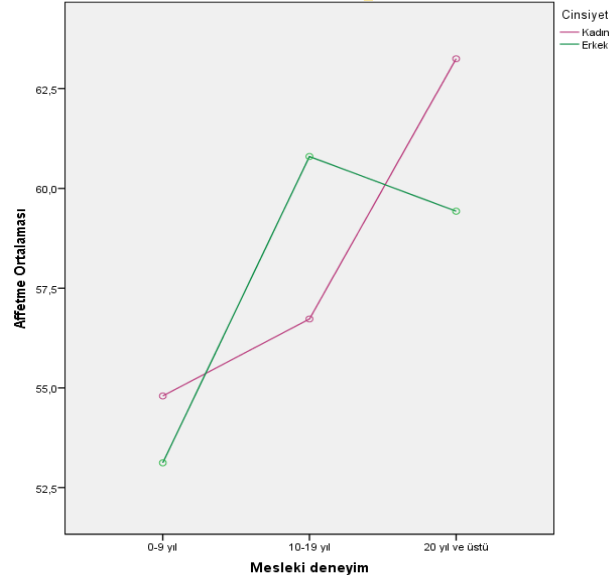
Çalışan ve aday psikolojik danışmanlar ile psikologların affetme düzeylerinin cinsiyete ve mesleki deneyim süresine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için yapılan İki Yönlü ANOVA sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Cinsiyet ve mesleki deneyime göre toplam affetme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin İki Yönlü ANOVA sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Cinsiyet	6.48	1	6.48	.042	.837
Mesleki deneyim	1707.23	2	853.61	5.588	.004*
Cinsiyet*Mesleki deneyim	428.78	2	214.39	1.403	.247
Hata	78824.04	516	152.76		
Toplam	1678263.0	522			

Tablo 5'te, kadın ve erkeklerin affetme puan ortalamalarının anlamlı ölçüde farklılık göstermediği ($F_{(1-516)}=.042$; $p>.05$), ancak katılımcıların mesleki deneyim süresine göre affetme puanlarının anlamlı ölçüde farklılaştığı ($F_{(2-516)}=5.588$; $p<.01$) görülmektedir. Mesleki deneyim süresindeki bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Bonferroni testi yapılmıştır. Bonferroni testi sonucuna göre mesleki deneyimi 10 yıldan az olan ruh sağlığı profesyonellerinin affetme düzeyleri, 10- 19 yıl arası deneyime sahip olanlardan (-4.80, $p<.05$) ve 20 yıldan fazla deneyime sahip olanlardan (-7.37, $p<.05$) anlamlı ölçüde daha düşük bulunmuştur.

Cinsiyet ve mesleki deneyim süresinin ortak etkisi incelendiğinde ise elde edilen değer anlamlı olmadığı görülmüştür ($F_{(2-516)}=1.403$; $p>.05$). Bu bulgu kadın ve erkek katılımcıların mesleki deneyim süresine göre affetme düzeylerinde anlamlı ölçüde farklılık olmadığını göstermektedir.

Şekil 1: Affetme Puan Ortalamalarının Cinsiyet ve Mesleki Deneyime Göre Değişimi

Kadın ve erkek ruh sağlığı profesyonellerinin mesleki deneyim sürelerine göre affetme puan ortalamaları incelendiğinde (Şekil 1); 10 yıldan az deneyimi olan kadın ve erkek ruh sağlığı profesyonellerinin affetme puan ortalamalarının birbirine çok yakın olduğu görülmektedir ($Ort_{(kadın)}=54.80$, $Ort_{(erkek)}=53.12$). 10-19 yıl deneyimi olan erkeklerin ($Ort=60.80$) kadınlara göre ($Ort=56.73$) ve 20 yıl ve üstü deneyimi olan kadınların ($Ort=63.25$) erkeklere göre ($Ort=59.43$) affetme puan ortalamalarının daha yüksek olmasına karşın bu ortak etkinin anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

4. TARTIŞMA

Psikolojik danışma sürecinde ruh sağlığı profesyonellerinin en sık karşılaştıkları konulardan biri, danışanların zarar veren yaşantılar nedeniyle kendilerini veya başkalarını suçlamalarıdır. Geçmişteki incinmeler ve bunları affetme hakkında konuşmanın danışanların iyileşme sürecine olumlu etkisi vardır (Wade, Bailey ve Shaffer, 2005). Psikolojik danışma sürecinde affetmenin etkili bir şekilde kullanılabilmesi için ise ruh sağlığı profesyonellerinin affetmeyi gerçek anlamda bilmesi önemli görülmektedir (Murray, 2002). Ruh sağlığı profesyonellerinin affedici olmasının yararları (İkiz vd., 2015) dikkate alındığında, alanda çalışan ruh sağlığı profesyonellerinin ve adaylarının affetme düzeylerinin incelenmesi önemli görülmüştür.

Ruh sağlığı profesyonellerinin ve adaylarının affetme düzeylerinin incelendiği bu araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda, psikolog adayları ile psikolojik danışman adaylarının kendini affetme düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık

görülmemiştir. Ayrıca alanda çalışan psikolojik danışmanların ve psikologların kendini affetme düzeyleri de birbirinden farklılık göstermemiştir. Adaylar ile çalışanlar karşılaştırıldığında ise, çalışan ruh sağlığı profesyonellerinin kendini affetme düzeylerinin adaylara göre anlamlı ölçüde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Alanyazında psikolojik danışmanların ve adaylarının affetme düzeylerini ve psikolojik danışma sürecinde affetmenin kullanılmasına yönelik tutumlarını inceleyen araştırmalar (Gümüştayağlayan, 2018; İkiz vd., 2015; Konstam vd., 2000; Moorhead vd., 2012; Öztörel, 2018) bulunmakla birlikte, çalışan ve aday ruh sağlığı profesyonelleri arasındaki farklılıkların incelendiği çalışmalara rastlanmamıştır. Mevcut araştırmada ruh sağlığı profesyonellerinin kendini affetme düzeylerinin branşlar arasında farklı olmaması beklenen bir bulgudur. Zira hem psikoloji ile PDR lisans eğitimlerinin ve öğrenci özelliklerinin hem de çalışan psikolog ve psikolojik danışmanların mesleki deneyimlerinin birbirine birçok açıdan benzerlik gösterdiği söylenebilir. Çalışan ruh sağlığı profesyonellerinin kendini affetme düzeylerinin adaylara göre daha yüksek olması ise yaş, günlük yaşam deneyimleri ve mesleki deneyimler ile açıklanabilir. Yaş ilerledikçe ruh sağlığı profesyonellerinin hem günlük yaşantılarının hem de mesleki deneyimlerinin affetme süreçlerine katkıda bulunması muhtemeldir.

Araştırmada elde edilen diğer bir bulguya göre, psikolojik danışman adaylarının başkasını affetme düzeylerinin psikolog adaylarından anlamlı ölçüde düşük olduğu; ancak alanda çalışan psikolojik danışman ve psikologların başkasını affetme düzeylerinin birbirinden farklılık göstermediği belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, lisans eğitimi sürecinde olan psikolog adaylarının ve psikolojik danışman adaylarının başkasını affetme düzeylerinde ortaya çıkan farklılık, meslek çalışanlarında görülmemiştir. Adaylar ile çalışanlar karşılaştırıldığında ise, çalışan ruh sağlığı profesyonellerinin başkasını affetme düzeyleri, psikolojik danışman adaylarından anlamlı ölçüde daha yüksektir; ancak psikolog adayları ile anlamlı ölçüde farklılık göstermemiştir. Çalışan ruh sağlığı profesyonellerinin başkasını affetme düzeylerinin branşlar arasında farklı olmaması ve psikolojik danışman adaylarından daha yüksek olması beklendiği bir bulgudur. Bu bulgu, çalışan ruh sağlığı profesyonellerinin yaşlarına da bağlı olarak hem mesleki deneyimlerinin hem de günlük yaşam deneyimlerinin başkalarını affetme düzeylerine katkısının olduğu yönünde yorumlanabilir. Ancak psikolog adayları ile psikolojik danışman adaylarının başkasını affetme düzeylerinin farklı olması dikkati çekmektedir. Bu farkın, araştırmanın yapıldığı örneklem grubunun özellikleriyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Alanyazında affetmeyi etkilediği belirtilen öznel iyi oluş (Balcı-Çelik ve Öztürk-Serter, 2017), empati (Aşçıoğlu-Önal, 2014), yaşam doyumu (Bugay ve Demir, 2011) ve ruminasyon (Özgür ve Eldelekoğlu, 2017) gibi diğer değişkenler açısından adayların benzer özelliklerde olup olmadığı dikkate alınmamıştır. Ayrıca bu bulgu, affetmeyi yordadığı belirlenen “hatada sorumluluk,

hatanın yol açtığı sonuçlar ve hatanın kimin tarafından yapıldığı” gibi hataya ilişkin özelliklerin (Bugay ve Demir, 2011) ve “anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostelite” gibi psikolojik belirtilere sahip olma düzeylerinin (Gümüşçağlayan, 2018) farklı olabileceğini akla getirmektedir. Mevcut araştırmada katılımcıların hataya ilişkin özellikleri, affetme yaşantıları ve psikolojik belirtileri de dikkate alınmamıştır. Araştırmaya katılan psikolojik danışman adaylarının başkasını affetme düzeylerinin daha düşük olması, affetmeyi etkileyen tüm bu değişkenler açasından farklı özelliklere sahip olmalarından kaynaklanmış olabilir.

Bu araştırmadan elde edilen bir başka bulguya göre, çalışan ve aday psikolojik danışmanlar ile psikologların toplam affetme düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı ölçüde farklılık göstermediği görülmüştür. Bu bulguya benzer olarak Türkiye’de affetmenin cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği sonucuna ulaşan çok sayıda araştırma (Alpay, 2009; Alp ve Ercan, 2011; Asıcı, 2013; Gümüşçağlayan, 2018; Gündüz, 2014; Öksüz ve Öztürk, 2017; Sayın, 2017) bulunmaktadır. Bu bulgunun aksine üniversite öğrencileriyle yapılan bazı çalışmalarda (Çivan, 2013; Toktaş; 2019), kadınların “başkalarını affetme” düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Psikolojik danışman adaylarında affetmenin incelendiği birkaç araştırmada ise birbirinden farklı bulguların elde edilmesi dikkati çekmektedir. Bir araştırmada kadın psikolojik danışman adaylarının “başkalarını affetme” düzeylerinin erkeklere göre anlamlı ölçüde daha yüksek olduğu görüldükten (Gümüşçağlayan, 2018); bir başka araştırmada erkek psikolojik danışman adaylarının toplam affetme düzeylerinin kadın adaylara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu (Öztörel, 2018) belirlenmiştir. Bu araştırmalarda kadın öğrencilerin daha çok affedici olmasının nedeni, kadınlara affetme üzerine toplumda verilen mesajların daha fazla olması gibi kültürel özelliklerle ilgili olabilir. Bununla birlikte psikoloji ve PDR alanında alınan eğitimlerin ve kazanılan anlayışların, affetmede değişimler meydana getirdiği ve cinsiyetin etkisini azalttığı düşünülebilir. Ayrıca, affetme düzeyi kadın veya erkek olmaktan ziyade geçmiş yaşantılar, kişilik özellikleri, dini ve kültürel özellikler gibi farklı birkaç değişkenden etkilenebilir. Mevcut araştırmada elde edilen bu bulgunun da örneklem grubunun farklı özelliklerinden kaynaklandığı düşünölmektedir. Ayrıca araştırmalardaki cinsiyet dağılımındaki farklılıklar ile katılımcıların yaş dağılımındaki farklılıklar da affetmenin cinsiyete göre farklılık göstermemesini açıklayabilir. Buna ek olarak mevcut araştırmaya, psikolojik danışman adaylarıyla yapılan çalışmalardan farklı olarak çalışan ruh sağlığı profesyonelleri de dahil edilmiştir. Mesleki deneyimin affetme üzerindeki katkıları dikkate alındığında, artan yaş ile birlikte affetmenin gelişmesi muhtemeldir.

Cinsiyet ve mesleki deneyim süresinin ortak etkisi incelendiğinde, kadın ve erkek katılımcıların mesleki deneyim süresine göre affetme düzeylerinde anlamlı ölçüde farklılık olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte katılımcıların mesleki

deneyim süresine göre affetme puanlarının anlamlı ölçüde farklılaştığı; daha uzun süre mesleki deneyimi olan ruh sağlığı profesyonellerinin affetme düzeylerinin anlamlı ölçüde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Mesleki deneyim süresinin doğrudan yaşla ilişkili olduğu göz önünde bulundurulduğunda, yaş arttıkça sadece mesleki deneyim süresinin değil bunun yanı sıra günlük yaşam deneyimlerinin ve affetme yaşantılarının arttığı düşünülebilir. Bu doğrultuda; yaşa bağlı olarak artan günlük yaşantıların ve mesleki deneyimlerin affetme sürecine katkılarının olduğu söylenebilir. Bu bulgu aynı zamanda adaylar ile çalışanlar arasında affetme düzeyi açısından ortaya çıkan farklılığı da desteklemektedir. Adayların mesleki ve yaşam deneyimlerinin daha az olması nedeniyle affetme düzeylerinin daha düşük olduğu söylenebilir.

5. SINIRLILIKLAR VE ÖNERİLER

Psikolojik danışmanlarda aranan bir özellik olduğu belirtilen “affedicilik” (İkiz ve Karaca, 2011), Rogers’ın “koşulsuz kabul ve koşulsuz saygı” ilkelerini anımsatmaktadır. Ayrıca McCullough ve Worthington (1994), “koşulsuz olumlu saygı göstermenin” danışanları affetmeye yöneltmede önemli bir etken olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle ilerleyen araştırmalarda psikolojik danışmanların affedicilik özellikleri ile psikolojik danışma yeterlikleri arasındaki ilişkiler ele alınabilir.

Ruh sağlığı profesyonellerinin kendi hayatlarında affedemedikleri yaşantıları başarıyla çözmüş olmaları meslek hayatları açısından önemlidir (Menahem ve Love, 2013). Ayrıca psikolojik sorun yaşamamış (Asıcı, 2013) ve psikolojik yardım almamış (Gümüştaya, 2018) psikolojik danışman adaylarının affetme düzeylerinin daha yüksek olması dikkate değer bulgulardır. Bu çalışmada ruh sağlığı profesyonellerinin affetme düzeylerinde elde edilen farklılıklar, günlük yaşamlarında veya mesleki hayatlarında affetme yaşantısı geçirme/geçirmeme durumlarıyla ilgili olabilir. Bu doğrultuda psikolojik danışmanların affetme yaşantılarının incelendiği yeni araştırmalara gereksinim vardır.

Lisans eğitimi sürecinde alınan psikoloji eğitiminin psikolog ve psikolojik danışman adaylarının affediciliklerine katkısının olabileceği düşünülmektedir. Ancak Türkiye’de Psikoloji ile Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik lisans müfredatında, adayların affediciliklerinin geliştirilmesine yönelik herhangi bir dersin veya uygulamanın bulunmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda Psikoloji ve PDR lisans müfredatı içerisinde bulunan Bireyle Psikolojik Danışma Uygulaması, Grupla Psikolojik Danışma Uygulaması, Psikolojik Danışmada Güncel Yaklaşımlar gibi dersler kapsamında “affetme, affetme süreci, affetme modelleri ve affetmenin geliştirilmesine yönelik müdahaleler” gibi konuların ele alınması önerilebilir.

Bu araştırma bir devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan PDR bölümü ve Psikoloji bölümü öğrencileri ile yürütülmüştür. Ayrıca alanyazında affetmeyi etkilediği belirtilen diğer değişkenler (Aşçıoğlu-Önal, 2014; Balcı-Çelik ve Öztürk-Serter, 2017; Bugay ve Demir, 2011; Özgür ve Eldelekoğlu, 2017) dikkate

alınmamıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalar farklı illerde ve geniş örneklemeler üzerinde tekrarlanabilir; affetmeyi etkileyen değişkenlerin psikolojik danışmanlarda affetme düzeyleri üzerindeki yordayıcı etkileri incelenebilir.

6. SONUÇ

Sonuç olarak psikolojik danışmanların ve psikologların affetme düzeyleri birbirine benzer olmakla birlikte adaylara göre daha yüksektir. Affetme ile ilgili yaşam deneyimlerinin ve mesleki deneyimlerin affetme sürecine katkılarının olduğu düşünülmektedir. Affetmenin psikolojik danışma sürecinde danışmanların en çok karşılaştıkları konulardan biri olması ve psikolojik danışmanların affedici olmasının önemi dikkate alınmalıdır. Bu doğrultuda psikolojik danışmanlarda aranan bir özellik olduğu belirtilen “affediciliği” geliştirmeye yönelik lisans eğitiminde veya hizmetiçi eğitimlerde psiko-eğitim programlarının hazırlanıp uygulanması önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

Alp, D. ve Ercan, L. (2011). *Öğretmenlerin yıldurmaya maruz kalma ile affetme düzeylerinin incelenmesi*. XI. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, İzmir, 3-5 Ekim.

Alpay, A. (2009). *Yakın ilişkilerde bağışlama: Bağışlamanın bağlanma, benlik saygısı, empati ve kıskançlık değişkenleri yönünden incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Asıcı, E. (2013). *Öğretmen adaylarının affetme özelliklerinin öz-duyarlık ve benlik saygısı açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Asıcı, E. (2018). *Affetme odaklı grup rehberliğinin ergenlerin saldırganlık ve öznel iyi oluşları üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Aşçıoğlu-Önal, A. (2014). *Bilişsel çarpıtmalar, empati ve ruminasyon düzeyinin affetmeyi yordama gücünün incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Balcı-Çelik, S. ve Öztürk-Serter, G. (2017). Üniversite öğrencilerinin romantik ilişkilerinde affetmenin öznel iyi oluşları üzerindeki rolü. *International Journal of Human Sciences*, 14(4), 3990-4001.

Berecz, J. M. (2001). All that glitters is not gold: Bad forgiveness in counseling and preaching. *Pastoral Psychology*, 49(4), 253-275. Doi: 10.1023/A:1004869004377

Bono, G., McCullough, M. E. ve Root, L. M. (2008). Forgiveness, feeling connected to others, and well-being: Two longitudinal studies. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(2), 182-195. Doi: 10.1177/0146167207310025

Bugay, A. (2010). *Kendini affetmeyi yordayan sosyobilişsel, duygusal ve davranışsal faktörlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Bugay, A. ve Demir, A. (2011). *Yaşam doyumu ile affetme arasındaki ilişkide ruminasyon eğiliminin aracı rolü*. XI. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, İzmir, 3-5 Ekim.

Bugay, A. ve Demir, A. (2012). Affetme artırılabilir mi?: Affetmeyi geliştirme grubu. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(37), 96-106.

Corey, G. (2015). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları*. Ergene (Çev). Ankara: Mentis Yayınevi.

Çivan, İ. (2013). *Üniversite öğrencilerinin kişilerarası ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaları ve başkalarını bağışlama davranışlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Denton, R. T. ve Martin, M. W. (1998). Defining forgiveness: An empirical exploration of process and role. *The American Journal of Family Therapy*, 26(4), 281-292. Doi: 10.1080/01926189808251107

Enright, R. D. (1996). Counseling within the forgiveness triad: On forgiving, receiving forgiveness, and self forgiveness. *Counseling and Values*, 40(2), 107-126. Doi: 10.1002/j.2161-007X.1996.tb00844.x

Enright, R. D. (2001). *Forgiveness is a choice: A step by-step process for resolving anger and restoring hope*. Washington, DC: American Psychological Association.

Enright, R. D. ve Coyle, C. T. (1998). Researching the process model of forgiveness within psychological interventions. E. L. Worthington Jr. (Edt). *Dimensions of forgiveness: Psychological research and theological perspectives* içinde (s. 139-161). Philadelphia: Templeton Foundation Press.

Enright, R. D. ve North, J. (1998). *Exploring forgiveness*. University of Wisconsin Press.

Ergüner-Tekinalp, B. ve Terzi, Ş. (2012). Terapötik bir araç olarak bağışlama: İyileştirici bir etken olarak bağışlama olgusunun psikolojik danışma sürecinde kullanımı. *Eğitim ve Bilim*, 37(166), 14-24.

Ersanlı, E. (2014). The validity and reliability study of Tolerance Scale. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 4(1), 85-89.

Ersanlı, K. ve Vural-Batık, M. (2015). Development of the Forgiveness Scale: A Study of reliability and validity. *Turkish Studies*, 10(7), 19-32. Doi: 10.7827/TurkishStudies.8201

Fincham F. D. ve Kashdan, T. B. (2004). Facilitating forgiveness: Developing group and community interventions. P. A. Linley ve S. Joseph (Eds.). *International handbook of positive psychology in practice: From research to application* içinde (s. 617-640). Hoboken, NJ: Wiley.

Fincham, F. D., Hall, J. H. ve Beach, S. R. H. (2005). Till lack of forgiveness do us part- Forgiveness in marriage. E.L. Worthington (Ed.) *Handbook of Forgiveness* içinde (s. 207- 226). New York: Wiley.

Gordon, K. C., Baucom, D. H. ve Snyder, D. K. (2000). The use of forgiveness in marital therapy. M. McCullough, K. I. Pargament ve C. E. Thoresen (Eds.). *Forgiveness: Theory, research, and practice* içinde (s. 203-227). New York: Guilford Press.

Gümüşçağlayan, G. (2018). *Psikolojik danışman adaylarının affetme düzeyleri ile psikolojik belirtileri arasındaki ilişkide empatinin aracılık rolü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.

Gündüz, Ö. (2014). *Üniversite öğrencilerinde affetmeyi yordayan değişkenlerin belirlenmesi*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Gürbüz, E. (2016). *Evlilik içinde aldatılan bireylerin affetmelerini yordamada bağlanma stilleri ve psikolojik sağlamlığın rolü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Idemudia, E. S. ve Mahri, S. (2011). Can gender, religion, education, age and personality predict willingness to forgive?. *Gender and Behaviour*, 9(1), 3765-3781.

İkiz, F. E. ve Karaca, R. (2011). Danışma becerileri eğitiminin psikolojik danışmanların empatik becerisine etkisi. *e-journal of New World Sciences Academy*, 6(2), 1585-1595.

İkiz, F. E., Mete-Otlu, B. ve Asıcı, E. (2015). Beliefs of counselor trainees about forgiveness. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 15(2), 463-479. Doi: 10.12738/estp.2015.2.2205.

Kaletka, K. ve Mroz, J. (2018). Forgiveness and life satisfaction across different age groups in adults. *Personality and Individual Differences*, 120, 17-23. Doi: 10.1016/j.paid.2017.08.008.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (17. Baskı) Ankara: Nobel yay.

Konstam, V., Marx, F., Schurer, J., Harrington, A., Lombardo, N. E. ve Deveney, S. (2010). Forgiving: What mental health counselors are telling us. *Journal of Mental Health Counseling*, 22(3), 253–267.

Madsen, S. R., Gygi, J., Hammond, S. C. ve Plowman, S. F. (2009): Forgiveness as a workplace intervention: The Literature and a proposed framework, *Journal of Behavioral and Applied Management*, 10(2), 246-262.

McCullough, M., Bellah, C. G., Kilpatrick, S. D. ve Johnson, J. L. (2001): Vengefulness: Relationships with forgiveness, rumination, well-being, and the big five, personality and social. *Psychology Bulletin*, 27(5), 601-610. Doi: 10.1177/0146167201275008.

McCullough, M. E. ve Worthington, E. L., Jr. (1994). Encouraging clients to forgive people who have hurt them: Review, critique, and research prospectus. *Journal of Psychology and Theology*, 22, 3-20. Doi: 10.1177/009164719402200101

Menahem, S. ve Love, M. (2013). Forgiveness in psychotherapy: the key to healing. *Journal of Clinical Psychology: In Session*, 69(8), 829-835. Doi: 10.1002/jclp.22018.

Miller, R. G. (1969). *Simultaneous statistical inference*. New York: McGraw-Hill.

Miller, A. J., Worthington Jr, E. L. ve McDaniel, M. A. (2008). Gender and forgiveness: A meta-analytic review and research agenda. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 27(8), 843-876.

Moorhead, H. J., Gill, C., Minton, A. B. ve Myers, J. E. (2012). Forgive and forget? Forgiveness, personality, and wellness among counselors-in-training. *Counseling and Values*, 57, 81-95. Doi: 10.1002/j.2161-007X.2012.00010.x.

Murray, R. J. (2002). The therapeutic use of forgiveness in healing intergenerational pain. *Counseling and Values*, 46, 188-198. Doi: 10.1002/j.2161-007X.2002.tb00212.x.

Öksüz, Y. ve Öztürk, M. B. (2017). Sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama istekliliğinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: OMÜ örneği. *Türk Bilim Araştırma Vakfı*, 10(1), 114-125.

Özgür, H. ve Eldeleklioğlu, J. (2017). REACH affetme modelinin Türk kültürü üzerinde etkililiğinin incelenmesi. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 5(1), 98-112.

Öztörel, İ. (2018). *Psikolojik danışman adaylarının psikolojik sağlık, yaşam doyumu ve affetme düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, Kıbrıs.

Pareek, S. ve Jain, M. (2012). Subjective well-being in relation to altruism and forgiveness among school going adolescents. *International Journal of Psychology and Behavioral Sciences*, 2(5), 138-141. Doi: 10.5923/j.ijpbs.20120205.02

Peterson, C. ve Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. Oxford: Oxford University Press.

Root, B. L. ve Exline, J. J. (2011). Gender differences in response to experimental forgiveness prompts: Do men show stronger responses than women?. *Basic and Applied Social Psychology*, 33(2), 182-193.

Satıcı, S. A. (2016). *Üniversite öğrencilerinin affetme, intikam, sosyal bağlılık ve öznel iyi oluşları: Farklı yapısal modellerin denenmesi üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Sayın, M. (2017). *Üniversite öğrencilerinin öz-anlayış, kendini affetme ve başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkiler örüntüsü: Bir yol analizi çalışması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Scobie, E. D. ve Scobie, G. E. W (1998). Damaging events: The perceived need for forgiveness. *Journal of the Theory of Social Behaviour*, 28, 373-400. Doi: 10.1111/1468-5914.00081.

Sussman, M. S. (1992). *A curious calling: Unconscious motivation for practicing psychotherapy*. Northvale, NJ: Jason Aronson.

Şener, E. ve Çetinkaya, F. F. (2015). Bir liderlik özelliği olarak affetme ve örgütsel düzeyde etkileri üzerine bir inceleme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 24-42.

Thompson, L. Y., Snyder, C. R., Hoffman, L., Michael, S. T., Rasmussen, H. N. ve Billings, L. S. (2005). Dispositional forgiveness of self, others, and situations. *Journal of Personality*, 73, 313-359. Doi: 10.1111/j.1467-6494.2005.00311.x.

Toktaş, S. (2019). Examining the levels of forgiveness and psychological resilience of teacher candidates. *Journal of Education and Training Studies*, 7(4), 241-249. Doi:10.11114/jets.v7i4.4122.

Toussaint, L. ve Webb, J. R. (2005). Gender differences in the relationship between empathy and forgiveness. *The Journal of Social Psychology*, 145(6), 673-685. Doi: 10.3200/SOCP.145.6.673-686.

Tse, W. S. ve Yip, T. H. J. (2009). Relationship among dispositional forgiveness of others, interpersonal adjustment and psychological well being: Implication for interpersonal theory of depression. *Personality and Individual Differences*, 46, 365–368. Doi: 10.1016/j.paid.2008.11.001.

Wade, N. G., Bailey, D. ve Shaffer, P. (2005). Helping clients heal: Does forgiveness make a difference? *Professional Psychology: Research and Practice*, 36(6), 634-641. Doi: 10.1037/0735-7028.36.6.634.

Zhu, H. (2015). Social support and affect balance mediate the association between forgiveness and life satisfaction. *Springer Science+Business Media Dordrecht*, 124, 671-681. Doi: OI 10.1007/sl.

BOHOL DENİZİNİN GİZEMLİ İNCİSİ: PANGLAO ADASI¹

MYSTERIOUS PEARL OF THE BOHOL SEA: THE PANGLAO ISLAND

Emin ATASOY*

Geliş Tarihi:07.07.2020
(Received)

Kabul Tarihi:04.11.2020
(Accepted)

ÖZ: Bohol eyaletinin bir parçası olan Panglao adası Visayas Adalar Grubu'nda yer alan küçük ama yoğun nüfuslu bir adadır. Bohol denizinin sularıyla çevrili olan ada 91,1 km²'lik alana ve 82 000 kişilik nüfusa sahiptir. Düz ovalar, alçak kıyılar, az eğimli düzlükler, mangrov ormanları ve tepelik araziler Panglao adasının en önemli doğal unsurlarını oluşturmaktadırlar. Adanın kıyılarında çok sayıda koy, plaj, atol, falez, burun, mercan ve magrov ormanı yer almaktadır. Bu çalışmada Panglao adasının coğrafi konumu, genel coğrafi özellikleri açıklandığı gibi adanın başlıca turizm unsurları da kısaca ele alınmıştır. Adanın başlıca fiziki ve beşeri özellikleri irdelenerek adanın turizm potansiyeli resmedilmeye çalışılmıştır. Ayrıca adanın doğu ve batı kıyılarında yer alan başlıca konaklama tesisleri, plajları ve otelleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında, Panglao adasının en önemli turizm avantajları irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Filipinler Cumhuriyeti, Turizm, Panglao Adası, Bohol Eyaleti

ABSTRACT: The Panglao Island, which is a part of the Bohol province, is a small but densely populated island within the Visayas Islands Group. The island surrounded by the water of the Bohol Sea, the island has an area of 91.1 square kilometers and a population of 82,000 people. Flat plains, low coasts, low slope plains, mangrove forests and hilly lands constitute the most important natural elements of the Panglao Island. There are many bays, beaches, atolls, cliffs, capes, coral and mangrove forests on the coast of the island. In this study, the geographical location of the Panglao Island and its general geographical features have been explicated, and the main tourism elements of the island have been briefly discussed. We have tried to examine the main physical and human characteristics of the island by identifying its tourism potential. Furthermore, the main accommodation facilities, beaches and hotels located on the east and west coasts of the island have been identified. In the conclusion part of the study, the most important tourism advantages of the Panglao Island have been examined.

Keywords: Philippines, Tourism, Panglao Island, Bohol Province

1. GİRİŞ

Çin ve Vietnam'ın doğusunda, Tayvan ve Japonya'nın güneyinde, Malezya'nın kuzeydoğusunda yer alan Filipinler Cumhuriyeti Asya kıtasının en

¹ Bu çalışma “2219-Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı” kapsamında TÜBİTAK – BİDEB tarafından 2020 yılında kabul edilen ve “Siyasi, İktisadi ve Beşeri Coğrafya Perspektifinden Filipinler Cumhuriyeti ve Türkiye-Filipinler Etkileşimi” başlıklı araştırma programının bilimsel çıktılarından biridir.

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, eatasoy@uludag.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-6073-6461

büyük Katolik nüfuslu devletidir. Filipinler Cumhuriyeti aynı zamanda hem Muson ülkesi ve Uzakdoğu Cumhuriyetidir, hem Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) üyesidir hem de tamamı adalardan oluşan bir Pasifik ülkesidir (Harita 1).

Asya kıtasının en büyük Hristiyan ülkesi olan Filipinler, Endonezya ve Japonya ile birlikte kıtanın en çok adaya sahip ülkesidir (Harita 1). Sayıları 7500'ü aşan Filipinlerdeki her bir adanın kendine has demografik, sosyo-kültürel, iktisadi ve turizm özellikleri vardır.² Her yıl binlerce Türk turist bu adalardan birini ziyaret etmesine rağmen bu tropikal adalarla ilgili ülkemizde yayınlanmış bilimsel eser sayısının yok denecek kadar az olması bu makalenin kaleme alınmasının başlıca nedenidir.

Filipin takımadaları dünyanın en büyük takımadalarını oluşturan Malay Takımadalarının bir parçasıdır ve kendi içinde 3 büyük adalar grubuna ayrılırlar. Filipinler Cumhuriyeti bayrağında yer alan üç yıldız aslında bu 3 adalar grubunu temsil etmektedir. Ülkenin kuzey bölgelerindeki adalar “Luzon Grubu Adalarında”, orta kesimdeki adalar “Visayas Grubu Adalarında”, ülkenin güney kesimlerindeki adalar da “Mindanao ve Sulu Takım Adaları” grubunda yer almaktadırlar.³ Bu çalışmada Visayas Grubu Adaları içinde yer alan Panglao adasının doğal coğrafi özellikleri, beşeri coğrafi özellikleri, turizm kaynakları ve turizm potansiyeli tartışılmıştır.

2. PANGLAO ADASININ COĞRAFİ KONUMU VE GENEL COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

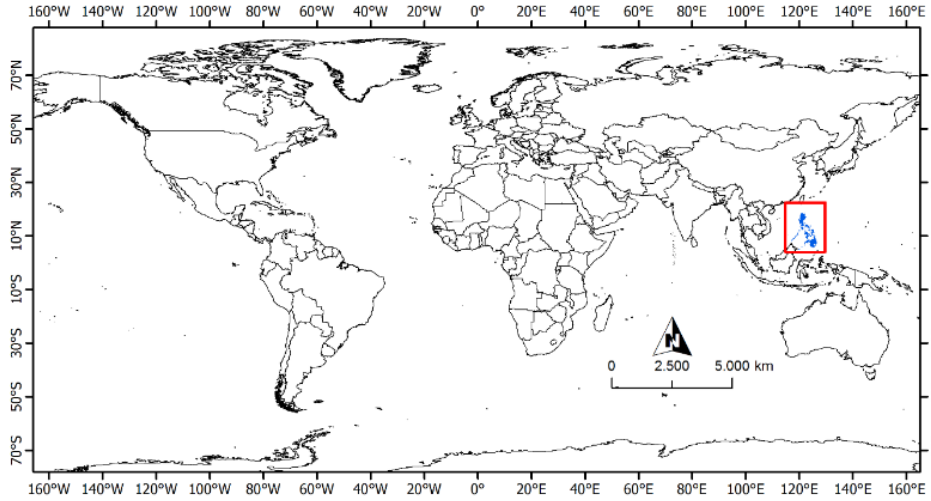
İdari yönetim bakımından Bohol eyaletinin bir parçası olan Panglao adası, coğrafi konum bakımında Visayas Adalar Grubunda yer alan küçük bir adadır (Harita 2). Sebu adasının doğusunda, Bohol adasının güneybatısında, Pamilacan adasının kuzeybatısında ve Siquijor adasının kuzeydoğusunda yer alan Panglao adası Bohol denizinin sularıyla çevrilidir.⁴ Orta Visayas Adalar Grubunda yer alan

² Daha detaylı bilgi için bakınız; Atasoy, E. (2018). “Muslim Communities in the Philippines from the Perspective of Political Geography and Etnogeography”, *Journal of History Culture and Art Research*, Vol. 7, No. 2, June., Timor, A. N. (2002). *Güneydoğu Asya. Özellikler. Ülkeler*. İstanbul: Çantay Kitabevi., Krıstev, V., (2014). “Geografiya na Turizma”, *İzdatelstvo “Nauka i İkonomika”*, İkonomiçeski Universitet, Varna., Atalay, İ., (2007) “*Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*”, META Basım, İzmir

³ Bakınız; Atalay, İ. (2007) “*Kıtalar ve ülkeler coğrafyası*”. İzmir: META Basım., Atasoy, E. (2010). “*Kıtalar ve ülkeler coğrafyası*”. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları., Atasoy, E. (2018). “*Muslim communities in the philippines from the perspective of political geography and etnogeography*”, *Journal of History Culture and Art Research*, Vol. 7, No. 2, June., Bayar, S. (2011). “*Filipinler ülke raporu*”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Merkezi, Ankara.

⁴ Filipin adalarının coğrafi konumu ve coğrafi özellikleriyle ilgili bakınız; Timor, A. N. “*Güneydoğu Asya. Özellikler. Ülkeler*”, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2002., Atalay, İ., “*Kıtalar*

Panglao adası sadece 91,1 km²'lik alana sahip olup Bohol Adasının batı kıyılarında yer alan Tagbilaran kentinin tam karşısında yer almaktadır (Harita 2). Adanın toplam nüfusu 82 000 civarında olup, ada sınırları içinde sadece 2 kent yer almaktadır (Panglao ve Dauis). Libaong, Tawala, Doljo, San Isidro, Bolod, Catarman, Biking, Tabalong, Tangnan, Looc ve Danao Panglao adasında yer alan kasaba görünümü diğer önemli yerleşmelerdir.⁵ Panglao adasının ortalama aritmetik nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasının yaklaşık 8 kat daha yüksek olup, Filipinlerin en yoğun nüfuslu adaların başında gelir. Adada her km²'ye ortalama 901 kişi düşmektedir ve 2030 yılına kadar bu değer 1000 kişi km²'ye ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Resim 1: Filipinler Cumhuriyeti Lokasyon Haritası

Panglao adası dar bir boğazla Bohol adasından ayrılır ve iki ada arasında Suarez Bridge ve Borja Bridge adında 2 köprü sayesinde karayolu ulaşım bağlantısı mevcuttur. Adanın güneybatısında yer alan Panglao Bay adanın en büyük körfezidir.

ve Ülkeler Coğrafyası”, META Basım, İzmir, 2007., Atasoy, E. “Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası”, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2010., Atasoy, E. “Muslim Communities in the Philippines from the Perspective of Political Geography and Etnogeography”, Journal of History Culture and Art Research, Vol. 7, No. 2, June 2018., Bayar, S., “Filipinler Ülke Raporu”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Merkezi, Ankara, 2011., Lukanov, A., Bojinov, N., Dimitrov, S., “Stranite v Sveta 2005-2006”, İzdatelstvo Gloriya Palas, Sofya, 2005., Özey, R. “Asya Coğrafyası”, Aktif Yayınları, İstanbul, 2008., Özgüç, N. “Turizm Coğrafyası. Özellikler ve Bölgeler”. Çantay Kitabevi, İstanbul, 2011

⁵ Bakınız: <https://www.openstreetmap.org/> , <https://www.google.com/maps>, <https://mapcarta.com/> , <http://www.mappery.com/>

Adanın kuzeydoğusunda yer alan Songculan ise Panglao'nun en büyük gölüdür.⁶ Panglao küçük ve düz bir ada olup deniz seviyesinden en yüksek noktası dahi 110 metreyi aşmaz. Adanın güney kıyılarında Libaong kasabasının doğusunda yer alan Biking tepesi adanın tek yükseltisidir. Bu nedenle ada içinde dolaşan turistler bisiklet veya motosiklet kiralayıp kolaylıkla istedikleri yerlere gidebilirler.

Diğer Visayas adalarında olduğu gibi Panglao adası da Muson ikliminin ve Muson rüzgârlarının etkisinde kalmaktadır. Ada genelinde yıllık ortalama sıcaklık değerleri 26-28°C civarında olup, yıl boyunca deniz suyu sıcaklığı da 26-28°C civarındadır. En sıcak ve en soğuk aylık ortalama sıcaklık değerleri arasındaki fark 2-3°C'yi aşmaz. Panglao adasında yıl boyunca yüksek sıcaklık ve yüksek nemlilik değerleri görülür, fakat mevsimler ve aylar arasında düşük sıcaklık farkları görülür. Ocak-Temmuz dönemi adanın en kurak dönemi oysa Eylül-Aralık dönemi adanın en nemli ve en yağışlı dönemidir (Tablo 1). Panglao adasında ortalama minimum aylık sıcaklık değerleri Ocak ve Şubat aylarında bazen 23°C'ye kadar düşmektedir, oysa ortalama maksimum aylık sıcaklık değerleri Nisan-Haziran döneminde bazen 32-33°C'ye kadar yükselmektedir (Tablo 1). Özetle, Nisan-Haziran dönemi adanın tamamında en yüksek sıcaklıkların ve en bunaltıcı hava koşullarının olduğu dönem olduğundan dolayı deniz turizmi için pek tercih edilmez.

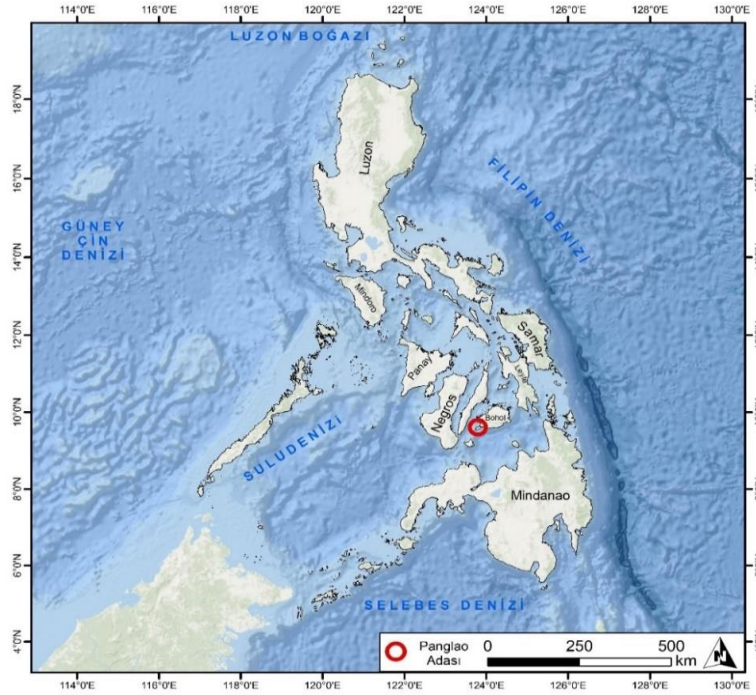
Tablo 1: Panglao Adası Sıcaklık ve Yağış Değerleri Tablosu

Ay	Ortalama Maksimum Aylık Sıcaklık (°C)	Ortalama Minimum Aylık Sıcaklık (°C)	Aylık Toplam Yağış Miktarı (mm)
Ocak	30	23	95
Şubat	30	23	60
Mart	31	23	55
Nisan	32	24	50
Mayıs	33	25	70
Haziran	32	25	90
Temmuz	31	24	95
Ağustos	31	25	75
Eylül	31	24	105
Ekim	31	24	170
Kasım	31	24	175
Aralık	30	24	120

Matematik konum olarak Panglao adası 9°32' – 9°38' kuzey enlemleri ve 123°43' – 123°52' doğu boylamları arasında uzanır (Harita 2). Coğrafi görünüm olarak ise büyük kardeşi Bohol adasının bir devamı veya bir kuyruğu gibidir. Panglao adasının uzunluğu yaklaşık 15-16 km. oysa genişliği sadece 7-8 kilometredir. İdari yönetim olarak Bohol eyaletine bağlı olan ada topraklarında

⁶ Bakınız: Chirikov, A. I., Pozdnyak, G. V., Kamenskaya, İ. Y., *Atlas Mira*. İzdatelstvo Oniks, Moskova, 2008.

sadece iki ilçe yer almaktadır: Panglao ve Dauis. Düz ovalar, alçak kıyılar, tropikal ormanlarla kaplı düzlükler, mangrov ormanları ve tepelik araziler Panglao adasının en önemli doğal coğrafi görünümünü oluşturmaktadırlar. Dağlardan yoksun olan adanın güneydoğusunda Panglao International Airport yer almakta ve hem Panglao ve Siquijor, hem de Bohol ve Sebu adalarına gelen turistlere hizmet vermektedir.⁷

Resim 2: Panglao Adasının Lokasyon Haritası

Balıkçılık, tarım ve turizm Panglao adasının en gelişmiş iktisadi sektörleridir. Taşlı ve kumlu topraklara sahip olmasına rağmen, Panglao adasında mısır, hindistancevizi, portakal, muz, mango ve çeşitli meyve türleri yetiştirilmektedir. Adada domuz besiciliği ve kümes hayvancılığı çok gelişmiştir. Adanın yöneticileri, kaliteli ulaşım seçenekleri, modern turistik tesisler ve konaklama tesisleri olmadan Panglao'da turizm faaliyetlerinin gelişemeyeceğini çoktan anlamışlardır. Bu nedenle Filipinler hükümeti adanın alt yapısını, kanalizasyonunu, internet ve elektrik bağlantıları ile yollarını sürekli iyileştirmektedirler.

⁷Daha detaylı bilgi için bakınız: <https://www.openstreetmap.org/>, <https://www.google.com/maps>, <https://mapcarta.com/>, <http://www.mappery.com/>

Tablo 2: Panglao Adasının Başlıca Özellikleri

Yer Aldığı Adalar Grubu: Orta Visayas Adaları	Toplam Nüfus: 82 000
Yer Aldığı Eyalet: Bohol	Aritmetik Nüfus Yoğunluğu: 901 kişi/km ²
Yüzölçümü: 91,1 km ²	En Büyük Kent: Panglao
En Yüksek Nokta: 110 m.	Önemli Kentler: Panglao ve Dauis
Matematik Konumu: 9°32' – 9°38' kuzey enlemleri ve 123°43' – 123°52' doğu boylamları	En Büyük Göl: Songculan En Büyük Körfez: Panglao

3. PANGLAO ADASININ TURİZM ÇEKİCİLİKLERİ VE TURİZM POTANSİYELİ

Her yıl binlerce turist Panglao kıyılarındaki beyaz kumlu plajlarında dinlenmek, doğanın yerel güzelliklerini hayranlıkla izlemek ve çeşitli deniz canlılarının yaşadığı mercan resiflerini keşfederek tüplü dalış yapmak için bu cennet adayı ziyaret etmektedirler. Panglao adasının çevresinde çok zengin bir flora ve fauna vardır. Daha yakın zamanlarda, adanın deniz ekosistemlerini araştırmak için bir proje kapsamında, 250 yeni kabuklu türü ve 2500 yeni yumuşakça türü keşfedilmiştir. Projeye katılan bilim adamlarına göre, Panglao sularında Japonya veya Akdeniz'de yaşayan deniz canlılarından çok daha fazla tür yer almaktadır.

Panglao adası sessiz, huzurlu ve romantik tatilleri sevenler için ideal bir yerdir. Ayrıca deniz sporları ve dalgıçlar için çok güzel dalış merkezleri barındırır. Adanın büyük kentlerden ve sanayi tesislerinden uzak olması, turistik tesislerin ve otellerin de çok pahalı olmaması ekonomik tatil arayanlar için de ideal bir seçim oluşturmaktadır. Fakat Aloha plajında yer alan otel ve turistik tesislerin fiyatları bölge ortalamasına göre daha yüksek olduğu söylenebilir. White Beach, Dumaluan Beach, Bikini Beach, San İsidro Beach, Panglao Beach, Momo Beach, Sabukaw Beach, Talisay Beach, Dap Dap Beach, Bolod Beach, Bagobo Beach, Alona Beach, Hinakhakan Beach, San Pedro Beach, Doljo Beach ve Danao Beach adanın en popüler plajlarıdır (Tablo 4 ve Tablo 5). Fakat Panglao adasının en çok ziyaret edilen plajlarının başında kuşkusuz Alona Beach ve Doljo Beach gelir⁸. Bohol, Sebu veya Panglao adasını ziyaret eden yabancı turistler mutlaka dünyanın en ünlü plajlarından bir olan Alona Beach'i ziyaret etmektedirler (Harita 3). Bu nedenle eğlence mekânlarıyla, barları ve restoranlarıyla, otelleri ve dalış merkezleriyle

⁸ Panglao adasının plajları ile ilgili bakınız: <https://www.bohol-philippines.com/panglao-town.html>

Alona Beach'in ünü Filipinlerin sınırları çoktan aşmış, böylece bütün dünyadan ziyaretçiler ve turistler ağırlayan bir uluslararası turizm merkezine dönüşmüştür.⁹

Mercan oluşumlarını ve deniz canlılarını korumak amacıyla Panglao kıyılarında Catarman Deniz Koruma Alanı, Bingag Deniz Koruma Alanı, Dap Dap Deniz Koruma Alanı ve Tubalong Deniz Koruma Alanı kurulmuştur.¹⁰ Dalgıçlar için bu koruma alanları büyük bir dalış fırsatı oluşturmaktadır. Adanın güneybatı kıyılarında Panglao körfezinin doğu kıyılarında ilginç Mangrov ormanları yer almaktadır. Bu nedenle yabancı turistler Panglao körfezi kıyılarındaki "Doljo Mangrove Mini Forest" ekolojik alanını ziyaret edip bu ilginç ormanları yakından görme ve inceleme fırsatına sahip olabilmektedirler. Ayrıca Panglao adasında yer alan Botanika Tarsier adındaki botanik bahçesi ilginç hayvan türleri ile turistlerin önemli uğrak yerlerinden biridir (Harita 3).

Panglao kentinde yer alan St. Augustine's Katolik Kilisesi ve meşhur Panglao saat kulesi adanın en ilgi çeken kültürel turizm çekiciliklerin başında gelirler. 1851 yılında inşa edilen ve beş kat yüksekliğinde olan Panglao saat kulesi, Panglao kasabasındaki San Agustin Katolik Kilisesi'nin yanında yer almaktadır. Sekizgen şeklinde ve eğimli bir çatı ile kaplanmış olup bu tarihi yapıt, ülkedeki en yüksek saat kulelerinden biri olduğu söylenebilir. Bu ilginç kulenin bakıma ve tamir edilmeye ihtiyaç olduğu bilinmektedir. Bu nedenle gelecek nesillere de bu mimari eserin aktarılabilmesi için Panglao yerel yetkililerin acilen bir plan geliştirmeleri gerekmektedir.

⁹ Panglao adasının turizm çekicilikleri ve turizm potansiyeli ile ilgili bakınız: <https://www.sabaiasia.ru/Philippines/ostrov-panglao/dostoprimechatelnosti.htm>, <https://www.journeyera.com/best-things-panglao-island-bohol/>, <https://www.bohol-philippines.com/panglao-town.html>, <https://tonkosti.ru/>, <https://www.onlinetours.ru/philippines/panglao-island>, <http://www.filipinostaff.ru/ofilippinah/ostrov-panglao.html>, <https://nashaplaneta.net/asia/philippines/bohol-ostrov-panglao>, <https://www.votpusk.ru/>

¹⁰ Bakınız: Chirikov, A. I., Pozdnyak, G. V., Kamenskaya, İ. Y., *Atlas Mira*. İzdatelstvo Oniks, Moskova, 2008

Tablo 3: Panglao Adası ve Yakın Çevresinin Başlıca Turizm Çekicilikleri¹¹

Molave Cliff Diving Resort	Hinagdanan Mağarası	Songculan Gölü
Panglao Golf Sports and Entertainment Park	Yoga Barn Panglao	Alona Plajı
Botanika Tarsier Botanik Bahçesi	Cambagat Mağarası	Virgin Adaları
Arcom Center Panglao Alışveriş Merkezi	Arko Point Mağarası	Kabilao Adası
Dauis Kentindeki Katolik Kilisesi	Frontier Tech Divers	Dumaluan Plajı
Dap Dap Deniz Koruma Alanı	Duchess Salon & Spa	Baliho Mağarası
Island Adventure Dive Center	Pamilacan Adası	Doljo Plajı
Our Lady of Assumption Kilisesi	St. Augustine's Kilisesi	Momo Plajı
Bohol Divers Club Dive Center	Nuat Thai Tawala Spa	Rosita Park
Barracuda Buceo Alona Dive	Nova Shells Museum	Alona Bliss
Ayacca Resort and Condominium	Magic Carpet Spa	Panglao Plajı
Duljo Erie's Seaview Mangrove Villa	Dumaluan Plajı	Balicasag Adası
Augustinian Monastery of the Resurrection	Bellevue Resort Bohol	Dap Dap Plajı
Scent of Green Papaya Resort	Libaong White Beach	Casa Flordeliza
Bliss Petals Botanical Garden	Alona Palm Beach Resort	Hinakhakan Plajı
Bohol Dreamcatcher Resort	Doljo Mangrove Mini Forest	San İsidro Plajı
Tubalong Deniz Koruma Alanı	Tropical Divers Dive Center	San Pedro Plajı
Catarman Deniz Koruma Alanı	Doljo Mangrove Mini Forest	Danao Plajı
Dap Dap Deniz Koruma Alanı	Panglao Saat Kulesi	Bolod Plajı
The Church of Jesus Christ of Latter	Isola di Francesco	Arko Plajı
Just One Breath Freediving	Napo Plajı	Baliho Mağarası
Balicasag Deniz Koruma Alanı	Panglao Reef Flat	Pontod Adası
Pamilacan Deniz Koruma Alanı	Pamilacan Plajı	Bagobo Plajı

Panglao'nun en ilginç doğal güzelliklerinden biri de adadaki tek tatlı su kaynağı olan Hinagdanan mağarasıdır. Çok çarpıcı güzelliklere sahip olan ve yeraltı gölüyle ünlenen Hinagdanan mağarasını her yıl binlerce yabancı turist tarafından ziyaret etmektedir. Yerli ve yabancı turistler bir yandan göl sularında yüzmektedirler diğer yandan da mağaranın tavanındaki deliklerden içeri giren güneş ışığı ile

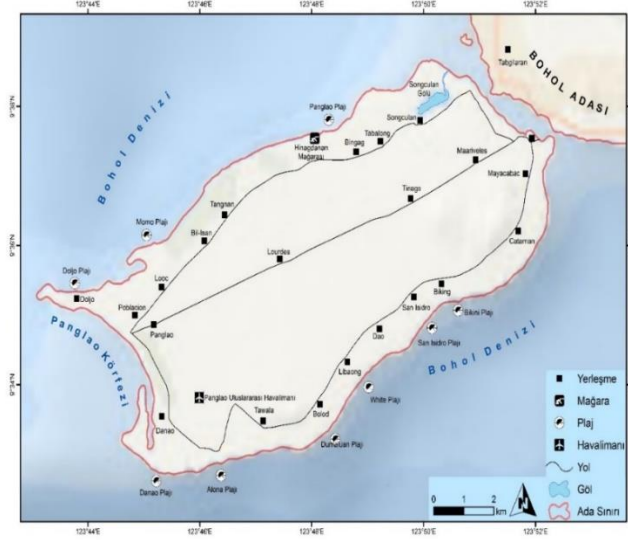
¹¹ Panglao adasının turizm çekicilikleri ve turizm potansiyeli ile ilgili bakınız: , <https://www.sabaiasia.ru/Philippines/ostrov-panglao/dostoprimechatelnosti.htm>, <https://www.journeyera.com/best-things-panglao-island-bohol/>, <https://www.bohol-philippines.com/panglao-town.html>, <https://tonkosti.ru/>, <https://www.onlinetours.ru/philippines/panglao-island>, <http://www.filipinostaff.ru/o-filippinah/ostrov-panglao.html>, <https://nashaplaneta.net/asia/philippines/bohol-ostrov-panglao>, <https://www.votpusk.ru/>

inanılmaz bir görünüm oluşturan binlerce sarkıt ve dikiti hayranlıkla incelemektedirler. Hinagdanan mağarasının girişi yaklaşık bir metre genişliğindedir ve uzun bir mesafeden fark edilir. Mağaradaki zemin kaygandır, bu yüzden gelen turistler son derece dikkatli olmaları gerekir. Hinagdanan mağarası yakınlarında Panglao Plajı, Bingag kasabası, Molave Cliff Diving Resort, San Pedro Plajı, Dap Dap Deniz Koruma Alanı ve Bingag Deniz Koruma Alanı yer almaktadırlar.¹²

Panglao adası, Filipinler'in en iyi dalış okullarından bazılarında ev sahipliği yapmaktadır. Sualtı dünyasının güzelliği ve canlı zenginliği ile adanın çevre kıyıları sadece tüplü dalış yapmayı öğrenenlere fırsatlar sunmaz. Güzel lagünler, tropikal resifler ve derin okyanus suları, profesyonel dalgıçlar için de harika fırsatlar sunmaktadır. Her yıl binlerce dalgıç, turist ve sporcu Panglao kıyılarında dalgıçlık yapmak için bu egzotik adayı ziyaret etmektedir. Adanın en popüler dalış yerleri şunlardır: Arco Point Dive, BBC Dive, Cervera Shoal or Snake Island Dive, Crystal Sanctuary, Doljo House Reef, Doljo Point Dive, Garden Eels Dive, Habagat Wreck Dive, House Reef Dive, Kalipayan Dive, Momo Beach Dive, Napaling Dive ve Pungtud Island Wall Dive. Ayrıca Panglao adasında yer alan Bohol Divers Club Dive Center, Tropical Divers Dive Center, Island Adventure Dive Center ve Frontier Tech Divers yabancı turistlere çok boyutlu dalgıçlık eğitimi vermektedirler.¹³

¹² Bakınız: Chirikov, A. I., Pozdnyak, G. V., Kamenskaya, İ. Y., *Atlas Mira*. İzdatelstvo Oniks, Moskova, 2008

¹³ Panglao adasının turizm kaynakları ve turizm potansiyeli ile ilgili bakınız: Bersales J. E. R. "Life's A Beach: Notes On Everyday Life In A Tourist Resort Community, Panglao Island, Bohol", Philippine Quarterly of Culture and Society, Vol. 27, No. 3/4, Special Issue: Everyday Life In The Central Visayas (September/December 1999), Pp. 223-247, Published By: University Of San Carlos Publications., Colleen, A. S. "Philippines in Pictures", Manila, Library of Congress Cataloging, 1967, Cilt 1., Kristev, V., "Geopolitika i Geostrategiya na Turizma", İzdatelstvo "Nauka i İkonomika", İkonomiçeski Universitet, Varna, 2016., Manuela W. S. "The Impact of Government Failure on Tourism in The Philippines", Transport Policy, Volume 43, October 2015, Pages 11-22

Resim 3: Panglao Adası Turizm Haritası

Panglao'daki en popüler plaj alanı dünyaca ünlü Alona plajıdır. Bu plaj 800 metre uzunluğunda geniş bir kum şeridine sahiptir. Beyaz kumlarla kaplı plaj boyunca, çok sayıda otel, restoran ve eğlence mekânı yer alır, bu nedenle yıl boyunca kalabalık ve gürültülüdür. Alona plajı ve çevresinde çok sayıda dalış merkezi, tekne ve su sporları kiralama noktaları bulunmaktadır. Tatil köylerinden, yerleşim birimlerinden, eğlence mekânlarından ve uygar yerlerden uzakta, adanın en sessiz ve sakin plajlarından biri olan – Doljo plajı yer alır. Panglao adasının güneybatı köşesinde yer alan Doljo plajı Panglao kentine ve Panglao körfezine çok yakın mesafede yer almaktadır (Harita 3). Alona plajının aksine, bu bölgede hiçbir dükkân, bar, restoran ya da market yoktur. İnce beyaz kumullarıyla, sükûnetiyle, ekolojik çeşitliliğiyle, temiz doğasıyla, masmavi berrak deniziyle, Doljo plajı aşık çiftlerin kaçış cenneti ve romantik turistlerin adeta huzur köşesidir. Ayrıca 2 kilometrelik uzunluğuyla Doljo, Panglao adasının en uzun ve en görkemli plajıdır. Panglao körfezinin neredeyse tamamını, ayrıca Panglao adasının üçte biri kadar alanı kapsayan resifler, dalış meraklıları için unutulmaz yaşantılar ve ilginç fırsatlar sunmaktadır. Virgin, Gakang ve Pontod adaları ile Panglao Reef Flat bu geniş mercan alanının en ilginç dalış yerlerini oluşturmaktadırlar.¹⁴

¹⁴ Panglao adasının turizm çekicilikleri ve turizm potansiyeli ile ilgili bakınız: <https://www.sabaiasia.ru/Philippines/ostrov-panglao/dostoprimechatelnosti.htm.>, <https://www.journeyera.com/best-things-panglao-island-bohol/>, <https://www.bohol-philippines.com/panglao-town.html>,

Tablo 4: Panglao Adasının Batı Kıyılarında Yer Alan Başlıca Oteller ve Konaklama Tesisleri¹⁵

Hope Homes Resort	Coco Mango's Place	Isla Divina Inn
Pahluna Guesthouse	Chez Judy Resort	Alumbung Resort
Panglao Tropical Villas	Villa Belza Resort	Bohol Sea Resort
Bohol South Beach Hotel	Bohol Wonderlagoon	Villa De Gloria
Virgin Island Resort & Spa	Modala Beach Resort	North Zen Villas
Blue Gravity - Wow Diving	The Red Palm Resort	Sophia's House
Linaw Beach Resort & Pearl Restaurant	Divers Dream Resort	Casa Gardenia
Royal Mangrove Residence	Panglao Princess Suites	Casita Angela
Bongol - Piniano's Rooms for Rent	Alma's Guesthouse	Casa de Refugio
Freedive Super Home	Casa Keja Lodging Inn	Muro – Ami
Bagobobo Beach Resort	Bellevue Resort Bohol	The Ananyana
Duljo Erie's Seaview Mangrove Villa	Peter's Resthouse	Begonia Resort
Palm Island Dive Resort	Margandys Hauz	Ping's Homestay
Dominguez Beach House	Veraneante Resort	Lindstrom's Inn
Dynamic Bohol Resort	VAB Guest House	Momo Beach Escape
Hidden Coral Diver's Club & Resort	Villa Carmela librada	Jo Tiny Crib
Stanley House Sea View	Panglao Sea Resort	Xander's Place
Panglao Coralline Villas	Relax Divers Resort	Napaling
Coco Cabana Apart-Hotel Panglao	Alexis Cliff Dive Resort	Weyh Residence
Ayacca Resort and Condominium	Seaside Boutique Hotel	Cliff View Resort
Panglao Kalikasan Dive Resort	Mithi Resort and Spa	Ocean Villa
Nine Degrees North Pavilion	San Pedro Beach Bingag	Mr D cliff House
Sibukaw Resort Residences	Sherwood Bay Resort	

Panglao Adası'nda yer alan Deniz Kabukluları Müzesi Alona plajına 10-15 dakikalık bir mesafede yer almakta ve deniz kabuklarından yapılmış çeşitli hediyelik eşyalar ve süs eşyalarını satışa sunmaktadır. Ayrıca Panglao Adası'ndan pahalı olmayan tekne turlarıyla Balicasag, Kabilao ve Pamilakan gibi küçük adalara deniz gezileri düzenlenmektedir. Sonuç olarak Panglao küçük bir yüzölçümüne sahip olmasına rağmen, yüzlerce hotel ve restoran, yüzlerce dalış merkezi, bar ve turistik tesis barındırarak ulusal turizme çok büyük katkıları olan bir adadır.

<https://tonkosti.ru>, <https://www.onlinetours.ru/philippines/panglao-island>,

<http://www.filipinostaff.ru/o-filippinah/ostrov-panglao.html>,

<https://nashaplaneta.net/asia/philippines/bohol-ostrov-panglao>, <https://www.votpusk.ru/>

¹⁵ Daha detaylı bilgi için bakınız: <https://www.agoda.com/tr>, <https://www.hotelplanner.com/>, <https://www.booking.com/>, <https://www.trivago.com/>, <https://www.tripadvisor.com/>, <https://www.expedia.co.uk/>

Panglao otel, restoran, bar, havuz ve turistik tesis yoğunluğu bakımından Filipinlerin en yoğun adalarının başında gelir. Sadece 91 km²'lik bir alanda 250'den fazla otel ve konaklama tesisinin bulunması bunu kanıtlamaktadır (Tablo 4 ve Tablo 5). Bohol adası komşusu olan Panglao adasından çok daha büyük yüzölçümüne ve çok daha kalabalık nüfusa sahip olmasına rağmen, turizm yatırımları ve otel sayısı bakımından bu küçük adanın bir hayli gerisindedir. Örneğin Bohol Panglao adasından yaklaşık 40 kat daha büyük olmasına rağmen yaklaşık 80-90 otel ve konaklama tesisine sahiptir. Yine Bohol adasında lüks sınıfta yer alan konaklama tesislerinin sayısı 5-6 civarındayken, Panglao adasında konforlu ve lüks sınıfta 4-5 yıldızlı otel sayısı 30'dan fazladır. Özetle, küçük Panglao adası büyük kardeşi Bohol'dan çok daha gelişmiş bir turizm altyapısına sahip olduğu gibi, çok daha fazla otel ve konaklama tesisi sayısına da sahiptir.

Panglao adasında 250'den fazla otel, villa, pansiyon, hostel ve çeşitli konaklama tesisi vardır. Bu nedenle adayı ziyaret eden turistler kendi kriterlerine ve kendi bütçelerine uygun olan mutlaka bir konaklama tesisi bulacaklardır. Spor ve dalgalılık eğitimi veren oteller, romantik balayı otelleri, spa otelleri ve ekonomik sahil otelleri adada yer alan konaklama tesisleri arasında sayıca en fazla olanlardır. Lüks ve pahalı oteller ise adada sayıca en az olanlardır. Panglao adası sınırları içinde yer alan en pahalı ve en lüks konaklama tesisleri şunlardır: Henann Resort Alona Beach, Bohol Bee Farm, Bluewater Panglao Beach Resort, Linaw Beach Resort and Restaurant, Villa Formosa Bohol, Amarella Resort, Amihan Resort, Eskaya Beach Resort and Spa, North Zen Villas, Sunshine Village Resort, Veraneante Resort, Island World Panglao, Bird of Paradise, Ocean Suites Bohol Boutique Hotel, Alona's Coral Garden Resort, The Story Resort & Spa, Malinawon Resort, Best Western The Ivywall Resort-Panglao, Seapearl of Alona, The Whitehouse by the Sea, Marina Point Bay Resort, Donatela Resort and Sanctuary, Amorita Resort, BE Grand Resort, South Palms Resort Panglao, Blue Planet Panglao, Roman Empire Panglao Boutique Resort, Bohol Shores, The Bellevue Resort ve Bohol Beach Club (Tablo 4 ve Tablo 5). Panglao adasının tek beş yıldızlı oteli olan "Henann Resort Alona Beach" adanın en prestijli, en lüks ve en pahalı tesisi olup, hizmet konusunda rakipsiz bir oteldir. Panglao adasının güneybatı ucunda, Tavalala kasabası yakınlarında yer alan bu otel, kaprisli turistleri dahi tatmin edecek özelliklere ve güzelliklere sahiptir. Panglao adasının diğer popüler ve kaliteli otelleri şunlardır: Alona Vida Beach Resort, South Beach Hotel, Alona Pawikan Resort, Villa de Gloria, Beach House near Alona, Harmony Hotel, Positano Alona Beach Panglao, Cliffside Resort, Veraneante Resort, Bohol Dreamcatcher Resort, Scent of Green Papaya Resort.¹⁶

¹⁶ Panglao adasının en popüler konaklama tesisleri ile ilgili bakınız: <https://www.bohol-philippines.com/dauis-hotels.html>

Tablo 5: Panglao Adasının Doğu Kıyılarında Yer Alan Başlıca Oteller ve Konaklama Tesisleri¹⁷

Bluewater Panglao Beach Resort	Villa Belza Resor	Nora's Place
BE Grand Resort, Bohol	Kalipayan Beach Resort	Acacia Sunset
Alona Kew White Beach Resort	Bohol Divers Resort	Amorita Resort
Bohol Sea Breeze Cottages & Resort	Pyramid Beach Resort	Alona Land
Palms Cove Resort Alona Panglao Bohol	Golden Palm Resort	Sun Apartelle
Blue Water Dive Resort	Twin Tides Panglao	Alona Katchajo
Henann Resort Alona Beach	Olman's View Resort	COF House
Alona Tropical Beach Resort	Alona Swiss Resort	Casa Flordeliza
Panglao Regents Park Resort	Citadel Alona Inn	B-hol Huts
Alona Royal Palm Resort & Restaurant	Island World Panglao	Donatela Hotel
Cherry's Home Too Inland Resort	Veronica's Apartments	Panglao Homes
Scent of Green Papaya Resort	Halamanan Luxury Villas	Tarsier Botanika
Chill-out Guesthouse Panglao	Marina Point Bay Resort	Cliffside Villa
Lennon's Place Backpacker Hostel	Nova Beach Resort	Bohol Shores
Bohol Wonderlagoon Dive Resort & Beds	Panglao Bamboo Oasis	Catalina's INN
Eskaya Beach Resort & Spa	Chiisai Natsu Resort	Adriana's Place
Villa Emilia Pension House	South Palms Resort	Villa Umi Panglao
Du Bay Panglao Beachfront Resort	Bagobo Beach Resort	Panglao Resort
Richdale's Costa Residence/Resort	Bohol Beach Club	Amarela Resort
Dumaluan Beach Resort	JEL Paradise Resort	Yuken Mari
Gemini Hotel And Restaurant	Bolod Beach Resort	Aramara Resort
Casa Filomena Resort & Restaurant	Bagobo Beach Resort	Bahay Kubo
Royal Paradise Guesthouse	13 Ways Room Rentals	J Park
Nickles Park Resort and Apartments	Villa del OZ Resort	Deutsche's Dorf
Best Value: Jkems Homes Panglao	Libaong White Beach	La Pernela
Chinita Boutique Hotel & Restaurant	Panglao Palms Apartelle	Annas Motel
Dream Native Resort - Hotel Restaurant	Bohol Bee Farm Hotel	Bohol Jewel
Flushing Meadows Resort and Playground	Steffi's Place Hostel	Higala Resort
Maddi's Haven Pool And Backpackers	San Isidro Beach	Pearl Resort
Ritchels Family House By The Sea	Hinakhakan Suites	Riverview Resort
Costa Bohol Vacation House	Dauis Seashore Cliff	Casa Mia INN
Red Doorz Plus @ Catarman Dauis	Mango House Panglao	Villa Formosa

¹⁷ Daha detaylı bilgi için bakınız: <https://www.agoda.com/tr>, <https://www.hotelplanner.com/>, <https://www.booking.com/>, <https://www.trivago.com/>, <https://www.tripadvisor.com/>, <https://www.expedia.co.uk/>

4. PANGLAO ADASININ YAKIN ÇEVRESİNDEKİ BAŞLICA TURİZM ÇEKİCİLİKLERİ

Panglao körfezinin batısında ve Gakang adasının kuzeydoğusunda yer alan Virgin adaları okyanus sularının biriktirmesiyle oluşmuş çok alçak ve ıssız mercan adalarıdır. Kum tepelerinin egemen olduğu bu küçük ve düz adacıklar gel-git durumuna göre bazen okyanus sularının altında kalırlar bazen ise su yüzeyine çıkarlar ve müthiş güzel doğal görüntüler sergilemektedirler. Virgin adalarının etrafı sığ sularla, uzun beyaz plajlarla ve mercan oluşumlarıyla çevrili olduğundan dalgıçlar için zengin su altı dünyasını canlı canlı izlemek büyük bir deneyim ve ayrıcalıktır. Bu nedenle meraklı turistler ve profesyonel dalgıçlar Panglao kentinden tekne kiralayıp 20-30 dakikalık kısa bir deniz yolculuğu ile bu tropikal cennete kolaylıkla ulaşabilirler. Virgin adaları Filipinlerde uluslararası turizme kazandırılan yüzlerce ıssız adalardan sadece küçük bir örnektir.¹⁸ Ama bu ıssız adalar çoktan yabancı turistler tarafından keşfedildiklerinden her yıl binlerce turist tarafından ziyaret edilmektedirler. “Gizli Vaha” olarak adlandırılan Virgin adalarının geleceğini ve turizm başarılarının devamını kuşkusuz küresel ısınma, küresel deniz seviyesi yükselmeleri ve ada etrafındaki mercanların korunup korunmaması gibi ekolojik etkenler belirleyecektir.

Panglao adasının güneydoğusunda yer alan Pamilacan adası mutlaka görülmesi gereken turistik yerlerden biridir. İdari yönetim olarak Bohol eyaletine ve Baclayon ilçesine bağlı olan bu küçük ve şirin adacık, tekne yolculuğuyla Baclayon kasabasından 1 saat uzaklıktadır. Siquijor adasının kuzeydoğusunda ve Camiguin adasının kuzeybatısında yer alan Pamilacan adası üç küçük köyden başka yerleşmeye sahip değildir. Adanın toplam nüfusu 900 kişiyi aşmaz. Ada halkının tek geçim kaynağı ise turizm ve balıkçılıktır. Bohol denizinin ortasında yer alan bu küçük adacık, anakaradan uzak, yapayalnız ve izole edilmiş bir görünüm sergilemektedir. Pamilacan adasını ziyaret etmek isteyen turistler, Siquijor, Mindanao, Bohol, Cebu, Panglao ve Camiguin adalarından tekne kiralayıp kısa bir deniz yolculuğuyla buraya kolaylıkla ulaşabilirler. Muhteşem dalış alanlarına ve uzun kumsallara sahip olan ada, huzurlu, sessiz ve romantik tatil sevenler için ideal bir yerdir. Pamilacan adasını ziyaret eden turistler yakın mesafede bulunan ve “Dakit-Dakit” adı verilen çok küçük bir mercan adasını da ziyaret edebilirler.¹⁹

¹⁸ Virgin adalarıyla ilgili daha detaylı bilgi için bakınız: <http://www.phtourguide.com/virgin-island-in-panglao-bohol/>

¹⁹ Panglao adası ve yakın çevresinin turizm potansiyeli ile ilgili bakınız: <https://www.sabaiasia.ru/Philippines/ostrov-panglao/dostoprimechatelnosti.htm>, <https://www.journeyera.com/best-things-panglao-island-bohol/>, <https://www.bohol-philippines.com/panglao-town.html>, <https://tonkosti.ru/>, <https://www.onlinetours.ru/philippines/panglao-island>, <http://www.filipinostaff.ru/o->

Tipik bir atol adası olan Pamilacan, otantik balıkçı köyleriyle, balinalarıyla, yunuslarıyla, mercan kayalıklarıyla, beyaz plajlarıyla ve büyük çeşitlilik gösteren deniz canlılarıyla her yıl binlerce yabancı turistini ilgisini çekmektedir. Adanın etrafında 13 balina türü görülmektedir ve yasak olmasına rağmen bunlar bazen vahşice avlanmaktadırlar. Belirli bir ücret karşılığında tecrübeli balina avcılarının rehberliğinde yunus ve balina sürülerini yakından izlenebilir. Yunus ve balina izleme merkezlerinin yanı sıra, Pamilacan adası 200 yıllık tarihi bir İspanyol kalesine sahiptir. Büyük mercan kayalıklarından inşa edilmiş olan bu tarihi kale adanın kuzeydoğu kıyılarında yer almaktadır. Ada sınırları içinde otel ve konaklama tesislerinin toplam sayısı 10'dan fazla değildir. Pamilacan adasının başlıca konaklama tesisleri şunlardır: Pamilacan Island Tourist Inn and Restaurant, Pamilacan Island Paradise Resort, Shirley's Cottage, Liwayway Sa Bohol, Junior and Nemesis's Cottages, Chasen Cottage, MyIsland Casitas ve Enas Cottages. Mercan kayalıkların yaygın olduğu Pamilakan adasının²⁰ en büyük turistik tesisi ise "Pueblo de Pamilacan Island Resort" otelidir.

Panglao adasının sadece 6 km. güneybatısında yer alan Balicasag adası²¹, dalış sporları için Filipinler Cumhuriyetinin en popüler turizm mekânlarından biridir. Dış görünüm olarak çok fazla bir çekiciliği veya ayrıcalığı olmayan Balicasag, küçük, düz ve yuvarlık bir adacık olarak tanımlanabilir. Bu şirin adacık etrafında yer alan yüzlerce deniz canlısı ve ilginç mercan oluşumları dalgıçların ve meraklı turistleri bu adaya mıknaş gibi çekmektedir. Kompakt ölçüleriyle ve 25 hektarlık alanıyla bu minik ada 45 dakikalık yürüyüşle boydan boya gezilebilir. Adada 100-110 civarında yerli aile yaşamaktadır. Bu yoksul aileler denizlerden elde ettikleri doğal ürünleri hediyelik süs eşyası olarak yabancı turistlere satarak geçimlerini sağlamaya çalışmaktadırlar. Bir başka deyişle deniz avcılığı, balıkçılık ve turizm dışında adada başka bir iktisadi sektör yoktur. Balicasag adasına hem Panglao kentinden hem de Alona plajındaki otellerden herhangi birinden tekne kiralayıp kolaylıkla ulaşılabilir. Örneğin 1500 -1700 Filipin Pezosu

filippinah/ostrov-panglao.html, <https://nashaplaneta.net/asia/philippines/bohol-ostrov-panglao>, <https://www.votpusk.ru/>

²⁰ Pamilakan adası ile ilgili bakınız: <http://baclayontourism.com/portfolio/pamilacan-island/>, <https://www.bohol-philippines.com/pamilacan-island.html>, <http://whales.bohol.ph/island.php>

²¹ Balicasag adası ile ilgili bakınız: <https://www.bohol-philippines.com/balicasag.html>, <https://balicasagislanddiversort.com/>, <https://www.sea-explorers.com/balicasag-island-panglao-bohol-philippines/>, <https://www.lonelyplanet.com/philippines/balicasag-island>, <https://www.english.equation.asia/diving-in-philippines-bohol-island/dives-sites/balicasag/>, <https://whatsthesnorkellinglike4.wordpress.com/2018/01/30/philippines-bohol-balicasag/>, <https://guidetothephilippines.ph/trips-and-experiences/water-activities/balicasag-island-dive-tour-in-bohol-with-lunch-and-transfer>

karşılığında Alona plajından kiralanacak bir tekneyle Balicasag adasına gidiş-dönüş için anlaşılabilir.

Filipinler Turizm Bakanlığına bağlı olarak çalışan “Balicasag Island Dive Resort“ adanın hem tek üç yıldızlı otelidir hem de tek önemli turizm ve dalış merkezidir. Hastane, postane, market, banka gibi temel hizmetleri karşılayacak unsurlardan yoksun olan ada sessiz ve romantik tatil sevenler için uygundur. “Balicasag Island Dive Resort“ profesyonel dalgıçlar ve başlangıç seviyesindeki dalgıçlar için farklı seviyelerde eğitimler ve dalış dersleri vermektedir.

Balicasag adasının en popüler dalış yerleri şunlardır: Black Forest, Diver’s Haven, Turtle Point, Cathedral Wall ve Royal Garden. Ama dalış yapmak istemeyenler için adanın uzun beyaz kumsalları, restoranları ve tropikal palmye ağaçları arasındaki piknik alanları farklı tatil seçenekleri sunmaktadır. Balina ve yunus sürülerini izlemek için tekne gezilerine katılmak, devasa boyutlardaki deniz kaplumbağaları ile birlikte yüzmek, mercan resiflerinin derinlerindeki deniz altı yaşamı keşfetmek Balicasag’a gelen adrenalin tutkunlarının öncelikli tercihleridir. Balicasag adasının doğu kıyılarında Balicasag Deniz Koruma Alanı yer almaktadır. Bu koruma alanı hem dev deniz kaplumbağalını ve yüzlerce balık türünü hem de kıyılardaki mercan oluşumlarını koruma ve yaşatma görevini üstlenmektedir.

Bohol denizinin ortasında yer alan ve sadece 600 metre çapı olan bu tropikal ada kalabalık kentlerden ve gürültülü iş ortamından uzaklaşmak isteyenler için ideal bir kaçış mekânıdır. Adanın plajları hiçbir zaman aşırı kalabalık ve gürültülü olmadığı için temiz deniz ve huzurlu tatil arayanlar için Balicasag ideal bir doğal ortam sunmaktadır. Balicasag Katolik Kilisesi, Balicasag Deniz Koruma Alanı, Balicasag Island Turtles Point, Kıan Arnon Restoran, Yes Restoran, Hot Sand Karaoke Bar ve Yellow Star Eatery Restoran dışında Balicasag adasında başka turistik mekân yoktur. Bu nedenle adayı ziyaret eden turistler fazla otel ve restoran veya fazla market ve turistik tesis çeşitliliği beklememelidirler.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bohol ve Cebu adalarının gölgesinde gelişen Panglao adası, Filipinlerin en gelişmiş ve en popüler turizm merkezlerinden biri olmaya adaydır. Uygun ve elverişli coğrafi konumu, yüksek nüfus yoğunluğu, büyük otel çeşitliliği, çok sayıda plaj ve turistik tesis sayesinde Panglao her yıl binlerce turist tarafından ziyaret edilmektedir. Bohol, Mindanao, Negros, Camiguin, Cebu ve Siquijor adalarından birini ziyaret eden yabancı turistler feribot ulaşımı sayesinde kolaylıkla Panglao adasına ulaşabilirler. Çok sayıda turizm merkezine sahip olan adanın refah düzeyi ve iktisadi başarısı büyük ölçüde turizmin gelişim düzeyine ve turizm alanındaki başarılarına bağlıdır. Büyük ve modern hastane ve AVM olmaması, ayrıca döviz bozduracak bankamatik merkezlerin yetersiz olması adanın en büyük dezavantajları oldukları iddia edilebilir.

Panglao adasının başlıca turizm avantajları şöyle özetlenebilir:²²

- Küçük yüzölçümlü kompakt ve her yere kolay ulaşılabilen bir ada olması.
- Bohol, Mindanao, Negros, Camiguin, Cebu ve Siquijor gibi büyük adalara ve önemli turizm pazarlarına yakın mesafede olması.
- Deniz sörfü, dalgıçlık, kırsal turizm, plaj turizmi ve ekoturizm için adanın büyük bir potansiyele sahip olması.
- Çok sayıda ve yeterli oranda otel, restoran, plaj, konaklama tesisi gibi turistik merkezlere sahip olması.
- Büyük kentlerden ve sanayi tesislerinden uzak, sakin, temiz ve huzurlu kıyılara sahip olması.
- Turistik tesislerin, turizm hizmetlerinin ve otellerin çok pahalı olmaması.
- Çok sayıda dalış merkezi ve dalış eğitim merkezine sahip olması.
- Alona Beach gibi dünyaca ünlü bir uluslararası turizm merkezine sahip olması.
- Kıyılarından önemli Deniz Koruma Alanlarına, lagünlere, tropikal resiflere ve ilginç mangrov ormanlarına ev sahipliği yapması.
- Yabancı turistler için güvenlik ve terör sorunlarının olmaması.
- Yakın çevresinde Balicasag, Kabilao ve Pamilakan gibi ilginç ve turizm potansiyeli yüksek olan küçük adalarla çevrili olması.
- Tarihi kiliselere, gizemli mağaralara, yüksek falezlere, ilginç mangrov ormanlarına ve tertemiz plajlara sahip olması.

Panglao adası küçük bir alana sahip olmasına rağmen çok sayıda turizm çekiciliğiyle dikkat çekmektedir. Bu nedenle adayı ziyaret eden turistler kendi ilgi alanlarına ve kendi kişisel tercihlerine göre farklı turizm aktivitelerine veya farklı rekreasyon faaliyetlerine katılabilirler. Aşağıdaki satırlarda bu faaliyetler örnekler verilerek somutlaştırılmıştır. Panglao adasına ilk kez gelen yabancı turistler bu ilginç ve şirin adada aşağıdaki faaliyetlerde bulunabilirler:

- Bir tekne kiralayıp Pamilakan adası veya Balicasag adalarından birini günübirlik ziyaret edebilir.
- Bikini sahillerindeki kayalıkları inceleyebilir veya Songculan lagününde yüzebilir.

²² Panglao adasının turizm çekicilikleri ve turizm potansiyeli ile ilgili bakınız: <https://www.sabaiasia.ru/Philippines/ostrov-panglao/dostoprimechatelnosti.htm>, <https://www.journeyera.com/best-things-panglao-island-bohol/>, <https://www.bohol-philippines.com/panglao-town.html>, <https://tonkosti.ru/>, <https://www.onlinetours.ru/philippines/panglao-island>, <http://www.filipinostaff.ru/o-filippinah/ostrov-panglao.html>, <https://nashaplaneta.net/asia/philippines/bohol-ostrov-panglao>, <https://www.votpusk.ru/>

- Molave Cliff Diving Resort'ın yüksek falezlerinden doğrudan denize atlayabilir.
- Baliho Mağarasının gizemli sarkıt ve dikitlerini inceleyebilir.
- Panglao körfezi kıyılarındaki “Doljo Mangrove Mini Forest” ekolojik alanında yer alan ilginç mangrov ormanlarını yakından görebilir.
- Tagbilaran limanından feribotla yola çıkabilir Cebu adasını veya Negros adasını ziyaret edebilir.
- Panglao kentinde yer alan St. Augustine's Katolik Kilisesi veya meşhur Panglao saat kulesinde unutulmaz bir selfi çektirebilir.
- Catarman Deniz Koruma Alanı veya Bingag Deniz Koruma alanında mercan oluşumlarını ve deniz canlılarını inceleyebilir.
- Virgin Island Resort & Spa otelinde yerel masajları deneyebilir.
- Kalipayan Dive, Momo Beach Dive, Napaling Dive Doljo Point Dive veya Garden Eels Dive gibi dalış okullarından birinde dalgıçlık dersleri alabilir.
- Deniz Kabukluları Müzesini ziyaret edip, deniz kabuklarından yapılmış uygun fiyatlı çeşitli hediyelik süs eşyalar satın alabilir.
- Sherwood Bay Resort otelinin deniz manzaralı odalarından Bohol denizi üzerindeki Güneş'in batışını izleyebilir.
- Hinagdanan mağarasının içindeki doğal gölün serin sularında yarasaların bakışları altında özgürce yüzebilir.
- Henann Resort Alona Beach otelin deniz manzaralı restoranında yerel yemeklerin tadını deneyebilir.
- Pamilakan adasında balina ve yunus sürüleriyle fotoğraf çektirebilir.
- Komşu Bohol adasını ziyaret edip dünyaca meşhur Çikolata Tepelerini görebilir.
- Daus kentinden bir motosiklet kiralayıp Panglao adasının kıyılarını özgürce gezebilir.
- Sessiz ve huzurlu Doljo plajında palmiye ağaçlarının gölgesinde güneşin doğuşunu izleyebilir.
- Panglao kentinden tekne kiralayıp “Gizli Vaha” olarak adlandırılan Virgin Adalarına gezi düzenleyebilir.
- Panglao körfezi kıyılarındaki mangrov orman arazilerini tekne kiralayıp gezebilir.
- Relax Divers Resort otelinin barında Filipin kahvesi içebilir.
- Libaong White Beach plajının beyaz kumsallarında güneşlenebilir.
- Tekne kiralayıp Balicasag adasını günübirlik ziyaret edip dünyanın en etkileyici dalgıçlık mekânlarından birinde dalış dersleri alabilir.

KAYNAKÇA

- Atalay, İ. “Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası”, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2001.
- Atalay, İ., “Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası”, META Basım, İzmir, 2007.
- Atasoy, E. “Demografi Yazıları”, MKM Yayınları, Bursa, 2013.
- Atasoy, E. “Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası”, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2010.
- Atasoy, E. “Muslim Communities in the Philippines from the Perspective of Political Geography and Ethnogeography”, Journal of History Culture and Art Research, Vol. 7, No. 2, June 2018.
- Bersales J. E. R. “Life's A Beach: Notes On Everyday Life In A Tourist Resort Community, Panglao Island, Bohol”, Philippine Quarterly of Culture and Society, Vol. 27, No. 3/4, Special Issue: Everyday Life In The Central Visayas (September/December 1999), Pp. 223-247, Published By: University Of San Carlos Publications.
- Bayar, S., “Filipinler Ülke Raporu”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Merkezi, Ankara, 2011
- Chirikov, A. I., Pozdnyak, G. V., Kamenskaya, İ. Y., Atlas Mira. İzdatelstvo Oniks, Moskova, 2008.
- Colleen, A. S. “Philippines in Pictures”, Manila, Library of Congress Cataloging, 1967, Cilt 1.
- Düzyol, Tamer, “Filipinler”, Ermağan, İsmail (Editör), “Dünya Siyasetinde Doğu Asya”, Nobel Yayınları, 2016.
- Georgiev, P., “Filipinite i Evraziyskata Diga na Nestabilnost”, Spisanie “Geopolitika”, Broy 6, Sofya, 2005.
- <https://www.sabaiasia.ru/Philippines/ostrovpanglao/dostoprimechatelnosti.htm>
- <https://www.journeyera.com/best-things-panglao-island-bohol/>
- <https://www.bohol-philippines.com/panglao-town.html>
- <https://tonkosti.ru/>
- <https://www.onlinetours.ru/philippines/panglao-island>
- <http://www.filipinostaff.ru/o-filippinah/ostrov-panglao.html>
- <https://nashaplaneta.net/asia/philippines/bohol-ostrov-panglao>
- <http://selfplannedtrip.com/blog/alona-beach-ru/>
- <https://www.votpusk.ru/country/kurort.asp?CN=PH&CT=PH28>
- <https://www.intergid.ru/excursion/126/645/>
- <https://yoldaolmak.com/panglao-adasi.html>
- <https://www.tourister.ru/world/asia/philippines/city/panglao>
- <https://www.bohol-philippines.com/balicasag.html>
- <https://balicasagislanddiveresort.com/>
- <https://www.sea-explorers.com/balicasag-island-panglao-bohol-philippines/>
- <https://www.lonelyplanet.com/philippines/balicasag-island>
- <https://www.english.equation.asia/diving-in-philippines-bohol-island/dives-sites/balicasag/>
- <https://whatsthesnorkellinglike4.wordpress.com/2018/01/30/philippines-bohol-balicasag/>
- <https://guidetothephilippines.ph/trips-and-experiences/water-activities/balicasag-island-dive-tour-in-bohol-with-lunch-and-transfer>
- <http://baclayontourism.com/portfolio/pamilacan-isl/>
- <https://www.bohol-philippines.com/pamilacan-island.html>
- <http://whales.bohol.ph/island.php>
- <https://www.bohol-philippines.com/dauis-hotels.html>
- <https://www.bohol-philippines.com/panglao-town.html>
- <https://www.agoda.com/tr>
- <https://www.hotelplanner.com/>

<https://www.booking.com/>
<https://www.trivago.com/>
<https://www.tripadvisor.com/>
<https://www.expedia.co.uk/>
<https://www.openstreetmap.org/>
<https://www.google.com/maps>
<https://mapcarta.com/>
<http://www.mappery.com/>

Kristev, V., “*Geopolitika i Geostrategiya na Turizma*”, İzdatelstvo “Nauka i İkonomika”, İkonomiçeski Universitet, Varna, 2016.

Kristev, V., “*Geografiya na Turizma*”, İzdatelstvo “Nauka i İkonomika”, İkonomiçeski Universitet, Varna, 2014.

Lakost, İ., “*Geopolitiçeski Reçnik na Sveta*”, İzdatelska Kašta Trud, Sofiya, 2005.

Lavrov, S. B. & Kaledin, N. V., “*Ekonomiçeskaya, Sotsialnaya i Politiçeskaya Geografiya Mira. Regioni i Strani*”, İzdatelstvo Gardariki, Moskova, 2003.

Lopez, M. L., “*A Handbook of Philippine Folklore*”, Quezon City, The University of the Philippines Press, 2006.

Lukanov, A., Bojinov, N., Dimitrov, S., “*Stranite v Sveta 2005-2006*”, İzdatelstvo Gloriya Palas, Sofya, 2005.

Manalo J. J. P. “*Relevance Of Sustainable Tourism In The Philippines: Case Of Boracay Island And Puerto Princesa City*”, International Journal of Information Research and Review, Vol. 04, Issue, 01, pp.3558-3562, January, 2017.

Manuela W. S. “*The Impact of Government Failure on Tourism in The Philippines*”, Transport Policy, Volume 43, October 2015, Pages 11-22 .

Özey, R. “*Asya Coğrafiyası*”, Aktif Yayınları, İstanbul, 2008.

Özgüç, N. “*Turizm Coğrafiyası. Özellikler ve Bölgeler*”. Çantay Kitabevi, İstanbul, 2011.

Santos, R. B. Tomeldan M. V. “*Case-Based Study of Three Tourism-Dependent Islands in the Philippines The Cases of Boracay Island, Aklan; Puerto Galera, Oriental Mindoro; & Coron, Palawan in the Philippines*”, A Journal of Architecture, Landscape Architecture and the Designed Environment University of the Philippines College of Architecture, Issue No: 3, Philippines, 2009.

Shah K. Gupta V. Edited by Charlotte Boyd “*Tourism, the Poor and Other Stakeholders: Experience in Asia*”, Overseas Development Institute, Fair Trade in Tourism Project, University of North London, University of North London, UK, Printed by Russell Press Ltd, Nottingham, NG6 0BT, April 2000.

Timor, A. N. “*Güneydoğu Asya. Özellikler. Ülkeler*”, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2002.

**VIDEO VASIYETNAME: ÖLÜME BAĞLI TASARRUFLARIN
GÜNCELLENMESİ**

VIDEO WILL: UPDATING THE TESTAMENTARY DISPOSITIONS

Semih YÜNLÜ*

*Geliş Tarihi: 20.08.2019
(Received)*

*Kabul Tarihi: 05.11.2020
(Accepted)*

ÖZ: Hukukumuzda ölüme bağlı tasarruflar sınırlı sayıda düzenlenmiştir. Sınırlı sayıdaki bu türlerde yapılmayan ölüme bağlı tasarruflar ise iptal edilebilecektir. Bu türler, el yazılı vasiyetname, resmi vasiyetname, sözlü vasiyetname ve miras sözleşmesidir. Video vasiyetnameler ise bu türler arasında bulunmamaktadır. Ancak teknolojik gelişmeler ve güncel ihtiyaçlar, ölüme bağlı tasarruflar içerisinde de güncellemeler yapılması gerekliliğini düşündürmektedir. Örneğin, elektronik vasiyetname kavramı doktrinde kendine yer bulmakta ve detaylı şekilde irdelenmektedir. Bu doğrultuda, video vasiyetnamelerin, yani görüntülü/sesli kayıtların da vasiyetname türleri içerisinde incelenmesi gerekir. Video vasiyetnameler, vasiyetçinin son arzularının ayakta tutulması bakımından son derece önemli bir rol oynayabilir. Vasiyetname türleri içerisindeki en güvenilir tür resmi vasiyetnamelerdir. Diğer taraftan, video vasiyetname kavramı, sanıldığı gibi aksine, el yazılı ve sözlü vasiyetnamelerden daha müphem bir tür değildir. Detaylı olarak incelendiğinde görülmektedir ki, video vasiyetnameler, özellikle sözlü vasiyetnamelere oranla çok daha güvenilir bir kavramdır. Dolayısıyla, video kayıtlarını ölüme bağlı tasarruflar alanından dışlamak uygun olmayacaktır. Bu doğrultuda çalışmamızda, video vasiyetnameler lehine değerlendirmeler yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: El Yazılı, Resmi, Sözlü, Elektronik, Video Vasiyetname, Miras Sözleşmesi, Ölüme Bağlı Tasarruf.

ABSTRACT: In our law, testamentary disposition are regulated as numerus clausus. The testamentary disposition which are not made by these numerus clausus types can be annulled. Video wills are not included in these types. These types are holographic will, official will, nuncupatory will and testamentary contract. However, technological developments and current needs suggest the necessity of making updates in testamentary dispositions. For example, the concept of electronic will is finding itself a place in doctrine and examined detailed. In this direction, video wills, in other words recordings with image/sound, should also be examined within the will types. Video wills can play an extremely important role in keeping the last wills of the testator alive. The most reliable type in these will types is the official wills. On the other hand, the concept of video will, contrary to popular belief, is not more vague type than holographic and nuncupatory wills. It is seen with detailed examination that video wills, in particular, are a much more reliable concept compared to the nuncupatory wills. Therefore, it will not be appropriate to exclude video recordings from the area of

* Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, syunlu@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2191-1482.

testamentary dispositions. In this respect, in our article, evaluations are made in favor of video wills.

Key Words: Holographic, Official, Nuncupatory, Electronic, Video Will, Testamentary Contract, Testamentary Disposition.

1. GİRİŞ

Konumuzun içeriğini oluşturan üst kavram olan ölüme bağlı tasarruflar, aşağıda da değinileceği üzere, sınırlı sayıda (*numerus clausus*) düzenlenmiştir (Dural & Öz, 2019, 61; Çabri, 2018, 52; Oruç, 2018, 213; Güneri, 2018, 22; Koyuncu, 2014, 18)¹. Bu şekilde sınırlı ve sıkı şekil şartlarına bağlı bir düzenleme yapılmış olması, ölüme bağlı tasarrufların etki anının, onu düzenleyen artık hayatta olmadığı ve tasarrufa herhangi bir müdahalede bulunamayacağı bir dönem olması ile yakından ilgilidir. Zira, mirasbırakanın vasiyetname ile yaptığı hukuki işlem tek taraflıdır (Sneddon, 2011, 685; Kahraman, 2015, 947; Savaş, 2007, 64) ve hukuki sonuçlarını onu düzenleyen kişinin ölümünden sonra doğurur (Serozan & Engin, 2018, 274; Çabri, 2018, 50; Sneddon, 2011, 685).

Kanun koyucu ölüme bağlı tasarrufun geçerliliğinden/sıhhatinden emin olmak istemektedir; ki bu yüzden de ölüme bağlı tasarrufların çerçevesi katı ve net bir biçimde çizilmeye çalışılmıştır. Bu, son derece anlaşılabilir ve makul bir durumdur. Kişiyi sıkı sıkıya bağlı ve temsilci aracılığıyla da yapılması mümkün olmayan işlemler arasında sayılan ölüme bağlı tasarruflar (Berki, 1951, 402; Kocayusufpaşaoğlu, 1978, 193; Antalya & Sağlam, 2015, 114; Serozan & Engin, 2018, 276 vd.; Öztan & Öztan, 2016, 3586; Güneri, 2018, 22), meydana getirilmeleri bakımından sıkı şekil şartlarına tabi oldukları gibi², iptal edilmeleri bakımından da farklı rejime tabi tutulmuşlar³; buna bağlı olarak da kendiliğinden geçersizlik yaptırımına değil, iptal edilebilirlik kavramı sınırlarına dahil edilmişlerdir (Serozan & Engin, 2018, 283 vd.; Çabri, 2018, 52; Kılıçoğlu Yılmaz, 2017, 373)⁴. Dolayısıyla,

¹ Ölüme bağlı tasarruflarda şekil şartı aranmamasının, istisnai olarak, yalnızca islam hukukunda söz konusu olduğu belirtilmektedir, (Eren & Yücer Aktürk, 2019, 103, dn. 1; Gönen, 2007, 31-33); yine islam hukukunda, ölüm tehlikesi olup olmaması ayrımı yapılmaksızın iki şahit huzurunda sözlü vasiyet yapılabilmesi yönünde, (Berki, 1981, 117).

² Eski hukukumuzda ise vasiyetnamenin geçerliliği için şekli şartların aranmadığı da belirtilmiştir, inc.: (Berki, 1951, 404 ve dipnot 7; İmre & Erman, 2016, 69 ve dipnot 2).

³ Yargıtay uygulamasındaki vasiyetnamenin şekli açıdan iptal halleri için ayrıntılı olarak bkz.: (Günay, 2019, 157 vd.)

⁴ İnc. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 20.11.2018 T., 2017/1017 E., 2018/1750 K.: "...TMK'nın 557'nci maddesinde vasiyetnamenin iptali sebepleri sınırlı olarak sayılmış olup, bunlar; 1- Ehliyetsizlik, 2- Vasiyetnamenin yanılma, aldatma, korkutma veya zorlama sonucunda yapılmış olması, 3- Tasarrufun içeriğinin bağlandığı koşullar veya yüklemelerin hukuka veya ahlâka aykırı olması, 4- Tasarrufun kanunda öngörülen şekillere uyulmadan yapılmış olması hâlleridir.

TMK'nın 557'nci maddesinde sayılan sebeplerin bulunması hâlinde vasiyetnamenin iptali gerekir. Bu sebepler dışında kalan durumlara dayanılarak ölüme bağlı tasarrufun iptali istenilemez ise de,

ölüme bağlı tasarrufun geçersiz kılınması için iptal davasının açılması ve buna bağlı şartların gerçekleşmesi aranacaktır⁵. Özetle, ölüme bağlı tasarruf türleri sınırlı sayıya ve sıkı şekil şartlarına bağlandığı gibi, geçersizlikleri de farklı şekilde düzenlenmiştir.

Diğer taraftan, çoğu bakımdan farklı bir rejime tabi tutulmuş olan bu alanda da güncelleme ve yeniliklerin yapılması ihtiyacı teşhis edilebilmektedir. Örneğin, elektronik sistemlerin yaygınlaşması ve imza kavramının elektronik ortama aktarılması, pratiklik, güvenlik ve sair sebeplerle elektronik vasiyetname kavramını gündeme getirmiş ve bu husus doktrinde ele alınmıştır. Benzer şekilde çalışmamızda ise görüntülü/sesli kayıt cihazları ile kayıt altına alınan iradelerin ölüme bağlı tasarruflar içerisindeki yeri incelenmekte ve buna ilişkin değerlendirmelerde bulunmaktadır. Aşağıda bu kapsamda, video vasiyetname kavramı üzerinde durulacak; video kayıtlarının ölüme bağlı tasarruflar üzerindeki etkisi, faydaları, kabul edilebilirliğini gerektiren ihtiyaçlar gibi çeşitli noktalar ele alınacaktır.

2. TÜRK HUKUKUNDA ÖLÜME BAĞLI TASARRUF TÜRLERİ VE ÖZELLİKLE VASIYETNAMELER

Bu başlık altında, Türk hukuk sistemi içerisindeki ölüme bağlı tasarruf türlerine kısaca değinilecek ve özellikle vasiyetnameler incelenecektir.

2.1. Genel Olarak

Belirttiğimiz üzere, Türk hukuk sisteminde ölüme bağlı tasarruflar, çeşitli sebeplerden dolayı, sıkı şekil şartlarına bağlanmış alanlardan birisidir (Kocayusufoğlu, 1978, 156; Eren & Yücer Aktürk, 2019, 103; Kayak, 2000, 190; Kılıçoğlu Yılmaz, 2017, 371)⁶. İncelendiğinde, işlemlerin geçerliliği ve

koşullarının varlığı durumunda tenkis talebine konu edilebilir (TMK. m. 560-562)...” (Yargıtay Bilgi Bankası).

⁵ TMK md. 558: “İptal davası, tasarrufun iptal edilmesinde menfaati bulunan mirasçı veya vasiyet alacaklısı tarafından açılabilir.

Dava, ölüme bağlı tasarrufun tamamının veya bir kısmının iptaline ilişkin olabilir.

İptal davası, ölüme bağlı tasarrufla kendilerine, eşlerine veya hısımlarına kazandırma yapılanların tasarrufun düzenlenmesine katılmalarının yol açtığı sakatlığa dayandığı takdirde tasarrufun tamamı değil, yalnız bu kazandırmalar iptal edilir.”; TMK md. 559: “İptal davası açma hakkı, davacının tasarrufu, iptal sebebini ve kendisinin hak sahibi olduğunu öğrendiği tarihten başlayarak bir yıl ve her hâlde vasiyetnamelerde açılma tarihinin, diğer tasarruflarda mirasın geçmesi tarihinin üzerinden, iyiniyetli davalılara karşı on yıl, iyiniyetli olmayan davalılara karşı yirmi yıl geçmekle düşer.

Hükümsüzlük, def’i yoluyla her zaman ileri sürülebilir.”.

⁶ İnc. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 22.11.2018 T., 2017/999 E., 2018/1757 K.: “...Diğer taraftan miras bırakan, kanunun öngördüğü sınırlar içinde, mal varlığının tamamı veya bir kısmı üzerinde ölümünden sonra hüküm ve sonuç doğurmak üzere ölüme bağlı tasarrufta da bulunabilir. Bu şekilde kişinin iradesi, ölümünden sonrası için de hukuken değer taşıyacak ve sonuç doğuracaktır. Ne var ki ölüme bağlı tasarruflar da kendilerine özgü şekillere tabidir. Kanunda vasiyetname ve miras sözleşmesi dışında başka bir ölüme bağlı tasarruf şekli veya tipi düzenlenmemiştir. Burada da aynı haklarda

geçersiz sayılması gibi noktalar bakımından, miras hukuku ile aile hukuku arasında sıkı benzerliklerin teşhis edilmesi muhtemeldir⁷. Öncelikle bu benzerlik, ölüme bağlı tasarruflar bakımından, özellikle kendiliğinden geçersizlik yaptırımının değil, denetimli bir geçersizlik usulünün takip edilmesi noktasında teşhis edilir. Yine, mirasbırakanın ölümü neticesinde icra edilmesi talep edilecek arzularının da mutlaka kanunda sınırlı sayıda olarak düzenlenmiş olan belirli şekillerde açıklanması gerekecektir. Aksi durumda ise ölüme bağlı tasarrufun iptal edilmesi durumu ortaya çıkabilir.

Ölüme bağlı tasarrufların türleri ise Türk Medeni Kanunu'nun 531 vd. maddelerinde düzenlenmiştir. Bu ölüme bağlı tasarruf türleri farklı açılardan sınıflandırılabilirler. Tasarrufta bulunan iradelerin/tafafların sayısı bakımından, bir taraflı tasarruflar *vasiyetnameler*, iki taraflı olan tasarruflar ise *miras sözleşmeleri* olarak sıralanabilir (Dural & Öz, 2019, 53; Öztan & Öztan, 2016, 3586; Antalya & Sağlam, 2015, 117). Diğer taraftan, miras sözleşmeleri de kendi içerisinde (olumlu) miras sözleşmesi ve (olumsuz) mirastan feragat sözleşmesi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Dural & Öz, 2019, 100; Antalya & Sağlam, 2015, 118). Yine *el yazılı* ve *resmi vasiyetnameler* olağan vasiyetname türleri içerisinde iken, *sözlü vasiyetname* ise olağanüstü/istisnai vasiyetname olarak nitelendirilmektedir (Kocayusufpaşaoğlu, 1978, 157; Dural & Öz, 2019, 61; Çabri, 2018, 503-504; Kayak, 2000, 190-191; İnan & Ertaş & Albaş, 2019, 173). Aşağıda kısaca bu türlere değinilecektir.

2.2. Şekli Bakımdan Ölüme Bağlı Tasarruflar

Bu başlık altında ise şekli anlamda ayırmak suretiyle ölüme bağlı tasarruf türleri incelenecektir.

2.2.1. Vasiyetname

Vasiyetnameler de kendi içerisinde, el yazılı vasiyetname, resmi vasiyetname ve sözlü vasiyetname olarak alt türlere ayrılmaktadır (Kocayusufpaşaoğlu, 1978, 157; Eren & Yücer Aktürk, 2019, 103; Çabri, 2018, 52, 503).

2.2.1.1. El Yazılı Vasiyetname

El yazılı vasiyetnameler (Dural, 1967; Dural & Öz, 2019, 79-91; Serozan & Engin, 2018, 322 vd.; Kayak, 2000, 195-196; Antalya, 2019, 170 vd.; İnan & Ertaş & Albaş, 2019, 174 vd.; Savaş, 2007, 65-68; Oruç, 2018, 214-215; Gönen, 2007; İmre & Erman, 2016, 71-80; Antalya & Sağlam, 2015, 129-135; Eren & Yücer Aktürk, 2019, 104-115; Tekdoğan, 2019, 109 vd.; Güneri, 2018, 27 vd.; Ruhi & Ruhi, 2017, 28 vd.; Atlı, 2017, 26; Koyuncu, 2014, 27), TMK md. 538'de "*El yazılı*

olduğu gibi sınırlı sayı (numerus clausus) ilkesi geçerlidir. Bu nedenle ölüme bağlı hukuksal işlemlerde çok sıkı tasarruf şekilleri vardır..." (Yargıtay Bilgi Bankası).

⁷ Aile hukukunda yoğun bir biçimde etkili olan koruyucu ve şekilci yapıyı, miras hukuku alanında ve özellikle de ölüme bağlı tasarruflar ile ilgili olarak görmek mümkündür. Bu bakımdan ciddi benzerlik taşıdıklarını söylemek gerekir; ayr. inc. (Serozan & Engin, 2018, 67 vd.).

vasiyetnamenin yapıldığı yıl, ay ve gün gösterilerek başından sonuna kadar mirasbırakanın el yazısıyla yazılmış ve imzalanmış olması zorunludur. El yazılı vasiyetname, saklanmak üzere açık veya kapalı olarak notere, sulh hâkimine veya yetkili memura bırakılabilir.” şeklinde düzenlenmiştir. Maddede de açıkça ifade edilmiş olduğu üzere, vasiyetnamelerin bu türünde yazılı olma şartı bulunması yanında, bu yazılı olma, nitelikli bir şekil şartı içermektedir. Bu ise örneğin bilgisayar çıktısının altına atılan bir imzanın, borçlar hukuku sözleşmelerinden farklı olarak, el yazılı vasiyetname için yeterli olmayacağını göstermektedir. Bu durumda el yazılı vasiyetnamenin geçerli olabilmesi için; vasiyetnamenin tamamının düzenleyenin el yazısı ile kaleme alınmış olması, vasiyetnamenin düzenlenme tarihinin tam olarak yer alması ve elbette düzenleyenin ölüme bağlı arzularını içeren bu metnin imzalanarak sonlandırılması gerekmektedir. Bu tür vasiyetnamelerin, el yazılı olmalarına ek olarak, tanık içerme mecburiyetleri yoktur (Sneddon, 2011, 732). Diğer vasiyetname türlerinde ise tanık unsuru bulunmaktadır.

El yazılı vasiyetnameler, ikinci fıkrada da belirtildiği üzere, notere, hakime veya yetkili memura bırakılabilirse de bu bir geçerlilik şartı değildir. Yine, el yazısı yerine kişinin fiziksel durumu dolayısıyla metni ayağıyla yazarak imzaladığı durumlarda, boş bir kağıt yerine herhangi bir kağıdın uygun bir kenarını veya arka yüzünü kullandığı durumlarda, vasiyetnamenin yabancı dillerde yazıldığı durumlarda, düzenleme tarihinin gün ay yıl şeklinde olmasa dahi tam olarak belirli olacak şekilde yazıldığı durumlarda, vasiyetnamede birden fazla tarihin bulunduğu durumlarda, yer kalmaması gibi sebepler ile imzanın olması gereken yere değil metnin başka bir noktasına atıldığı durumlarda ve elbette bunlarla birlikte aksine yorum yapmaya veya kuşkuyla sebebiyet vermeyecek olan hallerde, vasiyetnamenin geçerli sayılması gerekir (inc. Savaş, 2007, 66-68; Dural & Öz, 2019, 81-89). Ancak, vasiyetnamedeki zorunlu unsurların bir başka kişi tarafından veya bir cihaz ile yazıldığı, hiç yazılmadığı, başkaları tarafından eklenmiş metinlerin şüphe oluşturduğu sair hallerde ise vasiyetnamenin şekli kurallara aykırılık sebebiyle geçersizliği söz konusu olacaktır.

2.2.1.2. Resmi Vasiyetname

Vasiyetnamelerin diğer bir türü olan resmi vasiyetnameler (Serozan & Engin, 2018, 318 vd.; Dural & Öz, 2019, 62-79; Antalya, 2019, 161 vd.; Kayak, 2000, 190-194; Savaş, 2007, 65; Oruç, 2018, 213-214; İnan & Ertaş & Albaş, 2019, 185 vd.; Kılıçoğlu Yılmaz, 2017, 369-392; İmre & Erman, 2016, 81-90; Antalya & Sağlam, 2015, 120-129; Eren & Yücer Aktürk, 2019, 115-120; Tekdoğan, 2019, 96 vd.; Güneri, 2018, 29 vd.; Ruhi & Ruhi, 2017, 20 vd.; Atlı, 2017, 25; Koyuncu, 2014, 28) ise TMK md. 532 vd. hükümlerinde düzenlenmiştir. Resmi vasiyetnameler, nitelikleri itibarıyla, el yazılı vasiyetnamelere oranla çok daha fazla usul ve gerekliliği içerisinde barındırmaktadır. Buna ilişkin genel hüküm ise md. 532'de “*Resmî vasiyetname, iki tanığın katılımıyla resmî memur tarafından düzenlenir.*

Resmî memur, sulh hâkimi, noter veya kanunla kendisine bu yetki verilmiş diğer bir görevli olabilir.” şeklinde düzenlenmiştir. Dolayısıyla görüldüğü üzere, mirasbırakan dışında resmi bir memurun (sulh hakimi, noter, konsolos (Dural & Öz, 2019, 62; Kılıçoğlu Yılmaz, 2017, 378; Öztan & Öztan, 2016, 3597) gibi) ve tanıkların bulunduğu çok daha detaylı bir işlemde bahsetmekteyiz. Dikkat etmek gerekir ki, resmi bir vasiyetnameden bahsedebilmek için, düzenlenen bir vasiyetnamenin resmi makam tarafından onaylanması değil, vasiyetnamenin bizzat resmi makam huzurunda düzenleme şeklinde yapılması gerekecektir (Kılıçoğlu Yılmaz, 2017, 371). Aksi durumda, onaylanması için resmi memura sunulan bu belge, ölüme bağlı tasarruf olarak geçerlilik kazanamayacak veya şartlarını taşıyor ise, tür bakımından, el yazılı vasiyetname olarak değerlendirilecektir.

Resmi vasiyetnamenin düzenlenmesi de kendi içerisinde, *okunarak ve imzalanarak düzenlenen* resmi vasiyetnameler ve *okunmadan ve imzalanmadan düzenlenen* resmi vasiyetnameler olarak da ayrılmakta ve farklı usüllere tabi olmaktadır (Dural & Öz, 2019, 68-74; Öztan & Öztan, 2016, 3597; Antalya & Sağlam, 2015, 124-129)⁸. Konumuz kapsamı itibariyle ayrıntılı incelemesine girilmeyecek olmakla birlikte, resmi vasiyetnamelerin, geçerlilik bakımından daha kuvvetli olarak nitelendireceğimiz vasiyetname türü olduğunu belirtmek gerekir.

2.2.1.3. Sözlü Vasiyetname

Olağan vasiyetname türleri arasında saydığımız el yazılı ve resmi vasiyetnameler dışında çok daha istisnai bir vasiyetname türü ise md. 539 vd. hükümlerinde düzenlenmiş olan sözlü vasiyetnamelerdir (Kocayusufpaşaoğlu, 1978, 219-227; Dural & Öz, 2019, 91-99; İmre & Erman, 2016, 91-101; Serozan & Engin, 2018, 331 vd.; İnan & Ertaş & Albaş, 2019, 194 vd.; Antalya, 2019, 177 vd.; Antalya & Sağlam, 2015, 136-138; Eren & Yücer Aktürk, 2019, 120-123; Tekdoğan, 2019, 113; Güneri, 2018, 32 vd.; Ruhi & Ruhi, 2017, 31 vd.; Atlı, 2017, 27 vd.; Koyuncu, 2014, 36 vd.)⁹. Diğer vasiyetname türlerine nazaran daha az rastlanacak bu türde (Sneddon, 2011, 729), ayırım noktasından da anlaşılacağı üzere, *olağanüstü* tabir edebileceğimiz bir durumun mevcudiyeti aranacaktır (Dural & Öz, 2019, 91; Koyuncu, 2014, 51; Kayak, 2000, 203-209; Savaş, 2007, 64; İnan & Ertaş & Albaş, 2019, 194; Antalya & Sağlam, 2015, 136). Madde 539’da da ifade edildiği gibi, mirasbırakanın, yakın ölüm tehlikesi, ulaşımın kesilmesi, hastalık, savaş benzeri durumlar dolayısıyla yukarıda incelediğimiz vasiyetname türlerini yapabilme imkanını kesin bir şekilde bulamadığı hallerde, iki tanığa son arzularını açıklamaları ve bu tanıklara vasiyetname yazma ve gerekli mercilere iletme görevini yüklemesi söz konusudur. Bu görevi kabul eden tanıkların, kendilerine sözlü olarak iletilen bu

⁸ Karma türdeki resmi vasiyetname hususu için bkz.: (Dural & Öz, 2019, 74-79; Serozan & Engin, 2018, 321; Antalya & Sağlam, 2015, 128).

⁹ Bu türe ilişkin ayrıntılı olarak bkz.: (Kayak, 2000, 196-219; Koyuncu, 2014).

arzuları vakit geçirmeksizin ve usulünce yazıya geçirmeleri, akabinde veya bunun yerine, bu durumu hakime¹⁰ sunarak kayıt altına aldirmaları gerekecektir (Kayak, 2000, 209-215). Ancak, istisnai niteliği dolayısıyla, mirasbırakan için sonradan olağan vasiyetname türlerinden birini yapabilme olanağı doğarsa, sözlü vasiyetnamenin bu tarih üzerinden bir ay geçmekle hükümden düşeceği de madde 541'de düzenlenmiştir.

Görüldüğü üzere, kanun koyucu, herhangi bir resmi memur huzurunda yapılmayan, mirasbırakanın el yazısı, görüntüsü, sesi gibi iradesini kayıt altına alacak herhangi bir unsur olmayan durumlarda dahi, mevcut işlemlere geçerli bir ölüme bağlı tasarruf niteliği yükleyebilmektedir. Bu da esasen, aşağıda video kayıtları gibi hususları değerlendirirken elimizde bulunan değerlendirme ve karşılaştırma noktalarından birisi olabilecektir.

2.2.2. Miras Sözleşmesi

Ölüme bağlı tasarruflar içinde son türümüz ise miras sözleşmeleridir (Dural & Öz, 2019, 99-109; Eren & Yücer Aktürk, 2019, 123-125; Antalya, 2019, 186 vd.; İnan & Ertaş & Albaş, 2019, 204 vd.; Günay, 2019, 160 vd.; Tekdoğan, 2019, 134 vd.; Güneri, 2018, 34 vd.; Ruhi & Ruhi, 2017, 50 vd.; Atlı, 2017, 32 vd.; Koyuncu, 2014, 19). Buna ilişkin TMK md. 545, miras sözleşmesinin resmi vasiyetname şeklinde yapılması gerektiğini belirtmiş ve ilgili hususu “*Miras sözleşmesinin geçerli olması için resmî vasiyetname şeklinde düzenlenmesi gerekir.*

Sözleşmenin tarafları, arzularını resmî memura aynı zamanda bildirirler ve düzenlenen sözleşmeyi memurun ve iki tanığın önünde imzalarlar.” şeklinde kaleme almıştır. Dolayısıyla, miras sözleşmelerinin şekli şartları değerlendirilirken, resmi vasiyetnamelere ilişkin kurallara uyulacaktır. Yine miras sözleşmelerinin, adından da anlaşılacağı üzere, vasiyetnamelerden farklı olarak, tek taraflı işlemler olmadığını da eklemek gerekir. Ayrıca, bir sözleşme olması sebebiyle, miras sözleşmeleri yapılırken, tam fiil ehliyetinin varlığı aranacaktır (Kılıçoğlu Yılmaz, 2017, 374)¹¹.

3. DİJİTAL YÖNTEMLER VE ÖZELLİKLE VİDEO VASİYETNAMELER

Bu başlık altında, Türk hukuk sistemi içerisindeki ölüme bağlı tasarruf türlerinden ayrılarak, video vasiyetname kavramına ilişkin detaylı incelemeler yapılacak; elektronik vasiyetname gibi doktrinde ele alınan türlere de değinilecektir.

¹⁰ Ayrıca, kimlerin hakim yerine geçebileceği de madde 540/3'te “*Sözlü vasiyet yoluna başvuran kimse askerlik hizmetinde bulunuyorsa, teğmen veya daha yüksek rütbeli bir subay; Ülke sınırları dışında seyreden bir ulaşım aracında bulunuyorsa, o aracın sorumlu yöneticisi; sağlık kurumlarında tedavi edilmekteyse, sağlık kurumunun en yetkili yöneticisi hâkim yerine geçer.*” şeklinde ifade edilmiştir.

¹¹ Krş. TMK md. 502: “*Vasiyet yapabilmek için ayırt etme gücüne sahip ve onbeş yaşını doldurmuş olmak gerekir.*”, TMK md. 503: “*Miras sözleşmesi yapabilmek için ayırt etme gücüne sahip ve ergin olmak, kısıtlı bulunmamak gerekir.*”.

3.1. Genel Olarak

Yukarıda ölüme bağlı tasarruf türlerinde incelendiği üzere, video kaydı yoluyla vasiyetname düzenlemesi gibi bir usul, düzenleme, tür mevcut değildir. Bu sebeple, kişinin ölümü sonrasında icrasını talep ettiği arzularının geçerli bir biçimde ortaya konulabilmesi için sınırlı sayıda düzenlenmiş türlerden birisinin, yani el yazılı, resmi, sözlü vasiyetname veya miras sözleşmesinin yapılması gerekecektir. Aksi takdirde, ölüme bağlı tasarrufun yokluğu veya duruma göre iptal edilebilirliğinden bahsedilir. Aşağıda, kanuni düzenlemeye sahip olmayan ölüme bağlı beyan açıklama şekilleri ve özellikle video vasiyetnameler incelenecektir.

3.2. Elektronik Vasiyetnameler

Video vasiyetnameler konusuna geçmeden hemen önce, yine güncelliği ve doktrinde ele alınmış olması vesilesiyle mutlaka kısaca değinmemiz gereken bağlantılı bir husus ise elektronik vasiyetname kavramıdır (Savaş, 2007, 51-91; Oruç, 2018, 205-219).

Teknolojik gelişmelerin getirmiş olduğu imkanların oldukça yoğun ve süratli bir biçimde uygulamaya girdiği ve özellikle bizi yakından ilgilendiren boyutuyla hukuki işlemlerin (ve hatta hukuki olayların) de bu gelişmelere göre şekil aldığı bir dönemin içerisinde bulunmaktayız¹². Öyle ki, bir hakaret fiilinden, hırsızlık, dolandırıcılık gibi fiillere kadar suçlar elektronik ortamda işlenmekte, ihaleler internet üzerinden gerçekleşmekte, yargı ağı dijital platformlar aracılığıyla desteklenmekte¹³, sözleşmeler elektronik imzalar ile imzalanmakta¹⁴ veya neredeyse çoğu vatandaşlık işlemi *edevlet*¹⁵ gibi dijital sistemler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Hemen akla gelen ve çok daha ayrıntılı olarak çeşitlendirilebilecek bu örneklerde görüldüğü üzere, hukuk dünyası da ceza hukukundan medeni hukuka kadar hemen tüm alanları ve işlemleri ile bu dijitalleşmeden payını almış durumdadır. Hatta, gerek belge güvenilirliği gerek belgelerin saklanması gerekse de işlemlerin süratının artırılması bakımından, hukuk kurum ve kavramları için de elektronik ortama geçiş lüks olmaktan ziyade şüphesiz bir zorunluluktur¹⁶. Öyle ki, günümüzde resmi geçerliliğe sahip çoğu belgenin

¹² Özellikle inc. Semih Yünlü, *Robotlar ve Yapay Zeka: Etik ve Hukuki Açından Güncel ve Muhtemel Sorular*, <https://blog.lexpera.com.tr/robotlar-ve-yapay-zeka-etik-ve-hukuki-acidan-guncel-ve-muhtemel-sorular/> (Erişim Tarihi: 10.06.2020)

¹³ <https://www.uyap.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10.06.2020)

¹⁴ TBK md. 14/2: “Kanunda aksi öngörülmedikçe, ... ya da güvenli elektronik imza ile gönderilip saklanabilen metinler de yazılı şekil yerine geçer.”; ayr. inc. Elektronik İmza Kanunu: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5070.pdf> (Erişim Tarihi: 10.06.2020)

¹⁵ <https://www.turkiye.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10.06.2020)

¹⁶ Elektronik ortama aktarmanın, özellikle belgeleri yanma, su baskını, çalınma gibi durumlara karşı koruyacağı açıktır. Bununla birlikte her imkanda olduğu gibi bu imkanın da muhtemel olumsuz tarafları olabilir. Örneğin, siber saldırılar bu bilgi ve belgeler üzerinde ciddi tehdit oluşturacaktır.

üzerinde mühür veya ıslak imza da bulunmamakta ve bu tür belgelerin sayısı gittikçe artmaktadır.

Belirttiğimiz ihtiyaçlar doğrultusunda, doktrinde ele alınmakta olan elektronik vasiyetname kavramı da önemli noktalardan birisidir (Oruç, 2018, 205). Ölüme bağlı tasarruf türlerini, bu türlerin sınırlı sayıda düzenlenmiş olduğunu, bu alanın genel olarak da sıkı şekil şartı aranan bir alan olduğunu ifade etmekteyiz (Kılıçoğlu Yılmaz, 2017, 371). Dolayısıyla, elektronik vasiyetname kavramının sınırlı sayıda düzenlenmiş ölüme bağlı tasarruf türlerinden birisi olduğunu söyleyemeyiz (Künzle, 2015, 52). Ancak, tıpkı aşağıda video kayıtları için de ifade edeceğimiz üzere, elektronik vasiyetnamelerin geçerli olarak kabul edilmesi ve hukuki düzenleme kapsamına dahil edilmesinin birçok faydası bulunacaktır¹⁷. Bunlara kısaca değinmek gerekir.

Elektronik vasiyetnamelerin, el yazılı vasiyetnameler ile kıyaslandığında en önemli avantajlarından bir tanesi güvenli muhafaza imkanı olacaktır (Oruç, 2018, 207). Örneğin, edevlet gibi bir sistem üzerinde yazılan ve elektronik olarak imzalanmış bir vasiyetname, kaybolma ve tahrif gibi durumlara karşı güvence altında olacaktır. Mevcut durumda bunun sağlanması için el yazılı vasiyetnamenin ilgili yerlere teslim edilmesi veya doğrudan resmi vasiyetname yapılması gerekecektir. Dolayısıyla, vasiyetnamenin ilgili makama teslimine veya doğrudan resmi vasiyetname yapılmasına gerek kalmaksızın, elektronik vasiyetnamelerin kendiliğinden ve resmi bir saklama-koruma işlevi bulunacaktır.

İmza ve tarih gibi unsurların eksikliği ihtimalinin bulunmaması, elektronik olarak düzenlenecek ve imzalanacak belgenin oluşturma tarihinin net bir şekilde saptanabilmesi, vasiyetnamenin açılma anına kadar resmi kayıtlar içerisinde gizliliğini koruyabilmesi (Savaş, 2007, 78) ve metnin tümünün imzalanmış olması (Savaş, 2007, 77) da el yazılı bir vasiyetnamede karşılaşılabilecek şekli eksikliklerin ve olumsuzlukların önüne geçecektir.

Bununla beraber, elektronik olarak imzalanmış belgenin gerçekten vasiyetçi tarafından mı imzalandığı, yoksa bir başkası tarafından mı imzalandığı noktasındaki muhtemel bir tereddüt ise elektronik olarak imzalanmış belgenin el yazılı belgeye oranla daha zayıf bir durumda olmasına da sebep olur denilebilmektedir (Savaş, 2007, 73). Bu çekinceye katılmak mümkündür¹⁸. Zira, bilgisayar başında yapılmış ve elektronik imza ile imzalanmış bir belgenin gerçekte kim tarafından

¹⁷ Dünyanın hızla dijitalleşmesi ve kağıttan uzaklaşılmasına rağmen, henüz mevcut teknolojik durum çerçevesinde elektronik vasiyetnameler karşısında el yazılı vasiyetnamelerin daha güvenilir bir noktada olduğuna; ancak yine de elektronik dönüşüme hazır olunması yönünde inc. (Beyer & Hargrove, 2007, 898-900)

¹⁸ Bilgisayar üzerinde kaydedilen vasiyetnamelerin uyumsuzluk durumunda kim tarafından yapıldığı teşhis edilebiliyor ise geçerli, yok eğer düzenleyenin teşhisi mümkün değilse yok hükmünde sayılması gerektiği yönünde, (Çabri, 2018, 567).

oluşturulduğu net olarak bilinmez¹⁹; ancak bu imzayı kullananın imza sahibi olduğu varsayılır. Bu, elektronik vasiyetnameler için olumsuz bir yöndür²⁰. Ancak, benzer tehlikelerin diğer vasiyetname türleri için de (hatta genel olarak, online bankacılık işlemleri, internet alışverişleri gibi işlemler başta olmak üzere, yoğun işlem hacmine sahip dijital alanlarda da) söz konusu olabileceğini ifade edebiliriz.

Muhtemel elektronik vasiyetnameler ile diğer vasiyetnamelerin, diğer bir ifade ile birden çok vasiyetname metninin birlikte bulunduğu durumlarda ise şu şekilde hareket etmek uygun olur:

Öncelikle, birden fazla elektronik vasiyetnamenin mevcut olduğu bir durumda, elektronik vasiyetnamelerin düzenleme tarihleri belli olduğundan, hangisinin nihai irade açıklaması olduğunda şüphe bulunmayacaktır. Bu durumda, birbirleriyle çelişen noktalarda yeni tarihli vasiyetnameye uyulması gerekecek; diğer hususlarda aksi anlaşılmıyor ise vasiyetnameler birbirlerini tamamlayacaktır.

Elektronik vasiyetname ile birlikte el yazılı, resmi veya sözlü bir vasiyetnamenin söz konusu olduğu hallerde ise yine düzenleme tarihlerine bakılmalı ve türü ne olursa olsun, birbirleriyle çeliştikleri noktalarda son tarihli vasiyetname içeriğine üstünlük tanınmalı; birbirini tamamlayan noktalarda ise bu farklı türdeki vasiyetnameler, vasiyetçinin de arzularına uygun olarak birlikte değerlendirilmelidir.

Netice itibarıyla, ölüme bağlı tasarruf türleri içerisinde düzenlenmiş olmayan bir tür olan elektronik vasiyetname türünün (muhtemel çekince ve tehlikeler ele alındıktan sonra) hayata geçirilmesinde önemli faydaların bulunduğunu görmek gerekir.

3.3. Video Vasiyetnamelerin Hukuki Durumu ve Gerekliliği

Bu başlık altında, daha detaylı bir şekilde ve çeşitli yönleri ile video vasiyetnameler incelenmektedir.

3.3.1. Genel Olarak

Yukarıda kısaca zikrettiğimiz üzere, ölüme bağlı tasarrufların sınırlı sayıda olduğunu ve şekil kurallarına sıkı bağlılığın bulunduğunu görmekteyiz. Bu sebeple, sayılan türler dışındaki tasarrufların hukuki anlamda geçerli olmayacaklarını söylemek gerekecektir. Ancak, genel olarak bahsettiğimiz ve örnekler üzerinden ayrıntılı olarak irdeleyeceğimiz üzere, kısaca video olarak zikredeceğimiz görüntülü – sesli kayıtların fayda ve gerekliliklerini göz önünde bulundurmak gerekir. Aşağıda,

¹⁹ Hatta, elektronik belge bizzat parmak izi kullanılarak imzalanmış bile olsa, parmak izinin iradeyi sakatlayan bir etken, zorlama altında verilir verilmeyeceği anlaşılabilir. Ancak, iradeyi sakatlayan bir etken altında yapılmaya ihtimali, özellikle el yazılı vasiyetnamelerin incelenmesi esnasında da düşünülmeğe elverişlidir. Sözlü vasiyetname ise güvensizlik endişesi doğurabilecek çok daha fazla etkene açık bir türdür.

²⁰ Bu tereddütlerin giderilmesi için, elektronik imzalamanın görüntü kaydı gibi kayıt ve eklerle desteklenmesi de düşünülebilir.

video vasiyetnamelerin el yazılı, resmi ve sözlü vasiyetnameler karşısındaki avantajları ve bu türlerden birisine eklenecek yeni bir tür olarak değerlendirilebilmesine ilişkin noktalar üzerinde duracağız.

3.3.2. Olağan Vasiyetnameler Karşısında

Video vasiyetnamelerin hukuki ve pratik fayda ve gerekliliklerine ilişkin değerlendirmelerden ilkinin olağan vasiyetname türleri üzerinden yapmak uygun olur. Belirttiğimiz üzere bu türler, el yazılı vasiyetnameler ve resmi vasiyetnamelerdir. Kanun koyucunun, bu türler vasıtasıyla bir güvenlik mekanizması ortaya koyarak, mirasbırakan kişinin son arzularının korunmasını amaçladığı konusunda bir şüphe yoktur. Ancak, hem teknolojinin getirdiği imkanlar hem de somut durumlarda ortaya çıkan gereklilikler, bu türlerin dışındaki şekillerde açıklanmış iradelerin de hukuken korunmasına vicdani ve mantıki haklılık oluşturabilmektedir.

Video kaydı üzerinden ölüme bağlı arzularını açıklayan ve ardında kalan kimselere görevler yükleyen kimselerin görüntülerini sinemada, televizyonda, tiyatrodan vs. sıklıkla görebilmekteyiz. Ancak, bu yayınları izleyerek bir video kayda alan ve bunu kiraladığı banka kasasına koyan kişi, geride hukuki anlamda geçerliliği bulunmayan bir kayıt bırakmış olacaktır. Bu video kaydının, tanıklar huzurunda yapılmış olması veya notere teslim edilmiş olması gibi herhangi bir etken de, mevcut hukuki düzenlemeler uyarınca, herhangi bir geçerlilik meydana getirmeyecektir. Ancak kanaatimizce, belirli şartlar altında mirasbırakanın son arzularının video kayıtları ile korunması yerinde olacaktır.

Öncelikle, video kayıtlarının bir vasiyetname türü olarak geçersiz kabul edilmelerine rağmen, belirli durumların varlığı ve yokluğuna ilişkin delil oluşturabileceklerini düşünmek gerekir. Örneğin, el yazılı veya resmi vasiyetnamedeki müphem ifadelerin açıklığa kavuşturulması için, diğer deliller gibi video kayıtlarının da değerlendirmeye alınması gerekir.

Yine, video kayıtları, vasiyetçinin arzularının ayakta tutulması bakımından da yararlı olabilir. Örneğin, kişinin, el yazılı vasiyetname yaptığı görüntülerini kayıt altına almış olduğu bir durumda, her ne kadar vasiyetname metnine tarihin eklenmesi unutulmuşsa da video kaydından metnin son hali tam olarak görünüp tarihin de net olarak saptanabiliyor olması halinde, tarih eksikliğine bağlı geçersizliğe rağmen vasiyetname ayakta tutulabilmelidir. Elbette bunun için video kaydındaki vasiyetname metninin de tam olarak görülebilmesi (veya düzenleyenin okuma vs. suretiyle anlaşılması) ve video kaydından tarihin de şüpheye yer vermeyecek şekilde tespit edilebilmesi gerekir.

Video kayıtları ile ilgili olarak akla gelebilen noktalardan bir tanesi ise kişinin yapmış olduğu bir vasiyetnamede, bir video kaydına işaret etmesidir. Örneğin, kişi sağlığında son arzularını açıkladığı bir video kayda alarak, bunu (banka kasasında bulundurmak veya bir harddiske/internete vb. yüklemek gibi) güvenli bir şekilde saklıyor. Daha sonra el yazılı bir vasiyetname düzenleyerek, ilgili video kaydında

belirttiği arzularının yerine getirilmesini istiyor. Kanaatimizce böyle bir durumda da, vasiyetnamede herhangi bir şekli eksiklik bulunmuyor ve vasiyetnamede kastedilen kayıt net bir şekilde tespit edilebiliyor ise bu kayıta geçen arzuların da hukuki sonuç doğurması, arzuların tümünden geçersiz sayılmasından daha makul olacaktır. Özetle böyle bir örnekte de video kayıtları değerlendirmeye alınmalıdır.

Farklı bir noktadan düşünüldüğünde, video kayıtlarının ölüme bağlı tasarruf olarak geçersiz kabul edilmesi, kötüniyetli durumlara da vesile olabilir. Örneğin, mirasbırakan kişinin kendisi lehine tasarrufta bulunmayacağını bilen bir mirasçı, bu kişiyi, geçersiz sayılacağını bildiği video kaydı yoluyla tasarrufta bulunmaya ikna ederse ve mirasbırakanın ölüme bağlı bir tasarruf olarak geride yalnızca bu video kaydı bulunur ve bu kayıt da geçersiz sayılır ise mirasbırakanı video vasiyetnameye yönlendiren bu mirasçı, amaçladığı gayri ahlaki neticeye ulaşmış olacaktır. Ancak böyle bir durumda da video kaydındaki arzulara geçerlilik tanınması, kaydın geçersiz sayılmasından daha kabul edilebilir bir durum ortaya koyar.

Üzerinde düşünüldükçe örneklerin artırılması mümkündür. Bahsettiğimiz hususlar ile işaret etmek istediğimiz bazı noktalar bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ölüme bağlı tasarrufların mevcut türler ile sınırlı tutulmasının değiştirilemez bir gereklilik olmadığıdır. Öyle ki, tıpkı çoğu hukuki kavramda olduğu üzere, ölüme bağlı tasarruflara ilişkin bugüne kadar gelmiş hukuki düzenlemelerin ortaya konulduğu dönemlerdeki elektronik-dijital imkanlar, şimdiki imkanlar ile kıyaslanabilecek noktada değildir. Geçmişte imkansız nazarıyla bakılan birçok teknolojinin bugün sıradan bir hal aldığını yaşayarak tecrübe etmekteyiz. Diğer bir ifade ile, sınırlı sayıdaki ölüme bağlı tasarruf türleri içerisinde video kaydı gibi araçların bulunmuyor olması, bir bakıma bu teknolojik imkanın varlığı(geçmişteki yokluğu) ile de alakalı bir durumdur demek gerekir. Bu sebeple, geçerliliğine ilişkin tatmin edici ve güvenli düzenlemeler yapılmak kaydıyla, video kayıtlarına ilişkin bu teknolojik imkanın aynı zamanda hukuki bir imkan olarak da nazara alınması uygun olacaktır.

Yine ifade etmek istediğimiz nihai noktalardan bir diğeri ise bir kimsenin arzularının şekli şartlar sebebiyle tümünden geçersiz olması karşısında, arzularını geçerli olarak nitelendirebilmemizi sağlayan tüm imkanların değerlendirilmesidir. Diğer bir anlatım ile, video kaydı gibi kayıtların gerçekliği, mirasbırakanın vasiyette bulunmaya yönelik samimi arzusu, video kaydının tarihi gibi unsurların bulunduğu bir durumda, bu kaydı geçersiz kılmak yerine ayakta tutmak daha makul görünmektedir²¹. Mirasbırakanın video kaydı ile düzenlenmiş, gerçekliği tespit

²¹ Şekilciliğin dozunun artmasının, vasiyetçinin son arzularının da sırf bu sebeple geçersiz sayılmasına sebep olabileceği ve bunun da ölüme bağlı tasarrufların ayakta tutulmasına ilişkin ilkeyle (*in favorem testamenti*) bağdaşmadığı yönünde bkz.: (Serozan & Engin, 2018, 318).

edilen ve hukuka uygun olan son iradesini, teknolojik gelişmeler karşısında haklılığı zayıflayan geleneksel tür sınırlamasına kurban etmek de düşündürücüdür²².

Gerek genel olarak gerekse miras hukuku içerisinde şekil hususunun önemi konusunda tereddüt bulunmamaktadır. Ancak şeklin, bariz bir gerçekliğe sahip maddi durumun önüne geçmesi her zaman hakkaniyetli sonuçların doğmasını sağlamaz. Öyle ki, sözleşmenin kanuni şekle uyulmadan yapılması karşısındaki geçersizlik yaptırımı, yeri geldiğinde (şekle aykırılık iddiasının ileri sürülmesi hakkın kötüye kullanılması olarak görüldüğünde) farklı bir biçimde yorumlanarak işletilmemiştir²³. Aynı doğrultuda, video kaydı yoluyla yapılmış vasiyetnamenin de (gerçekliğinden, ölüme bağlı tasarruf yapma maksadı taşıdığından, şekil eksikliği dışındaki iptal sebeplerini taşımadığından ve düzenleme tarihinden şüpheye düşülüyor ise) ayakta tutulması gerekir. Elbette bunun için kanuni bir düzenleme yapılması en makul ve elzem yol olacaktır.

3.3.3. Olağanüstü Vasiyetnameler Karşısında

El yazılı ve resmi vasiyetnameler bahsinde ele aldıktan sonra, video vasiyetnameler kavramını bir de sözlü vasiyetname türü bakımından irdelemek gerekir. Yukarıda bahsettiğimiz üzere, sözlü vasiyetnameler, istisnai bir tür olarak düzenlenmiş ve olağanüstü bir durumun mevcut olması, diğer vasiyetname türlerinden birisinin yapılma imkanının bulunmaması başta olmak üzere çeşitli şartlara tabi kılınmıştır. Bu vasiyetname türünün varlığı, video vasiyetnamelerin hukuken kabul görebilmesi noktasında destekleyici noktalar içermektedir.

Sözlü vasiyetname türü incelendiğinde, el yazılı ve resmi vasiyetnamede bulunan (noter tarafından onaylanma, okunma, imzalanma, gün.ay.yıl şeklinde tarihi haiz olma, tümüyle vasiyetçinin el yazısının ürünü olma gibi) güvenlik kriterlerinin birçoğunun mevcut olmadığı ve vasiyetçinin son arzularının akıbetinin tanıkların vicdani hareketlerine bağlı olduğu görülmektedir. Hemen akla gelebileceği gibi tanıkların kendilerine açıklanan bu arzuları kötüniyetli olarak değiştirebilmeleri,

²² Miras hukukunun sıkı bir rejim ile düzenlenmiş olmasının, bu alanın en sevimsiz tarafı olduğu ve bunun da miras hukukunu yeniliklere kapalı bir alan haline getireceği yönünde bkz.: (Serozan & Engin, 2018, 69).

²³ İnc.: Yargıtay İçtihadı Birleştirme Büyük Genel Kurulu Kararı, 30.09.1988 T., 1987/2 E., 1988/2 K., "...Tapuda kayıtlı bir taşınmazın mülkiyetin devir borcu doğuran ve ancak yasanın öngördüğü biçim koşullarına uygun olarak yapılmadığından geçersiz bulunan sözleşmeye dayanılarak açılan bir cebri tescil davasının kural olarak kabul edilmeyeceğine; bununla beraber Kat Mülkiyeti Kanununa tabi olmak üzere yapımına başlanılan taşınmazdan bağımsız bölüm satımına ilişkin geçerli bir sözleşme olmadan tarafların bağımsız bölüm satımında anlaşarak alıcının tüm borçlarını eda etmesi ve satıcının da bağımsız bölümü teslim ederek alıcının onu malik gibi kullanmasına rağmen satıcının tapuda mülkiyetin devrine yanaşmaması hallerinde; olayın özelliğine göre hakimin M. K.nun 2. maddesini gözeterek açılan tescil davasını kabul edebileceğine ilk iki toplantıda üçte iki çoğunluk sağlanamadığından 30.9.1988 günlü üçüncü toplantıda salt çoğunlukla karar verildi...", (Lexpera; Resmi Gazete: 21 Aralık 1988 T., 20026 S.).

arzuları istemeden de olsa doğru şekilde kayda alamamaları, gerekli makama ulaştırmamaları veya vasiyetçinin yüklediği bu görevi kabul dahi etmemeleri de mümkündür (inc. Kayak, 2000, 218). Ancak kanun koyucu, vasiyetçinin iradesinin yok olacak olması karşısında, daha güvensiz de olsa bu tür bir vasiyetname imkanını düzenlemiş ve buna belirli şartlar altında hukuki sonuçlar bağlamıştır. Yalnızca bu hususlar değerlendirildiğinde dahi, video kaydı ile açıklanan iradelerin sahlılığı birçok açıdan sözlü vasiyetnameden daha kuvvetlidir, demek gerekir.

Sözlü vasiyetnelere ilişkin durumlar üzerinden somut örnekler vermek mümkündür. Örneğin, savaş, hastalık ve sair olağanüstü durumlar içerisinde bulunan kişi için video kaydının kullanılması, sözlü vasiyetname yapmasından daha güvenli olabilir. Evinde yapay zekaya sahip otonom robot veya robotlar ile birlikte yaşayan bir kimse, aniden rahatsızlanması akabinde görüntü ve ses kaydına da sahip bu robotlara son arzularını açıklayabilir. Yine, bir kimse sözlü vasiyetnamenin şartlarını oluşturacak bir durum içerisinde iken, video kaydını tercih etmek durumunda olabilir²⁴. Örneğin, vasiyetçi kişi ile birlikte tanık olabilecek kişilerin de aynı tehlike içerisinde olması, yani hiç kimsenin hayatta kalmayacak olması; vasiyetçinin yanında tanıkların mevcut olması, ancak vasiyetçinin bu kişilere güvenmemesi; vasiyetçinin bir ölüm tehlikesi içerisinde olması, ancak yeterli sayıda veya hiç tanık olmaması vb. durumlarda hukuk sisteminin önünde iki yol bulunmaktadır. Ya yukarıdaki zorunluluk hallerine rağmen vasiyetçinin video kaydına alınmış iradesi geçersiz sayılacak ya da durum hakkaniyet ve vasiyetçinin gerçek iradelerinin ayakta tutulması düşünceleriyle geçerli sayılacaktır. Kanaatimizce, ikinci ihtimal, yani video kayıtlarının geçerli olarak kabul edilmesi ihtimali çok daha uygun olacaktır. Bunun için ise video kayıtlarının ölüme bağlı tasarruflar içerisinde yer almasına olanak sağlayacak hukuki düzenlemelerin yapılması gerekliliği ortaya çıkar.

Sözlü vasiyetnamenin geçerli olması, ancak video vasiyetnamelerin geçersiz olması ile ilgili akla gelebilecek bir diğer örnek ise şu şekilde irdelenebilir: Olağanüstü bir durum içerisinde bulunan bir kimse öldükten sonra, iki kişi tanıklık ederek ve gerekli şartları yerine getirerek sözlü vasiyetname prosedürünü yerine getiriyorlar. Diğer taraftan, ölen kimsenin cebinde bulunan telefonda, bu iki kişiye asla güvenilmemesi gerektiğine veya başka tür bir vasiyette bulunduğuna ilişkin bir video bulunduğu tespit ediliyor. Yalnızca vasiyetname türlerine ilişkin mevcut hükümler doğrudan uygulandığı takdirde, buradaki sözlü vasiyetnamenin geçerli olması ve ölenin telefonunda bulunan kaydın sözlü vasiyetnamenin geçerliliğine etkisi olmaması gerekirdi. Ancak, somut olaydaki veriler sözlü vasiyetnamenin

²⁴ Bu gibi hallerde, zor durumda kalan kişinin, internete bağlanarak, sesli veya görüntülü olarak güvendiği insanlar ile dijital olarak iletişim kurmasının makul olacağı yönünde bkz. (Savaş, 2007, 86). Bu doğrultuda, kişinin son arzularını beyan ettiği video kaydının ölümünden sonra bulunması halinde, bu video kaydına göre hareket etmek de uygun olmalıdır.

geçerliliği konusunda şüphe oluşturduğu noktada dikkate alınmalıdır. Bu durumda şunu düşünmek gerekir; video kaydı somut durumda şüphe oluşturup vasiyetnamenin geçersizliğine kanaat oluşturabiliyor ise bu gibi kayıtların başlı başına ölüme bağlı tasarrufların açıklanma aracı olarak sayılmaları da mümkün olabilmelidir.

Yine farklı olarak, sözlü vasiyetnamenin şartlarının olduğu bir noktada, iki şahit, şahitlik ettikleri durumu aynı zamanda video ile kayıt altına alıp mahkemeye sundukları takdirde, sözlü vasiyetnamenin güvenliğinin ve doğruluğunun daha emin olduğundan bahsedebiliriz. Peki, böyle bir durumda son arzularını iki tanığın değil, vasiyetçinin bizzat kendisinin kayıt altına almasına neden hukuki sonuç tanımıyoruz, sorusuna cevap vermek gerekir.

Unutmamalıyız ki, kullandığımız hukuki imkan ve kavramların çok büyük bir kısmı Roma hukuku veya sonrasında teknolojik ve sosyo-ekonomik yapı üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla, yeterli ve uygun imkanlar olduğunda, bu kavramların kaldırılması, değiştirilmesi, geliştirilmesi veya yeni kavramların ve araçların eklenmesi, toplum ile birlikte yaşayan bir sosyal alan olan hukukun da ihtiyacı olan ve amaçlaması gereken bir durumdur²⁵. Zira, Roma hukukunun farklı dönemlerinde dahi farklı hukuki uygulamalar yapılmış ve kararlar verilmişken, modern hukuk sistemlerinin Roma hukuku kurallarını zamana göre güncelleyememesi hukukun amacına ulaşamaması, duraklaması ve hatta gerilemesi anlamına gelir. Hukuk, ne insandan ne toplumdaki ne zamandan ne de genel olarak maddeden bağımsız değil, bilakis bunlarla birlikte ilerleyen bir kavramdır veya bunların ta kendisidir. Dolayısıyla, bu unsurlardaki değişim hukuku da etkileyecektir. Öyle ki, Mecelle-i Ahkâm Adliyye md. 39'da²⁶, "*Zamanın değişmesiyle, hükümlerin de değişmesi inkâr olunamaz.*"²⁷ şeklinde ifade edildiği üzere, zamanın gerektirdiği değişikliklerin yapılmasından geri durmamak gerekir. Bu sebeple, günümüze kadar geçerlilik bulmamış bir düzenleme olan video-ses kaydı gibi vasiyetname türlerinin de hukuki bir sisteme işlenmesi yerinde olacaktır. Elbette bu yapılırken de, tıpkı diğer ölüme bağlı tasarruf türlerinde olduğu gibi geçerlilik şartları ve muhtemel olumsuzluklar da göz önünde bulundurulmalıdır.

²⁵Değişiklik ihtiyacının hukuki düzenlemelere yansımaları gerekliliğine her dönemde rastlamak mümkündür. Örneğin, Roma hukukunun eski dönemlerinde biri barış zamanında halk meclislerinde yapılan, diğeri savaş kararı alındığında askerlerin sözlü olarak yaptıkları iki vasiyetname türü olduğu; daha sonra ihtiyaca binaen şahitlerin de katılımının söz konusu olduğu üçüncü bir türün daha uygulandığı; yine Iustinianus hukukunda sözlü ve yazılı vasiyetnameler yanında yargı mercileri ve imparatora sunulan iradeler ile meydana getirilen ölüme bağlı tasarruf açıklama şekilleri uygulandığı (vs.) ifade edilmektedir (Koyuncu, 2014, 29-33); İslam hukukunda ise vasiyet iradesinin sözlü veya yazılı irade beyanları ile açıklanabileceği belirtilmektedir (Koyuncu, 2014, 34).

²⁶ "*lâd yünkerü't-teğayyürül-ahkâmi bi't-teğayyürü'l-ezmân - Ezmânın tagayyürü ile âhkâmın tagayyürü inkâr olunamaz.*"

²⁷ Bkz. (Şimşirgil & Ekinci, 2008, 119-121).

4. GÖRÜNTÜ VE SES KAYDI İÇEREN VASIYETNAMELERE DAİR MESELE VE ÇEKİNCELER

Çalışmamızda elektronik vasiyetnameler, görüntülü ve sesli kayıtlar gibi imkanların ölüme bağlı tasarruflar içerisinde ele alınabilmesi gerektiği yönünde ilerlenmekle birlikte, hem bu yöndeki hem de aksi yöndeki görüşlerin ortaya koyabileceği bazı ihtimallerin düşünülmesi ve çözümlenmesi de gerekecektir (inc. Sneddon, 2011, 734-735).

Akla gelebilecek ihtimallerden ilki, video kaydı yoluyla düzenlenen vasiyetnamenin nasıl geri alınabileceğidir. Öncelikle, el yazılı veya resmi vasiyetnameler, her zaman tek taraflı olarak, yeni bir vasiyetname düzenlenmesi, vasiyetnamenin yok edilmesi veya vasiyetnameye aykırı sağlararası tasarruf yapılması suretiyle geri alınabileceklerdir²⁸. Bu geri alma, vasiyetnamedeki tasarrufların bir kısmını geçersiz kılmak maksadı ile yapılabileceği gibi, vasiyetnamenin tamamının geçersiz kılınması için de yapılabilir²⁹. Özetle, vasiyetçinin ortaya koyacağı yeni bir hukuki fiil veya hukuki işlem, düzenlenmiş olan vasiyetnamenin değiştirilmesi veya ortadan kaldırılması için yeterli olacaktır. Bu durumu video (ve elektronik) vasiyetnameler için de irdelemek gerekir.

Öncelikle video vasiyetnamelerin geçerliliği için, düzenleme tarihinin anlaşılması gerektiği kabul edilmeli; diğer bir ifade ile, söz konusu video kaydının vasiyetçinin son arzularını taşıdığı anlaşılmalıdır. Zira, bir kimsenin resmi, el yazılı ve video vasiyetname yapması ve bu tasarruflardaki iradelerinin çatışması halinde hangisine üstünlük tanınacağına karar verebilmek için ölüme bağlı tasarrufun tarihlerine ihtiyaç duyulacaktır. Dolayısıyla, gerek video vasiyetnamenin video vasiyetname ile geri alınması olsun gerek el yazılı veya resmi vasiyetnamenin video vasiyetname yoluyla geri alınması olsun, geri alma iradesinin açıklandığı video kaydının net tarihini bilmek gerekir. Özetle, tıpkı el yazılı ve resmi vasiyetnamelerde bulunması gerektiği gibi, video vasiyetnamelerin tarihinin de şüpheye yer vermeyecek bir şekilde anlaşılması gerekir. Ancak, vasiyetçi öldüğünde video

²⁸ İnc. TMK md. 542: “*Mirasbırakan, vasiyetname için kanunda öngörülen şekillerden birine uymak suretiyle yeni bir vasiyetname yaparak önceki vasiyetnameden her zaman dönebilir.*

Vasiyetnamenin tamamından veya bir kısmından dönülebilir.”

TMK md. 543: “*Mirasbırakan, yok etmek suretiyle de vasiyetnameden dönebilir.*

Kaza sonucunda veya üçüncü kişinin kusuruyla yok olan ve içeriğinin aynen ve tamamen belirlenmesine olanak bulunmayan vasiyetname hükümsüz kalır. Tazminat isteme hakkı saklıdır.”

TMK md. 544: “*Mirasbırakan, önceki vasiyetnamesini ortadan kaldırmaksızın yeni bir vasiyetname yaparsa, kuşkuya yer bırakmayacak surette önceki vasiyetnameyi tamamlamadıkça, sonraki vasiyetname onun yerini alır.*

Belirli mal bırakma vasiyeti de, vasiyetnamede aksi belirtilmedikçe, mirasbırakanın sonradan o mal üzerinde bu vasiyetle bağdaşmayan başka bir tasarrufta bulunmasıyla ortadan kalkar.”

²⁹Geri alma iradesinin açıklandığı vasiyetnamenin de geri alınması halinde ilk vasiyetnamenin geçerli olup olmayacağı hususu tartışmalıdır, inc. (Kahraman, 2015, 951-962)

vasiyetname dışında herhangi bir vasiyetnamesi bulunmuyor ise yani vasiyetçinin ölüme bağlı iradelerini açıkladığı yegane kayıt bu video vasiyetname ise tarih şartının (somut olayda) esnetilebilmesi de uygun olacaktır.

Tarih ile ilgili olarak şunu da eklemek gerekir ki, video kaydındaki tarihin net bir şekilde anlaşılması gerektiğini kabul ediyor olsak da, net bir tarih olmamakla birlikte, söz konusu video kaydının, önceki tasarruflardan daha sonra yapıldığı şüpheye yer vermeyecek bir biçimde anlaşıldığı durumlarda ise sonraki tarihli bu kaydın dikkate alınarak vasiyetçinin iradesinin ayakta tutulmasına öncelik vermek uygun olur. Örneğin, vasiyetçinin 25 yaşında iken yapmış olduğu bir resmi vasiyetnamesi, 28 yaşında iken yapmış olduğu bir el yazılı vasiyetnamesi ve kayıta ayrıca ve açıkça tarihini belirtmediği bir video vasiyetnamesi olduğu durumda, video kaydının tarihinin yaklaşık olarak tespit edilebilmesi, diğer vasiyetnameleri geçersiz kılmak için yol gösterecektir. Verilen örnekte, video kaydındaki görüntüsünden kişinin yaşlandığı ve 50 yaşın üzerinde olduğu anlaşılıyor ise veya örneğin, video kaydında diğer vasiyetnameler düzenlendiği zaman henüz doğmamış olan bir mirasçısının adını zikrediyor ise yine diğer vasiyetnamelerden çok sonra kolunu kaybetmiş olarak video kaydı düzenliyor ise bu gibi durumlarda, (videoda net bir tarih bulunmuyor olsa da) video kaydındaki iradelerin diğer vasiyetnamelerden sonra açıklandığı şüphe oluşturmayacak şekilde anlaşıldığı için, video kaydındaki iradelere itibar etmek mantıklı olacaktır.

Netice itibarıyla, geri alma hususuna ilişkin olarak belirtmek gerekirse, el yazılı, resmi veya video vasiyetnamelerin, tarihleri belirli olmak kaydıyla, birbirlerini değiştirmeleri ve ortadan kaldırmaları mümkündür. Resmi vasiyetnameden sonra düzenlendiği net bir şekilde anlaşılan video kaydı, bu vasiyetnameyi geri alabilmeli; aynı şekilde el yazılı veya resmi bir vasiyetname de video vasiyetnameyi geri alabilmelidir. Örneğin, kişi vefat ettiğinde cep telefonundaki videoda, el yazılı bir vasiyetname düzenlemiş olduğunu, onu aramasına rağmen bulamadığını, bulan olması halinde onu imha etmesini ve ona uyulmamasını söylemiş ise bu durumda (video kaydının gerçekliğinden şüphe duyulmuyor ise) kayıta işaret edilen el yazılı vasiyetname bulunursa geçersiz sayılmalıdır.

Yine bağlantılı bir husus, video vasiyetnamelerin diğer vasiyetnameler ile çelişmesi ihtimalidir. Bu durumda ise yine, kısaca yukarıda açıkladıklarımıza paralel olarak, sonraki tarihli vasiyetnamenin içeriğine öncelik tanımak gerekecektir. Başka bir ifade ile aynı kişiye ait olan farklı ölüme bağlı tasarrufların birbirleriyle çelişmeleri halinde, video vasiyetnamelere ilişkin farklı bir nokta bulunmayacak; yine tarih incelemesi yapılacaktır. Tarihi belli bir el yazılı vasiyetname ve tarihi yaklaşık olarak dahi belli olmayan bir video vasiyetnamenin mevcut olduğu durumda ise video vasiyetnameyi geçerli kabul etmek uygun olmaz.

Başka bir nokta ise video kayıtlarının gerçekliğine olan güvenin nasıl sağlanacağı üzerinedir. El yazılı vasiyetnamedeki tarihin doğru olup olmadığı, bu vasiyetnameden sonra düzenlenmiş başka bir el yazılı vasiyetnamenin mevcut olup olmadığı, vasiyetnamenin baskı altında yapılıp yapılmadığı, sözlü vasiyetnamede tanıkların doğru beyanda bulunup bulunmadıkları, elektronik vasiyetnamede elektronik imzayı kullanan kişinin gerçekten imza sahibi kişi olup olmadığı gibi sair hususlarda şüpheler ve tehlikeler mevcut olabileceği gibi video vasiyetname hususunda da benzer şüpheleri inkar edemeyiz.

Öncelikle, resmi vasiyetnameleri, düzenlenme şekli, resmi sığata sahip memur huzurunda kaleme alınması ve yine güvenli saklama imkanı gibi noktalarda en güvenli vasiyetname türü olarak kabul etmek yanlış olmaz. El yazılı vasiyetnamelerde ise çeşitli sakıncalar, nitelikli şekil şartlarının aranması yoluyla giderilmeye çalışılmış, bunlardan en önemlisi olarak vasiyetname metninin bizzat ve tamamen vasiyetçinin el yazısının ürünü olması şartı aranmıştır. Metnin tamamının vasiyetçinin elinden çıkmış olması şartının aranması, ıslak imza atan makineler dahil olmak üzere çeşitli sahtecilik yöntemlerine karşı da önemli bir güvenlik unsurudur³⁰. Sözlü vasiyetname ise bu türler içerisinde üzerinde şüphe oluşturmaya en yakın tür olmakla birlikte, yine muhtemel şüphelerin giderilmesi için derhal yazıya dökme ve resmi makama tevdi şartları gibi önlemler alınmaya çalışılmıştır.

Video vasiyetnamelerin güvenilirliği bakımından akla gelen ilk husus, bu video kayıtlarının gerçekliğine ilişkindir. Örneğin, video (veya ses) kaydının teknik olarak kurgulanmış ve gerçekçi bir bilgisayar montajından oluşup oluşmadığı kolaylıkla anlaşılabilir³¹. Bu gibi hallerde, mutlaka teknik inceleme yapılması gerekecektir. Davacıların talebi veya vasiyetnameyi açan hakimin gerçeklik konusunda şüphe içerisinde olması gibi durumlarda mutlaka teknik bilirkişilerce görüntünün gerçek olup olmadığı, kesilme veya üzerinde oynama yapılıp yapılmadığı gibi hususlar incelenmeli; yapılan tüm incelemeler ve mevcut durum çerçevesinde videonun sahilliği konusunda tam veya en azından kuvvetli bir kanı oluşmadığı sürece video kaydının ölüme bağı tasarruf niteliğini haiz olmadığı yönünde değerlendirme yapılmalıdır.

Video kaydının gerçekliğine dair teknik incelemenin olumlu olması neticesinde bir diğer husus, video kaydının herhangi bir iradeyi sakatlayıcı durum etkisi ile oluşturulup oluşturulmadığının tespiti olacaktır. Ancak bu durum, video

³⁰ Ancak, el yazılı vasiyetnamelerin de bir çok mahzura sahip olduğuna dikkat çekilmekte ve bu hususlar içerisinde “Yok olma tehlikesi”, “Bulunamama tehlikesi”, “Kolayca tahrif edilebilme ihtimali”, “Vasiyetçinin düzenleme esnasında kolayca etki altında kalabilecek olması”, “Gerçek vasiyetname ile vasiyetname taslaklarının birbirinden ayrılması zorluğu”, “İfadelerin açıkça anlaşılabilmesi ihtimali” gibi durumlar sıralanmaktadır (Dural & Öz, 2019, 80; Çabri, 2018, 562-563).

³¹ “Deepfake” olarak ifade edilen sahte görüntü yöntemi, bu teknolojilerin de olumsuz yönleri olduğunu ortaya koyan örneklerden birisidir. Kavram için ayrıntılı olarak bkz.: (Temir, 2020, 1009-1024).

vasiyetnamelere özgü bir durum değildir ve mevcut tüm vasiyetname türleri için de bir iptal sebebi olarak düzenlenmiş durumdadır. Dolayısıyla esasen, bu noktada video kayıtlarına dair farklı bir hususiyet bulunmayacaktır.

Video vasiyetnamelere ilişkin akla gelecek bir diğer durum ise söz konusu video kaydının tam tarihinin nasıl tespit edileceğine ilişkindir. Bu durumda da herhangi bir şüphe ile karşılaşılması halinde teknik inceleme yapılma ihtimali mevcuttur. Diğer taraftan vasiyetçi, video kaydını oluşturduğu tarihi kayıt esnasında doğrudan açıklayabilir. Burada düşünülecek noktalardan birisi, vasiyetçinin video kaydını bir kerede değil, tıpkı el yazılı vasiyetnamelerde olabileceği gibi, farklı vakitlerde (saat/gün gibi) ve durdurarak kayda almış olması ihtimalidir. Böyle bir durumda, yapılan incelemede video kaydının bilinçli ve birbirini tamamlaması niyetiyle farklı tarihlerde kaydedildiği anlaşılıyor ve birbirleri arasında da çelişki yok ise bir bütün olarak değerlendirmeye alınmaları ve son kayıt tarihinin tespitinin yeterli olması uygun olacaktır. Aralarında zamansal, mekansal vs. çeşitli farklılıklar barındıran birden fazla video var ise bu durumda her birini ayrı vasiyetnameler olarak değerlendirmek ve mutlaka tarihlerinin belirlenmesini aramak gerekir. Yukarıda değindiğimiz üzere, tarihin gün.ay.yıl şeklinde açıkça belirtilmesi veya teknik olarak belirlenebilmesi dışında, bazı durumlarda yaklaşık belirleme de hukuki sonuç doğurabilir.

Yine video vasiyetnamelere ilişkin olarak, vasiyetçinin ifadelerinin yorumlanmasında ve gerçek iradesinin bulunmasında çeşitli sebepler ile sorun yaşanabileceği ifade edilebilmekle birlikte (Sneddon, 2011, 734-735); ölüme bağlı tasarrufların yorumuna ilişkin meselelerin, son derece yaygın bir şekilde, mevcut ölüme bağlı tasarruf türleri için de söz konusu olduğunu görmekteyiz (ayrıntılı olarak krş. ve inc.: Ergüne, 2011; Serozan & Engin, 2018, 414 vd.; Öncü, 2018, 307-374; Aksoy Dursun, 2008, 311-326; Baygın, 2000, 567-594). Bu bakımdan, video kaydındaki görüntülerin nasıl yorumlanması gerekeceği veya tam olarak saptanamayabileceği de video vasiyetnamelere özgü bir durum değildir. Diğer bir ifade ile, bahsettiğimiz bu husus bakımından, video vasiyetnameler diğer vasiyetname türlerine oranla kötü bir noktadadır denemez. Dolayısıyla, videonun kendi yapısına özgü teknik incelemeler dışında, iradelerin yorumlanması gibi hususlarda diğer ölüme bağlı tasarruflar için geçerli kuralları uygulamak gerekli ve yeterli olacaktır.

Genel olarak belirtmek gerekir ki, teknolojinin sunduğu önemli bir imkan olan video kayıtlarının vasiyetname düzenlenmesi maksadı ile kullanılması, özellikle vasiyetçinin son arzularının ayakta tutulması bakımından, son derece yararlı olacaktır. Elbette video vasiyetnamelerin uygulanmasında da akıllarda soru işaretleri olabilir; ancak mevcut şüphe ve soru işaretleri el yazılı vasiyetnamedekilerden ve hele ki sözlü vasiyetnamedekilerden daha zorlayıcı değildir. Diğer bir ifade ile ve kanaatimizce, video vasiyetnameler konusunda akla gelebilecek çekinceler, sözlü

vasiyetnamelere karşı ileri sürülebilecek boyutta dahi olmayacaktır. Bu sebeplerle, video vasiyetnamelerin hukuki bir düzenleme yapılmak suretiyle kabul edilmesindeki ve uygulanmasındaki faydaların, olası soru işaretlerine göre çok daha fazla olacağını ifade etmek gerekir.

5. VIDEO VASIYETNAMELERE BAĞLANAN HUKUKİ SONUÇ VE DÜZENLEME ÖNERİLERİ

Çalışmamızda ele aldığımız üzere, video vasiyetnameler ile ilgili bir hukuki düzenleme mevcut değildir. Ölüme bağlı tasarrufların şekli anlamda sınırlı sayıda düzenlendiğini, bu sınırlı sayıdaki türlerde yapılmayan bir işlemin ölüme bağlı tasarruf olarak değerlendirilemeyeceğini görmekteyiz. Belirttiğimiz üzere, ölüme bağlı tasarrufların hükümsüzlüğü özel olarak düzenlenerek, kendiliğinden değil, mahkeme kararına bağlı bir iptal prosedürüne bağlanmıştır (Kılıçoğlu Yılmaz, 2017, 373; Çabri, 2018, 52; Serozan & Engin, 2018, 333). Bunun için ise süresinde ve sınırlı sayıdaki sebebe dayanan bir iptal başvurusu söz konusu olmalıdır. Bu sebeplerin düzenlendiği TMK md. 557'deki hallerden birisi ise ölüme bağlı tasarrufun kanunda öngörülen şekle uyulmadan yapılmış olmasıdır. Bu durumda, el yazılı vasiyetnamenin bilgisayar ile yazılmış olması; vasiyetname tarihinin bulunmaması; sözlü vasiyetnamede tanıkların durumu gecikmeksizin bildirmemeleri gibi hallerde bu maddeye uygun olarak iptal sebebi oluşacaktır (Çabri, 2018, 786). Ancak bu gibi hallerde, örneğin, el yazılı vasiyetnamenin düzenleyen eli ile yazılmış olmaması halinde, iptal edilebilir de olsa, ortada geçerli bir ölüme bağlı tasarruf vardır (Çabri, 2018, 764).

Hükümsüzlüğün ele alınması bakımından, miras hukukunun (aile hukukunda olduğu gibi) istisna bir yapı arz ettiğini dile getirmekteyiz. Diğer taraftan, ölüme bağlı tasarrufun oluşturulması için gereken iradenin ortaya konulmasının bazı şekillerde yapılması durumunda ise iptal edilebilirlik değil, doğrudan yokluk kavramından bahsedilir. Bu bağlamda, mevcut hukuki düzenlemeler karşısında, (örneğin, tıpkı vasiyetname metninin hiç imzalanmamış olması gibi) video – ses kayıtları yoluyla irade açıklanması hallerinde, iptal sebebinin varlığından değil, yokluktan bahsedilmektedir (Çabri, 2018, 764). Bu durumda, sınırlı sayıda düzenlenmiş olan şekillerden birisi ile yapılmamış olan irade açıklamasının ve özellikle video vasiyetnamenin, ölüme bağlı bir tasarruf olarak yok hükmünde sayılması gerekecektir. Netice olarak ise video vasiyetnamelerin hükümsüz olduklarının ileri sürülmesine gerek olmadan, tasarruf hükümsüz sayılacaktır. Dolayısıyla, ölüme bağlı arzuların açıklanması noktasında video kayıtlarının etkisinin olabileceği yegane nokta ise şimdilik delil teşkil etmesidir demek gerekecektir. Ancak, yukarıda ayrıntılı olarak sebeplerini açıkladığımız üzere, ölüme bağlı tasarruf türleri içerisinde video vasiyetnamelere de yer verilmesi, çağın gereklilikleri bakımından uygun olacaktır. Bu vesileyle, muhtemel düzenleme önerisini şu şekilde ifade edebiliriz:

Öncelikle, video vasiyetnameler ile ilgili olarak iki şekilde hareket edilebilir. Bunlardan birincisi, video vasiyetnamenin şartlarının düzenlenmesi suretiyle dördüncü bir vasiyetname türünün oluşturulması; ikincisi ise yeni bir türün kabul edilmesinden ziyade mevcut türlerden birisi olan sözlü vasiyetname ile video kayıtlarının bir araya getirilmesidir.

Birinci seçenek doğrultusunda hareket edilmesi durumunda, video vasiyetnamelerin geçerliliği için, videonun gerçekliğinin teknik olarak teyit edilmiş olması; düzenleyenin kimliğinin net bir şekilde tespit edilmesi; kayıttan, ölüme bağlı tasarruf yapma iradesinin kuşkuyla yer vermeyecek şekilde belli olması; gün.ay.yıl şeklinde net olarak saptanmasa da mirasbırakanın ölüme bağlı son arzularını içerdiğinin anlaşılması şartlarının aranması gerekir.

İkinci seçenek doğrultusunda hareket edilmesi durumunda ise yalnızca olağanüstü durumlarda kayda alınmış görüntülerin, tanık olsun veya olmasın, ölüme bağlı tasarruf olarak değerlendirilmesi söz konusu olmalıdır. Bu seçenekte, tanıkların imkanları olmasına rağmen son arzuları elektronik olarak kayda almamalarının geçersizlik sebebi olarak ileri sürülebileceği ve/veya hiç tanık olmayan bir durumda bizzat mirasbırakan tarafından kaydedilen video kaydının da yeterli olacağı düzenlenebilir.

Netice itibariyle, muhtemel bir düzenleme ne şekilde yapılırsa yapılsın, hareket noktalarının, vasiyetçinin iradesinin mümkün olduğunca ayakta tutulması; teknolojinin getirdiği ve gerekli kıldığı imkanların kullanılması olması gerekir. Bu yapılırken, güncel ihtiyaçlar ve teknik ilerleme göz önüne alınmalıdır. Öyle ki, el yazılı vasiyetname için aranan şartlardan birisi olan “düzenleme yerinin” artık aranmıyor olması (inc. Antalya & Sağlam, 2015, 132-133; Eren & Yücer Aktürk, 2019, 111), ihtiyaçlar doğrultusunda gerekli düzenlemelerin yapılabildiğini göstermektedir. Keza, bugün varlığı, geçerliliği ve uygulanmasında tereddüt bulunmayan el yazılı vasiyetnamelerin dahi (Örneğin Alman hukukunda) uzun süren tartışmalar ve değerlendirmeler neticesinde kabul edildiği ifade edilmektedir (Kocayusufpaşaoğlu, 1978, 191).

6. SONUÇ

Hukuk sistemimizde geçerli ölüme bağlı tasarruf türleri sınırlı sayıda düzenlenmiş ve bunların dışındaki türlerde ölüme bağlı tasarruf yapılması imkanı tanınmamıştır. Dolayısıyla, ölüme bağlı tasarruflarda bulunmak isteyen bir kimsenin, vasiyetname veya miras sözleşmesi yapması; vasiyetname düzenlemek isteyen bir kimsenin ise el yazılı, resmi veya sözlü vasiyetname türlerinden bir tanesinin şartlarını yerine getirmesi gerekecektir. Yine, güncel gelişmeler vesilesiyle, el yazılı vasiyetnameye ek olarak elektronik vasiyetname türünün de doktrinde incelenmekte olduğunu görmekteyiz.

Video vasiyetnameler, detaylı olarak açıklandığı üzere, üzerinde hukuki düzenleme bulunan ve kabul edilmiş bir vasiyetname türü değildir. Dolayısıyla

mevcut hükümler doğrultusunda, video kaydı yoluyla yapılmış bir vasiyetnamenin geçerliliğinden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Ancak, çalışmamızda da belirttiğimiz üzere, video vasiyetnamelerin ölüme bağlı tasarruf teşkil etme etkisini kazanmasında çok sayıda fayda ve birçok durumda da gereklilik vardır.

Öncelikle, sözlü vasiyetname kavramının varlığı karşısında, video vasiyetnamelerin de kabulü son derece makul görünmektedir. Sözün kaybedilebilme, çarpıtılabilme, değişebilme veya değiştirilebilme özelliği karşısında, görüntülü ve sesli olarak kayda alınmış bir ifadenin inandırıcılığı ve geçerliliği çok daha fazla olacaktır. Bu bakımdan, video vasiyetnamelerin sözlü vasiyetnamelerden daha güvenilir olduğunu söylemek gerekir.

Diğer taraftan, düzenlemeleri oldukça eski tarihlere dayanan ve gelenekselleşmiş ölüme bağlı tasarruf türlerini katı bir biçimde korumak ve teknolojinin verdiği imkanlardan yararlanmamak pek de makul değildir. Gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra video kayıtlarındaki vasiyetçi iradelerini ayakta tutmak ve geçerli saymak, hem ekonomik hem de mantıken uygun olacaktır. Yüzlerce yıllık imza elektronik olarak atılabilirken; herhangi başka bir delil olmayan bir olayda video kaydı izlenerek mahkumiyet hükmü tesis edilebilirken; sözleşmeler internet vasıtasıyla ve taraflar birbirlerini görmeden yapılabiliyorken; yapay zekaya sahip sistemlerin geliştirilmesi son derece hızlanmış ve robotlara vatandaşlık dahi verilirken (inc. Yünlü, 2019, 192); eğitim öğretimin tüm düzeylerinde uzaktan-görüntülü imkanlar kullanılırken ve sayısız sair durum mevcut iken, video vasiyetnamelerin de ele alınması ve hukuksal düzenlemeye kavuşturulması mümkün olmalıdır.

Son olarak, ölüme bağlı tasarrufların uygulanmasında ve iptalinde delil niteliğine sahip olan video kayıtlarının, ilk etapta ve en azından (sözlü vasiyetnamelerde olduğu gibi) olağanüstü durumlarda kabul edilmesi ve ikinci bir olağanüstü/istisnai vasiyetname türü olarak video vasiyetnamelerin düzenlenmesi de atılacak adımlardan birisi olabilir.

KAYNAKÇA

- Aksoy Dursun, S. (2008). Ölüme bağlı tasarrufların yorumuna dair bazı düşünceler. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 66(2), 311-326.
- Antalya, O. G. (2019). *Marmara Hukuk Yorumu – Miras Hukuku Cilt: III*. 4. Basım. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Antalya, O. G. & Sağlam, İ. (2015). *Miras hukuku*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Atlı, B. (2017). *Ölüme Bağlı Tasarrufların Hükümsüzlüğü ve Hükümden Düşmesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Baygın, C. (2000). Ölüme bağlı tasarruflarda yorum. *Atatürk Üniversitesi Erzinan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1-2), 567-594.
- Berki, Ş. (1951). Türk hukukunda vasiyet. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(3), 400-434.

- Berki, Ş. (1981). Kur'an'da miras hukuku. *Ankara Üniversitesi hukuk Fakültesi Dergisi*, 38(1), 107-132.
- Beyer, G. W. & Hargrove, C. G. (2007). Digital wills: Has the time come for wills to join the digital revolution?. *Ohio Northern University Law Review*, 33, 865-902.
- Çabri, S. (2018). *Miras hukuku şerhi (TMK m. 495-537) Cilt - I*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Dural, M. (1967). *El yazısı ile vasiyetname*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, Cezaevi Matbaası.
- Dural, M. & Öz, T. (2019). *Türk özel hukuku cilt IV: Miras Hukuku*. 13. Basım, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Eren, F. & Yücer Aktürk, İ. (2019). *Türk miras hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Ergüne, M. S. (2011). *Vasiyetnamenin yorumu*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Gönen, D. (2007). *El yazılı vasiyetname*. İstanbul: Legal Kitabevi.
- Günay, E. (2019). *Soru ve Cevaplarla Miras El Kitabı*. 2. Basım. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Güneri, C. (2018). *Ölüme Bağlı Tasarrufların İptali*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
<https://blog.lexpera.com.tr/robotlar-ve-yapay-zeka-etik-ve-hukuki-acidan-guncel-ve-muhtemel-sorular/>
<https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/>
<https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/e-1987-2-k-1988-2-t-30-9-1988>
<https://www.turkiye.gov.tr/>
<https://www.uyap.gov.tr/>
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5070.pdf>
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20026.pdf>
- İmre, Z. & Erman H. (2016). *Miras hukuku*. 12. Basım, İstanbul: Der Yayınları.
- İnan, A. N. & Ertaş Ş. & Albaş H. (2019). *Miras Hukuku*. 10. Basım, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kahraman, Z. (2015). Önceki vasiyetnamenin geri alınması beyanı içeren ikinci vasiyetnamenin sonradan üçüncü bir vasiyetname ile geri alınması. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı - Cilt: 2, 945-964.
- Kayak, S. (2000). Türk hukukunda sözlü vasiyetname. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 58(1-2), 189-220.
- Kılıçoğlu Yılmaz, K. (2017). Resmi vasiyetname. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 133, 369-392.
- Kocayusufpaşaoğlu, N. (1978). *Miras hukuku*. 2. Basım, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Koyuncu, F. (2014). *Sözlü Vasiyetname*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Künzle, H. R. (2015). Digitaler Nachlass nach schweizerischem Recht. *Kendris. Successio* 9, 39-54.
- Oruç, M. (2018). Electronic will. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 76(1), 205-219.

- Öncü, Ö. (2018). Vasiyetnamelerin yorumunda ima teorisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(2), 307-374.
- Öztan B. & Öztan F. (2016). Ölüme bağlı tasarruflara ilişkin Medeni Kanun'daki Ve Noterlik Kanunu'ndaki şekil şartları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(4), 3585-3615.
- Ruhi, C. & Ruhi A. C. (2017). *Vasiyetname ve Miras Sözleşmesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Savaş, A. (2007). İnternet ortamında yapılan tek taraflı hukuki işlemler ve özellikle elektronik vasiyetname. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(2), 51-91.
- Serozan, R. & Engin, B. İ. (2018). *Miras hukuku*. 5. Basım. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Sneddon, K. J. (2011). Speaking for the dead: Voice in last wills and Testaments. *St. John's Law Review*, 85(2), 682-754.
- Şimşirgil, A. & Ekinci, E. B. (2008). *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*. İstanbul: KTB Yayınları.
- Tekdoğan, A. (2019). *Vasiyetnamenin Tenfizi ve İptal Davaları*. 2. Basım. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Temir, E. (2020). Deepfake: New Era in The Age of Disinformation & End of Reliable Journalism. *Selçuk İletişim Dergisi*. 13(2), 1009-1024
- Yünlü, S. (2019). Current Developments On Artificial Intelligence And Liability For Robot Caused Damages. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(1), 189-213.

31 MART OLAYI SIRASINDAKİ ARNAVUT AKTÖRLER

ALBANIAN ACTORS DURING THE MARCH 31 INCIDENT

Armağan ALTUN*

Geliş Tarihi:29.04.2020
(Received)

Kabul Tarihi:02.11.2020
(Accepted)

ÖZ: İttihat ve Terakki Cemiyeti (ITC)'nin II. Meşrutiyet ilanı öncesi Balkanlar'daki örgütlenmesinde Arnavut milliyetçilerinin rolü büyüktür. II. Abdülhamid'in II. Meşrutiyeti ilan etmek zorunda kalmasını sağlayan olaylar zinciri ve bu olayların ana aktörlerinin Arnavut olması dikkat çekicidir. Osmanlı Devleti'nin hızla Rumeli'de toprak kaybetmesini gören Arnavutlar, gerek II. Abdülhamid'in istibdat döneminde gerekse II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, büyük bir ulusal kültür hamlesi ve milliyetçi örgütlenme çalışmaları yapmışlardır. Arnavut milliyetçileri, Meşrutiyet ilanının Arnavut ulusal hareketinin gelişmesi için ideal bir ortam yaratacağını düşündükleri için ITC'nin yanında yer almışlardır. ITC'nin iktidara gelince sıkı merkezîyetçi ve Türkleştirici tutum izlemesi nedeniyle adem-i merkezîyetçi politika izleyen Ahrar Fırkası Arnavutlara uygun geldiği gibi, bu fırkanın İngiliz desteği de ilerideki özerk ya da bağımsız Arnavutluk için bir güvence olarak görülmeye başlamıştır. Bu yazının amacı 31 Mart Olayı sırasında direkt veya dolaylı yer alan Arnavut aktörleri kısaca değerlendirmektir. Bu aktörlerden direkt yer alanların (İsmail Kemal Bey, Müfit Bey, Esat Paşa Toptani, İbrahim Temo gibi) 31 Mart Olayı hazırlık süreci, olay sırasındaki rolleri, Arnavut milliyetçiliği ve Arnavutluk'un bağımsızlığı ilgili faaliyetleri değerlendirilmiştir. 31 Mart Olayı sırasında dolaylı olarak yer alanların (Hasan Priştina, Şahin Kolonya, Necip Draga, Avlonyalı Süreyya Bey, Mithat Fraşeri gibi) ise Arnavut milliyetçiliği ve Arnavutluk'un bağımsızlığı ilgili faaliyetlerinin genel olarak değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: 31 Mart Olayı, İsmail Kemal Vlora, Esat Paşa Toptani, İttihat ve Terakki, Arnavut Milliyetçiliği

ABSTRACT: Before the declaration of the second Ottoman Constitution, Albanian nationalists played a major role in the organization of The Committee for Union and Progress (CUP) on the Balkans. It is noteworthy that the chain of events that enabled Abdulhamid II to declare the Second Ottoman Constitution and that the main actors of these events were Albanians. The Albanians, who saw the Ottoman State rapidly losing land in Rumeli, both during the reign of Abdulhamid II and after the declaration of the Second Ottoman Constitution, they made a great national cultural movements and nationalist organizing activities. Albanian nationalists have been with CUP because they think that the declaration of Second Ottoman Constitution will create an ideal environment for the development of the Albanian national movement. As CUP has adopted a centralist and Turkish politics when it

*Prof. Dr., Başkent Üniversitesi, armağan.altun@tkd.org.tr, ORCID no: 0000-0002-3233-8263.

comes to power, the Ahrar Party, which follows decentralization policy, is suitable for the Albanians, and Ahrar's British support has also started to be seen as a guarantee for the future autonomous or independent Albania. The purpose of this article is to briefly evaluate the Albanian actors who took part directly or indirectly during the March 31 Incident. The preparation process of the 31 March Incident, roles during the event, Albanian nationalism and the independence of Albania were evaluated by those directly involved (such as İsmail Kemal Bey, Müfit Bey, Esat Paşa Toptani, İbrahim Temo). The general activities of Albanian nationalism and the independence of Albania were evaluated, indirectly (such as Hasan Pristina, Şahin Kolonya, Necip Draga, Avlonyalı Süreyya Bey, Mithat Fraşeri) who took part in the 31 March Incident.

Key words: 31 March Incident, İsmail Kemal Vlora, Esad Pasha Toptani, Committee for Union and Progress, Albanian Nationalism

1.GİRİŞ

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (ITC) II. Meşrutiyet ilanı sonrasında devlet yönetimine direkt katılarak sorumluluk almaması, iktidarı Bab-ı Ali'nin eski siyasi aktörü paşalar üzerinden tek güç olarak götürmeye çalışmasıyla oluşan siyasi boşluk/karışıklık ve gerek halk yığınları gerekse II. Meşrutiyet ilanı öncesindeki siyasi ortakları üzerinde oluşan hayal kırıklıkları (Arnavut, Ermeni, Rum, Kürt cemiyetleri) ITC'ye karşı tepkileri arttırmıştır. Tarih 31 Mart 1325'e (13 Nisan 1909) yaklaşırken o günün siyasi gazetelerinde bu tepkilerin dozunun iyice arttığı görülmektedir. Meşrutiyet ilanı ile birlikte sürgünlerden dönen ve firari Osmanlı aydınlarının bir kısmının da muhalefete eklenmesi ile birlikte ITC karşıtlığı güçlenmiştir. Buna Osmanlı İmparatorluğu'ndan sağladıkları siyasi ve ekonomik ayrıcalıkların tehlikeye düşmesini istemeyen batılı ülkelerin huzursuzlukları da eklenmiştir (Aysal, 2006; Birecikli, 2010). 6 Nisan 1909 gecesi muhalif *Serbesti* gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesi sonrası muhalefet basınının ITC'ye karşı artan sert eleştirileri (*Volkan, Mizan, İkdam, Serbesti, The Times* vb) ve ITC'nin olaya duyarsızlığı 31 Mart Olayı'nı tetiklemiştir. Rumi 31 Mart 1325'de (miladi 13 Nisan 1909) askeri bir isyan şeklinde başlayan olay; çoklu aktörlerin devreye girmesi ve II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ile sonuçlanan, yakın tarihimizin hala açıklığa net olarak kavuşturulamayan bir siyasi çekişmesi olarak kalmıştır. Acaba olay yalnızca resmî tarih söylemindeki gibi bir irtica olayı (Arnavut/Osmanlı ulusal yazım insanı Şemsettin Sami Fraşeri'nin sözlüğündeki tanımlaması *terakki-şikenlik* "gericilik") miydi? (Demir, 2011).

31 Mart Olayı üzerinden yüzyıldan fazla zaman geçmesine rağmen hala tarih yazımımızda net olarak aydınlatılamamıştır. Farklı araştırmacıların yazılarında ileri sürdüğü üç tez mevcuttur (Aysal, 2006; Demir, 2011; Akşin, 2015):

Birinci tez; II. Abdülhamid'i iktidardan indirerek, siyasi diktatörlük kurmaya hevesli ITC bu isyanı düzenlemiş, ancak ipin ucunu kaçırmıştır. Orduyu ve dolaylı da olsa iktidarı/meclisi elinde tutan ITC'nin kendine karşı ayaklanma çıkarmaya çalışmasını var olan belgelerle söylemek mümkün görünmemektedir. Eğer ITC

böyle bir kurgu oluştursaydı olayı I. Ordu (Hassa Ordusu) ile bastırarak yapıyı önceden kurardı. Ayrıca ITC İstanbul örgütü ve meclisteki önemli temsilcileri 31 Mart Olayı sırasında İstanbul dışına kaçırdı.

İkinci tez; II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında pasif duruma gelen düşen II. Abdülhamid'in olayı düzenlemiş olduğudur. II. Abdülhamid'in gerek ordu gerekse hükümet üzerinde etkisi sınırlı iken böyle bir olaya girişmesi de mümkün gözükmemektedir. II. Abdülhamid'in II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gizli istibdatçılarıyla ilişkisini devam ettirip, jurnal almaya devam etmesi ve 31 Mart Olayı sırasında ayaklananları kınamaktan kaçınması, onları cesaretlendirecek tutum takınması, askeri olarak olayın bastırılmasına soğuk bakması söz konusudur. Ancak bu, ayaklanmanın sorumluluğunu gösteren bir bulgu değildir. Kaldı ki 31 Mart Olayı sonrasında kurulan askeri mahkeme padişah ile olayları başlatanlar arasında direkt ilişki saptayamamıştır.

Üçüncü tez; ayaklanmayı ITC'nin baskıcı iktidarından kurtulmak isteyen muhalefetin düzenlemiş ve başlatmış olduğudur. Muhalefeti yönlendiren başta Prens Sabahattin olmak üzere, Kamil Paşa ve oğlu Sait Paşa, Mizancı Murat, Mevlânzade Rıfat, Ali Kemal, Derviş Vahdeti, İsmail Kemal Bey, Müfit Bey ve bunlarla ilişkili gazete, siyasal parti ve örgütler, "*Mizan, Serbesti, İkdam, Volkan, Ahrar Fırkası, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, Arnavut Başkim Kulüpleri*" anlaşılmalıdır. Olaylara zemin sağlayan bu kişi ve kurumlara yardımcı olan güçler olarak ordudan ilişkisi kesilen alaylı subaylar, alt kademe ulema ve medrese öğrencileri, Arnavut milliyetçileri sıralanabilir. 31 Mart Olayı sırasında bu aktörlerin zaman zaman ön planda olduğu görülmekle birlikte hangisinin ana sorumlu olduğunu söylemek de mümkün gözükmemektedir.

Kurucusu ve 1 no'lu üyesi Arnavut milliyetçisi İbrahim Temo olan ITC'nin II. Meşrutiyet ilanı öncesi Balkanlar'daki (Selanik, Arnavutluk, Romanya vb) örgütlenmesinde Arnavut milliyetçilerinin rolü büyüktür. Nitekim II. Abdülhamid'in II. Meşrutiyet'i ilan etmek zorunda kalmasını sağlayan olaylar zinciri ve bu olayların ana aktörlerinin (Resneli Niyazi, Ohrili Eyüp Sabri, Firzovik olayı gibi) Arnavut olması dikkat çekicidir. Osmanlı Devleti'nin hızla Rumeli'de toprak kaybetmesini gören Arnavutlar, gerek II. Abdülhamid'in istibdat döneminde gerekse II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, büyük bir ulusal kültür hamlesi ve milliyetçi örgütlenme çalışmaları yapmışlardır. Arnavut milliyetçileri, Meşrutiyet ilanının Arnavut ulusal hareketinin gelişmesi için ideal bir ortam yaratacağını düşündükleri için ITC yanında yer almışlardır (Mezani, 2003; Birecikli, 2010; Akşin, 2015; Olgun, 2015). ITC'nin iktidara gelince sıkı merkezîyetçi ve Türkleştirici (okullarda Türkçe eğitim, Türk alfabesi zorunluluğu vb) tutum izlemesi nedeniyle yeni kurulan *Ahrar Fırkası*'nın adem-i merkezîyetçiliği Arnavutlara uygun geldiği gibi, *Ahrar Fırkası*'nın arkasındaki İngiliz desteği de ilerideki özerk ya da bağımsız Arnavutluk için bir güvence olarak görülmeye başlanmıştır.

Bu yazının amacı 31 Mart Olayı sırasında direkt veya dolaylı yer alan Arnavut aktörlerini kısaca değerlendirmektir. Bu aktörlerden direkt yer alanların (İsmail Kemal Bey, Müfit Bey, Esat Paşa Toptani, İbrahim Temo gibi) 31 Mart Olayı hazırlık süreci, olay sırasındaki rolleri, Arnavut milliyetçiliği ve Arnavutluk'un bağımsızlığı ilgili faaliyetleri değerlendirilmiştir. 31 Mart Olayı sırasında dolaylı olarak yer alanların (Hasan Priştina, Şahin Kolonya, Necip Draga, Avlonyalı Süreyya Bey, Mithat Fraşeri gibi) ise Arnavut milliyetçiliği ve Arnavutluk'un bağımsızlığı ilgili faaliyetlerinin genel olarak değerlendirmesi yapılmıştır.

2.AYAKLANMANIN KIVILCIMI: SERBESTİ GAZETESİ BAŞYAZARI HASAN FEHİMİ BEY (ARNAVUT HASAN)

II. Meşrutiyet'ten sonra İstanbul'a gelen Hasan Fehmi Bey'in çalıştığı ilk gazete Mevlânzade Rıfat'ın yazı işleri müdürü olduğu *Hukuku Umumiye* gazetesi olmuştur. Hasan Fehmi Bey, daha sonra Mevlânzade Rıfat'ın sahibi ve yazı işleri müdürü olduğu *Serbesti* gazetesinin başyazarlığına başlamıştır. Hasan Fehmi Bey çalıştığı her iki gazetede de ITC ve II. Abdülhamid'e muhalif yazılar yazmıştır. Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesinin, basın ve halk üzerindeki etkisinin beklenenden daha büyük olmasının nedeni muhalif basın mücadelesinin, silahlı cinayete dönüşmesidir. ITC ve hükümetin cinayeti gerçekleştiren bul(a)maması olayın siyasi cinayet olarak kalmasına neden olmuştur (Aysal, 2006; Yıldız, 2006; Akşin, 2015). Bu siyasi cinayet "31 Mart Olayı"nın kıvılcımını oluşturmuştur. Suikast sonrası Hasan Fehmi Bey'in gazeteciliği dışında etnik kimliği de tartışma konusu edilmiştir. Arnavut *Başkim* gazetesinde yayımlanan makalede, "*Hasan Fehmi Bey'in gazetesinde Arnavut halkının hukukunu savunduğu için vurulduğu*" ifade edilmekle birlikte; "*bundan sonra Arnavut ulusçuluğu için çalışan bütün Arnavutlara hücum etmeye başladılar*" denilmektedir (Birecikli, 2010). Hasan Fehmi Bey'in yakın arkadaşı ve olay gecesi görüşmeye gittiği Ergiri Mebusu Müfit Bey, mecliste yaptığı bir konuşmada, "*Hasan Fehmi Efendi Arnavut'tur. İsmail 'Mahir' Paşa [İsmail Mahir Paşa, ITC karşıtı, 2 Aralık 1908 İstanbul'da öldürülmüştür. Fail yakalan(a)mıştır] da Arnavut idi. Ben, buna karşı protesto ederim. Hükümet onun da katilini meydana çıkarmalı. Ben, Arnavut ve Osmanlı olmak üzere bunu protesto ederim.*" diyerek failleri bulun(a)mayan bu cinayetleri Arnavut ulusçuluğuna karşı işlenmiş olay olarak göstermiştir (Çelik, 2004; Birecikli, 2010; Yıldız, 2006).

Hasan Fehmi Bey'in öldürüldüğü gece görüşmeye gittiği kişiler ayrıca incelenmesi gereken konudur. Olay gecesi *Fedakaran-ı Millet Cemiyeti*'nin kurucuları ve *Hukuku Umumiye* gazetesi yazarları arasında yer alan Şakir Bey ile Tepebaşı'nda bir otelde kalan Ferik Bağdatlı Mehmed Hadi "Abdülhadi" Paşa'yı ziyarete gitmişlerdir. Görüşmeyi ise Ergiri Mebusu Müfit Bey ayarlamıştır. Ancak görüşmeye gittiklerinde, Mehmed Hadi Paşa'nın rahatsız olduğunu, Müfit Bey'in ise yattığını öğrenerek otelden ayrılmışlardır (Yıldız, 2006). Mehmed Hadi Paşa'nın o tarihlerde Arnavut milliyetçilerinin en aktif olduğu yerler olan Kosova valisi olması,

görüşmeyi birlikte yapacakları Arnavut milliyetçisi Müfit Bey'in onları beklemeden yatmış olması ilginçtir, bu konu hiç değerlendirilmemiştir. Acaba bu randevu günü gerçekleşen suikast Müfit Bey'in mecliste söylediği gibi ITC'nin Arnavut milliyetçiliğine karşı yaptığı siyasi bir cinayet mi yoksa Arnavut milliyetçilerinin iç hesaplaşması mıydı? Mehmed Hadi Paşa, *Sevr Anlaşması*'ni imzalayan heyette yer almış, Cumhuriyet döneminde ise -ilginçtir ki- sürgün hayatını ölene kadar Arnavutluk'ta sürdürmüştür.

3. AYAKLANMAYI BAŞLATAN ADAM: ARNAVUT HAMDİ YAŞAR ÇAVUŞ

Avcıoğlu (1998) "*31 Mart Ayaklanmasını başlatan Avcı Taburu elebaşı Hamdi Yaşar Çavuş'un Arnavut olduğunu ve Sadrazam Kamil Paşa'nın oğlu Sait Paşa tarafından ayaklanma çıkarması için Hamdi Yaşar Çavuş'a para verildiğini*" II. Abdülhamid'in söylediğini iddia etmektedir (Avcıoğlu, 1998; Aysal, 2006; Yıldız, 2006; Akşin, 2015). İsyancı askerlerin kumandasını Hamdi Yaşar Çavuş, Tüfenkçi Ustası Raif Çavuş, İzmirli Ali, Yenipazarlı Ömer, Gevgilili Bölük Emmini Mehmet, Gilanlı Hazım, Yenişehirli Ali, Kırcovalı Selim, Selanikli Eniz gibi çavuş ve onbaşılar üstlenmiştir (Aysal, 2006). İsyanın önde gelen askerlerinin Balkanlar'dan olması ilginçtir. II. Abdülhamid isyan günü akşama doğru Hamdi Yaşar Çavuş ile telefonda görüşmek istemiş, Hamdi Yaşar Çavuş'un telefon başına gitmemesi üzerine Berat Mebusu İsmail Kemal Bey'le, Ergiri Mebusu Müfit Bey Hamdi Yaşar Çavuş'u telefon başına getirmek için hayli uğraşmış, ancak ikna edememiştir (Yıldız, 2006). İki Arnavut mebusun isyancıların lideri ile yakın ilişkisi, hemşerilik ilişkisi ile açıklanabilir. Ancak Hamdi Yaşar Çavuş'un isyan sırasındaki yardımcılarında Halis Özçelik ise Hamdi Yaşar Çavuş'un Erzurumlu olduğunu iddia etmiştir (Özçelik, 1955).

4. ZUHAF BİRLİĞİ

II. Abdülhamid'in ve Yıldız Sarayı'nın korumasını yapan saray muhafız alayıdır. Alayın askerlerinin çoğu Arnavut ve Arap askerler oluşturmakta az bir miktar asker de Kayı Boyu Türklerinden seçilmekteydi. Arnavut askerlere "tüfenkçi" ve Arap askerlere "sarıklı zuhaf" denilmesi nedeniyle bu birlik Zuhaf Birliği olarak anılmaktadır. Zuhaf Birliği'nin genellikle komutanı Arnavutların ileri gelen ailelerinden seçilmekteydi. İsa Bolatin ve Esat Paşa Toptani'nin kardeşi Gani Bey Toptani bu komutanlar arasında yer almıştır. II. Meşrutiyet ilanı sonrasında, 31 Mart Olayı öncesinde ITC'nin isteğiyle I. Ordu komutanı Mahmut Muhtar Paşa tarafından Yıldız Sarayı'ndaki Arnavut ve Arap taburları zor kullanılarak boşaltırılıp yerine Türk askerler yerleştirilmiştir (Aysal, 2006, Yıldız, 2006). Saraydan zorla çıkartılan Arnavut ve Arap askerler Taşkışla'ya yerleştirilmiştir. Bu askerler arasında bu olay tenzil-i rütbe olarak değerlendirilerek huzursuzluğa neden olmuştur. Sonrasında bu askerlerin bir kısmı Selanik'e bir kısmı da Şam'a gönderilmek zorunda kalmıştır. Nitekim Taşkışla "31 Mart Olayı"nın ana üssü olmuştur.

5. MECLİSTEKİ ARNAVUT MEBUSLAR

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında 17 Aralık 1908 tarihinde yapılan mebus seçimlerinde Arnavut dernek/kulüpleri, seçim programında merkezîyetçi ve Türkleştirmeci politikalara yer veren ITC mebus adaylarının yerine ITC'nin seçilmesini engelleme, tutuklama ve yıldırımalarına (İbrahim Temo, Derviş Hima, İsa Bolatin gibi) rağmen kendi adaylarını destekleyerek bir kısmının meclise girmelerini sağlamıştır (Mezani, 2003; Birecikli, 2010). Seçilen Arnavut mebusların çoğunun sonraki yıllarda Arnavut milliyetçiliğinin önemli aktörleri (İsmail Kemal Bey, Müfit Bey, Esat Paşa Toptani, Hasan Priştina, Mithat Fraşheri, Şahin Kolonya, Necip Draga, Süreyya Bey, Hafız İbrahim Efendi) olması bunu göstermektedir. ITC'nin seçim programında yer alan; din eğitimi veren okullar dışında eğitim dilinin ve resmî dilin Türkçe olması, zorunlu ve düzenli askerlik, vergilemede eşitlik, güvenliğin sağlanması için silahların toplanması gibi maddeler Arnavutların geleneksel ve milliyetçi hassasiyetleriyle uyumlu değildi. Meclisin açılması sonrasında Arnavut mebuslar ile ITC arasında özellikle Arnavutça eğitim konusunda ortaya çıkan gerilim, Arnavut mebusların, liberal adem-i merkezîyetçi bir programı olan *Ahrar Fırkası* veya *Osmanlı Demokrat Partisi* gibi ITC karşıtı muhalif partilere geçmeleriyle sonuçlanmıştır (Olgun, 2015). Bu dönemde meclis dışındaki Arnavut milliyetçiler de özerklik yanlısı taleplerini Meclise hitaben hazırladıkları bildirimlerle dile getirmeye başlamıştır. Arnavutlar ile ITC arasındaki bu çatışma 31 Mart Olayı sırasında ve sonrasında daha da artmıştır. 31 Mart Olayı'nın "Meşrutiyeti koruma" adına askeri güçle bastırılması ve sonrasında ilan edilen sıkıyönetim ITC'nin otoritesini arttırmıştır. Takip eden dönemde ITC'nin Arnavut dernek/kulüplerinin, Arnavutça eğitim veren okulların kapatılması, Arnavut gazete/dergilerinin yasaklanması gibi uygulamalarının yanında, Arnavutların silahsızlandırılması, ödenmemiş vergilerin tahsili, düzenli askerlik uygulaması, II. Abdülhamid'in tahtan indirilmiş olması gerek milliyetçi gerekse geleneksel Arnavutlar arasında yoğun tepkilerin oluşmasına neden olmuştur. Nisan 1909'da İsa Bolatin'in başlattığı ayaklanma zinciri 1912'de Avlonya'da İsmail Kemal Bey önderliğinde Arnavutluk'un bağımsızlık ilanına kadar gitmiştir (Mezani, 2003; Çelik, 2004; Birecikli, 2010; Zeyrek, 2012; Olgun, 2015).

6. 31MART OLAYI VE ARNAVUT AKTÖRLER

6.1. Arnavut Ayaklanmalarının Vazgeçilmez Karakteri: İsa Bolatin (Boletini)

1902-1906 arasında Yıldız Sarayı Zuhaf Birliğinin komutanı olarak görev yapmıştır (Gawrych, 2006; Zeyrek, 2012). 31 Mart Olayı'nı takiben İpek ve Yakova'da Nisan 1909'da Bayram Curri ile Arnavutluk ayaklanmasını başlatmıştır, ayaklanma Osmanlı ordusu tarafından ancak Ekim 1909'da bastırılmıştır (Mezani, 2003; Birecikli, 2010; Maden, 2011). Mart-Haziran 1910 (İsa Bolatin, İdris Seferi) ve Mart-Mayıs 1911 (İsa Bolatin, Süleyman Batuşa, Fuat Toptani, Müfit Bey) Arnavut ayaklanmaları ise Osmanlı ordusu tarafından daha sert askeri tedbirlerle

bastırılabilmiştir (Mezani, 2003). 1912 başında yapılan Meclis seçimlerinde Arnavut milliyetçilerinin mebus seçilmesinin ITC engellenmesi ve Arnavutlara yapılan baskının artması (vergi, silahların toplanması, Arnavutça eğitimin kısıtlanması vb) üzerine 1912 başında tekrar İsa Bolatin önderliğinde Arnavut ayaklanması başlamıştır. Bu kez Arnavut isyanı Hasan Priştina'nın ve milliyetçi Arnavut mebuslarının organizasyonu ile hızla Yakova, İpek ve Priştina'ya yayılmıştır (Birecikli, 2010). 20 Mayıs 1912'de İsa Bolatin, Bayram Curri, Yakovalı Rıza, Hasan Priştina ve Necip Draga ile birlikte yayımladıkları bildiriye ayaklanma gerekçesi olarak; “iş başındaki ITC hükûmetinin Kanun-u Esasiye'ye aykırı hareket ettiğini, seçimlere müdahale ettiğini, bu nedenle seçimlerde birçok aykırılıklar yapıldığını, bu politikaların memleketi çöküşe doğru sürükleyeceğini düşündükleri için gerçek meşrutiyetin kurulmasını sağlamak” amacı ile ayaklandıklarını belirtmişlerdir (Birecikli, 2010; Maden, 2011). Olaylar göstermektedir ki eski Arnavut mebusları siyasi yollarla deviremedikleri ITC iktidarını silah zoruyla devirmeyi ve Arnavutluk'ta özerkliği amaçlamışlardır Bu sırada Arnavutluk'ta ITC karşıtı askerlerin başlattığı *Halaskaran Zabitan* hareketi de ayaklanmanın büyümesine neden olmuştur (Birecikli, 2010; Maden, 2011). Ayaklanma sırasında İsa Bolatin'inin, II. Abdülhamid'i yeniden tahta çıkarmak veya hiç olmazsa Rumeli padişahı yapmak için ant içtiği iddia edilmektedir (Maden, 2011). İsa Bolatin, Bayram Curri ve Hasan Priştina, Ağustos 1912'de Üsküp'ü işgal etmiştir. ITC'nin geri adım atması, İstanbul hükûmeti'nin değişmesi ve yeni hükûmetin Arnavutların 14 maddelik isteklerinin çoğunu kabul etmesi ile başlangıçta Arnavut liderler arasında çözüme başlamışsa da Arnavutluk'un bağımsızlığına giden süreci devam ettirmiş, 28 Kasım 1912'de Avlonya'da Arnavutluk Bağımsızlık Bildirgesi ilan edilmiştir. İsa Bolatin “Bağımsızlık Bildirgesi”ni ilan edenler arasında yer almıştır (Birecikli, 2010; Maden, 2011; Blumi, 2013). 1916'da öldürülene kadar Arnavutluk milliyetçiliğinin ve ayaklanmalarının baş aktörü olmuştur. Günümüzde “Arnavutluk Ulusal Kahramanı” olarak kabul edilmektedir.

6.2. (Avlonyalı) İsmail Kemal Bey (Vlora)

İsmail Kemal Bey, I. Meşrutiyet'in kilit ismi Mithat Paşa'nın ekibinde yer almıştır. II. Abdülhamid döneminde pek çok yerde valilik yapmıştır (Birecikli 2009). II. Abdülhamid'e İngiltere-Rusya çekişmesinde Balkanlar'da Slav Birliğini engellemek için İngiltere yanında olunması gerektiğini bildiren bir rapor sunmuştur (Birecikli, 2009). Mayıs 1900'de İsmail Kemal Bey'in yurt dışına kaçışı, Damat Mahmut Paşa ve oğulları Prens Sabahattin ve Lütfullah'ın kaçışı ile kıyaslanacak derecede önemli kabul edilmiştir (Birecikli, 2009). *I. Jön Türk Kongresi* sonrası İsmail Kemal Bey başkanlığında II. Abdülhamid'i darbe ile saltanattan indirmek için *Osmanlı Hürriyetperveran Cemiyeti* kurulmuştur. Arnavutluk'un özerkliği ve bağımsızlığı için diğer Arnavut milliyetçileri ile birlikte adem-i merkezîyetçi Prens Sabahattin grubunun yanında yer almış, *Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkezîyet*

Cemiyeti'nde Prens Sabahattin'den sonra ikinci adam olmuştur. *II. Jön Türk Kongresi*'ni Prens Sabahattin ile birlikte organize etmiştir (Birecikli, 2009). Sürgün de olduğu dönemde Arnavutluk'ta ve Arnavutluk dışında yoğun milliyetçi faaliyetler içinde bulunmuştur. II. Meşrutiyet ilanı sonrası ITC'nin engellemelerine rağmen Avlonya mebusu seçilmiştir. Eylül 1908'de kurulan *Ahrar Fırkası*'nın başkanı olduğu iddia edilmektedir (*Ahrar Fırkası*'nin resmî tanımlanmış başkanı olmamıştır) (Birecikli, 2010). Mecliste ITC karşıtı, Arnavut milliyetçisi, *Ahrar Fırkası* mebusu olarak yer almıştır.

31 Mart Olayı sırasında isyancı askerler tarafından kuşatılan Meclis-i Mebusan'a ilk gelen mebuslar; İsmail Kemal Bey, Müfit Bey, İlyas Sami Bey ile Mahir Said Bey olmuştur (Avcıoğlu, 1998; Mezani, 2003; Yıldız, 2006). İlk gelen dört mebusun üçünün *Ahrar Fırkası* mebusu (İsmail Kemal Bey, Müfit Bey, Mahir Said Bey) ayrıca ikisinin Arnavut milliyetçisi (İsmail Kemal Bey, Müfit Bey) olması ilginçtir. İsyan sırasında İsmail Kemal Bey ve Müfit Bey'in isyancıların lideri Hamdi Yaşar Çavuş ile ilişkisi de önemlidir. İsmail Kemal Bey ve Müfit Bey bu ilişkiden yola çıkarak, meclis ve padişaha isyancıların taleplerini götüren sözcüsü gibi davranmaya çalışmıştır. İsmail Kemal Bey ve Müfit Bey 31 Mart Olayı'nın ilk günlerinde Arnavutluk'un değişik bölgelerindeki Arnavut kulüplerine telgraf çekerek "*ayaklanmanın gerici bir ayaklanma olmadığını, Meşrutiyeti ortadan kaldırma niyetinin olmadığını, sadece ITC iktidarına karşı bir hareket olduğunu*" belirtmişler, bunun sonucunda Arnavutluk'un bir çok bölgesinde başlangıçta 31 Mart Olayı'nı destekler hava esmiştir (Avcıoğlu, 1998; Birecikli, 2010; Akşin, 2015). *Ahrar Fırkası* yanlısı *İkdam* ve *Serbesti* gazeteleri; isyancı askerlerin İsmail Kemal Bey'in meclis başkanı, Kamil Paşa'nın Sadrazam, Nazım Paşa'nın Harbiye Nazırı olmasını istediğini yazmıştır (Aysal, 2006; Akşin, 2015). Sadrazamlığa atanan Ahmet Tevfik Paşa'nın İsmail Kemal Bey'e Adliye Nazırlığını teklif ettiği ancak İsmail Kemal Bey'in meclis başkanı seçileceğini düşünerek reddettiği ileri sürülmektedir (Akşin, 2015). 31 Mart Olayı sırasında mecliste oturum çoğunluk mebus sayısı sağlanmamasına rağmen istifa eden meclis başkanı Ahmet Rıza Bey'in yerine kendini meclis başkanı seçtirmeye çalışmıştır (Yıldız, 2006; Akşin, 2015; Olgun, 2015). *Ahrar Fırkası*'nın istediği Kamil Paşa'nın Sadrazamlığa, Nazım Paşa'nın Harbiye Nazırlığına atanması gerçekleşmeyince, İsmail Kemal Bey II. Abdülhamid'le görüşerek Nazım Paşa'nın I. Ordu komutanlığına atanmasını sağlamıştır (Çelik, 2004). 31 Mart Olayı süresince İngiliz Büyükelçisi ile yakın bir ilişki içinde bulunmuş, İngiltere yardımı ile Harekât Ordusu'nun İstanbul'a gelmesini ve İstanbul'a girmesini önlemeye çalışmıştır (Mezani, 2003; Aysal, 2006; Akşin, 2015). Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'yı da Harekât Ordusu'na karşı I. Ordu ile askeri olarak direnme veya İngiltere Büyükelçiliği'nden Harekât Ordusu'na müdahalede yardım isteme konusunda ikna edemeyen İsmail Kemal Bey, Harekât Ordusu'nun kendisinin tutuklanmasıyla ilgili telgrafını öğrenince İngiltere

Büyükelçiliği aracılığıyla Yunanistan'a kaçmıştır (Mezani, 2003; Akşin, 2015; Birecikli, 2019). 31 Mart Olayı sonrasında kurulan askeri mahkemede Müfit Bey'le birlikte suçlandıysa da ayaklanma ile direkt ilişkilerini gösteren kanıt bulunamadığından suçsuz kabul edilmiştir (Birecikli, 2010; Birecikli, 2019). II. Abdülhamid anılarında, 31 Mart Olayı'nın en önemli iki aktörü olarak İsmail Kemal Bey ve Kamil Paşa'nın oğlu Said Paşa'yı göstermiştir (Akşin, 2015).

İsmail Kemal Bey suçsuz bulununca İstanbul'a dönmüştür. *Ahrar Fırkası*'nın 31 Mart Olayı'ndan sonra kapatılmasının ardından 14 Kasım 1909'da bazı Arnavut ve Arap mebusları ile *Mutedil Hürriyetperveran Fırkası*'ni kurmuş, fırkanın başkanlığına seçilmiştir (Birecikli, 2010). Bu fırka daha sonra diğer muhalif gruplarla birlikte *Hürriyet ve İtilaf Fırkası* ile birleşmiştir. Arnavutlar milliyetçileri Aralık 2011 ara seçiminde *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*'ni desteklemişlerdir. *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*'nin beklenmedik ara seçim zaferi sonrasında ITC hükümet krizi çıkararak padişaha 15 Ocak 1912'de meclisi dağıttırması ve seçime gidilmesini sağlamıştır. "Sopalı seçimler" diye tanımlanan 1912 seçimleri sonrası Arnavut milliyetçi mebusları meclis dışında kalmıştır (Mezani, 2003; Birecikli, 2010). İsmail Kemal Bey'in girişimi ile Aralık 1911'de Arnavut mebuslar Süreyya Bey Vlora'nın İstanbul'daki evinde toplanarak Arnavutluk'ta ayaklanma çıkarmaya karar vermişlerdir (Birecikli, 2010; Shehu, 2011). Bu toplantıda yerel Arnavut ileri gelenleri ile görüşerek ayaklanmanın organizasyonu için Hasan Priştina, silah ve mali konular için İsmail Kemal Bey görevlendirilmiştir (Mezani, 2003; Birecikli, 2010; Shehu, 2011). Meclisin de dağıtılıp seçimlere gidilmesi nedeniyle Ocak 1912'de Hasan Priştina önderliğinde diğer Arnavut milliyetçi mebuslar Arnavutluk'ta hızla ayaklanmanın organizasyonuna başlamıştır (Birecikli, 2010). İsmail Kemal Bey ise Yunanistan, Romanya, İtalya ve Avusturya-Macaristan'dan Arnavutluk'un bağımsızlığı için destek bulmaya çalışmıştır (Birecikli, 2010; Birecikli, 2019). İsmail Kemal Bey, Avusturya-Macaristan ile İtalya arasındaki rekabetin Arnavutluk'un varolması için bir güvence olacağını düşünmüştür (Birecikli, 2010). I. Balkan Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da güç kaybetmesi sonrası Arnavutluk'un Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ tarafından paylaşılması tehlikesine karşı İsmail Kemal Bey, 28 Kasım 1912'de Arnavut isyanının liderlerinin desteği ile Avlonya'da Müslüman, Ortodoks ve Katolik temsilcilerin (Derviş Hima, Müfit Bey, Mithat Fraşeri, İsa Bolatin, Necip Draga, Yavokali Rıza, Hasan Priştina, Süreyya Bey Vlora temsilciler arasındadır), katılımı ile *Arnavut Milli Kongresi* toplanmış, görüşmeler sonunda Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmişlerdir (Mezani, 2003; Birecikli, 2010; Maden, 2011; Birecikli, 2016a; Birecikli, 2019). Kongrenin yayımladığı *Arnavutluk Bağımsızlık Bildirgesi*'nde "bağımsızlığın zorunluluk olduğu, yoksa Arnavut topraklarının diğer devletlerce paylaşılacağı, Balkanlar'daki topraklarını kaybeden Osmanlı Devleti'nden destek gelemeyeceği için bundan başka yol olmadığı" belirtilmektedir

(Birecikli, 2010; Maden, 2011; Birecikli, 2016a). 4 Aralık 1912’de ise Avlonya’da ilk Arnavut geçici hükûmeti ve 18 kişilik Arnavutluk Milli Meclisi kurulmuştur. Geçici Arnavut hükûmeti başbakanı olarak İsmail Kemal Bey seçilmiştir (Birecikli, 2019). Milli meclis içinden dört Müslüman bakan (Müfit Bey, Mithat Fraşeri, Mehmet Rüştü, Abdi Toptani) ve dört Hristiyan bakan seçilmiştir (Birecikli, 2010). İtalya ve Avusturya-Macaristan, İsmail Kemal Bey hükûmeti’ni desteklemiştir. İsmail Kemal Bey hükûmeti hem Arnavutluk bağımsızlığını sağlamak ve savaşta tarafsız kalmak, hem de Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ işgalinden korktuğu için Osmanlı yönetimi ile iyi ilişkilerini sürdürmek istemiştir. Osmanlı Devleti ise 29 Ocak 1913 Arnavutluk’un muhtariyetini (özerkliğini) tanıdığını, Arnavut bayrağı ile Osmanlı bayrağının birlikte çekilmesinin uygun olacağını bildirmiştir (Birecikli, 2019). Nasıl ki siyasi zorunluluktan Osmanlı-Rus Savaşı sonrası 1878 yılındaki *Berlin Antlaşması* öncesinde *Prizren Arnavut Birliği* ortaya çıkmışsa, I. Balkan Savaşı sonunda da *Londra Antlaşması* öncesi Arnavutluk’un bağımsızlığının ilanı gerçekleşmiştir. I. Balkan Savaşı sonrasında Londra’da iki konferans toplanmıştır. İlk konferans büyük devletlerin elçilerinden oluşan *Büyükelçiler Konferansı*, (İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, İtalya, Avusturya-Macaristan) ikinci konferans ise savaşan tarafların Osmanlı, Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Yunanistan *Barış Konferansı* olmuştur. *İlk Londra Konferansı*’nda Arnavutluk’un bağımsızlığı 17 Aralık 1912’de tanınmıştır, sınırların tespitinin yine büyük devletler aracılığıyla yapılacağını ilan edilmiştir (Birecikli, 2016a). Ancak İsmail Kemal Bey’in kurduğu hükûmet hem büyük devletlerce hem de Osmanlı hükûmetince tanınmamıştır. 29 Temmuz 1913’te toplanan *İkinci Londra Konferansı*’nın kararlarına göre, Arnavutluk altı büyük devletin kefaleti altında tarafsız ve veraset (Prenslük babadan oğula geçen) sistemine dayanan bir prenslik olarak tanınmıştır. Bağımsız Arnavutluk sınırları Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ’a verilen topraklar nedeniyle yarı yarıya küçülmüştür. “Arnavut Ulusal Hareketi”nin çıkış yeri Prizren şehri bile Arnavutlara kalmamıştır. Artık Osmanlı Devleti ile Arnavutluk arasında hiçbir hükûmetlik bağı kalmamıştır (Birecikli, 2016a).

Süreyya Bey Vlora, İsmail Kemal Bey’i siyasi rakibi Esat Paşa Toptani’yi Dahiliye Nazırı yapmaya ikna etmiştir. Ancak Esat Paşa Toptani, Avlonya hükûmetini tanımayarak Draç’ta yeni bir hükûmet kurmuş, kayınbiraderi Süreyya Bey de ona katılınca İsmail Kemal Bey hükûmeti daha da zayıflamıştır (Birecikli, 2016a). *Londra Konferansı* sonrasında altı büyük devletin temsilcisi (İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, İtalya, Avusturya-Macaristan) ve Arnavutluk temsilcisi Müfit Bey’in olduğu *Uluslararası Denetim Komisyonu* Arnavutluk’un sivil ve mali yönetimini devralmıştır (Birecikli, 2010). Ülke yönetimindeki siyasi kargaşa (İsmail Kemal Bey hükûmeti, Esat Paşa Toptani hükûmeti ve *Uluslararası Denetim Komisyonu*) ve yabancı entrikaları nedeniyle 24 Ocak 1914’te İsmail Kemal Bey, hükûmetten çekilmiştir (Birecikli, 2010; Maden, 2011; Birecikli, 2016a; Birecikli,

2019). Prens Wied, 17 Mart 1914'te Arnavutluk Prensi I. Wilhelm unvanı ile İtalyan, Fransız ve İngiliz birliklerinin desteği ile Arnavutluk'a gelip Turhan Paşa başbakanlığında ilk hükûmeti kurmuştur. Altı ay sonra ülkedeki kargaşa nedeniyle Prens I. Wilhelm Arnavutluk'u terk etmek zorunda kalmıştır. Bağımsız Arnavutluk için hayatını harcayan İsmail Kemal Bey, ilerlemiş yaşı, büyük devletlerden istediği desteği bulamaması ve I. Dünya Savaşı nedeniyle hayatının son döneminde siyasi olarak pasif bir yaşam sürmüştür.

6.3. (Ahmet) Müfit Bey (Libohova)

I. Jön Türk Kongresi sonrasında Prens Sabahattin ve İsmail Kemal Bey ile adem-i merkeziyetçi grubun yanında yer almıştır. II. Meşrutiyet ilanı sonrasında ITC engellemesine rağmen Ergiri mebusu seçilmiştir. İsmail Kemal Bey ile birlikte *Ahrar Fırkası*'na katılmıştır. Müfit Bey, Hasan Fehmi Bey'in cinayeti hakkında meclis konuşmasında olayı Arnavut milliyetçiliğine karşı işlenmiş bir cinayet olarak yorumlayan konuşma yapmıştır (Birecikli, 2010). 31 Mart Olayı sırasında İsmail Kemal Bey ile birlikte meclise ilk gelen mebuslar arasında yer almıştır. Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal Bey'in anılarında 31 Mart Olayı günü sabahı mecliste İsmail Kemal Bey ve Müfit Bey'in konuşulanların anlaşılmasında için kendi aralarında Arnavutça konuştuklarını belirtmektedir. 31 Mart günü olayları anlatmak için Yıldız Sarayı'na Dıraç Mebusu Esat Paşa Toptani ile ilk gelen mebusur (Yıldız, 2006; Akşin, 2015). II. Abdülhamid'e 31 Mart günü isyanı ve isyancıların istekleri ileten üç mebusun iki kişisi Arnavut olması ilginçtir. İsyancı askerlerin lideri Hamdi Yaşar Çavuş ile iletişimi nedeniyle mecliste ve II. Abdülhamid'in yanında sanki isyancıların isteklerinin ileticisi gibi davranmıştır. II. Abdülhamid'e isyancı askerlerin sadrazamlığa Kamil Paşa, Harbiye nazırlığına Nazım Paşa'yı istediğini iletmıştır (Akşin, 2015). Ancak padişah bu iki Paşa yerine ITC tarafından da ılımlı kabul edilebilecek Ahmet Tevfik Paşa ve Ethem Paşa'yı göreve getirmiştir. Harekât Ordusu Yeşilköy'e gelince önce Bükreş'e kaçmış sonra Atina'da İsmail Kemal Bey ile buluşmuştur (Mezani, 2003; Birecikli, 2010). 31 Mart Olayı yargılanmasında hakkında delil bulunmadığından suçsuz kabul edilmiştir. 1911 ve 1912 Arnavut ayaklanmalarının büyümesinde rol oynamıştır (Birecikli, 2010). Arnavutluk bağımsızlığında rol oynayan siyasi aktörler arasında yer almıştır. *Londra Konferansı* sonrasında bağımsız Arnavutluk'un sivil ve mali yönetimi, içinde altı büyük devletin temsilcileri ve Arnavutluk temsilcisi Müfit Bey'den oluşan *Uluslararası Denetim Komisyonu*'na geçmiştir (Birecikli, 2010). Müfit Bey; İsmail Kemal Bey, Turhan Paşa ve Ahmet Zogu hükûmetlerinde dışişleri, içişleri, maliye ve adalet bakanlıkları yapmıştır (Birecikli, 2010). Ölene kadar Arnavutluk siyasi hayatında yer almıştır.

6.4. Esat Paşa Toptani

II. Meşrutiyet ilanı sonrası Dıraç'tan mebus seçilmiştir. 31 Mart günü olaylar başladıktan sonra Yıldız Sarayı'na gidip II. Abdülhamid ile görüşen üç mebus arasında yer almıştır. Görüşmede II. Abdülhamid'e Meclis'e gelerek isyancılara

görünmesini tavsiye etmiş, ancak padişaha kabul ettirememiştir (Akşin, 2015). 31 Mart Olayı sırasında Arnavutluk'taki kulüplere ayaklanmayı desteklediğini bildiren telgraf çekmiştir (Çelik, 2004). Harekât Ordusu'nun İstanbul'a girmesi engellemek için Meclis tarafından seçilen mebus heyetine başkanlık yapmıştır (Çelik, 2004). II. Abdülhamid'e tahttan indirildiğini bildirmek için meclis tarafından gönderilen heyette Aram Efendi, Arif Hikmet Paşa ve Emanuel Karasu ile birlikte yer almış ve heyete başkanlık etmiştir (Aysal, 2006; Yıldız, 2006; Akşin, 2015).

28 Kasım 1912'de İsmail Kemal Bey öncülüğünde Avlonya'da, kurulan İtalya ve Avusturya-Macaristan tarafından desteklenen Geçici Arnavutluk Cumhuriyeti hükûmetine karşı Sırbistan ve Karadağ hükûmetleri desteğiyle Esat Paşa Toptani ülke yönetiminde söz sahibi olmaya çalışmıştır (Blumi, 2013; Birecikli, 2016a). Süreyya Bey Vlora, İsmail Kemal Bey ile Esat Paşa Toptani'yi bir araya getirmeye çalışsa da başarılı olamamıştır. Sırbistan ve Karadağ desteğiyle 16 Ekim 1913'te Esat Paşa Toptani, Draç'ta Merkezi Arnavutluk Cumhuriyeti adıyla yeni bir hükûmet kurduğunu ilan etmiştir (Birecikli, 2016a). I. Wilhelm Arnavutluk Prensi ilan edilince kurulan Turhan Paşa hükûmetinde Esat Paşa Toptani içişleri ve savunma bakanlığı yapmıştır (Birecikli, 2010; Maden, 2011). I. Wilhelm'in Arnavutluk'tan kaçması üzerine Esat Paşa Toptani hükûmet yönetimini devralmıştır (Birecikli, 2010; Birecikli, 2019). I. Dünya Savaşı sırasında Esat Paşa Toptani "Sürgündeki Arnavutluk Hükûmet Başkanı" olarak kabul edilmiştir. I.Dünya Savaşı sonrası *Paris Barış Konferansı*'nda Arnavutluk heyetine başkanlık etmiştir. 1920'de Paris'te bir Arnavut milliyetçisi tarafından yeni kurulan Yugoslavya Krallığı (Sırbistan)'nın kuklası olduğu suçlaması ile vurulmuştur.

6.5. Hasan Priştina (Hasan Berisha)

31 Mart Olayı sırasında meclisteki Arnavut milliyetçisi mebuslarından. 1908-1912 döneminde Arnavutluk'taki yapılan yanlış askeri müdahaleler, Arnavutça eğitim, bağımsız Arnavut kilisesinin kurulması, Arnavutluk'un bayındırlığı gibi pek çok sorunu mecliste dile getirmiştir 1912'de yapılan "sopalı seçimler" sonrası meclis dışında kalmıştır. Aralık 1911'de Süreyya Bey Vlora'nın evinde Arnavut mebusların toplantısında kararlaştırılan Arnavutluk'ta ayaklanmasının organizasyonu için görevlendirilmiştir (Mezani, 2003; Birecikli, 2010; Shehu, 2011). Meclisin de dağıtılıp seçimlere gidilmesi nedeniyle Ocak 1912'de Hasan Priştina Arnavutluk'a geçip diğer milliyetçi mebuslarla birlikte İsa Bolatin, Yakovalı Rıza ve İdriz Seferi'nin başlattığı ayaklanmanın hızla büyümesini sağlamıştır (Birecikli, 2010). 20 Mayıs 1912'de Junik köyünde Hasan Priştina, Bayram Curri, Yakovalı Rıza, İsa Bolatin, İdriz Seferi ve Necip Draga yayımladıkları bildiri ile Arnavutluk'un bağımsızlığına giden süreçte yemin etmişlerdir (Mezan, 2003; Birecikli, 2010). Ayaklanma hızla Arnavutluk'un farklı bölgelerine yayılmış, süreç Arnavutluk bağımsızlık ilanına kadar gitmiştir. Hasan Priştina, İsmail Kemal Bey ve Turhan Paşa hükûmetlerinde bakan olarak yer almıştır

(Birecikli, 2010). I. Dünya Savaşı sonrası *Paris Barış Antlaşmaları* görüşmelerinde Arnavutluk delegesi olarak yer almıştır. Ölene kadar hem Arnavutluk'ta Ahmet Zogu hükûmetine karşı hem de Yugoslavya Krallığı işgali altındaki Arnavut topraklarında ise Arnavut direnişine devam etmiştir. Yugoslavya Krallığı tarafından Selanik'te suikast sonucu öldürülmüştür. Hasan Priştina gerek mecliste mebus olduğu dönemde gerekse Arnavutluk bağımsızlık sürecinde yer alan rol oynayan milliyetçi Arnavut liderleri arasındadır.

6.6. Şahin (Taki) Kolonya

Mülkiye öğrencisi olduğu dönemde İbrahim Temo aracılığıyla Necip Draga ile birlikte ITC'ye 1890'ların başında girmiştir (Olgun, 2018). Şahin Kolonya'nın Sofya'da (1902) sürgün döneminde çıkartılmasını sağladığı *Drita* gazetesi, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar Arnavut milliyetçileri arasında en fazla okunan gazete olmuştur. Sürgündeki döneminde Romanya'da olan İbrahim Temo ile yakın ilişkisi olmuştur. İbrahim Temo gibi sosyalist düşüncelere sahip eğitimci ilerici bir Arnavut milliyetçisidir. Şemsettin Sami Fraşeri'nin 1899'da Romanya'da Arnavutça basılan *Arnavutluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak?* isimli kitabını, Arnavutçadan Türkçeye çevirerek Latin alfabesiyle 1904 yılında *Drita*'da bölümler halinde yayımlamış, sonrasında 1907 yılında Sofya'da Türkçe kitap olarak bastırmıştır. Bayram Fehmi ile *Üsküp Başkim Kulübünü* kurmuştur (Olgun, 2015). II. Meşrutiyetin ilanından sonra Görice Sancağı mebusu olarak 1908 seçiminde meclise girmiştir. Mecliste milliyetçi Arnavut mebusları ile birlikte hareket etmiştir. İbrahim Temo'nun Şubat 1910'da kurulan *Osmanlı Demokrat Fırkası*'nın Meclisteki tek resmî üyesi olmuştur (Olgun, 2018). Şahin Kolonya, 14-22 Kasım 1908 tarihinde Kolonya delegesi olarak katıldığı *Manastır Başkim Kulübü* tarafından organize edilen *Manastır Kongresi*'nde, Meclis-i Mebusan açılınca sunulması planlanan tam özerk Arnavutluk yönetim talebini içeren 18 maddelik taslak programı hazırlamıştır (Mezani, 2003; Birecikli, 2010; Olgun, 2018). Bu kongrede Arnavutların kullanacakları alfabenin tespiti için oluşturulan 11 üyeli komisyonun dört Müslüman üyesinden biri olarak seçilmiştir (Yılmaz, 2014; Olgun, 2015). Naim Fraşeri'nin kayınbiraderidir.

6.7. Necip Draga

1908'de Meclise seçilen Arnavut milliyetçisi mebuslardandır. İbrahim Temo II. Meşrutiyet ilanı öncesi Necip Draga ve Derviş Hima aracılığıyla ITC adına Arnavut milliyetçileri arasında örgütlenmeyi sağlamaya çalışmıştır (Birecikli, 2010; Çelik, 2010; Soysal, 2018). II. Meşrutiyet ilanını sağlayan Firzovik (Ferizovik) ayaklanmasında kardeşi Ferhat Draga ile büyük rol oynamıştır. Mecliste Arnavutluk sorunlarını Hasan Priştina ile birlikte en fazla dile getiren mebusdur (Olgun, 2015). 20 Mayıs 1912'de Junik köyünde yayımladıkları bildiri Arnavutluk'un bağımsızlığına giden süreçte önemli rol oynamıştır (Mezani, 2003; Birecikli, 2010). I. Dünya Savaşı sonrasında kardeşi Ferhat Draga ile birlikte yeni kurulan

Yugoslavya Krallığında *İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti* namı diğer *Cemiyet Partisi* ile Yugoslavya işgali altındaki Arnavutların ve diğer Müslüman etnik azınlıkların Yugoslavya mecliste liderliğini yapmıştır (İdrizi, 2018).

6.8 (Avlonyalı) Süreyya Bey (Vlora)

1908 Meclisinde yer alan Arnavut mebuslarından İsmail Kemal Bey'in yakın akrabası ve Esat Paşa Toptani'nin kayınbiraderidir. Kasım 1912'de *Arnavutluk Bağımsızlık Bildirgesi*'ni ilan edenler arasındadır. Bağımsız Arnavutluk'un Avusturya-Macaristan himayesinde olmasını savunmuştur. İsmail Kemal Bey'i Esat Paşa Toptani'yi hükûmetine alması konusunda ikna etmiş ancak Esat paşa Toptani İsmail Kemal Bey'e karşı hükûmet kurunca Esat Paşa Toptani'nin yanında yer almıştır (Birecikli, 2016a).

6.9. Mithat Fraşeri/Fraşeri Ailesi

Arnavutluk Ulusal Kahramanı Abdül Bey Fraşeri'nin oğludur. 1908'te yılında Selanik'te *Liria* gazetesi ve *Dituria* dergisini çıkarmıştır. ITC'nin II. Meşrutiyet ilanı öncesi Manastır örgütlenmesinde önemli rolü vardır. Aynı zamanda *Manastır Başkim Kulübü*'nün kuruluşunda rol oynamıştır. İbrahim Temo ile yakın ilişkisi söz konusudur. 1908'de *Manastır Başkim Kulübü*'nün düzenlediği, başkanlığını Mithat Fraşeri'nin yaptığı kongrede Arnavut alfabesi tartışılmış, sonuçta amcası Şemsettin Sami Fraşeri'nin oluşturduğu İstanbul Arnavut Latin alfabesinin kullanılmasına karar verilmiştir (Yılmaz, 2014; Olgun, 2015). 1908'de Arnavutluk'tan mebus seçilmiştir. Arnavut isyanları sırasında mecliste konuşmasında yer verdiği şu sözler “*Bu memleket bir anonim şirketten başka bir şey değildir. Bu memleket hem Türk, hem Arnavut ve hem de diğer akvamın mütevazı hisselerle sahip oldukları bir şirkettir. Kimsenin kimseye rüçhanı yoktur*” Arnavutluk olaylarına bakış açısını ortaya koymaktadır (Zeyrek, 2012). 1912'de Avlonya'da Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan eden temsilciler arasında yer almıştır. İsmail Kemal Bey ve Turhan Paşa hükûmetlerinde bakanlık yapmıştır (Birecikli, 2010).

Abdül Bey (Arnavutluk Ulusal Kahramanı), Şemsettin Sami Bey (Arnavutça alfabenin yapıcısı, yazar, ansiklopedist) ve Naim Bey Fraşeri (Arnavutluk Ulusal Şiirinin kurucusu) kardeşler, Arnavut milli düşüncesinin liderleri olarak kabul edilmektedir. Abdül Bey Fraşeri, 1877'de açılan ilk Osmanlı Meclisinde mebusur. Osmanlı-Rus Savaşı yenilgisi sonrasında Ayastefanos Antlaşması ile Arnavutların yoğun yaşadığı yerlerin; Kuzey Arnavutluk'taki İşkodra Gölü'nün kuzeyinin Karadağ Devleti'ne, Güney Sırbistan ve Kosova'daki bazı bölgelerin Sırbistan'a, Tesalya ve Epir'in Yunanistan'a bırakılması üzerine Abdül Bey Fraşeri, önde gelen Arnavut liderleri ile Arnavutların haklarını savunmak için Mayıs 1878'de İstanbul'da “Arnavut Halkının Hukukunu Koruma Derneği”ni kurmuştur (Mezani, 2003; Birecikli, 2010; Maden, 2011; Zeyrek, 2012; Olgun, 2015). Sonrasında Abdül Bey Fraşeri ve arkadaşları Arnavutluk'ta bu devletlere karşı çete savaşı başlatmıştır. Abdül Bey Fraşeri'nin çağrısı ile *Berlin Kongresi*'nden önce 10 Haziran 1878'de

Prizren’de *Arnavut Kongresi* toplanmış ve *Prizren Arnavut Birliği* kurulmuştur. Arnavutların taleplerini Osmanlı hükûmetine ve *Berlin Kongresi*’ne katılan Büyük Ülke temsilcilerine ulaştırılmıştır (Mezani, 2003; Birecikli, 2010; Maden, 2011; Zeyrek, 2012; Olgun, 2015). *Prizren Arnavut Birliği*, merkezi Manastır olan Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan içindeki Arnavutları kapsayan tek vilayet ve özerk Arnavutluk’u hedeflemiştir. Abdül Bey Fraşeri 1878’de Arnavutluk Anayasası’nın hazırlanmasını sağlamıştır (Olgun, 2015). 1879 ilkbaharında Mehmet Ali Vrioni ile birlikte İtalya, Fransa, İngiltere, Almanya ve Avusturya-Macaristan’ı ziyaret edip Arnavutluk’un bütünlüğü ve bağımsızlığı için memorandum sunmuştur (Mezani, 2003; Birecikli, 2010). *Prizren Arnavut Birliği ve Arnavut Halkının Hukukunu Savunma Derneği* 1879’da, Şemseddin Sami Fraşeri başkanlığında daha önce Arnavutça alfabe hazırlamış olan Hoca Hasan Tahsin, Postenanlı Jovan Vreto, Ergirili Koto Haxhi, K. Kristoforidhi, Vasa Paşa’dan oluşan Arnavutça alfabe komisyonunun toplanmasını sağlamış, Şemseddin Sami Fraşeri’nin önerdiği 36 harfli Latin kökenli Arnavut alfabesinin kullanılmasını kabul edilmiştir (Yılmaz, 2014; Olgun, 2015). Aralık 1880’de *Prizren Arnavut Birliği* geçici Arnavut hükûmetini ilan etmiştir (Birecikli, 2010; Olgun, 2015). Osmanlı tarihinde “Arnavutluk isyanı” olarak anılan olay sırasında Kosova’nın birçok yerleşim yeri geçici Arnavut hükûmetinin idaresine geçmiştir. Ancak bu hükûmet güçleri Osmanlı kuvvetleri tarafından yenilmiş 30 Nisan 1881’de Arnavut hükûmeti son bulmuştur. Bu olay *Berlin Antlaşması*’na dayanarak Abdül Bey Fraşeri önderliğinde ilk kez Arnavutların bağımsızlık hareketini başlatması olarak kabul edilmektedir (Mezani, 2003; Birecikli, 2010; Maden, 2011; Olgun, 2015). Fraşeri kardeşler daha sonraki yıllarda Arnavut milli kimliğinin gelişmesi için eğitim ve yayın faaliyetlerine önem vermişlerdir. 1886 sonrasında Naim ve Şemsettin Sami Fraşeri kardeşlerin İstanbul’da girişimleri sonunda Arnavutluk’ta Arnavutça eğitim veren okulların kurulmasına izin alınmıştır (Yılmaz, 2014; Olgun, 2015). Takip eden yıllarda Fraşeri kardeşler birçok Arnavutça ders kitapları basarak Arnavutluk’taki okullara göndermiştir (Olgun, 2015).

Şemsettin Sami Fraşeri tarafından yazılan Arnavut milliyetçiliğinin ulusal bildirisi sayılan *Arnavutluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak?* kitap ilk kez 1899’da yazar adı olmadan Arnavutça, daha sonra Fransızca yayımlanmıştır (Olgun, 2015; Olgun, 2018). 1904’te Şemseddin Sami Fraşeri’nin ölümünden sonra Sofya’da Naim Fraşeri’nin kayınbiraderi Şahin Kolonya tarafından Şemsettin Sami Fraşeri adıyla ve “*Arnavutçadan harfiyen tercüme*” olduğu belirtilerek Türkçe basılmıştır. Kitabın yazarının Şemsettin Sami Fraşeri olmayabileceği kardeşi Naim Fraşeri’nin olabileceği iddia edilmektedir (Olgun, 2018). Ne olursa olsun Fraşeri kardeşlerin hedefinin, Arnavutlara milli değerlerini/kültürünü tanıtmaya ve Arnavutluk’un bağımsızlığını sağlama olduğu görülmektedir.

6.10. İbrahim (Ethem) Temo

İbrahim Temo, Mayıs 1889'da üç arkadaşı (İshak Sükuti, Mehmed Reşid, Abdullah Cevdet) ile daha sonra ITC'ye dönüşecek olan *İttihad-ı Osmani Cemiyeti*'ni kurmuştur (Yıldız, 2006; Çelik, 2010; Soysal, 2018). İbrahim Temo'nun ITC'ye dâhil ettiği ilk üyeler arasında yer alan Arnavut öğrenciler Hafız İbrahim Efendi, Necip Draga ve Şahin Kolonya 1908'de meclise seçilen Arnavut mebuslar arasında yer almıştır (Çelik, 2010; Olgun, 2018). Romanya'da sürgünde olduğu dönemde Romanya merkez ITC şubesi başkanlığı yapmıştır. İbrahim Temo 1906'da Romanya'da üç Arnavut derneğinin birleşmesi ile *Başkim (İttihat) Kulübü*'nün kurulmasına öncülük etmiştir. Derviş Hima, Necip Draga ve Şahin Kolonya aracılığıyla Arnavut milliyetçileri ile ITC yakınlaşmasını sağlamaya çalışmıştır (Soysal, 2018). *Arnavut Başkim Kulübü*'nün İstanbul'daki şubesinin kurucusu ve genel sekreteridir. 1908 seçimlerine Manastır bölgesinden aday olmak istemiş ancak ITC'nin dışlayıcı tutumunu protesto ederek aday olmaktan vazgeçmiştir (Çelik, 2010). ITC'nin zamanla değişen fikir yapısı nedeniyle Şubat 1909'da ITC'yi birlikte kurduğu Abdullah Cevdet ile birlikte *Osmanlı Demokrat Fırkası*'nın (*Fırka-i İbad*) kurucuları arasında yer almış ve partinin başkanlığına seçilmiştir.

31 Mart Olayı sırasında genel sekreteri olduğu *Arnavut Başkim Kulübü*'ne giderek (Kulüp Ayasofya'ya yakın bir yerdedir) isyancılar arasında yer alan Arnavut askerine öğüt vermeye çalışmıştır. 31 Mart Olayları sırasında ITC'nin İstanbul merkezinin mührü ve önemli evrakı İbrahim Temo'dadır (Çelik, 2010). 31 Mart Olayı'nda birçok mebus ve ileri gelenin kaçtığı ortamda meşrutiyetin devamı için çalışmış, ITC temsilcisi (ITC İstanbul mührü ondadır), *Osmanlı Demokrat Fırkası* başkanı, *Arnavut Başkim Kulübü* genel sekreteri olarak diğer parti/cemiyet/dernek/kulüplerle birlikte *Heyet-i Müttefika-i Osmaniyye*'nin oluşturulmasında çalışmıştır (17 Nisan 1909) (Akşin, 2015). *Heyet-i Müttefika-i Osmaniyye*, meşrutiyeti korumak ve kollamak amacıyla kurulmuş olup, partiler üstü bir kuruluş olarak planlanmış, bir tür siyasi koalisyonudur. ITC (ITC daha sonra bu toplantıya yetkili temsilci göndermediğini ilan etmiştir), *Ahrar Fırkası*, *Ermeni Taşnaksutyun*, *Rum Cemiyet-i Siyasiyesi*, *Fırka-i İbad*, *Arnavut Başkim Kulübü*, *Kürt Teavün Kulübü*, *Çerkez Teavün Kulübü*, *Bulgar Kulübü*, *Mülkiye Mezunin Kulübü*, *Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye* vb yapıların bir araya gelmesi ile kurulmuştur (Akşin, 2015). *İttihad-ı Muhammedi Fırkası* ve *Fedakaran-ı Millet Cemiyeti* bu heyet dışında tutulmuştur. İbrahim Temo, 31 Mart Olayı sırasında *Heyet-i Müttefika-i Osmaniyye*'nin encümen başkanlığını yapmıştır (Akşin, 2015). İbrahim Temo anılarında 31 Mart Olayı sırasında donanma komutanlarını ikna ederek "muhtemelen *Heyet-i Müttefika-i Osmaniyye* dolayısıyla *Ahrar Fırkası*'nın donanma üzerindeki etkisiyle" donanmanın Harekat Ordusu'na katılmasını sağladığını belirtmektedir (Çelik, 2010). İbrahim Temo, 31 Mart öncesi ve sonrası hükûmetlerin Arnavutluk politikalarını yanlış bulmuş ve eleştirmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında Paris'te

toplanan konferansta Arnavutluk delegesi olarak yer almıştır (Çelik, 2010). 1920’de Romanya Meclisinde senatörlük yapmıştır. İbrahim Temo; Arnavut, Osmanlı ve Romen vatandaşı olarak her üç ülke için de önemli siyasi roller oynamıştır.

6.11. Hürriyet Kahramanı: Ahmet Niyazi Bey (Resneli Arnavut Niyazi)

Resneli Ahmet Niyazi Bey, Ohrili Eyüp Sabri Bey’in desteği ile Makedonya dağlarına çıkarak II. Meşrutiyet’in ilanına yol açan ayaklanmanın lideri olmuştur. ITC; Cerçiş Topulli, Bayram Curi, Necip Draga, Ferhat Draga, İsa Boletin liderliğinde Firzovik’te toplanmış bulunan Arnavutlara Arnavutça eğitim gibi ulusal özgürlükler ve silah taşıma gibi geleneksel ayrıcalıklar konusunda vaatlerde bulunarak, muhafazakâr Arnavut kesimlerine de II. Abdülhamid’e dokunulmayacağı sözü vererek, II. Meşrutiyet’in ilanı için Arnavutluk’ta çok önemli bir destek sağlamıştır (Mezani, 2003; Birecikli, 2010; Maden, 2011). Arnavutlar, II. Meşrutiyet’i Arnavut ulusal hareketinin gelişmesi için ideal bir ortam yaratacağını düşündükleri için desteklemişlerdir (Mezani, 2003; Birecikli, 2010; Olgun, 2015). Arnavutlar, en azından kültürel alanda Arnavut ulusal kimliğinin tanınması ve mümkünse Arnavutluk’a siyasi özerklik kazandırmayı amaçlamışlardır. Ahmet Niyazi Bey, II. Meşrutiyet’in ilanından sonra döndüğü Selanik’te “Hürriyet Kahramanı” olarak karşılanmıştır. 31 Mart Olayı’nda yanındaki Arnavut gönüllüleriyle Harekat Ordusu’na katılmış, 31 Mart Olayı bastırılınca Resne’ye dönerek siyasetten çekilmiştir (Akşin, 2015). 17 Nisan 1913’te Arnavutluk’un Avlonya limanında, İsmail Kemal Bey ve Esat Paşa Toptani’nin görevlendirdiği Arnavut milliyetçileri tarafından öldürüldüğü iddia edilmektedir. Arnavut ayaklanmaları sırasında pasif davranması nedeniyle ölümü Arnavut milliyetçiliğinin iç hesaplaşması olarak değerlendirilmiştir.

6.12. Ahmet İzzet Paşa (Ahmet İzzet Furgaç)

Ahmet İzzet Paşa Arnavutluk’un en köklü ayan ailelerinden birine mensuptur. 31 Mart Olayı öncesinde, olaylar sırasında ve sonrasında Erkan-ı Harbiyye-yi Umumiyye Reisi (Genelkurmay Başkanı)dir (1908-1914) (Yıldız, 2006; Akşin, 2015). Büyük Devletlerin 1913’de Arnavutluk Prensi seçim sürecinde, ITC, Arnavutluk’taki hoşnutsuzluğu kullanarak çıkarılacak bir isyan sonrasında Arnavut olan Ahmet İzzet Paşa’nın Arnavutluk tahtına çıkartılmasını düşünmüştür (Birecikli, 2010; Birecikli, 2016a). ITC hükûmeti Talat Paşa ve Halil Bey aracılığıyla Ahmet İzzet Paşa’ya Arnavut prensliğini önermiştir. ITC’nin Ahmet İzzet Paşa’ya Arnavutluk Prensligi önerisini İsmail Kemal Bey ve Esat Paşa Toptani de şartlı olarak kabul etmiştir (Birecikli, 2010; Birecikli, 2016a). ITC’nin bu amaçla Arnavutluk’a gönderdiği kişiler Büyük Devletler jandarması tarafından yakalanmış ve girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır, bu olayın İsmail Kemal Bey hükûmetinin sonunu getirdiği iddia edilmiştir (Birecikli, 2010; Birecikli, 2016a). Ahmet İzzet Paşa’nın kendi yüzünden Arnavutluk’ta daha fazla karışıklık çıkacağı düşünerek

teklifi reddettiği iddia edilmektedir (Birecikli, 2010; Birecikli, 2016a). İlerleyen süreçte büyük devletler Prens I. Wilhelm'i Arnavutluk Prensi olarak atamıştır.

7. ARNAVUT BAŞKİM (İTTİHAT) KULÜBÜ

İbrahim Temo'nun girişimi ile 8 Aralık 1906 tarihinde *Dituria, Drita* ve *Shpresa Arnavut Cemiyetleri* birleştirilerek *Arnavut Başkim Kulübü* kurulmuştur (Çelik, 2010; Birecikli, 2016b). Kulübün amacı; Arnavutçanın yayılması, Romanya ve Arnavutluk'ta Arnavutça eğitim yapan okulların açılması, süreli yayınlar çıkarılması ve bunların finanse edilmesi ve Arnavutça eserlerin Arnavutluk'a ulaştırılmasıdır. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Arnavutların yaşadığı şehirlerde Arnavut kulüp ve dernekleri kurulmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden on ay içinde yirmi bir *Başkim Kulübü* kurulmuştur. ITC, II. Meşrutiyet'in ilk yılında Arnavut kulüplerinin faaliyetlerine engel olmamış; hatta başlangıçta teşvik etmiştir. Arnavut milliyetçiliğinin gelişmesinde *Manastır, Selanik, Berat, Üsküp* ve *İstanbul Başkim Kulüpleri* önemli rol oynamıştır. Bu kulüplerin genel amacı eğitim ve kültür faaliyetlerinde bulunmak; akşam okuma yazma kursları vasıtasıyla Arnavutçanın yaygınlaşması, Arnavutça eğitim yapan okulların açılmasını sağlamak, Arnavutça alfabenin oluşturulması, Arnavutça kitaplar ve gazete yayımlamaktır. *Başkim Kulüplerinin* etkisiyle II. Meşrutiyet'i takiben on ay içinde Arnavutça eğitim veren yirmi dört akşam okulu ve otuz dört ilkokul açılmıştır (Olgun, 2015). Ancak sonraları *Başkim Kulüpleri* daha çok Arnavut aydınlarının siyasi çalışmalarını yürüttüğü merkezler haline almıştır.

28 Ağustos 1908'te kurulan *Arnavut Başkim Komitesi*, *Arnavut Başkim Kulübü*'nü İstanbul'da Ayasofya'ya yakın bir yerde 24 Eylül 1908 tarihinde açmıştır (Olgun, 2015). İbrahim Temo kurucusu olduğu bu kulübün genel sekreterliğine seçilmiştir (Birecikli, 2016b). Meclisteki Arnavut mebuslar *İstanbul Başkim Kulübü*'nde aktif olarak çalışmıştır. *Başkim Kulübü* yayınladığı bildirimlerle ITC karşıtlığını ilan etmiştir (Çelik, 2010; Birecikli, 2016b). Bu bildirimlerde Arnavutça eğitim, Arnavutluk'ta yeni okullar açılması, bayındırlık hizmetleri, Arnavutluk'ta genel af, Arnavut gençlerinin sadece Arnavutluk'ta askerlik hizmeti yapması, karışıklıklar sırasında malları ve evleri zarar görenlere maddi yardım yapılması gibi Arnavutluk'ta özerkliğe gidebilecek isteklerde bulunulmuştur (Birecikli, 2016b). Bildirimlerde "bu sorunlarının çözümü mümkün olmazsa Osmanlı yönetiminden ayrılmak ve sorunlarını çözebilmek için Müslüman ve Hıristiyan bütün Arnavutların tek bir çatı altında birleşeceği" vurgulanmıştır. İkinci bildiri asıl amacı açıklayan "Yaşasın müstakil Arnavutluk Batsın İstanbul'un ebleh (ahmak) ve hilekârları" bu cümle ile sonlandırılmıştır (Birecikli, 2016b).

8. BESA-BAŞKİM GAZETESİ

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a gelen Mehmet Hayri Fraşeri 1908'de haftalık Arnavutça *Besa* gazetesini çıkarmıştır. 1909'da *Besa* gazetesi *Başkim* gazetesi ile birleşerek yayınına *Besa-Başkim* ortak adı ile devam etmiştir (Yılmaz, 2014). Bu gazetelerde Arnavut milliyetçi yazar ve yazılara yer verilmiştir.

9. ARNAVUTLUK MİLLİYETÇİLİĞİ VE İNGİLTERE

Osmanlı Devleti'nin son elli yılında İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, İtalya ve Avusturya-Macaristan Balkanlar'da yerel milliyetçilikleri çıkarları için kullanmışlardır. Özellikle İngiltere ile Almanya arasındaki rekabetin arttığı dönemde İngiltere, İtalya aracılığı ile Almanya da Avusturya-Macaristan aracılığı ile Arnavutlar üzerinde etkili olmaya çalışmıştır (Avcıoğlu, 1998; Birecikli, 2010). I. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı yönetimi Balkanlar ve Arnavutluk ilgili sorunlarla sürekli uğraşmıştır. Arnavutluk'ta Müslüman halkın yoğun olması onu diğer Balkan ülkelerinden daha farklı duruma getirmiştir (Çelik, 2004; Birecikli, 2010; Maden, 2011; Zeyrek, 2012; Olgun, 2015). *Prizren Arnavut Birliği* sonrası yıllarda Arnavutlar, ulusal dil/alfabe, eğitim/okul, gazete/dergi, dernek/kulüpler ile ciddi eğitim/kültür hamlesi yapmışlardır. II. Meşrutiyet öncesi ITC ile işbirliği yapan Arnavut milliyetçiliği kısa sürede ITC'nin izlediği politika nedeniyle hayal kırıklığına uğramıştır. *Ahrar Fırkası*'nın adem-i merkeziyetçiliği, Arnavutların milliyetçiliğine uygun geldiği gibi, *Ahrar Fırkası*'na olan İngiliz desteği ilerideki özerk yada bağımsız Arnavutluk için bir güvence olarak görülmüştür (Avcıoğlu, 1998; Birecikli, 2010; Maden, 2011; Zeyrek, 2012; Akşin, 2015). 31 Mart Olayı sırasında İngiltere, *Ahrar Fırkası* ve İsmail Kemal Bey gibi Arnavut milliyetçileri aracılığıyla elde ettiği kısa süreli hâkimiyeti, Avusturya-Macaristan/Almanya destekli Harekât Ordusu'nun İstanbul'a gelmesiyle kaybetmiştir (Avcıoğlu, 1998; Akşin, 2015). Kısaca 31 Mart Olayı'nın kaybedeni İngiltere, kazananı Almanya olmuştur.

Osmanlı Devleti I. Balkan Savaşı'nı kaybedince Arnavutluk topraklarının Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ arasında paylaşılmasını engellemek için 28 Kasım 1912'de Arnavutlar Avlonya'da bağımsızlıklarını bir bildiri ile ilan etmişlerse de 1913'de *Londra Antlaşması* ile Büyük Devletler Arnavutluk'un bağımsız prenslik olarak tanınmasını sağlamıştır. I. Dünya Savaşı'na kadar İngiltere/İtalya, Avusturya-Macaristan/Almanya ve Rusya/Fransa Balkanlar'da etki alanlarını genişletmeye çalışmışlardır. Rusya'nın Slav kökenli Balkan ülkelerinde etkinliği nedeniyle İngiltere ve Almanya Slav olmayan ülkeler üzerinde hâkimiyette anlaşmak zorunda kalmıştır. İngiltere'nin Alman Prens I. Wilhelm'in Arnavutluk Prensi olarak atanmasını kabul etmesi de böyle olmuştur. Bağımsız Büyük Arnavutluk hayali komşu ülkelerin Arnavutluk topraklarında hak iddia etmeleri nedeniyle gerçekleşmemiştir. Günümüzde bu topraklarda Arnavutluk, Kuzey Makedonya, Kosova Cumhuriyetleri ile Karadağ ve Yunanistan'ın bazı bölgeleri yer almaktadır.

10. SONUÇ

ITC Firzovik'te toplanmış bulunan gerek milliyetçi gerek muhafazakâr/gelenekçi Arnavut liderlere ulusal özgürlükler, geleneksel ayrıcalıklar ve II. Abdülhamid'e dokunulmayacağı sözü vererek, II. Meşrutiyet'in ilanı için büyük destek sağlamıştır. Ancak ITC'nin amacı; Osmanlı Devleti'ni anayasaya dayanan monarşi haline getirmek ve ırk (Arnavut, Türk, Rum, Yahudi, Ermeni, Arap), din ve etnik kimliklerine göre değil, özgürlük, eşitlik, adalet ve kardeşliğe dayalı vatandaşlık anlayışını oluşturmaktır. Arnavutlar arasında, "Arnavut milliyetçisi, Osmanlıcı, İslamcı, Jön Türk, padişah yanlısı, statükocu, yenilikçi" gibi farklı özellikte kişiler ve gruplar mevcuttu. Arnavut milliyetçilerinin amacı ise eğitim/kültürel alanda Arnavut ulusal kimliğinin tanınması ve mümkünse Arnavutluk'a siyasi özerklik kazandırmaktır. Ancak kısa sürede ITC merkezîyetçi politikaları nedeniyle Arnavutlar hayal kırıklığına uğramıştır. ITC'nin engelleme girişimine rağmen seçilen milliyetçi Arnavut mebusların mecliste *Ahrar Fırkası*'yla birlikte sert muhalefeti ITC ile Arnavutların ilişkilerinin daha da gerilmesiyle sonuçlanmıştır. 31 Mart Olayı sonrası asılanların bazılarının Arnavut olması, İsmail Kemal Bey ve Müfit Bey'in dokunulmazlığının kaldırılması, II. Abdülhamid'in saltanattan indirilmesi Arnavutluk'ta tepkilerin artışına neden olmuştur. Arnavutça eğitim/alfabe sorunu, silah toplatılması, askerlik hizmetinde Arnavutların Arnavutluk dışında görevlendirilmesi, vergiye esas nüfus sayımı ve arazi yazımının yapılması, toplanmayan vergilerin toplanmaya çalışılması tepkilerin artmasına ve 31 Mart Olayı sonrası Arnavutlara karşı yapılan sert askeri uygulamalar, Arnavutlar arasındaki siyasi düşünce farklılıklarını ortadan kaldırmış ve birlik oluşturmaya yaklaştırmıştır. ITC'nin yanlış politikaları nedeniyle dört yıl boyunca her yıl Arnavutluk'ta ayaklanma olmuş, süreç *Arnavut Bağımsızlık İlanı*'na kadar gitmiştir. Ayaklanmalar sırasında Arnavutlar zaman zaman İtalya, Avusturya-Macaristan, Romanya, Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Mısır'ın desteğini elde etmeye çalışmıştır. Talihsiz bir coğrafyada olan Arnavutlar gerek I. Dünya Savaşı'nda gerekse II. Dünya Savaşı'nda işgale uğramışlar, yaşadıkları topraklarda bugün beş devlete dağılmıştır. Ulusal vatan toprağının korunması ve diğer devletlerce paylaşılmasının engellenmesi bağımsız Arnavut ulus devletinin ortaya çıkması ile Türkiye Cumhuriyeti ulus devletinin kuruluşu çok benzerlik gösterir. ITC arşivlerine tam ulaşılamaması, 31 Mart Olayı dönemindeki basın ve matbuat kaynaklarına erişimin zorlukları ve birçoğunun Türkçeye çevirisinin yapılmamış olması, 31 Mart Olayı'ndan sonra kurulan askeri mahkeme tutanaklarının Genelkurmay Arşivi'nce araştırmacılara açılmaması olayın iç yüzünü aydınlatacak birçok parçanın eksik kalmasına neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akşin, S. (2015). *31 Mart Olayı*. (4. Baskı). Ankara:İmge Kitabevi Yayınları.
- Avcıoğlu, D. (1998). *31 Martta yabancı parmağı*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Aysal, N. (2006). Örgütlenmeden eyleme geçiş. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Yolu*, 10(37-38), 15-54.
- Birecikli, İ.B. (2009). Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in siyasi faaliyetleri (1870-1908). *Gazi Akademik Bakış*, 3(5), 95-122.
- Birecikli, İ.B. (2010). *Arnavutlar ve Arnavutluk sorunu 1908-1914*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara.
- Birecikli, İ.B. (2016a). Arnavutluk tahtı için mücadele: Arnavutluk Prensi kim olacak? *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(11), 123-146.
- Birecikli, İ.B. (2016b). Arnavut İttihat Komitesinin iki beyannamesi. *Batman Üniversitesi, Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(1), 37-53.
- Birecikli, İ.B. (2019). Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in Bağımsızlık Mücadelesi 1912-1914. *Journal of History School*, 41, 592-620.
- Blumi, I. (2013). Impacts of the Balkan Wars: The uncharted paths from Empire to Nation-State. M.Hakan Yavuz, Isa Blumi (Ed) *War & Nationalism; The Balkan Wars, 1912-1913, and their sociopolitical implications*. Salt Lake City The University of Utah Press.
- Çelik, B. (2004). *İttihatçılar ve Arnavutlar, II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*. İstanbul: Büke Yayınları.
- Çelik, B. (2010). Üç kimlikli bir Jön Türk aydını: Dr. İbrahim (Ethem) Temo. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 77-98.
- Demir, D.C. (2011). *Erken cumhuriyet dönemi Türk romanında 31 Mart Olayı'nın temsili*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel İncelemeler Anabilim Dalı, İstanbul.
- Gawrych, G. (2006). *The Crescent and the Eagle: Ottoman rule, Islam and the Albanians, 1874–1913*. London: IB Tauris.
- İdrizi, M. (2018). “Cemiyet” Hareketinin kuruluşu ve siyasi faaliyetlerine ilişkin bazı arşiv kaynakları değerlendirilmesi. *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 171-185.
- Maden, F. (2011). Arnavutluk'un bağımsızlık süreci (1877-1913). *Avrasya Etüdüleri*, 38(1), 155-196.
- Mezani, R. (2003). *İttihat ve Terakki, Arnavutlar ve Arnavutluk*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih/Yakınçağı Anabilim Dalı, İzmir.
- Olgun, S. (2015). *XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Arnavut milliyetçiliğinin gelişiminde mektepler*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Elazığ.

- Olgun, S. (2018). Bir Arnavut milliyetçisi: Şahin Kolonya (1867-1917). *Osmanlı Mirası Araştırma Dergisi*, 5(12), 187-205.
- Özçelik, H. (1955). 31 Mart vakasını biz çıkardık. (Haz. İlhan Tarsus) Tefriko no: 4. İstanbul: Tercüman Gazetesi, 28 Ağustos 1955.
- Shehu, K. (2011). *Prizren Birliği 'nde bağımsızlığa Arnavut milli kimliğinin oluşumu (1878-1912)*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.
- Soysal, M. (2018). II. Meşrutiyet'te rol oynamış iki Ohri'li: İbrahim Temo ve Eyüp Sabri. *Tarih Okulu Dergisi*, 37, 520-548.
- Yıldız, S. (2006). *Çıkışından bastırılmasına kadar 31 Mart İsyanı*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara.
- Yılmaz, E. (2014). Osmanlı Devleti Arnavutçayı yasakladı mı? *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(7), 1-11.
- Zeyrek, S. (2012). II. Meşrutiyet'te demokratik muhalefetin sonu: Arnavut isyanları ve sonuçları. *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33(2), 299-336.

**ÖRGÜT ÜYELİĞİ İLE DEĞERLER ARASINDAKİ İLİŞKİ:
SİYASİ PARTİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹**

*THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATION MEMBERSHIP AND
VALUES: A RESEARCH ON POLITICAL PARTIES*

Sedef ZEYREKLİ YAŞ*, Serol KARALAR**

*Geliş Tarihi: 06.05.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 05.11.2020
(Accepted)*

ÖZ: Değer kavramı, sosyal bilimler alanında araştırmaların en çok yapıldığı konuların başında gelmektedir. Bireyleri birbirlerinden farklı kılan bir unsur olan değerler, bu bireylerin sergiledikleri davranışları ve aldıkları kararları etkileyebilmektedir. Oy verilecek partinin seçilmesi de bu kararlardan bir tanesidir. Seçmenler, oy verme sürecinde kendi değerlerine yakın değerlere sahip siyasi partiye yönelmektedirler. Siyasi bir partiye üye olma, bu partiye oy verme ve bu örgüt ile uzun süreli ilişkiler kurma birey ile örgütün ortak değerler etrafında birleşmeleri ile daha mümkün olmaktadır. Bu çalışmada siyasi parti üyesi ve seçmeni olmanın benimsenen değerler üzerindeki etkisinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu amaçla, Edirne merkez ilçede yaşayan toplam 395 seçmen ve parti üyesi üzerinde bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Schwartz Değerler Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen veriler ile yapılan Mann-Whitney U Testi ve lojistik regresyon analizi sonucunda; bir siyasi partiye üye olmanın bireylerin bazı değerlere verdiği önemi arttırdığı belirlenmiştir. Ayrıca değerler ile eğitim düzeyi, yaş, cinsiyet ve siyasi parti değişkenleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişkiler olduğu ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Siyasi parti üyeliği, değerler, Schwartz Değerler Ölçeği.

ABSTRACT: The notion of value is one of the most frequent researched topics in the field of social sciences. Values, which make individuals different from each other, might affect these individuals' behaviors of and decisions. Selection of the political party to be voted is one of these decisions. Voters turn towards a political party with values close to their own in the voting process. Being a member of a political party, voting for this party and establishing long-term relationships with this organization is more possible with the unification of the individual and the organization around common values. In this study, it was aimed to reveal the effect of being a political party member and voter on adopted values. For this purpose, a survey was conducted on 395 voters and party members living in Edirne city centre. Schwartz Values Scale was used in the study. As a result of the Mann-Whitney U Test and logistic regression analysis made with the data obtained; it was determined that being a member of a political party increases the importance that individuals attach to various values. In addition,

¹ Bu çalışmanın birinci yazarı 25.09.2020 tarihinde editör olarak görev yapmaya başlamıştır. Hakem değerlendirme ve yayınlanma sürecine dahil olmamıştır. Çalışma ilgili bölüm editörü, eş editör ve editör yardımcısı tarafından etik kurallar çerçevesinde objektif bir şekilde değerlendirilmiştir.

*Dr.Öğr.Üyesi, Trakya Üniversitesi, sedefyas@trakya.edu.tr, ORCID:0000-0002-7165-5712.

**Dr.Öğr.Üyesi, Trakya Üniversitesi, serolkaralar@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3460-207X.

it was revealed that there are statistically significant relationships between values, and education level, age, gender and political party variables.

Keywords: Political party membership, values, Schwartz Values Survey.

1. GİRİŞ

Değerler, birçok disiplinde araştırmalara konu olmuş kavramlardan bir tanesidir. Bu kavramın, toplum genelinde olduğu gibi örgütsel düzeyde de ele alınmasının gerekli olduğu söylenebilir. Çünkü farklı çevrelerde yetişmiş, kişilik özellikleri birbirlerine kıyasla çeşitli ve benimsemiş oldukları değerler açısından birbirlerinden ayrı bireyler örgütlerde bir arada görev yapmaktadırlar. Kişilerin sahip olduğu değerler ile örgüt kültüründe gelişmiş olan değerler arasında benzerlik olmaması durumunda bu kişilerin örgüte uyum sağlama konusunda sorunlarla karşılaştıkları belirtilebilir.

Sosyal bilimler alanında çalışan araştırmacılar değerlerin insan davranışlarını açıklamada temel bir öneme sahip olduğunu ifade etmektedirler (Acar, Akar ve Baykara Acar, 2016: 98). Değerlerin, bir üniversite dersinin tercih edilmesi veya siyasi partilere oy verilmesi gibi seçim davranışları ile ilişkili olduğu ortaya koyulmuştur. Bunlar bireylerin, alternatiflerin avantaj ve dezavantajlarını tarttıktan sonra dikkatlice seçtikleri davranış örnekleridir. Bu gibi durumlarda değerler akla gelmekte ve kararları etkilemektedirler (Bardi ve Schwartz, 2003: 1209). İnsanların oy tercihlerinin, kişilik özelliklerinden daha çok kişisel değerler ile belirlendiği bilinmektedir. Çünkü böyle seçimler bilinçli olarak yapılmakta ve tipik olarak derinlemesine düşünülmüş süreçleri gerektirmektedir (Caprara, Schwartz, Capanna, Vecchione ve Barbaranelli, 2006: 5). İnsanlar siyasi konular ile ilgili duygu ve düşüncelerini düzenlemek ve önceliklendirmek, siyasi kararlar almak ve siyaset hakkında iletişim kurmak amacıyla değerleri kullanmaktadırlar (Purko, Schwartz ve Davidov, 2011: 1).

Yetişkin yaşam döngüsünün ilk dönemlerinde geliştirilen ve daha sonra kapsamlı politik kültürün etkisiyle güçlendirilen temel politik değerler ise, zaman içerisinde bireylerin zihinlerinde sürdürülmekte ve kısa vadeli politik güçlerin etkisinde kalmamaktadırlar. Ayrıca temel politik değerlerin oldukça istikrarlı oldukları belirtilebilir (Goren, 2005: 882). Buradan hareketle, siyasi görüşlerin oluşmasına yardımcı olan ve bir siyasi parti üyesi olup olmamayı etkileyebilen değerlerin ön plana çıktıkları belirtilebilir.

Siyasetin toplumun genelini etkilemesi nedeniyle siyasi parti üyeliği, oy verilen parti ve değerlerin birbirleri üzerine etkilerinin incelenmesinin önem taşıdığı düşünülmektedir. Söz konusu değişkenler arasındaki ilişkinin ortaya koyulması amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada öncelikle değer kavramı tanımlanmış, daha sonra değerlerin siyasi tercihlere etkisi üzerinde durulmuş ve son olarak Edirne il merkezinde bulunan siyasi parti üyeleri ile bu partilere oy veren bireylere uygulanan araştırmanın sonuçlarına yer verilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Değerler, sosyal bilimlerin önde gelen araştırma konularından biri olmuştur. 1910'lu yılların başlarında sosyal değerler ile ilgili çalışmalar ortaya koyan Znaniecki tarafından yazına kazandırılan değer kavramının İngilizce karşılığı olan "value" kelimesi Latince'de "kıymetli olmak" veya "güçlü olmak" anlamına gelen "valare" kökünden türetilmiştir (Znaniecki, 1965: xiii; Erbaş, 2018: 60). Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde ise değer; "*Bir şeyin önemini ortaya koymayı sağlayan somut olmayan ölçü, bir şeyin karşılığı, kıymet*", "*İhtiyaç duyan bir varlık olarak kişinin bir nesne ile ilişkisinde görülen şey*", "*Bir ulus ile ilgili sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel konulardaki maddi ve manevi öğelerin bütünü*" biçiminde çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>, 27.04.2020). Ayrıca değerler, her birey için önem taşıyan ve bireyi diğerlerinden farklılaştıran unsurlardır (Özgür, 2013: 46).

Değer kavramı; bireysel ve örgütsel analiz düzeyinde de kavramsallaştırılmış ve çözümlenmiştir. Bireysel değerler, kişi açısından değerli ve önemli olan şeyleri ifade etmektedir. Örgütsel değerler ise, örgüt üyeleri tarafından önemli kabul edilen ortak değerler olarak tanımlanabilir (Sezgin, 2006: 558). Dolayısı ile değerlerin yönetim bilimi yazınında da yer aldığı söylenebilir.

Değerler, örgütte çalışanların davranışlarını sınırlandırmakta ve şekillendirmektedir. Örgütün sahip olduğu değerler işgörenlerin örgütsel bağlılık düzeylerini, başarılarını ve yönetimin niteliğini güçlendirmektedir. Ayrıca değerler, örgütte meydana gelen sorunların çözüme ulaştırılmasında ve kültürün gözle görülmeyen içsel yönünün oluşturulmasında etkili olmaktadır (Reyhanoğlu ve Sırkıntıoğlu Yıldırım, 2016: 577). Örgütlere ve işgörelere sağladığı yararlılardan hareketle, değer kavramının incelenmesinin önem taşıdığı görülmektedir.

Değerler ile ilgili olarak birçok araştırma yapılmış ve çeşitli teoriler ortaya atılmıştır. Bu teorilerden en çok bilinenlerinden bir tanesi Shalom H. Schwartz'a aittir. Schwartz'ın değer teorisi, çeşitli boyutlar kapsamında yer alan değerlerin benzerlik veya farklılık derecelerini ampirik çalışmalarla açıklamaya çaba gösteren bir teoridir (Korkmaz Devrani, 2010: 54). Bu çalışmada da temel alınan Schwartz'ın teorisinde değerler; insan yaşamına rehberlik eden ve önem dereceleri farklılık gösteren, belirli bir duruma özgü olmayıp tüm durumlara yayılabilen hedefler biçiminde tanımlanmaktadır (Özcan, 2012: 26).

Schwartz, insanların üç evrensel ihtiyacından (biyolojik varlıklar olarak bireysel ihtiyaçlar, düzenli sosyal etkileşimler ve grupların hayatta kalma ile refah ihtiyaçları) yola çıkarak on farklı genel değer tespit etmiştir (Köse, 2016a: 4). Schwartz, yaptığı sınıflandırmada ortaya koyduğu 56 değeri on temel kategoriye ayırmıştır. Daha sonra Schwartz başka bir çalışmasında listedeki değer sayısını 57'ye yükseltmiştir (Erbaş, 2018: 60).

İlk olarak, kültürler arasında en güçlü güvenilirliği gösteren 45 değer maddesi, her bir değer türünü temsil eden değer öğelerinin ortalama önem derecesini

belirleyerek değer türlerini hesaplamak için kullanılmaktadır. Daha sonra değer ifadelerinin tam listesi (57 veya 58 ifade), değerleri analiz ederken ölçek kullanımını kontrol etmek amacıyla bir bireyin ortalamasını hesaplamak için ele alınmaktadır (Schwartz, 12.07.2008).

Tablo 1, Schwartz'ın ortaya koyduğu ve bireylerin; olayları, politikaları ve eylemleri değerlendirmelerine yardım eden değer türlerini göstermektedir.

Tablo 1: Değer Türleri ve Bunları Temsil Eden İfadeler

Değer	Tanım
Güç	İnsanlar ve kaynaklar üzerinde kontrol veya hakimiyet, sosyal statü ve prestij (Sosyal güç, otorite, zenginlik)
Başarı	Sosyal standartlara göre rekabet sergileme yoluyla kişisel başarı (Başarılı, yetenekli, hırslı, etkileyici)
Hazcılık	Zevk ve duygusal doyum (Hayatın tadını çıkarmak)
Uyarılım	Heyecan, yenilik ve hayatta meydan okuma (Cesur, değişken ve heyecan verici bir yaşam)
Özyönelim	Bağımsız düşünme ve eylem seçme, yaratma, keşfetme (Yaratıcılık, özgürlük, bağımsızlık, meraklılık, kendi hedeflerini seçme)
Evrensellik	Tüm insanların ve doğanın refahını anlama, takdir etme, hoş görme ve koruma (Açık fikirlilik, bilgelik, sosyal adalet, eşitlik, barış dolu ve güzelliklerin olduğu bir dünya, doğa ile birleşme, çevreyi koruma)
İyilikseverlik	Sık kişisel temas halinde olunan insanların refahının korunması ve geliştirilmesi (Yardımcı, dürüst, affedici, sadık, sorumlu)
Geleneksellik	Geleneksel kültürün ya da dinin bireylere sağladığı fikirlere saygılı ve bağlı olma, onları kabul etme (Mütevazı, hayattaki payını kabul eden, dindar, geleneğe saygılı, ılımlı)
Uyma	Başkalarını üzecek veya onlara zarar verecek ve sosyal beklentileri veya normları ihlal edecek eylemlerin, eğilimlerin ve dürtülerin kısıtlanması (Nezaket, uysallık, öz disiplin, ebeveynleri ve yaşlıları onurlandırma)
Güvenlik	Emniyet, toplumun, ilişkilerin ve bireyin kendisinin uyumu ve istikrarı (Aile güvenliği, ulusal güvenlik, sosyal düzen, temizlik, iyiliğe karşılık verme)

Kaynak: Bardi, A. ve Schwartz, S. H. (2003). Values and Behavior: Strength and Structure of Relations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(10), 1207-1220.

Üzerinde yaşam olan tüm kıtalardaki 60'tan fazla milletten seçilen 200 farklı örneklem ile gerçekleştirilen araştırmaların sonuçları; Tablo 1'de yer verilen 10 değerın ayırt edici özelliklerini ve bu değerler arasındaki ilişkilerin döngüsel yapısını desteklemektedir. Örneğin; yenilik ve değişim arayışı (uyarılım değerleri), nesillerdir saygı duyulan geleneklerin (geleneksellik değerleri) korunmasını zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan geleneksellik değerlerine yönelme, uyma değerleri arayışıyla uyum göstermektedir (Schwartz, Melech, Lehmann, Burgess, Harris ve Owens, 2001: 519; 521).

Değer Teorisi'ne göre değerlerin altı temel özelliği şu şekildedir (Schwartz, 2012: 3-4):

-Değerler, etkiye tamamen bağlı inançlardır: Değerler aktif hale geldiklerinde, duygularla kuvvetlenmektedirler. Örneğin; bağımsızlığın kendileri için önemli bir değer olduğu bireyler, bağımsızlıkları tehlikeye girdiğinde uyarılmaktadırlar.

-*Değerler, harekete geçmeye yönelten cazip hedeflerdir:* Sosyal düzen, adalet ve iyilikseverlik gibi değerleri önemseyen bireyler bu hedeflere ulaşmak için motive olmaktadır.

-*Değerler, özel faaliyetler ve durumların ötesine geçmektedirler:* Bu özellik, değerleri norm ve tutumlardan ayırmaktadır.

-*Değerler, standart veya kriter işlevi görmektedirler:* Değerler; faaliyetler, prensipler, insanlar ve olayların seçilmesine ve değerlendirilmesine rehberlik etmektedirler.

-*Değerler, diğerlerine kıyasla taşıdıkları öneme göre sıralandırılmaktadırlar:* İnsanların değerleri, onları birey olarak karakterize eden bir sıralandırılmış öncelikler sistemi kurulmasını sağlamaktadır.

-*Çoklu değerlerin taşıdığı göreceli önem, faaliyete rehberlik etmektedir:* Herhangi bir tutum veya davranış bir değerden daha fazlası için anlam taşıyabilmektedir.

Değerler özellikle bize seçenekler sunan ve kendi inançlarımız, ideallerimiz, yönelimlerimiz, doğrularımız, hedeflerimiz, menfaatlerimiz çerçevesinde karar vermemizi bekleyen siyaset ile yakından ilişkilidir (Köse, 2016b: 614). Çünkü kişisel değerler sol/sağ yönelimi, oy kararı, ulusal kimlik ve siyasi ilgi gibi birçok siyasi tercihi etkilemektedir (Druckman ve Lupia, 2016: 19). Örneğin; güç, güvenlik ve başarı sağ görüşlü siyasi partiler ile daha çok ilişkilendirilirken evrensellik, öz-yönelim, uyarılım ve iyilikseverlik değerleri sol görüşteki partiler ile ilişkilendirilmektedir. Diğer taraftan uyma, geleneksellik ve güvenlik değerlerini benimseyen seçmenlerin mutaassıp siyasi partilere yöneldikleri görülmektedir (Farkas, 2018: 4; Van Herk, Schoonees, Groenen ve Van Rosmalen, 2018: 6-7).

Temel siyasi değerler ile kişisel değerler arasındaki ilişki şu şekilde belirtilmektedir (Mair, Rusch ve Hornik, 2014: 2):

- Geleneksel ahlak (Geleneksellik, uyma ve güvenlik)
- Vatansızlık (Güvenlik, uyma ve geleneksellik)
- Yasa ve düzen (Güvenlik, uyma ve geleneksellik)
- Yabancı askeri müdahale (Güvenlik, uyma, geleneksellik, güç)
- Özel girişim (Başarı, güç)
- Eşitlik (Evrensellik, iyilikseverlik)
- İnsan hakları (Evrensellik, özyönelim)
- Mültecilerin kabulü (Evrensellik, iyilikseverlik, özyönelim, uyarılım)

Seçmenler, programı veya imajında o siyasi partiye oy vermenin kişisel değerlerin gerçekleşmesini veya korunmasını sağlayacağını ileri süren partileri tercih etme eğiliminde bulunmaktadır (Vecchione, Schwartz, Caprara, Schoen, Ciecuch, Silvester, Bain, Bianchi, Kirmanoglu, Baslevant, Mamali, Manzi, Pavlopoulos, Posnova, Torres, Verkasalo, Lönnqvist, Vondrakova, Welzel ve Alessandri, 2015: 86). Seçmenler önemli değerlerini tehdit eden veya bu değerlerin

devamlılığını tehlikeye sokan politikaları ve siyasi partileri ise reddetmektedirler (Piorco vd., 2011: 6).

Siyasi tercih örtüşme modeli, seçmenlerin kendi özelliklerine en çok benzeyen siyasi partileri ve adayları seçeceklerini belirtmektedir (Farkas, 2018: 3). Güvenliğe değer veren bireyler güvenliklerini sağlamayı taahhüt eden bir siyasi partiye oy vermeye yönelirken evrenselliği önemseyen bireyler ise göçmenliğin olumlu yanlarını gören ve diğerlerini anlayabilen bir siyasi partiye oy verme konusunda istekli olmaktadır. Kendi değerlerini yansıttığını düşündükleri bir partiye oy veren seçmenler, değerlerine uygun hareket ettiklerini düşünmektedirler (Van Herk vd., 2018: 2). Dolayısı ile bireylerin, kişisel değerlerini en çok yansıtan siyasetçileri ve partileri seçmeye yöneldikleri belirtilebilir.

Diğer taraftan siyasi alternatifler arasındaki ideolojik farklılık; bireylerin değer yüklü sembolleri daha kolay fark etmelerine, bir partiye oy vermenin değerlerle ilişkili sonuçlarını daha etkili bir şekilde saptamalarına, kendi siyasi tercihlerini geliştirmelerine ve oy verme sürecinde bunları kendilerine rehber almalarına yardımcı olmaktadır. Ayrıca eğitim ve siyasi katılım, seçmenlerin oy verme kararlarını kişisel değerler ile partinin amaçları arasındaki uyuma dayandırma olasılığını arttırmaktadır (Barnea ve Schwartz, 1998: 23; 34). Değerler ile siyaset arasındaki bu yakın ilişkiden dolayı siyasi partilere üye olan bireyler ve oy veren vatandaşların değer algılarının ölçülmesi önem taşımaktadır.

3. YÖNTEM

Bir siyasi partiye üye olmanın başka bir ifadeyle örgütsel bağın kişilerin sahip olduğu değerler üzerinde etkisinin olup olmadığını tespit etmeyi amaçlayan bu çalışma Edirne merkez ilçe özelinde yürütülmüştür. Çalışmanın yöntemine ilişkin bilgiler veri toplama aracı, çalışmanın evreni ve örnekleme ile çalışmanın hipotezleri ve analiz yöntemi başlıkları altında ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

3.1. Veri Toplama Aracı

Siyasi parti örgütü üyeliğinin değerler üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmada aynı ölçeğin kullanıldığı iki farklı anket çalışması bütünleştirilerek kullanılmıştır. Farklı zamanlarda farklı örneklemlere uygulanan her iki ankette de Schwartz tarafından geliştirilen ve 57 sorudan oluşan Schwartz Değerler Ölçeği (SVS) kullanılmıştır. 44 ayrı ülkede 97 grup üzerinde yapılan sonuçlara göre şekillendirilmiş olan bu ölçeğin seçilme nedeni uluslararası kabul görmüş ve kapsamlı bir ölçek olmasıdır. Ayrıca ölçeğin geliştirilmesi aşamasında uygulama yapılan ülkelerden birisi olan Türkiye’de ölçek, farklı araştırmalarda kullanılmış olup Türkiye için geçerli ve güvenilir kabul edilmiştir (Reyhanoğlu ve Sırkıntıoğlu Yıldırım, 2016: 584). Bunun yanı sıra Schwartz’ın, insan davranışını şekillendiren değerler modelinin hem bireyler hem de örgütlere uyarlanabilir bir yapıda olması ölçeğin tercih edilme düzeyini arttırmaktadır (Özcan, 2012: 27). Nitekim SVS, değerler açısından bireysel farklılıklar üzerinde çalışan sosyal ve kültürlerarası

psikologlar tarafından da geniş bir şekilde kullanılmaktadır (Schwartz, 2008: 266).

Anket kapsamında katılımcılardan 57 değeri hayatlarını yönlendiren bir ilke olup olmamaları açısından taşıdıkları öneme göre puanlamaları talep edilmiştir. Bu kapsamda katılımcılardan her bir değeri “ilkelerime ters düşer (-1)” ile “en üst düzeyde önemli (7)” arasında değişen dokuz farklı ölçekte puanlamaları istenmiştir. Anketin ikinci kısmında ise, katılımcıların özelliklerine ilişkin sorular yer almıştır. Bu kapsamda katılımcıların cinsiyetleri, yaşları, eğitim durumları, son seçimlerde hangi partiye oy verdikleri ve bir siyasi partiye üyelik durumları sorulmuştur.

3.2. Çalışmanın Evreni ve Örnekleme

Siyasi Partiler Kanununa göre “Onsekiz yaşını dolduran, medeni ve siyasi hakları kullanma ehliyetine sahip bulunan her Türk vatandaşı bir siyasi partiye üye olabilir.” (tbmm.gov.tr, 12.08.1999). Bu çalışmanın evrenini söz konusu özellikleri taşıyan ve Edirne merkez ilçede yaşayan seçmenler oluşturmaktadır. Yüksek Seçim Kurulu bilgilerine göre Edirne merkez ilçede 111.390 seçmen bulunmaktadır (YSK, 2020). Bu kapsamda yüzde beş hata payı ve yüzde 95 güvenilirlik düzeyinde örneklem büyüklüğü en az 383 olmalıdır (Raosoft, 2020). Çalışmada kolayda örnekleme yöntemi ile seçmenler arasında herhangi bir gruplama yapılmadan toplanan 395 anket analiz edilmiştir. İki farklı dönemde toplanan anket verilerine ilişkin ayrıntılı bilgiler ise şu şekildedir.

Schwartz Değerler Ölçeği'nin kullanıldığı ilk anket çalışması 2019 yılı Nisan ayında kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak sosyal medya² üzerinden ve yüz yüze³ yapılmıştır. Anket sosyal medya üzerinden paylaşıldığından Türkiye'nin farklı illerinden toplam 565 kişi ankete katılmıştır. Schwartz bir katılımcı tarafından 57 değerinin 35 ya da daha fazlasında aynı seçenek işaretlendiyse (örneğin 35 ya da daha fazla soruda “3” işaretlendiyse) o anketin analize dâhil edilmemesi gerektiğini belirtmektedir (Schwartz, 12.07.2008). Bu kapsamda, anket çalışması sonucunda toplanan, Schwartz tarafından belirtilen şekilde temizlenen ve Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, İstanbul ve Çanakkale'den katılımcıların yer aldığı 410 anket verisi analiz edilerek “Kişisel Değerlerin Kuşaklar ve Siyasi Tercihler Bağlamında Değerlendirilmesi” başlığıyla Mart 2020 yılında Turkish Studies-Economics, Finance, Politics dergisinde yayımlanmıştır. Bu çalışmada ise bahsi geçen makalede kullanılan anket verilerinden sadece Edirne'de yaşadığını belirten seçmenlerin cevapları kullanılmıştır. Bu kapsamda çalışmada seçmenler ile ilgili olarak 181 anket analiz edilmiştir.

Schwartz Değerler Ölçeği'nin kullanıldığı anket çalışmalarından ikincisi 2019 yılında Temmuz ile Ekim ayları arasında Edirne'de bulunan ve son genel seçimlerde

² Sosyal medya olarak Facebook, Twitter ve Instagram kullanılmıştır.

³ Anketler belirtilen sosyal medya ortamlarında paylaşıldıktan sonra yeterli katılım olmaması üzerine ele alınan illerde sahaya çıkılmak suretiyle yüz yüze de yapılmıştır.

en çok oyu alan altı siyasi partinin üyelerine uygulanmıştır. Bu kapsamda Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Cumhuriyet Halk partisi (CHP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), İyi Parti (İYİP), Saadet Partisi (SP) ve Halkların Demokratik Partisi (HDP) üyeleri ankete katılmıştır. Siyasi partilerin Edirne il başkanlıklarına gidilerek görüşmelerde bulunulmuş, incelenmesi amacıyla anketler örgütlere bırakılmış ve anket bağlantısı parti başkanları ile paylaşılmıştır. Parti üyeleri anketlere büyük ölçüde, Whatsapp ve Facebook gruplarından yapılan paylaşımlar sayesinde elektronik olarak katılmıştır. Ankete cevap veren herkes örneğe dahil edildiğinden burada da kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir.

Söz edilen ankette örgütsel özdeşleşme ve örgütsel ses konularına ilişkin ölçekler de kullanılmış olmasına karşın, ilgili ölçekler bu çalışmanın konusu olmadığından, çalışmada sadece Schwartz Değerler Ölçeği'ne verilen cevaplar analiz edilmiştir. Kolayda örnekleme yöntemi ile toplanan 237 anket, Schwartz'ın belirttiği şekilde temizleme sürecinden geçirilmiştir. Temizleme süreci sonunda kalan toplam 214 anket çalışmada analiz edilmiştir.

Sonuç olarak Edirne merkez ilçede yaşayan seçmen ve parti üyelerinden katılımcıların oluşturduğu 395 anket, bu çalışmada yapılan analizlerde kullanılmıştır. Anket çalışmasının yapılabilmesine ilişkin Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu izni bulunmakta olup, ayrıca seçmenlere yapılan anketlerde Valilik'ten olur alınmıştır.

3.3. Çalışmanın Hipotezleri ve Analiz Yöntemi

Çalışmanın hipotezleri " H_1 : Bir parti örgütüne üye olanlar ile olmayanların uyma, geleneksellik, iyilikseverlik, evrensellik, özyönelim, uyarılım, hazcılık, başarı, güç ve güvenlik değerlerine verdikleri önem arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmaktadır" ve " H_2 : Cinsiyet, yaş, eğitim durumu, oy verilen parti ve parti üyeliği uyma, geleneksellik, iyilikseverlik, evrensellik, özyönelim, uyarılım, hazcılık, başarı, güç ve güvenlik değerlerine verilen önemi etkilemektedir" şeklinde formüle edilmiştir.

Hipotezlerde belirtilen değerler Schwartz'ın 57 sorudan oluşan değerler ölçeğinin 10 boyutunu oluşturmaktadır. Ancak, Schwartz'ın çalışmalarında gösterdiği faktör dağılımlarında 57 sorunun tamamının boyutlar altında yer almadığı tespit edilmiş ve konu ile ilgili Schwartz'a bir elektronik posta yollanmıştır. Schwartz tarafından verilen cevapta bazı soruların faktör yüklerinin düşük olmasından dolayı çıkartıldığı belirtilmiş olup, hangi soruların hangi boyutlar altında yer aldığı gösterilmiş ve bu şekilde kullanılması tavsiye edilmiştir.⁴ Ayrıca Schwartz değerler ölçeğinin kullanımı ile ilgili yayımladığı kılavuzda (Schwartz, 12.07.2008:

⁴ 15 Kasım 2019 tarihinde sholom.schwartz@mail.huji.ac.il adresine "About SVS57" konu başlığıyla yollanan elektronik postaya 18 Kasım 2019 tarihinde Schwart tarafından verilen cevap postası

8) da faktör analizi yapılmamasını ve boyutların belirtilen şekilde kullanılmasını önermektedir. Anketin oluşturulma ve faktör dağılımlarının belirlenmesi aşamalarında ölçek Türkiye’de sınanmıştır. Bu çerçevede çalışmada Schwartz tarafından belirtilen şekilde sorular ilgili boyutlar altında dağıtılmış, dolayısıyla faktör analizi yapılmamıştır. Çalışmada kullanılan on faktörün Cronbach’s alfa değeri ise 0,84 olup güvenilirlik düzeyindedir.

Çalışmada kullanılacak analiz yöntemlerine karar verilebilmesi açısından öncelikle normallik testi yapılmıştır. Normallik testi sonucunda Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testlerinin anlamlılık değerinin 0,05’ten küçük olduğu görülmüş ve veriler normal dağılmadığı için çalışmada parametrik olmayan testlerin kullanımı tercih edilmiştir. Ayrıca çalışmanın iki temel hipotezi farklı analiz yöntemleri ile sınanmıştır. İlk olarak “ H_1 : Bir parti örgütüne üye olanlar ile olmayanların uyma, geleneksellik, iyilikseverlik, evrensellik, özyönelim, uyarılım, hazcılık, başarı, güç ve güvenlik değerlerine verdikleri önem arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmaktadır” hipotezi SPSS 17 programında Mann-Whitney U testi ile sınanmıştır. Bu kapsamda öncelikle Edirne’de ankete katılan seçmenler ile parti üyeleri arasında bir farklılaşmanın olup olmadığına bakılmış, ardından partiler düzeyinde analiz yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci hipotezi olan “ H_2 : Cinsiyet, yaş, eğitim durumu, oy verilen parti ve parti üyeliği uyma, geleneksellik, iyilikseverlik, evrensellik, özyönelim, uyarılım, hazcılık, başarı, güç ve güvenlik değerlerine verilen önemi etkilemektedir” önermesi ise STATA 14.1 programında⁵ yapılan sıralı lojistik regresyon analizi ile sınanmıştır. Analizin yapılabilmesi açısından değişkenler arasında çoklu bağımlılık olup olmadığı ise değişkenler arası korelasyon matrisine bakılarak tespit edilmiştir. Bu kapsamda değişkenler arasında yüksek korelasyonun bulunmadığı dolayısıyla doğrusal bağımlılık olmadığı ve sıralı lojistik regresyon analizinin kullanılabileceği söylenebilmektedir. Yaşın bağımlı değişkenler üzerinde kuadratik bir etkisinin olup olmadığına belirlenmesi açısından ise, katılımcıların yaşlarının karesi alınarak yeni bir bağımsız değişken oluşturulmuştur. Böylece kuadratik etkiye bakılarak yaş ilerledikçe değere verilen önemin değişip değişmediği de sınanabilmiştir. Anlamlı etkiye sahip genel niteliklerin, değerleri ne düzeyde etkilediği de marjinal etki hesaplaması yardımıyla tahmin edilmiştir. Aşağıda yer alan (1) numaralı denklem lojistik regresyon denklemi olup, bağımsız değişkenlerden herhangi birinin yüzde beş veya yüzde bir güven düzeyinde anlamlı olması, sıfır hipotezinin reddedildiği; yukarıda belirtilen H_2 hipotezinin ise kabul edildiği anlamına gelmektedir. Denklem, on adet olan bağımlı değişkenlerin her biri için ayrı ayrı oluşturulmuştur. Marjinal etki hesaplaması (2) numaralı denklemde gösterildiği üzere bağımsız değişkendeki

⁵ Lojistik regresyon analizlerinde STATA programı daha iyi sonuçlar verdiği için SPSS programı yerine tercih edilmiştir.

(x) bir birimlik değişimin bağımlı değişken (Y) üzerindeki etkisini ölçmektedir.

$$Y_i = \alpha_0 + \alpha_1 x_1 + \alpha_2 x_2 + \dots + \alpha_n x_n \quad (1)$$

$$\frac{dY}{dx} = \alpha_i \quad (2)$$

Sıralı lojistik regresyon analizlerinde on değer boyutu beşli likert ölçeğinde değerlendirilmiştir. Ayrıca parti düzeyindeki analizlerde referans değer olarak AKP seçmeni alınmıştır. AKP seçmeninin tercih edilme nedeni son genel seçimlerde en çok oyu alan partiyi destekleyenlere göre bir karşılaştırmanın yapılmak istenmesidir. Son olarak her bir değer için modelin açıklama gücü (Pseudo R²) ise uymada %11,12; geleneksellikte %16,69; iyiliksevlikte %9,38; evrensellikte %13,33; özyönelimde %13,01; uyarılımda %10,56; hazcılıkta %13,42; başarıda %7,70; güçte %12,84 ve güvenlikte %6,32 olarak bulunmuştur.

4. BULGULAR

Her iki ankete katılan 395 katılımcının demografik özellikleri incelendiğinde; %45,8'inin kadın, %54,2'sinin ise erkek olduğu görülmüştür. Katılımcıların %14,4'ü ilkokul, %23,3'ü lise, %11,9'u ön lisans, %40'ı lisans ve yüzde 10,4'ü lisansüstü mezundur. 1946 ile 2000 yılları arasında doğmuş olan katılımcılar kuşaklara göre sınıflandırıldığında; %19,5'inin bebek patlaması (1946-1964), %28,6'sının X (1965-1980), %47,1'inin Y (1981-1999) ve %4,8'inin Z (2000) kuşağında yer aldığı tespit edilmiştir. Ankete katılanların %18,5'i AKP'yi, %48,1'i CHP'yi, %11,1'i MHP'yi, %9,4'ü İYİP'i, %3,3'ü SP'yi ve son olarak %9,6'sı HDP'yi desteklediğini belirtmiştir.

Parti üyeleri ile parti üyesi olmayanların değerleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olup olmadığı SPSS 17 programında yapılan Mann-Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Bu kapsamda öncelikle parti ayrımı yapılmaksızın bir parti örgütüne üye olmanın değerler üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığı sınanmış, ardından partiler düzeyinde inceleme yapılmıştır.

Tablo 2: Parti Üyelik Durumlarına Göre Değerlere Verilen Önem

Gruplar	Değerler	Mann-Whitney U Test İstatistiği	Sıra Ortalaması (Parti Üyesi – Parti Üyesi Olmayan)	Anlamlılık (Sig.)
Tüm Partiler	Uyma	10090,500	241,35 – 146,75	0*
	Geleneksellik	14953,000	218,63 – 173,61	0*
	İyiliksevlik	9779,500	242,80 – 145,03	0*
	Evrensellik	8746,500	247,63 – 139,32	0*
	Özyönelim	12328,000	230,89 – 159,11	0*
	Uyarılım	17810,000	205,28 – 189,40	0,168
	Hazcılık	15446,000	179,68 – 219,66	0,001
	Başarı	13858,500	223,74 – 167,57	0*
	Güç	18313,500	193,08 – 203,82	0,351
Güvenlik	13209,000	226,78 – 163,98	0*	

*p<0,01

Parti ayrımı gözetmeksizin, çalışmada incelenen on değere ilişkin bir partiye üyelikleri bulunanlar ile herhangi bir partiye örgütsel bağı olmayanlar arasında uyarılım ve güç değerleri açısından anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Dolayısıyla bir parti örgütüne üye olmanın kişilerin uyarılım ve güç değerine verdikleri önemi etkilemediği söylenebilmektedir. Ayrıca herhangi bir partiye bağlı olmayan kişilerin, parti üyelerine göre zevk ve duyuşsal tatmini ifade eden hazcılık değerine daha fazla önem verdikleri görülmektedir. Bu kapsamda bir örgüte bağı olmanın kişileri bireysel tatminlerden uzaklaştırdığı belirtilebilmektedir. Son olarak yapılan analizler çerçevesinde uyarılım, güç ve hazcılık değerleri dışında diğerk tüm değerlere verilen önemin parti üyelerinde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle bir örgüte üye olmak kişilerin uyma, geleneksellik, iyilikseverlik, evrensellik, özyönelim, başarı ve güvenlik değerlerine verdiği önemi arttırmaktadır.

Bir partiye üyelik durumu ile değerlere verilen önem arasında anlamlı bir farklılığın bulunup bulunmadığı partiler düzeyinde ayrıca incelenmiştir. Bu kapsamda çalışma kapsamında anket uygulanan SP ve İyi Parti’de, incelenen on değer açısından, üyelik durumu ile değerlere verilen önem arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Anlamlı farklılığın bulunduğu ilk parti iktidar partisi AKP’dir.

Tablo 3: AKP Seçmeninde Parti Üyelik Durumlarına Göre Değerlere Verilen Önem

Gruplar	Değerler	Mann-Whitney U Test İstatistiğı	Sıra Ortalaması (Parti Üyesi – Parti Üyesi Olmayan)	Anlamlılık (Sig.)
AKP	Uyma	320,500	46,84 – 27,93	0*
	Geleneksellik	142,000	51,94 – 23,24	0*
	İyilikseverlik	194,000	50,46 – 24,61	0*
	Evrensellik	128,000	52,34 – 22,87	0*
	Özyönelim	206,500	50,10 – 24,93	0*
	Uyarılım	138,000	52,06 – 23,13	0*
	Hazcılık	238,000	49,20 – 25,76	0*
	Başarı	232,000	49,37 – 25,61	0*
	Güç	151,500	51,67 – 23,49	0*
	Güvenlik	333,500	46,47 – 28,28	0*

*p<0,01

AKP’ye üyelikleri bulunanlar ile partiye örgütsel bağı olmayıp partiyi destekleyen seçmenler arasında tüm değer boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu kapsamda AKP ile örgüt bağı bulunanların, AKP seçmenlerine göre uyma, geleneksellik, iyilikseverlik, evrensellik, özyönelim, uyarılım, hazcılık, başarı, güç ve güvenlik değerlerine daha fazla önem verdiği söylenebilmektedir. Tüm partiler dikkate alınarak yapılan ve Tablo 2’de sunulan analizden farklı olarak AKP düzeyinde parti üyelerinin hazcılık değerine örgüt bağı bulunmayanlardan daha fazla önem verdikleri tespit edilmiştir.

Tablo 4: CHP Seçmeninde Parti Üyelik Durumlarına Göre Değerlere Verilen Önem

Gruplar	Değerler	Mann-Whitney U Test İstatistiği	Sıra Ortalaması (Parti Üyesi – Parti Üyesi Olmayan)	Anlamlılık (Sig.)
CHP	Uyma	2450,500	114,38 – 71,67	0*
	Geleneksellik	3448,000	101,20 – 88,31	0,108
	İyilikseverlik	2810,000	110,99 – 75,95	0*
	Evrensellik	2311,000	115,70 – 70,01	0*
	Özyönelim	3707,500	102,52 – 86,64	0,047
	Uyarılım	3737,500	88,76 – 104,01	0,057
	Hazcılık	2807,000	79,98 – 115,08	0*
	Başarı	3518,000	104,31 – 84,38	0,013
	Güç	3535,500	84,97 – 108,79	0,003
	Güvenlik	2856,000	110,56 – 76,50	0*

*p<0,01

Tablo 4 incelendiğinde; CHP seçmeninde partiye üye olup olmamalarına göre geleneksellik ve uyarılım değerleri açısından anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Parti üyeliği bulunmayanlar, üyelere göre hazcılık ve güç değerlerine daha fazla önem vermektedir. CHP özelinde parti üyeliğinin uyma, iyilikseverlik, özyönelim, evrensellik, başarı ve güvenlik değerlerine verilen önemi arttırdığı tespit edilmiştir.

Tablo 5: MHP Seçmeninde Parti Üyelik Durumlarına Göre Değerlere Verilen Önem

Gruplar	Değerler	Mann-Whitney U Test İstatistiği	Sıra Ortalaması (Parti Üyesi – Parti Üyesi Olmayan)	Anlamlılık (Sig.)
MHP	Uyma	99,500	30,15 – 17,69	0,002
	Geleneksellik	69,500	31,91 – 16,57	0*
	İyilikseverlik	126,500	28,56 – 18,69	0,013
	Evrensellik	188,500	24,91 – 20,98	0,322
	Özyönelim	198,000	24,35 – 21,33	0,446
	Uyarılım	149,000	27,24 – 19,52	0,051
	Hazcılık	217,000	23,24 – 22,04	0,761
	Başarı	174,500	25,74 – 20,46	0,183
	Güç	122,500	28,79 – 18,54	0,010
	Güvenlik	190,500	24,79 – 21,06	0,344

*p<0,01

MHP'ye üye olanlar ile olmayanlar arasındaki anlamlı farklılaşma sadece uyma, iyilikseverlik, güç ve geleneksellik değerlerinde bulunmaktadır. Başkalarına zarar verebilecek ve toplumun beklentilerine aykırı olabilecek dürtülerin ve hareketlerin kısıtlanmasını ifade eden uyma ile kültürel veya dinsel geleneklere ve düşüncelere saygı ve bağlılığı temsil eden geleneksellik değerine parti örgütü içinde yer alanlar daha fazla önem vermektedir. Ayrıca güce ve iyilikseverliğe verilen önem parti örgütüne üye olanlarda daha fazladır.

Tablo 6: HDP Seçmeninde Parti Üyelik Durumlarına Göre Değerlere Verilen Önem

Gruplar	Değerler	Mann-Whitney U Test İstatistiği	Sıra Ortalaması (Parti Üyesi – Parti Üyesi Olmayan)	Anlamlılık (Sig.)
HDP	Uyma	22,000	21,33 – 7,40	0,006
	Geleneksellik	69,500	19,89 – 16,90	0,585
	İyilikseverlik	17,500	21,47 – 6,50	0,003
	Evrensellik	20,000	21,39 – 7,00	0,004
	Özyönelim	30,500	21,53 – 6,10	0,002
	Uyarılım	51,500	20,44 – 13,30	0,187
	Hazcılık	33,000	18,00 – 29,40	0,031
	Başarı	54,000	20,36 – 13,80	0,235
	Güç	37,000	18,12 – 28,60	0,050
	Güvenlik	74,000	19,76 – 17,80	0,738

HDP seçmeninin partiye üyelik durumlarına göre uyma, iyilikseverlik, evrensellik, hazcılık, güç ve özyönelim değerlerinde anlamlı bir farklılaşma bulunmaktadır. HDP örgütüne üye olanlar olmayanlara göre uyma, iyilikseverlik, evrensellik ve özyönelim değerlerine daha fazla önem vermektedir. Hazcılık ve güç değerleri bakımından ise parti üyelerinin bahsi geçen değerlere daha az önem verdiği görülmektedir. Bu kapsamda HDP'ye üye olanların hazcılık ve güç değerine verdikleri önemin azaldığı söylenebilmektedir.

Sonuç olarak yapılan analizler genel olarak değerlendirildiğinde parti örgütlerine üye olmanın değerlere verilen önemde büyük ölçüde pozitif yönde etkili olduğu söylenebilmektedir.

Çalışmada “Cinsiyet, yaş, eğitim durumu, oy verilen parti ve parti üyeliği uyma, geleneksellik, iyilikseverlik, evrensellik, özyönelim, uyarılım, hazcılık, başarı, güç ve güvenlik değerlerine verilen önemi etkilemektedir” hipotezi sıralı lojistik regresyon analizi ile sınanmıştır. Bu kapsamda her bir değer boyutuna ilişkin elde edilen bulgular aşağıda yer alan tablolarda sunulmaktadır. Tablolarda sadece değerler üzerinde anlamlı bir etkisi olan değişkenlere yer verilmiştir.

Tablo 7: Uyuma ve Evrensellik Değerlerine İlişkin Lojistik Regresyon Analizi

	UYMA				EVRENSELLİK			
	Önemli değil	Önemli	Çok önemli	En üst düzeyde önemli	Önemli	Çok önemli	En üst düzeyde önemli	
İlkokul mezunu	0	0	0	0	0	0	0	
Lise mezunu	0,00338	0,131**	-0,0898**	-0,0448*	-0,0371	0,0130	0,0241	
Ön lisans mezunu	0,000803	0,0379	-0,0218	-0,0170	-0,0538	0,0155	0,0383	
Lisans mezunu	0,00292	0,117*	-0,0784**	-0,0415	-0,0634	0,0157	0,0477	
Lisansüstü mezunu	0,000899	0,0422	-0,0244	-0,0186	-0,0619	0,0157	0,0462	
ÜYE OLMAYAN	AKP	0	0	0	0	0	0	
	CHP	0,00695	0,185**	-0,177**	-0,0150	0,241***	0,212**	0,0287**
	MHP	0,000132	0,00516	-0,00468	-0,000606	-0,249**	0,218**	0,0308
	İYİP	-0,00101	-0,0430	0,0382	0,00574	-0,255**	0,223**	0,0328
	SP	0,00917	0,221	-0,213	-0,0169	0,0662	-0,0631	-0,00307
	HDP	0,0103	0,237	-0,230	-0,0177	-0,326**	0,258***	0,0678
PARTİ ÜYESİ	AKP	-0,00466	-0,276***	0,176**	0,104**	0,346***	0,258***	0,0876**
	CHP	-0,00364	-0,194**	0,153**	0,0448**	0,387***	0,212***	0,175***
	MHP	-0,00406	-0,225**	0,168**	0,0610	0,372***	0,241***	0,131*
	İYİP	-0,00224	-0,105	0,0904	0,0170	0,329***	0,259***	0,0708
	SP	-0,00124	-0,0537	0,0475	0,00738	-0,121	0,112	0,00897
	HDP	-0,00493	-0,301***	0,165**	0,141**	0,411***	0,0642	0,347***
N	395	395	395	395	395	395	395	

* $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

Uyuma ve evrensellik değerlerini kapsayan lojistik regresyon analizlerinin yer aldığı Tablo 7 incelendiğinde, her iki değer için de cinsiyet ve yaş değişkenleri açısından anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir. Eğitim düzeyleri bakımından evrensellik değerine verilen önemde farklılaşma yokken, uyuma değerini lise mezunlarının ilkökul mezunlarına göre önemli bulma olasılıkları %13 daha fazla, çok önemli olarak ifade etmeleri ise yaklaşık %9 daha az olasıdır. Başka bir ifadeyle lise mezunları uyuma değerini önemli bulurken, ilkökul mezunları aynı değeri lise mezunlarından daha fazla çok önemli görmektedir. Lisans mezunlarının da uyuma değerini çok önemli bulma olasılıkları ilkökul mezunlarına göre yaklaşık %8 daha azdır. Partiler düzeyinde incelediğimizde CHP seçmenin uyuma değerine çok önem verme olasılığı AKP seçmenine göre %17 daha düşüktür. AKP seçmenine göre parti üyeliği bulunan AKP'liler %17, CHP'liler %15, MHP ve HDP'liler %16 daha fazla uyuma değerini çok önemli bulmaktadır. Uyuma değerine verilen değeri en üst düzeyde önemli görenler yine, bir parti üyeliği bulunanlardır. Bu kapsamda AKP seçmenine göre AKP üyeleri %10, CHP üyeleri %4 ve HDP üyeleri %14 daha fazla

olasılıkla uyma değerinin en üst düzeyde önemli olduğunu belirtmiştir. Bu durum kişinin bir örgüte üye olmasının uyma değerine verdiği önemi arttırdığını göstermektedir.

Evrensellik değeri kapsamında Tablo 7 incelendiğinde sadece partiler düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. AKP seçmenine göre CHP (%21), MHP(%21), İYİP (%22) ve HDP (%25) seçmeni evrensellik değerini daha fazla çok önemli bulmaktadır. Parti üyeliklerinin de evrensellik değerine verilen önemi artırma olasılığı fazladır. Bu kapsamda AKP seçmenine göre parti üyeliği bulunan AKP'liler %8, CHP'liler %17 ve HDP'liler %34 daha fazla olasılıkla evrensellik değerini en üst düzeyde önemli görmektedir.

Tablo 8: Geleneksellik Değerine İlişkin Lojistik Regresyon Analizi

	İlkelerime ters düşer	Önemli değil	Önemli	Çok önemli	En üst düzeyde önemli	
İlkokul mezunu	0	0	0	0	0	
Lise mezunu	0,00276	0,0261	0,0647	-0,0809	-0,0126	
Ön lisans mezunu	0,00456	0,0419	0,0875	-0,117	-0,0170	
Lisans mezunu	0,00309	0,0291	0,0697	-0,0884	-0,0136	
Lisansüstü mezunu	0,00775	0,0677**	0,110**	-0,164**	-0,0216*	
ÜYE OLMAYAN	AKP	0	0	0	0	
	CHP	0,0104	0,0976***	0,196***	-0,296***	-0,00765
	MHP	-0,000574	-0,00618	-0,0394	0,0441	0,00208
	İYİP	0,00103	0,0109	0,0540	-0,0636	-0,00238
	SP	0,0146	0,131	0,198***	-0,336***	-0,00823
	HDP	0,00474	0,0476	0,153	-0,200	-0,00592
PARTİ ÜYESİ	AKP	-0,00307	-0,0342**	-0,384***	0,316***	0,105**
	CHP	0,00716	0,0698***	0,180**	-0,250***	-0,00688
	MHP	-0,00308	-0,0343**	-0,386***	0,315***	0,109*
	İYİP	-0,000710	-0,00766	-0,0500	0,0557	0,00271
	SP	-0,00300	-0,0334**	-0,368***	0,320***	0,0845
	HDP	0,000512	0,00543	0,0291	-0,0337	-0,00134
N	395	395	395	395	395	

* $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

Geleneksellik değerine verilen önem bakımından cinsiyetin ve yaşın anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Eğitim düzeyi açısından lisansüstü mezunların ilkökul mezunlarına göre gelenekselliği çok önemli bulma olasılıkları %16 daha azken, en üst düzeyde önemli bulmaları ise %2 daha az olasıdır. Geleneksellik değerine ilişkin diğer anlamlı farklılık parti düzeyinde bulunmaktadır. Bu kapsamda AKP seçmenine göre CHP seçmenin geleneksellik değerini çok önemli bulma olasılığı yaklaşık %30 daha azken, SP seçmeninde bu oran %33 daha düşüktür. CHP ve SP seçmeni geleneksellik değerini AKP seçmeninden daha az oranda çok önemli olarak görürken, yaklaşık %20 daha fazla olasılıkla önemli olarak nitelendirmektedir.

Parti üyeliği de bahsi geçen değere verilen önemi etkilemektedir. AKP üyelerinin seçmenlerine göre geleneksellik değerini çok önemli bulma olasılıkları

%31, en üst düzeyde önemli bulma olasılıkları ise %10 daha fazladır. CHP seçmenlerine benzer şekilde parti üyeleri de AKP seçmenine göre geleneksellik değerini %25 daha az olasılıkla çok önemli görmektedir. SP üyeleri ise seçmenlerinden farklı olarak %32 daha fazla olasılıkla bahsi geçen değerin çok önemli olduğunu belirtmektedir. Geleneksellik değerine AKP seçmenin verdiği önemden anlamlı bir farklılığı bulunmayan MHP seçmeninden farklı olarak MHP üyeleri %31 daha fazla olasılıkla bu değeri çok önemli bulmaktadır. Uyma ve evrensellik değerlerinde olduğu gibi geleneksellik değerinde de parti üyeliğinin değere verilen önemi arttırdığı söylenebilir.

Tablo 9: İyilikseverlik Değerine İlişkin Lojistik Regresyon Analizi

	İlkelerime ters düşer	Önemli değil	Önemli	Çok önemli	En üst düzeyde önemli	
Yaş	-0,000321	-0,000935	-0,0156**	0,00449*	0,0124**	
Yaş Kare	0,00000363	0,0000106	0,000176**	-0,0000507*	-0,000140**	
ÜYE OLMAYAN	AKP	0	0	0	0	
	CHP	0,00163	0,00476	0,0739	-0,0631	-0,0172
	MHP	0,0000245	0,0000721	0,00126	-0,000981	-0,000375
	İYİP	0,000637	0,00187	0,0312	-0,0254	-0,00833
	SP	0,0114	0,0320	0,297*	-0,299	-0,0418*
	HDP	-0,000281	-0,000830	-0,0149	0,0113	0,00471
PARTİ ÜYESİ	AKP	-0,00292	-0,00872	-0,200***	-0,0435	0,255***
	CHP	-0,00221	-0,00657	-0,140**	0,0585	0,0900**
	MHP	-0,00257	-0,00767	-0,169**	0,0353	0,144*
	İYİP	-0,00216	-0,00642	-0,136	0,0596	0,0849
	SP	-0,00140	-0,00414	-0,0816	0,0516	0,0355
	HDP	-0,00277	-0,00826	-0,186***	0,00277	0,194***
N	395	395	395	395	395	

* $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

İyilikseverlik değerine ilişkin cinsiyet ve eğitim düzeyleri açısından anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir. Ayrıca parti seçmenleri arasında da ilgili değer anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. İyilikseverlik değerine ilişkin yaşın kuadratik etkisi gözlemlenmiş olup 44 yaştan sonra etkinin yönünün değiştiği belirlenmiştir.⁶ Bu çerçevede, 44 yaşına kadar iyilikseverlik değerini önemli ve en üst düzeyde önemli olarak görmeyen katılımcıların bu değeri, önemli ve en üst düzeyde önemli bulma olasılıkları 44 yaştan itibaren her bir yaşta artmaktadır. Partiler bazında da anlamlı farklılaşmalar bulunmaktadır. AKP seçmenine göre

⁶ İkinci dereceden (quadratic) denklemlerde eğrinin zirve noktası $x = \frac{-b}{2a}$ formülüyle elde edilmektedir (Hansen, 2015: 128). Yaş ve yaşın karesinden oluşan fonksiyonda zirve noktası, diğer bir ifadeyle eğrinin (etkinin) terse döndüğü nokta yaş ve yaşın karesinin katsayıları kullanılarak $\frac{0.0156}{0.000352}$ ve $\frac{-0.0124}{-0.000280}$ yaş olarak bulunmuştur.

iyilikseverlik değerinin en üst düzeyde önemli bulma olasılıkları AKP üyelerinde %25, CHP üyelerinde %9 ve HDP'lilerde %19 daha fazladır.

Tablo 10: Özyönelim Değerine İlişkin Lojistik Regresyon Analizi

		Önemli değil	Önemli	Çok önemli	En üst düzeyde önemli
		0	0	0	0
ÜYE OLMAYAN	AKP	0	0	0	0
	CHP	-0,00477	-0,171*	0,160*	0,0161*
	MHP	-0,00709	-0,323***	0,274***	0,0562*
	İYİP	-0,00412	-0,140	0,132	0,0120
	SP	-0,00208	-0,0607	0,0585	0,00421
	HDP	0,0148	0,203	-0,209	-0,00856
PARTİ ÜYESİ	AKP	-0,00784	-0,393***	0,291***	0,110**
	CHP	-0,00763	-0,372***	0,291***	0,0883***
	MHP	-0,00793	-0,402***	0,288***	0,122*
	İYİP	-0,00814	-0,426***	0,269***	0,166*
	SP	-0,00581	-0,229	0,209	0,0263
	HDP	-0,00829	-0,444***	0,236***	0,216***
N		395	395	395	395

* $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

Özyönelim değerine ilişkin cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyi değişkenleri açısından anlamlı bir farklılaşma bulunmamaktadır. Parti düzeyinde ise MHP seçmeninin AKP seçmenine göre özyönelim değerini çok önemli bulma olasılıkları %27 daha fazladır. Ayrıca AKP seçmenine göre AKP, CHP ve MHP parti üyelerinin özyönelim değerinin çok önemli görme olasılıkları yaklaşık %29 daha fazlayken, aynı oran İYİP üyelerinde %26, HDP üyelerinde ise %23 daha yüksektir. Bu kapsamda özyönelim değerine ilişkin olarak da parti üyeliğinin değere verilen önemi artırıcı bir etkiye sahip olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 11: Uyarılım Değerine İlişkin Lojistik Regresyon Analizi

		İlkelerime ters düşer	Önemli değil	Önemli	Çok önemli	En üst düzeyde önemli
Kadın		0	0	0	0	0
Erkek		-0,00290	-0,0494**	-0,0549**	0,0920***	0,0152**
ÜYE OLMAYAN	AKP	0	0	0	0	0
	CHP	-0,000793	-0,0143	-0,0162	0,0297	0,00152
	MHP	-0,00295	-0,0560	-0,0999	0,149	0,00966
	İYİP	-0,00321	-0,0614	-0,117	0,170	0,0115
	SP	0,00415	0,0666	0,0308	-0,0974	-0,00407
	HDP	0,00679	0,103	0,0284	-0,133	-0,00528
PARTİ ÜYESİ	AKP	-0,00565	-0,116***	-0,468***	0,415***	0,174***
	CHP	0,000478	0,00833	0,00744	-0,0155	-0,000735
	MHP	-0,00422	-0,0830**	-0,205**	0,269**	0,0239
	İYİP	-0,00207	-0,0384	-0,0564	0,0916	0,00526
	SP	0,0115	0,159	0,00951	-0,174	-0,00654
	HDP	-0,00180	-0,0332	-0,0461	0,0768	0,00428
N		395	395	395	395	395

* $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

Uyarılım değerine verilen önemde yaş ve eğitim düzeyi açısından anlamlı bir farklılaşma bulunmamaktadır. Erkeklerin kadınlara göre uyarılım değerini önemli bulmama olasılıkları %5 daha azken, çok önemli olarak nitelendirmeleri %9 daha olasıdır. Bu kapsamda uyarılım değerine erkeklerin kadınlardan daha fazla önem verdiği söylenebilmektedir. AKP seçmenine göre AKP üyelerinin uyarılım değerini önemsiz görmeleri %11 daha azken, çok önemli bulmaları %41 daha fazla olasıdır. Benzer şekilde MHP üyeleri de AKP seçmenine göre uyarılım değerini %27 daha fazla olasılıkla çok önemli olarak belirtmektedir.

Tablo 12: Hazcılık Değerine İlişkin Lojistik Regresyon Analizi

	İlkelerime ters düşer	Önemli değil	Önemli	Çok önemli	En üst düzeyde önemli	
Yaş	-0,000592	-0,00565	-0,00952	0,0127	0,00302	
Yaş Kare	0,00000797	0,0000760*	0,000128*	-0,000171**	-0,0000407*	
ÜYE OLMAYAN	AKP	0	0	0	0	
	CHP	-0,00145	-0,0225	-0,0856	0,0964	0,0132
	MHP	-0,00131	-0,0203	-0,0752	0,0855	0,0113
	İYİP	-0,000955	-0,0146	-0,0507	0,0590	0,00728
	SP	0,00602	0,0805	0,112	-0,185	-0,0141
	HDP	-0,00131	-0,0202	-0,0745	0,0848	0,0112
PARTİ ÜYESİ	AKP	-0,00360	-0,0585***	-0,385***	0,262***	0,186***
	CHP	0,00210	0,0302	0,0657	-0,0900	-0,00805
	MHP	-0,00173	-0,0269	-0,108	0,120	0,0175
	İYİP	0,00481	0,0658	0,104	-0,162	-0,0128
	SP	0,0756	0,450***	-0,119	-0,385***	-0,0224**
HDP	0,0222	0,231***	0,0810	-0,314***	-0,0200**	
N	395	395	395	395	395	

* $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

Hazcılık değerine verilen önemde cinsiyet ve eğitim düzeyinin anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Hazcılık değerine ilişkin yaşın kuadratik etkisi gözlemlenmiş olup 37 yaştan sonra etkinin yönünün değiştiği belirlenmiştir.⁷ Katılımcılar 37 yaşına kadar hazcılık değerine önem vermezken, 37 yaştan itibaren artan her bir yaşta hazcılık değerini daha fazla çok önemli olarak görmektedir. Parti düzeyinde de hazcılık değerine ilişkin anlamlı farklılaşmalar tespit edilmiştir. Bu kapsamda, AKP seçmenine göre, AKP üyelerinin hazcılık değerini çok önemli bulma olasılıkları %26 daha fazlayken, SP üyeleri %38, HDP üyeleri ise %31 olasılıkla bu değer için çok önemli olmadığını düşünmektedir. Ayrıca AKP seçmenine göre SP üyeleri %45, HDP üyeleri ise %23 olasılıkla hazcılık değerinin önemli olmadığını belirtmiştir.

⁷ Yaş ve yaşın karesinden oluşan fonksiyonda zirve noktası, diğer bir ifadeyle eğrinin (etkinin) terse döndüğü nokta yaş ve yaşın karesinin katsayıları kullanılarak $\frac{-0.0127}{-0.000342}$ yaş olarak bulunmuştur.

Tablo 13: Başarı Değerine İlişkin Lojistik Regresyon Analizi

		Önemli değil	Önemli	Çok önemli	En üst düzeyde önemli
	Kadın	0	0	0	0
	Erkek	-0,0136*	-0,950**	0,0911**	0,0175**
ÜYE OLMAYAN	AKP	0	0	0	0
	CHP	0,0144	0,0894	-0,0950	-0,00876
	MHP	-0,00663	-0,0605	0,0592	0,00788
	İYİP	0,00529	0,0382	-0,0394	-0,00408
	SP	0,0489	0,191	-0,224	-0,0165
	HDP	0,0493	0,192	-0,225	-0,0165
PARTİ ÜYESİ	AKP	-0,0210*	-0,278***	0,226***	0,0725**
	CHP	-0,00708	-0,0652	0,0637	0,00859
	MHP	-0,0130	-0,137	0,128	0,0217
	İYİP	-0,00823	-0,0778	0,0755	0,0106
	SP	0,124	0,238***	-0,341***	-0,0212**
	HDP	-0,0185*	-0,226**	0,197**	0,0476*
N		395	395	395	395

* $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

Başarı değerine ilişkin sıralı lojistik regresyon analizi incelendiğinde yaş ve eğitim durumu değişkenleri bakımından anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı söylenebilmektedir. Erkeklerin kadınlara göre başarı değerini çok önemli görme olasılıkları %9, en üst düzeyde önemli görme olasılıkları ise yaklaşık %2 daha fazladır. Partiler düzeyinde AKP seçmenine göre AKP üyelerinin başarı değerini çok önemli bulma olasılıkları %22, HDP üyelerinin ise %19 daha fazlayken, aynı oran SP üyelerinde %34 daha azdır.

Tablo 14: Güç Değerine İlişkin Lojistik Regresyon Analizi

		İlkelerime ters düşer	Önemli değil	Önemli	Çok önemli	En üst düzeyde önemli
ÜYE OLMAYAN	AKP	0	0	0	0	0
	CHP	-0,000376	-0,00524	-0,0125	0,0166	0,00162
	MHP	-0,00117	-0,0165	-0,0476	0,0591	0,00624
	İYİP	-0,00282	-0,0413*	-0,192*	0,206**	0,0304
	SP	0,00208	0,0277	0,0411	-0,0653	-0,00558
	HDP	-0,00292	-0,0428	-0,206	0,219	0,0336
PARTİ ÜYESİ	AKP	-0,00399	-0,0598***	-0,463***	0,373***	0,153***
	CHP	0,00214	0,0285	0,0417	-0,0666	-0,00569
	MHP	-0,00310	-0,0457*	-0,235**	0,244**	0,0405
	İYİP	0,000528	0,00723	0,0143	-0,0202	-0,00186
	SP	0,00301	0,0394	0,0498	-0,0852	-0,00707
	HDP	0,00632	0,0781	0,0583	-0,132*	-0,0103
N		395	395	395	395	395

* $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

Güç değerinde anlamlı bir etkisi olan tek değişken siyasi partilerdir. Bu kapsamda AKP seçmenine göre İYİP seçmeninin gücü çok önemli bulma olasılıkları %20 daha fazladır. AKP üyeleri ise seçmenlerine göre güç değerini %37 daha fazla olasılıklar çok önemli, %15 daha yüksek oranda ise en üst düzeyde önemli

görmektedir. MHP üyeleri de AKP seçmeninden %24 daha fazla olasılıkla güç değerini çok önemli olarak nitelendirmektedir.

Tablo 15: Güvenlik Değerine İlişkin Lojistik Regresyon Analizi

	Önemli değil	Önemli	Çok önemli	En üst düzeyde önemli	
Yaş	-0,000393	-0,0244***	0,0181***	0,00670**	
Yaş Kare	0,00000481	0,000298***	-0,000221***	-0,0000821**	
ÜYE OLMAYAN	AKP	0	0	0	
	CHP	-0,000561	-0,0357	0,0313	0,00504
	MHP	-0,000979	-0,0651	0,0558	0,0103
	İYİP	-0,000114	-0,00695	0,00618	0,000884
	SP	0,0305	0,477***	-0,485***	-0,0228**
	HDP	0,00211	0,106	-0,0985	-0,00974
PARTİ ÜYESİ	AKP	-0,00271	-0,223***	0,123*	0,102*
	CHP	-0,00185	-0,135	0,107	0,0304
	MHP	-0,00128	-0,0878	0,0737	0,0154
	İYİP	-0,00230	-0,179*	0,127*	0,0540
	SP	-0,000808	-0,0527	0,0456	0,00795
	HDP	-0,000574	-0,0366	0,0320	0,00517
N	395	395	395	395	

* $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

Güvenlik değerine verilen önem bakımından cinsiyet ve eğitim düzeyinin anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Yaş değişkenine ilişkin kuadratik etki güvenlik değerinde de görülmüş olup etkinin yönünün değiştiği yaş 41 olarak tespit edilmiştir.⁸ Bu kapsamda güvenlik değerinin önemli, çok önemli ve en üst düzeyde önemli bulunma olasılıkları 41 yaştan itibaren her bir yaşta artmaktadır. Başka bir ifadeyle, 41 yaşından genç katılımcılar güvenlik değerine fazla önem vermezken 41 yaştan sonra değere yaklaşımları değişmektedir. Güvenlik değerine verilen öneme ilişkin diğer anlamlı ilişki siyasi partiler düzeyinde gözlemlenmiştir. SP seçmeni, AKP seçmenine göre güvenliği daha fazla olasılıkla önemli (%47) olarak görürken daha düşük oranda (%48) çok önemli olarak belirtmektedir. Bu kapsamda güvenlik değerine AKP seçmeninin SP seçmeninden daha fazla önem verdiği söylenebilmektedir. Ancak AKP üyelerinin de AKP seçmeninden daha yüksek oranda güvenlik değerini çok önemli (%12) ve en üst düzeyde önemli (10) görmesi olasıdır.

5. SONUÇ ve TARTIŞMA

Schwartz Değerler Ölçeği ve Schwartz'ın değer kuramı kullanılarak analizlerin yapıldığı bu çalışmada parti üyeliğinin, desteklenen siyasi partinin, cinsiyetin, yaşın ve eğitim düzeyinin değerler üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Bu çerçevede, çalışmanın yöntem kısmında ortaya koyulan

⁸ Yaş ve yaşın karesinden oluşan fonksiyonda zirve noktası, diğer bir ifadeyle eğrinin (etkinin) terse döndüğü nokta yaş ve yaşın karesinin katsayıları kullanılarak $\frac{0,0244}{0,000596} - \frac{-0,0181}{-0,000442}$ ve $\frac{-0,0670}{-0,000164}$ yaş olarak bulunmuştur.

iki hipotezden ilki “Bir parti örgütüne üye olanlar ile olmayanların uyma, geleneksellik, iyilikseverlik, evrensellik, özyönelim, uyarılım, hazcılık, başarı, güç ve güvenlik değerlerine verdikleri önem arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmaktadır” şeklinde formüle edilmiş ve SPSS 17 programında yapılan Mann-Whitney U testi ile sınanmıştır. Parti ayrımı gözetilmeksizin yapılan analizlerde uyarılım ve güç değerine ilişkin anlamlı bir farklılaşma görülmezken hazcılık değeri dışında diğer tüm değerlere verilen önemin parti üyelerinde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kişilerin bireysel tatminlerini ifade eden hazcılık değerinden parti üyeliklerinin bulunması durumunda uzaklaştığı söylenebilmektedir. Analiz her bir parti için ayrı ayrı yapıldığında ise SP ve İYİP açısından anlamlı farklılıkların bulunmadığı, diğer partilerde ise her değer parti üyeleri ile seçmenler arasında anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. SP ve İYİP’te anlamlı farklılığın görülmemesi sebebi katılımcı sayısının nispeten az olması olabilir. Anlamlı farklılığın görüldüğü değerlerde ise genel olarak parti üyeliğinin değere verilen önemi artırıcı etki yarattığı tespit edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda bir siyasi partiye üye olmanın bireylerin uyma, geleneksellik, iyilikseverlik, evrensellik, özyönelim, başarı ve güvenlik değerlerine verdiği önemi arttırdığı belirlenmiştir. Sonuç olarak yapılan analizler kapsamında çalışmanın ilk hipotezinin büyük ölçüde doğrulandığı söylenebilir.

Sıralı lojistik regresyon yöntemiyle sınanan “Cinsiyet, yaş, eğitim durumu, oy verilen parti ve parti üyeliği uyma, geleneksellik, iyilikseverlik, evrensellik, özyönelim, uyarılım, hazcılık, başarı, güç ve güvenlik değerlerine verilen önemi etkilemektedir” şeklindeki çalışmanın ikinci hipotezi her bir değer için ayrı yapılan analizlerle sınanmıştır. Öncelikle bağımsız değişkenlerin hepsinin tüm değerlerde anlamlı etkiye sahip olmadığı, her bir değerde farklı değişkenlerin etkili olduğu söylenebilmektedir. Analizler sonucunda uyma ve geleneksellik değerleri ile eğitim düzeyi; iyilikseverlik, hazcılık ve güvenlik değerleri ile yaş; uyarılım ve başarı değerleri ile cinsiyet; evrensellik, özyönelim ve güç değerleri ile siyasi parti arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar olduğu ortaya koyulmuştur. Ayrıca burada yapılan analizlerde de genel olarak, bir partiye üye olmanın değere verilen önemi artırıcı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda çalışmanın ikinci hipotezinin de büyük ölçüde doğrulandığı belirtilebilir.

Türkiye’de Schwartz Değerler Ölçeği ile gerçekleştirilen araştırmalar eğitim (Acar vd., 2016; Erbaş, 2018), pazarlama (Korkmaz Devrani, 2010; Benli ve Kızgın, 2020) ve yönetim (Atay, 2003; Özcan, 2012) gibi alanlarda sıklıkla görülmektedir. İlgili yazında, SVS kullanılarak değerler ile siyaset arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalara ise daha az sayıda rastlanmıştır.

Barnea ve Schwartz’ın (1998) İsrail’deki seçmenler üzerinde gerçekleştirdiği araştırma sonucunda, liberalizm ve laikliği destekleyen partilere oy veren seçmenlerin özyönelim değerine daha çok, geleneksellik ve uyma değerlerine ise

daha az önem verdikleri görülmüştür. Caprara vd. (2006) tarafından İtalya'daki 2001 genel seçimlerinde 3044 seçmen ile gerçekleştirilen araştırmada merkez sol seçmenlerinin merkez sağ seçmenlerine kıyasla evrensellik, iyilikseverlik ve özyönelim değerlerine daha yakın oldukları ancak güvenlik, güç, başarı, uyma ve geleneksellik değerlerine daha az önem verdikleri belirlenmiştir. Piurko vd.'nin (2011) 20 ülkede yaptığı araştırmaya göre evrensellik ve iyilikseverlik değerleri liberal ve geleneksel ülkelerde sola yönelimi açıklarken uyma ve geleneksellik değerleri ise sağ partilere eğilimi işaret etmektedir. Söz konusu araştırmaların sonuçları ile CHP seçmeninin AKP seçmenine kıyasla uyma ve geleneksellik değerlerini daha az önemli bulduğunu ve diğer partilerin seçmenlerinin AKP seçmenine göre evrensellik değerini daha çok önemli gördüklerini ortaya koyan bu araştırmanın sonuçları benzerlik göstermektedir. Diğer taraftan AKP seçmeninin iyilikseverliği diğer seçmenlere kıyasla daha değerli bulduğunu tespit eden bu araştırma ile söz edilen araştırmaların sonuçları ters düşmektedir.

Vecchione vd.'nin (2015) 20 ülkede yaşları 14 ile 110 arasında değişen 35116 katılımcı üzerinde yürüttüğü araştırmada siyasi aktivizmin evrensellik ve özyönelim değerleri ile pozitif, uyma ve güvenlik değerleri ile ise negatif yönde ilişkili olduğu ortaya koyulmuştur. Yapılan araştırma ile bu araştırmanın sonuçları bazı değerler açısından örtüşmektedir. Farkas (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırmada Macaristan'da iktidar olan Fidesz'e oy vermenin 2010 seçimlerinde iyilikseverlik ve evrensellik değerleri ile, 2012 seçimlerinde ise güvenlik ve iyilikseverlik değerleri ile pozitif yönde ilişkili olduğu saptanmıştır. Van Herk vd.'nin (2018) Hollanda'daki 8808 seçmen üzerinde yaptığı araştırmaya göre çeşitli değer sınıfları ile oy verilen siyasi parti türü arasında açık bir ilişki bulunmaktadır.

Özgür'ün (2013) 68 kuşağı, 78 kuşağı ve Özal sonrası kuşağın değer farklılıkları ile siyasi kuşak aidiyeti arasındaki ilişkiyi incelendiği çalışmasında, en genç grubun daha muhafazakar olduğu ve aynı kuşaktan olanların benzer değerlere sahip oldukları tespit edilmiştir. Köse (2016a) ise Türkiye'de 22 Temmuz 2007 seçimleri öncesinde siyasal aktörlerin seçmeni ikna çabalarında hangi değerleri ön plana çıkardıklarını belirlemeyi amaçladığı çalışmasında AKP'nin ulusal güvenlik, iç uyum, sosyal güç; CHP'nin başarı ve dürüstlük; MHP'nin ise kendi amaçlarını belirlemek, ulusal güvenlik ve başarılı olmak çatı değerleri üzerine seçim stratejilerini belirlediklerini ortaya koymuştur. Bu çalışmalarda görüldüğü gibi, benimsenen değerler ile siyaset arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.

Her bilimsel araştırmada olduğu gibi bu çalışmada da en doğru sonuçlara ulaşılmasını engelleyen bir takım sınırlılıklar bulunmaktadır. Bu sınırlılıkların ortadan kaldırılabilmesi için gelecekte yapılacak araştırmalarda farklı evren ve örneklemelerde benzer hipotezlerin test edilmesi önerilebilir. Yine farklı değer kuramlarına göre örgüt üyeleri ile vatandaşlar arasında anlamlı bir farkın bulunup bulunmadığı incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, H., Akar, M. ve Baykara Acar, Y. (2016). Sosyal hizmet öğrencilerinin değer yönelimleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(1), 97-118.
- Atay, S. (2003). Türk yönetici adaylarının, siyasal ve dini tercihleri ile yaşam değerleri arasındaki ilişki. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 87-120.
- Bardi, A. ve Schwartz, S. H. (2003). Values and behavior: Strength and structure of relations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(10), 1207-1220.
- Barnea, F. M. ve Schwartz, S. H. (1998). Values and voting. *Political Psychology*, 19(1), 17-40.
- Benli, T. ve Kızıgın, Y. (2020). Schwartz'ın sosyal değerler modelindeki bireysel değerlere göre tüketicilerin çevreye duyarlı tüketim davranışlarının isimsel lojistik regresyon analizi ile incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 995-1009.
- Caprara, V. G., Schwartz, S., Capanna, C., Vecchione, M. ve Barbaranelli, C. (2006). Personality and politics: Values, traits, and political choice. *Political Psychology*, 27(1), 1-28.
- Druckman, N. J. ve Lupia, A. (2016). Preference change in competitive political environments. *Annual Review of Political Science*, 19, 13-31.
- Erbaş, A. A. (2018). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin değer yargılarının incelenmesi. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 5, 58-73.
- Farkas, E. (2018). Discovering the populist turn of Fidesz voters through personal values. *European Consortium for Political Research, General Conference*.
- Goren, P. (2005). Party identification and core political values. *American Journal of Political Science*, 49(4), 881-896.
- Hansen, M. (2015). *Master Math: Algebra 2*. Boston: Cengage Learning PTR.
<https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 27.04.2020.
<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4445.html>, 12.08.1999.
- Korkmaz Devrani, T. (2010). Kişisel değerlerin kuramsal yapısı ve pazarlamadaki uygulamalar. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 49-70.
- Köse, A. (2016a). Değer ve siyaset ilişkisi: 22 Temmuz 2007 seçimi üzerine bir değer analizi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 3(12), 2-19.
- Köse, A. (2016b). 2007 seçiminin siyasal değer haritası: Siyasetçilerin söylemleri üzerine bir değer analizi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 611-636.
- Mair, P., Rusch, T. ve Hornik, K. (2014). The grand old party – a party of values?. *SpringerPlus*, 3(697), 1-10.
- Özcan, U. H. (2012). Birey-örgüt değerleri arasındaki uyumun örgütle özdeşleşme ile ilişkisi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15(29), 25-39.
- Özgür, E. (2013). Yaşa göre değer farklılıkları ve siyasi kuşak aidiyeti. *Sosyoloji Dergisi*, 3(26), 45-76.
- Piurko, Y., Schwartz, S. H. ve Davidov, E. (2011). Basic personal values and the meaning of left-right political orientations in 20 countries. *Political Psychology*, xx(xx), 1-26.
- Reyhanoğlu, M. ve Sirkıntıoğlu, Yıldırım Ş. (2016). Aile işletmelerinde aile değerlerinin örgüt kültürüne etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 574-596.
- Raosoft. (2020, 06 10). *Sample size calculator*. Raosoft: <http://www.raosoft.com/samplesize.html> adresinden alındı.
- Schwartz, H. S., Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., Harris, M. ve Owens, V. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(5), 519-542.
- Schwartz, S. H. (2008). A proposal for measuring value orientations across nations. The Hebrew University of Jerusalem.

Schwartz, S. H. (2008, 07 12). *Draft Users Manual*. 03 14, 2019 tarihinde Cross Cultural Centre:

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:1BKhYkA4kMMJ:crossculturalcentre.homestead.com/DraftManual_SVS_14Feb2009.doc+&cd=8&hl=tr&ct=clnk&gl=tr adresinden alındı.

Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 1-20.

Schwartz, S. H. (2019, 11 18) 15 Kasım 2019 tarihinde sholom.schwartz@mail.huji.ac.il adresine "About SVS57" konu başlığıyla yollanan elektronik postaya verilen cevap.

Sezgin, F. (2006). İlköğretim okulu öğretmenlerinin birey-örgüt değer uyumuna ilişkin algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 48, 557-583.

Van Herk, H., Schoonees, P. C., Groenen, F. J. P. ve Van Rosmalen, J. (2018). Competing for the same value segments? Insight into the volatile Dutch political landscape. *PLoS ONE*, 13(1), 1-24.

Vecchione, M., Schwartz, S. H., Caprara, G. V., Schoen, H., Cieciuch, J., Silvester, J., Bain, P., Bianchi, G., Kirmanoglu, H., Baslevant, C., Mamali, C., Manzi, J., Pavlopoulos, V., Posnova, T., Torres, C., Verkasalo, M., Lönnqvist, J. E., Vondrakova, E., Welzel, C ve Alessandri, G. (2015). Personal values and political activism: A cross-national survey. *British Journal of Psychology*, 106(1), 84-106.

YSK. (2020, 06 10). *İl-İlçe seçmen ve sandık sayıları*. Yüksek Seçim Kurulu: <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2009MahalliIdareler/SecmenSayilari/Ilce.htm> adresinden alındı.

Znaniecki, F. (1965). *Social relations and social roles*. San Francisco: Chandler Publishing Company.

KENDİ HIZINDA ÖĞRENEN OLMAK: YAVAŞ OKUL VE TEMELLERİ
BEING A SELF-PACED LEARNER: SLOW SCHOOL AND ITS PRINCIPLES

Duygu ÇAVUŞOĞLU*, Osman Yılmaz KARTAL**

Geliş Tarihi: 17.06.2020
(Received)

Kabul Tarihi: 17.12.2020
(Accepted)

ÖZ: Bu çalışmada, Yavaş Okul yaklaşımı kavramsal ve teorik temelleri çerçevesinde incelenmektedir. Yavaş Okul yaklaşımının temel karakteristik özellikleri açıklanmaktadır. Temelleri 2001 yılında Maurice Holt tarafından atılmış olan Yavaş Eğitim, çocukların öğrendikleri şeylerin daha çok farkında olması amacıyla yenilikçi yollar arayan öğretmenler, ebeveynler ve akademisyenler tarafından dünya çapında yaygınlaşmaktadır. Yavaş Hareketi'nde bahsedilen yavaşlık yerelleşme, sanat eseri yaratma, kendini keşfetme ve ortaya çıkarma anlamlarına gelmektedir. Yavaş Gıda akımının temellerinde olduğu gibi, yeni edinilen bilginin, yeni yapılan bir işin, ürünün son kullanıcıya ulaşmadan önce özenle gözden geçirilmesi için yeterli zamana ihtiyaç vardır. Çünkü ortaya çıkacak ürünün yapan kişinin güdüsünü ve ilgilerini temsil etme niteliğine ulaşması gerekir. Bu süreçleri yaşarken, insanlar birbirleriyle etkileşime girer ve sosyalleşirler; bu durum da yerelleşmeyi beraberinde getirir. Yavaş Okul Hareketi, eğitim konuları üzerine etraflıca düşünmenin önemini vurgular. Öğrenciler bir şey öğrenirken, normatif bir çerçevenin içerisine sıkışmamalıdır; aksine, bağımsız hareket edebilecekleri, ilgilerini keşfedebilecekleri ve meraklarını ortaya koyabilecekleri bir ortama sahip olmalıdırlar. Yavaş pedagojide öğrenme kişiye özel bir süreç olarak görülmektedir. Yavaş öğrenmenin temel özelliği bireylerin kendi hızlarında öğrenebilmesi ve keşfedebilmesidir. Daha rekabetçi ve telaşlı olma zamanı olarak anılan 21. yüzyılın gerektirdiklerinin aksine, yavaş pedagoji öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini belirleyip, atacakları adımlara karar vermekte daha az bağımlı ve daha özerk bireyler olma imkânı verir.

Anahtar Kelimeler: yavaş okul, yavaş eğitim, kendi hızında öğrenme, derinlemesine öğrenme.

ABSTRACT: In this study, the Slow School approach is examined within the framework of conceptual and theoretical foundations. The main characteristics of the Slow School approach are explained. Slow Education, whose foundations were established in 2001 by Maurice Holt, has been spreading all around the world by the teachers, parents, and scholars who are looking for new innovative ways for their children to be more aware of what they are learning. Slowness in the Slow Movement means localization, creating artwork, and revealing and discovering the self. As it is in Slow Food, the knowledge which has just been gained and the work which has just been done need enough time to be reviewed in order to represent the interests and motives of the maker and to turn them into end products. Also, during this process, people get interacted with each other and socialize,

* dygcvsgl@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8514-1923.

** Doç. Dr. Onsekiz Mart Üniversitesi, oykartal79@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-2922-0069

which ends up with localization, as well. Slow School movement highlights deliberative thinking. When students try to learn something, they should not be stuck in a normative framework, on the contrary; there should be an atmosphere where they can move independently and discover their own interests and present their curiosity. In slow pedagogy, learning is regarded as an individual's private process. The fundamental feature of slow learning is that individuals learn and discover at their own pace. Compared to the requirements of the 21st century, when is the time to become more competitive and fussy, slow pedagogy enables individuals to have less dependency and more autonomy when they determine their own learning process and decide on their steps.

Key Words: slow school, slow education, learning at your own pace, learning deeply.

1.YAVAŞ OKUL YAKLAŞIMI VE FİKRİN DOĞUŞU

Yavaş Hayat denge, yansıtma ve müzakere üzerine vurgu yapar (Honoré, 2004). Modern hayatın hızlı akışına ve insanların günlük hayatın temposuna yetişme telaşına bir tepki olarak doğan Yavaş Hareketi (Smith, 2017), bireyleri hayatı özümseyerek yaşamaya çağıran bir akımdır. Yavaş Hareketi insanların birçok günlük aktivitesini etkilemeye başlamıştır. Bu sayede, bireyler çalışmalarına ya da hareketlerine yeni bakış açıları katmaya yönelmektedirler.

İlk olarak, 1986 yılında Roma'da İspanyol Meydanı'nda McDonald's açılmasına tepki olarak Carlo Petrini'nin Folco Portinari ile başlattığı akım Yavaş Gıda olarak isimlendirilmiştir (Holt, 2002). Bu akımla birlikte Yavaş Gıda ile ilgili yapılan girişimler ve çalışmalar paylaşılmaya ve akımın dünyaya yayılması başlamıştır. 1986 yılında Folco Portinari tarafından yazılan Yavaş Gıda Bildirgesi (Petrini, 2013)'nde, temelde insanın doğayla iç içe olması gerektiği gerçeğini ortaya koyan Yavaş Gıda Hareketi diğer alanlarda da insanların yaşam şekillerini etkilemeye başlamıştır; Yavaş Sanat, Yavaş Seyahat ve Yavaş Para bu çeşitliliğin örneklerindedir (Shaw, Cole ve Russell, 2013).

Yavaş Ontoloji ve akademik yazılar üzerine bir inceleme yapan Ulmer, "yavaş" terimini ve Yavaş Hareketini epistemolojik ve ontolojik açıdan karşılaştırmıştır. Yavaş olmak bilginin üretildiği sürat ve tempoyu ifade ederken, Yavaş Hareketi'nde bahsedilen *yavaşlık* yerellik, önem(lilik), sanat eseri ortaya koyma gibi açılardan değerlendirilerek kendini ortaya koyuş/oluş olarak bahsedilmiştir (Ulmer, 2017). Dolayısıyla, *yavaşlık* terimi kendini ortaya koyuş olarak algılanmakta ve yorumlanmaktadır. Bireyin öğrenmesi açısından bakıldığında bu durum Freire'nin var oluşu açıklamasına benzetilebilir. Freire'e göre öğrenme öğrencilerin kendi varoluşları, çevreleri ile olan ilişkileri ve ilgilerinin bir bütününe dayalıdır (Kincheloe, 2018).

Metaforik olarak Yavaş Okul, Yavaş Gıda'yla özdeşleşmektedir. Yavaş Gıda Hareketi'nin uygulamada dayandığı yaklaşımı anlamak Yavaş Okul'u temellendirmekte yardımcı olmaktadır. Yavaş Gıda Hareketi felsefi bir temele sahiptir. Hayat, hızlı hazırlanmış yiyeceklerden çok daha fazla anlam ifade

etmektedir. Bu akım geleneklerin ve karakterin anlamını topluma tekrar hatırlatan bir misyona da sahiptir. Yavaş Gıda hızlı tüketim için hazırlanmış yiyecekler ve önceden pişirilmiş gıdalara karşı çıkmak ve bunun yanında geleneksel mutfığa, yeme alışkanlıklarına, tariflere sahip çıkmak anlamına gelmektedir (Petrini, 2013). Geleneksel tarifleri almak ya da bitki fidelerinin alış-verişinde bulunmak için birçok topluluk kurulmaktadır. Bu sayede, 21. yüzyılın çok konuşulan olumsuz etkilerinden biri olan izolasyonun önüne geçilebilir ve bireylerin sosyalleşmesinde de artış beklenebilir. Bir başka bakış açısı da, Yavaş Gıda Hareketi'nin sofraya değerleriyle de yakından ilişkili olduğudur. Yemek adabı göz önünde bulundurulduğunda yenilen yiyecekler ile ilgili bir yargıya varmak, sindirmek için gerekli vakti yaratmak ve yemeğin bireyde yarattığı memnuniyetin yansıtılması büyük değere sahiptir (Holt, 2002).

Holt (2002) makalesinde Hızlı Gıda ile Hızlı Okullar arasında bir benzetme yapmıştır. Hızlı Gıda üretimi için çalışanların mutfak sanatları hakkında herhangi bir bilgisi olmasına gerek olmadığı gibi ilkel yetenekler için gereksinimini karşılamaktadır. Müşteriler de, hızlıca midelerini doldururlar ve amaçlarına ulaşmış olurlar. Aynı durum, eğitimi hızlandırmış okullar için de geçerlidir. Bireyler sınavları geçmek için gereken bilgileri hızlıca öğrenirler ya da ezberlerler ve sonuç olarak sınavlarda yüksek not alma şansı elde ederler. Her iki durumda da eksik olan nokta *memnuniyettir*. Yavaş ve tadı alınarak yenen bir yemeğin verdiği haz ile hızlıca mideye tıkıştırılan yiyeceğin verdiği his aynı olmadığı gibi; hızlıca öğrenilen veyahut ezberlenen bilginin hazzı, sindirilerek, anlayarak öğrenilen bilgiyle edinilen haz ile aynı değildir. Yavaş Okul, öğrencilerin derinlemesine öğrenmesi gerektiğini (Holt, 2002) öne sürerken, aynı yiyecekler için söylendiği gibi metaforik olarak bilgilerin sindirilmesi ve diğer bilgilerle marine olması gerektiğini ileri sürer. Buna benzer olarak, akademik çalışmaların da marine edilmeye ihtiyaçları vardır; iyi akademisyen olmak için düşünmeye, araştırmaya, analiz etmeye, iş birliği yapmaya ve çalışmayı tekrardan düzenlemeye ayrılacak zaman büyük önem taşımaktadır (Mountz, Bonds, Mansfield, Loyd, Hyndman, Walton-Roberts, 2015). Yavaş Okul yaklaşımı öğrencilerin doğal meraklarını ortaya çıkarmaya odaklanmış, Yavaş Gıda'dan ilham almış bir yaklaşımdır (Barker, 2012). Öğrencileri doğaya yönlendirmek onların meraklı birer birey haline gelmesi demektir (Rousseau, 1762, çev. 2019). Öğrencilerin merak etmesi, bilgileri derinlemesine öğrenmesi ve öğrendiklerini yansıtmaları için okullarda yeterli imkânların sağlanmasının gerekliliğini savunan Maurice Holt tarafından Yavaş Okul hareketi 2002 yılında İngiltere'de başlatılmıştır (Holt, 2002, akt. Honoré, 2004).

21. yüzyılda okul sistemleri genellikle öğrencilerden hızlı öğrenenler olmalarını beklemektedir. Rekabet ve hızlılık öğrencilere kazandırılmaya çalışılan önde gelen yeteneklerdendir. The Guardian gazetesine verdiği röportajda Yavaş

Okul Hareketi'nin öncülerinden olan Mark Greiner, insanları sınavlara hazırlama sürecini fast food restoranlarında yemeklerin masaya getirilme süreci gibi bir işleme sürecine benzetmektedir (Greiner, 2015). Eğitim de, toplumun birçok birimi gibi McDonald's'ın gıdaları işleme ve servis etme şekline benzemektedir. Öğrenciler mekanik öğrenmeye ve verilen testleri çözmeye yönlendirilmektedirler (Ritzer, 2011). Ancak, eğitimde her şeyin otomatikleşmesi bireyleri olumsuz bir sona sürükleyecektir. Her zaman aynı alışılmış durumların içerisinde yetişen öğrenciler yeniliklere ayak uydurmakta güçlük çekeceklerdir (Gardner, 2019).

Dünyadaki birçok sistemin ekonomik, sosyal ve teknolojik birçok faktörün etkilerinin değişmesi sonucu okullarda da farklı görüşler ortaya atılmaya devam etmektedir. Miller (2007) Amerika'da 1830'larda temelleri atılmış olan devlet okullarına karşı yeni farklı içerikli okul sistemleri doğmaya başladığını, bu sistemlerin bazılarının sosyal reformcu, bireyselliği öne çıkaran ya da romantik sistemler olduğunu ileri sürmüştür. Meksika asıllı bir astrofizik öğrencisi olan Francisco Ramos-Stierle üniversitelerin itaat edilen ya da totaliter yapısı olan yerler olmasından çok eleştirel düşüncenin geliştiği, ilham kaynağı, yaratıcılık, hayal gücü, adalet, özgürlük ve gerçek demokrasinin merkez üssü olmaları gerektiğini ifade eder (Ramos-Stierle, 2017).

Gardner (2019) araştırmakta olduğu zihin yapılarına *eğitilmemiş zihin* haricinde dört yeni çeşit daha eklemiştir. Sentezci zihin, yaratıcı zihin, etik zihin ve saygılı zihin olmak üzere bireyin öğrenme türleri ve kendini geliştirebileceği alanları bu şekilde ifade etmiştir. Bireylere sunulan ezberci sitemde bu zihin yapılarının gelişemeyeceğini de belirtmektedir (Gardner, 2019). Öğrencilerin ezber ya da hızlı öğrenmeden ziyade ihtiyaçları olan şey, olabildiğince özgür bırakıldıkları ve öğrenilecek materyal için kendi ihtiyaç duydukları kadar bir zaman dilimidir. Mark Greiner, öğrenilecek materyalleri derinlemesine keşfedecek vaktin olmasının öğrenen ile materyal arasında kişisel bir bağ kurulmasına imkân sağladığını öne sürmektedir (Greiner, 2015). Yavaş pedagojide öğrenmenin gerçekliği olarak bahsedilen, öğrencinin bilimsel doğruları ve teorileri öğrenip konunun dışında kalması değil, bilgiyi derinden öğrenmesi (Holt, 2002) ve onun bir parçası haline gelmesi anlamını taşır (Harland, 2016).

Aynı durum öğretmenler ve akademisyenler için de söz konusudur. Neo-liberal ekonomin yarattığı hızlılığa ayak uydurmak zorunda kalan akademisyenler çalışmalarını yapabilecek zaman ve mekan yaratmakta zorluk çekmektedirler. Akademik hayatın sürekli artan talepleri akademisyenlerden hep daha fazlasını beklemektedir. Daha geniş sınıflara ders anlatma ya da kısa süre içinde teslim edilmesi gereken işler 'daha fazla' ifadesinin açılımına birer örnektir (Mountz ve diğerleri, 2015). Yavaş olmak öncelikle her şeyi hızlı yapma zihniyetinden çıkmak demektir. Bu öncelikle kişisel, sonra toplumsal bir durumdur. Yavaşlamak insanın güç ve azmine bağlı bir durumdur. Akademisyenler için de yavaş olma özzerkliliği

getirerek, eğitimsel ya da sosyal olarak fayda sağlamayan işler için daha az zaman kaybetmek anlamına gelir (Martell, 2014). St. John's Üniversitesi Öğretme ve Öğrenme Merkezi tarafından yayımlanan bir bültende öğretim elemanlarının aşırı yoğun eğitim programlarının sonucu hissettikleri telaş bir makalede kavramlaştırılmış ve *yetiştirememe korkusu -anupholsteryphobia-* olarak isimlendirilmiştir (Upton, 1999). Bu kavramda kullanılan ek ve sözcüklerin anlamları öğretmenliğin anlamının hızlı çağda değiştiğini de gözler önüne sermektedir. Kelimenin başındaki *an-* ön eki eksiklik, *upholstery* kelimesi döşeme, kaplama -mecaz anlamda bilgiyle kaplama- ve *phobia* kelimesi de korku anlamına gelmektedir. Öğretmenler tarih aralıkları belirlenmiş konuları yetiştirmeye odaklandıkları için zamanlarını etkili geçirememektedirler. Yine de, öğretim üyeleri ve öğretmenler işlerine genelde iç motivasyonla bağlı olan çalışanlardır. Yaratıcı olmak tutku, süreklilik ve azim gerektirmektedir (Berg ve Seeber, 2016).

2. YAVAŞ OKUL YAKLAŞIMININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Yavaş hareket ile ilgili yazında dikkatli, yansıtıcı, farkında, önemsenmiş ve özenli gibi terimlerin bolca kullanıldığı görülmektedir. Yavaş hareketi modern hayatın hız ve değişkenliğine bir tepki olarak doğmuştur. Bu yüzden, zindelik, motivasyon, basitlik, yaratıcılık, farkındalık ve güçlülük gibi özellikleri içinde barındırmaktadır (Shaw, Cole, ve Russell, 2013). Yavaş Okul'un ilkelerinden biri olan bilinçli/farkındalıklı öğrenme *-mindful learning -* zihnin öne çıkan farkları görebilmesi ve yeni şeyleri fark etmesiyle sonuçlanan bir aktif süreçtir. Aktif olarak düşünmek, şu anda kalmak ve öğrenme sürecinin tamamen içine dahil olmak anlamı taşımaktadır (Langer, 2000). Farkındalık bireyi toplumun içinde barınmaktan kaynaklı maruz kaldığı dogma ve yönlendirmelerden uzaklaştırır, bunların getirdiği yanlısımları kırıp zihnini derinlemesine kullanmasına imkân sağlar (Fromm, 2019).

Greiner'e göre Yavaş Okul sistemi hem öğrenci ve öğretmen arasında hem de öğrenen ve öğrenme arasında uzun süreli bir ilişkinin kurulması anlamına gelmektedir. Bu şekilde sistem tartışma, yansıtma ve derinlemesine öğrenmeden oluşan bir süreci kapsamaktadır (Grenier, 2019). Yavaş pedagoji bilgilerin derinlemesine öğrenilmesi anlamına gelmektedir (Holt, 2002). Grenier öğretmenlik yaptığı okul olan Eton'da öğrencileri bir şeyleri yaparken (tecrübe ederken) yeni yollar deneme çabasının (yaratıcı girişimler) yanında, yapılacaklara yönelik duyuşsal kazanımlarının da sağlanmasının gerektiğini vurgulamaktadır (Greiner, 2019).

Yavaş Okul'da, 21. yüzyılda birçok eğitim sisteminde örneklerine rastlanılan aksine, eğitim programları sınavlara ve kesin hedeflere yönelik değildir (Holt, 2002). Kesinleşmiş hedefler ya da sınavlara yönelik oluşturulan programlarda girdi ne olursa olsun çıktılarının belirli ölçütlerle değerlendirilebileceği kesindir. Bu durum öğrenciye işlevsel gelişim olanağı sunmamaktadır. Aynı

zamanda, belirli aralıklarla yapılan sınavlar Yavaş Okul'un felsefesini tehdit edebilecek güçte görülebilir. Öğrencileri değerlendirmeye yönelik ya da not kriterleri doğrultusunda öğretim yapmak onları sınavlara hazırlamak anlamına gelmektedir. Bahsedilen bu süreç öğrencilerin heveslerini örselemektedir (Greiner, 2015). Diğer yandan, standartlaştırılmış sınavların ölçemediği birçok yeteneğe dikkat çekilmektedir; bunlar eleştirel düşünce, motivasyon, süreklilik, zorlukları yenme gücü, heves, vatandaşlık görüşüne sahip olma, farkındalık, öz-disiplin, empati, liderlik yeteneği, sevecenliktir (Bracey, 2001, akt. Holt, 2002). Standartlaştırılmış testlerin ve okul sistemlerinin bireysel farklılığı olan öğrencilerin gelişimine olanak tanıyan bir özelliği yoktur (Kincheloe, 2018). Eleştirel pedagojide karşı çıkılan bu noktaya Yavaş Okul'da da karşı çıkılmaktadır. Öğretmenin ve öğrencinin kalıplaşmış bir sistemin ürünü olarak şekillendirilmesi Yavaş Pedagoji'nin varoluşuna karşı bir durum olarak görülmektedir. Yavaş Okul eğitim programı, öğrencilerin ihtiyacı olan bir entelektüel beslenme sağlar. Bunun sonucunda doğal olarak, öğrenci başarısı sağlanır (Berg ve Seeber, 2016). Böyle bir programla birlikte, mutluluk gibi başarının da ortaya çıkması beklenen doğal bir durumdur.

İsmiyle kapsamının arasında büyük bir fark olan Yavaş Okul kavramı, kavramla ilk karşılaşan veliler için pek çekici olmayabilir. Yavaş Okul denince her şeyi yavaş bir şekilde yapmak akla gelse de aslında pratikte öyle değildir. Yavaş Okul birçok çeşitliliği bünyesinde bulunduran bir yaklaşım olarak düşünülmelidir (Holt, 2002). Birçok farklı sistemden ve kaynaktan derlenmiş, teknolojik eğitsel araçlardan geleneksel yöntemlere ve öğretim elemanlarına kadar geniş kapsama sahip bir sistemdir.

Yavaş Okul yaklaşımı farklı ülkelerde farklı dernekler, okullar ve eğitimciler tarafından uygulanmaktadır. İspanya'da Yavaş Eğitim uygulayan bir okulun müdürü olan Joan Domenech Francesch Yavaş Okul konseptinin gerçekten anlamak ile ilişkili olduğunu şöyle ifade eder:

“Her birey, her çocuk kendine özel bir öğrenme ritmine sahiptir. Bu tarz bir esneklik insanlara her yerde öğrenme ve gelişme imkânı olan bir yer sağlıyor. Sırada not defteriyle oturup öğrenmezler. Birçok şekilde öğrenebilirler; örneğin okul bahçesinde, tiyatro ya da drama yaparken, oyun oynarken, kendi aralarında konuşurken. Geleneksel okullarda öğrencilere söz hakkı verilmezken ve derslerde sessiz olmaları beklenirken, Yavaş Okul öğrencilerin konuşma aktivitelerine katılmasına ve konuşarak öğrenmesine ve yeteneklerini geliştirmesine imkân tanır. Okulun felsefesi budur (Euronews, 2015a).”

İnsanların bilgi anlamında nerede olduğuna ve ne bildiklerine bakmak, ilgilerini göz önünde bulundurmak ve sordukları sorulara kulak vermek gerekmektedir. Böylelikle öğrenciler öğrenme ve keşif yolculuklarına başlarlar. Çin'de bulunan Old Style School'da öğrenciler güne kaligrafi çalışmasıyla

başlamaktadır. Kaligrafi Öğretmeni Li Fulun, kaligrafi yapmanın getirdiği sakinlik hissini ardından öğrencilerin yapacakları aktivitelere daha iyi odaklandıklarını ve daha istikrarlı çalıştıklarını belirtmektedir (Euronews, 2015b). Japonya’da yavaş nesil isimli bir akım başlamıştır. 2002 yılında Yavaş Eğitim olarak isimlendirilen bir sistem uygulanmaya başlamıştır. Terawaki, Kyoto Üniversitesi’nde Sanat ve Tasarım Profesörü, eskiden okullarda öğrencilerin pasif olduklarını, öğretmenlerin her söylediğini ezberlemek zorunda olduklarını ve öğretmenleri beklentisini karşılamak için çalıştıklarını ancak yavaş eğitimle, öğrencilerin düşünmeyi öğrendiklerini ve ders çalışmaya kendi kararlarıyla başladıklarını ve yeni şeyler öğrenmenin memnuniyetini deneyimleme fırsatları olduğunu ifade etmiştir (Euronews, 2015c).

Yavaş Pedagojide zamanın değeri büyüktür. Öğrencilerin orijinal bilgi üretimine yeterli zaman ayırmasını sağlamak hedeflenir. Yavaş pedagoji geleneksel öğretimle karşılaştırıldığında birçok farklılıktan bahsedilir. Örneğin, yavaş pedagoji öğrenenleri bilgi üreticisi olarak görürken geleneksel metotlarda öğrenenler bilgi tüketicileridir. Yavaş pedagoji öğrenenleri derinlemesine düşünmeye, kasıtlı eyleme, gerçek materyalleri kullanarak öğrenmeye ve toplum eleştirisi yapmaya yönlendirir. Geleneksel öğrenme ise rutin düşünme, rutin eylem, direk öğretim ve toplumun yüzeysel ve basit bir şekilde anlaşılması demektir (Harland, 2016).

Yavaş Okul, öğrenenin doğal merakını besleyen ve tatmin eden bir amacı üstlenmektedir ve öğrencilere kendi öğrenme süreçleri ile ilgili keşifler yapma imkânı sağlamaktadır (Doghonadze, 2016). Öğrenciler kendi öğrenme süreçlerini yönetirken içinde buldukları anın farkında olurlar. Langer (2000)’a göre bilinçli farkındalık (*mindfulness*) kişinin işinde yeterlilik düzeyinde artışa sebep olmaktadır. Bu durum hem öğrenen hem de öğretenden açısından büyük bir avantaj olarak ifade edilmektedir. Çünkü yaratıcılıkta ve olumlu düşüncede gelişim gözlemlenmektedir. Fromm (1989, çev. 2019)’a göre farkındalık bireyi özgürleştirdiği gibi ayrıca bir enerji yayar, kişiyi canlandırır ve benliğini bir merkeze kavuşturur. Sonuç olarak, stres seviyesi azalmakta ve daha sağlıklı bir hayat elde edilmektedir.

Emile’in eğitimi için gösterge dilinin büyük önem taşıdığından bahsedilirken her şeyi akılla açıklamaya yönelmenin ve sözcüklere indirgemenin aslında eylemleri geri planda bıraktığı vurgulanmıştır (Rousseau, 1762, çev. 2019). Sınıfta konuları hızlı bir şekilde işlemek yerine öğrencilerin bilgiler üzerine kafa yormalarına zamanları ve imkânları olmalıdır. Hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin düşünecek zamanları olmalıdır; çünkü kasıtlı eylemle bilgi üretimi *yavaş zaman* ister (Harland, 2016). Okullarda öğrencilere ezbere dayalı ya da ritüelleştirilmiş bir eğitim sunmak yerine, onların kavrama becerilerini güçlendirmek gerekmektedir. Bu sayede öğrenciler kendi performanslarının farkına

varabilir ve konuları nasıl kavrayacaklarını keşfedebilirler. Yavaş Okul'un öne sürdüğü kendi hızında öğrenmek (Barker, 2012) öğrencileri değerlendirilecek olmanın stresinden uzaklaştırır. Bireyler yeteneklerini ve hazırbulunuşluk düzeylerini kolayca ortaya koyabilirler (Doghonadze, 2016). Okulların ve öğretmenlerin üzerine düşen görev ise öğrencileri kendi varoluşlarına göre özel olarak değerlendirmek olacaktır (Gardner, 2019). Aynı zamanda, yansıtma ve açık uçlu sorgulama bir lüks olarak görülmemeli aksine, bu gibi teknikler sınıflarda uygulanması gereken başat etkinliklere dahil edilmelidir (Berg ve Seeber, 2016).

Az çoktur, az ama öz ya da az çoktan daha fazladır gibi farklı şekillerde Türkçe'ye çevrilen *less is more* yaklaşımını benimseyen Yavaş Okul bireysel tempo ve benlik gelişimi için geniş imkânlar sağlamaktadır. *Daha çok*'un peşinde koşarken toplumlar eşitsizlik, çevre kirliliği, bozuk ekonomi ve mutsuzluk gibi birçok olumsuz sonuçla karşı karşıya kalmıştır. Bu duruma karşı ortaya çıkmış *az çoktan fazladır* felsefesi temelde bireysel memnuniyet getirir. Daha az iş, daha az uğraşacak şey ve daha az koşuşturma daha fazla aile, arkadaşlık ve yaratıcılık demektir (Andrews ve Urbanska, 2009). Daha az telaş insan hayatına daha çok memnuniyet ve denge getirir. Yavaş Pedagoji de azı çok yapacak bir altyapıyla bireyin memnuniyeti ve bunun sonucunda ortaya çıkan yaratıcılığıyla mutlu öğrencilere sahip olmaktadır.

Yavaş Pedagojide, öğrencilerin severek ve ilgileri dahilinde öğrenmeleri ve meraklarını arttırarak çalışmalarını sürdürmeleri beklenir. Diğer bir deyişle, bu sistem öğrencilerin mutlu birer öğrenen olmasını hedeflemektedir. Pozitif psikolojiye göre, bireylerin öğrenmeleri oluşturdukları olumlu duygularla doğru orantılıdır. Neşe ve ilgi öğrenmeyi arttıran olumlu faktörler arasında görülmektedir. Neşeye dolmuş bireylerin oyun güdülerini artmış olur. Limitleri zorlamaya çalışır ve yaratıcılıklarını geliştirirler. Aynı zamanda, öne çıkan bir fenomen olarak *ilgi* de bireylerde birçok olumlu özelliğin ortaya çıkmasını sağlar. İlgi bir şeye uzaktan bakmak değil 'orada olmak', 'aralarında olmak' anlamına gelen Latince *inter esse* kelimelerinden gelmektedir. Bu yüzden, bir kişinin bir şeye ilgili olması ona uzaktan bakması değil oraya dahil olması, içeride bulunması ya da o işi kendisinin yapması anlamına gelir (Fromm, 1989, çev. 2019). Bunların arasında, kendi var oluşunu / benliğini genişletme, yeni şeyler öğrenme ve keşfetme gibi yönelimler yer almaktadır (Fredrickson, 2001). Harvard'a yeni başlayan öğrencilere giden mektupta bulunan tavsiyeler (Lewis, 2004) arasında öğrencilerin kendilerine esneklik kazandırabilecek seçimler yapmaları bulunmaktadır.

1964 yılında mezuniyetinin üzerine başladığı çalışmalar sonucunda Martin Seligman çocukların olumsuz duyguları yetişkinlerden gözlemleyerek edindiklerini belirtmektedir (Seligman, 1975). Bir şeyin çıkmaza girdiğini düşünmek ve kalıbın dışına çıkmak için çaba harcamamak birçok sosyal deneyle kanıtlanmış birer alışkanlık olarak ifade edilmektedir. Bu durumu Martin Seligman ve Steven F.

Maier bir köpek üzerinde yaptıkları deneyler sonucunda *öğrenilmiş çaresizlik* olarak tanımlamıştır (Cherry, 2019). Ancak, 2000'lerde yaptığı çalışmasıyla çaresizliğin öğrenildiği gibi *iyimserliğin* de öğrenilebileceğini ortaya koymuştur. *Öğrenilmiş iyimserlik* temalı çalışmalarında çocukların yetişkinlerden daha fazla umut etme kapasiteleri olduğunu, çocukların geleceğin tohumlarını taşıyan canlılar olduğunu ve doğanın çocukların güvenli bir şekilde olgunlaşmasını istediğini belirtmiştir (Seligman, 2006). Olumlu duygular dikkat ve algı kapsamalarını arttırmaktadır. Bu sayede bireyler esnek ve yaratıcı düşünmeye başlarlar. Aynı zamanda, kişilerin başa çıkma kaynaklarını da artırır (Fredrickson, 2001). Sonuç olarak, bu tarz olumlu duygularla donatılmış öğrenme atmosferlerinde öğrencilerin duygusal iyi oluşlarının yükseleceği düşünülmektedir. Brennan'ın çalışmasından örnek veren Berg ve Seeber (2016), olumlu duygular yüklenmiş öğrencilerin ve öğretmenlerin topluluk olma bilinciyle grup dinamiklerini de yükselteceklerini ifade etmektedir. Yani, Yavaş Sınıflarda oluşturulmak istenen olumlu atmosfer ve öğrenme ortamları sayesinde hem öğrenciler hem de öğretmenler daha etkili bir düşünme sistemi oluşturmaktadırlar (Berg ve Seeber, 2016).

Akademik çalışmaların dışında öğrencilerin kendilerini tanımaya yönelik ya da hali hazırda ilgilendikleri konular için zaman ayırmaları gerekmektedir (Lewis, 2004). Yavaş okulda, spor, okuma, arkadaşlarla vakit geçirmek, kısa yürüyüşlere çıkmak gibi aktiviteler bireylerin zihinsel ve fiziksel anlamda olumlu bir gelişim göstermeleri için önem taşımaktadır.

Yavaş Okul, Rousseau'nun Emile'de söylediği gibi vücut ve beyinin ahenk içinde olması gerektiğini gözler önüne serer. Düşünme yetisi vücuttan ayrı bir şekilde gerçekleşemez ve sağlıklı zihinsel etkinlikler direkt olarak vücudun sağlıklı olmasıyla alakalıdır (Rousseau, 1762, çev. 2019). İnsanoğlu doğayla şekillenmiş ve yüzyıllar boyunca doğayla iç içe yaşamış bir düşünen canlı olarak ne kadar doğadan uzak kalırsa o kadar eksik hissedecektir. Bu yüzden, insan eğitimini doğadan ayrı düşünülmemelidir. İnsanın zihinsel ve fiziksel gelişimine çevrenin etkisi çok büyüktür; çünkü birey toplumun bir parçasıdır ve toplumsal dokunun dışında düşünülemez (Fromm, 1989, çev. 2019). Bunun ışığında, Yavaş Eğitim uygulamalarıyla bireylerin beden-beyin gelişimleri ve sağlıkları iyi bir halde şekillenecektir. Renete Caine ve Geoffrey Caine (2000), beden ve beyinin birbirleriyle iç içe olduğunu ve onlara tek bir sistem gibi davranmanın gerekliliğini vurgulamışlardır.

Yavaş Pedagoji, Holt (2002)'un da dediği gibi gelenekselden post-modern yöntemlere kadar birçok tekniği içinde barındıran bir felsefedir. Temel ilke bireyin kendini keşfetmesi, kendi hızında öğrenmesi ve derinlemesine öğrenme yapabilmesi olduğundan bu sürece teknolojik eğitsel araçlar da dahil olabilmektedir. Shaw ve diğerleri (2013)'ne göre eğitim sürecinde kullanılan bir araç, süreci yönetiyorsa, bu dikkat dağınıklığına ya da öğrenme sürecinde

sınırlılıkların ve etik olmayan durumların oluşmasına sebebiyet verebilir. Ancak teknolojik aygıtların kullanımı yeni imkânlar keşfetmeye olanak verecek şekilde kullanıldığında ortaya işbirliği, etkililik ve güçlenme çıkacaktır. Benzer şekilde, akademik çalışmalarda *yavaş pedagojinin* uygulanması üzerine yapılan bir araştırmada akademisyenlerin teknolojik iletişim araçları kullanmalarının öğretimlerini ve öğrenme girişimlerini kitlesel olarak paylaşmaları, anlık ve destekleyici dönütler almaları bakımından olumlu bir sonuç vermiştir (Collet, Berg, Verster ve Bozalek, 2018).

3. YAVAŞ PEDAGOJİ'NİN DİĞER UYGULAMALARLA KARŞILAŞTIRILMASI

Tarih boyunca geleneksel okula karşı birçok farklı sistem ve yaklaşım ortaya çıkmıştır. Yavaş Okul bir okul sistemi olmaktan ziyade öğrenme ve öğretme ile ilgili değerleri ve inançları vurgular. Yerelleşmenin değerini vurgulayan Yavaş Gıda Hareketi'nden ilham alarak doğmuş Yavaş Okul, kendine özgü sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısını benimser (Smith, 2017). Bu yüzden Yavaş Pedagoji kişinin kendi hızında öğrenmesini vurgulayan eğitimsel yöntem ve teknikleri kullanmaya açıktır. İşbirlikli öğrenme, proje tabanlı öğrenme, derin düşünme pedagojisi, sosyal yapılandırıcılık, üst bilişsel öğrenme gibi yaklaşım ve yöntemlerle niceliğe değil niteliğe odaklanmaktadır. Bu sistemler az miktardaki öğrenme materyalinin derinlemesine işlenmesine önem verir. Böylece, yeni kavramlar, taze bilgi, gerçek dünya ve birey arasında çoklu bir ilişki kurulmuş olur (Shaw ve diğerleri, 2013). Ayrıca bireyler, Yavaş Öğrenme yoluyla kritik düşünce, farkındalık, bireysel yansıtma, işbirlikli öğrenme, hayat boyu ve kendi kendine öğrenme gibi yetenekleri kazanarak gerçek dünyayı daha iyi anlarlar (Applebee, 1996, akt: Shaw ve diğerleri, 2013). Dolayısıyla, Yavaş Okul'un bireylere farkındalık deneyimini kazandırırken aynı zamanda 21. yüzyılda sıklıkla bahsedilen kritik düşünme, takım çalışması, kendi kendine öğrenme gibi becerilerin de kazanılması açısından zemin hazırlar niteliktedir. Buna ek olarak, Yavaş Okul programlarında öğrencilerin derinlemesine öğrenebilecekleri *az ama öz/az çoktan fazladır -less is more-* felsefesinin benimsendiği bir konu dağılımı olması öngörülmektedir. Bu durum hem öğrencinin özerkliğini sağlamak hem de öğretmene alan sağlamak açısından büyük önem taşımaktadır.

İnsan doğasının doğuştan getirdiği büyüme ve gelişme özelliklerini birincil prensipler haline getiren birçok alternatif sistem vardır (Miller, 2007). Bu alternatif sistemlerden bazıları Yavaş Okul'un prensiplerine de benzerlik göstermektedir. 18. yüzyılda Emile adıyla yazdığı kitabında bir çocuğun nasıl yetiştirilmesi gerektiğini anlatan Rousseau toplumun isteklerindense çocuğun doğal büyümesinin ön plana çıkması gerektiğini ifade etmiştir. Çocuklar bir şeyi onlara dikte edildiği için yapmak yerine kendi kendilerine anlayarak bilgiye ulaşmalıdırlar; yani bilimi öğrenmek yerine icat yapmaları gerekir (Rousseau, 1762, çev. 2019).

Reggio Emilia Yaklaşımında da çocukların meraklarını beslemek gerektiği ve kendi kendilerinin rehberleri olduğu bir programla eğitim almaları istenir (Barker, 2012). Bu sistemde, çocukların zekaları, duygusal, sosyal ve ahlaki potansiyelleri dikkatli bir şekilde geliştirilir ve onlara rehberlik edilir (Gardner, 1998). Derinlemesine öğrenme için kullanılan proje çalışması çocukların çevrelerindeki olguları, olayları ve dikkate değer deneyimleri derin ve tam anlamlandırmalarını ifade eder. Projelerde çocuklar kendi kararlarını vermeye ve kendi seçimlerini yapmaya yönlendirilirler. Çalışmalar öğretmenlerin danışmanlığında ve akranlarıyla iş birliği halinde yapılır (Katz, 1998). Reggio Emilia sisteminin kurucusu Malaguzzi, güçlü ilişkiler kurmanın ve etkileşimin temel bağlayıcı etmenlerden olduğunu ve bu sayede çocukların etkinliklere katılırken aidiyet duygusu ve öz güven geliştirmiş olduklarını belirtir (Malaguzzi, 1998). Reggio Emilia’da eğitimciler ifade edici, iletişimsel ve bilişsel dilleri sentezleyerek kendi düşünce güçlerini oluşturma kapasitesini fark etmiş yeniden bütünleşmiş çocuklar ortaya çıkarmayı amaçlar (Edwards, Gandini, ve Forman, 1998).

John Dewey ile birlikte çalışan Amerikan Eğitimci ve 19. yüzyılda eğitimde ilerici hareket öncüsü Francis Wayland Parker bireyin zihinsel, fiziksel gelişimi ve kendini ifade, sosyal aktivite ve çocukların bireyselliklerini ortaya çıkarabilecek informal öğretimi desteklemektedir (Britannica, 2020). 1885 yılında Parker’ın eğitim üzerine yaptığı konuşması hala geçerliliğini korumaktadır.

“.....Geleneksel öğretmen için genellikle desteklenen güdü belirli derecede beceri ve bilginin edinilmesidir. Beceri ve bilginin kalitesi genelde derslerle ya da geleneksel sınavlarla belirlenmektedir. Bu bir hatadır. Eğitimin bu yanlış güdüsünün tersine, kendim eğitimin gerçek güdüleri olduğuna inanıyorum, bence edinilen beceri ve bilginin insanın gelişimini, beden, zihin ve ruhun ahenkli bir şekilde ortaya çıkmasıdır...” (Yaley, 2018).

Bu bağlamda, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin bireyin kendisini keşfetmesine fırsat sunacak nitelikte olması hedefleniyorsa normatif bir çerçevenin dışına çıkılması gerektiği söylenebilir. Bireyin kendi hür iradesiyle çalışmalarını yürüttüğü özgür bir eğitim ortamında edinilen her bilgi bireyin merakı ve eğilimlerinin bir sonucu olacaktır. Böylece, bireyler kendilerini keşfediyor olmalarının yanında ilgi, merak ve eğilimlerini somut olarak da ortaya koyabilecekleri bir ortam içerisinde var oluşlarını sürdüreceklerdir.

Bireyler bir sistem sunularak eğitim ve öğretime dahil edildiklerinde önceden planlanmış bir program kapsamında değerlendirme kriterleri ve yöntemlerine tabi olmaktadır. Bu durum, kişilerin bireysel farklılıklarını gözlemeyen, “herkese uyan” ya da “herkese uyacak bir kalıp” şeklinde Türkçe’ye çevrilmiş olan “one-size-fits all” yaklaşımında olduğu gibi herkesin aynı eğitimi alıp aynı yetkinliklere sahip olmasını ve sınavlardan geçmesini beklemektedir.

Sonuç olarak Yavaş Okul'un bahsedilen ilkelerine tezat eğitim çıktılarıyla karşılaşılır. Parker (Britannica, 2019) da Fromm (1989, çev. 2019) ve Dewey (1975) gibi öğrenmenin sadece zihinsel bir yanının olmadığını, bedensel ve ruhsal olarak da bir uyumun yakalanması sonucu bireylerin öğrenebildiklerini belirtmiştir. Bu doğrultuda belirtilen özellikler Yavaş Okul'un ilkeleriyle de özdeşleşen bir hal almıştır.

Maria Montessori 1907'te, dönemin eğitim olanaklarıyla çocukların kendi potansiyellerine ulaşamadıklarını ifade etmiştir. Çocukların iç kılavuzları onları gelişim ihtiyaçlarına hizmet eden faaliyetlere iter. Yetişkinlerin övgüleri ve yargılarıyla şekillendirilmemiş ustalık gerektiren bir güdülenme sayesinde bireyler gelişim, anlayış ve uzmanlaşma seviyelerini üst düzeylere taşıyabilirler (Lillard, 2018). Montessori okullarında çocuğun bağımsız olmasına ve keşfederek öğrenmesine önem verilir. Kitaplara gömülmek ya da direk öğretim söz konusu değildir (Barker, 2012). Kendilerini yansıttıkları ve özgürce hareket ettikleri rahat bir şekilde yönetilen bir çevrede olmaları şartıyla çocukların hedeflerini başarabileceklerine inanmıştır. Montessori'ye göre bir çocuğun bilişsel gelişimi onun karar vermekte özgür olmasıyla bağlantılıdır.

Robert Steiner 20. yüzyılda Waldorf adını verdiği bir sistem kurmuştur. Steiner 'beden, akıl ve eller' üçlemesiyle öğrenmenin bütüncül bir süreç olduğunu vurgulamıştır. Waldorf Okulları'nda doğa kavramı önemli bir yere sahiptir. İnsan doğanın bir parçası olarak görüldüğünden eğitimi de doğayla iç içe olmalıdır (Kotaman, 2009). Bir diğer konu ise eğitim çocuğun doğal gelişim evreleri ve özellikleri esas alınarak yapılmaktadır (Patterson ve Bradley, 2011).

Bahsedilen sistemlere benzer olarak Modern Okul da toplumsal dogmalardan sıyrılmış bir şekilde öğrencilerin bireysel özgürlüklerine önem veren bir sisteme sahiptir. Modern Okul'da salt bir amaca hizmet edilmediğinden dolayı öğrencilerin etraflarında bulunan bağımlılıklardan kurtulmaları ve kendi kendilerinin öğretmenleri olabilmeleri için birer yetkin birey haline gelmeleri istenmektedir. Modern Okul çocukların duygu ve isteklerini izleyerek zihinsel gücü ortaya çıkarmayı tasarlamıştır (Ferrer, 2014).

John Dewey ise insanlar farklı sistemlerde farklı eğitimler almış olsalar da kendi sahip oldukları yeteneklerini bir şekilde geliştireceklerine inanmaktadır. Kendi yeteneklerini geliştirebilecekleri bir ortam, gelişmeyi olumlu yönde tetikleyecektir (Dewey, 1916, çev. 2004, akt. Demirel, 2019). Dewey (1997) insanların deneyimlerle hem olumluya hem de olumsuzla yönelebileceklerini düşünür. Bunu deneyimin harekete geçirici bir güç olduğunu söyleyerek ifade etmiştir. Deneyim yalnızca insanın edindiği bir şey olmaktan çok insanın içine işleyerek merakını, amaç ve isteğini etkilemektedir. Diğer yandan, insanın özgür bırakılması öğrenmenin doğasında var olan bir şeydir. Dewey (1997)'e göre hareket özgürlüğü bireyin normal fiziksel ve zihinsel gelişimini sürdürmesi için

önemli bir araçtır. Sağlıklı bedenle sağlıklı zihinle ilişkisini gören Yunan bilginlerinin deyişlerine göre öğrenmenin bu iki yapıyla bağlantısını vurgular. Aynı zamanda, John Dewey, eğitimin normatif bir taslağı olmasının bireyin kendi tecrübesiyle öğrenmesinin önüne geçtiğini ifade eder.

“Eğitim, bilimsel gerçekler ve doğrular hariç her şeyi göz ardı etmiş bilginin skolastik anlayışın etkisi altında kaldığında, aktif olarak bir işi yapma, bedeni dahil etme, materyali inceleme gibi öncül ve giriş meseleleri görmezden gelir. Bu durumda, öğretim öğrenenin amacından izole bir şekilde yapılır, yalnızca ezberlenen ya da talep üzerine yapılan bir iş halini alır. Gelişimin doğal ilerleyişi incelendiğinde, buna 3 baş gösterir” (Dewey, 2001).

Sonuç olarak yüz yıllardır süre gelmiş ve zaman zaman kendini yenilemiş eğitim sistemleri bazı kesimlere yeterli ya da uygun gelmemiş ve ortaya alternatif sistemler çıkmıştır. Yavaş Okul da bu akımlardan biridir. Jean Jacques Rousseau’dan John Dewey’e kadar incelediğimiz eğitim ile ilgili sunulan alternatif bakış açılarına göre bireysel varoluşun öne çıktığını söyleyebiliriz. İncelenen sistemler ve görüşler bireyin merakını uyandıracak öğrenme ortamlarının önemini ortaya koymuştur. Bunun yanında, öğrenme hem zihinsel hem de fiziksel süreçlerin bütünü olarak görülmektedir. Beden ve zihin uyumu derinlemesine öğrenmenin gerçekleşmesi ve farkındalığın oluşması için gereklidir. Ayrıca, bireye bilgileri dikte etmek yerine özgür iradesiyle keşfetmeye yönelmesini sağlamak öğrenmenin doğasını bozmayacak ve bireyin kendini keşfetmesine zemin hazırlayacaktır. Yavaş Okul tüm bu özelliklerin sentezlendiği bir pedagoji olarak öne çıkmaktadır.

4.YAVAŞ OKULDA EĞİTİM PAYDAŞLARI OLARAK ÖĞRETMEN, ÖĞRENCİ VE EBEVEYN

Üniversite düzeyindeki eğitim kurumlarının rekabetçi, özelleştirilmiş ve etkililiği öne çıkaran rasyonel yaklaşımları sonucu hem öğrenciler hem de akademisyenler tarafından Yavaş Araştırma çağrıları artmaktadır. Bu bağlamda, yenilikçi ve yaratıcı düşünmeyi kapsayan derin bilişsel süreçler için zamanın önemli bir etmen olduğu öne sürülür. Düşünmeye ayrılacak zaman ve özgürlük, bireyin kendini tecrübe etmeye kaptırması ve bilgiyi özümseyip yansıtması Yavaş Pedagoji’de istenilen ve beklenen süreçlerdir (Hartman ve Darab, 2012). Dolayısıyla, akademik hayatta da Yavaş Pedagoji arayışları yer bulmaya başlamıştır.

Öğretmen sınıfa nefessiz, acele içerisinde ve aklı dolu girdiğinde, ders iyi geçmez ve öğretmen öğrenciler ile işlediği konu arasında bir bağlantı kurmakta zorluk çeker (Berg ve Seeber, 2016). Ancak, buna zıt olarak *yavaş sınıf* içerisinde zaman hem öğrenciler hem de öğretmenler için motivasyon kaynaklı olarak hızlı bir şekilde akıyormuş gibi algılanır. Öğrenciler, işleyeceği konu hakkında heyecanı olan öğretmenler istemekteler. Durum böyle olduğunda, öğrencilerin de konuyu anlamak için çaba sarf ettikleri görülmektedir (Berg ve Seeber, 2016).

Eleştirel pedagoğlara göre, 21. yüzyılda öğretmenlerin vasıfsızlaştırılması ve müfredatın dilsizleştirilmesi öğretmenleri üreten bireyler olmaktan çok birer bilgi taşıyıcısı ve kullanıcısı haline getirir (Kincheloe, 2018). Yavaş Pedagoji öğretmeni her süreçte bir öğrenen olarak düşünür ve öğretmenin de süreç içerisinde kendini keşfetmesi, yenilemesi ve merakını ortaya koymasını sağlar. Yavaş Okul'un öğretmeni de eleştirel bir öğretmen gibi ontolojik bilgiyle ilgilenir. Öğretmenin bu süreçte kendini öğrenci gibi düşünerek olası her durumdan bir şeyler öğrenmeye açık olması kişiliğinin biçimlenmesi açısından büyük öneme sahiptir (Kincheloe, 2018).

Yavaş okul öğretmeni, insana, doğaya, bilgiye ve kendisine değer veren bir profile sahiptir. Hem eğitim anlayışında hem de yaşam felsefesinde hayatın koşturmacasıyla kendine ve topluma yabancılaşan bir birey olmaktan çok, uyarıcıların baş döndürücü karmaşıklığı karşısında eleştirel bilinçli seçimleri ile öze ulaşma amacıyla olan bir birey karakterini yansıtmaktadır. Şeyleşmeye (insanın nesneleşerek özünden uzaklaşması) ve şeyleşme aracı olmanın karşısında olup, özerk özne olma hedeflerinde kendisine, öğrencilere ve topluma kılavuzluk etmektedir. İster mikro ister makro politikalar kapsamında kullanılacak her bir birim bilgiyi, satın olarak tüketmek yerine, kendisi inşa ederek üretmek idealine sahiptir. Bilginin satın alınmasını basit bir eylem olarak görmez; satın alınan bilginin değerinin, yabancılaşma ile ödendiğinin farkındadır. Dolayısıyla eğitim anlayışında epistemik şiddet ve epistemik köleliğe karşıdır. Epistemik özgürlük savunucusudur. Bu özellikleri ile yavaş okul eğitimcisi, öğretmenliği bir iş olarak görmek yerine bir yaşam tarzı olarak görür.

Yavaş okul kapsamında ebeveyn bakış açısı da farklılaşmaktadır. 21. yüzyıl ebeveynlerinin müthiş rekabet algıları çocuklarını da hızlı bireyler haline getirmektedir. Carl Honoré (2004) Samuel Johnson'ın bir sözü ile ebeveynlerin rekabet duygularının 18. yüzyıla dayandığını örneklendirmiştir: "Siz standın önünde durup çocuğunuzun hangi kitabı okuyacağına karar vermeye çalışırken, diğer çocuk her ikisini de okuyup bitirmiş olacak.". 21. yüzyılın 7/24 işleyen ekonomisi bireyleri her zamankinden daha ileride olmaya zorlamaktadır. *Aşırı ebeveynlik* dürtüsel olarak bireylerin çocuklarını mükemmelleştirmeye çalışmalarını ifade eden yeni bir kavram olarak ortaya atılmıştır (Honoré, 2004). Hatta, bebek sahibi olmak istediklerinde, çocuğun cinsiyetine kadar karar vermeye eğilim gösteren ebeveynler bu süreci de McDonalddırlarmaktadır. Bir mühendislik, üretim ve metalaştırma sürecine dönen bu durum çocukların birer proje olarak görülmesine ve doğum sürecinin de insanın doğal sürecinin dışında bir hal almasına sebebiyet vermektedir (Ritzer, 2019). Türkiye'de örneklerini gördüğümüz gibi başta Amerika ve ardında Avrupa'da ebeveynler henüz bebekleri doğmadan onların geleceklerini planlamaya başlamaktadırlar. Hangi okula gideceği, hangi mesleği seçeceği, nasıl giyineceği ile ilgili hakkında pek çok karar

verilmiş olan bebekler, doğmalarına bir süre kala *baby shower* olarak bilinen doğum öncesi partiyle anne karnında çeşitli fotoğraf karelerinin öznelere ya da nesnelere haline gelmektedirler. Doğumları kayıt altına alındıktan sonra da programlanmış bir şekilde her ay yapılan fotoğraf çekimleri, entelektüel ya da zeki olmalarını sağlayacağı varsayılan müzikler eşliğinde günlük aktivitelerine devam etmeleriyle daha ilk günden aşırı yoğun bir programları vardır. Yetiştirilmesi gereken pek çok aktivite, öğrenilmesi gereken kelimeler, hızlıca konuşmaya ve yürümeye başlamaları için yapılan çeşitli etkinliklerle çocuklar adeta bir hız yarışındadırlar. Aksine, eğitimciler ve veliler, çocuklara dünyayı ve kendilerini keşfetmeleri için zaman vermelilerdir. Birçok okul, eğitim koçu ve aile, çocuklara proje gibi davranmak yerine insan olarak davranma yolları bulmak için çalışmaktadır (Honoré, 2008). Bu kapsamda, ebeveynlerin eğitimin niteliğine ilişkin bakış açılarının zayıfladığı, eğitimin bir özgürlük aracı olmaktan çok kitle endüstrisinin popülerleştirdiği kaynaklara erişim aracı olarak yorumladıkları bir profile sahip olduğu söylenebilmektedir. Öğrenmenin doğasını sunileştirerek, bunu rasyonelleştiren bir karakter sunmaktadır. 21. yüzyıl ebeveynlerinin bu yaklaşımları Yavaş Okul kültüründe yer bulmamaktadır. Buna zıt olarak, eleştirel bilinçli otonom birey olma çabasında, çocuğunun eğitim yaşantısını bir satın alma olarak görmekten çok değerli ve biricik bir yaşam alanı olarak gören, sorumluluklarının bilincinde olup eğitime ilişkin stereotipleri rasyonelleştirme karşıtı olan ve entelektüel arayış içinde olan bir ebeveyn profili öne çıkmaktadır.

21. yüzyılda karşılaşılan sorunlardan biri tüketimin çocuklukta da etkilerinin direk görülebilmesidir. Gençlerin beden imajlarından marka tüketimine kadar takıntılı karakterler haline gelmesi erken yaşlara dayanmaktadır. Çocukluk bile kısalmaya başlamış ve yaşlarından önce ergenlik belirtileri gösteren çocuklara toplumun her kesiminde rastlanmaktadır (Honoré, 2004) Yavaş felsefenin amacı ise çocukların oldukları yaşın güzelliklerini yaşamaları, kendilerini kendi tempolarında keşfetmeleridir. Çocuklar benliklerini öğrenmeden çevrelerini doğru bir şekilde anlayamayacaklardır. Benlik gelişiminde motivasyon en etkili öğedir. Motivasyon temele alınarak çocuklar yararlı işlere yönlendirilebilirken, manipülasyon yoluyla kendisine ve topluma zarar veren bireyler de yetiştirilebilir (Kincheloe, 2018). Aksi bir durumda, başkalarının yönlendirmelerine göre hareket eden bireyler yetişmiş olur. Honoré (2004) çocukların kendi doğalarında hızlı olmadıklarını, bunun aksine çevrelerini oluşturan diğer bireylerin onları hızlı olma kalıbına soktuğunu yazmıştır. Reklamcılar çocukların erken yaşta birer profesyonel tüketici olmalarına sebep olur. Okullar onlara saat ile yaşamayı ve zamanı mümkün olduğunca hızlı yaşamalarını öğretmektedir. Çevrelerinde bulunan her şey çocuklara daha az olanın asla daha çok kazandıracağını düşündürmemektedir. Her zaman daha hızlı daha iyi demektir. Çocuklara seslenirken en sık kullanılan

ifadeler bile ‘Hadi’, ‘Çabuk ol’dur. Bunun başlıca sebepleri arasında ebeveynlerin birbirleri arasındaki rekabet ilişkisi vardır (Honoré, 2004).

Yavaş Okul’un da savunduğu çocuklara çocukluklarını geri verme düşüncesi Endüstri Devrimi’ne dayanmaktadır. Çocukluğa masumiyet ve hayal gücü çağı olarak bakılması Romantik Hareket ile doğmuştur. Eğitimciler ve ebeveynler 21. yüzyılda gençlere yavaşlamak ve çocuk olabilmek için fırsatlar yaratma girişiminde bulunmaktalar (Honoré, 2004).

Okullarda normatif bilgi ahlaki ve etik davranışların ne olduğunu belirlemede merkezi bir rol oynar (Kincheloe, 2018). Eğitimin amaçları normatif olarak belirlenirse kişinin kendini keşfetmesi ve özerkliğini sağlamasına olanak sağlamayabilir. Yavaş Pedagoji öğrencilere kendi kendine öğrenme becerisini kazandırabilir. Kendi kendine öğrenme bireyin hızını, öğrenme stilini, öğrenme stratejilerini kendisinin belirlemesi ve bu doğrultuda öğrenme sürecini yönlendirmesi anlamına gelir. Öğretmen öğrencinin güdülenme sürecini doğru yönetmesi ve kazanımların öğrenilmesi için rehberlik eder. Öğrenci özdenetim becerisiyle yaptığı çalışmanın farkında olarak süreci yönetir (Şahin ve Erden, 2009). Öğrenci bu süreçte kendi yeteneklerinin ve yapabileceklerinin farkına varır. Öğrenciler çevre ile büyük oranda etkileşim içerisindedirler (Kass ve MacDonald, 1999). Dolayısıyla, yavaş okul ideal ve organik bir kültür inşa süreci sağlar.

5.YAVAŞ OKUL’UN KATMA DEĞERİ

Yavaş olmak kendi hayatının ritmini belirlemektir. Ne zaman ne kadar hızlı gitmek gerektiğine siz karar verirsiniz. Burada savaşını verdiğimiz şey kendi tempomuzu belirleme hakkına sahip olmaktır (Petrini, 2001). Okul sistemlerinde öğrencilere dayatılan her şey öğrencinin bağımsız birer düşünen olması için bir imkân tanımamaktadır. Kendi fikirlerini oluşturmak için zaman bulamayan öğrencilerin belirli bir süreden sonra buna ihtiyaçları da tamamen ortadan kalkar. Bu duruma tamamen alışmış ve bunu bir hayat tarzı haline getirmiş bireyler yetiştiren bu standart sistemler kendilerini uzun süre var edebilmektedirler. Bir çocuğun zihninde aklın yerine otorite koyulursa artık düşünemeyecek ve başkasının düşüncesinin ürünü olacaktır (Rousseau, 1762, çev. 2019). Sistemin çıktıları olarak bireyler artık durumun vahametinin farkında olmadan yetişkin hayatlarını sürdürmeye devam ederken, sahip oldukları çocuklarına da aynı eğitimi tekrar ettirir ve hatta onları daha yoğun bir baskının içerisine bile sokabilirler. Bireysel farklılıkların önemsenmediği, kişisel fikirlerin değer görmediği, aynılığın övüldüğü bir toplum bireylerin farklı düşünce sistemleri üretebilmeleri için bir çıkmaz oluşturmaktadır. Bu noktada, bireylerin içsel doğal itkileri onlarda içinde buldukları fanustan çıkma isteği yaratabilir ya da kendi hayatlarını iplerini ellerinde tutma arzusu doğurabilir. Eğitimde *yavaş hareketi*, kişilerin kendi benliklerinin farkına varma, öz keşif ve kendi kendine yardım edebilme gibi öznel becerileri geliştirebilmesine olanak tanıyacaktır. Kendi kendine öğrenen çocuk

gücü ölçüsünde ilerler ve zihni de bedeni gibi yorulduğundan öğrendiklerini belleğine taşıdığında kavrayış gerçekleşir ve edindikleri kendinin olur ((Rousseau, 1762, çev. 2019). Birçok okulun, topluluğun, eğitim koçunun ve ailenin -daha önce bahsi geçtiği gibi-çocukları birer proje olarak değerlendirmek yerine onlara insan olarak davranmaları sonucu daha mutlu, daha sağlıklı ve kendi dünyalarında kendi izlerini bırakabilecek çocuklar olarak büyüdükleri ortaya çıkmıştır (Honoré, 2008). Yavaş Okul'da öğrencilerin yavaş hızda öğrendiklerinde daha iyi öğrendiklerinin altı çizilmiştir (Holt, 2002).

Dewey (1997) bireyin toplumdan etkilendiğini ve deneyimlerini bu doğrultuda topluma bağımlı olarak yaşadığını belirtmiştir. Bireylerin hızlı hareket etme temelli zihin yapısını değiştirmeleri bir kelebek etkisi yaparak toplumu da etkileyecektir. Bu bağlamda daha önce bahsedildiği gibi kendini tanıyan ve öncelikle benliğini kendine kanıtlamış sağlam beden ve zihinlerden oluşan bireyler toplumsal farkındalık yaratabilir ve bu süreç toplumun her mecrasında olumlu sonuçlar ortaya çıkarabilir. Bağımsız, kararlarını verebilen ve yaratma cesaretine sahip bireyler ortaya çıkarabilecek Yavaş Okul sağlıklı toplumların şekillenmesine katkı sağlayabilecek potansiyele sahip görünmektedir.

6. SONUÇ VE TARTIŞMA

Yavaş Gıda hareketinden ortaya çıkan birçok yenilikçi yaklaşımın yanında *Yavaş Eğitim* de popülerleşmektedir. Yavaş eğitim *yavaş okul*, *yavaş öğretim programı* ve *yavaş pedagoji* gibi birçok yeni konsepti de yanında getirmektedir (Shaw ve diğerleri, 2013). Yavaş Pedagoji isminin ilk etapta kişilerin zihinlerinde bir buhran olarak imgelense de, düşüncenin, aslında bireyde filizlenmesi, yeşermesi ve özümsemesine imkân tanıyan bir akım olarak doğmuştur. Globalleşerek toplumların ihtiyaçlarının aynılaştırılması ve bireyin kendinin olarak düşündüğü ihtiyaç ve hayat tercihlerinin önceden otoriteler tarafından belirlenmesi 21. yüzyılın getirdiği kaos ve telaşın sonuçlarındandır. Bu yüzden, toplumun ihtiyacını karşılamak için kurulan düzenlerden biri olan okullar da bu hızdan etkilenmiştir. Eğitimde bireysel farklılıkların gözetildiği ne kadar çok vurgulanıyorsa aslında o kadar az uygulamaya geçirilmektedir.

İnsanlar için zaman kavramı değişmiştir. Artık zamanın ne kadar çabuk geçtiğini anlayamama/kavrayamama, Ritzer (2011)'in belirttiği gibi her şeyin kalıplar içerisinde sunulmasındandır. Eğitim bu hızlılık ve telaş kültüründen nasibini alarak sistemleri tekelleştirmiş, sistemde standart ölçme-değerlendirmeye daha fazla yer vermiştir. Bireyler okul hayatlarına başladığından itibaren bu standart testlere göre bilgi düzeyleri ölçülmekte ve gelişimleri çıkan sonuçlara göre değerlendirilmektedir. Standartlaştırılmış ödevler kontrol zamanını azaltmak için cazip görünmektedir; ancak öğrencinin yaratıcılığı ve merakı engellenmekte ve anlamlı dönüt verme imkânı azalmaktadır.

21. yüzyıla kadar 18. yüzyıldan başlayarak geleneksel eğitim karşısında birçok alternatif sistem ortaya atılmış ve uygulamaya konulmuştur. Bu tür sistemler var olan düzenin bireylerin kendi doğalarından uzaklaşmasına karşı doğmuşlardır. Ne yazık ki, bireylerin gelişimi, ihtiyaçları göz ardı edilmekte, çevreyi anlamaları için zaman ve imkân sunulmamaktadır. Yavaş Okul bireylerin çevreyi anlamaları, beden ve zihin dengesini kurmalarının gerekliliğini savunarak doğmuştur. Kendi doğalarını keşfetmeye olanak bulacak öğrenenler, öğretmenler ve araştırmalarını rekabet ve telaş içinde yetiştirmeye çalışmak yerine Yavaş Gıda'da olduğu gibi marine edebilecek zamana sahip akademisyenlerle pozitif bir gelişim ve ilerleme olacağı umulmaktadır. Yavaş Pedagoji bireyin öz farkındalığının yanında çevreyi de fark etmesini ve anlamasını sağlayacaktır. Bu sayede, bireyler kendi kararlarını verebilecek ve seçimlerini yapabilecek özgürlüğe sahip olacaklar ve yeni deneyimlerden çevrelerindeki olgulardan sonuçlar çıkarmayı öğrenebileceklerdir.

Yavaş Okul Hareketi, devlet okullarında uygulanabilirliğinin düşük olduğu ve gerçekçi olmadığı var sayılarak eleştirilmektedir (Greiner, 2015). Birçok öğrenci merkezli öğrenme ortamlarına rağmen, eğitim iklimi sınavlara, siyasi yönelimli son-ürünlere ve ulusal standartlara yönlendirilerek devlet kontrolünden her zaman etkilenmektedir (Miller, 2007). Bu yüzden, alternatif sistemler, romantik pedagojiler ya da küreselleşmenin getirdiği telaşa karşı gelişen yeni sistem ve akımlar varlıklarını sürdürmekte zorlanmaktadır.

Yavaş Okul'un kabul edilememesi sebeplerinden biri de, hızlıca başarıya ulaşması gerekenler için uygun olmadığıdır (Harland, 2016). Japonya'da denenerek başarılı bir şekilde işlemediği ya da Japonya'nın gereksinimlerini karşılamadığı için *yavaş nesil* akımının kısa sürede sonlandığı buna örnek gösterilebilir.

Greiner (2015) İngiltere Eğitim Sistemi'nde hızlı olmaya yönelik bir değişimin yaşandığını ifade etmektedir. Değişimin yoğunluğunu tekerleklerin git gide daha hızlı döndüğü bir araç metaforuyla açıklamaktadır. Bu durumun el freni çekiliyken çalışan bir araç gibi olduğunu ve sonunda çarkların ve tekerleklerin araçtan ayrılacağını söylemektedir. Burada, çark ve tekerlek olarak eğitim sistemlerinin elediği ya da arkada bıraktığı hayal kırıklığına uğramış öğrenci ve öğretmenler ifade edilmektedir. Eğitimin amacının tam olarak ne olduğu ile ilgili bir karmaşadan bahsedilmektedir (Greiner, 2015). Bu durum, Türkiye için de geçerlidir. Bireylerin bir şeye yetişme telaşında olmasını ve hayatlarını kendi özlerini anlama fırsatları kalmadan, isteklerini öğrenemeden, kendilerini keşfedemeden, eğitimin de dahil olduğu önceden düşünülmüş ve planlanmış yaşam çerçevelerine dahil olarak yaşayıp bitirmelerini gerektirmektedir.

Özetle, teknolojik gelişmelerin ön planda olduğu, hayatın akış hızının gitgide arttığı bir ortamın içerisinde zaman yalnızca sayısal olarak insanları programlamak için kullanılan bir ifade sistemi haline gelmiştir. Bir bebekten bir yetişkine kadar herkes önceden belirlenmiş zaman çizelgeleri içerisinde hayatları sürdürmekte ve

Ritzer (2019)'in de ifade ettiği gibi paket programlarla dolu tercihler vermekteler. Bu sürecin bir ürünü olarak ortaya standartlaştırılmış eğitim paketlerinin çıkması şaşırtıcı değildir. 21. yüzyıl eğitim sistemleri, bireysel farkındalığı göz ardı eden ve bireyin varoluşu ile ilgilenmeyen; ancak sonuç odaklı ve başarı olarak tanımlanan önceden belirlenmiş skorları elde etme yarışından oluşmaktadır. Rekabet, ezber, hız ve robotlaşma gibi etkilerini gözlemlemekte olduğumuz öğrencilerin eksikliklerini tamamlamak için ya da bunları en başından engellemek amacıyla ortaya çıkan akımlardan bir tanesi de Yavaş Okul Hareketi'dir. Öğrencilerin doğaya yakın olmalarına, bilgileri derinlemesine öğrenmelerine, öğrendikçe kendileri keşfetmelerine, merak ve ilgilerine yönelerek varoluşlarını ortaya koymalarına imkân sağlayabilen temelleri ve prensipleri olan Yavaş Pedagoji yeni ideal sistemlerden görülmekte ve yaygınlaşmaktadır. Bunun yanında, öğrencilerin farkındalık bilinci kazanmış ve kendi kendine öğrenen bireyler haline gelmesi de beklenen bir durumdur. Devletlerin ya da özel kurumların eğitim programlarında yerleşmeye yönelerek öğrencilerin bireysel farklılıklarını ortaya koydukları ve özgür kararlar vererek kendi hızlarında kendi öğrenmelerini yönettikleri yenilikçi bakış açılarını benimsemeleri önerilmektedir. Az çoktan fazladır yaklaşımıyla eğitim programlarında konu içeriklerinin derinlemesine öğrenmeye göre düzenlenmesi bireylerin derinlemesine öğrenme yaparak yaratıcılıklarını arttırmalarına zemin hazırlayabilir. Bu kapsamda Yavaş Okul uygulamalarına yönelik teorik ve ampirik incelemelerin/araştırmaların gerçekleştirilerek, Yavaş Okul'un sahip olduğu pedagojik potansiyellerin derinlemesine incelenmesi önerilmektedir. Ayrıca, eğitim politikacıları, uzmanları ve uygulayıcıları tarafından Yavaş Okul yaklaşımının eğitim sistemlerine dahil edilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Andrews, C., & Urbanska, W. (2009). *Less is More*. Canada: New Society Publishers.
- Applebee, A. N. (1996). *Curriculum as Conversation*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Barker, I. (2012). Find the time for slow education. *Times Education Supplement Scotland*, 26(2290).
- Berg, M., Seeber, B. K. (2016). *The Slow Professor*. University of Toronto Press.
- Bracey, G. W. (2001). The 11th Bracey Report on the condition of public education. *Phi Delta Kappan*.
- Britannica, T. E. (2020). *Francis Parker*. Encyclopædia Britannica. 25.04.2020. <https://www.britannica.com/biography/Francis-Parker>
- Caine, R., Caine G. (2000). 12 Brain/Mind Natural Learning Principles, NLRI.ORG.
- Cherry, K. (2019). The cycle of poverty can lead to learned helplessness. K. L. Heitkamp (Dü.) içinde, *Learned Helplessness*, Greenheaven Publishing.
- Collet, K. S., Berg, C. L., Verster, B., & Bozalek, V. (2018, Kasım 6). Incubating a slow pedagogy in professional academic development: an ethics of care perspective. *South African Journal of Higher Education*, 32(6), 117-136.

- Demirel, F. (2019). John Dewey ve İsmail Hakkı Tonguç'un düşüncelerine göre insan doğasının eğitimle ilişkilendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 52(3), 967-987.
- Dewey, J. (1997). *Experience and Education*. Touchstone.
- Dewey, J. (2001). *Democracy and Education*. A Penn State Electronic Classics Series Publication.
- Dewey, J. (1916, çev. 2004). *Demokrasi ve eğitim* [Democracy and Education]. (T. Göbekçin, Çev.). Ankara: Yeryüzü Yayınevi.
- Doghonadze, N. (2016). Slow education movement as a student-centered approach. *6th International Research Conference on Education, Language & Literature*, (s. 65-73).
- Edwards, C., Gandini, L., & Forman, G. (1998). Conclusion: final reflections. C. Edwards, L. Gandini, ve G. Forman (Ed.) *The Hundred Languages Of Children: The Reggio Emilia Approach—Advanced Reflections* içinde. Ablex Publishing Corporation.
- Euronews. (2015a). *Slow education in spain: Taking time to learn*. <https://www.youtube.com/watch?v=EKe8s14ZBHE>. Erişim tarihi: 25.02.2020.
- Euronews. (2015b). *Slow education: Back to the roots of Chinese culture*. https://www.youtube.com/watch?v=v_ukxIUIGyI. Erişim tarihi: 25.02.2020.
- Euronews. (2015c). *Slow education: Less test-focused, personalized schooling*. <http://www.euronews.com/2015/06/12/slow-education-less-test-focused-personalised-schooling>. Erişim tarihi: 25.02.2020.
- Ferrer, F. (2014). *Özgür Eğitim: Modern Okulun Kökenleri*. İstanbul: Pales Yayınları.
- Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology. *American Psychologist*, 56(3), 218-226.
- Fromm, E. (1989, çev. 2019). *Olma Sanatı*. İstanbul: Say Yayınları.
- Gardner, H. (1998). Foreword: Complementary perspectives on Reggio Emilia. C. Edwards, L. Gandini, ve G. Forman (Ed.), *The Hundred Languages Of Children: The Reggio Emilia Approach—Advanced Reflections* içinde. Ablex Publishing Corporation.
- Gardner, H. (2019). *Eğitilmemiş Zihin*. ALFA Bilim.
- Greiner, M. (2015). *UK education mimics the worst aspects of a McDonald's production line: Interview by H. Welham*. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/teacher-network/2015/mar/08/uk-education-mimics-the-worst-aspects-of-a-mcdonalds-production-line>. Erişim tarihi: 25.02.2020.
- Greiner, M. (2019). *The Profile by P. Wilby : Eton master who wants pupils to learn very*. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/education/2019/aug/13/eton-master-wants-pupils-learn-slow-education-mike-grenier#:~:text=Eton%20master%20who%20wants%20pupils%20to%20learn%20very%20slowly,crammed%20curriculum%2C%20argues%20Mike%20Grenier>. Erişim tarihi: 25.02.2020.
- Harland, T. (2016). Deliberate subversion of time: slow scholarship and learning through research. F. Trede, ve C. McEwen (Ed), *Educating the Deliberate Professional: Preparing for future practices* içinde. Springer.

- Hartman, Y., Darab, S. (2012). A call for slow scholarship: A case study on the intensification of academic life and its implications for pedagogy. *The Review of Education, Pedagogy*, 34, 49-60. doi:10.1080/10714413.2012.643740
- Holt, M. (2002). It's time to start the slow school movement. *Phi Delta Kappan*, 84(4), s. 264-271. doi:https://doi.org/10.1177/003172170208400404
- Honoré, C. (2004). *In Praise of Slowness*. Harper Collins e-books.
- Honoré, C. (2008). *Under Pressure: Rescuing Our Children from the Culture of Hyper-Parenting*. Harper Collins.
- Kass, H., MacDonald, A. L. (1999). The learning contribution of student self-directed building activity in science. *Science Education*, 83(4), 449-471.
- Katz, L. G. (1998). What can we learn from Reggio Emilia? C. Edwards, L. Gandini, ve G. Forman (Ed.) *The Hundred Languages Of Children: The Reggio Emilia Approach - Advanced Reflections* içinde. Ablex Publishing Corporation.
- Kincheloe, J. L. (2018). *Eleştirel Pedagoji*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Kotaman, H. (2009). Rudolf Steiner ve Waldorf okulu. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 174-194.
- Langer, E. J. (2000). Mindful learning. *Current Directions in Psychological Science*, 9(6), 220-223. doi:10.1111/1467-8721.00099
- Lewis, H. R. (2004). *Slow Down*. Cambridge: Harvard College.
- Lillard, A. S. (2018). Rethinking education: Montessori's approach. *SAGE*, 27(6), 395-400. doi:10.1177/0963721418769878
- Malaguzzi, L. (1998). History, Ideas, and Basic Philosophy: An Interview with Leila Gandini. C. Edwards, L. Gandini, ve G. Forman (Ed.) *The Hundred Languages Of Children: The Reggio Emilia Approach - Advanced Reflections* içinde. Ablex Publishing Corporation.
- Martell, L. (2014). The slow university: inequality, power and alternatives. *Forum: Qualitative Social Research*, 15(3).
- Miller, R. (2007). A brief history of alternative education. Erişim adresi: <https://southerncrossreview.org/55/miller-education.htm> (20.02.2020).
- Mountz, A., Bonds, A., Mansfield B., Loyd, J., Hyndman, J., Walton-Robets, M. (2015). For Slow Scholarship: A feminist politics of resistance through collective action in the neoliberal university. *ACME*, 14(4), 1235-1259.
- Patterson, B. J., & Bradley, P. (2011). *Waldorf Yöntemiyle Çocuğumu Büyütüyorum: 0-7 yaş çocuk eğitimi*. İstanbul: Kaknüs.
- Petrini, C. (2001) *Slow Food: The Case for Taste*, New York: Columbia University Press
- Petrini, C. (2013). *Slow Food Nation: Why Our Food Should Be Good, Clean And Fair*. New York, USA: Rizzoli Ex Libris.
- Ramos-Stierle, F. (2017, Temmuz). *Slow Science, Slow Food, Slow Down*. Open Democracy.
- Ritzer, G. (2011). *Toplumun McDonalddlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Ayrıntı.
- Ritzer, G. (2019). The Mcdonaldization of society: Into the digital age. *SAGE*.
- Rousseau, J.-J. (1762, çev. 2019). *Emile ya da Eğitim Üzerine*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Seligman, M. E. (1975). *Helplessness: On Depression, Development, and Death*. San Francisco: W. H. Freeman and Company. 2020 tarihinde alındı
- Seligman, M. E. (2006). *Learned Optimism: How to change your mind and your life*. Vintage Books.
- Shaw, P. A., Cole, B., & Russell, J. L. (2013). Determining our own tempos: exploring slow pedagogy, curriculum, assessment and professional development. *To Improve The Academy*, 32, 319-334.
- Smith, S. J. (2017). Slow down and smell the eucalypts: blue gum community school. *Journal of Global Education and Research*, 1(1).
- Şahin, E., Erden, M. (2019) özyönetimli öğrenmeye hazirbulunusluk ölçeği'nin (öyöhö) geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *E-journal of New World Sciences Academy*. 4 (3). 695-706.
- Ulmer, J. B. (2017). Writing slow ontology. *Qualitative Inquiry*, 23(3), 201-211. doi:10.1177/1077800416643994
- Upton, J. (Ed.). (1999). Taking learning seriously. *News*, 5. *St. John's University Center for Teaching and Learning*.
- Yaley, K. (2018). The True Aim of a Parker Education. <http://francisparkerschoolnews.com/2018/10/message-from-the-head-of-school-october-2018/> Erişim tarihi: 20.04.2020.

**BULGARİSTAN'DA TÜRKÇE EĞİTİM VE İLKÖĞRETİM İKİNCİ
KADEME TÜRKÇE DERS KİTAPLARININ (1992-2019 YILLARI)
KARŞILAŞTIRILMASI**

*TURKISH LANGUAGE EDUCATION AND LOWER SECONDARY TURKISH
TEXTBOOKS (1992-2019) IN BULGARIA*

Levent DOĞAN*, Gonca GÜLVODİNA**

*Geliş Tarihi: 07.09.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 17.12.2020
(Accepted)*

ÖZ: Bu çalışmanın amacı Balkan ülkeleri içinde en fazla Türk nüfusu barındıran Bulgaristan'daki Türkçe öğretimi tarihsel olarak ele almak ve Bulgaristan'da 1992 yılı ve 2019 yıllarında basılan ilköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarını biçim ve içerik açısından irdelemektir. Bulgaristan'daki Türkçe öğretimi sürecini geçmişten günümüze: Tanzimat Öncesi, Tanzimat Sonrası, Prenslük, Krallık, Komünizm ve Demokrasi Dönemi olmak üzere altı başlık altında sınıflandırmak mümkündür. Araştırmamızda bu dönemlerde yürütülen eğitim politikaları ve karşılaşılan sorunlar ayrıntılı bir biçimde dile getirilmiştir. Özellikle ders kitabı meselesi ve Bulgar devlet makamlarının yaratmış olduğu sorunlar araştırılarak incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde Bulgaristan'daki Türkçe eğitimin temellerinin atıldığı Osmanlı Döneminden başlayarak günümüze kadar Türkçe eğitim sisteminin ayrıntılı incelenmesine yer verilmiştir. Ardından 1992 yılında özel bir kanunla basılan ilköğretim ikinci kademe ders kitapları ile 2019 yılı ilköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitapları incelenerek karşılaştırılmıştır. Yerel kaynaklar aracılığıyla elde edilen kitapların ilk olarak künyeleri verilmiş daha sonra biçim ve içerik özelliklerine bakılmıştır. Çeşitli açılardan incelenen ilköğretim ikinci kademe ders kitaplarının genel değerlendirilmesi sonuç bölümünde yapılmıştır. Çalışma bulgularından 1992 yılı ders kitaplarının güncelliğini yitirmesinin yanında çağdaş dil öğretiminden de geri kaldığı saptanmıştır. 2019 yılında basılan ve günümüzde okutulan ders kitaplarının ise geleneksel eğitim anlayışının dışına çıkmadığı ve eğitim-öğretim yeterlilikleri açısından oldukça zayıf olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan Türkleri, Türkçe Eğitim, Türkçe Ders Kitapları.

ABSTRACT: This study intends to depict, from a historical perspective, the Turkish education in Bulgaria which has the largest Turkish population among the Balkan countries, as well as examine, Lower Secondary Turkish Textbooks published in Bulgaria in 1992 and 2019. Turkish language education in Bulgaria from past to present can be classified under six categories: Pre-tanzimat Era, Post-tanzimat Era, Principality Era, Kingdom Era, Communism Era, and Democracy Era. This research provides a detailed depiction of the educational policies implemented during foregoing eras and of the challenges faced with a

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, ldogan@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0538-4002.

** gongaculvodina@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3393-7273.

particular focus on the issues relating to textbooks, and problems attributable to acts of Bulgarian authorities. Introduction section of this study provides a detailed picture of Turkish language education system starting from the Ottoman Era -when the foundations of Turkish language education in Bulgaria were laid- to present. This study further then examines and compares two Lower Secondary Turkish Textbooks that first one published in 1992 with a special education law and the latest one in 2019. This paper first gives all data points of this locally sourced materials and then analyse in terms of formal and content. Concerning Lower Secondary Turkish Textbooks which were examined from various aspects, a general evaluation was provided in the conclusions section. The findings of this study shows that Lower Secondary Turkish Textbooks which published in 1992 are out of date and fall behind the contemporary language education. Additionally, Lower Secondary Turkish Textbooks which published in 2019 and currently used in schools failed to go beyond the traditional education concept and are found to be quite weak in terms of educational competencies.

Keywords: Turks in Bulgaria, Turkish language education, Turkish Textbooks.

1. GİRİŞ

Bulgaristan'da 2011 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımında ülkedeki nüfusun 9,1'nin ana dilinin Türkçe olduğu kaydedilmiştir. Bu sonuçlara istinaden Avrupa Birliği ülkesi sayılan Bulgaristan'da Türkçe, konuşulan ikinci büyük ana dildir.¹ Toplumların kültürünü ve geçmişini barındıran ana dili, bireylerin düşünce dünyasının şekillenmesini sağlayan temel unsurlardan biridir. Bu sebeple ana dili, yaşadığımız toplumla bütünleşmemizi sağlayan ve düşüncelerimizin gelişmesi üzerinde etkisi olan en önemli unsurdur.² Ana dili öğretiminde amaçlanan hedeflere ulaşmada ders kitapları oldukça önemli bir yere sahiptir. Öğrencilerin dil ve anlam dünyasıyla bağdaşmayan materyaller ana dili gelişimini ve sevgisini olumsuz yönde etkilemektedir.³ 7 milyon nüfusa sahip Bulgaristan'da nüfusun önemli bir kısmını oluşturan Türklerin anadil eğitimindeki en büyük sorunlardan biri güncel ders kitabı eksikliğidir. Bu sorun son yıllarda çözüme kavuşturulmaya çalışılsa da Türkçe öğrenimindeki düşüş hala devam etmektedir. Geçmiş dönemde yaşanan aksaklıklardan sonra yeniden Türkçe eğitime başlanan 1992-1993 eğitim yılında Türkçe öğrenenlerin sayısı 114 bine yakınken, bu rakam her yıl azalmaktadır. 2019 yılında, Türkçe eğitim için başvuran öğrenci sayısı 4 bin 488'e kadar gerilerken, 2020'de devlet okullarında toplam 5 bin 159 öğrenci Türkçe öğrenimine devam

¹ Harun Bekir, *Bulgaristan'da Dil Planlaması Çerçevesinde Anadil Olarak Türkçeye Yönelik Dil Politikaları*, Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi / Journal of Aegean and Balkan Studies Cilt/Volume: 2015-2 Sayı/Issue: 2, s. 2.

² Fatma Açık, R. İrem Yavuz, "*Balkanlarda Öğreticilerin Gözünden Türkçe Öğretimi*", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 2019, 48, s. 299.

³ Emine Kolaç, *İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Tür Açısından Değerlendirmesi*, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:6 Sayı:1, 2009, s. 597.

etmektedir.⁴ Bulgaristan’da yürütülen Türkçe eğitim politikalarına bakıldığında bu gerilemenin tesadüf olmadığı açıkça göze çarpmaktadır. Bulgaristan’da Türkçe eğitim Osmanlı Devletinin bölgeye hakim oluşuyla birlikte gelişip yayılmış ve 19. yüzyıla kadar dini esaslara göre yürütülmüştür.⁵ Bu bağlamda Bulgaristan’daki Türklerin eğitim sürecini Tanzimat öncesi, Tanzimat sonrası, Prenslik Dönemi, Krallık Dönemi, Komünizm Dönemi ve Demokratik Dönem olmak üzere altı farklı zaman diliminde incelemek mümkündür.⁶ XIX. yüzyıla gelinceye kadar Bulgaristan’da Türk ve Bulgar eğitimi yalnız dini kaidelere bağlı olmuştur. Türkler camilere dayalı Sıbyan Mektepleri ve medreselerde, Bulgarlar ise “*Bulgar Mahalle Mektebi*” anlamına gelen *Kiliyni Uçilišta* adlı okullarda eğitim almışlardır.⁷ Tanzimat’ın ilanına kadar belli başlı bir eğitim programına sahip olmayan bu eğitim merkezleri Tanzimat’ın ilanı ile birlikte çağdaş anlamda eğitim vermeye başlamışlardır. 1838 yılında ilk Rüştiye okulunun açılmasıyla birlikte bu eğitim anlayışı Balkanlarda da yayılmaya başlamıştır. Bulgaristan’da ilk Rüştiye (ortaokul) okulu 1857’de Vidin’de açılmış, onu 1858’de Sofya, 1862’de Varna ve Rusçuk izlemiştir. Öğrenciler yerlerden sıralara taşınmış, sınıflar kara tahta, tebeşir, harita gibi eğitim-öğretim gereçleri ile donatılmıştır. Tuna Vilâyetinde eğitim-öğretim işlerini yakından takip edebilmek için Maarif Meclisi kurulmuş, bu meclis İstanbul ile iş birliği içinde çalışmalar yürütmüştür.⁸ Bu ilerlemeler sonucunda kısmen de olsa yükselişe geçen Türkçe eğitim 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın (93 Harbi) başlamasıyla büyük bir darbe almıştır. Balkan coğrafyasına yapılan tüm yatırımlar heba olup gitmiş ve bu topraklarda yaşayan Türkler için olumsuz pek çok olay baş göstermiştir. Bu olaylar sırasıyla, 1885 yılında Doğu Rumeli’nin Bulgar Prenslığıne dâhil olması, Bulgaristan’ın 1908’de II. Meşrutiyet’in ilan ederek bağımsızlığını kazanması, 1912-1913’te Balkan Savaşları’nın yaşanması ve ardından 1. Dünya Savaşı’nın patlak vermesidir.⁹ Bulgar hükümetlerinin Türk okullarına yönelik

⁴<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bulgaristan-okullarindaki-turkce-kitaplari-27-yil-sonra-yenilendi/1622050> 5.4.2020

⁵ Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009, s. 35.

⁶Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan’da Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s.12.

⁷ Muammer Nurlu, Mehmet Emre Çelik, *Bulgaristan’da Demokrasi Döneminde Türkçe Öğretimi Meselesi*, Yeni Türkiye Dergisi, 2015, sayı 69, s.7.

⁸ Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan’da Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 35-36.

⁹Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, *Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası(1877-2007)*,

Ankara,2007,[https://www.academia.edu/21768332/BULGAR%C4%B0STAN_T%C3%9CRKLER%C4%B0N%C4%B0N_T%C3%9CRK%C3%87E_E%C4%9E%C4%B0T%-C4%B0M_DAVASI\(27.04.2020\)](https://www.academia.edu/21768332/BULGAR%C4%B0STAN_T%C3%9CRKLER%C4%B0N%C4%B0N_T%C3%9CRK%C3%87E_E%C4%9E%C4%B0T%-C4%B0M_DAVASI(27.04.2020)).

olumsuz tutumu I. Dünya Savaşı sona erene dek sürmüştür. Bu süreçte Bulgar liselerinde, Sofya Üniversitesi'nde, İstanbul'da ve Avrupa'nın çeşitli merkezlerinde az sayıda da olsa öğrenim görme olanağı bulan Türkler sonraki yıllarda Bulgaristan Türklerinin aydın sınıfını meydana getirmişlerdir. Fakat halk kitlesini oluşturan Bulgar Türklerinin Türkçe öğrenimi ne yazık ki ortaokul düzeyinde ve çok yetersiz kalmıştır.¹⁰ O dönemdeki araştırmalara bakıldığında Bulgaristan'da yaşayan Türklerin okuma-yazma oranı %4 civarındadır. Bu verilerden de anlaşılacağı gibi bu tarihlerde gerçekleştirilen Türkçe öğretiminin yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir. 1908 tarihinde bağımsızlığını kazanan Bulgaristan, 1909 yılı başlarında Bulgaristan Millet Meclisi çatısında yeni ve geniş kapsamlı bir Milli Eğitim Kanunu yürürlüğe sokmuştur. Bu kanuna göre Bulgaristan'daki Türkçe eğitimi tek elden yürüten Azınlık Okulları, özel okul statüsüne alınmıştır. Bu gelişmeyle Türk eğitiminin tek kurum tarafından yürütülmesi sağlanmış, dolayısıyla da Bulgar Hükümeti'nin Türk okulları üzerindeki yetkisi artmıştır.¹¹ 1912-1913 yıllarında yaşanan Balkan Savaşları'nın etkisiyle Bulgaristan'daki Türk varlığının insan kaynağı ve mali bakımdan gerilediği kaydedilmiştir. Bu olumsuzluklar neticesinde ülke içinde nüfus dalgalanmaları yaşanmış, Türk ve Bulgar nüfusun sayı bakımından gözle görülür hareketleri bölgenin eğitim şartları sebebiyle öğrenci ve okul sayısı üzerinde son derece etkili olmuştur. Bu aksaklıklar 1934 yılına kadar devam etmiş ve 1934'te yapılan askerî darbe sonucunda Bulgaristan'da 1934-1944 yılları arasında sürecek diktatörlük dönemi başlamıştır. Bu süreç Bulgaristan'da yürütülen Türk eğitimi açısından tarihte kara bir leke olarak yerini almıştır. Şimşir'e göre, Türk çocuklarının % 75'inin eğitim hakkından mahrum kaldığı bu süreç, Türk öğretmen ve Türk aydınlara yönelik baskının daha da arttığı, yeni yazı sistemine geçişin engellendiği ve Türkçe eğitim veren birçok kurumun öğretim hayatının son bulduğu en buhranlı dönemdir.¹² Bilhassa 1941-1944 yılları arasında okula devam eden Türk çocuklarının sayısında önemli bir azalış göze çarpmaktadır. Bulgar yönetiminin hedefi, Türk gençlerini eğitimsiz, dolayısıyla işsiz bırakıp Türkiye'ye göçe zorlamak olmuştur.¹³ 1944 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği aksaklıklar ve olumsuzluklar her alanda olduğu gibi eğitim alanında da kendini göstermiştir. Bunun akabinde 1944 yılında Bulgaristan'da Vatan Cephesi'nin başa gelmesiyle komünizm dönemi başlamıştır. 8 Eylül 1944 tarihinde Rus askeri

¹⁰ Hayriye Yenisoy, *Başlangıcından Bu Yana Bulgaristan'da Türkçe Eğitim*, TDK, Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni, Ankara, 1999, s.120.

¹¹ Esin Aydoğdu, *Bulgaristan'da Türkçe Öğretimi Ve İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,2011, s. 19

¹² Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009, s. 63.

¹³ Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 203-218.

güçlerinin Bulgaristan topraklarına girmesiyle 9 Eylül 1944'te Bulgaristan'da yeni bir hükümet kurulmuştur. Kurulan bu yeni hükümetin İçişleri ve Adalet Bakanlıkları komünistler tarafından ele geçirilmiştir. Vatan Cephesi olarak adlandırılan bu yeni oluşum Bulgaristan topraklarında sosyalizme geçişe olanak sağlamıştır. Türk okulları sosyalist eğitim içeriğiyle 1946'da devletleştirilmiş ve Bulgarlardan ayrı Türkçe eğitim yürütmüşlerdir. Todor Jivkof yönetimindeki Bulgar hükümeti, ülke çapında tüm azınlık okullarını kapsayacak biçimde Bulgarlaştırma politikasına başlamıştır. Bu direktiveler 1959'a dek devam etmiş ve bu tarihte Jivkof hükümetinin Türk okulları ile Bulgar okullarını birleştirmesiyle Türk okulları tamamen kapatılmıştır.¹⁴ 1960 yılında yapılan yasa değişikliği ile Bulgaristan'da yaşayan Türkler Osmanlı'dan ayrıldıklarından beri bazı aksaklıklarla süren Türkçe eğitim imkânını tamamen yitirmiştir. İlaveten bu tarihe kadar basılan Türkçe ders kitapları da eğitim kurumlarından toplatılarak imha edilmiştir. Bunun yanında, 1958'de Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi'nde kurulan özel bir Dil Komisyonu aracılığıyla Türkçenin söz varlığını zenginleştirmek adı altında Bulgarca kelimeler Türk yazı diline dâhil edilmiştir. Bununla Türkçe'nin dil bilimsel yapısını bozmak ve cümle kuruluş kurallarını ihlâl etmek hedeflenmiştir.¹⁵ 1960 yılından başlayarak Türkçe gazeteler ve dergiler dâhil olmak üzere, içinde Türk ve Türkçe barındıran ne varsa aşama aşama kapatılmıştır. İnsanların Türkçe konuşmaları dahi engellenerek her türlü dini ve kültürel faaliyetleri sonlandırılmıştır. Bulgaristan Türk toplumu böylesine güçlü bir politikaya yıllarca direnmiş ve bu süreçten siyasal anlamda daha da bilinçli bir biçimde uyanarak çıkmıştır. Faşizm kokan bu yönetime 10 Kasım 1989 tarihinde son verilmiş, komünizmi kutsayan madde anayasadan kaldırılarak Bulgaristan Cumhuriyeti kurulmuştur.¹⁶ Bu yeni oluşumla birlikte yıllardır pek çok sıkıntıyla karşılaşan Bulgaristan Türkleri büyük gruplar halinde Bulgaristan topraklarını terk ederek Türkiye'ye göç etmişlerdir. Aynı dönemde Bulgaristan Hükümeti 1984-1989 arasında Türkler ve diğer azınlık halklara uygulanan politikanın bir kültür faşizmi olduğunu kabul ederek bu durumun onarımı için gerekli çalışmaların yapılacağı sözünü vermiştir. 29 Aralık 1989'da toplanan konsey zorla değiştirilen Türk adlarının iade edilmesi, Türkçe konuşma yasağının, Türklerin gelenek ve görenekları üzerindeki yasakların ve Türk çocuklarının ana dilinde eğitim

¹⁴ Elif Korkusuz, Fahri Temizyürek, *1944-1989 Yılları Arasında Bulgaristan'da Türkçe Eğitimi*, International Journal of Languages' Education and Teaching, volume 7, issue 2, Haziran 2019, s. 83.

¹⁵ Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, *Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası (1877-2007)*, Ankara, 2007, [https://www.academia.edu/21768332/BULGAR%C4%B0STAN_T%C3%9CRKLER%C4%B0N%C4%B0N_T%C3%9CRK%C3%87E_E%C4%9E%C4%B0T-%C4%B0M_DAVASI\(30.04.2020\)](https://www.academia.edu/21768332/BULGAR%C4%B0STAN_T%C3%9CRKLER%C4%B0N%C4%B0N_T%C3%9CRK%C3%87E_E%C4%9E%C4%B0T-%C4%B0M_DAVASI(30.04.2020)).

¹⁶ Muammer Nurlu, Mehmet Emre Çelik, *Bulgaristan'da Demokrasi Döneminde Türkçe Öğretimi Meselesi*, Yeni Türkiye Dergisi, 2015, sayı 69, s.8.

yapabilmelerinin önündeki engellerin kaldırılması kararlarına imza atmıştır.¹⁷ 1991 yılında yürürlüğe giren yeni anayasada “ana dilleri Bulgarca olmayan vatandaşlar, Bulgarca’yı zorunlu olarak öğrenmelerinin yanında, kendi ana dillerini de öğrenme ve kullanma hakkına sahiptir.” ifadesi kullanılarak Türkçe öğretiminin anayasal güvence altına alındığı ilan edilmiştir. Fakat bu ibare pratik olarak uygulanmamış, dolayısıyla da büyük tepkilere neden olmuştur. Tepkilere duyarsız kalamayan yönetim ikinci dönemden itibaren ilkokulların Türk öğrenci bulunan sınıflarında Türkçe dersinin haftada dört saat okutulması kararını almıştır. Ancak bu uygulamaya da Bulgar halkının yoğun tepkisi olmuştur. Artan tepkilere daha fazla dayanamayan hükümet geri adım atarak Türkçe dersini müfredattan kaldırmıştır.¹⁸ Daha sonraki süreçte Bakanlar Kurulunun 5.09.1994 tarihli 183 numaralı kararnamesiyle ilkokul ve ortaokullarda Türk çocuklarına haftada 4 saat Türkçe dersinin program dışı (zorunlu değil) okutulması kararı verilmiştir. Bu kararla uzun yıllardır aksaklıklarla yürütülmeye çalışılan Türkçe eğitim yeni bir sürece girmiştir. 1998’de yeni bir Eğitim Yasası çıkarılarak bu yasayla devlet okullarında Türkçe derslerine serbest seçmeli dersler listesinde ve haftalık ders programı dışında yer verilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat yasanın uygulaması belirli ön şartlara¹⁹ bağlanmıştır. Söz konusu şartlar gerçekleştirilmediğinde yasanın uygulanabilirliği de engellenmiştir. Bu yaptırımlara bakıldığında Türkçe eğitimin önündeki siyasal engellerin devam ettiği görülmektedir. O yıllardaki sayısal veriler Türk öğrencilerin sadece üçte birinin Türkçe eğitimden yararlandığını kaydetmiştir. 1998’de hükümet Ulusal Azınlıklar Hakları Savunma Çerçeve Antlaşması’nın bir gereği olarak 1999’da

¹⁷ Ömer Turan, *Balkan Türklerinin Dinî Meseleleri*, Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı II, 1997/3, 16, s.1747.

¹⁸ Muammer Nurlu, Mehmet Emre Çelik, *Bulgaristan’da Demokrasi Döneminde Türkçe Öğretimi Meselesi*, Yeni Türkiye Dergisi, 2015, sayı 69, s.10.

¹⁹ Çıkarılan Eğitim Yasasındaki ön şartlar şu şekildedir:

*Anadili eğitimi, sınıflarda 4 saat olarak belirlenmiştir.

*Her çocuk, anadilini okumaya başlarken istek dilekçesi sunar. Ders yılı başında, 19.09-22.09 tarihleri arasında, okul müdürüne velisi tarafından imzalanmış bir dilekçe iletir.

*Türkçe dersinden başarısız olan öğrenci, sınıfını geçer, ayrıca bütünleme sınavına girmek zorunlu değildir.

*En az 14 öğrenci anadilini okuma isteğinde bulunduğu takdirde Türkçe gruplar oluşturulur.

*Okulda Türkçe dersi verecek öğretmen varsa Türkçe dersi okutulabilir.

*Öğrenci serbest seçmeli olarak anadilini okumayı tercih ederse, yabancı dil derslerine girme hakkını kaybeder.

*Bulgarca’yı iyi bilmeyen öğrenci, Bulgarca’yı daha iyi öğrenebilmek için Bulgarca ek dersleri seçmeli olarak tercih ettiği takdirde Türkçe öğretiminden mahrum edilmektedir.

*Öğrencinin diplomasına anadili dersi ve gösterdiği başarı yazılmaz. (Yenisoy, 2007: 51-52)

Asgari Genel Eğitim ve Eğitim Planı Yasası'nı imzalamıştır. Bu yasada ana dilinin, zorunlu seçmeli hazırlık dersleri adı altında zorunlu eğitim programı bünyesinde okutulması kararı alınmıştır. Bu uygulamayla Türkçenin eğitim programında yer verilen bir ders olması ve giderlerinin devlet bütçesi tarafından karşılanması garantisi verilmiştir. Bunun yanı sıra, bu kanunda ana dili olarak Türkçe eğitiminin 1.sınıftan 12. sınıfa kadar kademeli şekilde gerçekleştirilebilmesi hakkı kazanılmıştır. Yıllar ilerledikçe seçmeli Türkçe dersini alan öğrencilerin sayısı sürekli azalma göstermiştir. Ailelerin Türkçe dersine gerekli ilgiyi göstermemelerinin başlıca nedenleri arasında dersin zorunlu değil de seçmeli bir ders olması ve normal program dışındaki herhangi bir gün ve saatte okutuluyor olmasıdır.²⁰ İlaveten bu topraklarda yaşamlarını sürdürmeye çalışan Türklerin yıllardır kendi kültürlerinden uzaklaştırılmaya çalışılmasının üzerlerinde bıraktığı psikolojik etkileri de saymak yerinde olacaktır. 1992'de 100 bin civarında olan öğrenci sayısının günümüzde 7 binlerin altına inmesi Türkçenin Bulgaristan'daki varlığı açısından oldukça tehdit edici ve üzücü bir durumdur.

2. BULGARİSTAN'DA 1992 VE 2019 YILLARINDA OKUTULAN İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEME DERS KİTAPLARININ İNCELENMESİ

Her dersin kendine özgü olan özel amaçlarının bireylere aktarılmasında önemli birer araç olan ders kitapları eğitimin her kademesinde kullanılır. Buna bağlı olarak ders kitapları eğitimcilerin de ilk sırada tercih ettiği materyaller arasındadırlar. Bu açıdan ele alındığında ders kitaplarının önemini anlamak hiç de zor değildir. Hem eğitim hem de öğretim amaçlı kullanılan ders kitapları ülkemizde de Türkçenin yaşatılmaya çalışıldığı diğer coğrafyalarda da eğitimde kullanılan temel kaynaklardır. Tarihsel süreçte son otuz yıla bakıldığında Bulgaristan'da Türkçe eğitim için basılan kitap sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Bulgaristan'da 2000'li yıllara kadar ilköğretim birinci ve ikinci kademelerde okutulan Türkçe ders kitapları, 1992-1993 yıllarında Bulgar Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından oluşturulan üç komisyonca Sofya Milli Eğitim Bakanlığı tarafından basılmıştır. Fakat zamanla sayıları azalan ve güncelliğini yitiren bu kaynaklar ilköğretim birinci kademe için 2015 yılında yenilenirken, ilköğretim ikinci kademe için 2019 yılında güncellenmiştir. Bulgaristan eğitim sisteminde ilköğretim okulları iki kademedен oluşmaktadır. Birinci kademe, 1., 2., 3., 4. sınıflar; ikinci kademe 5., 6., 7. sınıflar yer almaktadır. İlköğretim birinci kademe başlangıç düzeyinde Türkçe öğretilmektedir. İkinci kademe ise geçmiş dönemde 8. sınıfa kadar devam eden Türkçe dersleri son yıllarda yapılan bazı değişikliklerle günümüzde 7. sınıfa kadar okutulmaktadır. 7. sınıftan sonra Türkçe dersi okutulmamaktadır.

²⁰ Muammer Nurlu, Mehmet Emre Çelik, *Bulgaristan'da Demokrasi Döneminde Türkçe Öğretimi Meselesi*, Yeni Türkiye Dergisi, 2015, sayı 69, s.6.

1992 yılından 2017 yılına dek geçen sürede herhangi bir Türkçe ders kitabı yayınlanmayan Bulgaristan'da 2017 yılında yapılan yasa değişikliği ile ilköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitabı basılması kararlaştırılmıştır. On kişilik bir komisyon tarafından hazırlanan kitapların basımını Faber Yayıncılık üstlenmiştir. Kitaplar Bulgaristan Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından basılmıştır.

Çalışmamızda İlköğretim ikinci kademe 1992-1993 yılları ve 2019 yıllarında basılan Türkçe ders kitaplarının incelenmesi ve mukayesesi yapılacaktır. İrdelediğimiz Türkçe eğitim ders kitaplarının içerik ve şekil özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz.

2.1.1992 Yılında Basılan Türkçe Ders Kitapları

2.1.1.1. Türkçe Ders Kitabı 5²¹

24. 07. 1992 tarih ve 2 numaralı protokolle özel bir komisyon tarafından kabul edilmiştir. 1992 yılında Eğitim ve Bilim Bakanlığınca Sofya'da 45.000 adet basılmıştır. Yayınevi, *SD Bulvest-2000*, basımevi ise *DF Poligrafiya*'dır. Kitabın hazırlanışında Türkiye'de okutulan Türkçe ders kitapları esas alınmıştır. Kitabın, Bulgaristan okullarında uygulanan Türkçe eğitim sistemlerine göre düzenlenmesinde katkıda bulunanlar: Muharrem Tahsin, Kazım Memiş, Mehmet Beytulla, İsmail Çavuş, Haşim Akif ve Resmi Şerif'tir. Kapak resmi Vasil A. Miovski tarafından hazırlanan kitap, toplamda 200 sayfa olup içindekiler bölümü, 51 adet metin, 5 adet değerlendirme testi, sözlük ve değerlendirme testlerinin cevap anahtarlarından oluşmaktadır.

İlkokul ikinci kademenin ilk sınıfı olan 5. Sınıf Türkçe ders kitabında toplam 51 adet şiir ve düz yazı metni yer almaktadır. Bu metinlerin 15 tanesi şiir, 36 tanesi de düz yazı metnidir. Metinlerin yazar ve şairlerine bakıldığında çoğunluğun Türk olduğu dikkatimizi çekmiştir. 15 adet şiirin 10 tanesi Türk şairlerden seçilirken 5 tanesi Bulgar şairlerin şiirlerine aittir. Düz yazı metinleri çoğunluğunu hikâye ve masallar oluşturmuş, bunun yanı sıra 1 adet fabl ve 1 adet tiyatro metnine de yer verilmiştir. Düz yazılardaki yazar eğilimine bakıldığında Türk yazarların ağırlıkta olduğu gözlemlenmiştir. 36 tane düz yazı metninin 23 âdeti Türk, 6 tanesi Bulgar, 4 tanesi yabancı yazarlara aittir. Ayrıca iki adet derleme metninin de olduğu görülmüştür. Metinlerin konu dağılımına bakıldığında çeşitliliğin olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle yurt sevgisi, okul heyecanı gibi konular üzerinde daha ağırlıklı durulmuştur. Kitaptaki her metnin ardından dört bölümden oluşan ölçme değerlendirme kısımları verilmiştir. Bu bölümlerdeki sorulardan hareketle metinde verilmesi planlanan ana düşüncenin öğrenilip öğrenilmediğine dair ölçme yapılmaktadır.

²¹ Muharrem Tahsin vd., İlkokul Türkçe Ders Kitabı 5, Sofya Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Sofya, 1992.

Bu kısımların ilki *Kelimelerin Dili* bölümüdür. Bu bölümde öğrencilerin daha önce duymamış olabilecekleri bazı sözcük ve kavramların açıklamasına yer verilmiştir. Böylelikle öğrencilerin kelime hazinelerinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bunun yanında metinde geçen çeşitli deyimlerin de açılması yapılmıştır. Böylelikle öğrencilerin soyut düşünme becerilerinin gelişmesine olanak sağlanmıştır.

Bu bölümün ardından *Okuduğumuzu Anladık mı? Cevap Verelim* kısmı gelmektedir. Burada da okunan metine ait sorular vardır. Bu sorular aracılığı ile sınıfın metni kavrayıp kavramadıkları ölçülmüştür. Metinde geçen konu ile ilgili pek çok soruya değinilmiştir.

Güzel Türkçemiz'de öncelikle öğrencilerin Türk dilini doğru ve düzgün kullanmaları adına pek çok etkinliğe yer verildiği görülmüştür. Güzel yazı yazma becerisinin gelişmesi için öğrencilere metinlerle bağlantılı yazma etkinlikleri yapılmış, defterlerin kullanılması özendirilmiştir. İlaveten, dilbilgisi konularının açıklamaları da bu kısımda gerçekleştirilmiştir.

Düşünelim, Anlatalım, Yazalım başlığı altında öğrencilerin metinden hareketle özel iletişimlerinin desteklenmesi hedeflenmiştir. Bu hedef genellikle metinde geçen olaydan hareketle empati kurarak sezdirilmeye çalışılmıştır. Bazen de yer verilen bir resim aracılığı ile hem görsel hem de duyuşal bakımdan gelişime imkân sağlanarak öğrencilerin kendilerini ifade etmeleri desteklenmiştir. Ele aldığımız kitaptaki tüm metinlerin işleniş biçimleri birbiriyle aynı olduğundan örnek teşkil etmesi amacıyla aşağıda rastlantısal olarak seçilmiş bir metnin çalışması sunulmuştur:

2.1.2. Türkçe Ders Kitabı 6²²

24. 07. 1992 tarih ve 2 numaralı protokolle özel bir komisyon tarafından kabul edilmiştir. 1993 yılında Eğitim, Bilim ve Kültür Bakanlığı tarafından Sofya'da 30.000 adet basılmıştır. Yayınevi, *SD Bulvest-2000*, basımevi ise *DF Poligrafıya*'dır. Kitabın hazırlanışında Türkiye'de okutulan Türkçe ders kitapları esas alınmıştır. Bulgaristan okullarında uygulanan Türkçe eğitim sistemlerine göre düzenlenmesinde katkıda bulunan isimler şunlardır: Muharrem Tahsin, Kazım Memiş, Osman Aziz ve Yusuf Kerim. Kapak resmi Vasil A. Miovski tarafından hazırlanmıştır. Grafik düzenleme Bahar Memiş'e aittir, kitabın editörü Seher Fıçıcı, ressamı ise İvan Vaptsarov'dur. 42 adet metin, sözlük ve kısaltmalardan meydana gelen kitap toplamda 190 sayfadır. Kitapta yer verilen metinlere bakıldığında 42 metnin 35'inin düz yazı, 7'sinin şiir olduğu görülmüştür. Metinler yazarları ve şairleri bakımından değerlendirildiğinde 6. Sınıfta da Türk yazar ve şairlerin ağırlıkta olduğu dikkat çekmiştir. 7 adet şiirin 6 tanesi Türk şairlerden, diğeri de

²² Muharrem Tahsin vd., İlkokul Türkçe Ders Kitabı 6, Sofya Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Sofya, 1993.

Bulgar bir şairden seçilmiştir. Düz yazı metinlerin yazar dağılımına bakıldığında 30 Türk yazar ile 4 Bulgar yazara yer verildiği tespit edilmiştir. Ayrıca bir tane Atasözleri metni mevcuttur. Kitapta belli aralıklarla yerleştirilmiş 6 adet ölçme değerlendirme testi vardır. Kitabın sonunda çeşitli kelimelerin yer aldığı sözlük bölümüne yer verilmiştir. Buna ilaveten içindekiler bölümü diğer kitapların aksine kitabın başında değil, sonundadır.

Ders kitabı ünlü şair Mehmet Fikri'nin "*Gençliğe Hitabe*" isimli şiiriyle başlamıştır. Şiirlerin azınlıkta olduğu materyalde daha çok öğretici niteliğe sahip düz yazı metinleri vardır. Her bir metnin sonunda "*Metnin İşlenişi*", "*Alıştırılmalar*", ve "*Uygulama*" bölümleri aracılığıyla metinlere yönelik ölçme ve değerlendirme yapılmıştır. Metnin işlenişi kısmı, okunan metnin içeriği ile ilgili açıklamaların yapıldığı ve metnin ana düşüncesinden hareketle hazırlanan soruların yöneltildiği kısımdır. Burada yer verilen açıklamalar daha çok dil bilimsel ifadelerin açıklamalarıdır. Alıştırılmalar bölümüne baktığımızda, metinde geçen bazı kavram ve söz öbeklerinin anlamları ile ilgili çalışmaların olduğu görünmektedir. Ayrıca bazı deyimlerin anlamlarının da sorgulandığı metinler vardır. Uygulama bölümünde ise bir önceki yılın ders kitaplarında da olduğu gibi gerçek hayata dönük bir takım çalışmalar verilmiştir. Verilen bir deyimden ya da atasözünden yola çıkarak metin oluşturma, bulunulan bölge ve coğrafya ile ilgili okul dışı araştırmalar, resim ve güzel yazı aktiviteleri gibi pek çok neden-sonuç ilişkisi oluşturacak çalışmalar bu bölümün içinde yer almıştır.

2.1.3. Türkçe Ders Kitabı 7²³

24. 07. 1992 tarih ve 2 numaralı protokolle özel bir komisyon tarafından kabul edilmiştir. 1993 yılında Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nca Sofya'da basılan kitabın yayınevi, *SD Bulvest-2000*, basımevi ise *DF Poligrafiya*'dır, baskı sayısı belirtilmemiştir. Kitabın hazırlanışında Türkiye'de okutulan Türkçe ders kitapları esas alınmıştır. Kitabın, Bulgaristan okullarında uygulanan Türkçe eğitim sistemlerine göre düzenlenmesinde emeği geçenler şöyle sıralanmıştır: Muharrem Tahsin, Kazım Memiş, Osman Aziz ve Yusuf Kerim. Kapak resmi Vasil A. Miovski tarafından hazırlanmıştır. Grafik düzenleme Bahar Memiş'e aittir, kitabın editörü Müzeyyen Kaba, ressamı ise Bistra Bogaçeva'dır. Kitap, içindekiler bölümü, 41 adet metin, 5 adet test ve sözlükten oluşmaktadır ve toplamda 144 sayfadır. 5. ve 6. Sınıf ders kitaplarında olduğu gibi bu kitapta da Türk yazar ve şairler ağırlıktadır. Ayrıca Bulgar ve yabancı yazarlara ait çeviri metinlere de yer verilmiştir. Kitaptaki parçalar daha çok okuma becerisinin geliştirilmesine yönelik parçalardır. Önceki iki yıldan farklı olarak ölçme çalışmaları bölümlere ayrılmamış, sadece I, II, III, V biçiminde numaralandırılarak verilmiştir. İlaveten 7. Sınıf ders kitabında kelime dağarcığını

²³ Muharrem Tahsin vd., İlkokul Türkçe Ders Kitabı 7, Sofya Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Sofya, 1992

geliştirecek nitelikte bölümler de yoktur. Numaralanmış olarak verilen yönergeler aracılığıyla okuma- anlama çalışmaları, dilbilgisi araştırma soruları, sözcük dağarcığını geliştirme maksatlı sorular ve yazma çalışmaları yaptırılmıştır. Kitap bu açıdan 5. ve 6. Sınıf ders kitaplarına göre daha yetersiz donanıma sahiptir. Ayrıca kitapta öğrencilerin okudukları metinden hareketle günlük yaşam becerileri geliştirmelerine yönelik herhangi bir çalışmaya da yer verilmemiştir.

2.1.4. Türkçe Ders Kitabı 8²⁴

26. 02. 1993 tarih ve 1 numaralı protokolle özel bir komisyon tarafından kabul edilmiştir. Kitap Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nca Sofya'da 1993 yılında basılmıştır. Yayınevi, *SD Bulvest-2000*, basımevi ise *DF Poligrafiya*'dır, baskı sayısı belirtilmemiştir. Kitabın hazırlanışında Türkiye'de okutulan Türkçe ders kitapları örnek alınmıştır. Kitabın, Bulgaristan okullarında uygulanan Türkçe eğitim sistemlerine göre düzenlenmesinde katkıda bulunanlar: Muharrem Tahsin, Kazım Memiş, Osman Aziz ve Yusuf Kerim'dir. Kitabın kapak resmi Vasil A. Miovski tarafından hazırlanmıştır. Grafik düzenleme Bahar Memiş'e aittir, kitabın editörü Seher Fıçıcı, ressamı ise İvan Vaptsarov'dur. Toplamda 160 sayfa olan kitap, içindekiler bölümü, 47 adet metin, 6 adet test ve sözlükten oluşmaktadır. Kitapta 8 şiir, 39 adet düz yazı metni vardır. Metinlerden 36'sı Türk yazar ve şairler tarafından kaleme alınmıştır. Geriye kalan diğer metinlerin 4'ü Bulgar, 3'ü yabancı yazar ve şairler tarafından oluşturulan metinlerdir. Ayrıca bir adet çeviri metnine de yer verilmiştir. 7. Sınıf ders kitabında olduğu gibi bu sınıf kitabında da metne yönelik ölçme kısımları numaralandırılmış şekilde verilmiştir. Herhangi bir bölüm ismi yazılmadan okuma-anlama becerisini ve dilbilgisi konularının kavranmasını destekleyecek birkaç soru sorularak metnin değerlendirilmesi yapılmıştır. Bir önceki sınıfta olduğu gibi eğitimin hayatilik ve güncellik prensiplerini destekleyecek sorular mevcut değildir. Sadece kelime hazinesini geliştirmeye ve sınıf içi etkileşimi arttırmaya yönelik birtakım etkinlikler verilmiştir.

2.2. 2019 Yılında Basılan Türkçe Ders Kitapları

2.2.1. Türkçe Ders Kitabı 5²⁵

25.06.2019 tarih ve 09-1643 numaralı protokolle Bulgaristan Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından oluşturulan özel bir komisyon aracılığıyla basılan ders kitabı, 2017 tarihli 5. Sınıf Türkçe öğretim programına göre hazırlanmıştır. Faber Yayıncılık tarafından hazırlanan kitabın basım sayısı belirtilmemiştir. Ders kitabının hazırlanmasında katkıda bulunanlar: Emine Mehmet Halil, Fikriye Mehmet Hüseyin, Naciye Naim Recebova, Ruziye Hüseyinova Halilova'dır. Grafik tasarımı ve kapak resmi Neyko Gencev tarafından tasarlanmıştır. Çizimleri Silvinya

²⁴ Muharrem Tahsin vd., İlkokul Türkçe Ders Kitabı 8, Sofya Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Sofya, 1993.

²⁵ Emine Mehmet Halil vd., Türkçe Ders Kitabı 5, Faber Yayıncılık, Veliko Tırnovo, 2019.

Kaloyanova'ya aittir. Kitabın editörlüğünü Menent Şükriyeva, eleştirmenliğini de Rutvanye Halil yapmıştır. 124 sayfadan meydana gelen ders kitabı, önsöz, içindekiler bölümleriyle başlamıştır. Edebiyat bölümü ve Dilbilgisi bölümü olmak üzere iki bölüme ayrılan kitabın sadece edebiyat bölümü incelenmiştir. Kitap toplam 20 metinden meydana gelmiştir. Bu metinlerin yazar-şair dağılımına bakıldığında 7 Türk, 3 Bulgar ve yabancı, 7 adet de anonim metnin olduğu saptanmıştır. Edebiyat bölümü kendi içinde üç bölüme ayrılmıştır. Bölümler de kendi içlerinde temalara ayrılarak sınıflandırılmıştır. Kitabın girişi olan Edebiyat Bölümünde *Edebiyat ve Kitap Okuma* kısmıyla başlanarak geriye dönük tekrar yapılmıştır. Daha sonra kitapta *Neler Öğreneceğiz?* ve *Hatırlayalım* kısımlarına yer verilmiştir. Ardından konu ile ilgili Test çalışması vardır. Kitap bu ilk bölümün ardından üç tema başlığına ayrılmıştır. I. Tema içinde bir metin vardır. Metnin ardından *Hazırlık Çalışmaları*, *Sözlük Çalışmaları*, *Okuma-Anlama Çalışmaları*, *Tür ve Biçim Çalışmaları* sıralanmıştır. Bu çalışmalar vesilesiyle metne yönelik değerlendirme yapılmış, kelime hazinesinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. II. Tema 8 tane metinden ibaret olup "*Folklor Dünyası*" ismiyle başlamıştır. Bu bölümde de yukarıda isimlerini sıraladığımız ölçme ve değerlendirme kısımları vardır. "*İnsan ve Dünya*" başlığıyla oluşturulan III. Tema 10 metinden ibarettir. Ayrıca bu temaların arasına sıkıştırılmış "*Yazar Hakkında*" ve "*Serbest Okuma*" bölümleri de vardır. "*Yazar Hakkında*" başlığı altında metinlerin yazarlarının hayatlarıyla ilgili bilgiler verilmiştir. *Serbest Okuma* bölümünde de okuma parçaları verilerek öğrencilerin okuma alışkanlıklarının geliştirilmesi hedeflenmiştir. 1992 yılı ders kitaplarının sonuna iliştirilen sözlük kısmının 2019 yılı ders kitaplarında olmayışı da dikkatimizi çekmiştir. Bu bakımdan yeni basılan ders kitaplarının eksik kaldığını söylemek yerinde olacaktır.

2.2.2. Türkçe Ders Kitabı 6²⁶

25.06.2019 tarih ve 09-1652 numaralı protokolle Bulgaristan Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından oluşturulan özel bir komisyon aracılığıyla basılan ders kitabı, 2017 tarihli 6. Sınıf Türkçe öğretim programına göre düzenlenmiştir. Faber Yayıncılık tarafından basılan kitabın basım sayısı verilmemiştir. Ders kitabının hazırlayanlar şunlardır: Emine Mehmet Halil, Fikriye Mehmet Hüseyin, Nezih Niyazi Hasan, İmren Murad Tasinova, Hatice Şaban Mehmed. Kitabın grafik tasarımı ve kapak resmi Neyko Gencev'e aittir. Çizimleri Silvinya Kaloyanova tarafından tasarlanmıştır. Kitabın editörü Menent Şükriyeva, eleştirmeni de Rutvanye Halil'dir. 6. Sınıf Türkçe ders kitabı, toplam 154 sayfadır. Bir giriş bölümü ve iki temadan oluşan ders kitabında toplam 20 tane metin vardır. Bu metinlerden 10 tanesi Türk, 5 tanesi yabancı, 2 tanesi Bulgar yazar ve şairlere aittir. Ayrıca 3 adette anonim metine yer verilmiştir. Metinlerde düz yazıların şiirlere oranla daha fazla

²⁶ Emine Mehmet Halil vd., Türkçe Ders Kitabı 6, Faber Yayıncılık, Veliko Tırnovo, 2019.

olduğu gözlemlenmiştir. *Sanat ve Edebiyat* konusuyla başlayan giriş bölümünde Güzel Sanatlar Nedir? Ve Edebiyat Nedir? Başlıkları altında sanat ve edebiyat konularıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Kitabın I. Teması İnsan ve Doğa temasıdır. Bu bölümde toplam 6 adet metin vardır. Bu metinlerden hareketle doğa ve çevreyle ilgili bilgilere değinilerek, öğrencilerin konuyu kavramalarına olanak sağlanmıştır. Bu temadaki hedef sınıfın insana ve doğaya yönelik duyarlı davranışlar geliştirebilmeleridir. Metinlerin sonuna eklenen *Hazırlık Çalışmaları, Sözlük Çalışmaları, Okuma-Anlama Çalışmaları, Tür ve Biçim Özellikleri* kısımlarıyla metinlere yönelik değerlendirme yapılmıştır. Hazırlık Çalışmaları ile metinden hareketle sınıfı düşündürmeye sevk edici sorular sorulmuştur. Sözlük çalışmalarında metinde öğrencilerin anlamlarını bilmedikleri bazı kelimelerin açıklamalarına yer verilmiştir. Okunan metnin kavranıp kavranmadığını sorgulamak amacıyla hazırlanan sorular Okuma – Anlama Çalışmaları başlığı altında sıralanmıştır. Bu kısımların ardından Tür ve biçim Özellikleri kısmı vardır. Burada da metnin türü, biçimi ve şekil özellikleri ile ilgili bilgilere değinilmiştir.

2.2.3 Türkçe Ders Kitabı 7²⁷

25.06.2019 tarih ve 09-1661 numaralı protokolle Bulgaristan Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından oluşturulan özel bir komisyon aracılığıyla basılmıştır. 2017 tarihli 7. Sınıf Türkçe öğretim programına göre düzenlenmiştir. Faber Yayıncılık tarafından basılan kitabın basım sayısı verilmemiştir. Ders kitabı, Emine Mehmet Halil, Fikriye Mehmet Hüseyin, Neziha Niyazi Hasan, İmren Murad Tasinova, Hatice Şaban Mehmed tarafından hazırlanmıştır. Kitabın grafik tasarımı ve kapak resmi Neyko Gencev'e aittir. Kitabın çizimlerini Silvinya Kaloyanova, editörlüğünü Menent Şükriyeva, eleştirmenliğini de Rutvanye Halil yapmıştır. 166 sayfadan ibaret olan ders kitabının içinde toplam 21 adet metin vardır. Metinlerden 14 tanesi Türk yazar ve şairlere aitken 2'si Bulgar yazar ve şairler tarafından yazılmıştır. Bunun yanında 2 yabancı yazara ait metin, 1 efsane metni 2 de serbest okuma vardır. Önsöz ve içindekiler bölümünden sonra giriş bölümünün yer aldığı kitap, iki ünite başlığına ayrılmıştır. Üniteler vasıtasıyla metin okuma-anlama ve anlatma, değerlendirme ve yorumlama alışkanlıklarını kazandırmak hedeflenmiştir. Önsöz kısmında kitabın öğrencilere kazandırmayı hedeflediği konular üzerinde durulmuş ve Türkçenin niteliklerinden bahsedilmiştir. İçindekilerden sonra *Edebiyat Bölümü*'ne geçilmiştir. Burada İbrahim Tatarlı tarafından kaleme alınan Bulgar Edebiyatının bazı özellikleri ve edebi türlerinin anlatıldığı bir şema vardır. İki temadan oluşan kitabın ilk teması *İnsan ve Doğa*'dır. Bu ünitenin içinde 4 tane metin vardır. Bu metinlerden ikisi şiir ikisi de düz yazıdır. II. Tema başlığı *İnsani Değerlerimiz*'dir. 17 metinden ibaret olan tema, ünite başlığıyla bağlantılı değerlerin konu edinildiği parçalardan oluşmuştur.

²⁷ Emine Mehmet Halil vd., Türkçe Ders Kitabı 7, Faber Yayıncılık, Veliko Tırnovo, 2019.

Metinlere yönelik değerlendirme çalışmaları dört başlık altında toplanmıştır. Bunlar *Hazırlık Çalışmaları, Sözlük Çalışmaları, Okuma-Anlama Çalışmaları, Tür ve Biçim Özellikleri*' dir. Hazırlık Çalışmalarında konuyla ilintili, parçada verilecek mesajı çağrıştıracak sorulara yer verilmiştir. İlâveten öğrencilerin konuya giriş yapmadan önce hazırbulunuşluk düzeylerini arttırmak hedeflenmiştir. Ayrıca buradaki amaç eğitimin hayatilik/yaşama yakınlık ilkesini de harekete geçirmektir. Sözlük çalışmaları kısmında parçada geçen bazı sözcüklerin anlamları verilerek parçanın daha iyi kavranması ve mecaz sözcüklerle deyimlerin öğrenilmesi desteklenmiştir. 1992 yılı basılan ders kitaplarının sonunda yer alan sözlük kısmı bu dönem basılan kitaplarda mevcut değildir. Bu da öğrencilerin kelime hazinelerini gelişmesini olumsuz etkileyen bir faktör olmuştur. Değerlendirme bölümünün 3. Kısmı Okuma-Anlama çalışmalarıdır. Burada okunup iyice kavranan metnin ana düşüncesinden hareketle oluşturulan sorulara yanıt aranır. Buradaki amaç metnin iyice kavranıp kavranmadığını belirlemektir. Tür ve Biçim Özellikleri bölümü; parçanın türüne, anlatım biçimine, temasına, ses, biçim ve içerik özelliklerine yönelik açıklamaların yapıldığı kısımdır. Bunların yanı sıra kitapta *Yazar/Şair Hakkında* kısmı da vardır. Burada da parçanın yazarının/şairinin hayatı anlatılmıştır. Kitapta dikkatimizi çeken bir hususta herhangi bir test çalışmasının olmayışıdır. Bu bakımdan ele aldığımızda değerlendirme konusunda yetersiz bir materyal olduğunu dile getirmek yerinde olacaktır.

3. SONUÇ

Çalışmamızda Bulgaristan'da Türkçe öğretmek adına ilköğretim ikinci kademeler için 1992 yılı ders kitapları ile 2017 yılında basılan ve 2019 yılında okutulmaya başlanan ders kitapları biçim ve içerik açısından incelenmiştir. Yapmış olduğumuz incelemeler neticesinde Bulgaristan'da hali hazırda okutulan ders kitapları ile geçmiş yıllarda kullanılan ders kitapları arasındaki farklılıklar tespit edilmiş ve güncel kitapların bazı açılardan geçmiş yıllara oranla eksik kaldığı gözlemlenmiştir.

Araştırmamıza ilk olarak Bulgaristan'da Türkçe eğitimin tarihsel süreçte ne gibi aşamalardan geçtiğini hatırlatarak başlanmıştır. Oldukça inişli çıkışlı bir sürece sahip olan Türkçe öğretimin gelinen son noktada da maalesef olumlu ilerlediğinden söz edilememektedir. Çeşitli direktmeler ve engellemelerle sürekli sekteye uğramış olan bu eğitim süreci günümüzde de eğitim sisteminin içine sıkıştırılmış bir biçimde varlığını devam ettirme çabası içerisinde. Bulgaristan'da nüfusun yüzde 10'unu oluşturan Türklerin anadil eğitimindeki en büyük sorunlardan biri olarak gösterilen yeni ders kitabı eksikliği son birkaç yılda basılan yeni ders kitapları aracılığıyla çözülmeye çalışılsa da maalesef istenilen düzeye erişememiştir.

Çalışmamızda ele aldığımız iki dönem Türkçe ders kitaplarını biçim ve muhteva açısından değerlendirip yapmış olduğumuz tespitleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Öncelikle şekil bakımından yapmış olduğumuz değerlendirmede 1992 yılı kitaplarının hacim olarak büyüklüğü göze çarpmaktadır. Geçmiş dönem kitaplarının yazı boyutu, metinlere ayrılan kısımlar daha net ve anlaşılır biçimde yansıtılırken 2019 yılı materyallerinde bu özelliğin olmadığı, hacim olarak daha küçük ve sıkıştırılmış boyutlarda oluşturulduğu görülmüştür. Bunun yanında metin sayısı ve sayfa bakımından da değerlendirildiğinde 1992 yılı ders kitaplarının daha geniş çaplı olduğu söylenebilir. Genel sayfa düzenine bakıldığında iki dönem kitaplarının görünüm açısından dikkat çekici bir farklılık barındırmadığı saptanmıştır. İki dönem ders materyalleri de işledikleri konularla ilintili görsellerle donatılmıştır. Fakat 2019 yılı ders kitaplarında önceki yıllardan farklı olarak *Yazar/Şair Hakkında* bölümü mevcuttur. Bu bölümde yazarın ya da şairin edebi hayatı hakkında bilgilerin yanı sıra resmine de yer verilmiştir. Bu da kitabın görsellik açısından bir farklılığını ortaya çıkarmıştır.

İçinde bulunduğumuz yüzyıl çağdaş eğitim sistemlerinin örnek alınıp uygulamaya konulduğu bir çağdır. Bu nedenle Türkçeyi öğretirken geleneksel eğitim anlayışının aksine yaratıcı ve eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme yetilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Fakat incelediğimiz ders kitaplarında bu saydığımız hedeflere yönelik çalışmaların eksikliği açıkça göze çarpmaktadır. Geçmiş dönem ders kitaplarının adı geçen özellikleri uygulama konusundaki donanımları güncel kitaplara oranla oldukça ileridedir. Ayrıca 1992 yılı ders kitaplarının öğrenciyi okul dışı etkinliklere yöneltme konusunda daha heveslendirici olduğu tespit edilirken 2019 yılı ders kitaplarında yer verilen çalışmaların daha çok okul içi etkinliklerle sınırlandırıldığı görülmüştür. Bu açıdan değerlendirildiğinde geleneksel eğitim anlayışının dışına çıkılmadığı anlaşılmaktadır. Dil becerileri (dinleme, okuma, anlama, konuşma) hususunda da 1992 yılı materyallerinde yer alan değerlendirme sorularının daha başarılı olduğu gözlemlenmiştir. Güncel kitaplarda dikkatimizi çeken diğer bir nokta da sözlük bölümüne yer verilmemiş olmasıdır. 1992 yılı kitaplarının sonunda metinlerde geçen kelimelerin anlamlarının açıklandığı sözlük bölümü varken güncel materyallerde böyle bir kısım yoktur. Ayrıca geçmiş dönem kitaplarında metinlerde işlenen konularla alakalı değerlendirme testleri uygulanmış, öğrencilerin konulara yönelik eksiklikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Fakat son dönem ders kitaplarının içinde herhangi bir ölçme-değerlendirme bölümü mevcut değildir. Bu da öğrencilerin dersteki başarılarını belirleme konusunda bir eksiklik doğurmaktadır.

Tespit ettiğimiz diğer bir konu da dilbilgisi konularının işleniş biçimidir. Türkçenin yapısını oluşturan ve işleniş kurallarını belirleyen dilbilgisi öğretimi her kademe oldukça önemli bir yere sahiptir. 1992 yılı ikinci kademe Türkçe dilbilgisi konuları Türkçe ders kitabının içinde verilmesinin yanında ayrı bir ders kitabı olarak da mevcutken, 2019 yılı ders kitaplarında sadece ayrı bir bölüm olarak yer almıştır. Bu da bir dilin bel kemiğini oluşturan dilbilgisini öğretme konusunda oldukça eksik

kalınmış olduğunun göstergesidir. Tarihsel süreçteki aksaklıklar ve günümüzde Bulgaristan'da devam eden Türkçe eğitim politikalarına bakıldığında ne yazık ki Türkçenin eğitim dili olarak varlığını sürdürebilmesi bakımından iç açıcı bir tablodan söz etmek mümkün değildir. Gerek kanunî dayatmalar gerekse okullardaki araç-gereç ve materyal eksiklikleri Türkçeye karşı ilginin günden güne azalmasına neden olmaktadır. Tüm bu olumsuzluklar da bize Türkçe'nin Bulgaristan'daki varlığının tehdit altında olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Açık Fatma, Yavuz R. İrem, “*Balkanlarda Öğreticilerin Gözünden Türkçe Öğretimi*”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi,2019, 48.
- Aydoğdu Esin, *Bulgaristan'da Türkçe Öğretimi Ve İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011
- Bekir Harun, *Bulgaristan'da Dil Planlaması Çerçevesinde Anadil Olarak Türkçeye Yönelik Dil Politikaları*, Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi / Journal of Aegean and Balkan Studies Cilt/Volume: 2015-2 Sayı/Issue: 2.
- Emine Mehmet Halil vd., Türkçe Ders Kitabı 5, Faber Yayıncılık, Veliko Tırnovo, 2019.
- Emine Mehmet Halil vd., Türkçe Ders Kitabı 6, Faber Yayıncılık, Veliko Tırnovo, 2019.
- Emine Mehmet Halil vd., Türkçe Ders Kitabı 7, Faber Yayıncılık, Veliko Tırnovo, 2019.
- <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bulgaristan-okullarindaki-turkce-kitaplari-27-yil-sonra-yenilendi/1622050> Erişim Tarihi: 05.04.2020.
- Kolaç Emine, *İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Tür Açısından Değerlendirmesi*, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt: 6 Sayı:1, 2009.
- Korkusuz Elif, Temizyürek Fahri, *1944-1989 Yılları Arasında Bulgaristan'da Türkçe Eğitimi*, International Journal of Languages' Education and Teaching, volume 7, issue 2, Haziran 2019.
- Memişoğlu Hüseyin, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- Muharrem Tahsin vd., İlkokul Türkçe Ders Kitabı 5, Sofya Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Sofya, 1992.
- Muharrem Tahsin vd., İlkokul Türkçe Ders Kitabı , Sofya Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Sofya, 1992.
- Muharrem Tahsin vd., İlkokul Türkçe Ders Kitabı 7, Sofya Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Sofya, 1992.
- Muharrem Tahsin vd., İlkokul Türkçe Ders Kitabı 8, Sofya Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Sofya, 1992.

- Nurlu Muammer, Çelik Mehmet Emre, *Bulgaristan'da Demokrasi Döneminde Türkçe Öğretimi Meselesi*, Yeni Türkiye Dergisi, 2015, sayı 69.
- Şimşir Bilal, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009.
- Turan Ömer, *Balkan Türklerinin Dinî Meseleleri*, Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı II, 1997/3, 16, s. 1744-1757.
- Yenisoy Hayriye Süleymanoğlu, *Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası*, (18772007), Ankara, 2007,
https://www.academia.edu/21768332/BULGAR%C4%B0STAN_T%C3%9CRKLER%C4%B0N%C4%B0N_T%C3%9CRK%C3%87E_E%C4%9E%C4%B0T%-C4%B0M_DAVASI(Erişim Tarihi:27.04.2020).
- Yenisoy Hayriye, *Başlangıcından Bu Yana Bulgaristan'da Türkçe Eğitim*, TDK, Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni, Ankara, 1999.

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN MATEMATİK ÖĞRETİMİNE YÖNELİK YETERLİK İNANÇLARI¹

PRIMARY SCHOOL TEACHERS' PROFICIENCY LEVELS FOR TEACHING MATHEMATICS

Hatice Canan ARCAN *, Çavuş ŞAHİN**

Geliş Tarihi: 17.06.2020
(Received)

Kabul Tarihi: 05.11.2020
(Accepted)

ÖZ: Bu araştırmanın amacı sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimine yönelik yeterlik düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Araştırma betimsel bir çalışma niteliğinde olup tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma 2018-2019 eğitim-öğretim yılında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini Çanakkale il merkezinde bulunan ilkokullarda görev yapan sınıf öğretmenleri, örneklemini ise 10 ilkokulda görev yapan 150 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Elde edilen veriler sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimine yönelik düzeylerini belirlemek amacıyla; "Kişisel Bilgiler Anket Formu" ve "Matematik Öğretimi Yeterlik İnanç Ölçeği (MTEBI)"nin Türkçe uyarlaması ile toplanmıştır. Verilerin analizi sonucunda; değerlendirme yapılan değişkenlerin hemen hemen hepsinde sınıf öğretmenlerinin matematik dersi öğretimine yönelik yeterlik inançları yüksek çıkarken; öğretmenlerin yaşları ve yabancı dil bilme durumları ile matematik dersi öğretimine yönelik yeterlik inanç düzeyleri arasında anlamlı bir farka rastlanmıştır. Yaşları 21-34 arasında olan sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimi yeterlik inançlarının 45-54 yaş arasındaki öğretmenlere ve yine 21-34 yaş arasındaki öğretmenlerin 55-64 yaş arasındaki öğretmenlere göre daha güçlü yeterliği olduğu sonucuna varılmıştır. Yabancı dil bilen sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimi yeterlik inancının, yabancı dil bilmeyen sınıf öğretmenlerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sınıf öğretmeni, öğretmen yeterliği, matematik, matematik öğretimi, matematik öğretimi yeterlik inancı.

ABSTRACT: The aim of this research is to examine the proficiency levels of primary school teachers for teaching mathematics in terms of various variables. The research is a descriptive study and the survey research design was used. The research was conducted in the academic year 2018-2019. The population of the research consists of primary school teachers working in primary schools located in the city center of Çanakkale and the sample consists of 150 teachers working in 10 primary schools. The data obtained was determined in order to determine the proficiency levels of teachers for mathematics teaching. Data was collected through the Turkish adaptation of the "Personal Information Questionnaire Form" and "Mathematics Teaching Proficiency Belief Scale (MTEBI)". As a result of the analysis of the

¹ Bu çalışma birinci yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

* cananarcan08@gmail.com, ORCID:0000 0001 5235 8977.

** Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, csahin25240@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-4250-9898.

data; in almost all of the variables evaluated, the proficiency of primary school teachers for teaching mathematics classes was high; A significant difference was found between the teachers' ages and their knowledge of foreign languages and their proficiency levels for teaching mathematics lessons. It was concluded that the mathematics teaching competencies of classroom teachers between the ages of 21-34 are stronger than the teachers between the ages of 45-54 and teachers between the ages of 21-34 are stronger than the teachers between the ages of 55-64. It has been concluded that the proficiency of teaching mathematics of foreign language teachers is higher than that of non-foreign language teachers.

Key Words: Primary School Teachers, Teacher Proficiency, Mathematics, Mathematic Proficiency.

1. GİRİŞ

Eğitim sistemi bir toplumun en önemli parçalarından biridir. Öğretmenler ise bu parçanın kalbidir. Çünkü bir toplumun kalkınmasında ve nitelikli insan gücünün yetişmesinde ilk katkıyı yapan kişiler öğretmenlerdir. Dolayısıyla öğretmensiz bir toplum düşünmek zordur. Toplumun sağlam adımlar ile ilerleyebilmesi adına öğretme işinin ana sorumlusu olan öğretmenlerin sahip olması gereken nitelikler, yeterlikler ve sorumluluklar mevcuttur.

Gelişmiş toplumlarda öğretmenlerden beklenenlerin başında hayat boyunca öğrenme becerilerine sahip olmaları (Tekışık, 2003) ve eleştirel düşünme becerilerine sahip bireylerin yetiştirilmesi için gereken yeterliğe sahip olmaları gelmektedir (Passmore, 1991). Bu bağlamda öğretmenin dinamik bir yapıda olması gerektiği düşünülmektedir.

İyi bir öğretmenden öğretimini gerçekleştireceği alanın (dersin) tüm aşamaları hakkında eksiksiz alan bilgisine sahip olması, dersin bütün yeterliklerine hakim olması ve gereken kısımlarda derslerine teknolojiyi entegre edebilmesi istenmektedir. Öğretmenlerin öz yeterliklerine inancının güçlü olması, bireysel farklılıkları gözeterek öğretim faaliyetlerini uygulamalarına yardımcı olmaktadır. Yeterlik inancının zayıf olması ise öğretmenlerin öğrencilerin üzerindeki etkisini sınırlamaktadır. Öğretim yeterlik inancı yüksek olan öğretmenler akademik aktivitelere sınıfta bolca zaman ayırırlar ve öğrencilerin akademik başarılarını artırmak ve başarılı olabilmelerini sağlamak için zorluklarla karşılaşan öğrencilere rehberlik sağlarlar. Öğretim yeterlik inancı düşük olan öğretmenler ise akademik olmayan aktivitelere fazlasıyla zaman ayırır ve başarılı olmayan öğrencilerden hemen vazgeçip onların başarısızlıklarından dolayı onları eleştirirler (Çetin, 2011).

Özellikle öğrencilerin hayata bakış açıları üzerinde geleceğe dönük büyük bir etkiye sahip olan sınıf öğretmenlerinin eğitim sistemi içindeki önemi tartışılmaz bir gerçektir. Bu doğrultuda sınıf öğretmenlerinden Milli Eğitim Bakanlığının belirlediği standartlar doğrultusunda öğrencilerine rehberlik yaparak, gelişimlerine uygun öğrenme-öğretme süreçlerini planlamaları ve uygulamaları beklenmektedir. Dolayısıyla sınıf öğretmenin alan bilgisi yeterliği öğretme performansını belirlemektedir (McDiarmid, Ball ve Anderson,1989; Borko ve Putnam, 1996;

Ma,1999). Sınıf öğretmenleri kavramların ve işlemlerin matematiksel anlamlarına hakim olsa dahi somut işlemler döneminde bulunan öğrencilerine diğer derslere nazaran matematik dersinin hedef ve kazanımlarını benimsetmesi ve sevdirmesi kimi zaman bir hayli zor olmaktadır. Öğrenciler ilk başta bu dersi sevse bile sonradan farklı sebeplerden ötürü matematik dersinden soğumakta, hatta korkmaya başlamaktadır.

Matematik öğretiminin etkili olması birçok faktör ile bağlantılıdır. Bu faktörlerin başlıcaları; i) Öğretmenin davranışları, ii) Öğretim metotları, iii) Çalışma eksiklikleri, iv) Öğrenme ortamıyla alakalı sorunlar, v) Müfredatın içeriği, vi) Öğrencilerin psikolojik problemleri, vii) Ailelerde bulunan doyumsuzluk, viii) Zamanı kullanabilme olarak verilebilir (Aysan, Tanrıoğen ve Tanrıoğen, 1996). Bu noktada Çakmak (2004) öğrenci, öğretmen, sınıfın fiziki şartları ve öğretim programı vb. unsurlar birlikte olduğunda etkin bir öğretimden söz edildiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda sınıf öğretiminin matematik dersine karşı sahip olduğu tutumdan, yeterlik inancına kadar birçok unsur devreye girmektedir. Öğretmenin sınıf içindeki ve derslerindeki tutumlarından ve davranışlarından çok kolay etkilenebilen öğrenciler için özellikle matematiğe ilişkin olumlu tutumlara ve matematik yeterlik inancına sahip olan öğretmenler öğrencilerine iyi bir rol model olabilirler. Ancak zaman içinde öğretmenin yeterlik inancını etkileyecek bazı durumlar ortaya çıkabilir. Örneğin; Yeni neslin teknoloji ile harmanlanmış bilgi dünyası kimi zaman bazı yaş gruplarındaki öğretmenler için başa çıkılması güç bir hal alabilir. Hizmet süresi artan öğretmenlerin kıdemleri ile birlikte bilgi seviyelerini arttırmaları zamana ayak uydurmaları gereklidir. Rosenholtz (1985) öğretmenlerin sınıf ortamında başarılı olmaları için becerilerini güncelleştirmesinin zorunlu olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden matematik öğretiminde kullanılacak yöntemlerin incelenmesi üzerinde durulması gereken önemli bir konudur (Alakoç, 2003). Zembat (2010), öğrencilerin düz anlatımla, slayt gösterimiyle, formül ezberlemeyle matematiği öğrenemeyeceğini iddia etmektedir. Akpınar (2003), sınıf öğretmenlerinin bilgisayar okuryazarlığı konusunda bilgilerinin yeterli olmadığı ve bu sebeple sınıf içinde öğretim faaliyetlerinde geleneksel yöntemler tercih ederek derslerine devam ettiklerini, eğitim teknolojilerini derslerinde uygulamadıklarını ifade etmiştir. Sınıf öğretmenlerinin matematik derslerine entegre edeceği teknolojik araç gereç kullanımı konusunda yabancı dil bilmesinin yeterlik inancını etkileyen bir durum olup olmadığı da merak konusu olmuştur.

Sonuç olarak; sınıf öğretmenlerinin matematik dersine yönelik dersine yönelik yeterlik inançlarının farklı değişkenlere bağlı değişebileceği göz önüne alınarak öğretmenlerin yeterlik inançlarını nelerin etkileyebileceği üstünde durulmalıdır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada temel amaç; sınıf ğretmenlerinin matematik dersi öğretimine yönelik yeterli düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

- 1) Sınıf ğretmenlerinin matematik dersi öğretimine yönelik yeterli düzeyleri nelerdir?
 - 2) Sınıf ğretmenlerinin matematik dersi öğretimine yönelik yeterli inançlarında;
 - a) cinsiyet
 - b) yaş
 - c) hizmet süresi
 - ) akademik çalışmalara destek sağlayacak düzeyde bilgisayar bilgisi düzeyi
 - d) ders esnasında teknolojik araç gereçlerden faydalanma durumu
 - e) yabancı dil bilgisi
- değişkenlerine göre anlamlı düzeyde farklılaşma bulunmakta mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma, sınıf ğretmenlerinin matematik dersi öğretimine yönelik yeterli inanç düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi boyutunda nicel araştırma modellerinden tarama modelinin kullanıldığı betimsel bir çalışma örneğidir. Tarama modeli geçmişteki veya hala var olan bir durumu olduğu biçimiyle betimleme amacı olan araştırma yaklaşımıdır. Böyle araştırmalar, incelenen durumları ve olayları detaylı bir şekilde incelemekte ve çoğu zaman tarama araştırması adı ile de tanınmaktadır (Erkuş, 2005).

2.2. Evren ve rneklem

Araştırma evrenini 2018-2019 eğitim-ğretim yılında Çanakkale il merkezinde bulunan ilkokullarda görev yapan sınıf öğretmenleri, örneklemini ise; 2018-2019 eğitim-ğretim döneminde Çanakkale il merkezinde bulunan 10 ilkokulda (Anafartalar İlkokulu, Arıburnu İlkokulu, Atatürk İlkokulu, Barbaros Hayrettinpaşa İlkokulu, 18 Mart İlkokulu, İstiklal İlkokulu, Kepez Hüseyin Akif Terzioğlu İlkokulu, Mustafa Kemal İlkokulu, zlem Kayalı İlkokulu, Vali Fahrettin Akkutlu İlkokulu) eğitim veren toplam 150 sınıf ğretmeni oluşturmaktadır. Örneklemini oluşturan kişiler rastgele örnekleme tekniği kullanılarak seçilmiştir.

2.2.1. Örneklemini Oluşturan ğretmenlerin Görev Yaptıkları Okullara Göre Dağılımı

Tablo 1. Örneklemi Oluşturan Öğretmenlerin Görev Yaptıkları Okullara Göre Dağılımı

Okul Adı	Öğretmen Sayısı	%
Özlem Kayalı İlkokulu	22	14.7
Vali Fahrettin Akkutlu İlkokulu	21	14.0
18 Mart İlkokulu	20	13.3
Atatürk İlkokulu	19	12.7
Barbaros Hayrettinpaşa İlkokulu	16	10.7
Mustafa Kemal İlkokulu	15	10.0
Kepez Hüseyin Akif Terzioğlu İlkokulu	13	8.7
İstiklal İlkokulu	8	5.3
Anafartalar İlkokulu	8	5.3
Arıburnu İlkokulu	8	5.3
Toplam	150	100.0

Tablo 1’de görüldüğü üzere toplam 10 farklı okuldan 150 sınıf öğretmeni ile çalışılmıştır. Okulların seçimi yapılırken farklı semtlerde bulunmaları, okulların büyüklükleri (öğrenci kapasiteleri) ve öğrencilerin sosyo-ekonomik durumlarının farklılıkları da göz önüne alınmıştır.

2.2.2.Sınıf Öğretmenlerinin Demografik Özellikleri

Sınıf öğretmenlerinin demografik özelliklerinin yüzdelerle dağılımı, katılımcı sayısı (f) ve yüzde (%) tekniği kullanılarak analiz yapılmış, ortaya çıkan sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Sınıf Öğretmenlerinin Demografik Özellikleri

Değişkenler	f	%
-------------	---	---

Cinsiyet	Kadın	97	64.7
	Erkek	53	35.3
	Toplam	150	100
Yaş	21-34	12	8.0
	35-54	48	32.0
	45-54	61	40.7
	55-64	29	19.3
	Toplam	150	100.0
Hizmet süresi (kadem)	1-5	4	2.7
	6-10	8	5.3
	11-15	21	14.0
	16-20	24	16.0
	20 -+	93	62.0
Toplam	150	100.0	
Derslerde teknolojik araç gereç kullanımı	Her zaman	116	77.3
	Ara sıra	34	22.7
	Toplam	150	100.0
Yabancı dil bilgisi	Evet	47	31.3
	Hayır	103	68.7
	Toplam	150	100.0
Bilgisayar bilgisine sahip olma durumu	Evet	122	81.3
	Hayır	28	18.7
	Toplam	150	100.0

Araştırmaya rastgele ve gönüllü olarak katılan farklı okullardan 150 öğretmenin demografik özellikleri Tablo 2’de gösterilmiştir. Örneklemin %64.7’sini 97 kişi ile kadınlar oluştururken, %35.3’ünü 53 kişi ile erkekler oluşturmaktadır. Tabloda dikkat çeken bir husus öğretmenlerinin yaş ortalamasının yüksek ve hizmet sürelerinin %62’lik bir dilim ile 20 yıl ve üstü olmasıdır. Bu duruma da sebep olarak Çanakkale’nin şehir merkezinde bulunan okullarda görev yapan öğretmenlerle çalışılması gösterilebilir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada; sınıf öğretmenlerinin profillerini analiz edebilmek için araştırmacılar tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgiler Formu” ve matematik öğretimine yönelik yeterlik inançlarını analiz edebilmek için **Enochs, Smith, ve Huinker (2000) tarafından geliştirilen** beşli likert tipi, toplam 24 maddeden oluşan “**Matematik Öğretimi Yeterlik İnanç Ölçeği (MTEBI)**”nin Türkçe’ye uyarlanmış formu kullanılmıştır. Ölçek, üç İngilizce öğretmeni aracılığıyla ilk olarak İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir. Sonra ölçeğin Türkçe haline son bir şekil verilmek için bir toplantı yapılmış ve üç uzman tarafından tekrar İngilizceye çevirisi yapılarak dilimize uygunluğu gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Dil uyarlama çalışmasında dilin yapısı ve incelenen konu için alan uzmanlarının görüşleri

alınmıştır. En son olarak ölçeğin çevirisi yapılmış hali ile Türkçe formu karşılaştırılarak iki formun birebir örtüştüğüne karar verilmiştir.

Ölçeğin aslı Kişisel Matematik Öğretim Yeterliği [Personal Mathematics Teaching Efficacy] ve Matematik Öğretimi Başarı Beklentisi [Mathematics Teaching Outcome Expectancy] olmak üzere iki faktörden oluşmaktadır. Bu faktörler için Cronbach alfa güvenirlik katsayısı sırasıyla .88 ve .75 olarak hesaplanmıştır. Dil uyarlaması çalışması yapıldıktan sonra elde edilen maddelerin bu örneklem için Cronbach Alpha değeri hesaplanmış ve .74 olarak belirlenmiştir. Bu Cronbach Alpha skorları, bu ölçeğin bu çalışma için güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Ölçeğinin maddelerinde ifade edilen düşünce, duygu ve davranışların, bireyde uyandırdığı anlama ve kendinde gördüğü yeterliğe bağlı olarak, “kesinlikle katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “kararsızım”, “katılıyorum”, “kesinlikle katılıyorum” biçiminde derecelendirme yapılmış seçeneklerden birinin işaretlenmesiyle cevaplanmıştır. İşaretlenen şıklar 1-5 arasında puanlanmıştır. Araştırmanın örneklemini oluşturan 150 sınıf öğretmenine uygulanmaya hazır şekilde getirilen ölçekler araştırmacı tarafından sınıf öğretmenlerinin görev yaptıkları okullara gidilerek öğretmenlerin uygun zaman diliminde gerçekleştirilmeleri üzere dağıtılmıştır. Anketlerin dağıtılması ve cevaplandırılması gönüllülük esasına dayandırılmıştır.

Uygulama öncesinde, öğretmenlere ölçeklerin içerikleri ve uygulanış amaçları ile ilgili gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra ve içten yanıtlar vermeleri için, araştırmanın önemine dair genel bir bilgi verilmiştir. Sınıf öğretmenleri ölçekleri uygun buldukları vakitlerde tek başlarına cevaplamışlardır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde aşağıda bahsi geçen istatistikî teknikler kullanılmıştır. Veriler, SPSS programında analiz edilmiştir. Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin demografik özelliklerinin analizinde katılımcı sayısı (f) ile yüzde (%) tekniklerinden yararlanılmıştır. Araştırma verilerinin Kolmogrov Smirnov testi sonucuna (Sig.=.08, p>.05) göre normal dağılım gösterdiği anlaşılmıştır. Ayrıca; sınıf öğretmenlerinin matematik dersi öğretimine yönelik yeterlik inançları farklılığının cinsiyetlerinin, yabancı dil bilme ya da bilmeme, akademik çalışmalara destek sağlayacak düzeyde bilgisayar bilgisi düzeyi ve derslerde teknolojiden yararlanma durumlarına göre farklılığının belirlenmesi amacıyla, iki bağımsız grubun ortalamalarını karşılaştırmak amacıyla t-testi kullanılmıştır. Veri analizlerinde anlam düzeyi .05 olarak kabul görülmüştür. Ayrıca öğretmenlerin matematik öğretimine yönelik yeterliklerinin yaş ve hizmet süresine göre farklılığının belirlenmesi amacıyla; 2’den çok bağımsız grupların ortalamasını karşılaştırma yapmakta kullanılan tek yönlü varyans analizinden (ANOVA) yararlanılmıştır. Varyans analizleri sonunda bulunan farkın hangi birimlerden

kaynaklandığını belirleyebilmek içinse Post Hoc testlerinden Tukey testinden yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın bu kısmında nicel veri toplama araçları yoluyla ulaşılan verilerin analiz edilmesi sonucunda alt problemlerde belirtilen değişkenlere göre ortaya konan bulgular aşağıda sunulmuştur.

3.1. Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Öğretimine Yönelik Yeterlik Düzeyleri

Sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimine yönelik yeterlik düzeylerinin ortalamaları frekans (f) yüzde (%) tekniği kullanılarak hesaplanmış ve Tablo 3'te olarak ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Tablo 3. Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Öğretimine Yönelik Yeterlik Düzeylerinin Ortalamaları

Yeterlik Düzeyi	f	Çok düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek	\bar{x}	ss
		0	1	40	105	4		
	%	0	.7	26.7	70.0	2.7		

Tablo 3 incelendiğinde elde edilen verilere göre, sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimi yeterlik inanç düzeylerine göre dağılımları orta (%26.7) ve yüksek (%70.0) düzeylerde yoğunlaşmaktadır. Grup ortalaması yüksek ($\bar{x} = 3.74$) düzeye yakın çıkmaktadır.

3.2. Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Öğretimine Yönelik Soru Bazlı Yeterlik İnanç Düzeylerinin İncelenmesi

Sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimine yönelik yeterlik inanç düzeyleri, frekans (f) yüzde (%) tekniği kullanılarak hesaplanmış ve Tablo 4'te soru bazlı olarak ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Tablo 4. Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Öğretimine Yönelik Soru Bazlı Yeterlik Düzeyleri

	Kesinlikle katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle katılıyorum		\bar{x}	Ss.
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
1)Öğretmen öğrencinin matematik başarısından sorumludur.	3	2.0	16	10.7	15	10.0	78	52.0	38	25.3	3.89	.98
2)Öğrencilerin matematik notlarını iyileştirmek için öğretmenlerin daha etkili bir öğretim yaklaşımı bulmaları gerekir.	3	2.0	15	10.0	4	2.7	77	51.3	51	34.0	4.05	.97
3) Öğrencinin matematik alanındaki başarısı doğrudan öğretmenin uygulama verimliliğiyle ilişkilidir.	7	4.7	39	26.0	16	10.7	73	48.7	15	10.0	3.33	1.11
4)Bir öğrenci matematik dersinde her zamankinden daha çok çaba gösterirse öğretmen de daha fazla çaba gösterir.	7	4.7	8	5.3	13	8.7	71	47.3	51	34.0	4.01	1.03
5)Bir öğrencinin matematik notlarını iyileştirmek iyi bir öğretimle aşılabılır.	3	2.0	20	13.3	25	16.7	73	48.7	29	19.3	3.70	3.71
6)Düşük başarı gösteren bir öğrenci öğretmenin daha fazla çaba göstermesiyle başarı düzeyini arttırabilir.	4	2.7	20	13.3	27	18.0	63	42.0	36	24.0	3.72	.96
7)Aileler öğrencilerinin matematik dersindeki başarısının öğretmenin gösterdiği ilgi ile ilişkili olduğunu düşünürler.	0	0.0	28	18.7	12	8.0	84	56.0	26	17.3	3.89	.86
8) Matematik öğretiminin verimsiz geçmesi öğrencilerin başarısız olmasına yol açabilir.	4	2.7	10	6.7	11	7.3	99	66.0	26	17.3	4.01	.77
9) Matematik konularını en etkili şekilde nasıl öğretebileceğimi bilirim.	3	2.0	2	1.3	19	12.7	92	61.3	34	22.7	4.013	.77
10)Öğrencilerin konu ile ilgili genel sorularını cevaplayabilirim.	2	1.3	2	1.3	2	1.3	87	58.0	57	38.0	4.30	.70
11) Sınıf öğretmeni olarak matematiği daha iyi öğretecek farklı yollar bulmak için çabalarım.	1	.7	1	.7	2	1.3	92	61.3	54	36.0	4.13	.60

12) Matematik öğretilmek için gerekli becerilere sahip olup olmadığımı sorgularım.	3	2.0	9	6.0	6	4.0	90	60.0	42	28.0	4.06	.86
13) İlköğretim matematik dersindeki kavramları/sembollerini iyi bilirim.	1	.7	2	1.3	3	2.0	84	56.0	60	40.0	4.33	.65
14) Matematik öğretirken öğrencilerden gelen tüm soruları hoş karşılar ve cevaplarım.	0	0.0	11	7.3	3	2.0	69	46.0	67	44.7	4.28	.83
15) Bir öğrenci matematik kavramlarını anlamakta güçlük yaşarsa kendimi sorumlu tutarım.	4	2.7	34	22.7	36	24.0	52	34.7	24	16.0	3.39	1.09
16) Matematik ile ilgili kavramların günlük yaşamdaki kullanımı örneklerle anlatmakta güçlük çekerim.	33	22.0	77	51.3	6	4.0	26	17.3	8	5.3	2.32	1.16
17) Öğrencileri matematiğe yönlendirmek için ne yapacağımı bilemem.	46	30.7	74	49.3	5	3.3	21	14.0	4	2.7	2.41	4.29
18) Sınıf öğretmeni olarak çok sıkı çalışsam bile matematik konularını diğer dersler kadar iyi öğretemem.	56	37.3	60	40.0	4	2.7	28	18.7	2	1.3	2.07	1.13
19) Öğrencilerin matematik başarısını artırmada aile, kurum, kuruluş ve okul çalışanlarıyla iş birliği yaparım.	2	1.3	12	8.0	10	6.7	85	56.7	41	27.3	4.01	.89
20) Öğrencilerin üst biliş, öğrenme güçlüğü, öğrenme stilleri gibi bireysel farklılıkları dikkate alarak uygun öğretim ortamı hazırlarım.	1	.7	3	2.0	3	2.0	106	70.7	37	24.7	4.17	.62
21) Uygulamada eleştirel düşünce, yaratıcı düşünme gibi düşünme becerilerini benimserim.	1	.7	3	2.0	3	2.0	96	64.0	47	31.3	4.23	.65
22) Öğretim sürecinde kullanacağım ölçme ve değerlendirme araç gereçlerini amaca uygun belirlerim.	1	.7	1	.7	3	2.0	101	67.3	44	29.3	4.24	.59
23) Matematiksel kavram ve süreçlerini sunma yollarını, eğitimsel stratejileri ve sınıf düzenleme modellerini bilirim.	1	.7	0	0.0	6	4.0	105	70.0	38	25.3	4.19	.56

24)Öğrencilerin kavram yanılgılarını öğrenme eksiklerini tespit ederim.	1	.7	0	0.0	4	2.7	101	67.3	44	29.3	4.25	.57
---	---	----	---	-----	---	-----	-----	------	----	------	------	-----

Tablo 4 incelendiğinde en yüksek ortalamaya sahip ifadenin ($\bar{x} = 4.33$) ortalama “İlköğretim matematik dersindeki kavramları/sembolleri iyi bilirim.” olduğu görülmektedir. Bu ifadeyi hemen arkasından takip eden ifadeler ($\bar{x} = 4.30$) ortalama ile “Öğrencilerin konu ile ilgili genel sorularını cevaplayabilirim.” ve ($\bar{x} = 4.28$) ortalama ile “Matematik öğretirken öğrencilerden gelen tüm soruları hoş karşılar ve cevaplarım.” maddeleri olmuştur. Bu doğrultuda sınıf öğretmenlerinin matematik dersindeki konulara ait kavram ve sembollere hakim olduğu ve öğrenciden herhangi bir dönüt aldığı anda, öğrencinin sorularını cevaplayabilmede kendilerine inandıkları yorumu yapılabilmektedir. Sınıf öğretmenlerinin matematik dersi öğretimine yönelik yeterliklerinde en düşük ortalamaya sahip ifade ise ($\bar{x} = 2.07$) ortalama ile “Sınıf öğretmeni olarak çok sıkı çalışsam bile matematik konularını diğer dersler kadar iyi öğretemem.”, “Matematik ile ilgili kavramların günlük yaşamdaki kullanımı örneklerle anlatmakta güçlük çekerim.” ($\bar{x} = 2.33$) ve “Öğrencileri matematiğe yönlendirmek için ne yapacağımı bilemem.” ($\bar{x} = 2.41$) maddeleridir. Ancak bu maddelerin düşük ortalama sahip olması öğretmenlerin yeterliklerinin düşük olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü ifadelere anlamsal olarak bakıldığında bu maddelerin olumsuz ifadeler içerdiği ve aslında öğretmenlerin yeterliklerinin yüksek olduğu görülmektedir.

3.3. Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Öğretimi Yönelik Yeterlik İnançlarının Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi

Sınıf öğretmenlerinin cinsiyetlerinin (kadın, erkek), matematik öğretimine yönelik yeterlik inançları ile karşılaştırılmasına göre farklılığın tespiti amacıyla gerçekleştirilen t-testi sonuçları Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Sınıf Öğretmenlerinin Cinsiyetlerine Göre Matematik Öğretimine Yönelik Yeterlik İnanç Düzeyleri

Grup	N	\bar{x}	SS	t	df	p
Kadın	97	3.82	.51	1.14	148	.26
Erkek	53	3.73	.35			

Tablo 5 incelendiğinde; sınıf öğretmenlerinin cinsiyetleri ele alındığında kadınların matematik öğretimine yönelik yeterlik inanç düzeyleri ortalamasının 3.82 olduğu, erkeklerin ortalamalarının ise 3.73 olduğu ve sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimine yönelik yeterlik inançlarının cinsiyet faktörüne göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir [$t_{(148)}=1.14$, $p>.05$]. Öğretmenlerin cinsiyetlerinin, yine aynı öğretmenlerin matematik yeterlik inançlarını etkilemekte olduğuna dair istatistiksel olarak anlamlı bir farka rastlanmamıştır. Bir farka

rastlanmamasının örnekleme bulunan öğretmenlerin öğrencileri için lehine bir sonuç olduğu kanısına varılabilir.

3.4. Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Öğretimine Yönelik Yeterlik İnançlarının Bilgisayar Bilgisine Sahip Olma Değişkenine Göre İncelenmesi

Sınıf öğretmenlerinin bilgisayar bilgisine sahip olma durumunun, matematik öğretimine yönelik yeterlik inançları ile karşılaştırılmasına göre farklılığın tespiti amacıyla gerçekleştirilen t-testi sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Sınıf Öğretmenlerinin Bilgisayar Bilgisine Sahip Olma Durumlarına Göre Matematik Öğretimine Yönelik Yeterlik İnanç Düzeyleri

Grup	N	\bar{x}	SS	t	df	p
Evet	122	3.81	.44	1.04	148	.30
Hayır	28	3.70	.54			

Tablo 6 incelendiğinde; sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimine yönelik yeterliklerinin bilgisayar bilgisine sahip olma faktörüne göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir [$t_{(148)} = -1.04$, $p > .05$]. Bilgisayar bilgisine sahip sınıf öğretmenlerinin matematik yeterlik inanç düzeyi ($\bar{x} = 3.81$) çıkarken, bilgisayar bilgisine sahip olmayan öğretmenlerin matematik yeterlik inanç düzeylerinin ($\bar{x} = 3.70$) olduğu saptanmıştır.

3.5. Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Öğretimine Yönelik Yeterlik İnançlarının Yabancı Dil Bilme Değişkenine Göre İncelenmesi

Sınıf öğretmenlerinin yabancı dil bilme durumunun, matematik öğretimine yönelik yeterlik inançları ile karşılaştırılmasına göre farklılığın tespiti amacıyla gerçekleştirilen t-testi sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Sınıf Öğretmenlerinin Yabancı Dil Bilme Durumlarına Göre Matematik Öğretimine Yönelik Yeterlik İnanç Düzeyleri

Grup	N	\bar{x}	SS	t	df	p
Evet	47	3.2	.55	-2.47	148	.015*
Hayır	103	3.73	.41			

* $p < 0,05$

Tablo 7 incelendiğinde; sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimine yönelik yeterlik inançlarının yabancı dil bilme faktörüne göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir [$t_{(148)} = -2.47$, $p < .05$]. Ayrıca yabancı dil bilgisi olan ya da olmayan öğretmenlerin matematik öğretimine yönelik yeterlik inançlarının farklı olduğu sonucu çıkmıştır. Bu farka göre yabancı dil bilen sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimine yönelik yeterlik inanç düzeyi ($\bar{x} = 3.92$), yabancı dil bilmeyen sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimine yönelik yeterlik inanç düzeylerinden ($\bar{x} = 3.73$) daha yüksektir.

3.6. Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Öğretimine Yönelik Yeterlik İnançlarının Hizmet Süresi Değişkenine Göre İncelenmesi

Sınıf öğretmenlerinin hizmet süresinin, matematik öğretimine yönelik yeterlik inancı ile karşılaştırılmasına göre farklılığın tespitine yönelik uygulanan tek yönlü varyans analizinin (ANOVA) sonuçları Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Sınıf Öğretmenlerinin Hizmet Süresi Değişkenine Göre Matematik Öğretimine Yönelik Yeterlik İnanç Düzeyleri

KAYNAK	KARELER TOP.	SD.	ORT. KARE	F	P
GRUPLARARASI	1.82	4	.46	2.20	.07
GRUPLARIÇİ	30.03	145	.21		
TOTAL	31.85	149			

Tablo 8 incelendiğinde; sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimine yönelik yeterlik inanç düzeylerinde öğretmenlik mesleğinde geçirmiş oldukları hizmet süresi bakımından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA (tek yönlü varyans analizi) testi sonucunda; hizmet süresinin aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($F_{(4-145)} = 2.20, p = .07 > .05$).

3.7. Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Öğretimine Yönelik Yeterlik İnançlarının Yaş Değişkenine Göre İncelenmesi

Sınıf öğretmenlerinin yaş gruplarının, matematik öğretimine yönelik yeterlik inancı ile karşılaştırılmasına göre farklılığın tespitine yönelik uygulanan tek yönlü varyans analizinin (ANOVA) sonuçları Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Sınıf Öğretmenlerinin Yaş Değişkenine Göre Matematik Öğretimine Yönelik Yeterlik İnanç Düzeyleri

KAYNAK	KARELER TOP.	SD.	ORT. KARE	F	P
GRUPLARARASI	2.46	3	.82	4.07	.008*
GRUPLARIÇİ	29.39	146	.20		
TOTAL	31.85	149			

* $p < 0.05$

Tablo 9 incelendiğinde; sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimine yönelik yeterlik inanç düzeylerinde yaşları bakımından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA (tek yönlü varyans analizi) testi sonucunda; öğretmenlerin yaşlarının aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($F_{(3-146)} = 4.07, p = .008 < .05$). Yaş gruplarından hangilerinin birbiri arasında farka sahip olduğunu belirlemek amacıyla uygulanan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda, farklılığın 21-34 ($\bar{x} = 4.12$) ile 45-54 ($\bar{x} = 3.74$) arasında ve 21-34 ($\bar{x} = 4.12$) ile 55-64 ($\bar{x} = 3.64$) arasından kaynaklandığı bulunmuştur. Bu sonuçlara göre (21-34) yaş ortalaması düştükçe öğretmenlerin matematik öğretimi yeterlik inancında anlamlı bir yükseliş olduğu görülmüştür.

3.8. Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Öğretimine Yönelik Yeterlik İnanç Düzeylerinin Derslerde Teknolojik Araç Gereç Kullanımı Değişkenine Göre İncelenmesi

Sınıf öğretmenlerinin derslerinde teknolojik araç gereçlerden yararlanma durumun, matematik öğretimine yönelik yeterlik inancı ile karşılaştırılmasına göre farklılığın tespiti amacıyla gerçekleştirilen t-testi sonuçları Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Sınıf Öğretmenlerinin Derslerde Teknolojik Araç Gereç Kullanım Durumu Değişkenine Göre Matematik Öğretimine Yönelik Yeterlik İnanç Düzeyleri

Grup	N	\bar{x}	SS	t	df	p
Ara sıra	4	3.90	.34	1.68	48	.096
Her zaman	16	3.75	.49			

Tablo 10 incelendiğinde; sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimine yönelik yeterlik inanç düzeylerinin derslerinde teknolojik araç gereçlerden yararlanma faktörüne göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir [$t_{(148)} = 1.68, p > .05$]. Sınıf öğretmenlerinin derslerinde teknolojik araç gereçlerden yararlanma durumu incelendiği zaman verilen cevaplar arasında “arasıra ve her zaman” seçeneklerinden 34 kişi “ara sıra” cevabını verirken, 116 öğretmen “her zaman” cevabını vermiştir. Sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimine yönelik profillerinin (teknolojik araç gereç kullanma), yeterlik inancı ile karşılaştırılması ele alındığında “Derslerimde ara sıra teknolojik araç gereç kullanım.” diyen öğretmenlerin ortalaması 3,90 iken, “Her zaman kullanım.” diyen öğretmenlerin ortalamasının 3,75 olduğu tespit edilmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Sınıf öğretmenlerinin matematik dersi öğretimine yönelik yeterlik inanç düzeylerinin genel olarak tüm maddelerde yüksek olduğu görülmüştür. Yeteri kadar yüksek olmadığı tespit edilen maddelere bakıldığı zaman bu maddelerde öğretmenlerin kendi çabalarıyla yeterliklerini geliştirebilecekleri göze çarpmaktadır.

Değişkenlere bakıldığında; sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimine yönelik yeterlik inançlarını belirlemede cinsiyet etkili bir değişken olarak ortaya çıkmamıştır. Bu sonuçlar cinsiyet değişkeninin öğretmenlerin matematik öğretimine yönelik yeterlik inançları üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir. Bu araştırmada analiz edilen cinsiyet değişkenine ilişkin elde edilen sonuca paralel olarak, Kuş (2005) öğretmen yeterliklerinin cinsiyet faktörüne bağlı bir farklılaşma göstermediğini belirtmiştir. Denizoğlu (2008) kadın ve erkek arasında cinsiyete dayalı bir farka rastlanmamasına sebep olarak; aile, okul ve iş hayatında olan cinsiyete dayalı eşitsizliklerin geçmişe nazaran daha az yaşanıyor olması, toplumsal hayatta kadınların son senelerde daha faal rol almaları ve iş yaşamlarında kadınlar ve erkekler arasındaki farkların her geçen gün kapanıyor olmasına bağlamaktadır.

Yaş değişkenine ilişkin bulgulara dayalı elde edilen sonuç; sınıf öğretmenlerinin yaşlarının matematiğe dersine yönelik yeterlik inanç düzeylerinde etkili bir değişken olduğunu göstermektedir. 21-34 yaş arasındaki öğretmenlerin matematik öğretimi yeterlik inancının 45-54 yaş arasındaki öğretmenlere göre ve yine 21-34 yaş arasındaki öğretmenlerin 55-64 yaş arasındaki öğretmenlere nazaran daha güçlü yeterlik inancı bulunduğu sonucu dikkat çekicidir. Bu sonuca dayanılarak; sınıf öğretmenlerinin yaşları yükseldikçe matematik dersi öğretimine yönelik yeterlik inançlarında anlamlı bir düşüş olduğu, mesleki deneyimin olumlu bir faktör olmak yerine olumsuz bir faktör olduğu söylenebilir. Araştırmanın bu sonucunu destekler nitelikte olarak Sağlam (2007) da öğretmenlerde tecrübeleri artarken, öz yeterlik inançlarında düşme olduğunu ifade etmektedir. Araştırmadan elde edilen sınıf öğretmenlerinin hizmet sürelerinin matematik öğretimine yönelik yeterlik düzeylerinde etkili bir değişken olmaması sonucu; yaş değişkenine ilişkin sonucu destekler nitelikte gözükmemektedir.

Buna karşılık hizmet sürelerinin anlamlılık düzeyine bakıldığında; “6-10” yıl arası ve “1-5” yıl arasında görevde bulunan sınıf öğretmenlerinin yeterlik düzeyleri ortalamalarının diğer gruplardan daha yüksek olduğu sonucunun yaş değişkenine ilişkin elde edilen sonuçla paralellik gösterdiği söylenebilir. Paralel bir sonuç olarak Ercan (2007) ve Ekici (2006) de yapmış oldukları çalışmalarında hizmette bulunduğu süreye bağlı öz yeterlik inançlarında fark görülmediği sonucuna varmışlardır. Bununla birlikte kıdem faktörünün öğretmen yeterlik inancını etkilemediği sonucuna ulaşan çalışmalar da (Üstüner ve diğerleri, 2009; Özata, 2007; Howell, 2006; Yenice, 2009; Klassen ve diğerleri, 2009; Gür, 2008) bulunmaktadır. Ancak Tribble ve Evans, 1986; Tamashiro ve Glickman, 1982; Hoy ve Woolfolk, 1990; Gibson ve Dembo, 1985; Podell ve Soodak, 1996; Enochs ve Rubeck, 1991; Hoy ve Tschannen-Moran, 2007; Wilcox ve Lamorey, 2005) ise yapmış oldukları çalışmalarındaki; hizmet süresi arttıkça öz yeterlik inançlarının da arttığı yönündeki bulgularıyla farklılaşmaktadır.

Akbıyık ve Seferoğlu (2005), sınıf öğretmenlerin bilgisayar öz-yeterliğinin incelendiği araştırmalarında bilgisayar kullanımında kendilerini yeterli gören öğretmenlerin, bilgisayar kullanımının daha sık olduğu sonucuna varmışlardır. Benzer bir sonuç ile Peker ve Pamuk (2009) kişisel bilgisayarı bulunan öğretmenin bilgisayar kullanımı yönünde kendini daha yeterli bulduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin kıdemleri artarken bilgisayar yeterlik inancının düştüğü sonucunu bulan bazı çalışmalar (Bütün Kuş, 2005; Özçelik, 2006) bulunmaktadır. İlgili çalışmalar incelendiğinde; diğer sonuçlardan farklı olarak kıdem arttıkça bilgisayar bilgisine yönelik yeterlik inancının da arttığı şeklinde sonuçlar olduğu da görülmektedir (Say, 2005; Tschannen-Moran ve Hoy, 2002; Gençtürk, 2008; Derbedek, 2008; Gençtürk ve Memiş, 2010).

Sınıf öğretmenlerin derslerinde teknolojik araç gereç kullanımına yönelik araştırma sonucu ise öğretmenlerin derslerinde ara sıra dahi olsa teknolojiden yararlandığı, teknolojik araç kullanmayan öğretmen olmadığını göstermiştir. Ancak bu değişken araştırmanın sonucunu etkileyecek bir anlamlılık yaratmamıştır. Matematik yeterliği ile teknolojik araç gereç kullanımı ilişkisinde ‘ara sıra kullanım’ diyen öğretmenlerin ortalama düzeyinin daha yüksek olduğu dikkat çeken sonuçlardır. Yılmaz (2005), eğitim ve öğretimde teknolojiyi kullanmanın öğrencinin başarı ve tutumuna etkisini araştırdığı çalışmada, teknolojik araç-gereçlerin başarı ve tutuma olumlu yönde etki ettiğini söylerken; yapılmış bazı araştırmalar tarafından da öğretmenlerin ders sırasında yeteri kadar araç-gereç kullanmadıkları sonuçlarına ulaşılmıştır (Uzunahmet, 1996; Özer 1996; Özdemir, 2000; Teker, 2002; Tüy, 2002).

Araştırmada elde edilen dikkat çekici bir diğer sonuç ise; sınıf öğretmenlerin yabancı dil bilgisi değişkeni ile matematik öğretimine yönelik yeterlik inançları arasında anlamlı farklılığın ortaya çıkmasıdır. Kaya ve Kaya (2012) yapmış oldukları araştırmalarında yabancı dil bilen öğretmen adaylarının diğer adaylara nazaran dünya gündemini takipte oldukları ve internet okur yazarlığı bilgisinin daha iyi olduğu sonucunu bulmuşlar ve ek olarak, yabancı dil bilen öğretmenlerin bilmeyen öğretmenlere kıyasla küresel vatandaşlık algılarının daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

5. ÖNERİLER

- Yapılan araştırmada çıkan sonuçların bu araştırmanın örneklemini ile sınırlı olduğu unutulmamalıdır. Farklı kademelerdeki öğretmenler ile farklı yeterlik inançları belirlenebilir.
- Matematik dersinin öğrencilere sevdirmesi için öğrencinin ilgi ve ihtiyaçları göz önünde tutulmalı dersin işleyişi uygun metaryal ve teknolojik araç gereç kullanımı sağlanarak somutlaştırılmalıdır.
- Sınıf öğretmenleri matematik yeterlik inançlarını daha da artırabilmek adına matematik öğretmenleri ile iş birliği içinde olmalıdır.
- Yeterliklerin öğretmenin kendi çabası ile artırılabilceği unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Y. (2003). Öğretmenlerin Yeni Bilgi Teknolojileri Kullanımında Yükseköğretimin Etkisi: İstanbul Okulları Örneği. *The Turkish Online Journal Of Educational Technology – Tojet*. 2 (2), 79-96.
- Alakoç, Z. (2003). Matematik Öğretiminde Teknolojik Modern Öğretim Yaklaşımları. *The Turkish Online Journal Of Educational Technology*, 2(1), 43-49.
- Aysan, F., Tanrıöğen, G. ve Tanrıöğen, A. (1996). Perceived Causes of Academic Failure Among The Students At The Faculty of Education at Buca. Yayımlandığı Kitap G. Karagözoğlu (Editör), *Teacher Training For The Twenty First Century*. İzmir: Buca Eğitim Fakültesi Yay.

- Borko, H. & Putnam, R. (1996). Learning to teach. In D. Berliner. & R. Calfee (eds.), *Handbook of Educational Psychology* (pp,673-708). New York: Mcmillan.
- Bütün Kuş, B. (2005). *Öğretmenlerin Bilgisayar Öz-Yeterlik İnançları ve Bilgisayar Destekli Öğretime Yönelik Tutumları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çakmak, M. (2004). *İlköğretimde Matematik Öğretimi ve Öğretmenin Rolü*.
- Çetin, B., (2011). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öz Yeterliklerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, *10. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Cilt 1, 109-112.
- Dembo, M. Ve Gibson, S. (1985). Teachers' Sense Of Efficacy: An İmportant Factor İn School İmprovement, *The Elementary School Journal*, 99, 3-10.
- Denizoğlu, P. (2008). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen bilgisi öğretimine yönelik öz yeterlik inanç düzeyleri, öğrenme stilleri ve fen bilgisi öğretimine yönelik tutumları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Derbedek, H. (2008). *İlköğretim Okul Müdürlerinin Öğretimsel Liderlik Özelliklerinin Öğretmenlerin Öz Yeterlikleri Üzerindeki Etkileri (Bursa İli Örneği)*. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Pamukkale
- Ekici, G. (2006). Meslek Lisesi Öğretmenlerinin Öğretmen Öz Yeterlik İnançları Üzerine Bir Araştırma. *Eğitim Araştırmaları*, 6(24), 87-96.
- Enochs, L. G., Smith, P. L., & Huinker, D. (2000). Establishing Factorial Validity Of The Mathematics Teaching Efficacy Beliefs Instrument. *School Science And Mathematics*, 194-202.
- Ercan, S. (2007). *Sınıf öğretmenlerinin bilimsel süreç beceri düzeyleri ile fen bilgisi öz yeterlik düzeylerinin karşılaştırılması (Uşak İli örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkuş, A. (2005). *Bilimsel Araştırma Sarmalı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Evans, E. D. ve Tribble, M. (1986). Perceived Teaching Problems, Self-Efficacy, And Commitment To Teaching Among Preservice Teachers. *Journal Of Educational Research*, 80, 81–85.
- Field, A., 2005. *Discovering Statistics Using SPSS* (2. baskı). Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
- Gençtürk, A. (2008). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Öz-Yeterlik Algıları ve İş Doyumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Gençtürk, A. ve Memiş, A. (2010). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Öz-Yeterlik Algıları ve İş Doyumlarının Demografik Faktörler Açısından İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(3), 1037–1054.

Glickman, C.D. ve Tamashiro, R.T. (1982). A Comparison of First-Year, Fifth-Year, and Former Teachers on Efficacy, Ego Development, and Problem Solving. *Psychology In The Schools*, 19, 558- 562.

Gür, G. (2008). *A Study an The Predictors of Teachers' Sense of Efficacy Beliefs*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Howell, D. M. (2006). *A Comperative Anaylsis of Self Reported Teacher Self Efficacy and Student Performence in The Elementary Classroom*. Idaho State University.

Kaya, B., & Kaya, A. (2012). Teknoloji Çağında Öğretmen Adaylarının Küresel Vatandaşlık Algıları. *Sakarya University Journal Of Education*, 2(3), 81-95.

Kuş, E. (2005). *Öğretmenlerin bilgisayar öz yeterlik inançları ve bilgisayar destekli öğretme yönelik tutumları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Lamorey, S. Ve Wilcox, M.J. (2005). Early Intervention Practitioners' Self-Efficacy: A Measure And Its Applications. *Early Childhood Research Quarterly*, 20, 69-84.

Ma, L. (1999).Knowing and Teaching Elemantary Mathematics: Teachers' understanding of Fundamental Mathematics in China and United States. Mahwah, NJ: Erlbaum.

McDiarmid, G,W.; Ball, D.L.& Anderson, C. (1989). Why Staying One Chapter Ahead Doesn't Really Work: Subject Specific Pedagojy. In M. C.Reynolds (Ed.), Knowledge Base For the Beginning Teacher (pp.193-205). Elmsford, NY :Pergamon Pres.

Özata, H. (2007). Öğretmenlerin Öz-Yeterlik Algılarının ve Örgütsel Yenileşmeye İlişkin Görüşlerinin Araştırılması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Özçelik, H. (2006). *İlköğretimde Çalışan Öğretmenlerin Bilgisayar Özyeterlikleri: Balıkesir İli Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Özdemir, S.M., (2000). *Müfredat Laboratuvar Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Eğitim Araç-Gereçlerini Etkili Kullanma Durumlarına Ve Hizmet İçi Eğitim İhtiyaçlarına Yönelik Bir Araştırma*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Özer, A., (1996). *Orta Dereceli Askeri Okullarda Görev Yapanfen Bilimleri Dersleri Öğretmenlerinin Eğitim Araçlarından Yararlanma Durumları ve Eğitim Araçlarıyla İlgili Hizmetiçi Eğitim İhtiyaçları*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Pamuk, S. ve Peker, D. (2009). Turkish Pre-Service Science And Mathematics Teachers' Computer Related Self-Efficacies, Attitudes, And The Relationship Between These Variables. *Computers & Education*, 53, 454-461.

Rosenholtz, S. J. (1985). *Political Myth About Education Reform: Lessons From Research on Teaching*. Phi Delta Kappan, 66(5), S. 349-355.

Sağlam, F. (2007). *İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Derslerinde Bilgi Teknolojisi Kaynaklarından Yararlanma Öz Yeterlikleri ve Etki Algılarının Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Say, M. (2005). *Fen Bilgisi Öğretmenlerinin Öz-Yeterlilik İnanışları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Seferoğlu, S. S. ve Akbıyık, C. (2005). İlköğretim Öğretmenlerinin Bilgisayara Yönelik Öz-Yeterlilik Algıları Üzerine Bir Çalışma. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 19, 89-101.

Soodak, L. ve Podell, D. (1996). Teacher Efficacy: Toward The Understanding of a Multi-Faceted Construct, *Teaching & Teacher Education*, 12, 401-411.

Teker, A., (2002). *Ankara İli Merkez İlköğretim Okullarında Görev Yapan 4 Ve 5. Sınıf Öğretmenlerinin Bilgi Dersinde Eğitim Araç-Gereçlerini Kullanma Durumlarının Değerlendirilmesi*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Tekışık, H. H. (2003). Bir Öğretmen Kuşağı. *Çağdaş Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Yetiştirme Ulusal Sempozyumu*. Ankara: Öğretmen Hüseyin Hüsnü Tekışık Eğitim Araştırma Geliştirme Vakfı Yayınları: 8. 22-24

Tschannen-Moran, M. & Woolfolk Hoy, A. (2002). Influence Of Resources And Support On Teachers' Efficacy Beliefs. *Paper Presented at The Annual Meeting of The American Educational Research Assosiation*: New Orleans, La.

Tschannen-Moran, M. & Woolfolk Hoy, A. (2007). The Differential Antecedents Of Self-Efficacy Beliefs Of Novice And Experienced Teachers. *Teaching And Teacher Education*, 23, 944-956.

Tüy, M.A., (2002). *Öğretim Teknolojilerinin Sistemik Kullanımına İlişkin Öğretmen Davranışlarının Çözümlemesi*, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Uzunahmet, B., (1996). *Kktc Akademik Liselerinde Öğretmenlerin Eğitim Araçlarından Yararlanma Durumu Ve Eğitim Araçları Konulu Hizmetiçi Eğitime İlişkin Görüşleri*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Üstüner, M., Demirtas, H., Cömert, M. & Özer, N. (2009). Ortaöğretim Öğretmenlerinin Öz Yeterlik Algıları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(17), 1–16.

Yaşar Ekici, F. (2017). *Okul Öncesi Öğretmen Adayları İle Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Öğretmen Adaylarının Öğretmenliğe Yönelik Öz Yeterlik İnançlarının Karşılaştırılması*.

Yenice, N. (2009). Search Of Science Teachers' Teacher Efficacy And Self-Efficacy Levels Relating to Science Teaching For Some Variables. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1, 1062–1067.

Yılmaz, M. (2007). "Sınıf Öğretmeni Yetiştirmede Teknoloji Eğitimi". *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(1), 155–167.

Zembat, İ. Ö.(2010). Sayıların Farklı Algılanması- Sorun Sayılarda mı, Öğrencilerde mi, Yoksa Öğretmenlerde mi?. *İçinde: Matematiksel Kavram Yanılgıları ve Çözüm Önerileri*.

Woolfolk, A.E., Rosoff, B., & Hoy, W.K. (1990). Teachers' Sense of Efficacy and Their Beliefs About Managing Students. *Teaching And Teacher Education*, 6, 137-148.

**AHLAK VE ADALETİN KAMU YÖNETİMİNDE MEŞRUIYET
SORUNUNU GİDERMEDEKİ ROLÜ VE ÖNEMİ***

**THE ROLE OF ETHICS AND JUSTICE IN SOLVING THE PROBLEM OF
LEGITIMACY IN PUBLIC ADMINISTRATION**

Ömer ÇAMUR, Ahmet Hamdi AYDIN*****

*Geliş Tarihi: 15.05.2019
(Received)*

*Kabul Tarihi: 05.11.2020
(Accepted)*

ÖZ: Çoğunluğun onayladığı, dinin, yasanın ve kamu vicdanının doğru kabul ettiği eylem ve işlemler gibi anlamlara gelen meşruiyet kavramı, kamu yönetimi için oldukça önemlidir. Zira kamu yönetimi, vatandaşların ihtiyaç duyduğu hizmetleri yine vatandaşlar adına gerçekleştiren devletin çok önemli bir organıdır. Kamu yönetiminin gerçekleştirmiş olduğu eylem ve işlemlerin vatandaşlar tarafından onaylanması veya doğru kabul edilmesi kamu yönetiminin meşruiyetini oluşturmaktadır. Meşruiyet ise ahlak ve adalet ile anlam kazanmaktadır. Genelde ahlak ve özde ise adaletten yoksun bir şekilde faaliyet gösteren bir yönetimin gerçekleştirmiş olduğu eylem ve işlemlerin vatandaşlar tarafından onaylanması zorlaşmaktadır. Bu durum vatandaşların kamu yönetiminin faaliyetlerine rıza göstermesini engellediği gibi kamu yönetimine duyulan güveni de olumsuz etkilemektedir. Türk kamu yönetimi tarihsel bir nitelik ihtiva eden meşruiyet sorunu ile karşı karşıyadır. Meşruiyet sorunu bazen kamu yönetimi tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerle bazen de kamu yönetiminin kesintisiz bir şekilde hizmet sunmak amacıyla elinde bulundurduğu gücü amacı doğrultusunda kullanmamasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu bilgiler ışığında yapılan bu çalışmada öncelikle meşruiyet kavramı incelenecektir. Çalışmanın devamında ise meşruiyetin Türk kamu yönetimi açısından nasıl bir sorun olduğu açıklanacak ve meşruiyet sorununun giderilmesinde ahlak ve adaletin rolü tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Meşruiyet, Ahlak, Adalet.

ABSTRACT: Having such meanings as the actions and acts approved by the majority and deemed right according to religion, law and public conscience, the concept of legitimacy is highly significant for public administration; because public administration is a crucial government body that delivers services needed by citizens on behalf of citizens again. That acts and actions practiced by public administration are approved or deemed right by citizens constitutes the legitimacy of public administration. Legitimacy gains meaning with ethics and justice. It is difficult for the acts and actions conducted by an administration devoid of

* Bu çalışma Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN danışmanlığında Ömer ÇAMUR tarafından 2019 yılında tamamlanan "Türkiye'de Kamu Yönetimi İle İlgili Sorunların Çözümünde Ahlak ve Adaletin Rolü" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, omercamur44@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6447-1475.

*** Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, ahaydin@ksu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2771-8074.

ethics in general and of justice in particular to be approved by citizens. It prevents citizens from consenting to the activities of public administration as it affects trust in public administration in a negative way. Turkish public administration faces the problem of legitimacy which has a historical aspect. The problem of legitimacy appears through the activities of public administration sometimes, and the failure of public administration to wield its power to provide services uninterruptedly in line with its purpose at other times. In light of this information, this study first investigates the concept of legitimacy. Then, it explains how legitimacy is a problem for Turkish public management, and discusses the role of ethics and justice in overcoming the problem of legitimacy.

Key Words: Public Administration, Legitimacy, Ethics, Justice.

1. GİRİŞ

Meşruiyet kavramı, tarihsel süreç içerisinde ne olduğu ile ilgili birçok düşüncenin ileri sürüldüğü ve bir temele oturtulmaya çalışıldığı önemli kavramlardan biridir. Meşruiyet, klasik anlamı ile yönetimin gerçekleştirmiş olduğu eylem ve işlemlerin vatandaşlar tarafından kabul edilmesi veya onaylanması şeklinde kullanılmıştır. Meşruiyetin bu anlamı günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

Kamu yönetimi, devletin yürütme aracı olarak, vatandaşların ihtiyaç duyduğu hizmetleri sunan önemli bir olgudur. İnsanların toplumsal bir hayat sürmeye karar verdikleri günden beri var olan kamu yönetimi günümüz dünyasında daha da önemli bir hal almıştır. Zira vatandaş ihtiyaçlarının arttığı günümüz dünyasında, halkın gereksinimlerinin büyük bir bölümü kamu yönetimi eliyle karşılanmaktadır. Kamu yönetiminin var olabilmesi ve sahip olduğu bu önemi koruyabilmesi, onun meşru olarak kabul edilmesini gerektirmektedir.

Meşruiyet, ahlak ve adalet kavramları ile birlikte anlamlı hale gelen bir kavramdır. Kamu yönetiminin eylem ve işlemlerinin halk tarafından kabul edilebilmesi onun ahlak ve adalete uygunluğuna bağlıdır. Zira halkın gayri ahlaki ve adaletsiz olarak nitelendirdiği bir yönetimin faaliyetlerine rıza göstermesi zorlaşmakta ve bu durum kamu yönetiminin meşruiyetini olumsuz etkilemektedir.

Kamu yönetiminde meşruiyet sorunu iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, halka hizmet sunmak amacıyla faaliyet gösteren kamu yönetiminin amacı dışında hareket etmesidir. Yani vatandaşların beklentilerini karşılamakla görevli olan kamu yönetiminin kendisinden beklenen hizmetleri yerine getirmesi, onun meşruiyetini etkilemektedir. İkincisi ise, kamu yönetiminin elinde bulundurduğu gücü amacı dışında kullanmasıdır. Devletin kesintisiz bir şekilde hizmet sunabilmek ve varlığını devam ettirebilmek için zor kullanmaya yetkili araçları vardır. Bu araçların elinde güç kullanma yetkisi bulunmaktadır. Gücün vatandaşlara hizmet sunmak yerine farklı amaçlarla kullanılması kamu yönetiminin meşruiyetini doğrudan etkileyebilmektedir.

Kamu yönetimi vatandaşlar nezdinde devleti temsil etmektedir. Dolayısıyla kamu yönetiminin meşruiyeti devletin meşruiyetini de içermektedir. Kamu

yönetiminin faaliyetleri sırasında halkın desteğini ve beğenisini kazanması, yönetimin meşruiyeti açısından bir zorunluluktur. Bu doğrultuda yapılan çalışmada, öncelikle meşruiyet kavramının ne olduğu ile devletin meşruiyetini farklı temellere dayandıran görüşler açıklanacaktır. Çalışmanın devamında ise ahlak ve adaletin kamu yönetiminin meşruiyet problemini gidermedeki rolü ve önemi tartışılacaktır.

2. MEŞRUIYET KAVRAMI

Kelime anlamı olarak, çoğunluğun onayladığı, dine uygun olma, dinin, yasanın ve kamu vicdanının doğru kabul ettiği eylem/uygulama gibi anlamlara gelen meşruiyet, tarihten beri üzerinde yoğun bir şekilde tartışılan ve ne olduğu ortaya konmaya çalışılan kavramlardan biridir (Hançerlioğlu, 1993: 255-256). Öyle ki farklı toplumlarda aynı zaman dilimi içerisinde, birbirlerinden farklı meşruiyet tanımlamaları yapılmıştır. Bu nedenle günümüzde farklı ülkelerde meşruluğun farklı anlamları ile karşılaşılabilir (Çetinkaya, 2009: 9).

Meşruiyet kavramı tarihi süreç içerisinde klasik anlamıyla yönetim ile ilişkili bir şekilde ele alınmış, genellikle yöneticinin yönetsel dayanaklarının değerlendirilmesinde ve halkın yöneticiye verdiği yönetim faaliyetinde söz sahibi olması gibi alanlarda ortaya çıkmıştır. Zaman zaman tanrısal bir kökenden gelme savıyla siyasal erke meşruluk sağlamaya çalışarak siyasal iktidar sağlamaya yönelik de kullanılmıştır (Gürbüz, 2013: 8-9).

Tarihselliği ve anlamsal çeşitliliğinden dolayı meşruiyet kavramı ile ilgili yazın literatüründe birçok tanıma rastlamak mümkündür. Meşruiyet, bir davranış ya da düşüncenin haklı bir temele dayandırılması ve ilgili düşünce ya da davranışın rasyonelliğinin ispatlanması olarak tanımlanabilir (Çetin, 2003a: 92). Meşruluk, temelinde toplumsal uzlaşma (consensus) bulunan, yani insanların genel rızası temelinde şekillenen bir kavramı ifade etmektedir. Durkheim ve Comte gibi bazı pozitivist düşünörlere göre meşruluk, “belli bir toplumda var olan duyguların, çıkarların ve inançların birliğı”ni ifade etmektedir (Vergin, 2003: 37; Balcı, 2016: 615).

Meşruiyet konusunda geniş çalışmalar yapan ve bu alana önemli katkılar sağlayan Max Weber ise meşruiyeti, “bir düzenin, mensuplarının ekseriyetince rıza görmesi ve bağlayıcı olarak kabul edilmesi” şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımda ön plana çıkan temel unsur “rıza” kavramıdır. Yani Weber meşruiyeti, rızaya dayalı bir onaylanma olarak ifade etmiştir. Diğer bir ifade ile Weber meşruiyet kavramını, meşru gücün veya otoritenin uygulamalarının kabul edilmesini ve onaylanmasını anlatmak için kullanır (Weber, 2015: 100; Aydın, 2017: 253). Weber’in burada ifade ettiği gücün, Davutoğlu’nun ifadeleriyle, “şiddet tekeli anlamında değil, ahdi anlaşmalara dayalı, karşılıklı hukuka dayalı, otorite anlamında, gerektiğinde fiili güç kullanımı anlamında bir güç olarak anlaşılması gerekir” (2003: 51). Weber gücün yetkiye dönüşmesinde inanç unsurunu ön plana çıkararak, her yönetim türünün kendi meşruiyetine yönelik bir inanç oluşturma gayreti içerisinde olduğunu belirtmektedir.

Zira meşruiyet, insanlar meşruiyet talebini kabul ettiklerinde ve ona inandıklarında geçerlilik kazanmaktadır. Güç, onunla ilişkisi olan insanların onun meşru olduğuna inanması halinde meşru olmaktadır (Gönenç, 2001: 134; Aydın, 2017: 254).

Günümüzde ise bütün anayasal sistemlerin temeli olan meşruiyet, “yönetici erkin dayanağı açısından, yönetilenlerin onayı” anlamında bir temele dayandırılma görünümündedir. Burada bir sözleşmenin varlığı düşüncesi ile hareket edilmektedir. Bu sözleşme yönetimlerin hakları koruması ve ortak yararı hedeflemesinin güvence altına alınmasıdır. Bu durum özellikle periyodik seçimler yoluyla yönetimlerin egemenlik kurmadıklarını, sadece kendilerine yöneltmiş olan yönetimi “emanet” olarak kullandıklarını vurgulanmaktadır (Gürbüz, 2013: 8).

Esasen meşruluk kavramıyla yönetimin davranışlarındaki haklılığı anlaşılmaktadır. İdari bir sistemin meşruluğu, hukukun temel normları, kurucu düzenlemeler ve uygulamada ise vatandaşların kabulleri ile desteklenmesi anlamına gelmektedir. İdari bir sistemin meşru olarak kabul edilmesi ve bu alandaki tanımlar ise yaşanan tarihsel döneme göre farklılık göstermiştir. Bu durum ise birçok meşruluk tanımının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Eren, 2003: 58). Yapılan tanımlar incelendiğinde ise meşruluğun onaylanmak anlamında kullanıldığı görülmektedir. Daha geniş bir ifade ile siyasal iktidar veya yönetsel erk arasında herhangi bir ayrıma gidilmeksizin, yani tüm devlet kademelerinin aldıkları kararlarda ve uygulamalarda vatandaşların kabulüne veya rıza göstermesine dayanan bir kavramı ifade etmektedir. Dolayısıyla bir yönetimin meşruluğu, temelde vatandaşların rızasına bağlı kalmaktadır. Günümüz dünyasında vatandaşların yönetime rıza gösterilmesi ise Bentham’ın ifadeleri ile üç farklı düzeyde somutlaşmaktadır. Bunlardan ilki, yönetimin var olan kurallara uymasındadır. Yani devletin faaliyetlerini belirleyen ve vatandaşların çıkarları için oluşturulmuş kurallara uyulması gereğidir. İkincisi, vatandaşların inandıkları doğrultusunda atılan adımların kabul görme oranının daha yüksek olmasını ifade eden, inançlar üzerine temellendirilen haklılaştırma. Üçüncüsü ise yönetilenlerin, yönetenlerin eylemlerine rıza göstermeleridir (Balcı, 2016: 615). Bu üç durumun bir arada bulunması ise meşruluğu ortaya çıkarmaktadır.

Meşruiyet rızanın yanı sıra güce de dayanan bir olgudur. Zira Aydın’a göre Weber’in meşruiyet teorisi her ne kadar rızaya veya gönüllü itaat etmeye dayansa da, meşruiyet egemen bir sınıfı desteklemek için de vardır ve dolayısıyla kamu yönetimi baskı ve zor kullanma yoluna gidebilir. Meşruiyet konsensüse dayanmak ve hatta evrensel olmak zorunda değildir. Meşruiyet baskıcı bir egemenliğin sonucu olarak kabul edilip, çoğunluğun değil de azınlığın görüşü doğrultusunda topluma empoze edilebilir. Kamu yönetiminin zaman zaman zor kullanma yetkisi olan kurumları aracılığıyla zor kullanmaya başvurduğu ve devletin zor kullanma yetkisi olan araçları olduğu söylenebilir. Bu durum, konsensüsün yanı sıra zor kullanma ya da baskının da kamu yönetiminin meşrulaştırılmasının bir diğer temeli olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla kamu yönetiminin meşruiyetinin uzlaşmaya mı yoksa

zor kullanmaya mı dayanacağı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Genellikle liberal demokratik toplumlarda meşru otoritenin temeli “hukuksal-rasyonel” iken, demokrasisini henüz kurum ve kuruluşlarıyla tamamlamayan toplumlarda “geleneksel”dir (2017: 255-256).

Yapılan açıklamalardan hareketle meşruyetin salt normatif bir kavramdan öte ampirik ve analitik boyutları bulunan bir kavram olduğu görülmektedir. Analitik bir kavram olarak bir ölçümü ifade eden meşruyet, yapılan herhangi bir faaliyetin muhataplar tarafından ne derece kabul edildiğini belirleme aracı olarak kendisini göstermektedir. Diğer taraftan ise sabit ve değişmez bir meşruyet tanımı da bulunmamaktadır. Meşruyetin bu durumu tarihsel olarak farklılaşabildiği ve belirli bir dönemde meşru olarak nitelendirilebilecek bir uygulamanın farklı bir dönemde gayri-meşru olarak nitelendirilebileceğidir. Bu değişim esasen toplum nezdinde egemen bulunan değerler ve görüşlerin farklılığına göre meşruyetin de değişebileceği ile ilgilidir (Mütevellioglu, 2006: 7).

3. DEVLETİN MEŞRUIYETİNİ FARKLI TEMELLERE DAYANDIRAN GÖRÜŞLER

Meşruyet olgusu bireylerin ve toplumların yaşamı, zihin dünyası ve ortak uzlaşılarıyla ilişkili olduğu için üretilebilir bir niteliğe sahiptir. Bu durum toplumların zaman içerisinde meşruyet anlayışlarının değişime uğramasına neden olmaktadır (Birsin, 2012: 7). Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde farklı meşruyet anlayışları ortaya çıkmış ve bu durum meşruyetin çeşitli temellere dayalı olarak sağlanmasına yol açmıştır. Meşruyetin ne olduğunun tam olarak anlaşılabilmesi için meşruyetin dayandığı temellerin neler olduğunun açıklanması oldukça önemlidir.

3.1. Meşruyeti Devletin Kendi Kutsal Varlığında Gören Anlayış

Bu düşüncede “Devlet Akli” ve “Hukuk Devleti” doktrinlerine gönderme yapılmakta ve devletin bekası hususu Antik Yunan tarihçisi Thukydides’in eserlerindeki bakış açısı doğrultusunda şekillendirilmektedir. Machiavelli tarafından sistemleştirilen bu düşünce Hegel’in çalışmaları ile zirveye çıkmıştır (Malkoç, 2017: 90).

Machiavelli meşruyetin güç ile sağlanmasını temel olarak yeni bir meşruyet geleneğine öncülük etmiştir. Machiavelli’ye göre devlet, kendi kurallarını yine kendi varlık amacına uygun olarak kendisi yapmaktadır. Bunun sağlanabilmesi için iktidar güçlü olmalıdır. İktidarın güçlü olduğu durumlarda birey ve toplum devletin meşruyet ilkelerine uyum göstermesi gereken araçlardır. Birey ve toplum iktidarı sınırlayamaz ve iktidarı sınırlayacak herhangi bir güç de bulunmamalıdır. Çünkü iktidar, birey ve toplumun iradeleri üzerinde mutlak amaçtır. Yapılması gereken şey ister ikna, isterse korku ile toplumun itaatini sağlanmasıdır. (Birsin, 2012: 15; Çetin, 2003b: 74).

Machiavelli insanları, devletin disiplini ve otoritesi altına alarak neyin iyi veya kötü olacağını devletin belirlemesi gerektiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla insanlar

nezdinde temel meşruiyet kaynağı devlettir. Machiavelli'nin meşruiyet düşüncesinde egemenliğin sınırsız, mutlak ve bir bütün olduğu, birey ve toplumun iktidar için aracı kılındığı, itaat olgusunun pasif bir boyun eğmeye dönüştürüldüğü görülmektedir (Çetin, 2003b: 74). Bu anlayış devletin tek kudret halini almasını sağlamakta ve meşruiyetin kaynağını devlete dayandırmaktadır.

Machiavelli'nin devleti mutlak kudret olarak nitelendirmesi Hegel için de geçerlidir. Hegel devletin dinden ve ahlaktan sıyrılması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü Hegel'e göre devlet, kendiliğinden rasyonel bir olgudur. Kendiliğinden mutlak ve hareketsiz bir amaçtır. Bu amaç, devletin üyesi olmakla en yüksek vazifeye erişen bireyler karşısında mutlak bir hakka sahiptir. Hegel, devletin birey karşısındaki ahlaki üstünlüğünü kendi bilincinde olan evrensel bir irade ile kabul ederek bu iradenin vatandaşların bilgileri ve anlayışları üzerinde bir bilgi ve sezgi olduğunu belirtmektedir. Zira Hegel'e göre devlet bireylerin üstünde bir oluşum olarak sivil toplumun hem gayesi hem de ruhudur. (Hegel, 1991: 258; Kutlu ve Koç, 2017: 342).

Machiavelli ve Hegel'in düşüncelerinde devlet bireyin iyiliğinden farklı bir temele sahiptir ve haklılığını ve meşruiyetini kendi içinde taşımaktadır. Bu düşünce, devleti, kendisini meydana getiren tüm unsurlardan sıyırmakta ve toplumdaki koparmaktadır. Devlet, "kutsallığı kendiliğinden" bir hal almaktadır (Malkoç, 2017: 90). Dolayısıyla devletin meşruiyeti yine kendisinde bulunmaktadır.

3.2. Meşruiyeti Halk Egemenliğine Dayalı Hukuka Dayandıran Anlayış

Devletin meşruiyetini bizzat devletin kendi kutsallığına dayandıran anlayışın karşısında "hukuk devleti" doktrini bulunmaktadır. Bu anlayış Avrupa'da Aydınlanma ve Burjuva sınıfının gerçekleştirmiş olduğu devrimlerle ortaya çıkmıştır. Bu düşüncenin temel amacı devlet iktidarının hukuka bağlı hale getirilmesi, sınırlandırılması ve devletin sahip bulunduğu kudretin keyfilikten arındırılarak kurallar üzerine inşa edilmesidir (Malkoç, 2017: 90).

Bu düşüncenin önemli öncülerinden biri J. J. Rousseau'dur. Rousseau insanların devletteki birliğini bir sözleşmeye dayandırmış ve devletin mutlak otoritesini yıkmıştır. Ona göre "...egemen varlık ne denli mutlak, ne denli kutsal, ne denli dokunulmaz olursa olsun, genel sözleşmenin sınırlarını aşamaz" (Rousseau, 2017: 30-31). Bu düşünce meşruiyetin temelini devletten alıp vatandaşların imzaladıkları sözleşmeye bağlamaktadır.

Toplumun ortak çıkarlar etrafında bütünleştirilmesi gerektiğini ifade eden Rousseau, devletin meşruiyetini toplumun ortak yararına hizmete dayandırmıştır. Rousseau'ya göre yönetim, gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerde vatandaşların genel iradesini yansıtıyorsa meşrudur (Kalfa ve Ataay, 2015: 458; Sitembölükbaşı, 2001: 6). Bu durum meşruiyet için halkın genel egemen olmasını gerektirmektedir. Rousseau'nun bu düşüncesi halk egemenliği görüşü olarak da adlandırılmaktadır. Halk egemenliği düşüncesine göre egemenlik, "ulus denilen ve kendisini teşkil eden

fertlerden ayrı bir manevi şahıs olarak mülahaza edilen bu varlığa değil, doğrudan doğruya halkı teşkil eden fertlere ait bulunmaktadır” (Okandan, 1959: 956; Akt. Fanid, 2014: 34).

Özetle ifade etmek gerekirse Rousseau devletin meşruiyet temelini halka dayandırmakta ve egemenliği de halka vermektedir (Kalfa ve Ataay, 2015: 460). Zira Onun düşüncesinde devleti ortaya çıkaran temel unsur insanların bir arada yaşamak için imzalamış oldukları toplumsal sözleşmedir. Bu durum devletin insanlar için var olduğunu ifade etmekte ve temel meşruiyet kaynağının halk olduğunu belirtmektedir.

Meşruiyetin temelini halka dayandıran bir diğer önemli düşünür M. Weber’dir. Weber meşruiyetin kaynağı konusunda Rousseau’ya göre daha seçkin bir yaklaşım ortaya koymuştur. Ona göre devlet meşruiyetini, yaptığı kuralların rasyonelliğinden ve geçerliliğinden almaktadır. Devletin faaliyetlerinin daha önce oluşturulan hukuksal düzen sınırları içinde kalması meşruiyet için gerekli şarttır (Sitembölükbaşı, 2001: 6-7).

Weber üç farklı meşruiyet dayanağı olduğunu belirtmiştir. Bu otorite türleri, yasal-ussal otorite, geleneksel otorite ve karizmatik otoritedir. Yasal-ussal otorite; bir kişinin amirinin veya üstünün otoritesini, bu otoritenin yasalara uygun bir şekilde elde edildiği ve yasalara uygun bir şekilde kullanıldığı için meşru kabul ettiği anlamını taşımaktadır (Besler ve Oktal, 2012: 136; Vergin, 2003: 64). Bu otorite türünde sadakat bir kişiye ya da yönetici aileye değil, yetkileri anayasa ile belirlenmiş kişilik dışı bir dizi kurumlarla ilgilidir. Bu otoritede emretme yetkisini elinde bulunduranlar, belirlenen kurallar çerçevesinde iktidar olurlar, kurallar doğrultusunda yetkilerini kullanırlar ve bu kurallar ile iktidardan uzaklaşırlar (Bal, 2014: 252; Özdemir, 2014: 76). Geleneksel otorite; geleneklere uygun olarak eskiden beri var olan uygulamalardan oluşan bir otoritedir. Geleneksel otorite liyakate göre değil de akrabalık ve statüye dayanmaktadır. Emretme gücünü elinde bulunduranlar genellikle tevarüs ettikleri statü sebebiyle kişisel otoriteye sahip olan efendilerdir. Burada otoriteyi icra eden kişi ya da kişiler geleneksel kurallar tarafından belirlenir ve uygulamada da yine geleneklere bağlı kalınmaktadır (Eryılmaz, 2015: 273; Ekşi, 2010: 194). Geleneksel otorite genellikle dini uygulamalara ve dini geleneklere bağlı olarak da ortaya çıkabilmektedir. Karizmatik Otorite; Weber’e göre karizma bir sınıfa, bir gruba veya bir tabakaya değil, kişiye ait olan bir olgudur. Sıra dışı kişilik ve liderlik olarak nitelenen karizmatik otorite, kendisine toplum tarafından olağanüstü nitelikler atfedilen ve bir bunalım sırasında toplumu bu bunalımdan kurtaracağına inanılan kişiler için kullanılan bir kavramdır. Bu otorite tipinde, otoriter olmanın sıradan insanların sahip olabilecekleri özelliklerin ötesinde ve üstünde, kendine özgü bazı güç veya nitelikleri, sihir, kahramanlık ya da diğer olağanüstü yetenekleri taşıdığına inanılır ve halk sahip olduğuna inanılan bu niteliklerden dolayı otoriteyi benimser ve itaat eder (Mutlusu,

2001: 74; Ekşi, 2010: 192; Şavklı ve Aydın, 2013: 71; Özer, 2014: 136; Gönenç, 2001: 134).

3.3. Meşruiyeti Bir Öğretiye Dayandıran Anlayış

Yönetimin ancak ideal bir öğreti ile meşruiyet kazanabileceği düşüncesi tarihin tüm dönemlerinde kendisine taraftar bulmuştur. Devlete meşruiyet kazandıran öğretiler çoğunlukla kutsallık dayanağı bulunan öğretilerdir. Bu anlayışa göre devlet, meşruiyetini halkın tercihlerinden ve bizzat kendi varlığından alamaz. Çünkü devlet, varlığını kabul edilebilir belli başlı bir misyona dayandırmak zorundadır. Bu hususta halkın tercihleri daima doğru olmayabilir. Dolayısıyla şüphe edilmeyen ideal bir sistem halkın desteği olsun veya olmasın yönetime meşruiyet kazandırabilir (Malkoç, 2017: 91).

Devletin meşruiyetinin sağlanmasında “din” tüm öğretilerin başında gelmektedir. “Dini meşruiyet” olarak da adlandırılan bu durum, meşruiyetin aşkın olandan, dinden ve dini kaynaklardan sağlandığı meşruiyettir. Birçok işlevi bulunan ve işlevlerinden biri de yönetime meşruiyet kazandırmak olan din, tarih boyunca en derinlikli, en etkin ve en yaygın meşrulaştırma aracı olarak var olmuştur (Çiftçi, 2012: 90).

Din ilk çağlardan beri çeşitli gerekçeler ortaya koymuştur. Dinin ortaya koyduğu gerekçeler yönetimin meşrulaştırılmasında araç olarak kullanılmıştır. Örneğin tarihsel süreçte, mevcut sosyo-politik sistemin tanrının eseri olduğunu öne süren mitolojiler, eski krallık kurumunu kutsal olarak nitelendiren ideolojiler ve günümüz demokratik kavramların dahi tanrı vergisi olduğunu gösterir düşünceler dinin meşruiyet ile yakın ilişkisini göstermektedir. Belirtmek gerekir ki, yöneticiye itaat dini bir vazife, itaatsizlik ise günah olarak nitelendirildiği anda dine meşrulaştırma işlevi kazandırılmış olmaktadır (Berger, 1995: 433).

Dinin meşrulaştırıcı etkin işlevini kullanmayan bir devlet veya sosyal ve siyasal düzen düşünmek imkansız gibi görünmektedir. Dine en uzak duran iktidar veya devletler dahi meşruiyet için dine başvurmuşlar ve dinin toplumsal düzen sağlama ve statükoyu meşrulaştırabilme fonksiyonundan faydalanmak istemişlerdir (Okumuş, 2001: 86).

Dinin yönetimin meşruiyetini sağlama konusundaki işlevi, genellikle “yönetimin dini emirlerle gerçekleştirilmesi” anlayışının bir sonucu olmasından ileri gelmektedir. Dinin emirleri bireysel anlamda ideal insan tipinin oluşturulmasının yanı sıra kamil bir toplumun inşasını sağlamayı da içerdiği için, din, devlet yönetiminin meşruiyetini etkilemektedir. Dinin ortaya koymuş olduğu emir ve kaidelerin etkin bir yönetimin gerçekleştirilmesi konusunda etkili olması, yönetimin dini kurullarla gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. Bu durum devlet yönetiminin meşruiyetinin dine bağlı hale gelmesini beraberinde getirmektedir.

Tarihsel süreçte yönetimin meşruiyetini din dışı bir ideolojiye bağlayanlar da bulunmaktadır. Örneğin Marksizm, siyasal iktidar ve toplumsal sınıf olgularına karşı

çıkılmaktadır. Marksizm bu olguların ortadan kaldırılması hususunda proletarya sınıfının gerçekleştireceği devrim ile başa geleceğini ifade etmekte ve iktidarı ele geçirme konusunda bir geçiş dönemi öngörmekte ve hedeflemektedir. Bu düşüncede ön görülen geçiş dönemi, sosyalist ideolojilere bağlı yönetimlerde iktidara meşruiyet sağlamaktadır (Malkoç, 2017: 93).

4. TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE MEŞRUIYET SORUNU

Türkiye’de yönetimin meşruiyet sorunu uzun yıllardır varlığını koruyan bir sorundur. Türk demokrasi geleneğinde meşruiyetten bağımsız bir temsil sistemi ve temsilden de yoksun bir meşruiyet algılaması hakim olmuştur. Bunun temel nedeni ise demokrasinin amacı yerine güçlü devlet, devletin güvenliği, kamu çıkarı ve kamusal düzen gibi kavramların hakim olmasıdır (Çetin, 2003a: 94). Bu durum ise Türkiye’de meşruiyetin güce dayalı olarak kullanılmasını veya meşruiyetin güç ile sağlanmaya çalışılmasını beraberinde getirmiştir.

Her ülkede olduğu gibi günümüz Türkiye’inde de devletin zor kullanmaya yetkili araçları (kolluk güçleri) bulunmaktadır. Bu araçlar, devletin meşru fonksiyonu olan kamu düzeninin ve hukukun uygulanmasının sağlanması için bir gerekliliktir. Ancak burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus, 1923’te kurulan yeni devletin, kurulan siyasal ve ekonomik düzeni korumak üzere aşırı zor kullanma yetkisi ile donatılmış bir kolluk örgütü kurmuş olmasıdır. Bu dönemdeki yeni kamu yönetimi sistemi tek partili ve otoriter bir sistem olduğu için, Cumhuriyetin ilk yirmi-otuz yılında radikal siyasal ya da yönetsel sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Lakin özellikle 1946 yılından sonra çok partili siyasal hayatın yaşanmaya başlaması ile birlikte Türkiye’de siyasal ve sosyal değişimler açısından çok hızlı ve olumlu gelişmeler ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye’de kamu yönetimi uygulamalarının bu genel gelişme doğrultusunda bir demokratikleşme süreci geçirdiği pek söylenemez. Toplumun siyasallaşması ve demokratikleşmesi arttıkça kamu yönetimi de siyasallaşmış; fakat siyasal iktidara karşı hareketlerle, demokratik ve rasyonel yetkiler ve yöntemlerden ziyade aşırı zor kullanmak suretiyle mücadele etmeye çalışmıştır. Bu durum ise toplumsal konsensüsten çok, büyük toplumsal tepkiler sonuç vererek, kamu yönetimini halen devam eden bir meşruiyet sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır (Aydın, 2017: 258).

Kamu yönetimi vatandaşlar nezdinde devleti temsil eden bir yapı olarak aynı zamanda devletin meşruiyetini de ihtiva eden olgulardan biridir. Çünkü kamu yönetimi açık bir sistem olarak çevresi ile sürekli iletişim halinde bulunmaktadır. Bu çevresel aktörlerden en önemlisini ise halk oluşturmaktadır. Kamu yönetiminin görevlerini yerine getirmede halkın beğenisini ve desteğini kazanması, kamu yönetiminin meşruiyeti açısından bir zorunluluktur. Dolayısıyla kamu yönetiminin sunmuş olduğu hizmetlere karşı vatandaş desteği ve memnuniyeti kamu yönetiminin meşruiyet derecesini de göstermektedir (Doğan, 2014: 61). Oysa son dönemlerde Türkiye’de ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik değişimlere bağlı olarak kamu

yönetimi ile vatandaşlar arasındaki ilişkilerde önemli farklılıklar yaşanmaktadır. Vatandaşların sayılan gelişmelere bağlı olarak kamu yönetiminden beklentileri artmakta ve bu ihtiyaçların karşılanması kamu yönetiminin meşruluğunu etkilemektedir (Eren, 2003: 61-62). Gerek kamu yönetimi ile vatandaşlar arasında yaşanan iletişimsizlik problemi, gerekse kamu yönetiminin vatandaşların beklediği hizmetleri yerine getirmedeki eksiklikleri, Türkiye’de vatandaşlar nezdinde kamu yönetiminin meşruiyetinin sorgulanmasına neden olmaktadır.

Kamu yönetiminin insanlara ve sosyal olaylara karşı tavır ve davranışları onun meşruiyetinin önemli kaynaklarından biridir. Aydın’a göre, eğer kamu yönetimi kabul edilen kural ve ilkeler doğrultusunda hareket ederse meşruiyeti güçlenir. Başarılı bir kamu hizmeti aşırı kullanma yöntemlerine başvurmak ile değil, halkın özgürce rıza göstermesi, yani toplumsal uzlaşma yoluyla mümkündür. Fakat gerçek uzlaşma için çoğunluğun görüşü yeterli değil, tüm toplum bireylerinin tutum ve davranışları da hesaba katılmalıdır. Bu nedenle gerçek konsensüs için gücü elinde bulunduranlarla yöneticiler arasında yapılacak hareketler konusunda bir görüş birliği olmalıdır (2017: 254-255). Lakin günümüz Türk kamu yönetiminde gerçek bir uzlaşma dayalı kararların alınıp uygulandığı bir durum henüz gerçekleştirilebilmiş değildir.

Aslında Türk kamu yönetiminin sahip olduğu sorunların varlığı onun meşruiyetini olumsuz etkilemektedir. Türk kamu yönetimi kendi içerisinde birçok sorunu barındırmaktadır. Bu sorunların çözülememeleri ve varlıklarını devam ettirmeleri, insanlar nezdinde kamu yönetimini sürekli sorun üreten bir yapıdan ibaret olduğu algısını oluşturmaktadır. Doğan’a göre, kamu yönetiminin bazen eylem ve işlemlerinde adaletli, kamu vicdanı doğrultusunda ve halkı tatmin edici düzeyde faaliyet gösterememesi de büyük problemlere neden olmaktadır. Diğer taraftan bürokrasinin hantallığı, kırtasiyeciliği ve vatandaşlara yabancılaşması gibi sorunlardan dolayı kamu yönetiminin ağır işlemesi yönetim ile vatandaşlar arasında sürekli bir sorun kaynağı olmaktadır. Kamu yönetiminin sahip olduğu sorunlar vatandaşlar ile yönetimi yabancılaştırmakta ve yönetsel işlemleri yasal yollardan halledilmek yerine rüşvet, adam kayırma gibi yollarla görülmeye çalışılmaktadır. Bu ise kamu yönetiminin vatandaşlar nezdinde gayri-meşru olarak algılanmasına neden olmaktadır (2014: 116-117).

Meşruiyet kavramının tarihsel değişkenliği göz önüne alındığında, her dönemde dinamik bir yapıda bulunan ve herkes tarafından kesin bir gözle bakılan ahlak ve özeldede ise adalet kavramı önem kazanmaktadır. Çünkü hangi tarihsel dönemde olursa olsun adalet, yegane güç olarak kabul edilen ve herkesin doğruluğu ve geçerliliği üzerinde konsensüs sağladığı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle meşruiyet kavramının tüm dönemlerde kesinlik kazanacak bir forma sokulması onun adalet ile olan ilişkisinde kendisini göstermektedir. Dolayısıyla bir sonraki başlıkta meşruiyet kavramının ahlak ve adalet ile olan ilişkisi irdelenecek ve

kamu yönetiminde meşruiyet sorununa ahlak ve adalet temelinde çözüm aranmaya çalışılacaktır.

5. KAMU YÖNETİMİNDE MEŞRUIYET SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNDE AHLAK VE ADALET

Türkiye’de kamu yönetiminin meşruiyeti noktasında önemli sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunların giderilebilmesi için tarihsel süreç içerisinde birçok çalışma yapılmasına rağmen sorun henüz giderilebilmiş değildir. Türkiye’de kamu yönetiminin meşruiyet sorununun giderilmesinde ahlak ve adaletin önemli bir rolünün olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın bu bölümünde öncelikle ahlak ve adalet kavramlarının meşruiyet ile olan ilişkisi incelenecek ve devamında ise Türk kamu yönetiminde meşruiyet sorununun giderilmesinde ahlak ve adaletin nasıl bir role ve öneme sahip olduğu tartışılacaktır.

5.1. Ahlak ve Adalet Kavramları ve Meşruiyet İle Olan İlişkileri

Kamu yönetimin toplum tarafından meşru kabul edilmesinde oldukça önemli bir değer olan ahlak, temelde en iyi yaşama ve davranış biçimini ortaya koymaya çalışan ve iyiliğin ve ideal hayatın oluşturulmasını sağlayan temel olgudur (Bulut, 1996: 97).

Ahlak öncelikle, iyi-kötü ve doğru-yanlış değerlerinin ortaya koyduğu tutum ve davranış kurallarını ifade eder (Kalın, 2015: 100). Ahlak, insanlar arasındaki ilişkileri en iyi şekilde düzenlemek için ortaya konmuş kaidelerin bütünüdür. Yine ahlak, “bir kültür çevresi içinde kabul görmüş, belirlenmiş ve tanımlanmış değerler manzumesi ve amaçlarla, bu değerlerin nasıl yaşatılacaklarını, söz konusu amaçlara nasıl ulaşılabileceğini ortaya koyan kurallar öbeği veya bir insan topluluğunun belli bir tarihsel dönem boyunca, belli türden, inanç, yasak, norm ve değerlere göre düzenlenmiş ve söz konusu düzenlemeye bağlı olarak töreleşmiş, gelenekleşmiş yaşama biçimi” şeklinde tanımlanabilir (Güngör, 1997: 12; Cevizci, 2002: 3)

Ahlakın, bu tanımlamalarından ve anlamlarından esinlenen bir çok düşünür, ahlakı belirli bir toplumda ve belirli bir dönemde geçerli olan bireysel ve toplumsal davranış kurallarının tümü olarak ele almışlar ve ahlakın zamandan zamana, mekandan mekana ve toplumdan topluma değişiklik göstereceğini vurgulamışlardır (Çalışkan, 2013: 23).

Ahlak kavramı meşruiyet ile oldukça yakın ilişki içerisinde bulunan kavramlardan biridir. Toplum, hem bireysel anlamdaki ilişkilerde hem de siyasal otoritenin varlığını kabullenmede bir takım ahlaki ilkelerden hareket etmektedir. Toplum sahip olduğu ahlak anlayışı ile yönetimi meşrulaştırmakta veya gayri-meşrulaştırmaktadır (Okumuş, 2011: 105). Sasani devletinin sahip olduğu hükümdarlık geleneklerine göre, yöneticinin veya hükümdarın diğer tüm insanlardan üstünlüğünü meşrulaştıran yegane şey, sahip olduğu ahlaki erdemlerdir (Ergene, 2001: 62).

Meşruiyetin bağlı olduğu bir diğer önemli kavram ise adalettir. Temelde hak edene hak ettiğinin verilmesi olarak tanımlanan adalet, birçok yönü bulunan geniş bir kavramdır. Bu durum adaletin farklı görünümlerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Cevizci'ye göre adalet, “bir toplumda, değerlerin, ilkelerin, ideallerin, erdemlerin, cisimleştirilmiş, somutlaştırılmış, hayata geçirilmiş olması durumudur”. Çeçen'e göre adalet “hak ve hukukun gerçekleşmesi, yerini bulması”dır. (Cevizci, 1999: 11; Çeçen, 1993: 18). Farabi'ye göre ise adalet, herhangi bir şeyin olduğu gibi kalarak kendi liyakatlerinin icabını ifa etmesi olarak tanımlamıştır (Farabi, 2001: 52).

Adalet özellikle devlet yaşamı için oldukça önemli olan temel kavramlardan biridir. Maverdi, bir ülkede gerek idare mekanizmasının iyi işlemesini gerekse idarecilerin işlerini eksiksiz yapmasını ve ülkenin gelişmesini adalete dayandırarak “saltanatın selameti ve memleketin imarı adalete bağlıdır” demiştir. Faziletli bir yönetim modelini savunan İbn Rüşd, böyle bir yönetimin temelinde adaletin olması gerektiğini dile getirerek devletin ayakta kalması ve düzenin sağlanmasını adalete bağlamıştır. Kınalızade Ali Çelebi ise devletin ancak adalet ile mamur olabileceğini ifade etmiştir (Maverdi, 1998: 200; Şulul, 2015: 85; Kınalızade Ali Çelebi, 2016: 444).

Adaletin devlet yaşamı için bu kadar önemli olmasının temel sebeplerinden biri hiç şüphesiz devletin meşruiyetini sağlamasından kaynaklanmaktadır. Yani tüm tarihsel dönemlerde en üstün erdem olarak kabul edilen adalet, meşruiyetin kaynağıdır. Bir işin, bir davranışın veya bir uygulamanın meşru olup olmaması adalete bağlıdır. Platon'un “adalet” kavramı veya Aristoteles'in “en iyi anayasa” görüşü bu kavram ile sıkı sıkıya bağlıdır. Nizamülmülk'ün, Siyasetname'de oluşturduğu otorite ve gücün toplumdaki herkes tarafından meşru kabul edilmesinin temel kaynağı adalettir. Farabi'nin oluşturmuş olduğu erdemli devletin temelinde adalet bulunmaktadır. Yine İbn Haldun'un asabiyet teorisi adalet temelinde inşa edilmiştir. Öyle ki, hangi dönemde olursa olsun, adalet olmadan ne meşruiyet var olmakta ne de gayri-meşruiyet (Hökelekli, 2009: 133; Gürbüz, 2013: 8; Önder, 2014: 78; Comte-Sponville, 2004: 78).

Ahlak ve adalet, yönetimin vatandaşlar tarafından meşru kabul edilmesinin temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Çünkü ahlak toplum üyelerine ahlak ile iç içe olan adaleti, adalet olarak kabullenme noktasında bir yaklaşım tarzı veya bir bakış açısı kazandırmaktadır. Hukuki temelde adalet, insanlardan belli ve asgari düzeyde bazı görevleri yerine getirmesini isterken, ahlaki temelde adalet, insanlardan eşitlik ve iyilik doğrultusunda ulaşılabilecek en yüksek standarda ulaşmasını, en üst düzeyde iyilik yapmasını, hayır işlemesini ve güzel davranışlar sergilemesini istemektedir (Okumuş, 2011: 105). Bu nedenle denilebilir ki hem hukuki hem de ahlaki açıdan yönetim adaleti, bütün insani işbirliği sistemlerinin

temelini oluşturması nedeniyle, insanların bu sistem içindeki hareket ve tavırlarının meşruiyet sınırlarını da belirlemektedir (Eroğlu, 2015: 18).

5.2. Kamu Yönetiminde Meşruiyeti Sağlamada Ahlak ve Adaletin Rolü

Türk kamu yönetimini meşruiyetini etkileyen unsurların başında kamu yönetiminin elinde bulunan gücü nasıl kullandığı gelmektedir. Güç, kamu yönetiminin kendisinden beklenen görevleri yerine getirmesinde gerekli olan önemli bir olgudur. Lakin Türkiye’de kamu yönetiminin elinde bulundurduğu gücü vatandaşlara hizmet sunmak yerine zor kullanmak suretiyle kendisini meşrulaştırma aracı olarak kullanması, kamu yönetiminin vatandaşlar nezdinde meşruiyetini olumsuz etkileyen temel nedenlerden biridir.

Gücün meşrulaşmasında ahlak ve adalet önemli bir olgudur. Özellikle adalet hem bütün erdemlerin başı hem de gücün meşruiyetini belirleyen temel etkidir. Eğer devlet gücünü adalete uygun kullanmıyorsa ve adalete uygun emirler vermiyorsa yaptıklarını meşru gösteremez (Hatemi, 1997: 33). Dolayısıyla öncelikle söylenebilir ki Türk kamu yönetiminde, kamu yönetiminin elinde bulundurduğu gücün meşrulaşmasında en önemli etken adalettir ve kamu yönetiminin sahip bulunduğu gücü, tarihsel süreç içerisinde olduğu gibi baskı ve meşrulaştırma aracı olarak değil, adalet doğrultusunda kullanması gerekmektedir. Bu durum kamu yönetiminin güç kullanmasını kendiliğinden meşrulaştırmada çok önemli bir durumdur.

Ahlak, kamu yönetiminin meşruiyetinde adalet ile birlikte düşünülmesi gereken temel kavramlardan biridir. Vatandaşlar, ahlaki olarak nitelendirmedikleri yöneticilere ve bunların almış olduğu kararları uygulayan kamu yönetimine karşı güvensizlik yaşamaktadır. Ahlakın olmadığı bir kamu yönetiminde vatandaş beklentilerinin dikkate alınması ve hizmetlerde kamu yararının sağlanması oldukça zordur. Bu durum kamusal gücün halkın beklentilerine göre değil, kamu yönetiminin kendi istekleri doğrultusunda kullanılmasını beraberinde getirmektedir. Sonuç itibarıyla kamu yönetiminin eylem ve işlemlerinin vatandaşlar tarafından benimsenmesi zorlaştırmakta ve kamu yönetiminin meşruiyeti olumsuz etkilemektedir. Ancak ahlaki temelde düşünülmüş bir gücün adil bir şekilde kullanılması kamu yönetiminin meşruiyetini olumlu yönde etkileyebilir.

Weber, yasal-ussal otorite, karizmatik otorite ve geleneksel otorite olmak üzere üç farklı otorite türü olduğunu ifade etmiştir. İnsanlar bu meşruluk temellerine bağlı olarak yöneticilerine itaat etme yükümlülüğü altına girerler ve yöneticiler de bu temeller üzerinden vatandaşlarından itaat beklerler. Weber otorite tiplerinden bahsederken, günümüz modern dünyasında yaygın olarak kullanılan otorite tipinin yasal-ussal otorite olduğunu belirtmektedir. Bu noktada devletin güç konusunda yetki sahibi olmasının ve meşruiyetin sağlanmasının temel şartı olarak hukuk veya hukuk devleti karşımıza çıkmaktadır (Eryılmaz, 2015: 272; Gönenç, 2001: 134; Çetinkaya, 2009: 9). Dolayısıyla günümüzde tüm eylem ve işlemlerini hukuk

kuralları doğrultusunda yerine getiren Türk kamu yönetiminin meşruiyetinin hukuk kuralları açısından incelenmesi önem arz etmektedir.

Hukuk kuralları adalet temelinde anlam kazanmaktadır. Yani hukukun temel unsurlarından birini oluşturan adalet, hem hukuku tamamlayan hem de ona meşruluk kazandıran bir değerdir. Bilindiği üzere hukuk, bir toplumsal düzeni içerir ve varlık nedeni de adalettir. Dolayısıyla hukuk, kendisini adalet temelinde işler halde bulmakta ve adaletten ayrı düşünülemez. Hukuk, gerek var olan devlet ve toplumsal düzeni korumak, gerekse düzeni değiştirmeyi meşrulaştırmak için daima adalete başvurur (Kılıç, 2011: 53-54; Okumuş, 2011: 105). Adalet temelinde oluşturulmamış bir hukuk kuralının meşruiyeti ise düşünülemez. Zira Kant'a göre, hukuki rejimin meşruluğu adalete dayanmasına bağlıdır. Başka bir ifade ile hukuk, tüm yurttaşlar tarafından makul bir şekilde doğru ve adil kabul edildiği takdirde meşru olabilir. Aynı düşünce ile İbn Miskeveyh'e göre, hükümdara meşruiyetini veren, ilgili düzlemlerde gereken adaleti sağlamasıdır (Kılınç, 2013: 33; Rosenfeld, 2014: 40; Karagözoğlu, 2002: 113).

Kamu yönetiminde gerçekleştirilen faaliyetlerin temeli olan yasaların ilişkili olduğu bir diğer unsur ahlaktır. Yasalar kamu görevlilerinin davranışları üzerinde dışsal bir denetim ve denetleme aracı olarak faaliyet gösterirken, ahlak, içsel bir yönlendirme ve denetleme sağlamaktadır (Yılmaz, 2014: 265; Apa ve Öktem, 2014: 60). Kamu yönetiminde her ne kadar yasal düzenlemelerle dışsal denetim sağlanmaya çalışılsa da dışsal kontrol araçlarının etkinliği tartışmalıdır. Çünkü hukuk kurallarının var olması her zaman bu kurallara uyulduğu anlamına gelmemektedir (Akıllı vd., 2013: 6; Koçberber, 2008: 68). Dolayısıyla burada önemli olan personelin ahlaki karakterini geliştirmesidir (Demirci ve Genç, 2008: 47-48). Çünkü bireye gerçek değerini veren ve onu yükselten ruhsal yetkinliktir. Ruhsal yetkinliğe erişmiş insan özdenetimini sağlayabilen ve akli melekelerini tutkularından üstün tutabilen insandır. Özdenetim sahibi bir insan erdemli bir insandır. Bu nedenle ahlaki davranışların kaynağında içsel unsurlar, dışsal unsurlara göre daha önemlidir (Cihan, 2009: 731). Yani ahlak, adalet gibi, kamu yönetiminde yasalardan önce var olması gereken ve aynı zamanda yasaların başarılı bir şekilde uygulanmasında kritik bir rol oynayan oldukça önemli bir olgudur.

Günümüzde idarecinin ve siyasi iktidarın meşruiyeti için göz önünde en fazla tutulan temel ilke hukukun üstünlüğü/hukuk devleti ilkesidir. Hukuk devleti, "hukukun üstünlüğüne inanan, adaletli bir hukuk düzenine ve bağımsız bir yargıya sahip olan, kişi hak ve özgürlüklerini koruyan ve yasaları evrensel hukuk kurallarına dayanan devleti" ifade etmektedir (İkinciogulları, 1997: 28). Aslında adalet, birey ve devlet arasındaki ilişkilerde ve ortaya çıkan sorunların çözümünde "hukuk devleti/hukukun üstünlüğü" adını almaktadır. Yani hukuk devletinde adalet amaçtır, hukuk devleti ise araçtır (Ergül, 2015: 242). Dolayısıyla hukuk devleti veya hukukun

üstünlüğü söylemi adaletin temel amaç edinildiği ve meşruiyetin bu amaç doğrultusunda sağlandığı devleti ifade etmektedir.

Devlet yönetiminde hukuk devletinin üstünlüğünü benimseyen ve kralın yetkilerinin kanunlar tarafından kısıtlanmasını düşünen Kutadgu Bilig, Gazali ve Mevlana da, hukuk kurallarının adalet üzere inşa edilmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir. Kutadgu Bilig, devletin ancak adil kanunlarla ayakta durabileceğini ve devlet yönetiminde bulunanlar ile tüm halkın bu kanunlara riayet etmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre adaletle oluşturulan kanunlar ile toplumsal düzen sağlanacak, kişilerin zenginleşmesi ile devlet zenginleşecek ve böylece topluma hizmet etmek amacı ile oluşturulmuş tüm kurum ve kuruluşların meşruiyeti güçlenecektir (Doğan, 2002: 77; Kutadgu Bilig, 1570-1571). Gazali, yöneticilerin hukukçular tarafından hazırlanan kanunlar doğrultusunda hareket etmeleri gerektiğini ve idarenin meşruiyetinin ancak oluşturulan bu kanunlarla sağlanabileceğini ifade etmiştir. Mevlana ise, mutlak iktidarın yaratıcıya ait olduğunu belirtmekle birlikte dünyadaki siyasi iktidarın kaynağının halk olduğunu ve onun rızası ile iktidarda kalındığını belirtmiştir. Ona göre halk yöneticiye hukukun üstünlüğünü yani adaleti sağlamak amacıyla sınırlı bir şekilde yetki vermektedir. Burada yönetimin meşruiyetinin halk ve halkın rızası olduğu görülmektedir. Mevlana'nın "Adil olmayan iktidarın, hiçbir gücünün olmadığını gör!" sözü adalet ile meşruiyet arasındaki ilişkiyi en güzel şekilde açıklamaktadır (Öçal, 2010: 765; Ergül, 2015: 240).

Görüldüğü üzere hukuk-ahlak-adalet-meşruiyet kavramları birbirlerine sıkı bir şekilde bağlı ve birbirlerini önemli ölçüde etkileyen kavramlardır. Zira hukuk, ancak ahlak ve adalet temelinde meşruiyet kazanabilmektedir. Günümüzde Türk kamu yönetimi hukukun üstünlüğünü benimsemekte ve hukuk kurallarına bağlı bir şekilde faaliyet göstermektedir. Dolayısıyla kamu yönetiminin vatandaşlar nezdinde meşruiyet kazanabilmesi aslında hukuk kurallarının meşruluğu ile yakından ilişkilidir. Yapılan açıklamalardan hareketle, Aydın'ın da ifadeleri ile söylenebilir ki; kamu otoritesinin meşruiyeti öncelikle hukuk sisteminin meşruiyeti ile doğrudan ilişkilidir (2017: 254). Diğer bir ifade ile kamu yönetiminin meşruiyetinin sağlanabilmesi için ahlak ve adalet temelinde oluşturulmuş yasal düzenlemelerin varlığı bir zorunluluktur.

Yönetimin meşruluğunu sağlamada oldukça etkili olan adalet için güçlü bir otoritenin varlığı gereklidir. Maverdi'ye göre yöneticinin en önemli vasfı otoritenin gücüdür ve bu gücü öncelikle adaleti tesis etmekte kullanmalıdır (2000: 74). Devlet güçlü otoritesini korumak zorundadır. Devlette otorite zayıflayınca vatandaşlar arasındaki hukuki bağlar gevşer ve toplumsal düzen bozulur. Düzenin bozukluğu ise devlete güvensizlik şeklinde görülür. Yine devlet otoritesinin zayıflaması adaletin de zayıflamasına neden olmaktadır. Toplum yaşamında adaletin bozulması, toplumun düzenini sarsar. Aşırı hallerinde ise bu düzeni yıkıcı olur. Zira adaletin

ortadan kalkması ile toplumlar ve devletler yıkılmıştır. Bu doğrultuda Gazali, güçlü bir otoriteye vurgu yaparak devlet başkanının görevini, “halka adil davranılması ve ülkede adaletin hakim kılınması” olarak belirlemiştir (Topçu, 2014: 53; Topçu, 2015: 99; Korkmaz, 1995: 137).

Görüldüğü üzere güçlü bir otorite ile düzenin sağlanmasında adalet kavramı önem kazanmaktadır. Platon’a göre büyük devletlerin sahip olduğu güç bir adalet mekanizmasının var olmasına bağlıdır (2016: 52). Adalet devletin hem düzenin sağlanması amacıyla uyguladığı yöntemlerinde hem de bu yöntemlerin sonuçlarında bulunmaktadır. Devletin bütün uygulamalarında adil olması yöntemi, tüm birey ve grupların çıkarlarını eşit saymak ve bunlar arasında bir uyumu sağlaması ise sonucu ifade etmektedir. Bu uyum ve adil yöntemle toplum, devlete boyun eğmenin ötesine geçmekte ve devlete bağlılık artmaktadır. Bu durum otoritenin de aynı zamanda meşruluğunu sağlamış olmaktadır (Gökçe, 2013: 5). Dolayısıyla Türk kamu yönetiminde oluşabilecek bir otorite boşluğu adaleti olumsuz yönde etkileyebilir ve kamu yönetiminin meşruiyetine zarar verebilir. Yine otoritenin olması gereken düzeyde tutulması da adaletin sağlanabilmesi açısından önemli bir konudur. Otoritenin aşırı hissedildiği bir kamu yönetiminde düzen sarsılabilir ve kamu yönetimi kendisinden beklenen görevleri yerine getiremeyebilir. Otoritesizlik ile aşırı otorite arasında dengenin sağlanmasını ifade eden bu durum ise yine adaletin varlığı ile mümkündür. Diğer bir ifade ile Türk kamu yönetiminde meşruiyetin sağlanabilmesi için otoritenin adaletli bir şekilde kullanılması gerekmektedir.

Türkiye’nin tarihsel süreç içerisinde demokratikleşmesine paralel olarak kamu yönetiminin demokratikleşememesi, toplumun siyasallaşması ve demokratikleşmesi ile kamu yönetiminin siyasallaşması ve dolayısıyla siyasal iktidara karşı aşırı zor kullanma yöntemleri ile mücadele edilmesi Türk kamu yönetiminin meşruiyetine zarar vermiştir. Buradaki temel problem kamu yönetiminin süreç içerisinde siyasallaşmasıdır. Oysa siyasallaşma meşruiyete zarar veren önemli sorunlardan biridir. Woodrow Wilson, kamu yönetiminin siyasete karışmasına veya siyasallaşmasına karşıdır. Zira Ona göre ancak siyasetten arınmış bir kamu yönetimi verimliliğini ve siyasal sürecin işlerliğini artırabilir (Bayırbağ ve Göksel, 2013: 157). Bu nedenlerden dolayı, kamu yönetiminin siyasallaşmadan arındırılması gerekmektedir. Çünkü siyasallaşan kamu yönetimi tarafsızlığını yitirebilmekte ve gayri ahlaki ve adaletsiz davranışlar sergileyebilmektedir. Bu durum da kamu yönetiminin meşruiyetini olumsuz etkileyebilmektedir.

Unutmamak gerekir ki, adaleti benimsemiş bir yönetim, herhangi bir ferde veya zümreye imtiyazlı davranamaz ve bütün fertleri eşit kabul eder. Bunun aksi bir tutum, yönetimin meşruiyetini kaybetmesine neden olur (Mevdudi, 2016: 513-516). Adalet üzerine oluşturulmuş bir kanun tüm toplumun ortak faydasına hizmet eden bir kanundur. Yasa, sadece “yasa” olduğu için uygulanmayı ve uyulmayı hak edecek bir metin değildir. Aynı şekilde adil bir yönetici de kendi özel çıkarları yerine

toplumun ortak çıkarlarını göz önünde bulunduran bir yöneticidir. Tıpkı yasalar ve yöneticiler gibi, adil olmayan bir kurum veya adil olmayan bir uygulama meşruiyetini yitirmektedir. Kamu yönetiminin de sahip olduğu otorite veya güç kendi gücü değil, hukuken kendisine verilen toplumun gücüdür. Eğer insanlar devlet veya onun kurumlarının yaptığı çalışmalarına rıza gösterirse devlet veya sistem meşrudur (Otacı, 2015: 571; Arslan, 2007: 287; Aydın, 2017: 254).

Meşruiyet kavramı açısından rıza göstermek ile birlikte itaat de önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Weber'e göre bireyler, kullanılan yetkinin meşru olmadığını düşündükleri insanlara itaat etmezler. Bu nedenle adalet temelli meşruiyet, beraberinde itaati getiren bir kavramdır. İslam hukukuna göre adalet, itaatin karşılığı ve zulmün de karşıtıdır (Sennett, 2005: 30; Güriz, 2013: 22). Devlet otoritesinin meşruluğu, bütün insanların aynı tarzda kanunlara itaati şeklinde görülür. Bu itaatin mutlak olduğu yerde devlet kuvvetlidir. İtaatin gevşediği yerlerde devlet zayıftır. Maverdi'ye göre halka düşen, adaletli, rahmetli ve şefkatli davranmak şartıyla idareciye itaat etmektir. Görüldüğü üzere iktidarın meşruluğu ve yönetilenlerce kabul edilmesi doğal olarak ona itaat edilmesi sonucunu doğurmaktadır (Topçu, 2014: 156; Maverdi, 2000: 285; Teziç, 2013: 103).

Yapılan açıklamalardan hareketle, Türk kamu yönetiminde meşruiyetin sağlanabilmesi için genelde ahlakın ve özelde ise adaletin önemli bir yeri bulunmaktadır. İnsanların meşru gördükleri bir yönetime itaati ancak adalet ile ortaya çıkabilecek bir durumdur. Zira vatandaşlar ancak adalet konusunda ortak bir fikre ulaşabilmekte ve itaati fiili hayata dökülebilmektedirler. Türk kamu yönetiminin her aşamasında ahlaki değerlerin ve özellikle adaletin tesis edilmesi ile yönetim varlık nedenine uygun bir şekilde çalışacak ve insanlar kamu yönetimine güven duyacaktır. Bu durum ise kamu yönetiminin meşruiyetine katkı sağlayacaktır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çoğunluğun onayladığı, dine uygun olan, kamu vicdanının kabul ettiği veya rıza gösterdiği eylem ve uygulama gibi anlamlar gelen ve rıza ve itaat kavramları üzerinde yükselen meşruiyet, devlet yönetimi ve özellikle kamu yönetimi için oldukça önemlidir. Çünkü meşruiyet, vatandaşların müşterek ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla faaliyet gösteren kamu yönetiminin eylem ve işlemlerinin yine vatandaşlar tarafından kabul edilmesi ile ortaya çıkmakta ve kamu yönetiminin toplum tarafından benimsenmesini sağlamaktadır. Diğer bir ifade ile kamu yönetiminin hem vatandaşlar tarafından benimsenmesi hem de amacı doğrultusunda faaliyet göstermesi meşru bir yönetim anlayışını gerektirmektedir.

Meşruiyet hem ahlak ile hem de adalet ile yakından ilişkili bir kavramdır. Meşruiyetin ahlak ile olan ilişkisi toplumsal ahlak anlayışı boyutuyla ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki toplum, sahip olduğu ahlak anlayışı doğrultusunda yönetimi meşrulaştırmakta veya gayri meşru olarak değerlendirmektedir. Burada toplumun

ahlak anlayışı ile orantılı bir şekilde faaliyet gösteren kamu yönetiminin meşru kabul edileceği çıkarımı yapılabilir. Dolayısıyla meşruiyet ahlak ile şekillenen bir olgudur.

Meşruiyetin adalet ile olan ilişkisi ise, doğrudan adaletin kendi doğasından kaynaklanmaktadır. Adaleti kendi içerisinde barındırmayan bir yönetim, toplum tarafından meşru görülmemektedir. Yani adalet meşruiyetin kaynağı olmakla birlikte meşruiyete anlam katan bir değerdir.

Türk kamu yönetiminde meşruiyetin temel kaynağını hukuk devleti ilkesine bağlılık veya hukuk kuralları çerçevesinde hareket etmek oluşturmaktadır. Bu nedenle meşruiyetin adalet ile olan ilişkisi, günümüz modern dünyasında, hukuk ile olan ilişkisi ekseninde değerlendirilmelidir. Hukukun temelini ve varlık nedenini oluşturan adalet, hukuk kuralları yoluyla toplumsal hayata nüfuz etmekte ve yönetimin yasalar çerçevesinde yaptığı eylem ve işlemleri meşrulaştırmaktadır. Dolayısıyla kamu yönetiminin meşruluğu hukuk kurallarının meşruluğu ile yakından ilişkilidir.

Kamu yönetiminin eylem ve işlemlerini gerçekleştirebilmesi için elinde güç kullanma yetkisi bulunmaktadır. Bu güç Türk kamu yönetiminde tarihsel süreç içerisinde baskı ve meşrulaştırma aracı olarak kullanılmıştır. Lakin unutulmamalıdır ki, kamu yönetiminin sahip olduğu gücü meşrulaştırmasının yegane yolu baskı ve zor kullanmak değil, o gücü ahlak ve adalet doğrultusunda kullanmasında saklıdır. Yapılan açıklamalardan hareketle söylenebilir ki, Türk kamu yönetiminde ahlak ve adaletin hakim kılınması, yönetimin toplum nezdinde meşrulaşmasında etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akıllı, H. S. Çam, S. Kılınç, S. ve Kızılboğa, R. (2013). Kamu personelinin etik ihlallerine verdikleri önem derecesi ve etik ihlallerin bildirimini konusundaki görüşleri, *Sayıştay Dergisi*, (89), ss. 5-33.
- Apa, Y. ve Öktem, M. K. (2014). Kamu hizmeti değerlerine ilişkin kavramsal bir analiz, Ed.: Uludağ, F. Ertan, K. A. ve Özgen, H., *Kamu etiği seçilmiş kongre bildirileri kitabı*, Ankara: TODAİE Yayını, ss. 60-77.
- Arslan, A. (2007). *İlk çağ felsefesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, A. H. (2017). *Türk kamu yönetimi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bal, H. (2014). Siyaset teorisinde otorite kavramı, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2), ss. 247-255.
- Balcı, M. (2016). Hak-adalet-özgürlük-meşruiyet temelinde bağımlılıklarımız, Balcı, M. (Ed.), *Genç hukukçular hukuk okumaları birikimler V*, İstanbul: Hukuk Vakfı Yayını.
- Bayırbağ, M. K. ve Göksel, A. (2013). Kamu yönetimi, Atılğan, G. ve Aytekin E. A. (Ed.), *Siyaset bilimi*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Berger, P. L. (1995). Dini kurumlar, (Çev. Çiftçi, A.), Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (19), ss. 425-465.

- Besler, S. ve Oktal, Ö. (Ed.), (2012). *Yönetim bilimi I*, Eskişehir: T. C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Birsin, M. (2012). Ortaçağdan aydınlanmaya Kıta Avrupa'sında meşruiyet paradigmasının dönüşümü, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, (4), ss. 5-23.
- Bulut, M. (1996). Sosyolojik açıdan ahlak ve ahlak eğitimi, *Diyanet İlmî Dergi*, 32(1), ss. 97-105.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2002). *Etiğe giriş*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cihan, M. (2009). *Sokrates ve etik eğitimi, Kamu etiği sempozyum bildirileri kitabı 2*, Ankara: TODAİE Yayını, ss. 722-732.
- Comte-Sponville, A. (2004). *Büyük erdemler risalesi*, (Çev. Ergüden I.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını.
- Çalışkan, Ö. (2013). Ahlak kavramının kelime olarak siyasi söylem içerisinde kullanılması: sosyal medya ortamı olarak Twitter örneği, *Global Media Journal Turkish Edition*, (2), ss. 20-50.
- Çeçen, A. (1993). *Adalet kavramı*, İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Çetin, H. (2003a). Demokratik meşruiyet versus karizmatik meşruiyet, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1), ss. 91-108.
- Çetin, H. (2003b). Siyasetin evrensel sorunu: iktidarın meşruiyeti-meşruiyetin iktidarı, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58(3), ss. 61-88
- Çetinkaya, M. B. (2009). Hukuksal ve siyasal açıdan meşruiyet, Balcı M. (Ed.), *Genç hukukçular hukuk okumaları birikimler V*, İstanbul: Hukuk Vakfı Yayını, ss. 9-31.
- Çiftçi, O. Z. (2012). Maverdi düşüncesinde din-devlet ilişkisi, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), ss. 81-99.
- Davutoğlu, A. (2003). Küreselleşme ve AB-Türkiye ilişkiler çerçevesinde ulusal egemenliğin geleceği, *Anayasa Yargısı Dergisi*, (20), ss. 46-58.
- Demirci, M. ve Genç, F. N. (2008). Türkiye'de kamu yönetimi reform sürecinde etik yapılanma, *Amme İdaresi Dergisi*, 41(2), ss. 43-58.
- Doğan, K. C. (2014). *Karşılaştırmalı ülke incelemeleri bağlamında Türk kamu yönetiminde Ombudsmanın uygulanabilirlik analizi*, Yayımlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, N. (2002). Kutadgu Bilig'in devlet felsefesi-II, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(13), ss. 77-94.
- Ekşi, H. (2010). Bugünü anlamak için Max Weber'i yeniden okumak, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), ss. 187-198.
- Eren, V. (2003). Kamu yönetiminde meşruluk temeli olarak müşteri odaklı yönetim yaklaşımı, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58(1), ss. 55-70.

- Ergene, B. A. (2001). On Ottoman justice: interpretations in conflict (1600-1800)", *Islamic Law and Society*, 8(1), ss. 52-87.
- Ergül, E. (2015). Mevlana'nın düşünce dünyasının siyasal ve toplumsal boyutları, Akıncı M. ve Şafak, G. N. (Ed.), *1. Türk İslam siyasi düşüncesi kongresi bildiriler kitabı*, Aksaray, ss. 239-256.
- Eroğlu, F. (2015). Kur'an'daki İslamiyetin yönetim düşüncesi, *Yenifikir Dergisi*, 1(14), ss. 7-29.
- Eryılmaz, B. (2015). *Kamu yönetimi*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Fanid, E. N. (2014). Siyasetin meşruluğu ya da meşruiyetin siyaseti, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), ss. 28-39.
- Farabi, (2001). *El-Medinetü'l Fazıla*, (Çev. Danışman N.), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi.
- Gökçe, G. (2013). Türkiye'de vatandaşların kamu yöneticileri ve kamu kurumlarına güveni, İsbir, E. G. (Ed.), *Kamu yönetiminde değişim ve güncel sorunlar*, Ankara: TODAİE Yayını.
- Gönceç, L. (2001). Meşruiyet kavramı ve anayasaların meşruiyet problemi, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 50(1), ss. 131-152.
- Güngör, E. (1997). *Ahlak psikolojisi ve sosyal ahlak*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gürbüz, A. (2013). *Hukuk ve meşruluk*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Güriz, A. (2013). *Adalet kavramı*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayını.
- Hacip Y. H. (2005). *Kutadgu Bilig*, (Çev.: Arat, R. R.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Hançerlioğlu, O. (1993). *Felsefe ansiklopedisi: kavramlar ve akımlar*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hatemi, H. (1997). Devlet ne demek oluyor?, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, (1), ss. 31-35.
- Hegel, G. V. F. (1991). *Hukuk felsefesinin prensipleri*, (Çev. Karakaya, C.), İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Hökelekli, H. (2009). Adalet, *Değerler Eğitimi Merkezi Bülteni*, (5), ss. 132-138.
- İkinciogulları, F. (1997). Hukuk devleti, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1), ss. 28-30.
- Kalfa, C. ve Ataay, F. (2015). Rousseau ve çoğunlukçu demokrasi anlayışı, *Alternatif Politika*, 7(3), ss. 457-489.
- Kalın, İ. (2015). *Akıl ve erdem*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Karagözoğlu, H. (2002). Ahlak düşüncesinde siyaseti aramak: İbn Miskeveyh'te "adalet" kavramının siyasi yansımaları, *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 14(27), ss. 93-118.
- Kılıç, H. (2011). Değerler filozofisi ve hukuksal değerler, *Eğitim-Bir-Sen Dergisi*, (19), ss. 51-54.
- Kılınç, B. (2013). Kendi kendini açıklayan bir kavram: adalet, Balcı M. (Ed.), *Genç hukukçular hukuk okumaları IV*, İstanbul: Hukuk Vakfı Yayını, ss. 29-51.

- Kınalızade Ali Çelebi, (2016). *Ahlak-ı Alai*, (Çev. M. Demirkol), Ankara: Fecr Yayınları.
- Koçberber, S. (2008). Dünyada ve Türkiye’de denetim etiği, *Sayıştay Dergisi*, (68), ss. 65-89.
- Korkmaz, F. (1995). *Gazali’de devlet*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kutlu, A. ve Koç, F. (2017). Devlet akıllı kavramında “devlet adamı” figürü, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 72(2), ss. 333-354.
- Malkoç, E. S. (2017). Siyasi yönetimde meşruiyet sorunu, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), ss. 85-97.
- Maverdi, (1998). *Edebü’l-Dünya ve’l-Din*, (Çev. Akın A.), İstanbul: Çelik Yayınları.
- Maverdi, (2000). *Nasihati’l-Müluk*, (Çev. Sarıbyık M.), İstanbul: Kırkambar Kitaplığı.
- Mevdudi, 2016. *İslam’da hükümet*, (Çev. Gencer A.), İstanbul: Hilal Yayınları.
- Mutlusu, A, F. (2001). Yönetimsel yapıların oluşumunu ve niteliğini belirleyen etkenler, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(3), ss. 72-94.
- Mütevellioğlu, N. (2006). Sosyal devletin meşruiyeti, *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8(2), ss. 1-21.
- Okandan, G. R. (1959). *Umumi amme hukuku dersleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Okumuş, E. (2001). Din-toplum ilişkilerinde dini meşruiyet ve dini meşruiyet bağlamında geçen yüzyılın sosyal görünümü, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), ss. 81-94.
- Okumuş, E. (2011). Meşruiyet ekseninde adalete dayalı anayasa, *Tarih Bilinci-Tarih ve Kültür Dergisi*, (15-16), ss. 104-108.
- Otacı, C. (2015). Hukuka rağmen kanun, hakimın direnme hakkı ya da radbruch formülünü hatırlamak, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (120), ss. 571-616.
- Öçal, Ş. (2010). Osmanlılarda ve Hıristiyan batıda siyasi otoritenin meşruiyetinin sınırları ve felsefi-teolojik temelleri, Serin İ. (Ed.), *Birinci uluslararası felsefe kongresi bildiriler kitabı*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayını, ss. 763-788.
- Önder, Ö. (2014). *Yönetimde adalet ve saadet-bir nasihatname geleneği olarak Siyasetname-*, İstanbul: Lotus Yayınları.
- Özdemir, G. (2014). Weberyana anlamda Türklerde otorite ve meşruiyet ilişkisi (15. yüzyıl Osmanlı dönemine kadar), *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9(2), ss. 69-90.
- Özer, H. (2014). Otorite kavramı ve Reşat Nuri Güntekin’in romanlarında otoritenin yansımaları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(34), ss. 135-146.
- Platon, (2016). *Devlet*, (Çev. Alagöz E.), Ankara: Panama Yayınları.

- Rosenfeld, M. (2014). The rule of law and the legitimacy of constitutional democracy, (Çev. Aslan V.), *Hukuk Kuramı Dergisi*, 1(2), ss. 30-61.
- Rousseau, J. J. (2017). *Toplum sözleşmesi*, (Çev. Günyol, V.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sennett, R. (2005). *Otorite*, (Çev. Durand K.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sitembölükbaşı, Ş. (2001). Siyasal meşruiyet sorununun kavramsal ve görgül boyutları, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (5), ss. 1-18.
- Şavklı, C. ve Aydın, T. (2013). Atatürk döneminde bürokrasinin yeniden yapılandırılması, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (87), ss. 67-90.
- Şulul, C. (2015). *İbn Rüşd'ün siyaset felsefesi*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Teziç, E. (2013). *Anayasa hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Topçu, N. (2015). *Ahlak*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (2014). *İradenin davası ve devlet demokrasisi*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Vergin, N. (2003). *Siyasetin sosyolojisi*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Weber, M. (2015). *Sosyolojinin temel kavramları*, (Çev. Beyaztaş M.), İstanbul: Yarı Yayınları.
- Yılmaz, E. G. (2014). Kamusal bilgileri ifşa (Whistleblowing): kamusal sadakat mi kurumsal ihanet mi? kamu kurumları açısından bir teorik tartışma, Uludağ, F. Ertan, K. A. ve Özgen, H. (Ed.), *Kamu etiği seçilmiş kongre bildirileri*, Ankara: TODAİE Yayını.

ÖZEL EĞİTİMDE MONTESSORI METODUNUN KULLANIMI

USING THE MONTESSORI METHOD IN SPECIAL EDUCATION

Gökçen İLHAN İLDİZ*, **Yeşim FAZLIOĞLU****

Geliş Tarihi: 15.05.2019
(Received)

Kabul Tarihi: 05.11.2020
(Accepted)

ÖZ: Maria Montessori, yirminci yüzyıl eğitimindeki en önemli figürlerden biri olarak kabul edilmektedir. Tıp eğitimi alan Montessori, araştırmaları sırasında engelli çocuklarla karşılaşarak çalışmalarında bu çocukların eğitimine ağırlık vermiştir. Uygun yaklaşımlarla engelli çocukların eğitilebileceğine inanan Montessori; Itart ve Seguin'in engelli çocuklarla yaptıkları çalışmaları inceleyerek kendi eğitim materyallerini geliştirmiştir. Materyallerin sunumlarına ve çocuklara sunulan eğitim ortamının engelli çocukların ihtiyaçlarına hitap etmesini, ilgilerini çekmesini ve onları motive etmesini temel alan Montessori geliştirdiği materyallerle engelli çocuklarla uygulamalar yapmış ve bu çocukların ihtiyaçları doğrultusunda materyallerinde değişiklikler yaparak sistematik bir şekilde çalışmıştır. Çalışmaları sonucunda engelli çocukların beklediğinin çok ötesine ilerleme kaydettiğini fark etmiştir. Kendi adını verdiği eğitim metodunu geliştiren Montessori dönemin şartları nedeniyle normal gelişim gösteren çocukların eğitimine yönelerek çalışmalarına devam etmiştir; fakat Montessori'nin ilk özel eğitimcilerden olduğu araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. Montessori eğitim metodunun bireysel eğitim, çocukların kendi hızıyla ilerlemesi, duyu temelli materyaller kullanılması gibi temel ilkeleri özel eğitimin müfredatına girmiştir. Montessori eğitim metodu ülkemizde ve dünyada halen kullanılmaya devam edilmektedir. Metot ülkemizde normal gelişim gösteren çocukların eğitimlerinde kullanılırken, yurt dışında özel gereksinimli çocukların eğitimlerinde de kullanıldığı literatür incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Otizm, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, öğrenme güçlüğü, fiziksel engel, işitme ve görme bozuklukları, Montessori eğitim metodunun eğitimleri için kullanıldığı engel gruplarının içerisinde yer almaktadır. Bu çalışmada Montessori eğitim metodu özel eğitim çerçevesinde ele alınmış, çeşitli engel gruplarında metodun kullanılabilirliği irdelenmiştir. Çalışmanın yerli literatürdeki bu açıklığı gidereceği ve yerli literatüre yeni bir bakış açısı kazandıracağı beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engelli Çocuklar, Özel Eğitim, Montessori Yöntemi

ABSTRACT: Maria Montessori is recognized as one of the most significant figures of twentieth century education. Having received medical training, she met disabled children during her studies and focused on their education. Believing that disabled children might be educated through appropriate approaches, she developed her own educational materials by analysing Itart and Seguin's studies on disabled children. Having focused on material presentation and an educational setting that addresses the needs of disabled children, attracts

* Öğr. Gör., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, gokcenilhan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2091-5270.

** Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, yesimfazlioglu@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3970-7084.

their attention and motivates them, Montessori practiced her materials with disabled children and worked systematically by modifying these materials according to their needs. She realized as a result of her studies that disabled children improved much beyond her expectations. Having developed the educational method which she gave her own name, Montessori turned the direction of her studies to education of normally developing children due to conditions of her time; however, the fact that she is one of the first special educators is recognized by researchers. Basic principles of Montessori education method entered special education curriculum including individualized education, progress of children at their own pace and usage of sensory-based materials. Montessori education method is still being used in our country and around the world. It is used in our country for education of normally developing children while literature review reveals that it is used abroad in education of children with special needs as well. Autism, attention deficit and hyperactivity disorder, learning challenges, physical disability, hearing disorders are among the disability groups for whose education Montessori Method is used. This study deals with Montessori education method in the context of special education, analyzing its useability in various disability groups. The study is expected to fill the gap in domestic literature and provide it a new insight.

Key Words: Disabled Children, Special Education, Montessori Method

1. GİRİŞ

Maria Montessori, yirminci yüzyıl eğitimindeki en önemli figürlerden biri olarak kabul edilmektedir. Engelli ve ekonomik olarak yoksun bırakılmış çocuklarla yaptığı ilk çalışmalarından yola çıkarak eğitim felsefesini ve programını oluşturan Montessori, deneyimleri sonucunda somuttan soyuta doğru sıralanmış öğrenme odaklı ve çocuk merkezli bir yaklaşım geliştirmiştir (Pickering, 1992).

Kariyeri boyunca çocuk eğitimine bir bilim insanı olarak yaklaşan Montessori, çocukları dikkatle gözlemleyerek, onların davranışlarını test ederek ve bunlardan hipotezler oluşturarak sınıfı bir laboratuvar gibi kullanmıştır (Thayer-Bacon, 2011). Engelli çocuklara materyaller sunarak onları gözlemlemiş, deneme yanılma yöntemiyle hangi materyallerin daha etkili olduğuna karar vermiştir. Yine gözlemlerinden yola çıkarak materyallerinde değişiklikler yapmış ve bunları çocuklara tekrar sunmuştur. Böylece materyallerini ve uygulamalarını sistematik bir şekilde geliştirmiştir (Luborsky, 2014).

Montessori, eğitim metodunu temelde özel ihtiyaçları olan çocuklar için oluşturmuştur. Eğitim metodunu oluştururken de materyaller ve materyallerin sunumlarının, hazırlanan eğitim ortamının özel gereksinimli çocukların ilgi alanlarına hitap etmesini, motivasyonlarının güçlenmesini, sosyal ve akademik yeterliliklerinin gelişmesini amaçlamıştır (Cossentino, 2010; Mckenzie ve Zascavage, 2012; Montessori, 1967). Montessori, uyguladığı eğitim programının sonucunda, engelli çocuklardan beklentilerinin çok daha ötesinde bir başarı elde etmiştir (Pickering, 1992).

Montessori eğitim metodunu farklı şekilde öğrenebilen çocuklarla ilgilenenlere, yetenek hiyerarşisi ve tanı öğretimi ile ilgili birçok olasılık

sunmaktadır (Pickering,1992). Bilim çerçevesinde, Montessori materyalleri ve eğitim ortamı hem tanılayıcı hem de tedavi edici bir özellik taşımaktadır. Örneğin bir iş ve uğraşı terapisti Montessori sınıflarında, çocukların hangi materyalleri seçtiğini, hangi materyallerden kaçındığını ve çocuğun materyallerle nasıl çalıştığını gözlemleyerek, çocuğun yetersizlikleri ve yeterlilikleri hakkında birçok şey öğrenebilmektedir. Bu gözlemleri doğrultusunda öğretmenlere çocukları desteklemeleri için materyallerde değişiklik yapılması ve materyallerin kullanım şekillerinin değiştirilmesi, çocuğun materyalleri daha etkin bir şekilde kullanabilmesi için sınıf ortamında değişiklik yapılması gibi önerilerde bulunabilmektedir (Nehring-Massie, 2014).

Montessori sınıfı, eğitim ortamı ve materyalleri çocuklar hakkında bir bilgi hazinesi niteliğindedir. Bir çocuğun hangi işle meşgul olmayı tercih ettiği ve hangi işten kaçındığı, onun güçlü ve zayıf yönleri hakkında birçok bilgi vermektedir. Ayrıca çocuğun akranlarıyla, öğretmenleriyle ve nesnelere nasıl bir etkileşim kurduğunu gözlemlemek, onun sosyal becerileri, yürütücü işlevleri, öz düzenleme becerileri hakkında da bilgi sağlamaktadır (Lubrisky, 2014).

Ülkemizde Montessori eğitim metodu normal gelişim gösteren çocukların eğitimlerinde kullanılmaktadır. Oysaki yaklaşımın geliştiriliş amacı incelendiğinde, özel gereksinimli çocukların eğitim ihtiyaçlarını temel alan bir yaklaşım olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Montessori eğitim metodunu özel eğitimden soyutlamanın mümkün olamadığı söylenebilir.

Yerli literatürde Montessori eğitim metodunun özel eğitim açısından önemini ve kullanılabilirliğini ele alan çalışmalar kısıtlılık göstermektedir. Bu çalışmada Montessori eğitim metodu özel eğitim çerçevesinde ele alınmış, çeşitli engel gruplarında metodun kullanılabilirliği irdelenmiştir. Çalışmanın yerli literatürdeki bu açıklığı gidereceği ve yerli literatüre yeni bir bakış açısı kazandıracığı beklenmektedir.

1.1. Montessori'nin Tıptan Eğitime Yönelişi

Bir tıp doktoru olan Montessori, doktora eğitimi sonrası 1898 yılında, Roma Üniversitesi Psikiyatri Kliniği'nde çalışmaya başlamıştır (McKenzie ve Zascavage, 2012). Bu çalışmaları esnasında Roma Akıl Hastanesi'nde "azgın, suçlu, deli" diye adlandırılacak insanlarla bir arada tutulan zor durumdaki engelli çocuklarla karşılaşmıştır. Engelli çocukların yerdeki ekme kırıntılarını toparlayıp ovalamaları ve ağızlarına atmalarını gözlemleyen Montessori, çocukların aç oldukları için değil, dokunacakları, hissedecekleri, görecekleri ve oyalanacakları hiçbir şey olmayan odada tecrübe kazanmak için bu şekilde davrandıklarına karar vermiştir (Demiralp, 2014). Engelli çocukların uyarıcı eksikliği nedeniyle öğrenmelerinin durduğuna inanan Montessori, o zamanlar "düşünemeyenler" olarak düşünülenler üzerinde çalışmaya karar vermiştir (McKenzie ve Zascavage, 2012). Montessori, engelli

çocukların hastane duvarları içinde değerlendirilmekten ve tutulmaktan daha fazlasına ihtiyaç duyduğuna inanmıştır (Montessori, 1967).

Montessori 1897-1900 yılları arasında o zamanlar “geri zekalı” diye adlandırılan çocukların yollandığı Romanın ilk “Devlet Orthophrenic” okulundaki çocuklarla günde on bir saat çalışmıştır. Bu dönemde özel gereksinimli çocuklara akademik becerileri, yaşam becerilerini ve sosyal becerileri öğretebilmek için özel bir program tasarlamıştır (McKenzie ve Zascavage, 2012). Çalışmaları esnasında engelli çocukların sorunlarının tıpla değil eğitimle çözülebileceğine karar vermiştir (Demiralp, 2014). Montessori, eğitimi hayata yardımcı bir araç olarak görmüş ve eğitim aracılığıyla bu çocuklara sunulacak çok şey olduğuna inanmıştır (Vaz, 2013).

Montessori 1967 yılında kaleme aldığı “Çocuğun Keşfi” adlı kitabında konuyla ilgili şu satırlara yer vermektedir:

“Eksik çocuklara ilğim sayesinde Edward Seguin tarafından tasarlanan özel eğitim yöntemini ve çeşitli şekillerdeki anormalliklere yönelik tedavileri öğrendim. Engelli çocuklar için diğer doktorlardan farklı olarak, ilaç tedavisinden fazlası olması gerektiğine inandım. Meslektaşlarımdan farklı olarak zihinsel eksikliğin tıbbi bir problemden çok eğitimle çözülebilecek bir sorun olduğunu hissettim” (Montessori, 1967, s. 21).

Tıp-eğitim iş birliği 1800’lü yılların başına kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Bu yıllarda Dr. Itard ve Dr. Seguin ağır engelli çocukların gelişimini desteklemek için bir eğitim programı geliştirmiştir. O yıllarda Itard Paris’teki sağır ve dilsizler okulunda önemli bir konumdadır ve *Victor adını verdiği ormanın vahşi çocuğuyla* yaptığı deneysel çalışmalarla, duyu eğitiminin bilişsel gelişimi desteklediğini keşfetmiştir. Seguin ise çalışmalarına Itard’ın öğrencisi olarak başlamış (Thayer-Bacon, 2011) ve hayatını ağır engelli (IQ < 30) çocukların fizyolojik eğitimi adını verdiği bir program geliştirmeye adanmıştır. Duyusal eğitimin yanı sıra müzik ve hareket eğitimini birleştirerek bu çocukların büyük ve küçük motor gelişimlerin desteklenebileceğini de keşfetmiştir (Nehring-Massie, 2017). Seguin “*Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Tedavisinde Eğitimsel Bir Yaklaşım*” isimli çalışmasında ağır derecede zihinsel engelli çocuklarla çalıştığını ve fiziksel aktiviteleri bu çocukların tedavilerinde kullandığını, bu faaliyetlerin çocukların zekâ gelişimlerini desteklediğini ve aldığı olumlu sonuçları anlatmaktadır (Luborsky, 2014).

Engelli çocuklar üzerine araştırmalar yapan Montessori; Pestalozzi, Froebel ve Rousseau (Demiralp, 2014), John Dewey, Jean Piaget ve Lev Vygotsky gibi bilim insanlarının çalışmalarından etkilenmiştir (Gargiulo ve Kilgo, 2012). Itard ve Seguin’in çalışmalarını da titizlikle inceleyen Montessori (Nehring-Massie, 2017), özellikle Fransız psikolog Seguin’in yazılarından ilham alarak engelli çocuklarla çalışmalarına yön vermiştir (Gresham, 2002; Lillard, 2005; Luborsky, 2014). Seguin’in gibi beden ve zihin arasındaki bağlantıya inanan Montessori, eğitim

metodunda nesnelere manipüle edilmesine son derece önem vermiş ve bunu öğrenmenin temelini yerleştirmiştir. Güncel beyin araştırmaları da motor gelişim ve öğrenme arasındaki bağlantıyı doğrulamaktadır (Luborsky, 2014).

Çalışmalarından elde ettiği bulgulardan yola çıkarak hazır bir eğitim ortamında engelli çocukların öğrenebileceklerine inanan Montessori, kendi adını verdiği “Montessori eğitim metodu”nu geliştirmiştir (Montessori, 1967).

Montessori'nin Kolifornia Ders Notlarında şu satırlar yer almaktadır;

“Eksikliği eğitime imkânı vardı! O zaman bu neden yapılmadı? Ve bunun cevabını buldum. Nörotik ve eksik çocuklar doktorların çalışma alanındadır ve doktorlar eğitim alanından uzaktır. Doktorlar ve öğretmenler arasında o zamanlar mutlak bir ayrılık vardı. Sosyal ve bilimsel çalışmalarda hiç karşılaşmadılar. Sonuç olarak tıp alanında yetersiz kalan sorunu eğitim alanına getirmeye karar verdim” (akt. Nehring Massie, 2017).

Bu sözleriyle Montessori tıptan eğitime yönelik nedenini dile getirmektedir.

2. MONTESSORİ VE ÖZEL EĞİTİM

Montessori'nin ilk özel eğitimcilerden olduğu çoğu araştırmacı tarafından kabul edilmektedir (McKenzie ve Zascavage, 2012; Odom ve ark. 2005). Montessori eğitim metodu temel tıp bilimine ve ağır engelli çocuklar için geliştirilen özel eğitim yöntemlerine dayanan bir methodur ve Montessori yazılarında bunu her zaman savunmuştur (Nehring, 2014). Yaklaşım bu yönüyle ele alındığında, özel eğitim ile tamamen ayırtırmak mümkün gözükmemektedir. Çoğu araştırmada Montessori eğitim metodu uygulamalarının, eğitim materyallerinin, eğitim felsefesinin ve öğrenme ortamının özel gereksinimli çocukların eğitimindeki önemi ve etkililiği vurgulanmaktadır (Cossentino, 2010; Dattke, 2014; Kirk, Gallagher, Coleman ve Anastasiow, 2011; McKenzie ve Zascavage, 2012).

Montessori eğitimi ve özel eğitim, özellikle erken müdahale noktasında kesişmektedir. Tarihsel olarak, Montessori teorisi ve pratiği, özel eğitim pedagojisinin gelişimini etkilemiştir. Bazı durumlarda, İrlanda'da olduğu gibi, Montessori eğitimi ve özel eğitim açıkça birleştirilmiştir. Çocukların faaliyetleri, manipulatif materyallerin kullanımı, seçime ve bireyselleşmeye odaklanma gibi Montessori uygulamaları özel eğitim pedagojisine girmiştir (Cossentino, 2010).

Montessori Yaklaşımı'nda müfredat özel eğitim uygulamalarıyla yakından ilişkilidir. Metot uygulamalı, bireyselleştirilmiş ve kendi kendine ilerleyen bir öğrenmeyi içermektedir (Cossentino, 2010). Montessori eğitim felsefesinde “her çocuğu bireysel olarak takip etme ve müfredatı çocukların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde bireyselleştirme önemli bir yer tutmaktadır (Danner, 2015). Bu yönüyle Montessori eğitimi, engelli çocukların eğitime dahil edilmesine ve (Cossentino, 2010) toplum içerisinde güçlenmesine olanak sağlayan, engelli çocuklara bireysel olarak uyarlanmış uygulamalı programlar sunan ve tüm çocuklar için güçlü,

gelişimsel temel oluşturan bir eğitim müfredatına sahiptir (Dattke, 2014). Benzer şekilde özel eğitimciler de çocuklar için bireyselleştirilmiş bir program uygulamakta ve müfredatı çocuğun öğrenme hızına göre yapılandırmaktadır (Kirk, Gallagher, Coleman ve Anastasiow, 2011). Montessori Yaklaşımı'nda çocukların yerine getirmesini beklenen görevler, somut daha küçük parçalara indirgenmektedir. Montessori eğitimi bu yönüyle sadece engelli çocuklar için değil, farklı öğrenme stillerine sahip çocuklara da hitap etmektedir (Aves,2012).

Montessori Yaklaşımı üç yıllık bir müfredata sahiptir. Müfredat giriş aktivitelerinden başlayarak ileri düzeydeki materyallerin kullanımına doğru ilerlemektedir. Bu düzen, engelli çocukların sınıfa uyumunu kolaylaştırmaktadır (McKenzie ve Zascavage, 2012). Özel eğitimin temelinde yeni öğrenmelerin daha önce öğrenilen bilgi ve beceriye dayanması yer almaktadır. Montessori müfredatının temelinde de bu ilke bulunmaktadır (Mastropieri ve Scruggs, 2010). Lillard (2005) geleneksel okul müfredatında öğretmenlerin bunu gerçekleştirmesinin neredeyse imkânsız olduğunu; bunun nedeninin ise her ders için farklı ders kitaplarının kullanılması ve bu kitapların birbirlerinde bağımsız olması olduğunu bildirmektedir.

Montessori eğitimcileri çocuklar için kritik dönemleri iyi bilmektedir ve kritik dönemlerde çocukların nelerle ilgilendikleri ve ihtiyaçlarının neler olduğunu konusunda bilgi sahibidir. Montessori eğitimcileri çocukların ihtiyaçlarını karşılamak ve gelişimlerini desteklemek için bir sonraki adımı uygun şekilde uyarlayabilmektedir. Bu uygulama engelli çocukların yetersizlikten etkilenmesini engellemek için erken çocukluk döneminde eşsiz bir fırsattır. Bu başarıldığında engelli çocuklar dışlanmaktan korunabilmekte ve sosyal çevreye dahil olabilmektedir (Dattke, 2014).

Duyu eğitimi, Montessori eğitim metodunda önemli bir yere sahiptir. Benzer şekilde özel eğitimde duyular ve özellikle ellerin kullanımıyla, bireyselleştirilmiş bir eğitim programı kullanılmaktadır. Bu yönüyle de Montessori eğitimi ve özel eğitim engelli çocukların eğitimi noktasında kesişmektedir (Kirk ve ark., 2011; McKenzie ve Zascavage, 2012;).

Spesifik olarak, bir Montessori programı, Orem'e (1970) göre şu alanlarda çocuklara yardımcı olmaktadır:

Algısal Gelişim: Algısal yeterlilikten yoksun çocuklar.

Motor Gelişim: Kötü duruş, zayıf koordinasyon, el becerisi ve motor becerileri olan çocuklar.

Entelektüel Gelişim: Soyutlamalarda, akıl yürütmede, yargılamada zorluk çeken çocuklar.

Dil Gelişimi: Konuşma, okuma ve yazmada zorluk çeken çocuklar.

Motivasyon Gelişimi: Öğrenmeyle ilgili olumsuz bir geçmişe sahip olup, öğrenmeye karşı olumsuz tutum geliştirmiş çocuklar.

Davranış Gelişimi: Duygusal ve sosyal uyumsuzluğu, saldırganlık ve geri çekilme davranışları olan çocuklar.

Kişisel Azim Gelişimi: Özbakım becerileri sınırlı ve hiperaktif çocuklar.

Araştırmalarda Montessori okullarının çeşitli engel gruplarındaki çocuklara hitap ettiği ve onlara hizmet sunduğu bildirilmektedir. Araştırmalarda bildirilen bazı engel grupları; öğrenme güçlüğü (% 88), DEHB (% 80), Asperger (% 68), fiziksel engeller (% 59), işitme bozuklukları (% 55), otizm (% 52) (Danner,2015) ve görme bozukluklarıdır. (Shanks, 2014).

2.1. Otizmlili Çocukların Eğitiminde Montessori Metodunun Kullanımı

Otizm, yaşamın ilk yıllarında belirtilerini göstermeye başlayan, karşılıklı sosyal etkileşimde, dil ve iletişimde gelişimsel gecikme ve sapmalar, tekrarlayıcı basmakalıp davranış örüntüleri ve ilgilerin bulunması ile karakterize edilen nörogelişimsel bir bozukluktur (American Psychiatric Association, 1994).

Otizmin klinik bulgularında otizmlili çocukların uyarılara aşırı cevap vermesi veya yeterince cevap vermemesi bulunmaktadır. Bu durum otizmlili çocukların duyu bütünleme problemlerinden kaynaklanmaktadır (Kim ve ark. 2011). Duyu bütünleme bozukluğu, duysal uyarılara verilen tepkiyi ayarlama zorluğu olarak tanımlanmaktadır. Duyu bütünleme bozukluğunda çocuklar uyarının derecesine, tipine ve yoğunluğuna uygun davranışsal cevabı oluşturmada güçlük yaşamaktadır. Bu çocuklar gelişimsel olarak uygun, duyu ve dikkat ile ilgili cevapları sağlamakta ve sürdürmekte zorluklar yaşamaktadır (Miller ve ark., 2007). Duyu bütünleme problemi yaşayan çocuklara uygulanan tedavideki en önemli prensiplerden birisi duyu bütünleme uygulamalarının çocuğun günlük yaşamının ve oyun deneyimlerinin içerisine dahil edilmesidir. Bu, çocuğun günlük rutinlerinin, fonksiyonel aktivitelerinin ve oyun materyallerinin çocuğun duysal ihtiyacını karşılayacak şekilde değiştirilmesi ile mümkün olmaktadır (Tomchek ve Dunn, 2007).

Park (2004) Montessori okullarının otizmlili çocuklara, ihtiyaçlarını karşılayacak iyi bir ortam sağlayabileceğini; ancak birçok insanın böyle bir seçenekten ve Montessori eğitim ortamının elverişliliğinden haberinin olmadığını vurgulamaktadır. Montessori yöntemi terapötik bir yöntem olarak uzun bir geçişe sahiptir (Constant, 2014). Montessori eğitim metodunda duyu materyalleri önemli bir yere sahiptir. Montessori, eğitim yaklaşımını geliştirmeye başladıktan sonra engelli çocukların duysal materyallerle deneyim kazandıklarını ve öğrenebildiklerini gözlemlemiştir (Awes, 2012). Montessori materyalleri temelinde zihinsel engelli çocukların eğitim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla geliştirildikleri için otizmlili çocukların duysal ihtiyaçlarını karşılayabilmekte ve bu çocukların duyu bütünleme ile ilgili sorunlarını aşmalarında önem teşkil etmektedir (Marshall, 2001).

Otizimli çocukların soyut ve kavramsal düşünme süreçlerinde problemler görülmektedir. Bu çocuklardan bazıları soyut kavramları çalışmalarla kazanabilirken, bazıları ise asla kazanamamaktadır (Meyer ve Minshew, 2002). Montessori sınıflarında zaman çizelgeleri, takvimler, saatler ve kültürel materyaller günlük rutinlerin, zamanın somut birer temsilcisidir ve çocuklar tarafından istedikleri zaman erişilebilir durumdadır. Montessori yöntemi soyut olanı somutlaştırarak otizimli çocukların zihinsel yapılarına uygun biçimde öğrenmesine olanak sağlamaktadır (Lane-Barmapov, 2016).

Montessori eğitim metodu otizimli çocukların sosyal ve iletişim becerileri eğitiminde de etkisini göstermektedir. Marshall (2001) otizimli çocukların öğrenmede zorluk yaşadıkları sosyal ve iletişim becerilerini geliştirmek için Montessori sınıflarının mükemmel bir ortam sağladığını vurgulamaktadır. Montessori sınıflarında otizimli çocukların takip etme eğiliminde oldukları bazı günlük rutinler kullanılmaktadır. Göz teması kurma ve göz temasıyla selamlama, zarafet ve nezaket kurallarına uyma bu rutinlerden bazılarıdır. Yine Montessori sınıfları otizimli çocukların gelişimsel özelliklerine uygun bireysel ve sessiz olarak çalışmalarına olanak sağlayan bir ortama sahiptir. Montessori sınıflarındaki rekabetten uzak ortam otizimli çocukların güçlük yaşadıkları alanların üstesinden gelmelerine yardımcı olmaktadır. Bu yönleriyle yöntem otizimli çocukların sosyal ve iletişimle ilgili sınırlılıklarını aşmaları konusunda onları desteklemektedir (Marshall, 2001).

Otizimli çocuklar için olayları, kavramları tek tek öğrenmek, anlamak daha kolaydır; çünkü olaylar ve fikirler arasında bağlantı kurmakta zorluk çekmekte, özellikle birbiriyle zıt görünen kavramlarla ilişkili bilgileri anlamada ve birleştirmede sıkıntı yaşamaktadırlar (Dinah ve Lesser, 2005). Montessori eğitim metodunda eğitimin bireysel olarak gerçekleştirilmesi, somut ve küçük adımlarla öğrenmelerin düzenlenmesi otizimli bireylerin öğrenme stillerine oldukça uygundur.

2.2. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocukların Eğitiminde Montessori Metodunun Kullanımı

Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) çocuklar ve ergenlerde oldukça sık görülen nöropsikiyatrik bir bozukluktur (APA 2000; Uyan ve ark. 2014). DEHB; dikkatsizlik, odaklanamama, aşırı hareketlilik ve dürtüsellik gibi belirtilerin görüldüğü, kişinin akademik, iş ve sosyal işlevselliğini olumsuz yönde etkileyen bir durumdur (Biederman ve Faraone, 2005). DuPaul ve Jimerson (2014) DEHB olan öğrencilerin okul ortamlarında, akademik ve sosyal işlevselliklerini olumsuz yönde etkileyen kronik davranış zorlukları sergilediklerini, akademik ve sosyal performanslarını etkileyen davranışlara ek olarak öğrenme ortamının da dikkat problemleri ve dürtüsellikleri nedeniyle bu öğrencilerin davranışlarını etkilediğini bildirmektedir.

Jean-Marc Itard, Eduoard Seguin ve Maria Montessori engelli çocuklarla çalışmaları sırasında, bu çocuklara ulaşmada ciddi bir engel olan “dikkat” problemiyle karşılaşmışlardır. Bu problemi çocuğun gelişiminin önündeki ilk ve aşılması gereken en önemli duvar olarak görmüş, bu duvarı aşmak ve çocukların dikkat problemini gidermek için engelli çocukların vücutlarını, özellikle ellerini kullanmaları gerektiğini fark etmişleridir. Özellikle Montessori, engelli çocuklar için öğrenmenin ön koşulunun ve temelinin “dikkat” olduğunu vurgulamış, California Dersleri isimli eserinde “*Çocuğun dikkatini kontrol etme problemini çözdüğünüzde, eğitim sorununun tamamını çözdünüz (338)*” cümlesiyle bu düşüncesini dile getirmiştir (Nehring-Massie, 2017).

Murphy-Ryan (2017) Montessori eğitim metodunun dikkat problemi olan çocukların, odaklanma güçlüklerinin giderilmesi, öğrenme kapasitelerinin geliştirilmesi, ihtiyaçlarının karşılanması için eşsiz bir şekilde uygun olduğunu bildirmektedir. Bu çocuklar Montessori materyalleri aracılığıyla konsantre yeteneklerini geliştirerek normalleşebilmektedir (Nehring-Massie, 2017). Conway (2016) DEHB olan çocukların, Montessori eğitim ortamında doğal ritimlerine uygun hızlı bir tempoda çalışabildikleri için başarılı olabileceklerini vurgulamaktadır.

Bireysel eğitim DEHB olan çocuklar açısından oldukça faydalıdır; çünkü bu çocuklara daha sık ve hızlı geri bildirimde bulunmak gerekmektedir. Montessori sınıflarında bireysel eğitim ile eğitimci çocukların bu ihtiyacına karşılık verebilmektedir. Montessori okullarındaki karma yaş grubu, rekabetin olmaması ve öğrenmenin doğal olarak gerçekleşmesi DEHB olan çocukların akranlarıyla daha pozitif ilişkiler kurmasını kolaylaştırmakta ve bu durum akran gruplarındaki sosyal uyumlarını artırmaktadır (Fidler, 2003).

Montessori eğitim ortamının serbest dolaşım, seçim ve uzun süreli yoğunlaşma için fırsatlar sağlaması, Montessori pedagojisinin bu direklerinin DEHB için tedavi stratejileri olarak karşımıza çıkması, düşük veya orta düzeyde dikkat dağınıklığı olan çocukların eğitimi için Montessori Yöntemi’nin yararlarını ortaya çıkarmaktadır. Montessori eğitim ortamında DEHB olan çocukların dikkatini dağıtacak bir etmen yok denilecek kadar azdır; çünkü ortam sakin ve yapılandırılmıştır. DEHB olan çocuklar bu ortamda kontrollerini daha kolay sağlayabilmektedir (Fidler, 2003; Nehring-Massie, 2017). DEHB olan çocuklar davranışlarına ilişkin beklentileri net olan ve onlara pozitif takviyeler yapan bir öğretmene ihtiyaç duymaktadır. Böyle bir öğretmenle bu çocuklar daha iyi bir öz kontrol sağlamakta, daha iyi performanslar sergilemekte ve çevrelerine daha uygun davranışlarla karşılık verebilmektedir (Fidler, 2003).

2.3. Montessori Yaklaşımı'nın Öğrenme Güçlüğü (Disleksi) Olan Çocuklarda Kullanımı

Öğrenme güçlükleri; konuşma, okuma, yazma, anlama ya da aritmetik becerilerin kazanılması ve kullanılmasında gecikme ya da bozulma ile kendini gösteren bir grup heterojen bozukluğu içeren bir terimdir. Bu bozuklukların merkezi sinir sistemindeki aksaklıklardan kaynaklandığı öne sürülmektedir. Hatta bazı çalışmalarda öğrenme güçlüğü olan çocukların çalışan bellekleriyle ilgili birtakım sorunları olduğunu saptanmıştır (Peng ve Fuchs, 2014). Öğrenme güçlüklerini üç grupta toplamak mümkündür. Bunlar; okuma bozukluğu, matematik bozukluğu ve yazılı anlatım bozukluğudur (Cheng ve Myers, 2005; Giofre, Stoppa, Ferioli, Pezzuti ve Cornoldi, 2016).

Zihinsel bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı 5 ' te (DSM-5) öğrenme güçlüğü olan çocuklarda okul becerilerinin beklenenin önemli ve ölçülebilir derecede altında olduğu, bu durumun okul ya da işle ilgili başarı ve günlük yaşam etkinliklerini ileri derecede bozacağı belirtilmektedir (s:36). Okulda akademik başarıyı elde edemeyen ve günlük yaşam etkinliklerinde bozulma yaşayan çocukların sosyal ve duygusal açıdan da olumsuz yönde etkilenmeleri oldukça olasıdır. Uluslararası Disleksi Derneği (2015) öğrenme güçlüğü tedavisi olmadığını kabul etmekte; fakat öğrenme güçlüğü görülen bireylere okuma ve öğrenme güçlükleriyle baş etme stratejilerinin öğretilbileceğini belirtmektedir. Amerika Birleşik Devletlerinde düzenlenen Ulusal Okuma Paneli (2000)' nde ana başlıklar altında tartışılan önemli konulardan birisi fonolojik farkındalıktır. Panelde fonolojik farkındalık, ifade edilen kelimelerdeki ses birimlerine odaklanma ve onları manipüle etme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Bu birkaç şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar kelimelerdeki sesleri ve ortak sesleri fark etme, ses birimlerini sınıflama, verilen sesleri sınıflayarak kelimeler türetme ve kelimeleri ses birimlerine ayırmadır. Disleksi çocukların fonolojik farkındalıkta yaşadıkları güçlükler beraberinde akıcı bir şekilde okuma için dile özgü ses ve sembolleri ardışık ve çok boyutlu bir şekilde deneyimleme ihtiyacını da doğurmaktadır (Awes, 2012).

Montessori eğitim ortamı disleksi çocukların bireysel ihtiyaçlarını karşılamak için yeterince donanıma sahiptir. Awes (2012) öğrenme güçlüğü olan çocukların bireysel ihtiyaçlarını karşılayan Montessori eğitim ortamından olabildiğince yararlandığını, bu çocukların akıcı bir şekilde okuyabilmeleri için sesleri, sembolleri sıralı ve çok yönlü bir şekilde deneyimlemeleri gerektiğini, Montessori eğitim metodunda da dil ile ilgili düzenli deneyimleri, seslerin farkındalığını ve zengin kelime dağarcığını teşvik eden etkinlikler içerdiğini belirtmektedir.

Turner (1995)'a göre, Montessori eğitim metodu çocukların el becerilerini güçlendirmektedir. Bu sayede çocuk harfleri alfabetik semboller oluşturmak için manipüle ve kontrol edebilmekte, göz ve zihin benzerlik ile farklılıkları algılayabilmektedir. Montessori eğitim metodunda dil materyallerinin içerisinde

zımparalı harflerin yanı sıra yazı tahtası gibi dokunsal materyaller de bulunmaktadır. Çocuklar bu materyaller aracılığıyla kelimeleri oluşturmada ve bu kelimeleri oluşturmada kullanılan sesleri yine dokunarak keşfetmektedir (Bara, Gentaz Cole, Sprenger-Charolles, 2004). Yaklaşık dört buçuk yaşından itibaren çocuklar öğretmenlerin yönergelerine uygun bir şekilde kelimeleri üretebilmektedir. Çocuklar kelime üretiminden sonra “Hareketli Alfabe” yi kullanarak fonetik becerilerini daha da güçlendirmektedir. Hareketli Alfabe’yi kullanarak aynı zamanda çocuklar harflerin birleştirilerek nasıl benzersiz sesler elde edildiğini de keşfetmektedir (<http://www.infomontessori.com/language/reading-phonogram-object-box.htm>,

Montessori eğitimcileri, Montessori'nin Seguin'den uyarladığı “üç aşamalı ders metodu” nu birçok derste kullanmaktadır. İlk aşama, materyalin duyuşsal algısı ile aynı adla verilmesidir. Örneğin eğitimci “bu uzun bir çubuk”, “bu kısa bir çubuk” veya bu “B harfi” vb. ifadeleri kullanmaktadır. İkinci aşama materyale karşılık gelen adı tanımadır. Eğitimci çocuğa “ Uzun çubuk hangisi ?”,Kısa çubuk hangisi ?”, “B harfi hangisi ?” vb. sorular yöneltmektedir. Üçüncü aşama materyale karşılık gelen adı hatırlamadır. Eğitimci sadece “Bu nedir?” sorusunu yöneltmektedir. Bu metot çocuklara, aşamaları tekrarlarla öğrenme fırsatı da sunmaktadır. Üç aşamalı ders metodu öğrenme güçlüğü olan çocukların öğrenme stratejileriyle örtüşmektedir (Richardson,1997).

Öğrenme güçlüğü yaşayan çocuklar için Montessori eğitim metodu günlük yaşam pratiklerinin de faydaları bulunmaktadır. Pirinç ve sıvıların kaptan kaba aktarılması, eşyaları taşıma, giyinme çerçeveleri ile etkinlikler ince motor koordinasyonu, ellerin ve çamaşırların yıkanması, çevrenin düzenlenmesi, yapı materyalleri ile etkinlikler ise düzen duygusunu desteklemekte ve öğrenme güçlüğü yaşayan çocukların günlük hayatta karşılaştıkları güçlüklerin üstesinden gelmelerine yardımcı olmaktadır (Richardson, 1997).

3. SONUÇ

Bir tıp doktoru olan Montessori’ nin yirminci yüzyılın en önemli eğitimcilerinden birisi olduğu kabul edilmektedir. Montessori 1870-1952 yılları arasında yaşamış olmasına rağmen eğitim metodu ülkemizde ve Dünya’da kullanılmaya devam etmektedir. Montessori eğitim metodu ülkemizde normal gelişim gösteren çocukların eğitimlerinde kullanılırken, yurt dışında özel gereksinimli çocukların eğitimlerinde de kullanıldığı literatür incelendiğinde ortaya çıkmaktadır.

Zengin müfredatı, ilke ve uygulamalarıyla Montessori eğitim metodu günümüzde başarı odaklı birçok eğitim programından farklılık göstermektedir. Mevcut eğitim programlarında özel gereksinimli kaynaştırma öğrencileri için bireyselleştirilmiş eğitim ve öğretim planları hazırlanırken, Montessori eğitim metodunda böyle bir uygulamaya gereksinim bulunmamaktadır. Bunun nedeni her

çocuğun bireysel hızıyla ilerlemesi ve kendi eğitim programını ihtiyaçları doğrultusunda kendisinin yapılandırmasıdır.

Montessori eğitim yöntemi farklı öğrenme stillerine sahip ve özel gereksinimli çocukların eğitim-öğretim ve gelişimi için uygun ilkelere sahiptir. Montessori eğitim metodu geliştirilmiş amacına uygun olarak özel gereksinimli çocukların eğitimlerinde kullanılmaya son derece uygundur. Yaklaşımın temel ilkelerinden olan bireyselleştirilmiş eğitim, çocuğun kendi hızıyla ilerlemesi, programın çocuğun ihtiyaçlarına göre yapılandırılması, duyu temelli olması, sınıf içerisinde sessizliğin ön plana çıkması, çocuğa ilgi ve merakı doğrultusunda seçim özgürlüğü tanınması, rekabetin olmaması, manipülatif yöntemlerle öğrenme gibi özellikler yaklaşımı özel eğitimle bağdaşmaktadır.

Yurt dışı literatürde Montessori eğitim metodunun otizm, DEHB, öğrenme güçlüğü, görme, işitme ve fiziksel engelleri olan çocukların eğitimlerinde kullanıldığı ve bu çocuklar üzerinde olumlu sonuçlar doğurduğu ortaya konulmuştur. Bu yönleriyle ülkemizde Montessori eğitim metodunun özel eğitimde kullanılmaması ve yerli literatürde yöntemin özel eğitim çerçevesinde değerlendirilme sınırlılığı önemli bir eksikliklerdir. Montessori eğitim metodunun özel eğitim boyutuyla ülkemizde ele alınmasının ve konuyla ilgili araştırmaların artırılmasının alandaki bu önemli açığı kapatacağı düşünülmektedir.

Örnek materyal kullanımı

Şekil 1. İç İçe Düğmeli Çanta

İç içe düğmeli çanta seti yüksek düzeyde görsel zıtlık sunmaktadır; çünkü koyu renk kumaş, beyaz düğme ve ilikler içermektedir. Bu özelliğiyle görme yetersizliği olan, görsel bilginin işlenmesinde ve görsel motor becerilerinde güçlük yaşayan çocuklar için eşsiz bir uyarlamadır. Çantalar üzerindeki düğmeler görsel-motor beceriler için iyi bir uygulamadır. Ayrıca set, görsel bir hedefi tamamlamak için görsel karmaşayı ve görsel uyaran miktarını da azaltmaktadır. Ekoseli veya desenli kumaşlar yerine düz koyu renkli yeşil bir kumaşın kullanılması beynin görsel hedeflere -düğme ve iliklere- kolay odaklanması sağlanmaktadır. Başka bir ifadeyle

görsel karmaşanın azalması, odak noktasını düğmelerin üzerinde tutmaktadır Bu set görsel motor becerilerin başarıyla tamamlanması için hem motor hareketlerin hem de görsel becerilerin kombineli bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır (Shanks, 2014).

KAYNAKÇA

American Psychiatric Association (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4 th ed.). Washington, DC: Author.

American Psychiatric Association (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*, 4th ed., text revision (DSMIV-TR). Washington, DC, American Psychiatric Association.

Awes, A. (2012). Supporting the dyslexic child in the Montessori environment. *Communications*, 1(2), 54-75. Retrieved from http://www.montessoricentermn.org/wp-content/uploads/2013/05/Communications_Supporting_the-Dyslexic_Child-2012.pdf.

Bara, F., Gentaz, E., Cole, P. and Sprenger-Charolles, L. (2004). The visuo-haptic and haptic exploration of letters increases the kindergarten-children's understanding of the alphabetic principle. *Cognitive Development*, 19(3), 433-449. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.cogdev.2004.05.003>

Biederman, J. and Faraone, S.V. (2005). Attention-deficit hyperactivity disorder. *Lancet*, 366: 237-248.

Cheng, K. and Myers, K. M. (2005) The essentials child and adolescent psychiatry, *Lippincott Williams & Wilkins*.

Cossentino, J. (2010). Following all the children: early intervention and montessori. *Montessori Life*, 22(4), 1-8.

Constantino, J. (2014). Pioneers in child and adolescent psychiatry: Edouard Seguin (1812-1880). *Neuropsychiatrie de L'enfance et de l'adolescence*, 62, 131-133. doi:10.1016/j.neurenf.2014.01.008

Conway, T. (2016). The ADHD child and the montessori classroom. Retrieved from <http://tracylynnconway.hubpages.com/hub/adhdandmontessori>

Danner, N. (2015). *Early childhood inclusion in a public Montessori school: Access, participation, and supports* (Doctoral dissertation). Retrieved from: <https://amshq.org/Publications-andResearch/Research-Library/Dissertations-and-Theses>.

Danner, N. and Fowler, S.A. (2015). Montessori and non-montessori early childhood teachers' attitudes toward inclusion and access. *Journal of Montessori Research*, 1(1). <http://dx.doi.org/doi.org/10.17161/jomr.v1i1.4944>.

- Dattke, J. (2014). A montessori model for inclusion. *The NAMTA Journal*, 39 (3), 107-119. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1183188.pdf>
- Demiralp, S. (2014). Montessori metodu ve uygulamaları (1. bs.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Dinah, M. and Lesser, M. (2005). Attention, monotropism and the diagnostic criteria for autism. *Autism*, 9(2), 139-156.
- Dupaul, G. J. and Jimerson, S. R. (2014). Assessing, understanding, and supporting students with ADHD at school: Contemporary science, practice, and policy. *School Psychology Quarterly*, 29, 379-384. doi:10.1037/spq0000104
- Fidler, W. (2003). Attention deficithy a practical montessori response. *Montessori International*, 20-23. <http://www.casaverams.com/public/articles/attention-deficit-hyperactivity-disorder.pdf>.
- Gargiulo, R. M. and Kilgo J. L. (2012). *An introduction to young children with special needs: Birth through age eight*. (4th Ed.). pp. 3-15. Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.
- Giofre, D., Stoppa, E., Ferioli, P., Pezzutil, L. and Cornoldi, C. (2016). Forward and backward digit span difficulties in children with specific learning disorder. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, 38, 478-486. doi:10.1080/13803395.2015.1125454.
- Gresham, F. M. (2002). Response to treatment. In Bradley, R., Danielson, L., & Hallahan, D., *Identification of learning disabilities: Research to practice*. Washington, DC: USED <http://www.infomontessori.com/language/reading-phonogram-object-box.htm> (erişim tarihi: 05.12.2018).
- International Dyslexia Association (2015). *Dyslexia at a glance*. <http://eida.org/dyslexia-at-a-glance/> (erişim tarihi: 01.12.2018).
- Kim, Y. S., Leventhal, B. L., Koh, Y. J., Fombonne, E., Laska, E., Lim, E. C., ... & Song, D. H. (2011). Prevalence of autism spectrum disorders in a total population sample. *American Journal of Psychiatry*, 168(9), 904-912.
- Kirk, S., Gallagher, J. J., Coleman, M. R. and Anastasiow N. J. (2011). *Educating exceptional children* (13th ed.). Belmont, CA: Wadsworth Publishing.
- Lane-Barmapov, M. (2016). Montessori and autism: An Interpretive Description Study a Thesis of Masters of Health Studies Faculty of Health Disciplines Athabasca University : Alberta.
- Lillard, A.S. (2005). *Montessori: The science behind the genius*. New York: Oxford.
- Luborsky, B. (2014). Occupational therapy and Montessori-kindred spirits: Moving towards a scientific and medical pedagogy. *NAMTA Journal*, 39(3), 209-248.

Marshall, S. K. (2001). Do I matter? Construct validation of adolescents' perceived mattering to parents and friends. *Journal of Adolescence*, 24, 473-490. doi:10.1006/jado.2001.0384.

Mastropieri, M. A. and Scruggs, T. E. (2010). *The inclusive classroom: Strategies for effective instruction* (4th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Mckenzie, G. K. and Zascavage, V.S. (2012). Montessori instruction: A model for inclusion in early childhood classrooms and beyond. *Montessori Life*, 24(1), 32–38.

Meyer, J.A. and Minshew, N.J (2002). An update on neurocognitive profiles in Asperger syndrome and high-functioning autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 17(3), 152-160.

Miller, L. J., Anzalone, M.E, Lane, S. J., Cermak, S.A. and Osten, E.T. (2007). From the Guest Editor—Concept evolution in sensory integration: A proposed nosology for diagnosis. *American Journal of Occupational Therapy*, 61, 135–140.

Montessori, M. (1967). *The discovery of the child*. New York, NY: A Ballantine Book. The Random House Publishing Group.

Murphy-Ryan, M. (2017). Helping Children with Attentional Challenges in a Montessori Classroom: The Role of the Physician. *The NAMTA Journal*, 42 (2) 355-423.

Nehring-Massie, C. (2014). Implementing inclusion theory into practice. *NAMTA Journal*, 39(3), 38-63.

Nehring-Massie, C. (2017). Helping Children with Attentional Challenges in the Montessori Classroom: Introduction. *The NAMTA Journal*, 42 (2), 263 – 285 . <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1144538.pdf>

Odom, S., Brantlinger, E., Gersten, R., Horner, R., Thompson, B. and Harris, K. (2005). Research in special education: Scientific methods and evidence-based practices. *Exceptional Children* (71), 137–148.

Odom, S., Buysse, V. and Soukakou, E. (2011). Inclusion for young children with disabilities: A quarter century of research perspectives. *Journal of Early Intervention*, 33(4), 344–356. doi: 10.1177/1053815111430094

Orem, R.C. (1970). *Montessori and the special child*. New York: G. P. Putnam.

Park, E. (2004). *A mixed methods case study of Montessori pedagogy for a high-functioning autistic child, autistic child in Montessori pedagogy* (Master's thesis). http://www.academia.edu/4771719/A_Mixed_Methods_Case_Study_of_Montessori_Pedagogy_for_a_High-Functioning_Autistic_Child.

Peng, P. and Fuchs, D. (2016). A meta-analysis of working memory deficits in children with learning difficulties: Is there a difference between verbal domain

and numerical domain? *Journal of Learning Disabilities*, 49, 3–20. doi:10.1177/0022219414521667.

Pickering, J. S. (1992). Successful applications of montessori methods with children at risk for learning disabilities. *Annals of Dyslexia*, 42(1), 90–109.

Richardson, S.O. (1997). The montessori preschool: preparation for reading and writing. *Annals of Dyslexia*, 47(1), 241-256.

Shanks, P. (2014). Building the inclusive Montessori school. *The NAMTA Journal*, 39(3),5-36.

Thayer-Bacon, B. (2011). Maria Montessori: education for peace. *Journal of Peace Education and Social Justice*, 5(3), 307-319.

Tomchek, S.D. and Dunn, W. (2007). Sensory processing in children with and without autism: A comparative study using the short sensory profile. *American Journal of Occupational Therapy*, 61, 190–200

Turner, J. (1995). How do you teach reading? *Montessori Life*, 7(3), 25-29.

Uyan, Z., Peker, A. G. C., Tekiner, A. A. ve Ulukol, B. (2014) Ergenlerde dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu sıklığının araştırılması. *Konuralp Tıp Dergisi*, 6(3):21-26.

Vaz, N. (2013). Montessori special education and nature 's play ground, *The NAMTA Journal* , 38 (1), 71-79.

**ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÇOCUK SEVME DÜZEYLERİNİN
ÖĞRETME MOTİVASYONLARINI YORDAMA GÜCÜ**

**HOW TEACHER CANDIDATES' FONDNESS FOR CHILDREN PREDICTS
THEIR TEACHING MOTIVATION**

Neşe ÖZKAL*

Geliş Tarihi: 13.12.2019
(Received)

Kabul Tarihi:05.11.2020
(Accepted)

ÖZ: Bu çalışmanın amacı pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına ve eğitim fakültesine devam eden öğretmen adaylarının çocuk sevmeye düzeylerinin öğretme motivasyonlarını yordama gücünü incelemektir. Çalışma Akdeniz bölgesinde bir kamu üniversitesine devam eden 206 eğitim fakültesi ve aynı fakültenin pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına devam eden 207 formasyon öğrencisi ile yapılmıştır. Araştırmada genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Veriler “Çocuk Sevmeye Ölçeği” ve “Öğretme Motivasyonu Ölçeği” ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda içsel öğretme motivasyonunu çocuk sevmeye ve öğrenim görülen program türünün, dışsal öğretme motivasyonunu ise öğrenim görülen program türünün anlamlı düzeyde yordadığı bulunmuştur. Araştırmada pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına devam eden öğretmen adaylarının çocuk sevmeye, içsel ve dışsal motivasyon düzeylerinin eğitim fakültesine devam eden öğretmen adaylarından anlamlı ve pozitif yönde daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk sevmeye, öğretme motivasyonu, öğretmen adayları

ABSTRACT: This study aimed to investigate the predictive power of fondness for children on teaching motivation of teacher candidates who take pedagogical formation courses or attend faculty of education. The study was conducted with 206 students who attended the faculty of education at a public university in the Mediterranean region and 207 students attending the formation program of the same faculty. Data were collected with “Fondness for Children Scale” and “Teaching Motivation Scale”. As a result of the study, it was found that type of program enrolled and fondness for children significantly predicted intrinsic teaching motivation while type of program enrolled significantly predicted extrinsic teaching motivation. It was concluded that levels fondness for children and the intrinsic and extrinsic motivation of teacher candidates who attended the formation program at the faculty of education were significantly higher than those of teacher candidates who attended the faculty of education.

Key Words: Fondness for children, teaching motivation, teacher candidates

* Doç. Dr. Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, nese.ozkal@alanya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7854-5276.

1. GİRİŞ

İnsan, hayatının önemli bir bölümünü okullarda geçirmektedir. Bu nedenle eğitim programlarının uygulayıcısı olan öğretmenler, öğrenenlerin yaşamlarında bilişsel, duyuşsal ve devinişsel gelişimleri için önemli bir yer tutarlar. Dünyada ve ülkemizde öğrenmeye ilişkin kuram ve yaklaşımlar öğretmeni salt bilgileri sunan, pekiştiren, her şeyin belirleyicisi rolünü değiştirirse de kolaylaştırıcı, rehberlik edici gibi rolleri ile hala sürecin en önemli yönlendiricisi olma özelliğini devam ettirmektedir. Günümüzde öğretmenden beklenen sadece bilgi, beceri, tutum ve davranışları öğretmek değil yanı sıra öğrenenlere nasıl öğreneceğini de öğretmektir. Dolayısı ile öğrenmeye ilişkin çağdaş kuramlar öğretmenin eğitim sürecindeki rol ve sorumluluklarını azaltmak yerine yenilerini de eklemiştir. Bu durum öğretmenlerin öğrenme-öğretme sürecinde öğrencilerine karşı sabırlı, hoşgörülü olarak azimli, kararlı bir biçimde çabalarını arttırmayı gerekli kılmıştır. Şüphesiz ki öğretmenlerin bireysel farklılıklara sahip onlarca öğrenciye karşı gösterecekleri bu çabalarının öğrencileri sevmeden gerçekleşmesi mümkün değildir. Nitekim alanyazın incelendiğinde öğretmenlik mesleğini seçmenin en önemli değişkeni çocukları sevmek olarak belirtilmiştir. Bu nedenle öğretmenlik çocukları sevmeyen insanların yapabilecekleri bir meslek değildir (Durmuşoğlu, Salat ve Erbay, 2013; Ergün ve Özdaş, 1999; Gelbal ve Duyan, 2010; Yoleri, 2014). Tüm canlılar sevdiğini bilmek ve sevmek ister. Özellikle çocuklar için sevgi, beslenme, barınma vb. kadar önemli bir temel gereksinimdir. Çocuk için yaşamında önemli kişilerden birisi de öğretmendir. Bu nedenle öğretmenin çocukları sevmesi, sevgisini hissettirmesi gereklidir (Sönmez, 2016). Çocukları seven öğretmenler çocukları anlar, daha iyi iletişim ve daha fazla empati kurarlar (Çelik, Sarıtaş ve Çatalbaş, 2013; Durmuşoğlu Saltalı ve Erbay, 2013). Bu yolla öğretmenler daha nitelikli bir eğitim verebilirler ve mesleki olarak kendileri ve akademik olarak ta öğrencileri daha başarılı olabilirler (Çay ve Şanal, 2016; Yazıcı, 2013). Alanyazın incelendiğinde hizmet içinde görevli özellikle okulöncesi öğretmenleri (Yazıcı, 2013; Yoleri, 2014) ile ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin (Gelbal ve Duyan, 2010; Ercan, 2014) ve öğretmen adaylarının (Dereli İman, 2014; İçi ve Öksüz, 2013; Kasapoğlu ve Akyol, 2012; Kabaklı Çimen 2015) çocuk sevme düzeyleri ve farklı değişkenlerle ilişkilerinin incelendiği çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmalar öğretmenlerin çocuk sevme düzeyleri ile empatik eğilimleri (Duyan ve Gelbal, 2010), mesleğe yönelik tutumları (Çelik vd., 2013), iş doyumları (Durualp ve Kaytez, 2016), mesleğe yönelik motivasyonları (Dereli İman, 2014), çocuklarla iletişim düzeyleri (Ceylan, 2017) arasında anlamlı ilişkilerin olduğunu göstermiştir.

Öğretmenlerin çocuk sevgilerinin yanında öğretme motivasyonları da nitelikli bir öğrenme öğretme süreci için önemlidir. İnsanların sergiledikleri davranışlar kendilerinden ya da çevrelerinden kaynaklanan nedenlere bağlıdır. Güdü, beceri ya da özellik, bilişsel inançlar, beklentiler ve anlayışlar bireyin kendisinden

kaynaklanan nedenlerdir. GÜDÜ; bireyi belli bir amaca yönelik olarak davranışa yöneltten, harekete geçiren, hareketin kararlılık ve şiddetini etkileyen güç olarak tanımlanabilir (Açıkgöz, 2012; Akbaba, 2006). Yapılan çalışmalar güdü ile edim arasındaki ilişkileri ve güdünün eğitimin niteliği üzerinde etkileri olduğunu göstermektedir (Reeve, Bolt ve Cai, 1999). Ryan ve Deci (2000) güdünün içsel, dışsal ve motivasyonsuzluk olarak ele alınabileceğini belirtmektedirler. Motivasyonsuzluk bireyin bir görev ya da etkinlikte davranışsal katılım amacı ya da isteğinin eksik olması olarak tanımlanabilir. Motivasyonsuzluk öğrenme ve öğretme sürecini olumsuz olarak etkiler. Bireyin diğerleri tarafından takdir edilmek, değer verilmek, onay görmek vb. gibi dışarıdan gelen sözel ya da not, yıldız, para vb. gibi somut etkilerden kaynaklanan gösterdiği tepkilere dışsal güdü denir (Akbaba, 2006; Ergün, 2011). Dışsal güdü de bireyler gösterdikleri edimler yerine sonucunda elde edecekleri kazançlarla ya da edimi göstermediklerinde kaybedecekleri ile ilgilendirir. Bu durum; bireyin kendiliğinden harekete geçme ve eylemde bulunmasının dışarıdan gelen ödül ve cezalara göre hareket etmesine neden olur (Ekinci, 2017). Bireyin daha fazla bilme ve öğrenme isteği, ilgi ve merak duyma, daha fazla yeterlik, coşku, istek ve kendini geliştirme duygusu ile gösterdiği tepkilere ise içsel motivasyon denir (Gagne, vd. 2010). İçsel olarak güdülenen bireyler dışsal bir etken olmaksızın edim gösterirler. Güdü üzerinde içsel etkenler dışsal etkenlere göre daha fazla etkilidir (Aydın, 2013).

Öğrenme-öğretme sürecinde güdümlü öğrenciler derse coşkuyla katılır, öğrenmek için daha fazla çaba harcar, kararlı bir biçimde verilen öğretimsel işleri yapmaya çalışır, kendilerini geliştirmeye değer verirler. Güdümlü öğretmenler de benzer bir biçimde dersi coşkuyla anlatır, yaptığı işten zevk alır, işlerine daha fazla zaman ayırırlar ve daha nitelikli işler yaparlar (Açıkgöz, 2012; Akbaba, 2006). Öğretmenlik mesleğinin iş bulma, ekonomik kaygılar vb. gibi dışsal nedenler yerine mesleği, çocukları, öğretmeyi sevmek vb. gibi içsel nedenlerle seçen öğretmenler öğrencilerine karşı sabırlıdır, kişisel olarak doyum sağlamak için çaba göstermekte, işlerini severek yapmaktadırlar (Argon ve Cicioğlu, 2017; Kauffman, Yılmaz-Soylu ve Duke, 2011). Öğrenme-öğretme sürecindeki önemli etkileri nedeniyle öğretmenlerin öğretim motivasyonları (Argon ve Ertürk, 2013; Erdem ve Gözel, 2014; Yenilmez ve Acat, 2005), öğretim motivasyonları ile olası benlikleri (Gün ve Turabik, 2019), mesleğe yönelik tutumları (Ayık ve Ataş, 2014; Gencel ve Akyüz, 2019) arasındaki ilişkiler vb. gibi çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Alanyazında yapılan çalışmalar incelendiğinde; öğretmenlerin öğretim güdülerinin mesleki gelişim çabaları, mesleğe hazır olmaları, mesleğe yönelik tutumları, mesleki doyumları, mesleki başarıları, eğitimin niteliği ve öğrenci güdüsü üzerinde olumlu etkilere sahip olduğunu göstermektedir (Ayık ve Ataş, 2014; Ayık, Akdemir ve Seçer, 2015; Gencel ve Akyüz, 2019; Reeve, Bolt ve Cai, 1999).

Etkili ve verimli bir öğrenme-öğretme sürecinin yürütülmesi için öğretmenlerin çocuk sevme ve öğretme motivasyonlarının önemli olduğu görülmektedir. Ülkemizde hizmetöncesi “öğretmen” yetiştirme programları eğitim fakültelerinin lisans programları ile diğer fakültelerin talim terbiye kurulu başkanlığınca öğretmenliğe esas alanlarda öğretmen olabilecek olan lisans programlarına devam eden/mezun olanların aldığı pedagojik formasyon eğitimi sertifika programlarıdır. Bu çalışma da geleceğin öğretmenleri olacak hizmet öncesi öğretmen eğitimi programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarının öğretme motivasyonları ve çocuk sevme düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır;

1) Öğretmen adaylarının çocuk sevme düzeyleri ve öğretme motivasyonları ne düzeydedir?

2) Eğitim fakültesi ve pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına devam eden öğretmen adaylarının çocuk sevme ve öğretme motivasyonu düzeyleri anlamlı farklılık göstermekte midir?

3) Öğretmen adaylarının çocuk sevme düzeyleri öğretme motivasyonlarını yordamakta mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada iki ve daha çok sayıda değişken arasında birlikte değişimin varlığı ve/veya derecesini araştıran genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır (Karasar, 2009).

2.2. Katılımcılar

Bu araştırma Akdeniz Bölgesinde yer alan bir kamu üniversitesinin 2019-2020 güz döneminde eğitim fakültesi ve aynı fakültenin yürüttüğü 2018-2019 yaz dönemi pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına devam eden öğretmen adayları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Formasyon eğitimi sertifika programında bir lisans programından mezun ya da 3. ve 4. sınıfa devam eden 490 öğretmen adayı yer almaktadır. Bu nedenle araştırmada amaçlı örnekleme kullanılarak eğitim fakültesi katılımcıları 3. ve 4. sınıfa devam eden toplam 367 öğrenci arasından seçkisiz örnekleme yapılarak belirlenmiştir. Seçkisiz örnekleme yöntemi ile belirlenen araştırmanın katılımcıları Eğitim Fakültesi’nden 206 (%49,9) ve pedagojik formasyon eğitimi sertifika programından 207 (%50,1) olmak üzere toplam 413 öğretmen adayından oluşmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Veriler “Barnett Çocuk Sevme” ve “Öğretme Motivasyonu” ölçekleri ile toplanmıştır.

2.3.1. Barnett Çocuk Sevme Ölçeği

Öğretmen adaylarının çocukları sevme durumlarını ölçmek için Barnett ve Sinsini (1990) tarafından geliştirilen; Duyan ve Gelbal (2008) tarafından Türkçeye

uyarlanarak geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan “Barnett Çocuk Sevme Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçekte 7’li likert tipi şeklinde hazırlanmış 14 madde bulunmaktadır. Ölçekte “Çocukları oyun oynarken izlemekten keyif alırım”, “Bir çocuğu tanımaktan mutluluk duyarım” gibi olumlu maddeler ve “Çocuklarla konuşmaktan hoşlanmam”, Etrafımda çocukların olmasından hoşlanmam” gibi olumsuz maddeler yer almaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,92, test tekrar test korelasyonları 0,85 dir. Ölçeğin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi ile sınanmıştır. Açıklayıcı faktör analizinde toplam varyansın % 60.98’ini açıklayan tek faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde bu modelin iyi uyum gösterdiği ortaya çıkmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar, insanların çocukları daha fazla sevdikleri, düşük puanların ise çocukları sevme düzeyinin düşük olduğu anlamına gelmektedir.

2.3.2. Öğretme Motivasyonu Ölçeği

Öğretmen adaylarının içsel ve dışsal öğretme motivasyonunu ölçmek için Kauffman, Yılmaz Soylu ve Duke (2011) tarafından geliştirilen “Öğretme Motivasyonu” ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe’ye uyarlama çalışmaları Ayık, Ataş Akdemir ve Seçer (2015) tarafından yapılmıştır. Ölçek iki boyutta (İçsel ve dışsal motivasyon) 12 maddeden oluşan beşli likert tipi bir ölçme aracıdır. Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin maddelere; “Öğretmenlikten daha zevkli bir meslek hayatı hayal edemiyorum”, “Toplum içinde saygı göreceğim için öğretmenliği seçtim” (içsel motivasyon), “Öğretmenliği iş bulma imkanı kolay olduğu için seçtim”, “Öğretmenliği gelecekte daha iyi bir pozisyonda olmamı sağlayacağı için seçtim” (dışsal motivasyon) örnek olarak verilebilir. Ölçekten alınan yüksek puanlar yüksek düzeyde öğretme motivasyonuna sahip olduğunu, düşük puanlar ise öğretme motivasyonunun düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonuçları ölçeğin iki boyutta % 52,41 varyans açıkladığını ve doğrulayıcı faktör analizinde ikinci düzey DFA sonucunda iki boyutlu bu yapının iyi uyum verdiği bulunmuştur (RMSEA= 0,064, RMR= 0,010, NFI= 0,95, NNFI= 0,96, CFI= 0,97, IFI= 0,97, RFI= 0,93, AGFI= 0,90, GFI= .0,94). Ölçeğin güvenirlik analizi sonucunda iç tutarlılık katsayısı $\alpha=0.86$, test tekrar test güvenirliğinin ise 0,81’dir.

2.4. Verilerin Analizi

Çalışmada eğitim fakültesinden 206 ve pedagojik formasyon eğitimi sertifika programından 207 öğretmen adayının verileri değerlendirmeye alınmıştır. Ölçekleri eksik ya da yanlış dolduran 32 veri değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bu çalışmada eğitim fakültesi ve Pedagojik formasyon eğitimi programına devam eden öğretmen adaylarının çocuk sevme ve öğretme motivasyonları arasında anlamlı farklılıkları belirlemek için bağımsız gruplar için t Testi uygulanmıştır. Çocuk sevme ve öğretme motivasyonları arasındaki ilişkileri belirlemek için pearson korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Çocuk sevmenin ve öğrenim görülen programın öğretme motivasyonunu yordama düzeyini belirlemek için çoklu doğrusal regresyon analizi

yapılmıştır. Veri analizi öncesinde değişkenlere ait verilerin normallik varsayımını karşılama durumları incelenmiştir. Bu kapsamda yapılan analizler sonucunda aritmetik ortalama, mod ve medyanın birbirine yakın, çarpıklık ile basıklık katsayılarının ± 1 sınırları içinde ve 0'a yakın olduğu ve standart sapma ile ortalamanın oranının yüzde olarak ifade eden bağıl değişim katsayısının ise 20 ile 25 aralığında olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar verilerin normal dağılım gösterdiğine ilişkin varsayımları karşılamaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Çocuk sevme ve öğrenim görülen programın öğretme motivasyonu üzerindeki yordayıcılığını belirlemek için çocuk sevme ve öğrenim görülen program yordayıcı değişken, öğretme motivasyonu ise yordanan değişken olarak atanmıştır. Analizler yapılmadan önce çoklu doğrusal regresyon analizinin varsayımları incelenmiştir. Bu amaçla yordayıcı değişkenler arası ilişki düzeyi, Tolerans ve VIF değerleri incelenmiştir. Yordayıcı değişkenler arasında $r > ,90$ üzerindeki ilişki, VIF değerinin 10'a eşit yada 10'un üzerinde olması ve tolerans değerinin .10'dan düşük olması çoklu doğrusal bağlantı olduğunu göstermektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010). Bu araştırma kapsamında yapılan inceleme sonucunda yordayıcı değişkenler arası ilişki düzeyinin ,10 olduğu belirlenmiştir. Tolerans değerlerinin ise ,98 olduğu ve VIF değerlerinin ise 1,02 olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar verilerin çoklu doğrusal regresyon analizinin varsayımları karşılamakta olduğunu göstermektedir.

3. BULGULAR

3.1. Öğretmen Adaylarının Çocuk Sevme ve Öğretme Motivasyonu Düzeylerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların çocuk sevme ve öğretme motivasyonu düzeylerine ait aritmetik ortalama, standart sapma değerleri Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Öğretmen adayların öğretmenlik öğretme motivasyonu ve çocuk sevmeye ilişkin puanlarının dağılımı

Alt Boyutlar	n	En Düşük Puan	En Yüksek Puan	\bar{x}	SS
Çocuk Sevme	13	2,21	7	5,88	,91
İçsel motivasyon	13	1	5	3,31	,74
Dışsal motivasyon	413	1	5	2,99	,74

Tablo 1 incelendiğinde öğretmen adaylarının çocuk sevme düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının içsel öğretme motivasyon düzeylerinin orta düzeye yakın olduğu ve dışsal öğretme motivasyon düzeylerinden yüksek olduğu görülmektedir.

3.2. Öğretmen Adaylarının Öğrenim Gördükleri Program Türüne Göre Çocuk Sevme ve Öğretme Motivasyonu Düzeyleri

Tablo 2. Eğitim Fakültesi ve pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına devam eden öğretmen adaylarının çocuk sevme ve öğretme motivasyona ilişkin puanlarının dağılımı ve t Testi sonuçları

Boyutlar	Öğrenci kaynağı	n	\bar{x}	Ss	Sd	t	p
Çocuk sevme	Eğitim Fakültesi	206	5,78	,95	411	-2,22	,02
	Formasyon	207	5,98	,86			
İçsel motivasyon	Eğitim Fakültesi	206	3,31	,74	411	-5,11	,00
	Formasyon	207	3,49	,70			
Dışsal Motivasyon	Eğitim Fakültesi	206	2,86	,73	411	-3,62	,00
	Formasyon	207	3,12	,74			

Tablo 2 incelendiğinde hem pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına hem de eğitim fakültesine devam eden öğretmen adaylarının çocuk sevme düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına devam eden öğretmen adaylarının çocuk sevmeye ilişkin aritmetik ortalamalarının ($\bar{x} = 5,98$) eğitim fakültesi öğretmen adaylarının aritmetik ortalamalarından ($\bar{x} = 5,78$) yüksek olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasındaki görülen farklılığın anlamlılığını belirlemek için uygulanan t-Testi sonucunda pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına devam eden öğretmen adaylarının eğitim fakültesi öğretmen adaylarının çocuk sevme düzeylerinden anlamlı derecede [t (411) = -2,22 $p < 0,05$], yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin her iki grupta da orta düzeye yakın içsel motivasyona sahip oldukları görülmektedir. Pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına devam eden öğretmen adaylarının içsel motivasyon düzeylerine ilişkin aritmetik ortalamalarının ($\bar{x} = 3,49$) eğitim fakültesi öğretmen adaylarının aritmetik ortalamalarından ($\bar{x} = 3,31$) yüksek olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasındaki görülen farklılığın anlamlılığını belirlemek için uygulanan t Testi sonucunda pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına devam eden öğretmen adaylarının içsel öğretme motivasyonlarının eğitim fakültesi öğretmen adaylarından anlamlı derecede farklı [t (411) = -5,11, $p < 0,05$], olduğu belirlenmiştir. Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin her iki grupta da orta düzeye yakın dışsal öğretme motivasyonuna sahip oldukları görülmektedir. Pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına devam eden öğretmen adaylarının dışsal motivasyon düzeylerine ilişkin aritmetik ortalamalarının ($\bar{x} = 3,12$) eğitim fakültesi öğretmen adaylarının aritmetik ortalamalarından ($\bar{x} = 2,86$) yüksek olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasındaki görülen farklılığın anlamlılığını belirlemek için uygulanan t Testi sonucunda pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına devam eden

öğretmen adaylarının içsel öğretim motivasyonlarının eğitim fakültesi öğretmen adaylarından anlamlı derecede farklı [$t(411) = -3,62, p < 0,05$], olduğu belirlenmiştir.

3.3. Öğretmen Adaylarının Çocuk Sevme Düzeyleri ve Öğretim Motivasyonları Arasındaki İlişkiler

İçsel ve dışsal öğretim motivasyonunun çocuk sevme ile ilişkisini test etmek için korelasyon katsayıları hesaplanmış ve elde edilen bulgular, Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 3. Çocuk sevme, içsel ve dışsal öğretim motivasyonu arasındaki ilişkiler

Değişkenler	1	2	3	4
1.Öğrenim görülen program	1			
2.Çocuk Sevme	,11*	1		
3.İçsel Motivasyon	,24**	,29**	1	
4.Dışsal Motivasyon	,18**	,11*	,61**	1

**p<.01, *p<.05

Korelasyon katsayıları incelendiğinde, öğrenim görülen program türünün içsel öğretim motivasyonu ($r = 0,24, p < 0,01$) ve dışsal öğretim motivasyonu ($r = 0,18, p < 0,01$) ile aralarında pozitif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir. Çocuk sevme ile içsel motivasyon ($r = 0,29, p < 0,01$) ve dışsal motivasyon arasında da ($r = 0,11, p > 0,05$) pozitif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir.

3.4. Öğretmen Adaylarının Çocuk Sevme Düzeyleri ve Öğrenim Gördükleri Program Türünün Öğretim Motivasyonunu Yordama Gücüne İlişkin Bulgular

Çalışmada içsel ve dışsal öğretim motivasyonunu yordayan değişkenleri belirlemek için çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Analizde çocuk sevme ve öğrenim görülen program türü yordayıcı değişkenler, içsel ve dışsal öğretim motivasyonları ise yordanan değişkenler olarak alınmıştır. Analiz sonuçları Tablo 4 ve Tablo 5’te sunulmaktadır.

Tablo 4. Çoklu doğrusal regresyon analizine göre içsel öğretim motivasyonunu yordayan değişkenler

Değişkenler	β	F	R	R ²	t	p
Sabit		30,68	,36	,13	6,56	,00*
Çocuk sevme	,26				5,76	,00*
Öğrenim görülen program	,21				4,65	,00*

Tablo 4’te yer alan çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda elde edilen veriler incelendiğinde; bağımsız değişkenlerin içsel öğretim motivasyonu anlamlı olarak yordayabildiği görülmektedir [$F(2, 410) = 30,68, p < 0,01$]. Bağımsız değişkenler birlikte içsel öğretim motivasyonunun %13’ünü açıklayabilmektedirler. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-Testi sonuçları incelendiğinde, çocuk sevme ($\beta = 0,26, t = 5,76, p < 0,01$) ve öğrenim görülen programın ($\beta = 0,21, t = 4,65, p < 0,01$) içsel öğretim motivasyonunun önemli yordayıcıları olduğu

görülmektedir. Tablo 3 incelendiğinde çocuk sevme ve öğrenim görülen programın içsel öğretim motivasyonu pozitif yönde anlamlı olarak yordadığı görülmektedir.

Tablo 5. Çoklu doğrusal regresyon analizine göre dışsal öğretim motivasyonunu yordayan değişkenler

Değişkenler	β	F	R	R ²	t	p
Sabit		0	,20	,04	8,75	,00*
Çocuk sevme	,09				1,84	,06
Öğrenim görülen program	,17				3,41	,00*

Tablo 5'te çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda elde edilen veriler incelendiğinde; bağımsız değişkenlerin dışsal öğretim motivasyonu anlamlı olarak yordayabildiği görülmektedir [F(2, 410) =8,30, p<0,01]. Bağımsız değişkenler birlikte içsel öğretim motivasyonunu, %4'ünü açıklayabilmektedirler. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-Testi sonuçları incelendiğinde, öğrenim görülen programın ($\beta=0,17$, $t=3,41$, $p< 0,01$) içsel öğretim motivasyonunun önemli yordayıcısı olduğu görülmektedir. Ancak çocuk sevme ($\beta=0,09$, $t=1,84$, $p> 0,05$) dışsal motivasyonun anlamlı bir yordayıcısı değildir. Tablo 5 incelendiğinde öğrenim görülen programın dışsal öğretim motivasyonunu pozitif yönde anlamlı olarak yordadığı görülmektedir. Regresyon analizinde öğrenim görülen program türünün içsel ve dışsal motivasyonu yordamasına ilişkin kaynağın formasyon programına devam eden öğretmen adaylarının çocuk sevme, içsel ve dışsal öğretim motivasyonlarının yüksek olmasından kaynaklanmış olabileceği söylenebilir.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırmada öğretmenlik mesleğinin kaynağını oluşturan eğitim fakültesi ve pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına devam eden öğretmen adaylarının çocuk sevme düzeyleri ve öğretim motivasyonları arasında anlamlı farklılık olup olmadığı ve çocuk sevme düzeyleri ile devam ettikleri program türünün öğretim motivasyonlarını yordama gücü incelenmiştir. Araştırma sonunda elde edilen bulgulara göre her iki programa da devam eden öğretmen adaylarının çocukları sevme düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Alanyazında yer alan çalışmalar öğretmen adaylarının (Konan ve Yılmaz, 2018) ve öğretmenlerin (İlhan, Canoğlu, Karamert ve Şensoy, 2018; Türk, Kardeş, Özdemir, Yıldız, 2017) çocuk sevme düzeylerinin yüksek olduğu sonucunu desteklemektedir. Öğretmenlik mesleği çocukları sevmeden yapılması mümkün olmayan (Durmuşoğlu, Saltalı ve Erbay, 2013; Ergün ve Özdaş, 1999; Gelbal ve Duyan, 2010; Yoleri, 2014) bir meslek olması açısından bu bulgular olumludur. Öğretmenlik mesleği açısından öğretmen adaylarının çocuk sevme düzeylerinin yüksek olması gelecekte mesleklerini icra ederken öğrencileri ile kurdukları ilişkileri, öğrenme ve öğretim süreçlerini, mesleklerini severek yapmalarını sağlayan önemli bir güç olacaktır. (Çay ve Şanal, 2016; Gelbal ve Duyan, 2010; Yazıcı, 2013). Bu çalışma da pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına devam eden öğretmen adaylarının çocukları

eğitim fakóltesine devam eden oğretmen adaylarına göre daha fazla sevdikleri belirlenmiştir. Bu sonuç Konan ve Yılmaz'ın (2018) eğitim fakóltesi ve formasyon programına devam eden oğretmen adaylarının ocuk sevme dölzeleri arasında anlamlı farklılığın olmadığını belirlediği çalışmaya göre farklılık gölstermektedir.

Araştırmada hem pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına hem de eğitim fakóltesine devam eden oğretmen adaylarının içsel oğretme motivasyonlarının orta dölzeyin üzerinde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca her iki grupta da oğretmen adaylarının dışsal oğretim motivasyonları içsel oğretme motivasyonlarına göre daha dölşüktür. Bu sonuçlara göre her iki grupta da oğretmen adaylarının oğretmenlik mesleğini tercih etmelerinde içsel motivasyon kaynaklarının daha yüksek olduğu sölylenebilir. Bu sonuçlar alanyazında yapılan çalışmalarla paralellik gölstermektedir (Ayık ve Ataş, 2014; Dereli ve Acat, 2010; Gün ve Turabik, 2019; Gölzel Candan ve Evin Gencil, 2015).

Pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına devam eden oğretmen adaylarının içsel motivasyon ve dışsal motivasyon dölzeylerinin eğitim fakóltesine devam eden oğretmen adaylarından anlamlı olarak daha yüksek olduğu araştırma da ulaşılan bir diğer sonuçtur. Bu oğrencilerin ocuk sevme dölzeylerinde de puanlarının eğitim fakóltesi oğrencilerinden daha yüksek olduğu da dölşünölldüğünde, genel olarak pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına devam eden oğrencilerin oğretmenlik mesleğine atanma ve iş bulma konusunda eğitim fakóltesi oğrencilerine göre daha gölđölü olmalarından kaynaklanmış olabilir. Eğitim fakóltesi oğrencileri kendi oğrenim gördükleri üniversitelerinde formasyon eğitimlerini oğrenim gördükleri yıllar içerisinde alırlarken, pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına oğrencileri başka üniversitelerde ücret karşılığında ve yol, barınma vb. gibi konularda problemler yaşayarak almaktadırlar. Bu oğrencilerin içerisinde mezun olmuş, iş bulamamış ve mezun olma durumunda olanlar bulunmaktadır. Tüm bunlar pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına devam eden oğrencilerinin oğretmenlik mesleğine hem içsel hem de dışsal olarak daha fazla gölđölü olmalarına neden olmuş olabilir.

Araştırmada oğretmen adaylarının ocuk sevme dölzeyleri ve oğrenim görölven programları ile içsel oğretme motivasyonları arasında pozitif yönlü orta dölzeye yakın anlamlı ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. Uygulanan oklu doğrusal regresyon analizi sonucunda ise oğretmen adaylarının ocuk sevme dölzeylerinin içsel oğretme motivasyonlarını pozitif yönde anlamlı olarak yordadığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlara göre ocuk sevme dölzeyleri daha yüksek olan oğretmen adaylarının içsel oğretme motivasyonlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç İlgan vd. (2018) oğretmenler üzerinde yaptığı çalışma sonuçları desteklemektedir. Oğretmen adaylarının oğrenim gördükleri program türü de içsel oğretme motivasyonunu pozitif yönde anlamlı olarak yordamıştır. pedagojik formasyon eğitimi sertifika

programına devam eden öğretmen adaylarının çocuk sevmeye düzeylerinin eğitim fakültesi öğrencilerinden daha yüksek olması bu sonuca kaynaklık etmiş olabilir.

Araştırmada öğretmen adaylarının çocuk sevmeye düzeyleri ve öğrenim gördükleri programları ile dışsal öğretim motivasyonları arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. Uygulanan çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda ise öğretmen adaylarının çocuk sevmeye düzeylerinin dışsal öğretim motivasyonlarını anlamlı olarak yordamadığı belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre çocuk sevmeye düzeyleri daha yüksek olan öğretmen adaylarının dışsal öğretim motivasyonlarını açıklamadığı söylenebilir. Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri program türü ise dışsal öğretim motivasyonunu pozitif yönde anlamlı olarak yordamıştır. Eğitim fakültesi öğretmen adaylarının dışsal motivasyon düzeylerinin ve çocuk sevmeye düzeylerinin pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına devam eden öğretmen adaylarından daha düşük olması bu sonuca kaynaklık etmiş olabilir. Alanyazında ulaşılan araştırma sonuçları incelendiğinde İlhan vd. (2018)'nin öğretmenler üzerinde yaptığı çalışmada; öğretmenlerin çocuk sevmeye düzeylerinin öğretim motivasyonları ile pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı ilişkilerin olduğu ve öğretmenlerin çocuk sevmeye düzeylerinin öğretim motivasyonlarını anlamlı olarak yordadığı belirlenmiştir. Dereli İman'ın (2014) okul öncesi öğretmen adayları üzerinde yaptığı çalışma da ise; öğretmen adaylarının çocuk sevmeye puanlarının öğretmenlik mesleğine ilişkin dışsal ve içsel motivasyonlarını pozitif yönlü anlamlı düzeyde yordadığını belirlemiştir.

Araştırma sonucu çocuk sevmeye düzeyleri yüksek olan öğretmen adaylarının içsel öğretim motivasyonlarının da yüksek olduğunu göstermiştir. Buna göre çocukları seven öğretmen adaylarının hizmet içinde içsel olarak öğretmeye daha güdümlü olacakları söylenebilir. Bu durum öğretmenlik mesleği için çocukları sevmenin önemini ve öğretmenlik yapacak bireylerin çocukları sevmeleri gerekliliğini ortaya koymaktadır. Araştırmada pedagojik formasyon eğitimi sertifika programına devam eden öğretmen adaylarının çocuk sevmeye ve içsel öğretim motivasyonlarının daha yüksek olduğuna ilişkin ulaşılan bulgu ise eğitim fakültesi programlarının bu bağlamda gözden geçirilmesi gereksinimini ortaya koymaktadır. Yanı sıra bu durum meslek seçimi konusunda öğrenenlerin yönlendirilmesi gereksinimine de işaret etmektedir. Bu nedenlerle rehber öğretmenler meslek seçimine ilişkin bilgilendirmelerinde öğrencilere çocuk sevmenin mesleğin icrası için önemini açıklamalıdır. Eğitim Fakülteleri ve pedagojik formasyon eğitimi sertifika programlarında çocuk ve çocuk sevgisi üzerine dersler yer almalıdır. Yapılan çalışmalar meslekte çalışan öğretmenlerin öğretmen adaylarına göre, kadınların erkeklere göre, çocuk kitaplarını okuyanların okumayanlara göre çocukları daha fazla sevdikleri belirlenmiştir. Bu sonuçlardan hareketle öğretmen yetiştirme programlarında öğretmen adaylarının çocuklarla daha çok bir araya gelebilecekleri uygulamalı çalışmalara yer verilmesi önerilebilir. Öğretmen

adaylarına çocuk kitapları, çocuk tiyatroları, çocuk oyunları tanıtılıp, okutulup, izletildiği derslerin ve etkinliklerin yer verilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, K. Ü. (2012). *Etkili öğrenme ve öğretme*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Akbaba, S. (2006). Eğitimde motivasyon. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 343-361.
- Argon, T. ve Cicioğlu, M. (2017). Meslek lisesi öğretmenlerinin eğitime inanma düzeyleri ile öğretme motivasyonları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 57, 1-23. Doi:10.9761/JASSS7108
- Argon, T. ve Ertürk, R. (2013). İlköğretim okulu öğretmenlerinin içsel motivasyonları ve örgütsel kimliğe yönelik algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 19 (2), 159179.
- Aydın, M. (2013). *Eğitimde Örgütsel Davranış*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ayık, A., Akdemir, Ö. A. ve Seçer, İ. (2015). Öğretme motivasyonu ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Current Research in Education*, 1(1), 33-45.
- Ayık, A ve Ataş, Ö. (2014). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ile öğretme motivasyonları arasındaki ilişki. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 25-43.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2011) *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Çay, Y. ve Şanal, M. (2016). Sınıf öğretmeni adaylarının ve sınıf öğretmenlerinin çocuk sevme düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (6), 134-142
- Çelik, K., Sarıtaş, E. ve Çatalbaş G. (2013). The effect of student teachers' liking of children and empathic tendency on the attitudes of teaching profession. *International J. Soc. Sci. & Education*, 3(2), 499-510
- Ceylan, (2017). *Okul öncesi öğretmenlerinin çocuk sevme düzeyleri ile iletişim becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde: Aksaray Üniversitesi
- Çokluk, O., Sekercioglu, G. ve Buyukozturk, S. (2010). *Sosyal bilimler için çok degiskenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dereli İman, E. (2014). Okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk sevgisi ve öğretmenlik mesleğine ilişkin motivasyonlarının incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 7(4), 482-504.
- Dereli, E. ve Acat, M. B. (2010). Okul öncesi eğitim öğretmenliği bölümü öğrencilerinin motivasyon kaynakları ve sorunları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 173-187.
- Durmuşoğlu Saltalı, N. ve Erbay, F (2013). Okul öncesi öğretmenlerinin konuşma, dinleme ve empati becerilerinin çocuk sevme davranışı açısından incelenmesi.

- Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 14(1), 159-174.
- Durualp, E. ve Kaytez, N. (2016). Okul öncesi öğretmenlerinin iş doyumlarının çocuk sevme düzeyleri ile bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 6(1), 97.
- Duyan, V. ve Gelbal, S. (2008). Barnett Çocuk Sevme Ölçeği'ni Türkçeye uyarlama çalışması, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 33, 40-48.
- Ercan, R. (2014). Öğretmenlerde çocuk sevgisi, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(8), 435-444.
- Ekinci, N. (2017). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleği ve alan seçiminde etkili olan motivasyonel etkenler. *İlköğretim Online*, 16(2), 394-405. Doi: doi.org/10.17051/ilkonline.2017.304706
- Erdem, A. R. ve Gözel, E. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin motivasyon düzeyleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 49-60.
- Ergün, M. ve Özdaş, A. (1999). Okul gözlemi ve uygulama çalışmalarının öğretmen adayları üzerindeki etkisi. *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 115-119.
- Ergün, M. (2011). Sınıfta motivasyon. E. Karip (Ed.). *Sınıf yönetimi içinde* (s. 119-135). Ankara: Pegem Akademi.
- Gagne, M., Forest, J., Gilbert, M. H., Aube, C., Morin, E. ve Malorni, A. (2010). The motivation at work scale: Validation evidence in two languages. *Educational and Psychological Measurement*, 70(4), 628-646. doi: doi.org/10.1177%2F0013164409355698
- Gencel, İ. E., Akyüz, B. (2019). Pedagojik formasyon programı öğrencilerinin öğretmeye yönelik motivasyonları ile öğretmenliğe hazır olma durumları. *I. uluslararası bilim eğitim sanat ve teknoloji sempozyumu ubest tam metin bildiri kitabı*, 177-182.
- Gelbal, S. ve Duyan, V. (2010). İlköğretim öğretmenlerinin çocuk sevme durumlarına etki eden değişkenlerin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 127-137.
- Gün, F., ve Turabik, T. (2019). Öğretmen adaylarının olası benliklerinin öğretme motivasyonları üzerindeki etkisi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 8(1), 214-234. Doi: dx.doi.org/10.30703/cije.468371
- Güzel Candan, D., & Evin Gencel, İ. (2015). Öğretme Motivasyonu Ölçeğini Türkçe'ye uyarlama çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36, 72-89.
- İçi, A. ve Öksüz, Y. (2014). The relationship between authoritarian personality and liking of children levels of teacher candidates. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116, 3203-3207.

- İlgan, A., Canoğlu, Ö., Karamert, Ö. ve Şensoy, Ç. P. (2018). Öğretmenlerin çocuk sevme düzeyleri ile öğretme motivasyonları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Turkish Studies Educational Sciences*, 13(19), 979-1003. doi: [dõ.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13985](https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.13985).
- Kabaklı Çimen, L. (2015). Eğitim fakültesi öğrencilerinin çocuk sevme eğilimlerine etki eden değişkenlerin incelenmesi. *Turkish Studies*, 10(11), 811-830.
- Kauffman, D. F., Yılmaz-Soylu, M. ve Duke, B. (2011). Öğretme motivasyonu ölçeğinin geçerlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 279-290.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Teknikleri*. 9. Basım, Ankara: Nobel Yayınları.
- Kasapoğlu, K., ve Akyol, T. (2012). Liking of children as a predictor of attitudes toward children's rights. *The New Educational Review*. 28(2), 49-59.
- Konan, N., ve Yılmaz, S. (2018). Öğretmen adaylarının çocukları sevme düzeylerine ilişkin algıları. C. Teyyar, K. Uğurlu, S. Beycioğlu, H. Koşar, F. Kahraman ve Ş. Köybaşı (Ed.) *13. Uluslararası Eğitim Yönetimi Kongresi e-kitap*, 66-73.
- Reeve, J., Bolt, E. ve Cai, Y. (1999). Autonomy-supportive teachers: How they teach and motivate students. *Journal of Educational Psychology*, 91(3), 537-548. doi: doi.org/10.1037/0022-0663.91.3.537
- Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 54-67.
- Sönmez, V. (2016). *Sevgi Eğitimi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tabachnick, B. G., and Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th. Ed.). USA: Pearson Education.
- Türk, R., Kardaş, F., Özdemir, G. ve Kerimoğlu, Y. (2017). Öğretmenlerin Çocuk Sevme Durumlarının Belirlenmesi: Kars Örneği. *Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi*, 7(1), 45-52. doi:10.5222/buchd.2017.045
- Yazıcı, Z. (2013). Okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk sevme eğilimlerinin incelenmesi. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 3(2), 279-286.
- Yenilmez, K. ve Acat, M. B. (2005). Öğretmen adayı tezsiz yüksek lisans öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine ilişkin motivasyon kaynakları ve sorunları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 347-354.
- Yolcu, S. (2014, Nisan). Okul öncesi öğretmenlerinin çocuk sevme düzeyine etki eden değişkenlerin incelenmesi. Ejer Congress 24-26 Nisan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Kongre Merkezi.

**OECD ÜLKELERİNİN LOJİSTİK PERFORMANS ENDEKSLERİNİN
RİDGE REGRESYON ANALİZİ İLE ARAŞTIRILMASI**

**EXAMINATION WITH THE RIDGE REGRESSION ANALYSIS OF LOGISTICS
PERFORMANCE INDICES OF OECD COUNTRIES**

Hakan EYGÜ*, Arife KILINÇ**

*Geliş Tarihi:13.02.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi:05.11.2020
(Accepted)*

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, OECD ülkelerinin Lojistik Performans Endeksi değerlerine göre incelenmesidir. Günümüzde lojistik sektörü, dünyada hızlı gelişme gösteren en etkili sektörlerden biri olmuştur. Böylece lojistik sektörünün gelişen dünya düzeni ile birlikte birçok ülkeyi diğerlerinden ayıran bir kriter olduğu söylenebilir. Gelişmeleri takiben ülkelerin lojistik faaliyetlerini ölçmek için bazı performans göstergelerinin geliştirilmesi mecburi hale gelmiştir. Bunlardan en önemlisi Dünya Bankası tarafından geliştirilmiş, Lojistik Performans Endeksi (LPE)'dir. Araştırmada 2018 yılında yayımlanan Lojistik Performans Endeksi istatistiklerine dayalı olarak Ridge regresyon analizi uygulanmıştır. Çok değişkenli verileri analiz etmek için kullanılan Ridge regresyon, çoklu bağlantı olması durumunda EKK yöntemine alternatif olarak geliştirilen yanlı tahmin yöntemlerinden biridir. Bu yöntemin işleyişi en küçük kareler yöntemine benzerdir. Ayrıca sadece varyans ve kovaryans matrisinin köşegen değerlerine küçük bir yanlılık sabiti Ridge parametresi (k) eklenmesiyle en küçük kareler yönteminden ayrılmaktadır. Bağımlı değişken olarak genel LPE puanının alındığı çalışmada; gümrük, altyapı, uluslararası taşımacılık, lojistik yeterliliği ve kalitesi, takip ve kolaylık ile zamanlılık bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Analiz sonucunda; genel LPE puanı ile gümrük, altyapı, uluslararası taşımacılık, lojistik yeterliliği ve kalitesi ile zamanlılık değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğuna karar verilmiştir. Lojistik Performans Endeksi kapsamında OECD ülkelerini ele almış çalışmalar, literatürde sınırlı sayıda bulunmaktadır. Dolayısıyla yapılmış olan çalışma literatürde yer alan bu boşluğa bir katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda LPE konusunda yeni bir yöntemin denenmiş olması da bu çalışmanın diğer ayrıcalıklı özelliğidir.

Anahtar Kelimeler: OECD ülkeleri, Lojistik Performans Endeksleri, Ridge Regresyon

ABSTRACT: The purpose of this study is to examine according to their Logistic Performance Index values of OECD countries. Today, the logistics sector has been one of the most effective sectors that has been developing rapidly in the world. Thus, it can be said that the logistics sector is a criterion that distinguishes many countries from others along with the developing world order. Following the developments, it became imperative to develop some performance indicators to measure the logistics activities of countries. The most important of these is the Logistics Performance Index (LPE) developed by the World Bank.

* Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, hakaneygu@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4104-2368.

** arifekinc38@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6541-340X.

Ridge regression analysis was applied by basing on Logistics Performance Index statistics published in 2018 in the study. Ridge regression that used to analyze multivariate data, is one of the biased estimation methods developed as an alternative to the EKK method in the case of multiplexed connections. The functioning of this method is similar to the least squares method. It also differs from the least squares method by adding of a small bias invariant Ridge parameter (k) only to the diagonal values of the variance and covariance matrix. In the study in which the general LPE score was taken as the dependent variable, customs, infrastructure, international transportation, logistics adequacy and quality, tracking and convenience and timeliness were used as independent variables. As a result of the analysis, it was decided that there is a significant relationship between general LPE score and customs, infrastructure, international transportation, logistics adequacy and quality and timeliness variables. Studies that dealt with OECD countries within the scope of the Logistics Performance Index are available in limited numbers in the literature. Therefore, this study that made will contribute to this gap in the literature. At the same time, the fact that a new method tried in LPE subject is another privileged feature of this study.

Keywords: OECD countries, Logistics Performance Indices, Ridge Regression

1. GİRİŞ

Ülkelerin gelişmişlik ve kalkınmışlık seviyelerini anlamamız konusunda en önemli yol gösterici faktörlerden biri olan ekonomik göstergelerin zaman içerisinde değişim gösterdiği kabul edilebilir bir gerçektir. Bu değişimlere önemli bir katkı sağlayan lojistik sektörünün hem sosyal hem de ekonomik açıdan etkileri göz önüne alındığında ülkelerin kalkınmışlıklarında önemli bir rol oynadığı ortaya çıkmaktadır. Özellikle küresel pazarlarda yer alma ve verimliliğin devam ettirilmesi isteği lojistik hizmetlerin önemli bir unsur olarak ele alınmasında büyük paya sahiptir. Çünkü küreselleşme ve teknolojik imkânların artması dünya pazarlarındaki kısıtlamaları ortadan kaldırmakta ve bu sayede dünya tek bir pazar durumuna gelmektedir. Dolayısıyla lojistik sektörünün işleyiş biçiminde değişimler meydana gelmiştir. Genel olarak lojistik kavramı, hammaddenin üretim alanından tüketim noktasına kadar geçen süreç içerisindeki her türlü faaliyetleri kapsamaktadır. Taşımacılık, gümrükleme, depolama, elleçleme, sigortalama, ambalajlama ve paketleme, stok ve envanter yönetimi, müşteri ilişkileri yönetimi ve tüketiciye özel hizmetler olmak üzere pek çok hizmet türünü bünyesinde barındırmaktadır. Tüm bu faaliyetler, lojistik sektörünün büyük bir gelişme göstermesine ve hizmet sektörü içerisindeki en büyük paya sahip sektör konumuna gelmesine öncülük etmiştir. Bu hızlı değişim ve gelişim süreci içerisinde ülkeler, sahip oldukları konumlarını güçlendirmek ve ekonomilerini geliştirmek için lojistik faaliyetleri öncelikleri arasında değerlendirmektedir. Çünkü gelişen dünya düzeni ile birlikte lojistik sektörü birçok ülkeyi diğerlerinden ayıran bir kriter haline gelmiştir. Ayrıca dünya ticaretinin son yıllarda gösterdiği artış da küresel lojistiğin gelişimine katkı sağlamıştır. Tüm bu gelişmeler göz önüne alındığında lojistik faaliyetler, artık ülkelerin ekonomik göstergelerini etkileyen bir faktör durumuna gelmiştir. Lojistik faaliyetlere yönelik

çeşitli kademelerde ve değişik ölçeklerde performans ölçümleri yapılarak elde edilen sonuçlar analiz edilmekte ve değerlendirilmektedir. Böylelikle ticari etkinliklerin artırılmasına ilişkin çalışmaların yapılması sağlanarak küresel ticarete rekabet avantajı elde edilmektedir. Artık sadece bir gösterge yardımıyla lojistik performansın ölçülmesinin zorluğu ülkelerin lojistik performans endekslerinin belirli ölçütler bazında ele alınmasının daha etkili olacağını ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan bu zorunluluk, dünya lojistik sektörünün karşılaştırmalı durumunu ortaya koyan çeşitli değerlendirme araçlarının geliştirilmesini sağlamıştır. Bunlardan en önemlisi, Dünya Bankası tarafından geliştirilen Lojistik Performans Endeksi (LPE)'dir. Lojistik Performans Endeksi, küresel çapta uluslararası lojistik servis sağlayıcıları kapsamında olan bir anket çalışmasıdır. Bu endeks, temelde ülkeler arasındaki rekabetin ölçüsünü ortaya koymayı amaçlamaktadır (Çemberci, Civelek ve Canbolat, 2015:1515). LPE, ilk kez 2007 yılında ölçülmüş ve bu konuda yedi alan belirlenmiştir. Daha sonra 2010 yılında güncellenmiş ve değerlendirmeler altı kriter üzerinden yapılmaya başlanmıştır. Bu kriterler; gümrük işlemleri, lojistik altyapı, uluslararası sevkiyatlar, lojistik hizmetlerin kalitesi ve yeterliliği, takip ve kolaylık ile zamanlılık şeklinde sıralanmaktadır. Söz konusu endeks, lojistik sektörü ile uluslararası ticaret arasındaki ilişkiyi analiz etmekte ve ülkeler arasında var olan ilgili ticaret faaliyetlerinin karşılaştırmalı durumunu ortaya koymaktadır. Lojistik Performans Endeksi, "Rekabet İçin Bağlanma: Küresel Ekonomide Dış Ticaret Lojistiği" başlığını taşıyan rapor ile yayımlanmaktadır (Tuik, 2016). Bu rapor kapsamında ülkelerin LPE değerlerine ve sıralamalarına ulaşılabilmektedir. Örneğin; iki yılda bir yayımlanan LPE değerlerinin ülkemiz açısından değerlendirmesine baktığımızda sırasıyla; 2007 yılında 3,14 toplam puan ile 34, 2010 yılında 3,22 toplam puan ile 39, 2012 yılında 3,51 toplam puan ile 27, 2014 yılında 3,50 toplam puan ile 30, 2016 yılında 3,42 toplam puan ile 34. sırada yer alırken, 2018 yılında 3,15 toplam puan ile 47. sırada yer aldığı görülmektedir.

Lojistik Performans Endeksinin en önemli avantajının ülkelerin lojistik performans durumlarını ortaya koyarak küresel piyasada sürekli rekabet içerisinde olan ülkelerin birbirlerinin performanslarını izlemelerini sağlaması ve böylece diğer ülkelerle kendi durumlarını kıyaslama fırsatı sunmasıdır. Diğer bir avantajı ise ülkeler eksik olan yanlarını görerek geliştirilmesi gereken alanların neler olduğunu tespit edecek ve böylece bu konuda politikalar geliştirebilme imkânına sahip olabileceklerdir. Çalışmamızın amacını OECD ülkelerinin Lojistik Performans Endeksi değerlerine göre incelenmesi oluşturmaktadır. Bağımlı değişken olarak genel LPE puanının alındığı çalışmada; gümrük, altyapı, uluslararası taşımacılık, lojistik yeterliliği ve kalitesi, takip ve kolaylık ile zamanlılık bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. 2018 yılına ait verilerin kullanıldığı çalışmada Ridge regresyon analizi yardımıyla elde edilen bulgular modellenerek Lojistik Performans Endeksinin ilişkili sonuçlar değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde; lojistik

ve lojistik performans gibi temel konularda genel bir bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, daha önce bu konuda yapılan çalışmaların içerik ve sonuçlarına yer verilmiştir. Sonraki bölümde çalışmanın metodolojisine ve bulgulara yer verilirken sonuç bölümünde ise araştırma sonuçlarına ilişkin genel değerlendirmeler ortaya konulmuştur.

2.LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde ülkelerin lojistik durumlarının yorumlanması ve incelenmesi konusunda birçok çalışma bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde lojistik performans ölçümü ve endeksi ile ilgili daha önce yapılan çalışmaların kısa özetlerine yer verilmektedir. Sturm, Jacobs ve Groote (1999) çalışmalarında lojistik altyapı yatırımlarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğine vurgu yapmışlardır. Boopen (2006) yaptığı çalışmada ülke gruplarının her birinde taşımacılık alt yapısının ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu ifade etmiştir. Behar ve Manners (2008) çalışmalarında ülkenin ihracatının komşularının lojistik kalitesiyle ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Oda (2008) lojistik sektörünün dış ticaret kapsamındaki sorunları hakkında genel bir değerlendirme yapmış, Türkiye'nin bu konudaki zayıf ve güçlü noktalarını ortaya koymuştur. Araştırmada Türkiye'nin doğal coğrafi konumu lojistik sektörünün güçlü yanını oluştururken altyapı eksiklikleri zayıf yönü olarak değerlendirilmiştir. Chu (2010) lojistik sektördeki yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu ve bu etkinin dış ticareti olumlu yönde etkileyeceğini ileri sürmüştür. Lojistik sektördeki doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisini incelemeleri sonucunda lojistik sektördeki doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi etkilediği belirlenmiştir (Wang, Y. ve Wang, L., 2010). Benzer bir çalışmada da lojistik faaliyetler ile bölgesel ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki olduğu ifade edilmiştir (Wang, A., 2010). Korinek ve Sourdin (2011) çalışmalarında, lojistik kalitesindeki iyileşmelerin, ithalattan ziyade ihracatta ticareti güçlendirici etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Hoekman ve Nicita (2011) ticaret politikası, ticaret maliyeti ve gelişmekte olan ülkelerde ticaret konularını ele alıp dış ticaret hacmine etki eden faktörleri inceledikleri çalışmalarında Lojistik Performans Endeksi'nin, kurulan tüm modellerde dış ticareti istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediğini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda etkinin yönünün pozitif olduğunu belirtmişlerdir. Felipe ve Kumar (2012) çalışmalarında lojistik kalite ve yeterlilik ile gümrükleri takiben altyapı bileşenlerinin toplam ticaret üzerinde en fazla etkili olan değişkenler olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Güner ve Coşkun (2012) çalışmalarında, ekonomik ve sosyal faktörlerin LPE üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda sosyal faktörler ile LPE arasında güçlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Bayraktutan, Tüylüoğlu ve Özbilgin (2012) yaptıkları çalışmada, Kocaeli'ndeki lojistik sektörünün durumunu ve kentin lojistik potansiyelini incelemişlerdir. Elde edilen bulgular Kocaeli'nin Türkiye'nin diğer illerine göre

önemli ölçüde lojistik üstünlüğünün bulunduğunu ve sektör açısından yüksek bir potansiyel taşıdığını ortaya koymuştur. Sofyalıoğlu ve Kartal (2013) yapmış oldukları çalışmada Türkiye ile Avrasya Ekonomik Topluluğu ülkelerini Lojistik Performans Endeksi değerlerine göre kıyaslamışlardır. Çalışma sonucunda Türkiye'nin Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan köprü olması nedeniyle jeopolitik açıdan çok büyük öneme sahip olduğuna vurgu yapmışlardır. Erkan (2014), Küresel Rekabet Gücü İndeks ve alt bileşenlerinin LPE üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma sonucunda Küresel Rekabet Gücü İndeks alt bileşenlerinden teknolojik altyapı ve pazar büyüklüğünün LPE üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Puertas, Martí ve Garcia, (2014), 26 AB ülkesine ait ve 2005-2010 dönemini kapsayan verilerin kullanıldığı çalışmada AB ülkelerinde lojistik performans ile ihracat rekabetçiliği arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Sonuç olarak son yıllarda gözlemlenen zayıf iç talebin AB pazarını zorladığını belirlemişlerdir. Çemberci vd. (2015) yapmış oldukları çalışmada lojistik performans endeksinin alt boyutlarından üçünün (uluslararası taşımacılık, takip ve izleme ile zamanlama) düzenleyici etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu belirlemişlerdir. Baki ve Gergin (2015) araştırmalarında lojistik hizmet sağlayıcısı görüşüne dayanarak bölgelerin lojistik performanslarını değerlendirmişlerdir. Sonuç olarak, lojistik performans değerlendirmesine göre iyileştirmelerin yapılmasında ülke/bölge/il düzeyinde ölçülmesinin büyük önem gösterdiğini belirtmişlerdir. Hayaloğlu (2015) 32 OECD ülkesinin 1994-2011 yılı dönemlerini kapsayan verilerinin analiz edildiği çalışmada lojistik sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ortaya koymuştur. Uca, Civelek ve Çemberci (2015)'nin temel amaçları GSMH ile LPE arasındaki ilişkiyi incelemek olan çalışmalarında GSMH ile LPE'nin alt boyutları (gümrük ve gümrükleme süreçlerinin verimliliği, ticaret ve taşımacılıkta altyapı kalitesi) arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ojala ve Çelebi (2015) bir vaka çalışması olarak Türkiye örneğini ele aldıkları çalışmalarında Türkiye'nin uluslararası piyasalarda rekabetçilik düzeyini artırmak için politikaların geliştirilmesinin gerekliliğine vurgu yapmışlardır. Bakar ve Jaafar (2016), Lojistik Performans Endeksinin 6 alt bileşeninin çevre kavramıyla ilişkisini analiz ettikleri çalışmaları neticesinde lojistik hizmetlerle ticaret kolaylığı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bayat ve Özdemir (2016) lojistik performans ölçümünde kullanılacak göstergeleri inceledikleri çalışmalarında, Lojistik Performans Endeksi kapsamında ulaşılabilir ve düzenli yayınlanan farklı göstergeler ve veri setleri hakkında bilgi vermişlerdir. Sahra Altı Afrika ülkelerinde Lojistik Performans Endeksi ile ülkelerin ekonomik büyümeleri arasındaki ilişkiyi incelemeleri sonucunda Lojistik Performans Endeksindeki artışın, Sahra Altı Afrika ülkelerinde büyük bir ekonomik büyümeyi etkilediği belirlenmiştir (Demilie ve Meron, 2016), ayrıca bu endeks hem ticaret hem de ihracat üzerinde pozitif etkilidir (Gani, 2017). Danacı ve Nacar (2017) yapmış oldukları çalışmada Türkiye'nin

Lojistik performansını Avrupa Birliğinin bazı ülkeleri ile mukayese etmişlerdir. Aynı zamanda ilave bir analiz ile her ülkenin lojistik performansı ile kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla arasındaki ilişki araştırmışlardır. Araştırma neticesinde ülkelerin lojistik performansları ile GSYİH arasında istatistiki açıdan anlamlı ve güçlü bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Çakır (2017), OECD ülkelerinin lojistik performanslarını yeni bir karma metodoloji ile ölçmek istemiştir. Yeni yöntem ile belirsizlikleri de modele dahil etmiş ve daha sağlıklı bir performans ölçümünün sağlandığına vurgu yapmıştır. Wang ve Yang (2017) ülkelerin lojistik performans ölçümlerini inceledikleri çalışmalarında lojistik performans ölçümünde aynı zamanda ülkelerin ulusal stratejilerinin de dikkate alınması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Jhavar ve Garg (2018) lojistik performansındaki iyileşmelerin doğrudan yabancı yatırım ve uzun süreli ekonomik büyüme açısından oldukça önemli olduğunu dolayısıyla lojistik performansı yüksek olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların daha kolay gelmekte olduğunu belirtmişlerdir. Rençber (2018) yaptığı çalışmada lojistik kalitesi, altyapı ve takip kriterlerinin lojistik performans ölçümündeki en belirleyici değişkenler olduğunu tespit etmiştir. Ofloğlu, Kalaycı, Artan ve Bal (2018) yapmış oldukları çalışmalarında lojistik performans endeksi ve alt bileşenlerinin ülkelerin ihracatı üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Elde edilen bulgular ülkelerin lojistik performans endeksi ve bu endeksi oluşturan alt bileşenlerin hepsinin ülkeler arasındaki uluslararası ticaret performansını açıklamada önemli rol oynadığını ifade etmişlerdir. Santiteerakul, Tippayawong, Dallasega, Nimanand ve Ramingwong (2018), ASEAN Topluluğu (AC) ve Avrupa Birliği (AB) içindeki ve arasındaki lojistik performans ilişkisini araştırmışlardır. Her bir ekonominin ve işbirliğinin Lojistik Performans göstergelerine (LPI) dayanarak karşılaştırma ve incelemelerini yaptıkları çalışmalarında hem AB hem de AC ülkeleri arasındaki lojistik performansın büyük farklılıklar içerdiğini ortaya koymuşlardır. Kısa ve Ayçin (2019), OECD ülkelerinin lojistik performanslarını inceledikleri çalışmalarında Dünya Bankası LPE raporlarından elde edilen veriler ile uygulama kapsamındaki 36 ülkenin lojistik performans değerleri, her performans değerlendirme kriteri için elde edilmiştir. Bozkurt ve Mermertaş (2019) Türkiye ve G8 ülkelerinin lojistik performanslarını karşılaştırdıkları çalışmalarında ülkemizin lojistik performans endeksine göre düşük puan aldığı kriterler için çözüm önerilerinde bulunmuşlardır. Oğuz, Alkan ve Yılmaz (2019) yedi Asya ülkesinin lojistik performansını inceledikleri çalışmalarında ülkeleri sıralamak için LPE kriterlerini dikkate almışlardır. Çalışma sonucunda lojistik performansı en yüksek ve en düşük olan ülkeler tespit edilmiştir. Yıldırım ve Adıgüzel Mercangoz (2020) tarafından yapılmış olan çalışmada OECD ülkelerinin 2010-2018 yılları arasındaki lojistik performansları analiz edilmiş ve mevcut LPE sıralamaları ile karşılaştırmaları yapılmıştır.

3.YÖNTEM

3.1. Ridge Regresyon Analizi

Çoklu doğrusal regresyon modelinde iyi bir tahminin elde edilebilmesi için bir takım varsayımların sağlanmış olması gerekmektedir. Bu varsayımlardan biri modelde yer alan bağımsız değişkenler arasında ilişki olmaması durumudur. Ancak, bağımlı değişkeni tahmin etmek için kullanılan bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantının görülmesi pratikte karşılaşılan önemli problemlerden biridir (Üçkardeş, Efe, Narinç ve Aksoy, 2012: 13). Çoklu regresyon analizinde açıklayıcı değişkenler arasındaki tam veya tama yakın doğrusal ilişkinin mevcut olması çoklu doğrusal bağlantı olarak tanımlanmaktadır (Orhunbilge, 2000: 240-251). Çoklu bağlantı probleminde işaret eden bazı durumların varlığından söz edilebilir. Bunlara örnek olarak açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkinin yüksek ($r > 0.75$) veya varyans artırıcı faktörün (VEF) 10'a eşit ya da daha büyük ($VEF \geq 10$) olması gösterilebilir. Çoklu doğrusal bağlantı durumunda regresyon katsayılarının varyans ve kovaryanslarının artması önemli değişkenlere ait regresyon katsayılarının standart hatalarının büyümesine dolayısıyla bu değişkenlere ait regresyon katsayılarının kısmi t testlerinde anlamsız sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Albayrak, 2005: 109-113). Bu noktada çoklu doğrusal bağlantı probleminin beklentilere uygun ve tutarlı sonuçların elde edilebilmesi açısından giderilmesi gerekmektedir. Bu sorunu gidermek için araştırmacılar birçok öneride bulunmuşlardır. Ya birden çok bağımsız değişken modele alınmayabilir ya da aralarında ilişki olan değişkenlerin yerine bu değişkenlerin toplamı modele alınabilir, değişkenler dönüştürülebilir. Aynı zamanda bazı durumlarda yeni gözlemlerin veri setine eklenmesiyle çoklu bağlantı sorunu ortadan kaldırılmış olur (Kaşko, 2007:14-15). Veri kümesinde çoklu doğrusal bağlantı problemiyle karşılaşılması halinde bu problemin üstesinden gelmek için çeşitli alternatifler geliştirilmiştir (Alpu, Şamkar ve Altan, 2010:138). Bunlardan en önemlisi çoklu doğrusal bağlantı halinde en küçük kareler yönteminin yetersiz kalması durumunda geliştirilmiş ve en etkili yöntem olduğu ifade edilen Ridge regresyondur (Akçay ve Sarıözkan, 2015:71; Öztürk, 2014:4). Ridge Regresyon (RR), modeldeki değişkenleri çıkarmadan regresyon katsayılarını yanlı olarak tahmin eden bir yöntemdir (Topal, Eyduran, Yağanoğlu, Sönmez ve Keskin, 2010:54). Çoklu doğrusal bağlantı durumunda gerekli olan tüm değişkenlerin modele alınmasını sağlayan bu yöntem en küçük kareler tahminlerinden daha küçük varyanslı parametre tahminlerinin elde edilmesini ve modeldeki gereksiz değişkenlerin dışlanmasını amaçlamaktadır (Marguardt ve Snee, 1975:3-20). Ridge parametresi (k) eklenmenin dışında, Ridge regresyon ve En Küçük Kareler (EKK) yöntemlerinin işleyişi aynıdır (Büyükuysal ve Öz, 2016:111-112). Ridge regresyon yöntemi hem tahminlerin varyansını azaltmakta hem de bu katsayı (k) oranında yanlı tahminler elde ederek yansız tahminlerle yüksek varyans veya yanlı tahminlerle düşük varyans

şeklinde iki alternatifin ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Albayrak, 2005:113). Uygun k değerinin belirlenmesi konusunda regresyon katsayılarının durağanlaştığı ve VEF değerlerinin 1'e yaklaştığı nokta olarak tanımlanan ridge izi kullanılmaktadır (Üçkardeş, Efe, Narinç ve Aksoy, 2012:14; Akçay ve Sarıözkan, 2015:71). Çoklu doğrusal bağlantının tespit edilmesi durumunda Ridge regresyon kullanılarak yapılan kestirimlerin kararlılığı için k 'nın optimum değerinin doğru belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü k değerinin doğru belirlenmiş olması durumunda ridge kestiricilerinin hata kareler ortalaması (HKO), EKK kestiricisinin HKO'dan küçük çıkacaktır (McDonald ve Galarneau, 1975:407-416).

Çoklu doğrusal regresyon modeli matris formunda

$$y = X\beta + \varepsilon$$

şeklinde verilir. Burada $X (n \times p)$ boyutlu ve p ranklı bağımsız değişken matrisi; $\beta (p \times 1)$ boyutlu regresyon katsayılarının vektörü ve ε , $E(\varepsilon) = 0$ ve $\text{Var}(\varepsilon) = \sigma^2 I_n$ olan $(n \times 1)$ boyutlu hata terimleri vektörüdür. Verilerin standartlaştırılması durumunda $X'X$ matrisi korelasyon matrisi formundadır.

Ridge regresyon tahmin edicileri X veri matrisinin kötü koşulluluğa sahip olduğu durumlarda β 'nin daha küçük varyansa sahip, daha kararlı yanlı tahminini verebilirler.

Ridge regresyon tahmin edicisi normal denklemleri,

$$(X'X + kI)\hat{\beta}_R = X'y$$

ve β 'nin ridge tahmin edicisi $k \geq 0$ yanlılık çarpanı ve $\hat{\beta}_{LS}$, β 'nin en küçük kareler tahmini olmak üzere,

$$\hat{\beta}_R = (X'X + kI)^{-1} X'y = (X'X + kI)^{-1} X'X\hat{\beta}_{LS}$$

dir ve varyans kovaryans matrisi,

$$\text{Var}(\hat{\beta}_R) = \sigma^2 (X'X + kI)^{-1} X'X (X'X + kI)^{-1}$$

dir. Ridge için MSE, λ_i , $X'X$ matrisinin özdeğerleri olmak üzere,

$$\text{MSE}(\hat{\beta}_R) = \sigma^2 \sum_{i=1}^p \frac{\lambda_i}{(\lambda_i + k)^2} + k^2 \beta'_{LS} (X'X + kI)^{-2} \beta_{LS}$$

dir. $\hat{\beta}_R$ en küçük kareler tahminine dayalıdır ve eğer $k = 0$ alınırsa en küçük kareler tahmin edicisi elde edilir. Ridge tahmin edicisinde yanlılık parametresi k 'nin seçimi çok önemli bir yer tutar. k 'nin bir uygun seçimi $\hat{\beta}_{LS}$ ve $\hat{\sigma}$ en küçük kareler tahminleri olmak üzere,

$$k_{HK} = \frac{P\hat{\sigma}^2}{\hat{\beta}'_{LS}\hat{\beta}_{LS}}$$

dir (Hoerl ve Kennard, 1970a:55-67; 1970b:69-82).

Ridge regresyon yönteminin kimya mühendisliğinden meteorolojiye kadar birçok alanda kullanımı mevcuttur. Örneğin; Tracey, Sedlacek ve Miars (1983), SAT puanları ile lise not ortalamalarına göre öğrencilerin üniversite birinci sınıf birikimli not ortalamalarını tahmin etmek istemişlerdir. Bunun için ridge regresyon ve en

küçük kareler tekniğinin sonuçlarını karşılaştırmışlardır. Bu çalışmada, genel lojistik performans endeksi (Bağımlı değişken, Y); sırasıyla gümrük, altyapı, uluslararası taşımacılık, taşımacılık yeterliliği ve kalitesi, takip ve kolaylık ve zamanlılık (Bağımsız değişkenler, X1, X2, X3, X4,X5,X6) verileri kullanılarak tahmin edilen bir modelin geliştirilmesi amacıyla yanlı regresyon tekniklerinden Ridge regresyon yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca çoklu doğrusal bağlantı hakkında bilgi verilmiştir.

4. BULGULAR

Çalışmada 36 OECD ülkesine ilişkin tüm gerekli analizler NCSS istatistik paket programı ile yapılmıştır. Elde edilen bulgular aşağıdaki tablolarda verilmiş olup yorumları her tablonun altında kısaca özetlenmiştir.

Tablo 1:Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	N	Ortalama	Standart Sapma	En küçük değer	En büyük değer
Gümrük	36	3,449	0,400	2,71	4,09
Altyapı	36	3,624	0,459	2,73	4,37
Uluslararası Taşımacılık	36	3,409	0,330	2,74	3,99
Lojistik Yeterliliği ve Kalitesi	36	3,624	0,415	2,69	4,31
Takip ve Kolaylık	36	3,693	0,406	2,79	4,32
Zamanlılık	36	3,948	0,346	2,88	4,41
Lojistik Performans Endeksi	36	3,621	0,364	2,81	4,20

Tablo 1, değişkenlerin aldığı değerlerin kontrol edilmesi için kullanılmaktadır. Tablo 1’de 36 OECD ülkesine ilişkin her bir değişkenin ortalaması, standart sapması, en küçük ve en büyük değerleri verilmiştir.

Tablo 2. Korelasyon Matrisi

	Gümrük	Altyapı	Uluslararası Taşımacılık	Lojistik Yeterliliği ve Kalitesi	Takip ve Kolaylık	Zamanlılık	Lojistik Performans Endeksi
Gümrük	1						
Altyapı	0,917	1					
Uluslararası Taşımacılık	0,712	0,729	1				
Lojistik Yeterliliği ve Kalitesi	0,846	0,908	0,777	1			
Takip ve Kolaylık	0,878	0,912	0,742	0,927	1		
Zamanlılık	0,830	0,835	0,818	0,891	0,906	1	
Lojistik Performans Endeksi	0,929	0,952	0,849	0,959	0,960	0,941	1

Çoklu bağlantıyı belirlemek için kullanılan yöntemlerden biri her bir bağımsız değişkenin birbiriyle ve bağımlı değişken ile aralarındaki basit korelasyon katsayılarından oluşan korelasyon matrisinin incelenmesidir. Tablo 2’de görüldüğü gibi değişkenler arasında yüksek korelasyon değerleri mevcuttur. Bu durum çoklu doğrusal bağlantı probleminin varlığını işaret etmektedir. Ancak çoklu doğrusal bağlantının tespit edilmesinde basit korelasyonların tek başına yeterli olmamaları diğer durumlarında incelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Pamukçu, 2010:49).

Tablo 3. En Küçük Kareler (EKK) Yöntemi ile Çoklu Bağlantının Saptanması

Bağımsız Değişkenler	VEF	Diğer Değişkenlerle olan R^2	Tolerans
Gümrük	7,132	0,860	0,140
Altyapı	11,260	0,911	0,089
Uluslararası Taşımacılık	3,231	0,691	0,310
Lojistik Yeterliliği ve Kalitesi	10,144	0,901	0,099
Takip ve Kolaylık	11,827	0,915	0,085
Zamanlılık	8,202	0,878	0,122

Bağımsız değişkenlere ait varyans artırıcı faktör (VEF), R^2 ve tolerans değerleri Tablo 3’te gösterilmektedir. Çoklu doğrusal bağlantıyı tespit etmek için kullanılan yöntemlerinden biri olan VEF değeri 10’a eşit ya da 10’dan büyük olduğu zaman bağlantı problemi vardır diyebiliriz. Tablo 3’te söz konusu değişkenlere ait VEF değerleri incelendiğinde çoklu bağlantı probleminin varlığından bahsedilebilir. Aynı zamanda her bir değişkenin diğer değişkenlerle olan R^2 değerleri bağımsız değişkenlerin birbirleriyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca çoklu doğrusal bağlantının bulunması halinde $1-R^2$ olarak hesaplanan tolerans değeri için büyük R^2 değeri tolerans değerini küçültecektir. Yine Tablo 3’te görüleceği üzere düşük tolerans değerleri çoklu bağlantının bir göstergesidir.

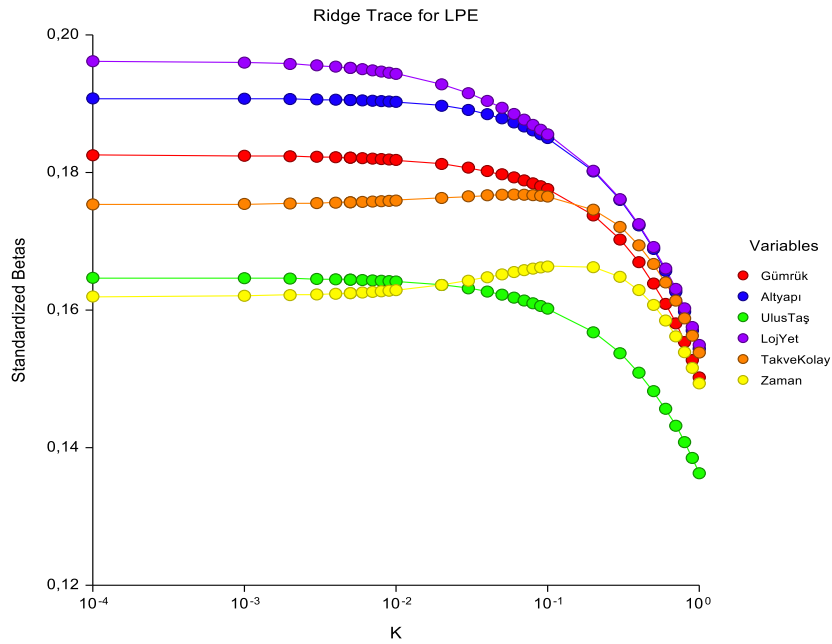
Tablo 4. Korelasyonların Özdeğerleri

No	Özdeğerler	Göreceli Yüzde	Birikimli Yüzde	Koşul Sayısı
1	5,218	86,97	86,97	1,00
2	0,366	6,10	93,07	14,26
3	0,180	3,00	96,07	28,96
4	0,121	2,02	98,09	43,09
5	0,061	1,02	99,11	84,92
6	0,053	0,89	100,00	98,06

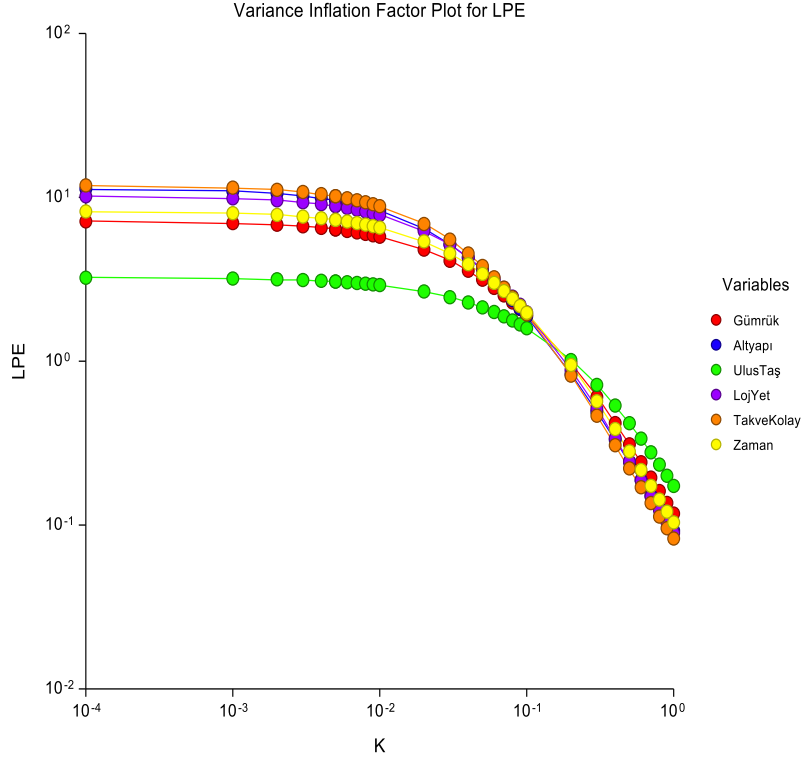
Özdeğerler, göreceli yüzdeler, birikimli yüzdeler ile koşul sayısının verildiği Tablo 4’te özdeğerler $X'X$ korelasyon matrisinin özdeğerleridir ve koşul sayısı bu değerler arasından en büyük özdeğerin diğer özdeğerlere bölünmesi ile bulunmuştur. Bazı özdeğerlerin sifıra yakın olması çoklu bağlantının göstergesidir. Tablo 4’te görüldüğü gibi 5 ve 6 nolu özdeğerler sifıra yakın olduğu için çoklu bağlantı

olduğuna karar verilmiştir. Aynı zamanda Gujarati'nin (1995) koşul sayısı için yaptığı genelleştirme göz önüne alındığında $K > 30$ ise çoklu doğrusal bağlantı vardır ve eğer $K > 100$ olursa çoklu doğrusal bağlantı güçlüdür denilmektedir. Buna göre 5 nolu koşul sayısı 84,92 ve 6 nolu koşul sayısı 98,06 olduğu için çoklu bağlantının varlığından söz edilebilir.

Ridge izinin gösterildiği Şekil 1'de dikey eksende standartlaştırılmış β katsayıları, yatay eksende k 'nin artan değerleri bulunmaktadır. Ridge izi her bir k 'ya karşılık gelen β değerlerinin izlerinin olduğu bir grafik olarak tanımlanabilir. En soldaki eksen çizgisinde $k=0$ için β 'nin EKK regresyon değerleri vardır ve k arttıkça bu regresyon değerleri başlangıçta çok fazla değişim gösterir ama sonra gitgide durağanlaşmaya başlar. Şekil 1'de görüldüğü üzere regresyon katsayılarının çok küçük ($k=0,1$) bir yanlılık sabitinden sonra daha durağan hale geldiği belirlenmiştir.

Şekil 1. Ridge İzi Grafiği

Şekil 2. VEF Grafiği

k 'ın VEF değerleri üzerindeki etkisinin gösterildiği grafikte uygun k değerinin seçilmesi durumunda VEF değerlerinin 10'dan küçük olması beklentisi göz önüne alındığında Şekil 2'de görülebileceği gibi $k=0,1$ için tüm VEF değerleri 10 değerinin altındadır.

Tablo 5. Standartlaştırılmış Ridge Regresyon ve VEF Değerleri

<i>k</i>	Gümrük		Altyapı		Uluslararası Taşımacılık		Lojistik Yeterliliği ve Kalitesi		Takip ve Kolaylık		Zamanlılık	
	VEF	Standartlaştırılmış Ridge	VEF	Standartlaştırılmış Ridge	VEF	Standartlaştırılmış Ridge	VEF	Standartlaştırılmış Ridge	VEF	Standartlaştırılmış Ridge	VEF	Standartlaştırılmış Ridge
0	7,132	0,183	11,260	0,191	3,231	0,165	10,144	0,196	11,827	0,175	8,202	0,162
0,001	6,966	0,182	10,895	0,191	3,196	0,165	9,862	0,196	11,461	0,175	8,002	0,162
0,002	6,808	0,182	10,548	0,191	3,161	0,165	9,592	0,196	11,112	0,176	7,811	0,162
0,003	6,656	0,182	10,219	0,191	3,128	0,165	9,334	0,196	10,780	0,176	7,628	0,162
0,004	6,511	0,182	9,906	0,191	3,095	0,165	9,088	0,195	10,463	0,176	7,453	0,162
0,005	6,372	0,182	9,609	0,191	3,063	0,164	8,852	0,195	10,160	0,176	7,284	0,163
0,005	6,372	0,182	9,609	0,191	3,063	0,164	8,852	0,195	10,160	0,176	7,284	0,163
0,006	6,238	0,182	9,325	0,191	3,032	0,164	8,626	0,195	9,871	0,176	7,122	0,163
0,007	6,109	0,182	9,055	0,190	3,002	0,164	8,409	0,195	9,594	0,176	6,967	0,163
0,008	5,985	0,182	8,798	0,190	2,972	0,164	8,201	0,195	9,329	0,176	6,817	0,163
0,009	5,866	0,182	8,552	0,190	2,943	0,164	8,002	0,195	9,076	0,176	6,673	0,163
0,01	5,751	0,182	8,317	0,190	2,915	0,164	7,810	0,194	8,833	0,176	6,534	0,163
0,02	4,799	0,181	6,448	0,190	2,664	0,164	6,245	0,193	6,874	0,176	5,385	0,164
0,03	4,100	0,181	5,179	0,189	2,458	0,163	5,135	0,192	5,520	0,177	4,547	0,164
0,04	3,566	0,180	4,273	0,189	2,282	0,163	4,314	0,190	4,542	0,177	3,909	0,165
0,05	3,144	0,178	3,601	0,188	2,130	0,162	3,686	0,189	3,812	0,177	3,409	0,165
0,06	2,802	0,179	3,087	0,187	1,997	0,162	3,194	0,189	3,251	0,177	3,008	0,166
0,07	2,520	0,179	2,683	0,187	1,879	0,161	2,799	0,188	2,810	0,177	2,679	0,166
0,08	2,283	0,178	2,359	0,186	1,772	0,161	2,477	0,187	2,456	0,177	2,405	0,166
0,09	2,081	0,178	2,095	0,186	1,676	0,161	2,210	0,187	2,169	0,177	2,174	0,166
0,1	1,908	0,178	1,876	0,185	1,589	0,160	1,986	0,186	1,9310	0,177	1,976	0,166
0,2	0,972	0,174	0,834	0,180	1,016	0,157	0,884	0,180	0,817	0,175	0,948	0,166
0,3	0,605	0,170	0,491	0,176	0,716	0,153	0,512	0,176	0,465	0,172	0,569	0,165
0,4	0,419	0,167	0,331	0,172	0,536	0,151	0,339	0,173	0,307	0,169	0,385	0,163
0,5	0,311	0,164	0,243	0,169	0,419	0,148	0,245	0,170	0,222	0,167	0,282	0,161
0,6	0,242	0,161	0,188	0,166	0,337	0,146	0,187	0,166	0,170	0,164	0,217	0,159
0,7	0,195	0,158	0,152	0,163	0,278	0,143	0,149	0,163	0,136	0,161	0,173	0,156
0,8	0,161	0,155	0,126	0,160	0,234	0,141	0,123	0,160	0,113	0,159	0,143	0,154
0,9	0,136	0,153	0,107	0,157	0,200	0,139	0,104	0,158	0,096	0,156	0,121	0,152
1	0,118	0,150	0,093	0,154	0,173	0,136	0,089	0,155	0,083	0,154	0,104	0,149

$k=0$ 'dan başlayarak bazı k 'lar için VEF değerlerinin verildiği Tablo 5, VEF grafiğinde gösterilen değerlerin tablosudur. Tüm VEF değerlerinin 1'e yaklaştığı ilk değer k 'nın optimum değeridir. Buradan tüm değişkenlerin VEF değerlerinin 1'e yaklaştığı ilk değer $k=0,1$ 'dir.

Aynı zamanda $k=0$ 'dan başlayarak bazı k değerleri için standartlaştırılmış ridge katsayılarının da verildiği Tablo 5, ridge izinde verilen değerlerin tablosudur. Tablo 5'te görülebileceği gibi ridge regresyon katsayılarının durağanlaşmaya başladığı nokta k 'nın 0,1 değerini aldığı noktadır.

Tablo 6. k Analiz Tablosu

K	R^2	Sigma	$B'B$	Ortalama VEF	En büyük VEF
0	1,000	0,004	0,192	8,633	11,827
0,001	1,000	0,007	0,192	8,397	11,461
0,002	1,000	0,009	0,192	8,172	11,112
0,003	0,999	0,011	0,192	7,958	10,780
0,004	0,999	0,012	0,192	7,753	10,463
0,005	0,999	0,013	0,192	7,557	10,160
0,005	0,999	0,013	0,192	7,557	10,160
0,006	0,999	0,014	0,192	7,369	9,871
0,007	0,999	0,015	0,192	7,189	9,594
0,008	0,998	0,016	0,192	7,017	9,329
0,009	0,998	0,017	0,192	6,852	9,076
0,01	0,998	0,018	0,192	6,693	8,833
0,02	0,996	0,025	0,191	5,403	6,874
0,03	0,994	0,031	0,190	4,490	5,520
0,04	0,992	0,035	0,189	3,815	4,542
0,05	0,990	0,039	0,188	3,297	3,812
0,06	0,989	0,043	0,188	2,889	3,251
0,07	0,987	0,046	0,187	2,561	2,810
0,08	0,985	0,049	0,186	2,292	2,477
0,09	0,983	0,052	0,185	2,068	2,211
0,1	0,981	0,055	0,185	1,878	1,986
0,2	0,963	0,077	0,178	0,912	1,016
0,3	0,946	0,093	0,171	0,560	0,716
0,4	0,929	0,107	0,165	0,386	0,536
0,5	0,912	0,118	0,160	0,287	0,419
0,6	0,897	0,128	0,154	0,223	0,337
0,7	0,882	0,138	0,149	0,181	0,278
0,8	0,867	0,146	0,144	0,150	0,234
0,9	0,853	0,153	0,139	0,127	0,200
1	0,839	0,160	0,135	0,110	0,173

Tablo 6, k 'nın seçimine bağlı olarak bazı istatistiklerde meydana gelen değişimleri göstermektedir. R^2 değerini maksimize eden çözümün EKK olması nedeniyle $k=0$ için R^2 en büyüktür. Dolayısıyla seçilen k değeri için bu değerden çok sapma olmaması beklenmektedir. Sigma, hata kareler ortalamasının kareköküdür ve bu değeri minimize eden çözüm en küçük kareler yöntemidir. Aynı şekilde seçilen k değeri için bu değerden çok sapma olmaması beklenmektedir. $B'B$,

standartlaştırılmış regresyon katsayılarının kareler toplamıdır ve k 'nın seçimine göre bu değerlerin durağanlaşması gerekmektedir. Ortalama VEF, her k değerine karşılık gelen VEF değerlerinin en büyüğünü vermektedir. Uygun k değerinde tüm VEF değerlerinin 10'dan küçük olması gerekmektedir. Bu nedenle $k=0,1$ seçildiğinde söz konusu varsayımın sağlanmış olduğu görülmektedir.

Tablo 7. $k=0,005$ için Ridge ve EKK Karşılaştırması

Bağımsız Değişkenler	Ridge Katsayısı	EKK Katsayısı	Std'miş Ridge	Std'miş EKK	Ridge Standart Hata	EKK Standart Hata
Sabit	0,008	0,005				
Gümrük	0,166	0,166	0,182	0,183	0,014	0,005
Altyapı	0,151	0,151	0,191	0,191	0,015	0,005
Uluslararası Taşımacılık	0,181	0,182	0,164	0,165	0,012	0,004
Lojistik Yeterliliği ve Kalitesi	0,171	0,172	0,195	0,196	0,016	0,006
Takip ve Kolaylık	0,157	0,157	0,176	0,175	0,017	0,006
Zamanlılık	0,171	0,170	0,163	0,162	0,017	0,006
R^2	0,999	1,000				
Sigma	0,013	0,004				

Tablo 7'de $k=0,005$ değerine göre ridge katsayıları, EKK katsayıları, standartlaştırılmış ridge katsayıları ve EKK katsayıları, standart hataları, R^2 ve sigma değerleri verilmiş olup ridge regresyon çoklu bağlantı problemini ortadan kaldırdığı için bu yöntemle elde edilen kestirimlerin standart hatalarının EKK regresyonu ile elde edilen kestirimlerden daha düşük çıkması gerekmektedir. Tablo 7'de EKK ve Ridge regresyon için hesaplanan R^2 değerlerine bakıldığında ise Ridge regresyonun R^2 'de önemli bir değişime yol açmadan daha güvenilir ve daha düşük standart hatalı kestirimler verdiği görülmektedir.

Tablo 8. Ridge Regresyon Katsayıları

Bağımsız Değişkenler	Regresyon Katsayıları	Std. Hata	Std'miş Regresyon Katsayıları	VEF
Sabit	0,008			
Gümrük	0,166	0,014	0,182	6,372
Altyapı	0,151	0,015	0,191	9,609
Uluslararası Taşımacılık	0,181	0,012	0,164	3,063
Lojistik Yeterliliği ve Kalitesi	0,171	0,016	0,195	8,852
Takip ve Kolaylık	0,157	0,017	0,176	10,160
Zamanlılık	0,171	0,017	0,163	7,284

Tablo 8, $k=0,005$ değeri için Ridge regresyonun detaylı çözümünü vermektedir. Tablo 8'de görüldüğü gibi genel lojistik performans endeksini etkileyen faktörlere ilişkin ridge regresyon denkleminiz;

$$Y=0,008+0,166*\text{Gümrük}+0,151*\text{Altyapı}+0,181*\text{Uluslararası taşımacılık}+0,171*\text{Lojistik Yeterliliği}+0,171*\text{Kalitesi}+0,171*\text{Zamanlılık}$$

Tablo 9. $k=0,005$ için ANOVA Tablosu

	Serbestlik Derecesi	Hata Kareler Toplamı	Hata Kareler Ortalaması	F-oranı	P
Sabit	1	471,976	471,976		
Model	6	4,626	0,771	4464,627	0,000
Hata	29	0,005	0,000		
Toplam	35	4,631	0,132		
Bağımlı Değişkenin Ortalaması	3,621				
Sigma	0,013				
R^2	0,999				
Değişim Katsayısı	0,004				

$k=0,005$ için Ridge regresyon modelinin önemliliğini test eden varyans analizine ilişkin bilgilerin sunulduğu Tablo 9'da görüldüğü gibi genel lojistik performans endeksi ile gümrük, altyapı, uluslararası taşımacılık, lojistik yeterliliği ve kalitesi ile zamanlılık değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada Dünya Bankası tarafından küresel piyasada yer alan ülkelerin lojistik performanslarını değerlendirmek için uygulamaya konulan Lojistik Performans Endeksi (LPE)'den yararlanılmıştır. Bu doğrultuda bağımlı ve bağımsız değişkenler belirlenmiş ve genel LPE puanı üzerinde etkisi olduğu düşünülen değişkenlerin tespit edilmesi için Ridge regresyon yönteminden yararlanılmıştır. Bu modelin uygulamasında OECD ülkeleri için 2018 yılında yayımlanan Lojistik Performans Endeksi verileri kullanılmıştır. Bu nedenle elde edilmiş olan araştırma bulgularının sadece bu kapsam için geçerli olduğu söylenebilir. Çalışmada, öncelikle En Küçük Kareler yöntemi ile parametre tahminleri yapılmış ve analiz sonucunda bağımsız değişkenler arasında korelasyon katsayılarının yüksek olması, modelin belirtme katsayısının 1 olması, VEF değerlerinin 10'dan büyük olması, özdeğerlerin sıfıra yakın olması ve Koşul indeksi (KI)'nin 30'un üzerinde olması çoklu doğrusal bağlantı probleminin varlığına işaret etmektedir. Bu durumda yanlış tahmin yöntemlerinden Ridge regresyonun kullanılmasının daha uygun olacağına karar verilmiştir. Çünkü çoklu bağlantı sorunu varlığında, en küçük kareler yerine Ridge regresyon analizinin kullanılmasının daha tutarlı sonuçlar verdiği belirtilmektedir. En Küçük Kareler yöntemi ile elde edilen VEF değerlerinin Ridge Regresyon

yöntemi kullanılarak elde edilen VEF değerlerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda çoklu doğrusal bağlantı probleminin bir sonucu olarak değişkenlerin standart hatalarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu olumsuzlukların giderilebilmesi için kullanılan Ridge regresyon yönteminin birbiriyle tutarlı ve kuramsal beklentilere uygun sonuçlar verdiği görülmüştür. Bilindiği gibi yanlı tahmin yöntemleri ile çoklu doğrusal bağlantı problemini azaltmak için birbiriyle anlamlı ilişki içerisinde olan bağımsız değişkenler birlikte analiz edilebilir. Vinod (1995)'a göre, optimum yanlılık sabiti olarak tanımlanan k değerini saptamak için VEF ve Ridge izi grafiklerinden yararlanılabilir. VEF değerlerinin birlikte 1'e yaklaştığı bölgedeki ilk k değeri olan 0,1 yanlılık sabiti ($k=0,1$) olarak seçilmiştir. Ridge grafiğinden yararlanılmak istendiğinde ise yanlı regresyon katsayılarının durağanlaştığı noktada bir k değeri seçilebilir. Çalışmamızda da Ridge Regresyon için seçilen optimum 0,1 yanlılık sabiti ($k=0,1$), standartlaştırılmış katsayılara ait VEF değerlerinin tümünün 10'dan küçük olduğu bölgede, tüm kriterlerin birlikte değerlendirilmesi ile kuramsal beklentilere uygun olarak seçilmiştir. Ridge regresyon yönteminden yararlanılarak hesaplanmış olan belirleme katsayısının (R^2), En Küçük Kareler yöntemi ile hesaplanan değere yakın bir değer olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, tahminlerin yanlı olması Ridge regresyon yöntemi için F testini geçersiz kılmaktadır. Bu nedenle, F istatistiğinin sadece bir endeks görevi görmesi (Albayrak, 2005), dikkatli bir şekilde yorumlanmasını gerektirmektedir. Analiz sonucunda modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda araştırma sonucunda genel lojistik performans endeksi ile gümrük, altyapı, uluslararası taşımacılık, lojistik yeterliliği ve kalitesi ile zamanlılık değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sonuç olarak, çoklu doğrusal bağlantı sorununun varlığı durumunda, EKK yöntemiyle parametre tahmini yapmak yanlış sonuçlar elde etmemize ve yorumlamada hata yapmamıza neden olacaktır. Böyle bir yanlışlığın önüne geçilebilmesi için çoklu doğrusal bağlantının varlığı halinde EKK yerine Ridge regresyon gibi yanlı tahmin yöntemlerinin tercih edilmesi daha uygun olacaktır. Elde edilen çalışma bulguları literatürde yapılmış birçok çalışmanın sonucu ile benzerlik göstermektedir. Pupavac ve Draskovic (2017) lojistik performansın toplam faktörü ile kurucu göstergeleri arasında bir ilişki düzeyi oluşturmak, aynı zamanda bu bireysel göstergelerin her biri ile küresel rekabet gücü endeksi arasındaki ilişkinin gücü ve yönünü belirlemek istedikleri çalışmalarında endeks değeri ile bileşenlerinin güçlü ve anlamlı bir ilişkiye sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Aynı zamanda lojistik altyapı bileşeninin Lojistik Performans Endeksinde en önemli etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Bu çalışma haliyle istatistiki yöntem kullanılarak incelenmiş, daha sonra ekonometrik bir analiz ile birim kök analizleri yapılması, bu doğrultuda ise öncelikle yatay kesit bağımlılığı incelenmesi hedeflenmektedir. Gelecek çalışmalarda farklı

analiz yöntemleri ile lojistik sektörüne ilişkin performans değerlendirmeleri yapılabilir ve daha fazla gösterge dikkate alınarak ülkelerin, bölgelerin ya da illerin lojistik performansları ölçülerek çözüm önerilerinde bulunulması hedeflenmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçay A. ve Sariözkan S. (2015). Yumurta tavukçuluğunda gelirin ridge regresyon analizi ile tahmini. *Ankara Üniv Vet Fak Derg*, 62, 69-74.
- Albayrak, A.S. (2005). Çoklu doğrusal bağlantı halinde en küçük kareler tekniğinin alternatifi yanlı tahmin teknikleri ve bir uygulama. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 105-126.
- Alpu, Ö., Şamkar, H. ve Altan, E. (2010). Sağlam ridge regresyon analizi ve bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 137-148.
- Bakar, M.A.A., ve Jaafar, H.S. (2016). Malaysian logistics performance: A manufacturer's perspective. *6th International Research Symposium in Service Management, IRSSM-6 2015, Social and Behavioral Sciences*, 224, 571-578.
- Baki, B. ve Gergin, R.E. (2015). Türkiye'deki bölgelerin lojistik performanslarının bütünleştirilmiş AHS ve TOPSIS yöntemiyle değerlendirilmesi. *Business and Economics Research Journal*, 6(4), 115-135.
- Bayat, T. ve Özdemir, Ş. (2016). Yeni bir lojistik performans endeksi oluşturmak için gerekli olan kriterlerin belirlenmesi üzerine araştırma. *V. Ulusal Lojistik Ve Tedarik Zinciri Kongresi*, 26- 28 Mayıs, Mersin.
- Bayraktutan, Y., Tüylüoğlu, Ş. ve Özbilgin, M. (2012). Lojistik sektöründe yoğunlaşma analizi ve lojistik gelişmişlik endeksi: Kocaeli örneği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(3), 61-71.
- Behar, A. ve Manners, P., (2008). Logistics and exports, *The Centre for the Study of African Economies*, 13, 1-16.
- Büyükuysal, M.Ç. ve Öz, İ.İ. (2016). Çoklu doğrusal bağlantı varlığında en küçük karelere alternatif yaklaşım: Ridge regresyon. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi / DÜ Sağlık Bil Enst Derg Journal of Duzce University Health Sciences Institute / J DU Health Sci Inst*, 6(2), 110-114.
- Boopen, S. (2006). Transport infrastructure and economic growth: Evidence from Africa using dynamic panel estimates. *The Empirical Economics Letters*, 5(1), 37-52.
- Bozkurt, C. ve Mermertaş, F. (2019). Türkiye ve G8 ülkelerinin lojistik performans endeksine göre karşılaştırılması. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 7(2), 107-118.
- Chu, Z. (2010). Logistics and economic growth: A panel data approach. *The Annals of Regional Science*, 49, 87-102.
- Çakır, S. (2017). Measuring logistics performance of OECD countries via fuzzy linear regression. *Journal Of Multi-Criteria Decision Analysis, (Wiley Research Article)*, 24 (3-4), 177-186.

- Çemberci, M, Civelek, M.E. ve Canbolat, N. (2015). The moderator effect of global competitiveness index on dimensions of logistics performance index. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, 1514–1524.
- Danacı, T. ve Nacar, R. (2017). Comparing the foreign trade and logistic performance of Turkey and EU members with cluster analysis. *Global Business Research Congress (GBRC)*, 3(4), 31-36.
- Darlington, R. B. (1978). Reduced-Variance regression. *Psychological Bulletin*, 85(6), 1238–1255.
- Demilie B.H., ve Meron, Z. (2016). An empirical investigation of performance of logistics and economic growth nexus in Sub-Saharan Africa: Panel data approach. *Journal of Global Economics*, 4(4), 221-222.
- Erkan, B. (2014). Türkiyede lojistik sektörü ve rekabet gücü. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 1, 44-65.
- Felipe, J. ve Kumar, U. (2012), The role of trade facilitation in Central Asia a gravity model. *Eastern European Economics*, 50(4), 5-20.
- Gani, A. (2017). The logistics performance effect in international trade. *The Asian Journal of Shipping and Logistics*, 33(4), 279-288.
- Güner, S. ve Coskun, E. (2012). Comparison of impacts of economic and social factors on countries' logistics performans: a study with 26 OECD countries. *Research in Logistics and Production*. 2(4). 329-343.
- Gujarati, D.N. (1995) , Çev: Şenesen,Ü, Şenesen,G.,G. (1999). *Temel Ekonometri*, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Hayaloğlu, P.(2015). The impact of developments in the logistics sector on economic growth: the case of OECD countries. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(2), 523-530.
- Hoekman, B. ve Nicita, A. (2011). Trade policy, trade costs, and developing country trade. *World Development, Elsevier*, 39(12), 2069-2079.
- Hoerl, A.E. ve Kennard, R.W. (1970a). Ridge regression: Biased estimation for nonorthogonal problems. *Technometrics*, 12(1), 55-67.
- Hoerl, A.E. Ve Kennard, R.W. (1970b). Ridge regression: Applications to nonorthogonal problems. *Technometrics*, 12(1), 69-82.
- Jhawar, A. ve Garg, S. K. (2018). Modelling of critical factors for improving logistics performance of india using interpretive structural modelling. *International Journal of Applied Management Sciences and Engineering (IJAMSE)*, 5(1).
- Kaşko, Y.(2007). *Çoklu bağlantı durumunda ikili (binary) lojistik regresyon modelinde gerçekleşen I. tip hata ve testin gücü* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kısa, A.C.G. ve Ayçin, E. (2019). OECD ülkelerinin lojistik performanslarının swara tabanlı edas yöntemi ile değerlendirilmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9 (1), 301-325.

- Korinek, J. ve Sourdin, P. (2011). To what extent are high-quality logistics services trade facilitating?. *OECD Trade Policy Working Papers, No.108, 1-42, OECD Publishing, <http://dx.doi.org>.*
- Mahajan, V., Jain, A.K. ve Bergier, M. (1977). Parameter estimation in marketing models in the presence of multicollinearity: An application of ridge regression. *Journal of Marketing Research, 14 (4), 586-591.*
- Marquardt, D.W ve Snee, R.D. (1975). Ridge regression in practice. *The American Statistician, 29 (1), 3-20.*
- Mcdonald, G.,C. ve Galarneau, D.I. (1975). A monte carlo evaluation of some ridge type estimators. *Journal Of The American Statistical Assocation, 70 (350), 407-416.*
- Oda, S. (2008). *Türkiye’de lojistik sektörü ve dış ticaret üzerine etkileri* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Oğuz, S., Alkan, G.ve Yılmaz, B.(2019). Seçilmiş Asya ülkelerinin lojistik performanslarının TOPSİS yöntemi ile değerlendirilmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (Özel Sayı), 497-507.*
- Ojala, L. ve Çelebi, D. (2015). The World Bank’s logistics performance index (lpi) and drivers of logistics performance. *Roundtable On Logistics Development Strategies And Their Performance Measurements, 9-10 Marc, Queretaro MEXICO.*
- Ofluoğlu N.Ö., Kalaycı C., Artan S. Ve Bal H.Ç. (2018). Lojistik performansındaki gelişmelerin uluslararası ticaret üzerindeki etkileri: AB ve MENA ülkeleri örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 9 (24), 92-109.*
- Orhunbilge, N. (2000). *Uygulamalı Regresyon ve Korelasyon Analizi*, İstanbul: Avcıol-Basım Yayın.
- Öztürk, İ. (2014). Hayvansal üretim verilerinde çoklu bağlantı probleminin yanlı regresyon yöntemi ile çözümlenmesi. *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi, 17(3),1-12.*
- Pamukçu, E.(2010). *Sistolik Kan Basıncını Etkileyebilecek Faktörlerin Ridge Regresyon Analizi ile İncelenmesi ve Çoklu Bağlantı Problemi*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Pupavac, D. ve Draskovic, M. (2017). Analysis of logistic performance in Southeast European countries. *Business Logistics in Modern Management, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Economics, Croatia, 17, 569-579.*
- Puertas, R., Marti, L., ve García, L., (2014). Logistics performance and export competitiveness: European experience. *Empirica, 41(3), 467-480.*
- Rençber, Ö. F. (2018). Basamak korelasyon, kohonen ve anfis yapay sinir ağ modellerinin sınıflandırma performanslarının karşılaştırılması: Lojistik performans endeksi üzerine uygulama. *Ege Akademik Bakış, 18 (3), 521-535.*
- Santiteerakul, S., Tippayawong, K. Y., Dallahsega, P., Nimanand, K. Ve Ramingwong, S. (2018). Logistics performance review: European Union and ASEAN Community. *Journal of Applied Economic Sciences, 13(5), 1175–1180.*

- Sofyalıoğlu, Ç. ve Kartal, B. (2013). A comparison and some suggestions for Turkey's and Eurasian economic community countries' logistic performance index scores. *International Conference on Eurasian Economies*, 17-18 September, 524-531, St. Petersburg: RUSSIA.
- Sturm, J.E., Jacobs, J. ve Groote, P. (1999). Output effects of infrastructure investment in the Netherlands. 1853 - 1913. *Journal of Macroeconomics*, 21(2), 355-380.
- Tracey, T. J., Sedlacek W. E ve Miars R. D. (1983). Applying ridge regression to admissions data by race. *College and University*, 58, 313-318.
- Topal, M., Eyduran, E., Yağanoğlu, A.M., Sönmez, A.Y. ve Keskin, S. (2010). Çoklu doğrusal bağlantı durumunda ridge ve temel bileşenler regresyon analiz yöntemlerinin kullanımı. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 41(1), 53-57.
- Türkiye İstatistik Kurumu, *Lojistik Performans Endeksi 2016*. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=istendeks> adresinden alındı.
- Uca, N. Civelek, M.E. ve Çemberci, M. (2015). The effect of the components of logistics performance index on gross domestic product: Conceptual model proposal. *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Business and Economics Journal*, 1, 86-93.
- Üçkardeş, F., Efe, E., Narinç, D. ve Aksoy, T. (2012). Japon bildircinlerinde yumurta ak indeksinin ridge regresyon yöntemiyle tahmin edilmesi. *Akademik Ziraat Dergisi*, 1(1), 11-20.
- Vinod, H.D. (1995). Double bootstrap for shrinkage estimators. *Journal of Econometrics*, 68 (2), 287-302.
- Wang, A.H. ve Yang, S.X. (2017). Research on the impact of the "belt and road" international logistic performance on china's export. *Journal of South China University of Technology (Social Science Edition)*, 19 (1), 10-18.
- Wang, A. (2010). Research of logistics and regional economic growth. *Scientific Research iBusiness*, 2, 395-400.
- Wang, Y. ve Wang, L. (2010). The economic growth effect of logistics industry fdi analysis. *Scientific Research, iBusiness*, 2, 377-381.
- Yıldırım, B. F., ve Adıgüzel Mercangoz, B. (2020). Evaluating the logistics performance of OECD countries by using fuzzy AHP and ARAS-G. *Eurasian Economic Review, Springer; Eurasia Business and Economics Society*, 10(1), 27-45, March

**OTEL İŞLETMELERİ YÖNETİCİLERİNİN YENİLİK VE YARATICILIK
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR İNCELEME**

*A CONCEPTUAL INVESTIGATION on HOTEL ENTERPRISE
MANAGERS' INNOVATION and CREATIVITY CHARACTERISTICS*

Engin MERİÇ*

*Geliş Tarihi: 22.04.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 18.12.2020
(Accepted)*

ÖZ: Globalleşmenin arttığı ve rekabet koşullarının her geçen gün biraz daha zorlaştığı günümüzde işletmeler, bu rekabet koşullarında kalıcı olmak ve kârlılıklarını sürdürülebilir bir hale getirerek büyümeyi sağlamak adına yeni ve yaratıcı faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu rekabetçi ortamda yeni ve yaratıcı faaliyetlerin, otel yöneticileri için etkin bir araç olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda işletmenin performansını arttırmak için birçok otel yöneticisi yeni ve yaratıcı uygulamalara yönelmektedir. Otel işletmelerinde yöneticilerin yenilik ve yaratıcılık özelliklerinin işletmenin rekabet seviyesine katkıları arasındaki ilişkiyi irdeleyen tarama modelinin kullanıldığı bu makalede, turizm faaliyetleri içerisinde yöneticilerin hizmette yenilik, yaratıcılık özelliklerinin işletmenin rekabet seviyesine katkılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın amacıyla uyumlu olacak bilgilere ulaşmada konuyla alakalı ulusal ve uluslararası literatür araştırması yapılarak kavramsal bir yapı oluşturulmuştur. Literatür özetinde elde edilen bulgular ışığında, yenilik ve yaratıcılığın yalnızca iyi veya yaratıcı fikirlere sahip olmak değil, çalışanların da yeni ve yaratıcı fikirlerin geliştirilmesine katkısı olarak ortaya çıktığı sonucuna varılabilir. Bu noktada etkin yöneticiler, çalışan bireylerin sorunlarını ifade etmelerine olanak sunmalı ve bunu yaparlarken de her bir bireyin problem çözme tarzına saygı duyarak sürece yaklaşmalıdırlar.

Anahtar Kelimeler: Yaratıcılık, Yenilik, Rekabet Seviyesi, Otel İşletmeleri, Tarama modeli

ABSTRACT: While globalization is increasing and competition conditions are getting harder day by day, businesses are engaged in new and creative activities in order to be permanent in these competitive conditions and to ensure growth by making their profitability sustainable. In this competitive environment, new and creative activities are considered to be an effective tool for hotel managers. In this context, many hotel managers prefer new and creative practices in order to increase the performance of the business. In this survey research, which examines the relationship between the innovation and creativity characteristics of managers in hotel businesses, it is aimed to examine the contribution of managers in innovation and creativity in service to the competitive level of the business within tourism activities. A conceptual structure has been designed by conducting national and international literature review on the subject in reaching information that will be compatible with the purpose of the study. In the light of the findings obtained as a result of the study, it can be concluded that innovation and creativity not only have good or creative ideas, but also

* Öğr. Gör. Dr, Trakya Üniversitesi, enginmeric@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0965-3089.

contribute to the development of new and creative ideas. At this point, managers should allow working individuals to express their opinions, and while doing so, should approach the process while respecting each individual's problem-solving style.

Key Words: Creativity, Innovation, Competition Level, Hotel Enterprises, Survey Model

1. GİRİŞ

Günümüz ekonomisindeki hızlı değişim, müşteri ihtiyaçlarına cevap verebilme ve rekabet şartları noktasında, ileriye dönük değişimleri görebilmeye yeni yönetim yaklaşımlarının oluşturulması ve uygulanması önemli faktörlerden birtanesidir (Yalçın, 2013). Geleceğe ait belirsizlik sürecinde, yeni ve yaratıcı faaliyetler verilen önem ve bu sürece faaliyetlerin stratejik olarak özümsemesi, yönetsel başarı ve rekabet avantajı sağlama açısından önemlidir. Yenilik, farklı alanlarda faaliyet gösteren birçok işletmeyi olduğu gibi, turizm işletmelerini de etkilemektedir. Bu durumla ilgili olarak Phillips (1999), otel işletmelerinde başarının, çevresel şartlardaki değişimlere entegre olabilme kabiliyetine bağlı olduğunu öne sürmüştür. Benzer şekilde Tuclea ve Padurean (2008) tarafından uzun dönemde rekabetçi kalabilmedeki faktörlerin incelendiği bir araştırmada, yenilikçilik kapasitesinin otel yöneticileri için servis kalitesi ve maliyet kontrolünün ardından önemli bir etken olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Grawe, Chen ve Daugherty (2009)'nin hizmet işletmelerinde müşteri, rakip ve maliyet yönlülük ile hizmet yeniliği ve pazar performansı arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik olarak yapmış oldukları araştırmada ise; hizmet yeniliği ve pazar performansı arasında pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır. Uluslararası literatürdeki diğer örnekler incelendiğinde, belirlenen doğru yenilikçi stratejilerin belirlenmesinin rekabet avantajının yanında aynı zamanda operasyonel performans anlamında da olumlu etkileri olduğu (Chen, Chiu, Lina ve Huang, 2018), hizmet yeniliğinin sürdürülebilirliğe pozitif yönde etki ettiği (Warren, Becken ve Coghlan, 2018), ürün ve hizmet yeniliklerinin otel işletmelerinde performansal anlamda artışı sağladığı (Viladimirov ve Williams, 2018), turizm sektöründe mikro ölçekli küçük işletmelerin yeniliğe uyum sürecini hızlandırdığı (Perez, Villaverde ve Elche, 2015), yenilikçiliğin turizm sektöründe olumlu etkileri tetiklediği (Henderson, Avis ve Tsui, 2018) yönünde çeşitli araştırmalar öne çıkmaktadır.

İşletmelerin rekabet düzeylerinin analizinde ve işletmenin sürdürülebilirlik politikalarının geliştirilmesinde yöneticilerin önemli bir rolü olduğundan hareketle turizm işletmelerinde faaliyet gösteren yöneticilerin hizmette yenilik ve yaratıcılık özelliklerinin işletmenin rekabet seviyesine katkılarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

2. LİTERATÜR

2.1. Hizmette Yenilik

Bilimsel olarak yenilik kavramıyla ilgili ilk çalışma, 1912 yılında Schumpeter tarafından yazılan İktisadi Gelişme Teorisi isimli kitapta yer almaktadır (Freeman ve Soete, 2004). Schumpeter'e (2003) göre teknoloji rekabet gücünü belirleyen önemli bir faktördür ve bu bağlamda yenilik, fiziksel faktörlerin (emek ve sermaye) değişimi sonucunda meydana gelmektedir.

Literatüre bakıldığında yenilik kavramını açıklayan bir başka çalışma 1969 yılında yeni ürün geliştirme konusunda yapılmıştır. Muse ve Kegerreis tarafından araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin ve yeni ürünlerin, işletmelerin pazarlama faaliyetleri üzerindeki etkilerinin incelendiği çalışmada, yenilik olgusu yeni ürün geliştirme olarak değerlendirilmiştir (Muse ve Kegerreis, 1969).

Yenilik olgusu, literatürde farklı bakış açıları ve tanımlar ile ortaya konulmuştur. Ottenbacher ve Gnoth'a göre yenilik; problem çözücü bir düşünceyi reel pratiğe dönüştüren fikir, uygulama, süreç veya ürün olarak tanımlanmıştır (Ottenbacher ve Gnoth, 2005). Drucker (2002) ise yeniliği; yetenek ve yaratıcılık düzeyi yüksek olan kişilerin bu özelliklerini etkin bir şekilde kullanabilmesi için oluşturulan teknik bilgi ve değerler toplamı şeklinde nitelendirmektedir. Yeniliğe, ürün ve süreç açısından bakan Higgins yeniliği; birey, topluluk, örgüt, endüstri veya toplumsal açıdan önem teşkil eden bir etkiye sahip, organizasyonel süreçlerin oluşturulması veya mevcut ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi ya da yeni ürünler ve hizmetlerin oluşturulması süreci olarak ortaya koymuştur (Higgins, 1995). Tekin ve Durna'ya (2012) göre yenilik, bir bilgi ya da fikrin piyasaya sunulan ürün, hizmet ve süreçlerdeki maliyetleri azaltırken satışları ve karı arttırıcı bir sürece dönüştürülmesi veya mevcut ürünlerin, hizmetlerin, sistemlerin ve kaynakların değiştirilmesidir.

Literatürde, yenilik çeşitleri ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda çeşitli sınıflandırmalara ilişkin bazı veriler kronolojik olarak Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1: Yenilik Çeşitleri

Araştırmacı (lar) Yenilik Çeşitleri	Yenilik Çeşitleri
Tushman ve Nadler (1986)	- Ürün yenilikleri - Süreç yenilikleri
Damanpour (1991)	- Yönetimsel ve teknik yenilikler - Radikal ve kademeli yenilikler - Ürün ve hizmet yenilikleri
Christensen (1995)	- Organizasyonel yenilikler - Teknolojik yenilikler - Sunumsal yenilikler
Durna (2002)	- Ürün ve süreç yenilikleri - Radikal ve yavaş ilerleyen yenilikler
Oslo Kılavuzu (2005)	- Ürün yenilikleri - Süreç yenilikleri - Organizasyonel yenilikler - Pazarlama yenilikleri
Zerenler, Türker ve Şahin (2007)	- Ürün ve süreç yenilikleri - Radikal ve kademeli yenilikler - Organizasyonel ve pazarlama yeniliği
Elçi (2007)	- Ürün/hizmet yenilikleri - Süreç yenilikleri - Organizasyonel yenilikler - Pazarlama yenilikleri
Kılıç ve Bilginoğlu (2010)	- Ürün yenilikleri - Süreç yenilikleri - Tedrici yenilikler - Radikal yenilikler
Hjalager (2010)	- Ürün yenilikleri - Süreç yenilikleri - Yönetimsel yenilikler - Yönetim yenilikleri - Kurumsal yenilikler
Sledzik (2013)	- Yeni bir ürün üretmek yada bilinen ürünün yeni lansmanı - Üretim veya satış aşamasında yeni yöntemler uygulamak - Yeni pazara açılmak - Hammaddeye veya yarı mamül malların arz kaynağını elde etmek - Yeni sanayi yapısında tekel konumu oluşturmak
Kalay ve Kızıldere (2015)	- Ürün yenilikleri - Süreç yenilikleri - Organizasyonel yenilikler - Pazarlama yenilikleri
Tidd ve Bessant (2018)	- Ürün yeniliği - Süreç yeniliği - Konum yeniliği - Paradigma yeniliği

Kaynaklar: Durna, 2002: 66-70; Oslo Kılavuzu, 2005: 20; Elçi, 2007: 3; Kılıç ve Bilginoğlu, 2010: 219; Hjalager, 2010: 2-3; Erdem, Gökdeniz ve Met, 2011: 83; Sledzik, 2013: 90; Kalay ve Kızıldere, 2015: 37-39; Tidd ve Bessant, 2018: 24-25.

Tablo 1’de aktarılan yenilik çeşitlerinin birçoğunu (özellikle ürün ve hizmet yenilikleri ile süreç yenilikleri) otel işletmelerinde de kullanılmakta ve uygulamada sıkça rastlanmaktadır.

20. Yüzyılın son çeyreğinde yapılan çalışmalarda, yenilikçiliğin örgütler ve yöneticiler açısından önemli olduğuna vurgu yapılmaktadır (Caldwell ve O’Reilly, 2003). Örneğin Amabile (1988) şirketlerin hayatta kalmak ve yenilikçi olabilmek için gereken gerçeklerden kaçmanın mümkün olamayacağını dile getirmiştir.

Yenilikçilik işletmelerin proaktif davranarak yeni hizmetler, sistemler, fikirler, ürünler ve süreçleri rakiplerden önce pazara sunarak değişimin yolunu açmıştır (İraz, 2005). Bu durum işletme açısından yenilikçi olmayı, ticari kazanç elde edilen yeniliklere yatırım yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Günümüzde yaşanan hızlı değişim ve küresel rekabet işletmelerin karşılaştıkları sorunlara yeni ve yaratıcı yaklaşımlarla çözümler bulmasını gerektirmektedir. Bu noktada yeni ürün, süreç ve kaynaklarda farklılık yaratarak sistemler geliştiremeyen işletmeler rekabetçi güçlerini kısa sürede kaybetmektedirler (Barutçugil, 2006). Geliştirilen yenilikler otel işletmelerinin doluluk oranlarını ve pazar paylarını kârlılık ve hizmet kalitesi noktasında olumlu yönde etkileyerek performanslarını artırmalarına imkan sağlayabilir. Böylelikle uzun dönemde rekabetçi kalınabilmesi yenilikçi uygulamalara sahip otellerde mümkün olabilmektedir (Erdem vd., 2011).

Yeniliğin stratejik önemi; rekabete, insanlara, müşteriye ve daha da önemlisi kurumsal yapıya yönelik sağladığı pek çok yararlardan kaynaklanabilir. Bu yararlar, yeniliğin stratejik önemini arttırmakta ve yeniliği özellikle piyasa rekabeti açısından olmazsa olmaz bir noktaya taşımaktadır (Güleş ve Bülbül, 2004).

Davis ve Moe (1997) bu durumu aşağıdaki şekil üzerinden görselleştirmiştir.

Şekil 1. Yeniliğin Gücü

Kaynak: Davis ve Moe, 1997: 338.

Şekilden de anlaşılacağı gibi, yeniliğin stratejik önemi ve unsurlara sağladığı yararlar giderek artmaktadır. Rekabete, insanlara ve müşteriye sağladığı yararlar katlanarak, işletmeye sağlanan yararlarla dönüşmekte ve bu yararlar da işletmenin rekabet ortamında sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır (Güleş ve Bülbül, 2004).

Yenilik kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılabilirdiği ve yenilik sürecinin planlamadan değerlendirme aşamasına kadar doğru gerçekleştirildiği bir ortamda, örgütsel atmosferin ve örgütsel kültürün de desteği ile yenilik, örgütsel anlamda; verimlilik artışı, uluslar arası rekabet üstünlüğü, istihdam olanaklarında gelişme, ödemeler dengesindeki düzensizliğin önlenmesi, kültürel ve endüstriyel alanda güvenlik sağlanması, iletişim ve hizmet sektörünün gelişerek güçlenmesi, sosyo-kültürel ve insani boyutlu kalkınma, kaynak kullanımında etkinlik, çevre koruması, ekonomik büyüme ve kalkınmaya temel teşkil edilmesi gibi kazanımlar sağlayabilir (Çağlar, 2013).

Yenilik bu bağlamda, işletmelere rekabet avantajı sağlayan etkenlerin temelini oluşturmaktadır (Rıfat ve Yıldırım, 2004).

2.2. Hizmette Yaratıcılık

Yenilik ve yaratıcılık kavramları çoğu zaman birbirine karıştırılan ve aynı anlamda kullanılan kavramlar olmasına rağmen bu iki terimin birbirinden farklıdır. Yaratıcılık, fikir yaratma ile ilgili iken; yenilik ise bu yeni fikirlerin bir çıktıya dönüştürülmesi, bir başka ifadeyle fikirlerin uygulanması süreci olarak tanımlanabilir (Levitt, 2002).

Yaratıcılık kısaca, önceden yapılmamış olanı yapmak, bilinmeyeni keşfetmektir (Kao, 1997). Yaratıcılığın geniş kapsamlı ve karmaşık bir konu oluşu sebebi ile, ne olduğu, neden önemli olduğu ve ne şekilde ortaya çıkarılacağına ana hatları ile ortaya konulması önemlidir. Yaratıcılık radikal ya da bozucu bir niteliğe sahip özelliği sebebiyle önemli oranda değişim fikriyle bağdaştırılmaktadır. Her bir yaratıcı eylem, aynı zamanda eskiye ait olanın yıkılması eylemidir (Kapu ve Baştürk, 2009). İktisatçı Shumpeter bu süreci “yaratıcı yıkıcılık” olarak tanımlamaktadır (Schumpeter, 2003).

Kao (1997), yaratıcılığı, fikirlerin oluşturulduğu, geliştirildiği ve değere dönüştürüldüğü bir sürecin tamamı olarak tanımlamaktadır. Yaratıcılık yeni fikirlerin meydana geliş sanatı ile bu fikirlerin gerçekleşmiş değer aşaması için şekillendirilip geliştirilmesi anlamına gelmektedir (Kao, 1997).

Benzer bir yaklaşımla yaratıcılık kavramını tanımlayan Amabile (1997)’ye göre ise yaratıcılık, mevcut koşullardaki sorunlar ile veya sabit ve değişmez kurallarca belirlenmiş oluşunun yerine daha çok keşfetmeye yönelik işlere yeni, uygun veya faydalı cevaplar vermektir. Yani uygun fikirlerin başarılı uygulanması olan yaratıcılık yenilik sürecindeki ilk aşamadır (Boeddrich, 2004).

Yaratıcılık yeni fikirlerin oluşturulmasını, yenilik ise bu fikirlerin piyasaya dönük ürün ve çıktılar haline dönüştürülmesini ifade etmektedir. Özetle yenilik bir

süreç iken, yaratıcılıksa bu süreci oluşturan bir dizi beceri ve yeteneklerin toplamıdır (Barker, 2001).

Yenilik ve yaratıcılık ile ilgili faaliyetler, belirlenmiş olan hedeflere ulaşabilmede işletmeler için hayati öneme sahip unsurlar arasındadır. Doğal olarak yenilik ve yaratıcılığı etkileyen işletme içi ve işletme dışı faktörler söz konusu olabilir. İşletmeler için hedeflenen büyüme ve bunun sürdürülebilir olması noktasında rekabet avantajlarına sahip olmaları için yaratıcılık ve yenilikçilik performansının büyük öneme sahip olduğu söylenebilir.

İşletmelerin uygulama kısımlarında yaratıcılığın ortaya çıkışı, yaratıcı bireylere ve onların sahip oldukları yaratıcı düşünmeye bağlıdır. Amabile (1997), kişilerin herhangi bir eylemi birtakım motivasyonlar sayesinde gerçekleştirdiğini ve bununla gerekli yetenek ve beceriye sahip olmalarına bağlı olduğunu belirtmektedir. Amabile kişiler yaratıcı düşünme mezyetine sahip olmadıklarında, olağanüstü beceri ve yeteneklerle bile yaratıcı çalışmalar üretemeyeceklerini savunmaktadır. Bu beceriler, problemler üzerine yeni bakış açıları geliştiren bir kavramsal biçimi, yeni kavramsal yollar araştıran teknikleri ve ısrarcı olmaya sebep olan çalışma biçimini kapsamaktadır. Amabile (1997)'ye göre yaratıcı düşünme, bir dereceye kadar bağımsızlık, öz disiplin, risk almaya yönelim, belirsizlikler karşısında sabretme, hayal kırıklıklarına tahammül etme gibi kavramlarla ilişkili bireysel özelliklere dayanmaktadır. Yine de yaratıcılık yetenekleri kavramsal esnekliğin ve fikri bağımsızlığın artmasını sağlayan tekniklerin öğrenilmesi ve uygulanması yoluyla artırılabilir.

Yaratıcılık hakkında genel bir tanım yapılmak istendiğinde, yaratıcılığın bireysel, grup veya örgütsel perspektiflerden değerlendirilmesi kavrama ait tanımını farklılaştırmaktadır. Bireysel yaratıcılık yeni bir fikir yaratan bireylerle; grup yaratıcılığı yeni fikir üretme ve farklılık yaratma; örgütsel yaratıcılıkta ise, yaratıcı fikirlerin örgüt için yararlı ve faydalı olması, yaratıcılık ile ilgili tanımlarda ön plana çıkmaktadır.

Yaratıcılık ile ilgili ulusal ve uluslararası çalışmalarda öne çıkan bazı tanımlar kronolojik olarak aşağıda aktarılmıştır (Kale, 2010):

Tablo 2: Yaratıcılıkla İlgili Perspektifler ve Tanımlamalar

Araştırmacı (lar)	Perspektif	Tanımlama
Oldham ve Cummings (1996)	Örgüt	Örgüt için yararlı, yeni, orjinal ve uygulanabilir fikir üretme
Amabile (1998)	Birey	Teşebbüs, yaratıcı düşünme becerileri ve motivasyon
Shalley, Gilson ve Blum (2000)	Birey/Grup	Yeni fikir üretme, süreç ve prosedür geliştirme
Coade (2002)	Birey	Hayal gücüne dayalı düşünce
Sundgren ve Styhre (2003)	Birey	Yeni fikirler yaratma yeteneği
Wong ve Pang (2005)	Örgüt	Eğitim ve geliştirme, üst yönetimin desteği ve motivasyonu, açık iletişim, personelin çabalarını tanıma ve motivasyon, özerklik ve esneklik
Yılmaz ve Izgar (2009)	Örgüt	Örgüte için faydalı olacak yeni fikirlerin, süreçlerin ve ürünlerin tasarlanıp üretilmesi sonucu ortaya çıkan durum
Saraçoğlu, Duran ve Taşkın (2010)	Birey	Bireylerin hedeflerine ulaşmada takip ettikleri aşamalar; ihtiyacın belirlenmesi, mevcut bilginin gözden geçirilmesi, bilginin özümzenmesi, ortaya çıkanların değerlendirilmesi
Şimşek, Akgemci ve Çelik (2011)	Örgüt	Yeni fikirlerin teşviki, daha fazla etkileşim, başarısızlıkta hoşgörü, hedeflerin net olarak belirlenmesi, başarının takdiri ve tanınma
Çalışkan (2013)	Örgüt	Örgütsel yapıya ait işleyişe, ürün, hizmet, süreç ve prosedürlere ait yeni ve özgün fikirlerin, ortaya konması
Balay, Kaya ve Melik (2015)	Birey/Grup	Özgün düşünme, yenilik yapma, farklılık yaratma, alışılmış olanı terk etme, bilinenin ötesine geçme ve bunları paylaşma süreci

Kaynak: Kale, 2010: 11; İraz ve Altınışık, 2016: 116.

Tablo 2’de görülebileceği üzere yaratıcılığa yönelik perspektiflerin özünde, yeni bir fikir meydana getirme söz konusudur. Genel olarak ortak noktalara değinilmekle beraber bireysel bakış açısında özgün fikir üretme ve sorun çözme; örgütsel bakış açısında örgüte faydalı, kullanışlı, yeni ve orijinal fikir üretme ön plandadır. Grup içerisindeki yaratıcılıkta ise bireysel yaratıcılık ile paralellik gösteren yeni fikirler meydana getirme ve problem çözmenin önemi ön plana çıkmaktadır.

Yaratıcılık örgütün yönetimi ile ilgili olduğu kadar, örgütsel kültürle de alakalıdır (Yalçın, 2016). Bu bağlamda yaratıcılığın, dinamik ve özgür bir örgüt kültüründe gelişip yaygınlık kazanabileceği ifade edilebilir. Bunun için yöneticiler, yaratıcılığı özendirmek ve yaratıcılık sürecini iyi yönetmek zorundadırlar (Çelik ve Şimşek, 2013).

Öte yandan yöneticiler, yaratıcılık hakkında gerekli bilgilere sahip olmalı ve çalışanları da yaratıcılığın avantajları hakkında bilgilendirmeli, bunu yaparken de yönetim yenilik ve yaratıcılık konusunda samimi davranmalıdır (Ekmekçi, 2011).

Değirmenci (2012)'ye göre, yaratıcılığın etkinliğini arttırmak ve bu sürecin evresini kısaltmak yönetsel bir fonksiyon, kısaca bir yönetim işidir.

Yaratıcılık ve yenilik faaliyetleri birbirini tamamlayan, örgütsel rekabet açısından önemli olan süreçlerdir. Bu süreçlerin iyi yönetilmesi, işletmelere hem buldukları çevre ve ülke bazında hem de global ölçekte rekabet konusunda avantaj sağlayacaktır. Etkin yönetilen bu süreçler işletmelerin ürün ve hizmet kalitelerine etki ederek, onları rekabette etkin bir noktaya taşıyacaktır.

3. YÖNTEM

Çalışmanın amacı otel işletmeleri yöneticilerinin yenilik ve yaratıcılık özelliklerinin rekabetsizlik üzerine ulusal ve uluslararası literatürdeki veriler ışığında derleyerek yorumlamaktır. Yöntem olarak ise tarama (survey) yöntemi kullanılmıştır.

Tanımlayıcı olarak planlanan bu çalışmada genel tarama modellerinden belge tarama yöntemi ve doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Taramalar, ulusal ve uluslararası literatürde “yenilik, yaratıcılık, otel işletmeleri, rekabetsizlik” anahtar kelimeleri ile Türkçe ve İngilizce olarak taranmıştır.

Tarama yöntemi genel olarak bir evrenin kendine has özelliklerini anlayabilmek için yürütülen bilimsel araştırma yöntemidir (Johnson ve Christensen 2004). Diğer bir ifadeyle, tarama yönteminin amacı, nesnelerin, toplumların, kurumların, olayların doğasını ve özelliklerini tanımlamaktır (McMillan ve Schumacher, 2001).

Betimsel araştırma modeli içerisinde en yaygın olarak kullanılan tarama yöntemi, geçmişte ya da halen var olan bir durumu, var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2015). Araştırmaya konu olan olay ya birey ya da nesne kendi koşulları içinde olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Çalışmaya konu olan unsur olduğu hali ile değerlendirilir. Tarama araştırmalarının amacı, genellikle araştırma konusuyla ilgili var olan durumu betimlemektir (Akarsu ve Akarsu, 2019).

4. BULGULAR

4.1. Otel İşletmelerinde Yenilik

Yenilik yeteneğini geliştirebilme düzeyleri, işletmelerin rakipleri ile rekabet ortağı olarak kalabilmelerinde önemli bir kriter olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan işletmeler, sürekli bir iyileşme sağlayacak şekilde yenilikler inşa etmek zorundadır (Erdem vd., 2011). Böylece işletmelerin yenilikçiliği, faaliyetlerini sürdürebilme ve ayakta kalabilmelerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Brown ve McDonnell (1995), otel işletmelerinin yenilik faaliyetleri ile mevcut hizmet ve süreçlerinde sürekli iyileştirme yapmalarının bu işletmelerde sürdürülebilir başarı için gerekliliğini belirtmişlerdir. Ottenbacher ve Gnoth (2005)'a göre son yıllarda otelcilik literatüründe yenilikçilik kavramına artan bir ilgi söz konusudur. Bu çerçevede literatürde, yenilikçilik ile işletme performansı arasındaki ilişkinin incelendiği birçok araştırmaya rastlanırken, söz konusu araştırmalarda genelde imalat yapan işletmeler üzerine odaklanıldığı gözlemlenmektedir.

Literatürde yenilikçilik ve işletme performansı arasındaki ilişkinin incelendiği bir çok çalışmada, yenilikçiliğin işletme performansını artırdığı tespit edilmiştir (Özşahin, Çiğirim ve Gök, 2006; Erdil ve Kitapçı, 2007; Orfila-Sintes ve Mattsson, 2009; Eren, M., Yücel ve Eren, S. 2010; Erdem vd., 2011). Konaklama işletmelerinin yenilikçi düzeyleri ile finansal olmayan işletme performansı arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Paksoy ve Ersoy, 2016). Ayrıca işletmenin yenilik yeteneği ile işletme performansı arasında olumlu anlamda bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Calantone, Cavusgil ve Zhao, 2002; Eren vd. 2010; Tajeddini, 2011; Küçük ve Kocaman, 2014; Çetintürk, Adıgüzel ve Demir, 2016). Yenilikçi kültür ve yenilikçiliğin işletme performansı ile arasında ilişki olduğunu ortaya çıkaran çalışmalara da rastlanmaktadır. Hult, Hurley ve Knight, (2004) ürün ve hizmet sektörlerindeki yenilikçi faaliyetleri karşılaştırdıkları çalışmada, yenilikçi faaliyetler ile işletme performansı arasında müspet bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Altuntaş ve Dönmez (2010) işletme içerisinde yeni ürün, süreç, pazar, teknoloji gibi tüm faaliyetler olarak tanımlanabilecek yenilik faaliyetleri ile işletme performansı arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada, yenilik ile çalışanların performansı; proaktiflik ile çalışanlar ve müşteriler arasında pozitif bir bağ olduğu tespit edilmiştir. Prajogo ve Ahmed (2006) işletmelerdeki operasyonel yenilik faaliyetlerinden olan ürün kalitesi, ürün yeniliği ve süreç yeniliği ile işletme performansı arasında kuvvetli bir bağ olduğunu aktarmışlardır.

İşletmeler yenilik uygulamalarını planlarken birtakım amaçlara ulaşmayı hedeflerler. Söz konusu amaçlar işletmelere göre değişiklik gösterse de tüm işletmelerin temel amacı, daha iyi sonuçlar elde edebilme düşüncesidir. Yenilik uygulamaları mevcut yapının sürdürülebilmesi veya daha iyiye dönüştürülebilmesi sürecini kapsamakta, girişimci kişinin işletmeye koyduğu sermayenin ve karlılığın artırılmasını amaçlamaktadır. Böylece işletmelerin yenilik uygulamalarıyla yerel ve

uluslar arası işletmelere bağımlılığı azalacak ve sürdürülebilirliği sağlanmış olacaktır. Zaten yenilik uygulamalarıyla işletmeler performans üzerindeki etkilerden satış ve pazar payına ve üretkenliğe kadar geniş bir yelpazede rekabette avantajlar sağlamaktadır.

Rekabet avantajı kazanan işletmeler genelde pazardaki faaliyetlerini daha da artırabilme potansiyeline sahiptirler. Pazar faaliyetlerinin artması beraberinde işletme performansını da olumlu yönde etkileyecektir ve sonuç olarak işletmenin hedeflerine daha kısa sürede ulaşmasına olanak sağlayacaktır.

4.2. Otel İşletmelerinde Hizmet Yeniliği Kavramı ve Hizmette Yenilik Uygulamaları

Literatürde, Sundbo ve Gallouj (1999)'a göre, hizmet sektöründeki yenilik; ürün/hizmet, süreç, pazar ve organizasyonel yenilik olmak üzere dört kategoriye ayrılmaktadır. OECD Oslo Kılavuzu'nda (2005) da dört farklı yenilik türünden bahsedilmektedir. Bu kategoriler kısaca aşağıda özetlenmiştir.

Ürün/Hizmet Yeniliği: Ürün yeniliği, varolan özellikleri veya öngörülen kullanımlarına göre yeni veya önemli ölçüde geliştirilmiş bir mal veya hizmetin sunulmasıdır. Ürün yenilikleri, çoğunlukla yeni ürün veya hizmet üretme şeklinde gerçekleşir. Üretilen bu yeni ürün ve hizmetler, yeni pazar ve tüketicilerin kazanılmasını hedeflerken aynı zamanda mevcut durumdan farklı değişikliklere gidilerek memnuniyet düzeyinin artırılması da hedeflenmektedir (Aygen, 2006).

Dünyadaki en büyük otel zincirlerinden birine sahip olan bir grubun, 2012 Olimpiyatları sırasında oluşturduğu Artırılmış Gerçeklik (Augmented Reality-AR) uygulaması, otel misafirlerinin akıllı telefonları veya tabletleri ile, ünlü sporcuların receptionda, lobide veya koridorlarda hologramlarını görmelerini sağlamıştır. Ayrıca konuklar, dijitalleştirilmiş sporcu görselleri ile resim çekilebiliyorlardı. Artırılmış Gerçeklik teknolojisi sayesinde mümkün kılınan bu örnek, AR'ın sağlayabileceği birçok olasılık için harika bir ilham kaynağı olmuştur (Kohles, 2020).

Süreç Yeniliği: Bir süreç yeniliği, yeni veya önemli ölçüde iyileştirilmiş bir üretim veya teslimat prosedürünün geliştirilmesidir. Süreç yenilikleri, üretim veya teslimat birim maliyetlerini azaltmak, kaliteyi arttırmak, yeni veya önemli ölçüde iyileştirilmiş ürünler üretmek üzere tasarlanabilir (OECD, 2005). Süreç yeniliği küçük çaplı değişiklikler ve iyileştirmelerden ziyade daha kapsamlı, uzun vadeli, kullanımda olanlardan farklı, üretim veya hizmet kapasitelerindeki artış ve değişiklikleri kapsar. Üretim ve hizmet açısından süreç yeniliği, hammadde ve enerji gibi kaynakların ürün veya hizmet şeklinde çıktılara dönüştürülmesi için yapılan birtakım faaliyetler olarak ifade edilebilir. İş süreçlerinin performansal anlamda artırılabilmesi için yeni yöntemler uygulama olarak tanımlanabilir (Aygen, 2006).

Dünyada marka bilinirliği yüksek iki otel zincirinin kullandıkları Mobile Key uygulaması sayesinde kart anahtarları gibi dijital anahtarlar ile asansörlere, fitness

merkezlerine, otoparklara ve diğer ortak alanlara erişmek için kullanılmaktadır. Bazı mobil tuşlar, kullanıcının kapının kilidini açmak için telefon ekranında bir düğmeye dokunmasını gerektirirken, diğerleri telefonun kilide tutulmasını gerektirir. Konuklar internet üzerinden yaptıkları rezervasyonun ardından otele giriş yaptıklarında receptiona dahi uğramadan direkt odasına çıkmaktadırlar (Schwartz, 2019). Bu yenilik müşteri açısından bir ürün yeniliği olarak kabul edilebildiği gibi işletme açısından da reception işlemlerini ortadan kaldırarak rezervasyon sürecini daha hızlı hale getirmesiyle süreç yeniliği olarak değerlendirilebilir

Pazarlama Yeniliği: Ürünün tasarımında veya ambalajlamasında, konumlandırmasında, promosyon veya fiyatlandırmasında önemli değişiklikler içeren yeni bir pazarlama yönteminin uygulanmasıdır (OECD, 2005). Pazarlama yeniliğinin nihai amaçları, satışları artırmakla birlikte, müşteri taleplerine daha etkin ve hızlı bir şekilde yanıt verme, yeni pazarlar yaratarak işletmenin ürünlerini bu pazarlarda konumlandırmadır. Bu sayede işletmenin pazar payını artırması, rekabet üstünlüğü elde edebilmesi ya da olağan durumunu koruyarak karlılık düzeyini sabit tutması veya artırması mümkün olabilmektedir. Örneğin, San Diego'daki 5 yıldızlı bir otelin, konuklarına özel olarak hazırladıkları paketin adı Survivor, özelliği ise her şey hariçtir. İşletme paket içerisinde sunulan her hizmeti ayrı ayrı fiyatlandırmıştır. Fiyata birçok şeyin dahil olduğu çift kişilik delux oda fiyatı 219 dolardan başlamakta ancak konuklar bu fiyatı odadaki hizmetlerden bazılarını eksilterek 19 dolara kadar düşürebilmektedir (Thomas ve Applegate, 2010).

Organizasyonel Yenilik: İşletmenin ticari faaliyetlerinde, işyeri organizasyonu veya dış ilişkilerinde yeni bir organizasyonel yöntem uygulaması olarak nitelendirilir (OECD, 2005). Organizasyonel yenilikler, ekip çalışması, bilgi paylaşımı, koordinasyon, iş birliği, öğrenme ve yenilikçiliği teşvik etmek için örgütsel prosedürleri, mekanizmaları, sistemleri yenilemek adına yapılan tüm idari faaliyetlerle yakından ilgilidir. Yenilik adına yapılan bu geliştirme ve farklılaştırma faaliyetleri organizasyonel yenilik kapsamına girmektedir (Çınar, 2017). Daha kolay erişilebilir olması amacıyla yeni uygulamalar ve veritabanlarının oluşturulması, çalışanların gelişimine yönelik eğitim programlarının hazırlanması bu türden yenilik faaliyetlerine örnek teşkil edebilir.

İşletmeler yeni ürün ve hizmet geliştirip farklılaşmanın yanında, yakaladıkları rekabet avantajını koruyabilmek için iş yapma modellerini de geliştirerek ve farklılaştırarak yenilemek durumundadırlar.

Konaklama işletmelerinde kuşkusuz en önemli unsur hizmettir. Konaklama işletmelerinde rekabette avantajlı olmak için hizmette yeniliğe önem vermek son önemlidir (Durna ve Babür, 2011). İşletmeler hizmette tek düzelikten kurtulmak için farklılaşma yolunu tercih edebilir.

Hizmette yenilik ile ilgili örneklere bakıldığında; İngiltere'de Londra'daki 5 yıldızlı bir otel konuklarına odalarının kapısına "do not disturb" yazısını kapı koluna

asmak, oda ısısını ayarlama işlemini manuel yapmak ve yine bunun gibi otel odasında yapmak durumunda oldukları birçok şeyi akıllı telefonlarına indirecekleri bir uygulama vasıtası ile yerine getirme imkanı sağlarken süper hızlı internet ile de bağlantı sorunu yaşamadan bu işlemleri yerine getirebilmelerine imkan sağlamaktadır. Ayrıca son teknoloji check-in sistemiyle yine aynı uygulama aracılığı ile otel check-in işlemlerini sorunsuz bir biçimde kolayca yapılabilmelerini sağlamaktadır (Landau, 2018).

Yine Japonya Sasebo’da, Japonca’da Henn “değişim” anlamına gelen otel de istisnasız bütün çalışanlar robottur. Check-in deskindeki birçok yabancı dili konuşabilen robotlardan, valizleri robot bellboylar ile taşımaya kadar uzanan ileri teknoloji şeklinde bir yapı söz konusudur. Bununla birlikte otelde anahtarsız dolaşabilmek için yüz tanıma sistemi mevcuttur. Konukların odalarına girmek için anahtara ihtiyacı yoktur, yüzlerini göstermeleri yeterlidir. Otelde ayrıca çevreye duyarlı, fotovoltaiik paneller ve sürdürülebilir ormanlardan elde edilen çevre dostu lamine parkeler kullanılmıştır (Rajesh, 2017).

İsviçre Zürih’teki 5 yıldızlı bir otelde ise konuklarına ay odasında (moon landings) ay yürüyüşü deneyimi sunmaktadır. Otel konuklarına hava da asılı duruyormuş gibi görünen, yatak konforunda koruyarak uzaydaymış hissini yaratarak çocukluk hayallerini gerçekleştirebilecekleri bir deneyim sunmaktadır. Yaşatılan bu deneyimde, uzay yolu, astronot ve uzay mekiği araçlarından esinlenerek oda içi dekorasyon, mobilya ve aksesuarların dizayn edildiği bir ortam sunulmaktadır. Oteldeki uzay suitinin en etkileyici kısmı ise NASA uzay görevlerinin canlı görüntülerini yattıkları yerden izleyebilmeleridir. Yine tesisin dış cephesinde bulunan “Life is Grand” (Hayat İhtişamlıdır) yazısı tesisin atmosferine uyumunu göstermektedir (Lussiana, 2016).

Hizmet yeniliği ile ilgili ülkemizden de örnek vermek gerekirse, Antalya’daki 5 yıldızlı bir otel hizmette yeniliği çevre dostu ifadesini sadece bir slogan olarak değil bir hedef tanımı olarak sağlamıştır. Yenilikçi çevre dostu programlar ve girişimler ile, çevreyi koruma ve ülkemizin doğal kaynakları üzerindeki etkiyi minimize etmek hedeflenmiştir. Avrupa’da ilk LEED Altın Sertifikaya sahip tesis (LEED Çevre dostu binaların tasarımı, inşası ile işletme aşamasında çevre ve insan sağlığına zararı olmayan), sorumluluk ve sürdürülebilirlik felsefelerinden etkilenmiştir. Bununla beraber otel, çevre dostu binalara verilen TURCEKO’ya uyumlu bir bakış açısıyla dizayn edilmiştir. Ayrıca otelde söz konusu programların yanında uluslararası standartlara uygun birçok önceliğe sahip sürdürülebilirlik projeleri de yürütülmektedir (Regnum Hotels, 2020).

Hizmette yenilik ile ilgili ülkemizden bir başka örnek ise, dünyanın en şaşırtıcı otelleri arasına giren, Ürgüp Kapadokya’daki Türkiye’nin ilk kaya oteli olarak hizmete açılan oteldir. Bizans döneminde manastır ve inziva yeri olarak kullanılan otelin, ayrıca bir bölümü bin yıl öncesine kadar Hristiyan Rahipler tarafından

kullanılmış, bölgedeki bünyesinde 11. yy.'dan kalma Bizans Ortadoks Kilisesi barındıran tek oteldir (Dobson, 2017).

Rekabetin yoğun olarak yaşandığı günümüzde, genelde teknolojik gelişme ve değişimlere ayak uydurabilen işletmeler ayakta kalabilirken, yenilikçi faaliyetler geliştirmede geride kalan işletmeler ise rakiplerine karşı rekabet avantajlarını yitirmekte ve rekabet edemeyecek duruma gelmektedirler. İş hayatında sürekli gerçekleşen bu değişim ortamında başarı sağlayabilmek, işletme yöneticilerinin yenilikçiliği benimseyen davranışları göstermeleri üst yönetim öncülüğünde işletme çalışanlarının bu sürece bütünüyle katılması işletme faaliyetlerinin yenilikçi bir anlayış çerçevesinde gerçekleştirerek farklılık sunulması ile sağlanabilir. İşletmede bütünüyle bir etkileşim söz konusu olurken, aynı zamanda uygulanması beklenen yenilik faaliyetleri hayata geçirilerek sonucun beklenildiği gibi olumlu olması halinde bölgesel ya da küresel olarak rakiplere karşı rekabet üstünlüğü sağlamada etkili olacaktır.

5. TARTIŞMA

Otelcilik sektöründe işletmelerin rekabet seviyesinde olumlu sonuçlar doğurabilecek yenilik ve yaratıcılık üzerine yapılan tespitlerle birlikte yöneticilerin yenilik, yaratıcılık özelliklerinin işletmelerin rekabet seviyesine katkılarının işletme dışı (işletmelerin şehirselsel, bölgesel ve ülkesel) konumu önemli bir kriter olarak değerlendirilebilir. Bu konuya farklı birkaç sektörel örnek vermek gerekirse; Paris'teki bir moda şirketi yöneticisinin yenilik ve yaratıcılık faaliyetlerinin işletmeye sağlayacağı rekabet, karlılık ve süreklilik seviyesi diğer şirketlere göre yüksek olurken, aynı sektörde bir başka ülkedeki şirket yöneticisinin sahip olduğu özelliklerin işletmeye sağlayacağı katkı mukayese götürmeyecek kadar az olabilir. Bu noktada Ottenbacher ve Gnoth (2005)'un yenilikçilikte başarılı sonuçları yöneticilerin gözünde farklı kılan faktörleri sınıflandırdıkları; pazarın seçimi, çalışanların eğitilmesi, pazara duyarlılık, personel güçlendirme, davranış temelli değerlendirme, pazarlama sinerjisi, çalışan bağlılığı ve somut kalite olarak sınıflandırmasını doğrular niteliktedir.

İşletmeler hizmette tek düzelikten kurtulmak için farklılaşma yolunu tercih edebilirler. Karlılığı ve sürekliliği sağlayacak müşteri tipi için işletme dışı yatırım yerinin özelliklerini ön plana çıkartacak yeni ve yaratıcı faaliyetler konusunda işletme yöneticileri çalışmalar yapmalı, bu yöntemle belirlenmiş özellikleri tercih edecek müşteri tipi ile işletme içinde de beklentilere cevap verecek en verimli karlılık ve sürekliliği elde edebilecekleri bir yöntem üzerinde çalışma yapmaları faydalı olacaktır. Bu bulgu Yuan ve Woodman (2010)'ın yenilik ve işletme performansı açısından işletmede yenilikçi davranışlar ve çalışanların yenilikçi davranışlara uyum sağlamalarına, ayrıca bireysel yenilikçilik ile performans arasında olumlu yönde ilişki olduğuna dikkat çektiği çalışmasını destekler niteliktedir.

Yöneticiler devamlı kalite gelişiminin, müşteri memnuniyetinin ve hizmetin geliştirilmesine yatırımda bulunacak olan personel kadrosunu oluşturabilmelidir. Hizmetin gelişmesine destek olan personel, otelcilik endüstrisindeki yenilikçiliğin temel dayanağı olarak nitelendirilebilir. Jaskyte (2004) ve Aksay (2011)'in araştırmalarında yenilikçilik odaklı bir işletmede, yöneticinin, yenilikçiliğe istek duyması, yenilikçi fikirlere ve uygulamalara eğilimli olması, yenilikçiliği destek ve teşvik edici uygulamalara önem vermesi, öğrenmeye eğilimli/yenilikçi insan kaynağı istihdamı sağlanması gibi özellikleri de bünyesinde barındırması gerekliliğine değinmişlerdir.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Rekabet koşullarının sürekli olarak zorlaştığı günümüz piyasa şartlarında işletmelerin ayakta kalabilmek için üretmiş oldukları ürün ve hizmetlerde yenilik arayışlarına giderek farklılık yaratmaları kaçınılmaz hale gelmiştir. Yeniliğin işletmelere rekabette üstünlük sağladığı gibi, müşteri talebinde artışlara ve dolaylı olarak müşteri zihninde yaratmış olduğu farklılık olgusu ile müşteri memnuniyeti açısından da olumlu etkileri olması beklenebilir.

Yenilik ve yaratıcılık yönetimi otel işletmeleri açısından değerlendirildiğinde ise, yenilikçi uygulamaların koruma altına alınmasının çok zor olduğu ve kolaylıkla taklit edildiği görülmektedir. Bunun nedeni ise turizm sektöründe ürünün, hizmet sektörünün en önemli özelliği olan soyutluk kavramından kaynaklanmasıdır. Hizmet sektöründe soyutluk, hizmetin soyut bir kavram olması, yani elle tutulup gözle görülemeyeceği ya da bir ölçü birimiyle ifade edilemeyeceği şeklinde tanımlanabilir. Örneğin, bir operada, satılmayarak boş kalan koltuğa ait gelir tamamen kaybedilmiş bir gelirdir veya belirlenmiş bir sefere ait uçaktaki boş kalmış koltuğun satılma şansı olmayacaktır. Diğer bir ifadeyle otelcilik sektöründe, satışa arz edilen hizmetin tüketilmediği durumlarda meydana gelen kayıpların giderilmesi mümkün değildir. Hizmet sektörü dışındaki sektörlerde ise stok imkanlarının olması, satışa arzdeki satılabilirlik sürelerini daha uzun kılmaktadır. Ayrıca yaratılan yenilik patent, tescil vb. uygulamalarla koruma altına alınabilmektedirler. Böylece hizmet sektörünün maruz kaldığı hizmetin tüketilememe gibi kayıpları söz konusu olamamaktadır.

Otel işletmeleri belirlemiş oldukları hedefler doğrultusunda var olan potansiyellerini artırmayı amaçlamaktadırlar. Sahip oldukları potansiyelin artması pazarda yüksek kar payı elde etmelerini sağlayabilir. Nitelikli otel işletmelerinin sayısının artması ile fiyat, hizmet kalitesi, yenilik, satış ve pazarlama stratejileri, müşteri memnuniyeti, marka, farklılık vb. faktörler, işletmeler arası rekabet unsurlarını doğurmaktadır. Bu sebeple işletmeler yenilikçiliği rekabet sağlamadaki araçlardan biri olarak görmeliler, yenilikçi faaliyetlerinin diğer kaynaklarla bütünleşmesini sağlamalıdır. Ayrıca yeni ve yaratıcı faaliyetlerini rekabet unsurlarını doğuran sebeplerle bütünleştirmeyi başarabilen işletmeler, pazarda öncü işletme olma fırsatını yakalayabilirler. Otel işletmelerinin hizmet yapısı özelliği, bu

işletmeleri zorlu bir rekabet ortamına çekmektedir. Bu süreci en iyi şekilde yönetebilmek için yapılacak yenilikçi faaliyetleri rekabet ortamında belirleyici rol oynayacaktır.

Genel izlenimler sonucu otel işletmelerinde gerçekleştirilen yenilikçi faaliyetlerin yapılabilmesi teknolojik gelişmelerle ilgili doğru orantılı olduğu söylenebilir. İşletmeler bu doğrultuda teknolojik gelişmeler yardımıyla hayata geçirilmeye çalışılan yenilikçi faaliyetler ile tüketicilerin memnuniyet düzeylerini artırarak pazardaki rakiplerine karşı rekabet avantajı sağlayabilmeyi hedeflemektedirler.

Turizm sektöründe cazip ülkeler, bölgeler ve yöreler olduğu gibi işletmenin bulunduğu çevre ve bölge de cazip hale getirilebilir, buradaki amaç önce pazarı ve müşteriye yaratmak, işletmenin yenilik ve yaratıcılığına katkıyı sağlamaktır. Ayrıca, hedef müşteri profilinin belirlenmesi ve bu müşteri grubu etrafında olmak isteyenlerin kazanılması konusu da yukarıda belirtilen hususlar kadar önem arz etmektedir. Bu anlamda otel yöneticilerinin, hangi alanlarda yenilik yapacaklarını önceliklendirmeleri faydalı olabilir. Sektörel değişimlerin takibi, müşteri öneri ve talepleri, global değişimler, sektöre yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde fuarların takibi vb. otel yöneticilerine önceliklendirme süreçlerinde yardımcı olabilir.

Literatür özetinde elde edilen bulgular ışığında sonuç olarak, yenilikçilik yalnızca iyi veya yaratıcı fikirlere sahip olmak değil, çalışanların da yaratıcı fikirlerin geliştirilmesine katkısı olarak ortaya çıktığı sonucuna varılabilir. Etkin yöneticiler, çalışan bireylerin sorunlarını ifade etmelerine olanak sunmalıdır. Bunu yaparken de her bir bireyin problem çözme tarzına saygı duyarak sürece yaklaşımları faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Akarsu, B. ve Akarsu, B. (2019). *Bilimsel Araştırma Tasarımı Nicel, Nitel Ve Karma Araştırma Yaklaşımları*. İstanbul: Cinius Yayınları.

Aksay, K. (2011). *Yenilikçilik kültürünün örgütsel yenilikçilik üzerine etkisi: Konya ilinde faaliyet gösteren özel hastanelerde bir uygulama* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Altuntaş, G. ve Dönmez, D. (2010). Girişimcilik yönelimi ve örgütsel performans ilişkisi: Çanakkale bölgesinde faaliyet gösteren otel işletmelerinde bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39(1), 1303-1732.

Amabile, T. M. (1988). A model of creativity and innovation in organizations. *Research in Organizational Behavior*, 10, 123-167.

Amabile, T. M. (1997). Motivating creativity in organization: On doing what you love and loving what you do. *California Management Review*, (40)1, 39-58.

Aygen, S. (2006). *İşletmelerde yenilik yönetimi sürecinde örgüt yapılarında ve hizmet tasarımlarında yaşanan dönüşümler: Antalya ili beş yıldızlı konaklama işletmelerinde ampirik bir araştırma ve hizmet tasarımı önerisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

- Barker, A. (2001). *Yenilikçiliğin simyası*. İstanbul: Mess Yayınları.
- Barutçugil, İ. (2006). *Yöneticinin yönetimi*. İstanbul: Kariyer Yayınları.
- Boeddrich, H. J. (2004). Ideas in workplace: A new approach toward organizing the fuzzy front end of the innovation process. *Creativity and Innovation Management*, 13(4), 274-285.
- Brown, J. B. & McDonnell, B. (1995). The balanced score-card: Short-term guest or long-term resident. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 7(2/3), 7-11.
- Calantone, R. J., Çavuşgil, S. T. & Zhao, Y. (2002). Learning orientation, firm innovation capability, and firm performance. *Industrial Marketing Management*, 31(6), 515-524.
- Caldwell, D. F. & O'Reilly III, C. A. (2003). The determinants of team-based innovation in organizations: The role of social influence. *Small Group Research*, 34(4), 497-517.
- Chen, Y. K. Chiu, F. R., Lina, W. H. & Huang, Y. C. (2018). An integrated model for online product placement and inventory control problem in a drop-shipping optional environment. *Computers and Industrial Engineering*, (117), 71-80.
- Çağlar, İ. (2013). *Küresel normlu çağdaş değişim aracı olarak örgüt geliştirme*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çelik, A. ve Şimşek, M. Ş. (2013). *İşletme yönetimi*. İstanbul: Eğitim Yayınevi.
- Çetintürk, İ., Adıgüzel, O ve Demir, C. (2016). Sürdürülebilir rekabetçi üstünlük kaynağı olarak yenilik yeteneği: Beş yıldızlı konaklama işletmeleri üzerine bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 27(1), 17-27.
- Çınar, K. (2017). Otel işletmelerinde yenilik algısı ve uygulamaları. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 37-50.
- Davis, S. M. & Moe, K. (1997). Bringing innovation to life. *Journal of Consumer Marketing*, 14(5), 338-361.
- Değirmenci, H. C. (2012). 21. Yüzyılda liderlik ve iş dünyası. Bilge Karınca Yayınları: İstanbul.
- Dobson, J. (2017). Deep sleep: Inside the world's most amazing underground hotels. <https://www.forbes.com/sites/jimdobson/2017/01/22/deep-sleep-inside-the-worlds-most-amazing-underground-hotels/#60e55c1f2c4a>, (19.02.2020).
- Drucker, P. F. (2002). The discipline of innovation. *Harvard Business Review*, 80, 95-104.
- Durna, U. (2002). *Yenilik Yönetimi*, Ankara: Nobel Yayın.
- Durna, U. ve Babür, S. (2011). Otel işletmelerinde yenilik uygulamaları. *Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(1), 73-98.
- Ekmekçi, K. A. (2011). *Küreselleşmenin işletmelerin yönetimi üzerindeki etkisi*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Elçi, Ş. (2007). *İnovasyon Kalkınmanın ve Rekabetin Anahtarı*, Ankara: Technopolis Group.
- Erdem, B., Gökdeniz, A. ve Met, Ö. (2011). Yenilikçilik ve işletme performansı ilişkisi: Antalya'da etkinlik gösteren 5 yıldızlı otel işletmeleri örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(2), 77-112.

Erdil, O. ve Kitapçı, H. (2007). TKY araçlarının kullanımı ve firma yenilikçiliğinin yeni ürün geliştirme hızı ve işletme performansına etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 233-245.

Eren, M. Ş., Yücel, R. ve Eren, S. S. (2010). Firma performansına etkileri kapsamında çevresel olumsuzluk, pazar dinamizmi, müşteri odaklılık ve yenilikçilik arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 18(5), 3102-3116.

Freeman, C. & Soete, L. (2004). *The economics of industrial innovation*, routledge. London: Pinter.

Grawe, S. J., Chen, H. & Daugherty, P. J. (2009). The Relationship between Strategic Orientation, Service Innovation, and Performance. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 39(4): 282-300.

Güleş, K. H. ve Bülbül, H. (2004). *Yenilikçilik, işletmeler için stratejik rekabet aracı*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Henderson, I. L., Avis, M. & Tsui, W. K. T. (2018). Testing discontinuous innovations in the tourism industry: The case of scenic airship services. *Tourism Management*, (66), 167-179.

Higgins, M. J. (1995). Innovation: The core competence. *Planning Review*, 23(6), 32-36.

Hjalager, A. M. (2010). A review of Innovation Research in Tourism. *Tourism Management*, 31, 1-12.

Hult, G. T. M., Hurley, R. F. & Knight, G. A. (2004). Innovativeness: Its antecedents and impact on business performance. *Industrial Marketing Management*, 33(5), 429- 438.

İraz, R. (2005). Yaratıcılık ve yenilik bağlamında girişimcilik ve KOBİ'ler. Konya: Çizgi Yayınevi.

İraz, R. ve Altınışık, İ. (2016). Örgüt içi faktörlerin yenilik ve yaratıcılık performansına etkisi: Hizmet sektöründe bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 11, 114-132.

Jaskyte, K. (2004). Transformational leadership, organizational culture, and innovativeness in nonprofit organizations. *Nonprofit Management & Leadership*, 15(2), 153-168.

Johnson, R. B. & Christensen, L. B. (2004). Educational research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches. Boston, MA: Allyn and Bacon.

Kalay, F. ve Kızıldere, C. (2015). Türk işletmelerinin inovasyon performansını etkileyen faktörler üzerine bir araştırma. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(13), 36-63.

Kale, E. (2010). *Konaklama işletmelerinde örgüt içi faktörlerin yenilik ve yaratıcılık performansına etkileri* (Yayımlanmış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Kao, J. (1997). *Jamming: The art and discipline of corporate creativity*. Harper Business: New York.

Kapu, H. ve Baştürk, F. (2009). Yaratıcılık tekniklerinin işletme eğitimindeki yeri ve önemi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(16), 523-540.

Karasar, N. (2015). Bilimsel araştırma yöntemleri. (28.baskı). Ankara: Nobel.

Kılıç, M. ve Bilginoğlu, M. (2010). İhracatçı Türk firmalarında personel sağlama ve seçme yöntemleri ve inovasyon performansı ilişkisi: Orta Anadolu ihracatçı birlikleri örneği. *Sosyoekonomi Dergisi*, 13(13), 215-241.

Kohles, C. (2020). 7 statistics every app developer should know about augmented reality. <https://www.wikitudo.com/blog-7-stats-app-developer-augmented-reality/>, (11.05.2020).

Küçük, O. ve Kocaman, G. (2014). Müşteri yönlülük, inovasyon yönlülük ve işletme performans ilişkisi: Bir uygulama. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 29, 37-52.

Landau, D. (2018). The world's 9 most teched out hotels. <https://www.forbes.com/sites/colehaan/2018/12/17/the-worlds-9-most-teched-out-hotels/#956f2646fff6>, (15.02.2020).

Levitt, T. (2002). Creativity is not enough. *Harvard Business Review*, 80(8), 137-145.

Lussiana, M. (2016). Space suite a fascinating journey through the universe. <https://www.kamehagrandzuerich.com/en/en/1216-2/space-suite/>, (16.02.2020).

McMillan, J. H., & Schumacher, S. (2001). Research in education: A conceptual introduction (5th ed.). New York: Longman.

Muse, W. & Kegerreis, R. J. (1969). Technological innovation and marketing management: Implications for corporate policy. *Journal of Marketing*, 33(4), 3-9.

OECD Oslo Kılavuzu (2005). OECD. OSLO klavuzu (3. Baskı). İstanbul: OECD ve Eurostat Ortak Yayımı.

Orfila-Sintes, F., & Mattsson, J. (2009). Innovation behavior in the hotel industry. *Omega the International Journal of Management Science*, 37(2), 380-394.

Ottenbacher, M. & Gnoth, J. (2005). How to develop successful hospitality innovation. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 46(2), 205-222.

Özşahin, M., Cigirim, E. ve Gök, M. Ş. (2005). Rekabet edebilirlik ve firma performansı ilişkisi üzerine bir saha araştırması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 143-155.

Paksoy, H. M. ve Ersoy, N. (2016). Antalya'da faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde inovasyon ve işletme performansı arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(2), 413-433.

Perez, A. M., Villaverde, P.M. & Elche, D. (2015). The mediating effect of ambidextrous knowledge strategy between social capital and innovation of cultural tourism clusters firms. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28(7), 1484-1507.

Phillips, P. A. (1999). Performance measurement systems and hotels: A new conceptual framework. *Hospitality Management*, 18(2), 171-182.

Prajogo, I. D. & Ahmed, K. P. (2006). Relationships between innovation stimulus, innovation capacity and innovation performance. *R & D Management*, 36(5), 499-515.

Rajesh, M. (2017). Inside Japan's first robot-staffed hotel. <https://www.theguardian.com/travel/2015/aug/14/japan-henn-na-hotel-staffed-by-robots>, 15.02.2020).

Regnum Hotels, (2020). http://www.regnumhotels.com/d/regnum/media/General_Press_Release-Turkish.pdf, (17.02.2020).

Schumpeter, J. A. (2003). *Capitalism, socialism and democracy*. Routledge: London.

Schwartz, K. (2019). Everybody hates the key card. Will your phone replace it? <https://www.nytimes.com/2019/07/24/travel/hotel-security-mobile-keys.html>, (29.5.2020).

Śledzik, K. (2013). Schumpeter's view on innovation and entrepreneurship. *SSRN Electronic Journal*, 89-95.

Sundbo, J. & Gallouj, F. (1999), Innovation in services in seven european countries. *Synthesis Report for European Commission, DG XII, TSER-SIAS, 99,1.*

Tajeddini, K. (2011). The effects of innovativeness on effectiveness and efficiency. *Education Business and Society Contemporary Middle Eastern Issues 4(1)*, 6-18.

Tekin, Y. ve Durna, U. (2012). Otel işletmelerinde yenilik yönetimi uygulamaları alanya'da beş ve dört yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 4(3)*, 93-110.

Thomas, A. & Applegate, J. (2010). *Pay attention!: how to listen, respond, and profit from customer feedback*. New Jersey, Wiley & Sons.

Tidd, J. & Bessant, J. (2018). *Managing innovation: integrating technological, market and organizational change* (6th ed.). New Jersey, Wiley.

Tuclea, C. E. & Padurean, A. M. (2008). Competitiveness in the hospitality industry: Romanian style. <http://www.mnmk.ro/documents/2008/2008-13.pdf>

Viladimirov, Z. & Williams, A. (2018). Hotel innovations and performance-the mediating role of staff related innovations. *Tourism Management Perspectives, 28*, 166-178.

Warren, C., Becken S. & Coghlan, A. (2018). Sustainability-oriented service innovation: Fourteen-year longitudinal case study of a tourist accommodation provider. *Journal of Sustainable Tourism, 26(10)*, 1784-1803.

Yalçın, B. (2013). Yaratıcı ve yenilik odaklı kültürel stratejinin iş dünyası açısından önemi ve yaratıcı birey teorisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5(2)*, 11-24.

Yalçın, İ. (2016). *Küçük ve orta ölçekli işletmelerde yeniden yapılanma stratejileri*. İstanbul: Nobel Yayın.

Yuan, F. & Woodman, R. W. (2010). Innovative behavior in the workplace: The role of performance and image outcome expectations. *Academy of Management Journal, 53(2)*, 323-342.

**SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ BAKIMINDAN ATIK
YÖNETİMİ UYGULAMALARININ HANEHALKI TARAFINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ: EDİRNE ÖRNEĞİ¹**

*EVALUATION OF THE WASTE MANAGEMENT PRACTICES WITH REGARD
OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS BY HOUSEHOLD: EDİRNE CASE*

Özgür TEZEL^{*}, Selin KÜÇÜKKANCABAŞ^{}, Emel YILDIZ^{***}**

*Geliş Tarihi: 27.04.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 17.12.2020
(Accepted)*

ÖZ: İnsanoğlu tüketim odaklı yaşamı ile sadece diğer canlılar ve doğa için değil kendi neslinin devamı için de tehdit oluşturmaktadır. Bu bencil ve tüketime dayalı yaşam biçiminin terk edilerek doğal kaynakların korunmasını ve ihtiyaçların karşılanmasında devamlılık sağlayabilmeyi amaçlayan çalışmalar ile sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya konmuştur. 21. yüzyılda, tüm dünyada doğrusal ekonomi uygulamaları terk edilerek dögüsel ekonomi uygulamalarına geçilmektedir. Bu durum, ‘‘Al-Kullan-At’’ politikasının yerini ‘‘Al-Kullan- Yeniden Kullan’’ politikasına bırakması anlamına gelmektedir. Bu değişim, sürdürülebilir kalkınmada önemli bir yere sahip olan atık yönetimi konusu için de çok önemlidir. Bu çalışmanın amacı, bölge insanının atık yönetimi uygulamalarına dair davranışlarını ve değerlendirmelerini ortaya koymaktır. Bu araştırmada, bölgedeki hane halkının atık ayrıştırma, geri dönüşüm ve çevreci ürün amblemlerini önemseme davranışları, Edirne’de 2018 yılında faaliyetine başlayan EDİKAB (Edirne Katı Atık Birliği) tesisine dair değerlendirmeleri ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma, Atık Yönetimi, Geri Dönüşüm, EDİKAB, Edirne.

ABSTRACT: Human being poses a threat, with his consumption-oriented life style, not only for the other living creatures and nature but also for the continuity of his generation. The concept of sustainable development was suggested through the studies aiming at preserving the natural resources and ensuring continuous fulfillment of needs by giving up this selfish and consumption-oriented style of living. In the 21st century, the whole world has been shifting from linear economy practices to circular economy practices. This means the ‘‘Buy-Use-Throw Away’’ mentality is being replaced by ‘‘Buy-Use-Reuse’’. This shift is crucial for waste management, which is a subject having an important place in sustainable development. The aim of this study is to reveal the behaviors and evaluations of the people of the region regarding waste management practices. In this research, the behaviors of

¹ Bu çalışma Özgür Tezel’in ‘‘Sürdürülebilir Kalkınmada Atık Yönetimi ve İşletmelerde Yarattığı Dışsallıklar’’ isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

^{*} ozgurtezel22@icloud.com, ORCID: 0000-0003-2572-4980.

^{**} Dr., Trakya Üniversitesi, selink@trakya.edu.tr. ORCID: 0000-0003-0320-057X.

^{***} Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, emelyildiz@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6951-4195.

households in the region, waste sorting, recycling and caring about environmental product emblems and evaluations of EDİKAB (Edirne Solid Waste Association) facility, which started its activities in 2018, are presented.

Keywords: Sustainable Development, Waste Management, Recycling, EDİKAB, Edirne.

1. GİRİŞ

Sürdürülebilir kalkınmada önemli bir yere sahip olan atık yönetimi kavramı, atığı çöp olarak görmek yerine onu bir kaynak olarak görmeyi hedefler. Atığın oluşmadan önlenmesini, önlenemiyorsa azaltılması fikrinden yola çıkar. Eğer atık oluşuyorsa, oluşan atığın tekrar kullanılabilmesini ve/veya geri dönüşümünü önerir. Atığın nihai bertarafından önce ise enerji geri kazanımına yönelmeyi teşvik eder. Bu sayede hem atık miktarı oluşumu minimize edilmekte hem de insanlığın önemli ihtiyaçlarından olan enerji üretimine katkı sağlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, atık yönetimi uygulamaları ekolojik, ekonomik ve sosyal faydalar sağlamaktadır.

21. yüzyılda doğrusal ekonomiden dögüsel ekonomiye doğru bir geçiş gözlenmektedir. Şüphesiz bu geçiş, sürdürülebilir kalkınma ve atık yönetimi konuları ile yakından ilgilidir. Dünya genelinde, hammadde kullanımı ve atık oluşumu azaltılırken, geri dönüşüm ve atıktan enerji elde etme uygulamaları arttırılmıştır. Türkiye’de ise bu geçiş Avrupa Birliği ilişkilerinin hızlandığı 2000’li yılların başlarında görülmeye başlamıştır. Avrupa Birliği’nce desteklenen atık bertaraf tesislerinin Türkiye’nin farklı illerinde faaliyete başlaması olumlu sonuçlar vermiştir. Bu bertaraf ve enerji kazanım tesislerinin amacına uygun çalışmaları ve hanehalkınca benimsenmesi, sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından son derece önemlidir.

Sözü edilen Türkiye’deki atık yönetimi tesislerinden bir tanesi Edirne Merkez İlçe’de Edirne Belediyesi önderliğinde, ilçe belediyeler Havsa, Süloğlu ve Lalapaşa Belediyeleri ile 96 köyü temsilen Edirne İl Özel İdaresi’nin oluşturduğu EDİKAB (Edirne Katı Atık Birliği)’tir. Bu çalışmada da bölge halkının EDİKAB tesislerine dair düşünceleri ve faaliyetlerine dair görüşleri ve memnuniyetlerinin ortaya konacaktır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Etimolojik kökeni, Latince “tenere” kelimesine dayanan sürdürülebilirlik kavramı, “tutmak” anlamına gelmektedir. İngilizcede bu kavram “sustainability” olarak ifade edilmekle beraber “sustain” kelime kökü, “desteklemek, devam etmek” anlamı taşımaktadır (Little, Fowler, Coulson, Onions, 1964:2095).

Sürdürülebilir kalkınmaya dair çok sayıda kurum, ajans, konsey ve yazarın tanımı olsa da temelde yaygın olarak Bruntland Komisyonu’nun tanımı kabul edilmektedir: “*Şu an var olan insan gereksinimlerinin, gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılayabilme yeteneğini riske sokmadan karşılanmasıdır*”

(Birleşmiş Milletler Bruntland Komisyonu, 1987; Report of the World Commission on Environment and Development, 2014:10).

Literatüre bakıldığında sürdürülebilir kalkınma kavramının ortaya çıkışının 1962 yılında Rachel Carson'ın Silent Spring isimli kitabına dayandırıldığı görüşüne sıkça rastlanılmaktadır. Çalışmada, toplum refahının ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin birlikte oluşarak sağlanabileceğini ve bu faktörlerin birbirinden bağımsız olmadıklarını ifade etmektedir (Carson, 1962:15-68).

21. yüzyılda içerisinde yer aldığımız toplumun tüketim toplumu olduğunu söyleyebiliriz. Tüketim toplumlarında tüketicilerin tükettikleri ürünlerin gerçek anlamda ihtiyaç duydukları ürünler olup olmadıkları sorgulanmamaktadır. Söz konusu bireylerin ihtiyaç algıları çeşitli yollarla (Örn. Yazılı görsel basın ve sosyal medya) yönlendirilmektedir. İhtiyaç dışı tüketilen ürünler genel olarak saygınlık amaçlıdır ve kişinin kendisini inandırdığı sanal ihtiyaçlara yönelmesine sebep olmaktadır. Bu anlamda gereksiz tüketilen her ürün ya da hizmet, doğal kaynakların gereksiz olarak tüketilmesi anlamına gelmektedir (Aydm ve Tufan, 2018:398).

2012 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferans sonucunda "İstedığımız Gelecek" isimli sonuç belgesi kabul edilmiştir. Konferansın çok önemli üç amacı vardır. Bunlar;

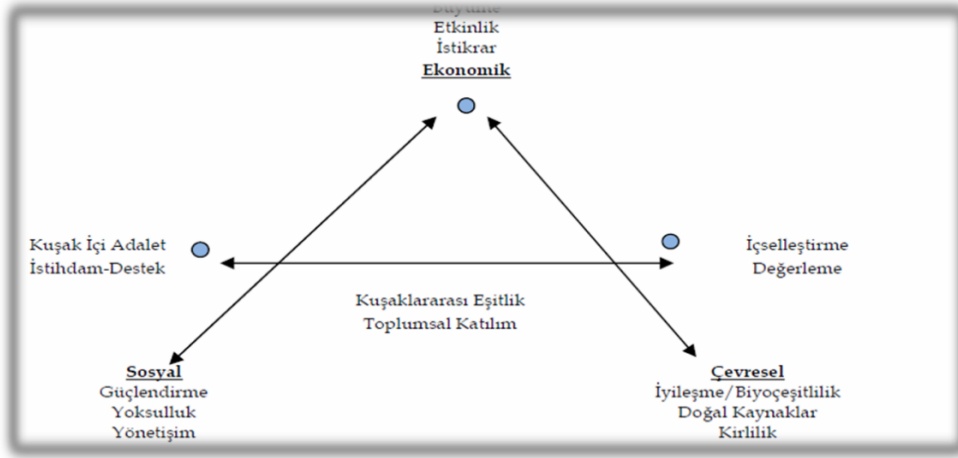
- 1992 yılında yapılan Rio Bildirisi ve daha sonrasındaki bölüm için ülkelerin durum değerlendirmesi yapmaları,

- Sürdürülebilir kalkınma konusunda siyasi kararlılığın oluşturulması,
- Gelecekte insanlığı tehdit edecek yeni problemlerin belirlenmesidir.

Rio +20 konferansı olarak da bilinen konferansta ele alınan iki önemli konu; sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun azaltılması için yeşil ekonomi ve küresel boyutta sürdürülebilir kalkınmanın kurumsal yapısının kuvvetlendirilmesidir (Topçuoğlu, 2012:13). 21. yüzyılda bulunduğumuz noktada çevre sorunlarının yalnızca bir ülkeyi, bir bölgeyi değil tüm Dünya'yı etkilemekte olduğu Dünya'nın her yerinde yaşayan insanların büyük bir çoğunluğunca bilinmektedir. Bu konudaki farkındalık ve yapılan faaliyetler her geçen gün artmaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınmanın üç boyutu vardır. Bunlar, çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlardır. Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu (WCED) da sürdürülebilir kalkınmayı, toplumun üç alt sistemi arasında, ekonomik, ekolojik ve sosyo-kültürel nitelikleri bakımından yaşanan bir etkileşim süreci olarak benimsemektedir. Munasinghe, 2001 yılında "Sustainomics" isimli bir çalışma yapmış ve sürdürülebilir kalkınmanın hayata geçirilebilmesi için zaruri olan bir plan ortaya koymuştur. Şekil 1' de yine Munasinghe tarafından 2001 yılındaki başka bir çalışmada ortaya atılan sürdürülebilir kalkınma üçgeni görülmektedir. Söz konusu üçgen, sürdürülebilir kalkınmanın temel elemanları ve bunlar arasındaki

etkileşimi göstermektedir. Üçgenin köşelerinde bulunan elemanlardan ekonomi, üretim ve tüketim imkânlarının artırılması ile refah seviyesinin artırılması öngörülmektedir. Çevre elemanı, doğanın bütünlüğünü ve esnekliğini korumaya yönelmektedir. Sosyal alan ise insan ilişkilerinin güçlenerek artırılması ve bununla birlikte bireysel ve grup hedeflerine ulaşılabilmesi ve yoksulluk sorununa dikkat çekmektedir (Munasinghe, 2009:34-35).

Şekil 1: Sürdürülebilir Kalkınma Üçgeni

Kaynak: Munasinghe, Mohan, Sustainable Development in Practice: Sustainability Methodology and Applications, New York: Cambridge University Press, 2009, s.34.

Sürdürülebilir Kalkınma Platformu'nun "Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi" yazısında da sürdürülebilir kalkınmanın 17 temel hedefi olduğu belirtilmiştir. Bu hedefler şunlardır:

- Yoksullukla mücadele,
- Açlığı sona erdirmek,
- Sağlıklı bireyler yetiştirmek,
- Nitelikli eğitim,
- Toplumdaki cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak,
- Temiz su ve sağlıklı koşullar sağlamak,
- Erişilebilir ve temiz enerji,
- İnsan onuruna yakışır iş ve iktisadi büyüme,
- Sanayi, yenilikçilik ve altyapı,
- Eşitsizliklerin giderilmesi,
- Sürdürülebilir şehirler ve yaşam alanları yaratmak,
- Sorumlu tüketim ve üretim,
- İklim eylemi,

- Sudaki yaşamı korumak,
- Karasal yaşamı korumak,
- Barış ve adaletin temini,
- Hedefler için ortak hareket etme

(<https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>, Erişim Tarihi: 12.08.2018). Bu hedeflere ulaşmada atık yönetiminin önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir.

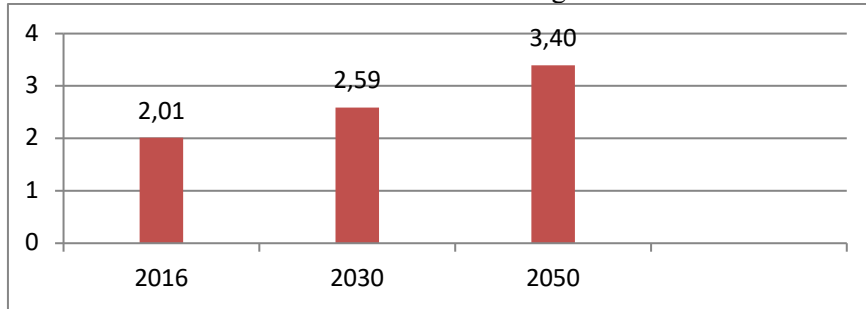
3. ATIK YÖNETİMİ

Atık yönetimi, atık oluşmasının önlenmesi, oluşurken azaltılması, tekrar kullanılması, ayrıştırılması, biriktirilmesi, toplanması, geçici olarak depolanması, taşınması, ara depolanması, geri dönüşümü, enerji geri kazanımı da dâhil geri kazanılması, bertarafı, bertaraf işlemlerinden sonra izlenmesi, kontrol ve denetimi faaliyetlerini ifade eden bir süreçtir (Atık Yönetimi Yönetmeliği (AYY), 2015: madde 4/k).

Tokgöz ve Sarmaşık (1982)'a göre, atık yönetimi sorunu en önemli çevre sorunlarından biridir. Atıklar, üretildikleri andan tüketilip atıldıkları ana kadar, çevre ve insanla direkt ya da dolaylı olarak etkileşim halindedir. Atıklar, çevre ve insan sağlığını barındırdıkları birçok zararlı ve bulaşıcı maddelerle doğrudan tehdit ettiği gibi atıklardan beslenen fare, böcek, sinek ve benzeri canlılar yoluyla da dolaylı olarak olumsuz anlamda etkilemektedir.

Dünya Bankası Kentsel Gelişmişlik Uzmanı Slipa Kaza, 2050 yılına gelindiğinde, Güney Asya'daki atık miktarının 2 katına; Sahra altı Afrika'sının atık miktarının ise 3 katına çıkacağını belirtmektedir. Bu yüzden, Sahra altı Afrika ve Güney Asya'ya dikkat edilmesi ve buradaki çalışmaların yoğunlaştırılması aksi halde hem çevre ve insan sağlığı hem de geçim kaynakları üzerinde olumsuz etkilenmeler söz konusu olacağı ifade edilmektedir (World Bank,2016:24).

Dünya genelinde 2016 yılında oluşan atık miktarı ile 2030 ve 2050 yıllarında oluşması beklenen tahmini atık miktarı Grafik1'de gösterilmektedir.

Grafik 1: Dünya Geneli Atık Oluşumu (Milyar Ton)

Kaynak: World Bank, *What a Waste 2.0, A Global Snapshot of Solid Waste Management to 2050*, 2016, s. 25.

Grafik 1 incelendiğinde, Dünya Bankası' nın 2016 yılını baz alarak yaptığı çalışma sonucunda 2030 yılında Dünya genelinde oluşması beklenen atık miktarının 580 milyon ton artarak 2 milyar 590 milyon tona; 2050 yılında ise 1 milyar 390 milyon ton artarak 3 milyar 400 milyon tona ulaşacağı ön görülmektedir. Bu açıdan atık yönetimi uygulamalarının öneminin her geçen gün arttığı anlaşılmaktadır.

Sürdürülebilir atık yönetimde dört aşamadan oluşan bir karar süreci mevcuttur. Bu süreç şöyledir:

- Atık oluşumundan kaçınma,
- Atık oluşumu kaçınılmazsa, atıkların geri dönüşümü,
- Geri dönüşüm söz konusu olmadığında, atıkların enerji üretimi için kullanılması,
- Bu aşamalardan sonra, atıkların bertarafı için en uygun çevresel seçeneğin uygulanmasıdır.

Bu sürecinin her adımında ciddi önem arz eden etmenler bulunmaktadır. Bu etmenler, eğitim, yeterli teknik donanım, net ve açık düzenlemeler, halkın aktif olarak katılımı ve maddi desteklerdir. Bu süreçte, yerel yönetimlerin, merkezi yönetimlerin, özel sektörün, sivil toplum kuruluşlarının ve toplumun her bireyinin yükümlülükleri mevcuttur (Palabıyık, 2001:118). Bu açıdan, yerel, bölgesel, ulusal ya da uluslararası, ekonomik, sosyal ve çevresel etkiler mevcut durum ile birlikte incelenmesi ve uygun bir planlama yapılması önemlidir. Atık yönetiminin her elemanını tek tek, verimlilik ve faaliyet açısından incelenmesini içeren entegre atık yönetimi, atık yönetimi konusunu bütünsel olarak ele almaktadır. Bu sistemlerde amaç ve hedefler açıkça tanımlanmaktadır. Temel amaç, sistemde oluşan atıkların ortadan kaldırılması faaliyeti sırasında gerek ekolojik gerekse de ekonomik alanda meydana gelecek olumsuz etkileri minimize etmektir (Bozkurt, 2012:14-17). Entegre atık yönetimi sistemini uygulayabilmek için hedeflerin önceden belirlenmiş olması ve planlamanın da etkin bir biçimde yapılmış olması gerekmektedir. Bütünleşik atık yönetimi için altı ana strateji uygulaması tavsiye edilmektedir. Bunlar, önleme, azaltma, tekrar kullanım, geri dönüşüm, enerji geri kazanımı ve bertaraf şeklinde sıralanmaktadır (Gündüzalp ve Güven, 2016:5).

Entegre atık yönetimi planlaması çerçevesinde Türkiye'de kurulan atık yönetimi tesislerinden birisi de Edirne'de Edirne Belediyesi ile birlikte ilçe belediyeler olan Havsa, Süloğlu ve Lalapaşa Belediyeleri'nin bir araya gelerek oluşturduğu EDİKAB' tır. Kurucu Belediyelere ilaveten daha sonra Birlik sınırları içindeki 96 köy adına Edirne İl Özel İdaresi de Birliğe üye olmuştur. 2018 yılında 10 milyon 100 bin TL'ye mal edilen tesis, tam kapasiteye ulaştığında günlük 6.400 konutun bir aylık elektriğini gereksinimini karşılayacak elektriği üretebilecektir. EDİKAB, tesis işletmesini 29 yıllığına Atlas Sanayi ve Ticaret Limited Şirket'i kiralamıştır. EDİKAB, atıklar için bertaraf ücreti ödememektedir. Bu yönü ile

Türkiye’de ilk ve tek tesistir. Birlik, yaptığı anlaşma ile atık toplama ve bertaraf işini yapan şirketin cirosundan %10 pay alacaktır. Daha önceki çöp depolama alanı ise Belediyenin imkânları ile yeşil alana dönüştürülmeye başlanmıştır.

4. YÖNTEM

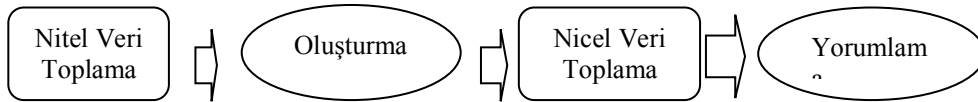
Bu araştırmada, Edirne İli Merkez İlçe’de yaşayan hane halkının atık yönetimi uygulamalarına dair davranış biçimlerini ve bölgedeki atık yönetimi uygulamalarına dair değerlendirmelerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma, görüşme (nitel) ve anket (nicel) yöntemlerinin birlikte kullanıldığı karma yöntem araştırma desenlerinden keşifsel sıralı desen kullanılarak yapılmıştır. Araştırma kapsamında önce hanehalkı ile görüşmeler yapılmış, elde edilen veriler ışığında oluşturulan kategoriler ile yine hanehalkının atık yönetimine dair memnuniyetini ölçme amacı ile anket çalışması yapılmıştır. Görüşme verilerinin analizleri MAXQDA 2018 programı, anket verilerinin analizleri ise SPSS 23 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veri analizleri, araştırmanın bulgular kısmındaki yorumlarda birleştirilmiştir.

Araştırmanın ana kütlesini Edirne İli Merkez İlçe yaşayan 180.324 kişi oluşturmaktadır (<https://www.nufusu.com/il/edirne-nufusu>, E.T.: 15.02.2019). Araştırma verileri, 28.12.2018- 15.02.2019 tarihleri arasında, bölgedeki hane halkı ile yapılan görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi ile toplamda 205 kişiden veri toplanmıştır. Araştırmaya başlamadan önce görüşme soruları 10 kişilik bir gruba sorularak pilot uygulama yapılmıştır. Bu pilot uygulama sonucunda bazı sorulardaki ifadeler düzeltilmiş ve bazı eklemeler yapılmıştır. Toplanan veriler MAXQDA 2018 programı kullanılarak içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu veriler SPSS 24 programları kullanılarak ulaşılan nicel verilerle desteklenmiştir.

Araştırmada tesisinin bilinirliği ile tesisin ülkeye, bölgeye ve bölgede faaliyet gösteren işletmelere etkileri hakkındaki görüşlerini ortaya koymak amacı ile katılımcılara bir dizi soru yöneltilmiştir. Bu sorular ve sorulara verilen cevaplar bulgular kısmında özetlenmiştir.

4.1. Araştırma Modeli

Araştırma, karma yöntem araştırma desenlerinden keşfedici sıralı desen kullanılarak yapılmıştır. Araştırmanın modeli, Şekil 2’de gösterilmektedir.

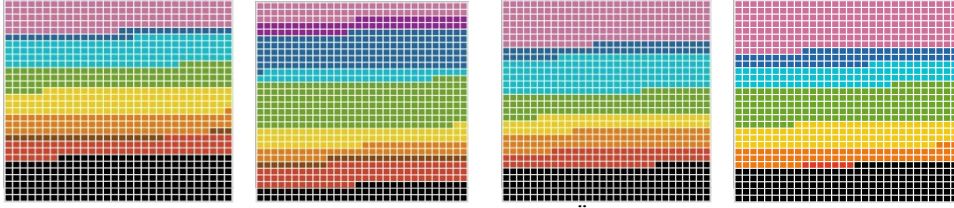

Şekil 2: Araştırma Modeli

Araştırmada önce nitel veriler toplanarak analiz edilmiş, daha sonra bu nitel verileri nicel veriler takip etmiştir. Araştırmanın önceliği nitel veriler ve analizlerdir. Nicel veriler ve analizler, nitel verileri desteklemek amacı ile kullanılmıştır. Veriler, araştırmanın bulgular kısmındaki yorumlarda birleştirilmiştir.

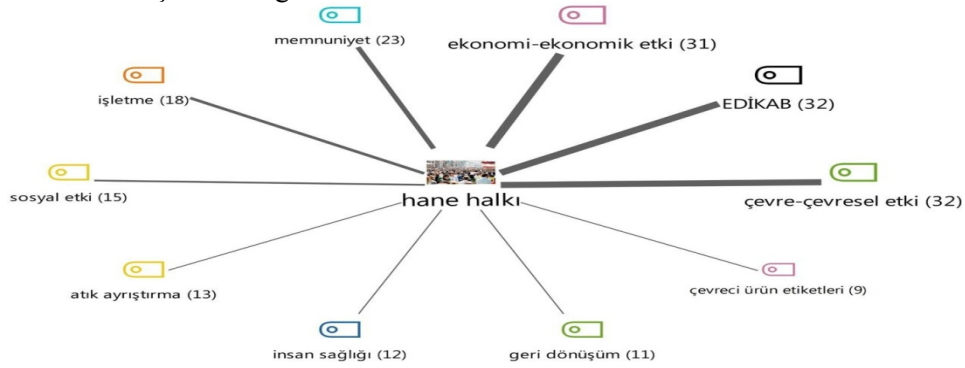
4.2. Bulgular

Araştırma kapsamında öncelikle araştırma verileri ham bir şekilde MAXQDA 2018 programına sokulmuş ve hanehalkının verdiği cevaplar doğrultusunda kodlamalar yapılmıştır. Kodlamalarda kullanılan kodlar ve renkleri şöyledir: Çevreci ürün etiketleri (lila), teknoloji (turuncu), EDİKAB (siyah), memnuniyetsizlik (mor), memnuniyet (açık mavi), etkin yönetim (kahverengi), insan sağlığı (koyu mavi), çevre-çevresel etki (yeşil), ekonomi-ekonomik etki(lila), sosyal etki (sarı), eğitim (kırmızı), atık ayrıştırma (turuncu), atık ayrıştırma sebebi (koyu mavi), atık ayrıştırmada ekipman yetersizliği (açık mavi), atık ayrıştırmada bilinç eksikliği (koyu mavi), işletme (turuncu), geri dönüşüm (yeşil), atık ayrıştırma (sarı). Şekil 3’te hanehalkı görüşmelerinden elde edilen belge portrelerinden örnek 4 tanesi yer almaktadır.

Şekil 3: Hanehalkı Görüşmeleri Belge Portresi Örnekleri.

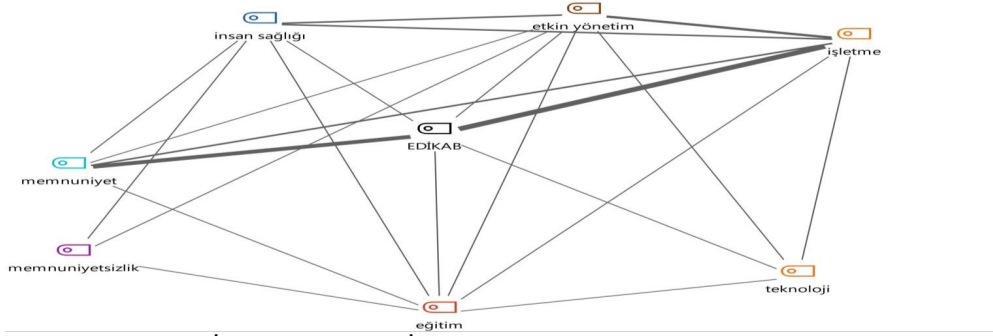
Hanehalkı ile yapılan görüşmelerde araştırmaya dair oluşturulan kodlar ile görüşme verileri arasındaki ilişkiler MAXQDA 2018 programı Tek Vaka Modeli ile hazırlanan Şekil 4’te gösterilmektedir.

Şekil 4: Hanehalkı Görüşmelerindeki Kod Dağılımı (Tek Vaka Modeli).

Şekil 3 ve Şekil 4 yapılan görüşmelerde katılımcıların belirlenen kodlardan bahsetme oranlarını göstermektedir. İlişkiyi gösteren çizgilerin kalınlığı ve kodların büyüklüğü ilişkinin derecesini göstermektedir. Buna göre, hanehalkı, EDİKAB'ın faaliyetlerinin bölge işletmelerine olan çevresel ve ekonomik etkilerinden duyduğu memnuniyetten sıklıkla bahsetmiş; sosyal etki, atık ayrıştırma, insan sağlığı, geri dönüşüm ve çevreci ürün amblemlerinden yer yer söz edilmiştir.

Atık yönetimi konusunda EDİKAB ile ilişkilendirilen konular ve frekansları da MAXQDA 2018 programı Kod Birlikte Oluşturma Modeli ile analiz edilerek Şekil 5'te verilmiştir. Şekil 5 incelendiğinde hanehalkının EDİKAB'ı, memnuniyet, insan sağlığı ve etkin yönetim kavramları ile bağdaştırdığı görülmektedir.

Şekil 5: EDİKAB'a Dair Kod İlişkileri (Kod Birlikte Oluşturma Modeli).

Araştırma kapsamında katılımcılara öncelikle keşifsel amaçlı olarak atıkları kaynağında ayrıştırıp ayrıştırmadıkları sorulmuştur. Hanehalkının %42,4'ü atıklarını kaynağında ayrıştırırken %57,6'sı atıklarını ayrıştırmadan uzaklaştırdıkları bulunmuştur. Ayrıca kadınların atık ayrıştırma davranışının (%47,2), erkeklere (%37,4) oranla daha fazla olduğu görülmüştür. Eğitim durumuna göre en yüksek atık ayrıştırma davranışı yüksek lisans mezunlarındadır (%55,6). Onları sırası ile doktora mezunları (%42,9), üniversite mezunları (%42,7), lise mezunları (%42,5) izlemektedir. İlköğretim mezunları ise, eğitim durumuna göre atık ayrıştırma davranışı sıralamasında son sıradadır (%32,0). Atık ayrıştırma davranışı en yüksek olan meslek grubu ise memurlardır (%36,8). Onları sırası ile işçiler (%35,6), emekliler (%13,8) ve öğrenciler (%11,5) takip etmektedir. Ev hanımları ise, mesleğe göre atık ayrıştırma sıralamasında son sırada yer almaktadırlar(%2,3).

Katılımcılara atık ayrıştırmama sebepleri sorulduğunda ise katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%67,8) *çevremde uygun konteynir yok* cevabını vermiştir. Bunu *uğraşmak istemiyorum* takip etmektedir (%28,8). Bir kısım (%3,4) katılımcı ise bu soruya *Faydalı görmüyorum* şeklinde cevap vermiştir. Hanehalkı ile yapılan görüşmelerden bu soruya yönelik ifadeler şu şekildedir:

“Çünkü evimin yakınlarında çöpleri ayrı ayrı atabileceğim cam, kâğıt gibi maddeler için ayrılmış konteynurlar mevcut değil. Eğer bunlar mevcut olsa ya da evimizden apartmanımızdan yağların kâğıtların cam şişelerin toplanması mümkün olsa bunu yaparım.”

“Hayır. O bilinç henüz tam olarak yerleşmedi. Ayrıştırılsa dahi amacına uygun olarak kullanacağını düşünmüyorum.”

Araştırma kapsamında benzer şekilde keşifsel amaçlı olarak katılımcılara geri dönüşüm yapıp yapmadıkları da sorulmuş ve hanehalkının %61,5’inin kendi adına bir geri dönüşüm uygulaması yapmadığı görülmüştür. Geri dönüşüm yapan katılımcıların %28,3’ü erkeklerden, 48,1’i ise kadınlardan oluşmaktadır. Hanehalkının eğitim ortalamasının geri dönüşüm yapma davranışına (Var/Yok) göre farklılık gösterip göstermediği de incelenmiş ve geri dönüşüm yapanların eğitim ortalamasının daha yüksek olduğu bulgulanmıştır görülmüştür ($t(203) = 4,443, p=0,00<0,05$).

Hanehalkının kendi adına yaptıkları geri dönüşüm çalışmaları üç grupta toplanmıştır. Bu geri dönüşüm uygulamalarının dağılımını ve sıklığını gösteren frekans tablosu aşağıdaki Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Hanehalkının Yaptığı Geri Dönüşüm Uygulamaları

Geri Dönüşüm Uygulamaları	Sıklık	%
Kâğıt, Cam, Şişe, Pil ve Atık Yağları Toplayıp Kurumlara Vermek	74	93,7
Ev dekorasyonu	4	5,1
Kullanılmayan İlaçları Sağlık Ocağına Vermek	1	1,3
Toplam	79	100,0

Tablo 1’e göre, görüşülen kişilerin en çok tercih ettiği geri dönüşüm uygulamasının %93,7 ile “kâğıt, cam, şişe, pil ve atık yağların ayrı toplanarak geri dönüşüme kazandıracak olan kurumlara vermek” olduğu görülmektedir.

Hanehalkı ile yapılan görüşmelerde birçok kişi atıklarını ayrı yarı toplayarak dolaylı yoldan geri dönüşüme katkıda bulunduğunu söylemiştir. Görüşmelerin birinde görüşülen kişi geri dönüşüm yapıp yapmadığına dair soruya:

“Doğrudan kendi adıma yapabildiğim bir geri dönüşüm uygulaması yok. Ancak, kâğıt, cam ve plastik atıklarımı ayrı toplayarak dolaylı olarak geri dönüşüme katkıda bulunuyorum.” şeklinde cevap vermiştir.

Araştırmanın sonraki kısmında katılımcılara alışverişlerinde çevreci ürün amblemlerini önemseyip önemsemedikleri sorulmuştur. Katılımcıların sadece %38,5’inin alışverişlerinde çevreci ürün amblemlerini önemsedikleri bulgulanmıştır. Amblemleri önemseyenlerin %46,4’ü erkeklerden, %50,5’i ise kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların eğitim durumlarına göre yapılan karşılaştırmalarda ise çevreci ürün amblemlerini en fazla önemseyenlerin doktora mezunları oldukları ortaya konulmuştur (%85,7). Onları sırası ile yüksek lisans (%83,3), üniversite (%60,0), lise (%47,5) mezunları takip etmektedir. Çevreci ürün amblemlerini en az önemseyen grubun ise ilköğretim mezunları olduğu

görülmüştür (%32,0).Katılımcıların çevreci ürün amblemlerini önemsememe sebepleri ise üç grupta toplanmıştır. Bu sebeplerin dağılımı ve sıklığı Tablo 2'deki frekans tablosunda gösterilmektedir.

Tablo 2: Çevreci Ürün Amblemlerinin Önemsememe Sebepleri

Sebepler	Sıklık	%
Fiyatı Pahalı	32	34,4
Dikkat Etmiyorum	35	37,6
Bilgim yok	26	28,0
Toplam	93	100,0

Tablo 2 incelendiğinde, en yüksek oranlı sebebin %37,6 ile “*dikkat etmiyorum*” olduğu görülmektedir. İkinci sırada %34,4 oranla “*fiyatı pahalı*” seçeneği yer alırken; “*bilgim yok*” seçeneği %28,0 oranla ile son sırada bulunmaktadır. Bu soruya verilen cevap örnekleri aşağıda yer almaktadır:

“Alışveriş yaparken hiç dikkat etmemiştim. Bu konu hakkında yeterli bilgiye sahip değilim.”

“Genel olarak bu amblemleri önemsemiyorum. Bazen dikkatimi çekiyor. Ancak, fiyatları çok yüksek olduğu için tercih edemiyorum. Alışveriş esnasında ihtiyacımı karşılayacak ürünleri mümkün olduğunca ekonomik olarak temin etmeye çalışıyorum.”

Araştırmanın temel amacı doğrultusunda katılımcılardan bölgedeki atık yönetimi uygulamalarına dair ayrı ayrı değerlendirme yapmaları istenmiştir. Hanehalkının bölgedeki atık yönetimi uygulamalarına dair yaptıkları puanlamaya dair frekans tablosu Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: Hanehalkının Atık Yönetimi Uygulamalarına Dair Değerlendirmesi

Uygulama	Ortalama	Puan	Sıklık	%
Atık Önleme	2,61	1-Çok kötü	32	15,6
		2-Kötü	53	25,9
		3-Orta	88	42,9
		4-İyi	26	12,7
		5-Çok İyi	6	2,9
		Toplam	205	100,0
Atık Azaltımı	2,69	1-Çok kötü	24	11,7
		2-Kötü	56	27,3
		3-Orta	91	44,4
		4-İyi	28	13,7
		5-Çok İyi	6	2,9
		Toplam	205	100,0
Atığın Tekrar Kullanımı	2,60	1-Çok kötü	31	15,1
		2-Kötü	59	28,8
		3-Orta	82	40,0
		4-İyi	27	13,2
		5-Çok İyi	6	2,9
		Toplam	205	100,0
Atığın Geri Dönüşüm	2,93	1-Çok kötü	25	12,2
		2-Kötü	19,5	19,5
		3-Orta	76	37,1
		4-İyi	52	25,4
		5-Çok İyi	12	5,9
		Toplam	205	100,0
Atıktan Enerji Geri Kazanımı	2,98	1-Çok kötü	29	14,1
		2-Kötü	43	21,0
		3-Orta	58	28,3
		4-İyi	53	25,9
		5-Çok İyi	22	10,7
		Toplam	205	100,0
Atığın Bertarafı	3,02	1-Çok kötü	26	12,7
		2-Kötü	41	20,0
		3-Orta	64	31,2
		4-İyi	51	24,9
		5-Çok İyi	23	11,2
		Toplam	205	100,0

Tablo 3'teki puan ortalamaları dikkate alındığında tüm uygulama puan ortalamalarının orta seviyede olduğu görülmektedir. Değerlendirmede EDİKAB'ın yürüttüğü faaliyetlerden en yüksek ortalamaya sahip uygulamanın atığın bertarafı (ortalama:3,02), olduğu görülmektedir. Ancak genel anlamda hanehalkının bölgedeki atık yönetiminden çok memnun olmadığı anlaşılmaktadır:

“Yeni kurulmuş olan tesis ile birlikte çalışmalar daha da iyi duruma gelecektir. Belediye ve il özel idare bu konuda daha iyi çalışmalılar. Çöpler zamanında alınıyor. Atık ayrıştırma konteynırları her yerde mevcut. Ancak şimdi bir de çöpün geri dönüşümü ve çöpte elektrik üretimi gibi önemli çalışma başladı ki bu bence çok ama çok önemli bir iş. Gelecekte kesinlikle tüm ilerde göreceğimizi tahmin ettiğim çağın gereği bir etkinlik.”

“Memnun değilim. Yeterli olduğunu düşünmüyorum. Bu konuda birçok çalışma yapılabilir ancak yapılmıyor. Çöp konteynırları sürekli taşıyor. Halkın bu konuda bilinçlenmesi için bir çalışma yok.” şeklinde cevap vermiştir.

Hane halkının atık yönetimi uygulamalarından memnun olmama sebepleri ise üç ana başlık altında toplanmıştır. Bu sebeplerin sıklığını gösteren frekans tablosu Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4:Atık Yönetimi Uygulamalarından Memnuniyetsizlik Sebepleri

Memnuniyetsizlik Sebebi	Sıklık	%
Çalışmalar Yetersiz	54	58,7
Eğitim ve Bilgilendirmeler Yetersiz	34	37,0
Uygulamalar Mahallelere Göre Değişiyor	4	4,3
Toplam	92	100,0

Katılımcıların atık yönetimi uygulamalarından memnun olmamalarının en önemli sebebi “çalışmaların yetersizliği”dir. Onu sırası ile “eğitim ve bilgilendirmelerin yetersizliği” ve “uygulamaların mahallelere göre değişmesi” takip etmektedir.

Araştırmada daha sonra her bir atık yönetimi uygulamalarından memnuniyetin cinsiyete ve eğitime göre değişip değişmediği incelenmiştir. Bölgedeki atık önleme faaliyetlerinden memnun olma durumunun cinsiyete göre değişip değişmediğine dair yapılan Bağımsız Örnek T Testi sonucunda atık önlemeden memnuniyetin cinsiyete göre değişmediği anlaşılmıştır ($p=0,658$). Bölgedeki atık önleme faaliyetlerinden memnuniyetin eğitime göre değişip değişmediğine dair yapılan Basit Regresyon Testi sonuçlarına göre ise eğitim durumunun atık önleme faaliyetinden memnuniyetin tahmin edilmesini sağladığı görülmektedir ($\beta=-0,158$, $t(205)=0,024$, $p < 0,05$). Yapılan analizden hareketle, eğitim durumu azaldıkça atık önleme uygulamalarından memnuniyeti artmaktadır.

Bölgedeki atık azaltma faaliyetlerinden memnun olma durumunun cinsiyete göre değişip değişmediğine dair yapılan Bağımsız Örnek T Testi sonucunda atık azaltmadan memnuniyetin cinsiyete göre değişmediği anlaşılmıştır ($p=0,780$). Bölgedeki atık azaltma faaliyetlerinden memnuniyetin eğitime göre değişip

değişmediğine dair yapılan Basit Regresyon Testi sonuçlarına göre, eğitim durumu değişkeninin atık azaltma faaliyetinden memnuniyetin tahmin edilmesini sağladığı görülmektedir ($\beta=-0,224$, $t(205)=0,001$, $p < 0,05$) ve eğitim durumu azaldıkça atık önleme uygulamalarından memnuniyet artmaktadır.

Bölgedeki atığın tekrar kullanımı faaliyetlerinden memnun olma durumunun cinsiyete göre değişip değişmediğine dair yapılan Bağımsız Örnek T Testi sonucunda atığın tekrar kullanımı faaliyetlerinden memnuniyetin cinsiyete göre değişmediği anlaşılmıştır ($p=0,822$). Bölgedeki atığın tekrar kullanımı faaliyetlerinden memnuniyetin eğitime göre değişip değişmediğine dair yapılan Basit Regresyon Testi sonuçlarına göre, eğitim durumu değişkeninin atığın tekrar kullanımı faaliyetinden memnuniyetin tahmin edilmesini sağladığı görülmektedir ($\beta=-0,201$, $t(205)=0,004$, $p < 0,05$) ve eğitim durumu azaldıkça atığın tekrar kullanımı faaliyetlerinden memnun olma artmaktadır.

Bölgedeki atığın geri dönüşümü faaliyetlerinden memnun olma durumunun cinsiyete göre değişip değişmediğine dair yapılan Bağımsız Örnek T Testi sonucunda atığın geri dönüşümü faaliyetlerinden memnuniyetin cinsiyete göre değişmediği anlaşılmıştır ($p=0,422$). Bölgedeki atığın geri dönüşümü faaliyetlerinden memnuniyetin eğitime göre değişip değişmediğine dair yapılan Basit Regresyon Testi sonuçlarına göre, eğitim durumu değişkeninin atığın geri dönüşümü faaliyetinden memnuniyetin tahmin edilmesini sağladığı görülmektedir ($\beta=-0,245$, $t(205)=0,000$, $p < 0,05$) ve eğitim durumu azaldıkça atığın geri dönüşümü faaliyetlerinden memnun olma artmaktadır.

Bölgedeki atıktan enerji geri kazanımı faaliyetlerinden memnun olma durumunun cinsiyete göre değişip değişmediğine dair yapılan Bağımsız Örnek T Testi sonucunda atıktan enerji geri kazanımı faaliyetlerinden memnuniyetin cinsiyete göre değişmediği anlaşılmıştır ($p=0,921$). Bölgede atıktan enerji geri kazanımı faaliyetlerinden duyulan memnuniyetin eğitim durumuna göre değişip değişmediğine dair yapılan Basit Regresyon Testi sonuçlarına göre, eğitim durumu değişkeninin atıktan enerji geri kazanımı faaliyetinden duyulan memnuniyetin tahmin edilmesini sağladığı görülmektedir ($\beta=-0,211$, $t(205)=0,002$, $p < 0,05$). Eğitim durumu azaldıkça atıktan enerji geri kazanımı faaliyetlerinden memnuniyet artmaktadır.

Bölgedeki atığın bertarafı faaliyetlerinden memnun olma durumunun cinsiyete göre değişip değişmediğine dair yapılan Independent Sample T Test sonucunda atığın bertarafı faaliyetlerinden memnuniyetin cinsiyete göre değişmediği anlaşılmıştır ($p=0,658$). Bölgedeki atıktan atığın bertarafı faaliyetlerinden memnuniyetin eğitime göre değişip değişmediğine dair yapılan Basit Regresyon Testi sonuçlarına göre, eğitim durumu değişkeninin atığın bertarafı faaliyetinden memnuniyetin tahmin edilmesini sağladığı görülmektedir

($\beta=-0,137$, $t(205)=0,050$, $p =0,05$) ve eğitim durumu azaldıkça atığın bertarafı faaliyetlerinden memnun olma artmaktadır.

Edirne’de 2018 yılında açılarak faaliyetine başlayan EDİKAB tesisinin bilinirliğine dair; frekans tablosu Tablo 5’te gösterilmektedir.

Tablo 5: Hanehalkı Tarafından EDİKAB’ın Bilinirliği

EDİKAB’ın Bilinirliği	Sıklık	%
Biliyorum	127	62,0
Bilmiyorum	78	38,0
Toplam	205	100,0

Tablo 5’e göre, hane halkından görüşülen 205 kişiden 127 kişi (%62) EDİKAB hakkında bilgi sahibiyken, 78 kişinin (%38) EDİKAB hakkında bilgisi yoktur.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Edirne bölgesinde hanehalkına dair yapılan araştırma neticesinde, var olan ve gelecekte var olacak atık yönetimi uygulamalarının ve atık yönetimi tesislerinin daha etkin bir şekilde yönetilmesine ışık tutması açısından aşağıda sıralanacak önerilerin dikkate alınması önem arz etmektedir.

Yetkilerce hizmet içi eğitim son derece iyi benimsenerek uygulansa da bölgede yaşayan kişiler için durum bundan farklıdır. Yetkililerce belirlenen uygulamalar ve çalışmalar aşağı yönlü eğitimlerle kişilere ve işletmelere anlatılmalı ve benimsendirilmelidir. Bunun yanında, atıkların kaynağında ayrıştırması ve geri dönüşüm konularında da bölgede yaşayanlara eğitimler verilerek bu konudaki farkındalık ve teşvikler artırılmalıdır. Atıklarını ayrıştırmak isteyen ancak etrafında buna uygun ekipman bulunmadığını söyleyen kişi sayısı azımsanmayacak ölçüdedir. Bazı kişiler, var olan ayrıştırma konteynirlerinin zamanında boşaltılmadığını ifade etmektedirler. Bu açıdan, ekipman ve personel yetersiz ise yeteri kadar temin edilmeli; yeterli ise bunları etkin kullanarak her yerde eşit olacak şekilde bulunması sağlanmalıdır. Atık yönetimi konusunda, yaptırımlar gözden geçirilmeli ve gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Ülkemizde çevre kanunu en ağır yaptırımlara sahip kanunlardan olmasına karşın uygulamalarda boşluklara izin vermektedir. Bu boşlukların önüne geçebilmek için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Hanehalkı ve işletmelerin çevreci ürün kullanmaları özendirilmelidir. Bunun için yetkililerce bu ürünlerin üretimi desteklenerek, şirketlerce de fiyatları makul düzeylere çekilmeli, çeşitli reklam ve tanıtımlar ile bu konudaki farkındalık artırılmalıdır. EDİKAB ve benzeri atık yönetimi tesisleri, bölgede yaşayan kişilere çeşitli etkinlikler ve sunumlarla tanıtılarak tesisin bölgedeki bilinirlik ve bölgede insanı ve işletmelerce sahiplenilme oranı artırılmalıdır. Atık yönetimi tesislerinin atıktan elektrik üretme ve geri dönüşüm faaliyetlerine dikkat çekilmelidir. Geri dönüşüm malzemeleri ile hane halkı ve işletmelerin dikkatini çekecek ürünler üretilmelidir. Örnek olarak, geri dönüşüm kâğıtlarından yapılacak defter ya da tesis

tanıtımı için hazırlanacak kitapçıklar öğrencilere, kamu kurumlarına veya AVM'lerde kişilere ve işletmelere dağıtılabılır; geri dönüşüm malzemelerinden şehirdeki amatör spor kulüplerine formalar üretilebilir. Bu uygulama 2016 Dünya Futbol Şampiyonası'nda tüm ülke takımları tarafından yapılmıştır (https://tr.eurosport.com/futbol/euro-2016/2016/turkiye-nin-euro-2016-formalari-bellioldu_sto5321418/story.shtml, E.T.: 24.06.2019).

Atık yönetimi tesislerinin etkin şekilde çalışabilmesi ilgili kurum ve kuruluşların iş birliğine bağlıdır. Özellikle Sıfır Atık projesi ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın bölgedeki Belediyelere ve İl Özel İdarelerine vereceği eğitim, ekipman ve personel desteği önem kazanmıştır. Etkin bir atık yönetimi için bu kurumların siyasi ve ideolojik bir amaç gözetmeden iş birliği içinde çalışması gereklidir. Aksi halde, yasal düzenlemeler ve projeler kâğıt üzerinde veya sunum metinlerinde kalacak ve maalesef uygulamaya yansımayacaktır. Atık yönetimi projeleri ve düzenli depolama tesislerinin hem bölge hem de ülke bazında, insan ve çevre sağlığı, sürdürülebilir bir gelecek; bölgede yaşayanlar için ekonomik ve sosyal bir kazanım imkânı olarak görülmesi gereklidir. Bu projelerin Türkiye'de Avrupa Ülkelerinden çok sonra inşa edilerek faaliyet göstermeye başladığı düşünülürse, bu gibi projelerin her ülke, her şehir için bir an evvel yapılması elzem projeler olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan, bu projelerin kimin tarafından yapıldığından çok ne zaman ve nasıl yapıldığı ve nasıl işlediği önemlidir. Türkiye'de de ülkenin tamamına yayılması gereken bu projelerin bağımsız, tarafsız bir biçimde ortaya konarak amacına uygun ve etkin olarak çalışması gereklidir. Yürütülen atık yönetimi projelerinin faaliyetleri şeffaf olarak bölgede yaşayan vatandaşlara açıklanmalıdır. Bu durum, tesislere olan güveni ve sahiplenme duygusunu arttıracaktır.

KAYNAKÇA

- Atık Yönetimi Yönetmeliği, T.C. Resmî Gazete, Sayı: 29314, 02 Nisan, 2015.
- Aydın, S., Tufan, F., "Sürdürülebilirlik ve Yeşil Kavramları Bağlamında Y Kuşağının Satın Alma Davranışları", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Yayınları*, Cilt 11, Sayı 2, Konya 2018.
- Bozkurt, Seçil., "Evsel Nitelikli Katı Atıkların Geri Dönüşüm Olasılıkları ve Bertaraf Yöntemlerinin Araştırılması", (Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çevre Mühendisliği A.B.D. Adana 2012).
- Carson, Rachel, *Sessiz Bahar*, (Çeviri: Güler, Çağatay), Palme Yayınları, Ankara 1962.
- Gündüzalp, A. A., Güven, S., "Atık, Çeşitleri, Atık Yönetimi, Geri Dönüşüm ve Tüketici: Çankaya Belediyesi ve Semt Tüketicileri Örneği", *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, ISSN, 1304-2823, Ankara 2016.

- <http://www.sadebiryasam.com/2017/01/sfr-atk-yasam.html>, (18.11.2018)
- <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>, (12.08.2018).
- https://tr.eurosport.com/futbol/euro-2016/2016/turkiye-nin-euro-2016-formalari-belli-oldu_sto5321418/story.shtml, (24.06.2019).
- <https://www.nufusu.com/il/edirne-nufusu>, (15.02.2019).
- Little, W., Fowler H. W., Coulson J., Onions C. T., *The Shorter Oxford English Dictionary* 3rd ed., Clerandon Press, 1964.
- Munasinghe, M., *Sustainable Development in Practice: Sustainomics Methodology and Applications*, Cambridge University Press, New York 2009.
- Palabıyık, Hamit, “Belediyelerde Kentsel Katı Atık Yönetimi: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği”, (Doktora Tezi, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2001).
- Topçuoğlu, Mehmet, “Sürdürülebilir Kalkınma İçin Enerji Göstergeleri Çerçevesinde Türkiye ve Seçilmiş Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Karşılaştırılması”, (Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012).
- Tokgöz, M.; Sarmaşık, N. M., “Çöp Sorunu ve Sağlık”, Çevre Sempozyumu, İzmir 1982.
- WCED, *Ortak Geleceğimiz Raporu (Brundtland Raporu)*, Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, World Commission on Environment and Development A/42/427, Geneva, Switzerland, 1987.
- World Bank, Kaza, S., Yao, L., Bhada-Tata, P., Van Woerden, F., *What A Waste 2.0*, Urban Development Series, A Global Snapshot of Solid Waste Management to 2050, World Bank Group 2016.

**ANTİ AYRIMCI PROGRAMLARIN OKUL ÖNCESİ SINIFLARDA
UYGULANMASININ AVANTAJ VE SINIRLILIKLARI**

*ADVANTAGE AND LIMITATIONS OF APPLICATION OF ANTI-BIAS
PROGRAMS IN PRE-SCHOOL CLASSES*

Uygar BAYRAKDAR*, Berrin AKMAN**

*Geliş Tarihi: 12.02.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi:02.11.2020
(Accepted)*

ÖZ: Bu çalışmada Anti Ayrımcı ve Çok Kültürlü eğitimin ne olduğu, alan yazında nasıl tanımlandığı, Anti Ayrımcı Programların ön koşullarının ne olduğu, hangi bileşenlerden oluştuğu, neleri hedeflediği ve hangi paydaşlardan yararlandığı yer almaktadır. Ayrıca Anti Ayrımcı Programlarda yer alan kişilerin ve uzmanların rol ve sorumluluklarının ne olduğu, bu programlar uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiği açıklanmıştır. Bunların yanı sıra “*Anti Ayrımcı Programların*” okulöncesi sınıflarda uygulanmasının yarattığı avantajlar ve sınırlılıkları alan yazında yer alan görüşlere göre derlenmiş ve yorumlanmıştır. “*Anti Ayrımcı Programların*” okulöncesi sınıflarda uygulanmasının yarattığı avantajların ortak yönü olarak eğitim ortamlarında kültürel ve bireysel farklılıkların temsilinin artıyor olması ve buna bağlı olarak eğitim öğretim sürecinde hem sosyal hem akademik çıktılarının olumlu etkilenmesi olarak görülebilir. “*Anti Ayrımcı Programların*” okulöncesi sınıflarda uygulanmasının yarattığı dezavantajların ise alan yazına göre daha çok içerik, materyal, süre ve bilinç eksikliği ekseninde yer aldığını söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Anti ayrımcı eğitim programları, ön yargı önleyici müfredat, çok kültürlü eğitim, erken çocukluk eğitimi, eğitimde fırsat eşitliği

ABSTRACT: This study includes what Anti-Bias and Multicultural Education is, how it is defined in the literature, what preconditions of Anti-Bias-Programs are, from which components they are formed, what they are aiming for and which stakeholders they are benefiting from. Also, what the roles and responsibilities of people and experts in Anti-Discriminatory Programs are, what should be considered when applying these programs are explained in this study. In addition to these, the advantages and limitations of the implementation of “*Anti-Bias-Programs*” in kindergartens have been compiled and interpreted according to the opinions in the literature. As a common feature of the advantages created by the implementation of “*Anti-Bias-Programs*” in kindergartens, it is seen that the representation of cultural and individual differences in education environments is increasing and accordingly both the social and academic outputs in the education and training process are positively affected. We can say that the disadvantages created by the

* Öğr. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, uygar.bayrakdar@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6310-6492.

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, bakman@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5668-4382.

implementation of "Anti-Bias Programs" in kindergartens are more in the axis of content, material, duration and lack of consciousness according to the literature.

Key Words: Anti-bias education programs, the curriculum preventing bias, multicultural education, early childhood education, equal opportunities in education

1. GİRİŞ

Kendi etrafında durmadan dönen dünyamızın bu yanıltıcı tekdüzeliği, insanoğlunun başlattığı küreselleşme süreci düşünüldüğünde oldukça masum bir farklılık gibi görünmekte. Oysaki küreselleşen dünya uç noktalarda fark yaratan insanların başarılı görüldüğü kısmen yanıltıcı bir düzen içermektedir. Tam olarak bu noktada farklılığın hangi nitelikte gerçekleştiği başlangıçta masum gibi görünen iyi-kötü, doğru-yanlış, başarılı-başarısız gibi ayrımlar yapmaya yarasada küreselleşme sürecinde her geçen gün daha çok belirginleşen kültürel, sosyo-ekonomik, fiziksel yeterliliğe dair farklılıklar beraberinde ayrımcılık sorununu doğurmuştur. Ayrımcılığın ortaya çıkmasında önyargı içeren tutumların hazırlayıcı bir rol üstlendiği güçlü bir gerçektir ve alan yazında önyargı terimi Paker (2012) tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır; “*Önyargılar, gündelik hayatımızda ve ilişkilerimizde olduğu gibi sosyo-politik dinamiklerde de sık sık karşımıza çıkan ve çeşitli ayrımcılıklara neden olabilen tutumlardır.*”

Aslında “*Ayrımcılık*” en çok adli süreçler dâhilinde hukuksal boyutta ya da toplumsal eşitliğin bozulduğu anlarda aklımıza gelen bir olgu olsa da (Göregenli, 2012) toplumsal yaşamın hemen hemen her alanında ve anında pek çok değişkenden kaynaklı “*ayrımcılık*” içeren davranışlara ya maruz kalırız ya da bu davranışları gözlemleriz belki de farkında olarak ya da olmayarak bu davranışları sergileriz.

Cinsiyet, vücut tipi, saç-göz-cilt rengi, boy ve kilo vb. şeklinde fiziksel özellik olarak sıralanabilecek özellikler insanın türüne has bir takım fiziksel değişkenler iken, mizaç, dil, kültür, dini inanç vb. olarak da sıralanabilen değişkenler ise insanın sosyal bir varlık olmasından kaynaklanan değişkenlerdir (Katz, 1981). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde (1950) cinsiyet, etnik köken, renk, dil, dini inanış, her hangi bir görüş, azınlık olma durumu, maddi güç, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı ötekileştirme içeren tutum ve davranış-lar ayrımcılık olarak kabul edilmiştir (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 2010). Bu nedenle çağdaş topluma ait modern hukuk sistemi insanlar arasında yer alan tüm fiziksel ve sosyo-kültürel çeşitliliğe rağmen insanların tümünü eşit olarak görmekte ve ayrımcılığı yasaklamaktadır. Modern toplum ve hukuk ayrımcılık yasağının kaynağını dolayısıyla eşitlik ilkesine dayandırmaktadır (Göregenli, 2012). Eşitlik ilkesine göre bireylerin tüm farklılıklarına rağmen temel insan hakları olarak sosyal hayat, sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri gibi alanlarda fırsat eşitliğine sahip olmaları gerekmektedir.

İçinde yaşadığımız modern zamanda küreselleşme pek çok alanda baş döndürücü bir hızla gerçekleşmektedir (Cırık, 2008). Ancak günümüzde artan işsizlik ve fakirlik, sosyal izolasyon ve adaletsizlik, iş gücü olarak çocuk istismarı gibi pek çok sosyal problemin de (Şişman, 2014) küresel bir boyut kazandığı somut bir gerçek. Bu durum yine de gelişimi göz ardı etmek veya kendimizi korumak adına kendimizi kapatmak anlamına gelmemelidir (Cırık, 2008). Bu nedenle tüm bu eşitsizlikler ve eşitsizliğin yarattığı ayrımcı durumları önlemek için en güçlü yöntem olarak “eğitim” olgusuna sığınmalıyız. Bilindiği üzere erken dönemde alınan eğitim bireyin ileriki hayatında belirleyici rol üstlenmektedir. Bu nedenle ayrımcılığı önlemede en güçlü yöntem olan eğitimin içeriğinin de anti ayrımcı bakış açısı ile düzenlenmesi ve bu amaca hizmet edecek programların özellikle okul öncesi dönemden başlayarak uygulamaya konması gerekmektedir. Bu aşamada cevaplanması gereken soru “*Anti ayrımcı eğitim nedir ve nasıl olmalıdır?*” sorusu olmaktadır.

2. ANTİ AYRIMCI EĞİTİM YAKLAŞIMI

Eğitim sürecinde bu sürecin ana öznesi olan insanoğlunun bazı negatif yönlerinin göz ardı edilmemesi doğru bir yaklaşım olacaktır. Çünkü insanoğlu negatif bir tutum olarak daha ziyade benmerkezci davranma eğilimi içerisindedir. Bu eğilim insanların kendi cinslerine bazı durumlarda olması gereken değer ve önemi vermeme sorununu doğurmaktadır (Zeytinoğlu, 2010). Ancak bu demek değildir ki insanın doğasından kaynaklı gibi görünen bu eğilimin değişmeyeceğini düşünerek üzerine gidilmesin. Tam olarak bu noktada ihtiyacımız olan bizi araştırmaya, irdelemeye, eleştiri yapmaya ve sosyal bir takım sorumlulukları üstlenmeye yönlendiren bir eğitim sistemidir (Güven, 2005). Eğitim bir sistem olarak kişilerin ait oldukları toplum içerisinde üretken bir birey olmaları ayrıca toplumun diğer fertleri ile uyumlu bir hayat sürebilmeleri için kişilerin ait oldukları kültürel yapıyı anlamalarını sağlamalıdır (Cırık, 2008). Post modern dünyanın eğitim anlayışında yer alan en önemli amaç farklı durumlara uyum gösterebilen, makul, esnek ve açık düşünce geliştirebilen bireyler oluşturmaktır. Çünkü daha önce bahsetmiş olduğumuz pek çok nedene dayalı olarak geliştirdiğimiz kalıp yargılar, varsayımlar, genellemeler ve ön yargılar çevremizi ve dünyamızı nasıl anlamlandırdığımızı daha da önemlisi davranışlarımızı şekillendirmektedir (Seferoğlu ve Akbıyık, 2006). İnsanoğlunun bu eğiliminin yol açtığı engelleri önlemek ve yapıcı duygu ve davranışlara evriltmek için ihtiyacımız olan farklılıkları zenginlik gören, kapsayıcı, ayrıştıran değil birleştiren, bireysel farklılıklara önem veren, ön yargısızlığı sağlayan ama ön yargı ve ayrımcılık içeren davranış ve tutumlar ile de mücadele eden ve bu amaçları gerçekleştirirken erken müdahale anlayışını da amaç edinen programlardır. Çünkü ayrımcılık içeren tutum ve davranışları sergilememe insan hakları temelinde hayat bulan bir kavramdır (Zeytinoğlu, 2010).

Önyargısız tutum ve davranışlar bunu sağlayan bakış açısı ve anlayışın sonucu olması nedeni ile sahip olunan bu bakış açısı farklılıkların konu edildiği ayrımcılık ile baş etmede yegâne ışık kaynağı olmaktadır. Ayrıca bu farkındalık, farklılığı ve çeşitliği bir öğrenme fırsatı olarak görmeyi de temin eder (LeeKeenan, ve Nimmo, 2016). Çıkış noktası içerisinde cinsiyet, etnisite, sosyal ekonomik statü, yetersizliğe sahip olma gibi durumların vurgulanmasını doğru bulmayan eleştirel eğitim teorisi ve sosyal biliş teorisine dayandıran “*Anti Ayrımcı Eğitim Programı*” çocuğu merkeze alması ve çocuğun toplumsal sorunlara duyarlı bir birey olmasını hedeflemesi bunları yaparken araştırmaya dayalı eleştirel bir yol benimsemesi ve çok kültürlülüğü desteklemesi açısından yukarıda bahsi geçen beklentileri karşılamaya en çok yaklaşan programdır (Güven, 2005).

Anti ayrımcı eğitim programları alan yazında, çocukların kimliklerini geliştirdikleri, çeşitlilik-farklılık ve önyargı konusundaki sorularını, gözlemlerini ve fikirlerini yansıtabildikleri, çoğunluk ve azınlık arasında yer alan güç ilişkilerini araştırmayı ve yok etmeyi “*izimler (-ism)*” ile mücadele etmeyi içeren bir eğitim şekli dahası bir aktivist yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Derman-Sparks, 1989; Janmohamed, 2005; Derman-Sparks ve Edwards, 2010). Tanımlardan anlaşılacağı üzere anti ayrımcı çok kültürlü eğitimin bileşenleri insan hakları, kültürel çeşitlilik, eğitimde fırsat eşitliği, çeşitliliği anlama ve yansıtma olarak karşımıza çıkmaktadır (Cırık, 2008). Alan yazında eğitimde fırsat eşitliği, tüm çocukların en üst düzeyde potansiyellerini geliştirmeleri için eşit fırsatlara erişebilmesi anlamına gelir (Bennet, 1986). Eğitimde eşitliği sağlamayı amaçlayan anti ayrımcı programlar, hem çocuklar hem de yetişkinler tarafından eleştirel düşünme ve problem çözmeyi gerektirir (Derman-Sparks, 1989). Dolayısıyla bu programlarda yer alan çocukların çeşitliliği kasıtlı olarak dayatması yerine çeşitliliği uyum ile yaşayarak toplumun çeşitliliğini yansıtmayı önemlidir (Patnaik, 2003).

Çok kültürlülük içerisinde anti ayrımcılığı hedefleyen eğitim oluşumu ilk kez 1950’li yıllarda ortaya çıkmıştır. Ancak anti ayrımcı eğitim felsefesinin yaygınlık göstermesi ve gelişmesi 1970’li yıllara kadar istenilen düzeyde olmamıştır. Anti ayrımcı eğitim yaklaşımının bir eğitim programı haline getirilmesi ise 1989 yılında “*Derman-Sparks ve ABC Task Force*” sayesinde gerçekleşmiştir (Güven, 2005). Anti ayrımcı-çok kültürlü eğitimin savunucuları, tüm ırksal / etnik gruplar arasındaki çatışmayı hafifletebilme potansiyeline umut beslemekte (Patnaik, 2003) ve aynı zamanda, farklı kültürlerin saygı ve beğenisine ve ırk, etnisite, din vb. diğer farklılıklara ilişkin doğru bilgi, tutum ve becerilerin öğrenilmesine atıfta bulunmaktadır (Abdullah, 2009).

Çoğu büyük toplum, çoğunlukla alt kültürlere veya bir grup parçası olan daha büyük bir kültürden ayrılan farklı davranış ve inançlara sahip gruplara sahiptir. Alt kültür, üyelerinin yaşı, ırkları, etnik kökenleri veya sınıfları nedeniyle farklı olabilir. Bir alt kültürü belirgin olarak nitelendiren nitelikler estetik, dini,

mesleki, politik, cinsel veya bu faktörlerin bir birleşimi olabilir (Janmohamed, 2005). Bu nedenle dünya çapında erken çocukluk eğitiminin en temel amaçlarından bir tanesi kültürler arası farkındalık yaratarak (Bell, Jean-Sigur ve Kim, 2015) ayrımcılık içeren davranış ve tutumların ortaya çıkmasını önlemektir. Bu bakış açısına göre erken çocukluk eğitimi bir anti ayrımcı program olarak değerlendirilebilir.

Bir anti ayrımcı müfredat programının grubun özelliklerine göre uyarlanması ve uygulanması bir süreçtir ve bu süreçte öğretmenlerin müfredatı çocukların değişen ihtiyaçlarına ve farklılıklarına göre uyarlamaları, ebeveynler ile önem arz eden konularda iş birliği içinde olmaları ve anti ayrımcı konulara ilişkin öğretmenlerin kendi bilinçlerini geliştirmelerini gerektirmektedir (Lin, Lake ve Rice, 2008). Ancak şu unutulmamalıdır ki farklılıkları saygı ile karşılayabilme ve çeşitliliği anlama çocukluk çağının erken zamanlarında edinilmesi gereken sosyal gelişim alanına ait bir gelişimsel görevdir. Bu nedenle erken dönemde verilmeye başlanacak etkin bir farklılıklara saygı eğitimi anti ayrımcılığı benimsemiş, çeşitliliği zenginlik olarak algılayabilen bireylerin yetiştirilmesini muhtemel kılabilir (Ekmişoğlu, 2007).

2.1. Anti Ayrımcı Okulöncesi Eğitim Programları

Egemen kültür merkezli erken çocukluk programlarında öğretmenler, alt kültür gruplarından gelen çocukların düzeylerini değerlendirmek için hâkim grup kültürüne dayanan kıstasları kullandıklarında pek çok çocuğun gerçek kabiliyet ve gelişim düzeylerini görmede başarılı olamazlar. Bu durum aynı zamanda egemen kültür grubundan gelen çocukların daha başarılı, alt grup kültüründen gelen çocukların ise daha dezavantajlı olmasına sebep olur (Derman-Sparks, LeeKeenan ve Nimmo, 2014). Kuşkusuz bütün çocuklar bu durumdan zarar görür. Örneğin beyaz veya erkek oldukları için üstün olmaya inanmayı öğrenmek büyüyen ve gelişen çocuklar için gerçekliği bozan bir etki yaratır. Oysaki küçük çocuklar önyargısız kimlik, tutumlar ve davranışları oldukça başarılı bir şekilde gelişimleri ile doğru orantılı olarak edinebilirler (Derman-Sparks, 1989).

Çocukların beşeri farklılıklara karşı farkındalık seviyeleri, gelişim seviyeleri ile doğru orantılıdır (Derman-Sparks, 1989; Kieff ve Wellhousen, 2000) ve bir çocuğun sosyal bir grubu tanımlayabilmesi için gruplar arasında belli ipuçlarına dayanarak ayırım yapabilmesi gerekir. Ayrıca yapılan araştırmalar üç ya da dört yaşlarında birçok çocuğun cilt rengine ve diğer ırk ipuçlarına farklı tepkiler verdiğini göstermektedir (Katz, 1981). Anaokuluna devam eden çocuklar, hem benzerliği hem de farklılığı yansıtan kavramlar hakkında temel bir anlayış geliştirdikçe, bu bilgiyi, insanların birbirlerinden farklı yönlerini belirlemek için de kullanırlar (Kieff ve Wellhousen, 2000), ayrıca insanlar arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri gözlemleyerekde bu farklılıklar ve benzerlikler hakkında sözlü ve sözsüz mesajları bir anlamda özümseyerek öğrenirler (Derman-Sparks, 1989). Okul

çağına geldikçe, çocuklar detaylar ve ayrıntılar konusunda artan bir bilince sahip olurlar ve bilişsel olarak etnik köken ve cinsiyet gibi faktörlerin değişmez olduğunu anlamaya başlarlar (Kieff ve Wellhousen, 2000).

Vygotsky'e göre çocuğun bilişsel gelişiminde eğitimin yeri çok büyüktür ve eğitim çocuğa onun bilişsellğine hizmet eden kültürel bilişsel araçlar sağlar (Arievitch ve Stetsenko, 2000). Bu nedenle öğretmenler, çocukların farklılık ve çeşitlilik ile ilgili sorularını cevaplamaya ve çocukların bu konuda ki gözlemleriyle ilgili konuşmalarına açık olmakla birlikte çocuklarda gözlemledikleri önyargı içeren davranış ve tutumlara hafifçe meydan okumaya da hazır olmalıdır (Kieff ve Wellhousen, 2000). Ayrıca çok kültürlülüğü, farklılığı ve çeşitliliği müfredat içerisinde ayrı bir konu gibi işlemek yerine, sürdürülen programın ana felsefesi haline getirmek en doğrusudur (Cırık, 2008)

Stratejik bir değişim süreci başlatılmak için “*Anti Ayrımcı Erken Çocukluk Programı*”, insanların, ilişkilerin, kaynakların, engellerin, olanakların ve güç dinamiklerinin karmaşık bir sistemi olarak yapılandırılmıştır. Bu nedenle programın nerede durduğunu ve bu anti ayrımcı programın uygulanma sürecinde neye dikkat etmeniz gerektiğini bilmemiz gerekir (Derman-Sparks, Nimmo ve LeeKeenan, 2015). Özellikle “*Temel Özgürlük Anlayışı ve Uygulaması*” anti ayrımcı eğitimin temel yapı taşlarından biridir. Bu nedenle programın hedeflerinden bazıları her çocuğa kendine güvenen bir öz kimlik oluşturmak, çeşitlilik ile rahat ve empatik bir etkileşim geliştirebilme becerisi kazandırmak, haksızlık ve adaletsizlik ile mücadele etme becerilerini geliştirmek şeklinde sıralanabilir (Derman-Sparks, 1989). Anti ayrımcı ve ön yargı önleyici, eşitlik temelli çok kültürlü eğitim öğretmenlere, ebeveynlere, ailelere ve topluma dahası çocuklara farklılığa saygı duymayı öğretmekte etkilidir. Bu saygıya sahip toplum ve çocukların anti ayrımcı davranış ve tutumları ayrımcılığa maruz kalan kişilerin üzerlerinde hissettikleri ağır baskının azalmasında önemli rol oynar (Pacino, 2008). Bu nedenle anti ayrımcı eğitim programları pek çok gelişmiş ülkede (Kanada, Avustralya, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri vb.) okul öncesi eğitim programıyla bütünleştirilmiş uygulanmaktadır (Güven, 2005).

Günümüzde farklılıklara saygılı ve kabul edici olma anlayışı geçmişe nazaran oldukça önem kazanmıştır. Bir anlamda toplumsal barış ve uzlaşımın sağlanması erken çocukluk döneminde bu anlayışın sağlanmasına bağlıdır. Dolayısıyla bu anti ayrımcı ve çok kültürlü tutumun eğitim programlarına dâhil edilmesi eşitsizliğe karşı koyan, farkındalığı ve anlayışı yüksek, sorumluluk alabilen bireylerin yetişmesinin önünü açacaktır (Güven 2005).

Öğretmenler anti ayrımcı müfredatları kendi programlarına dâhil etmeye başladıklarında dört aşamadan geçerler. Bu aşamalar Hohensee ve Derman-Sparks'a (1992) göre şöyledir;

- Paydaşlar (aile, okul, çocuklar vb.) ile iş birliği kurarak, sınıf içi gözlemler yaparak, fırsat öğretimini sunarak, sınıfın fiziki özelliklerini ve eğitim materyallerin de yer alan çeşitliliği sorgulayarak iklim oluşturma

- Fırsat öğretiminde diğer öğretmenlerin görüşlerine başvurarak, sınıf içi gözlemler yaparak, sınıfa uzman veya vb. birilerini davet ederek, ebeveyn katılımını sağlayarak, veli toplantıları düzenleyerek, bültenler hazırlayarak, sistematik olmayan uyarılama yapma

- Hangi farklılık ve konu alanlarında çalışmak gerektiğini belirleyerek, bu anlamda çocukların gelişimsel ihtiyaçlarına göre hedefler oluşturarak, ilgili hedeflerin müfredata uyarlamasını yaparak ve ebeveyn katılımını sürdürerek sistematik uyarılama yapma

- Ortaya çıkan yeni soru ve ihtiyaçlara istinaden yeni etkinlikler planlayarak çocukların öğrenmesini desteklemek ve devamlı kılmak, anti ayrımcı programı sınıfın rutini haline getirmek, aile katılımını destekleyerek ve ailelerle iş birliği kurarak, bütünleştirmeyi sürdürmek.

Anti ayrımcı çok kültürlü bir erken çocukluk eğitimi programının uygulanması sürecinde kullanılan materyaller de oldukça önemli yer tutmaktadır. Hall (1999) anti ayrımcı bir sınıfta yer alması gereken eğitim materyallerini şöyle açıklamıştır (akt. Ekmişoğlu, 2007);

- Kimlikli bebekler,
- Farklı kültürlere ait mutfak eşyaları, menüler ve yiyecekler,
- Farklı kültürlere ait yöresel eşyalar, bebek eşyaları ve elbiseleri,
- Farklı ülke ve insanlarına ait fotoğraflar-posterler, sanat türleri, oyuncaklar, müzik aletleri, şarkılar, oyunlar ve kuklalar vb.

2.2. Anti Ayrımcı Okulöncesi Eğitim Programlarının Hedefleri

“*Anti Ayrımcı Okulöncesi Eğitim Programları*” sosyal sorumluluk farkındalığını geliştirmeyi ve bunu sağlarken edilgen değil aktif bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Etkileşimcilik programın diğer felsefi dayanaklarından biridir ve özellikle çocuk ve topluma ait yapılar arasında yer alan etkileşim oldukça önemlidir (Güven, 2005). Çocuklarda bilgi alt yapısı güçlü, özgüveni yüksek bir kimlik oluşturmak, çocukların farklılıkları olan bireylerle rahat, empatik bir etkileşim kurmalarını sağlamak, çocuklarda önyargılara ilişkin eleştirel düşünebilmeyi sağlamak ve çocuklara kendisine ya da bir başkasına ilişkin önyargılara, ayrımcılıklara karşı mücadele edebilme kabiliyeti kazandırmak, ayrımcılığa karşı başkaları ile birlikte mücadele etmek (Hohensee, Bisson, Derman-Sparks, 1992; DermanSparks ve Edwards, 2010) diğer temel hedefler arasındadır. Bu hedef kümeleri, etnik ve kültürel okur-yazarlık, kişisel gelişim, tutum ve değerlerin açıklanması, çok kültürlü sosyal yeterlilik, temel becerilerin yeterliliği, eğitim eşitliği (Gay, 1994) çıktılarını beraberinde getirmektedir.

Ön yargısızlığı gerçekleştirme ve çok kültürlülüğe karşı olumlu tutumlar ve davranışlar geliştirmek için yetkin olmaya dayanan (Tarman ve Tarman, 2011) Anti Ayrımcı Okulöncesi Eğitim Programlarının hedeflerine ulaşması için uygulama sürecinde dikkat edilmesi gereken bazı noktalar mevcuttur. Bu noktalar alan yazında şu şekilde sıralanmıştır (Corso, Santos ve Roof, 2002);

- Kültürel çeşitliliği yansıtan eğitsel materyaller kullanmak (grafikler, illüstrasyonlar, fotoğraflar vb.)
- Materyalleri gereken durumlarda yeniden uyarlamak ve düzenlemek
- Materyalleri farklı formatlarda sunmayı denemek (yazılı, sesli, görsel)
- Programda yer alan terimleri açıklayan bir sözlük kullanmak
- Vaka incelemelerinden yararlanmak
- Programda yer alan personeli eğitmek için programlar düzenlemek
- Programın uygulandığı kültüre daha iyi uyarlanabilmesi için yerel uyarlama yapabilecek bir ekip oluşturmak
- Anadili farklı eğitim dilinden farklı olanlar için tercümanlar vasıtasıyla materyali ve içeriği uygun dile çevirmek
- İki dilli ve iki kültürlü profesyonellerin kullanımı yoluyla materyali başka bir dilde sunmak

2.3. Anti Ayrımcı Okulöncesi Eğitim Programlarında Eğitimcilerin Görevleri

Erken çocukluk eğitiminde bir eğitimcinin rolü, küçük çocuklara duygusal açıdan destekleyici bir ortam yaratma sorumluluğu ile şekillenmektedir. Çoğu zaman, erken çocukluk eğitimcileri, çocuklarla tartışmalar gerçekleştirme veya uygun davranışı modelleme yoluyla çocuklara ahlak ve değerler konusunda bir temel kazandıran ebeveynlik misali rol üstlenirler. Erken çocukluk eğitimcileri, küçük çocukların gelişiminde etkili bir rol oynama kapasitesine sahiptir. Erken çocukluk eğitimcileri, çocuklarla ilişkiler kurma sürecinde, bir çocuğun gelişimini destekleme ve etkileşime girme yeteneklerine bağlı olarak çocuğun kendine olan güveni artırabilir veya azaltabilir. Bir eğitimcinin rolü çocukların güvende olmasını ve temel ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamayı gerektirdiği için karmaşık sorumlulukları içerir. Ayrıca eğitimciler çocuklara teşvik edici ve duygusal olarak besleyici bir ortam sağlamaktan sorumludurlar (Janmohamed, 2005). Bu nedenle öğretmen eğitimi çok kültürlü eğitim yaklaşımının önemle üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir. Çok kültürlü toplumlarda öğretmenin çok kültürlülüğe cevap verebilecek niteliklere sahip olması gerekmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde kültürel çeşitlilik ile ilgili farkındalık, bilgi ve beceriler bir eğitimcide bulunması öncelikli özellikler olarak görülmektedir (Polat ve Kılıç, 2013). Bu bağlamda ilgili özellikler olarak, öğretmenlerin sınıflarında anti ayrımcı resimli kitaplara yer vermesi, daha kolay konular ile tartışma fırsatı yaratarak çocukların eleştirel düşünmesi için fırsatlar oluşturması, tartışmalı bir durum

oluştığında konuyu kapatmak yerine rahat bir vücut dili kullanarak sorular ile konunun üzerine gitmesi vb. şeklinde söylenebilir (<https://lesley.edu/article/teaching-young-children-to-understand-and-accept-differences>).

Bilindiği üzere çocuklar sınıflarımıza gelmeden daha pek çok önyargı ve yanlışlıklar geliştirmeye başlarlar (Barta ve Winn, 1996). Bu nedenle okul öncesi öğretmenleri çok kültürlü anti ayrımcı eğitim programlarında oldukça önemli rol ve sorumluluklara sahiptirler (Phoon, Abdullah ve Abdullah, 2013). Önyargı önleyici lider olarak erken çocukluk eğitimcisinin, sınıfında karşılaşacağı ayrımcı ve ön yargı içeren davranış ve tutumların yaratacağı karmaşıklıkla uğraşmaya istekli olması ayrıca bir gerekliliktir (Derman-Sparks, Nimmo ve LeeKeenan, 2015). Örneğin göçmen çocuklara kültürlenme sürecinde çocuklara ve ailelerine yardım etmek eğitim sürecinin küresel ve demokratik sınıflarında eğitimcilerin sorumluluğudur (Pacino, 2015). Ancak öğretmenlerin çoğunluğu anti ayrımcı çok kültürlü eğitimi benimsediklerini ifade etmelerine rağmen yapılan inceleme ve araştırmalarda aslında pek çoğunun sadece belli bir kültürün yansıtılmasını içeren ve daha çok, çok kültürlülüğü paylaşma konusunda turistik yaklaşımı benimsedikleri görülmüştür (Phoon, Abdullah ve Abdullah, 2013). Oysaki anti ayrımcı eğitim programlarının bir gereği olarak erken çocukluk eğitimcilerinin muhakkak sınıflarında ve okullarında çok kültürlülüğü yansıtan etkinlikleri düzenlemeleri (Barta ve Winn, 1996) ve bunun genel prensip haline gelmesi gerekmektedir.

Gilliam, Maupin, Reyes, Accavitti ve Shic (2016) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada gizli ayrımcılık ile erken çocukluk ortamları arasındaki ilişki incelenmiştir. Eğitimcilerden zenci ve beyaz çocukların masa üstü etkinliği yaptığı birkaç video izlemesi ve potansiyel zorlayıcı davranış olma ihtimali taşıyan davranışları belirlemeleri istenmiştir. Ayrıca eğitimcilerin bireysel olarak çocukların davranışlarını izlemek için harcadıkları zamanı belirlemek için de bir göz izleme cihazı kullanılmıştır. Araştırma sonuçları eğitimcilerin zenci ve erkek çocuklara beyaz ve kız çocuklara göre daha fazla görsel olarak dikkat harcadığını, katılımcıların da en çok zenci çocuğa odaklandıklarını belirttiklerini göstermektedir. Araştırma bulguları gizli ayrımcılığın erken çocukluk eğitimcilerinin doğrudan veya dolaylı olarak davranışlarına yansiyebileceğini düşündürmektedir.

Program liderleri olarak erken çocukluk eğitimcileri, tüm küçük çocuklar ve aileleri için sosyal adalete olan bağlılığını gerçeğe dönüştürebilecek önyargısız eğitim programlarını oluşturmak için merkezde yer alırlar (Derman-Sparks, LeeKeenan ve Nimmo, 2014). Buna bağlı olarak erken çocukluk eğitimcileri kültürler arası farkındalığı arttırmak, ayrımcı davranış ve tutumları önlemek için çocukları desteklemeli ve onlara cesaret vermelidir (Bell, Jean-Sigur ve Kim,

2015). Çünkü çok kültürlü eğitim bireylerin çeşitli kültürleri hoş görü ile karşılama becerilerinin geliştirilmesi için eğitim öğretim sürecinin teorik, pratik ve ortam olarak farklılaştırılmasını gerektirir. Bu nedenle eğitimin sosyal gerçeklik içerisinde kültürlenme yolu ile gerçekleştiğinin altını çizerek olursak erken çocukluk eğitimcileri ön yargıları ve ayrımcı davranış ve tutumları yok eden, çeşitliliğin bir zenginlik olduğuna dair anlayış geliştiren, bireylerin kendileri dışındaki insanlarında değerlerine saygı ve hoş görü göstermeyi sağlayan eğitim öğretim ortamları oluşturmalıdır (Cırık, 2008). Bunu gerçekleştirirken erken çocukluk eğitimcilerinin eğitim materyallerinin güçlü ve sınırlı yanlarını iyi bir şekilde analiz ederek eğitim sürecini ve kullanılan materyalleri çocukların, ailelerin ve toplumun kültürel özellikleri ve ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlemesi gereklidir. Bu düzenlemeyi gerçekleştirirken yol gösterici olması adına birkaç sorunun cevaplanması gerekebilir. Bu sorular (Santos, Fowler, Corso ve Bruns, 2000):

- Eğitim öğretim programımız kültürel ve dilsel olarak uygunluğu makul ölçüde karşılıyor mu?

- Ekonomik ve sosyal kaynaklar göz önünde bulundurulduğunda eğitim programımızı ve materyallerimizi daha iyi hale getirebilmek için gerekli uyarlamaları ve yeniden düzenlemeleri gerçekleştirebilir miyiz?

Anti ayrımcı çok kültürlü erken çocukluk eğitim programlarının en temel işbirlikçilerinin başında kuşkusuz aileler gelmektedir. Bu nedenle eğitimcilerin daha çok ailenin eğitime katılımını sağlaması gerekir. Bunun sağlanmasına yönelik olarak alanyazında anti ayrımcı programların uygulandığı sınıflarda ailelerin sürece nasıl dâhil edileceğine dair bazı öneriler yer almaktadır. Bu öneriler şu şekildedir (Barta ve Winn, 1996):

- Ebeveynler, sınıf müfredatının geliştirilmesine katılmaya davet etmek
- Kültürel çeşitliliği yansıtan ve anti ayrımcılığı geliştiren bir aylık eğitim bültenini tasarlamak için bir ebeveyn komitesi kurmak
- Ebeveynleri kültürel çeşitlilik ve insanların bu çeşitliliğe verdiği tepkileri anlatan denemeler, yorumlar ve çizimler yapmaları hususunda teşvik etmek
- Önyargı önleyici anti ayrımcı müfredatın ve bu programdan çocuklarının kazanacağı yararların ne olduğunu açıklamak için veliler ile toplantılar yapmak
- Öğretmenler ve ebeveynler arasında açık iletişimi teşvik etmek. Çünkü bu sayede anlayışlarının ve görüşlerinin önemli olduğunu düşünen ebeveynlerin, destekleyici olması ve çocuğun eğitimine daha fazla ilgi göstermesi daha olasıdır.
- Sınıfta kullanılan öğretim tekniklerini onlara açıklamak ve onlar ile proaktif işbirliği sağlamak.
- Ebeveynlerin kültürel özelliklerini ve inançlarını açıklamasına izin vermek ve bu sayede anti ayrımcı çok kültürlü program hakkında daha fazla bilgi ve kavrayış kazanmalarını sağlamak

- Yakın zamanda okulda gerçekleşecek kültürel tecrübelerin yer aldığı çok kültürlü etkinliklerin programlarını ebeveynler ile paylaşmak
- Her ailenin kendi kültürünü yansıtmaya imkânı tanıyan (Örn: Büyük anne günü gibi) kültürel faaliyetlere yer vermek.

Anti ayrımcı programlarda erken çocukluk eğitimcilerinin çalışmak istedikleri aileleri ve toplulukları tanıması, müdahaleleri planlamadan ve materyal seçmeden önce önemli bir adımdır. Bu sayede, ailenin istediği ya da ihtiyaç duyduğu bilgi doğru analiz edilebilmiş olur ve aileyle paylaşılacak materyallerin ve içeriğin bulunması kolaylaşmış olur (Santos, Fowler, Corso ve Bruns, 2000). Ayrıca ebeveynlerin çocukları üzerindeki kültürel etkilerinden muhakkak haberdar edilmesi gerekir. Çünkü bilgili ebeveynler, çocuklara önyargılı olmayan tutum geliştirmelerinde oldukça etkili bir şekilde yardımcı olabilir ve ebeveynleri, çocuklarının kültürel olarak farklı insanlara yönelik olumlu algılamalar geliştirmelerinde yardımcı olabilecek rolleri konusunda eğitmek anti ayrımcı programlarının yarattığı olumlu davranış değişikliklerinin kalıcı olmasını sağlayabilir (Barta ve Winn, 1996).

2.4. Anti Ayrımcı Okulöncesi Eğitim Programlarında Ailelerin Görevleri

Dünya üzerinde ki bütün aileler bir veya daha fazla kültürel, dilsel, ırksal veya etnik grup üyesidir. Bununla birlikte, herhangi bir belirli kültürel grupla ilişkili etkinliklere veya uygulamalara katılma dereceleri, ailelerin çeşitlilik gösteren özelliklerine göre birçok faktöre bağlı olarak değişir. Bu özellikler şu şekildedir (Santos, Fowler, Corso ve Bruns, 2000):

- Ailenin ait olduğu kültürün içinde yaşadığı süre,
- Ailelerin eğitim düzeyi,
- Ailenin toplum içinde sahip olduğu sosyal statü,
- Ailelerin atalarının geldiği veya yer aldığı ülkeler- bölgeler,
- Toplumda ve ailenin içerisinde konuşulan dil-ler,
- Ailenin ekonomik gelir düzeyi.

Ailelerin tüm bu farklı özelliklerine ve çok kültürlülüğüne rağmen tüm ebeveynler aslında birer öğretmendir hatta çocuklarının ilk öğretmenleridirler ve eğitime önem vererek çocuklarının okulda başarılı olmasına dair beklentiye sahiptirler. Bu nedenle ebeveynler sınıf ortamını değiştirme konusunda erken çocukluk eğitimcilerinin mükemmel bir işbirlikçileridirler (Lin, Lake ve Rice, 2008). Bu iş birliğinin ortaya koyduğu potansiyele istinaden anti ayrımcı bir erken çocukluk programının ve çok kültürlü eğitim anlayışının başarılı bir şekilde eğitim sürecinde uygulanabilmesi için sürece ebeveyn katılımının gerekli olduğu düşünülmektedir. Hem bazı ebeveynlerin sahip olduğu farkındalığı değerlendirmek için hem de ebeveynlerde belirli bir farkındalık yaratmak için aile katılımı anti ayrımcı eğitim programlarında önemlidir (Barta ve Winn, 1996).

2.5. Anti Ayrımcı Okulöncesi Eğitim Programlarında Toplumun Görevleri

Dünya üzerinde yaşayan insanların ırksal (ten rengi, yüz şekli vb.) ve kültürel özellikleri (dil, din, ananeler vb.) birbirinden farklıdır. Dolayısıyla bu farklılık insanların sosyal etkileşim veya inanç tutum gibi özelliklerini de etkilemektedir. Fakat bazen bazı bireyler veya gruplar bu farklılıklara atıfta bulunarak belli bir kültüre ya da bu kültürün üyesi olan bireylere karşı ön yargı içeren ayrımcı tutum ve davranışlar sergileyebilmekte. Bu ayrımcı tutumlar dünyanın her yerinde pek çok sosyal sorunu ve eşitsizliği beraberinde getirmektedir (Tarman ve Tarman, 2011).

Vygotsky, kültürel bağlamda destekleyici etkileşimlerin çocuğun bilişsel gelişimde önemli bir rol oynadığını vurgulamakta (Arievitch ve Stetsenko, 2000) dolayısıyla kişinin nasıl düşünmesi gerektiğini toplumsal etkileşim ve kültürlenme yoluyla edindiğini ve bilişsel becerilerin gelişmesinde sosyal etkileşimin etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Toplumsal kaynaktan beslenen bir olgu olarak kültür eğitim üzerinde büyük bir etki alanına sahip olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden çok kültürlü toplumlar, kişilerin potansiyellerini desteklemek, onların empatik bakış açısı kazanmalarını ve eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak için anti ayrımcı çok kültürlü eğitim programlarına ve müfredatlarına ihtiyaç duymaktadır (Cırık, 2008).

Bu noktada topluma düşen görevler;

- Çok kültürlülüğü desteklemek ve hoş görü ile karşılamak ve bu durumu hâkim kültürün bir parçası haline getirmek
- Ön yargı içeren ve ayrımcılık yansıtan tutum ve davranışları tecrit etmek
- Çok kültürlü anti ayrımcı eğitim programlarını talep etmek, desteklemek ve geliştirmek şeklinde yorumlanabilir.

2.6. Anti Ayrımcı Okulöncesi Eğitim Programlarının Ön Koşulları

İnsan ile ilgili her yerde ve her süreçte insan çeşitliliğinin değerine ve tüm insanların adil muamelesine inanmak önyargı önleyici çalışmalar yapmak için bir ön şarttır (Hohensee ve Derman-Sparks, 1992). Önyargı önleyici çalışmalar yapmanın pek çok yolu vardır ve bu süreçte yazılı, görsel, sesli pek çok araçtan yararlanılabilir. Ancak televizyon, basın ve radyo gibi araçlar aslında her zaman kültürel çeşitliliği etkili bir şekilde sunamaz. Dolayısıyla başkalarına ait farklılıkları ve çeşitlilikleri sadece medya aracılığıyla öğrenenler farklılıklara karşı etkin bir anlayış ve hoş görü geliştiremezler. Buna bağlı olarak gelişen ön yargı içeren tutumlar aslında farklı olarak algılanan durumlar ile sınırlı etkileşimden kaynaklanmaktadır. Doğrudan deneyim, diğer kültürleri daha net ve daha doğru bir şekilde zihinlerde canlandırır ve ebeveynleri ve çocukları kendi fikirlerini ve görüşlerini oluştururken farklılıklar ile etkileşime girmeye teşvik eder (Hohensee ve Derman-Sparks, 1992). Bu nedenle anti ayrımcı erken çocukluk programlarında

farklı kültürleri ve farklılığı anlamak ve bunlara olumlu tutumlar ve davranışlar kazanmak için çocuğun yanında aileleri de hedefe alan farklılık ve çeşitlilik kaynakları ile doğrudan deneyimlerin planlanması ve gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Bahsi geçen istendik durumu yaratabilmek için anti ayrımcı çok kültürlü erken çocukluk programları bütün çocukları anti ayrımcılık konusunda bilinçlendirmeyi amaçlamış ve ebeveyn katılımının önemini kavramış öğretmenler gerektirir. Çünkü öğretmenler, ebeveynlerin çocuklarının tutum ve davranışlarını belirlemede oynadığı önemli rolü fark etmelerine yardımcı olma görevini üstlenmiş durumdadır. Ebeveynleri, anti ayrımcı çok kültürlü sınıfları oluşturma sürecinde iş birlikçi olarak gören ve aile katılımını sağlayan öğretmenler kendileri ve öğrencileri için uzun vadeli faydalar sağlamaktadır (Barta ve Winn, 1996). Bunun yanı sıra anti ayrımcı tutum ve davranışlara çocukları yönlendirmek için eğitimcilerin oldukça hızlı kararlar vermesini gerektirir (Kieff ve Wellhausen, 2000). Yine kültürel ve dil açısından çok çeşitli topluluklarda etkili anti ayrımcı eğitim sunabilmek için, çocuklara ve ailelerine doğrudan çoklu fırsatlar sunmak gereklidir (Lin, Lake ve Rice, 2008). Anti ayrımcı programların uygulanması sürecinde, ekipler mümkün olduğunca çok sayıda farklı paydaşın görüşlerine başvurmalıdır (Corso, Santos ve Roof, 2002).

Anti ayrımcı programların amacına ulaşmasında dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta eğitimcilerin yetiştirilmesi sürecidir. Çünkü eğitimci yetiştirme sürecinde çok kültürlü ve anti ayrımcı programı teorik bir formatta öğretmek yeterli değildir. Öğretmen adayının, öğretmen hazırlık programları boyunca aktif olarak ve sürekli olarak kültürel eleştirel bilince, içsel diyaloga ve alan temelli uygulamalara katılmış olması gerekmektedir (Lin, Lake ve Rice, 2008).

Erken çocukluk eğitimcileri mevcut hizmetleri veya materyalleri uyarlar veya değiştirirlerse, hâkim kültürü değiştirmede büyük katkıda bulunurlar. Ayrıca anti ayrımcı eğitim sürecinde lider konumunda ki insanlar, kendi değerleri ve inançlarını keşfetme ve paylaşma "riskini" de almalıdır. (Corso, Santos ve Roof, 2002).

2.7. Anti Ayrımcı Okulöncesi Eğitim Programlarının Avantajları

Alan yazında anti ayrımcı çok kültürlü erken çocukluk eğitimi programlarının pek çok avantajlarından bahsedilmektedir. Derman-Sparks'a (1989) göre çok kültürlü erken çocukluk eğitimi programları renkli çocukların daha güçlü benlik geliştirmesine yardım eder ve renkli çocuklara ayrımcılık ile baş etme yollarını edindirir, beyaz çocukların etnik merkezlilik olmaksızın bir kimlik geliştirmesini sağlar. Ayrıca bu programlar ile kız çocukları tüm alanlarda etkin ve yetkin olabileceklerini öğrenir, erkek çocukları kız çocuklarından üstün olmadıklarını öğrenerek yeterlilik geliştirirler, özel gereksinimli çocuklar onlara engel oluşturan toplumsal sorunlar ile baş etme becerisi kazanır, çocuklar güçlü

yanlarını keşfetmenin yollarını öğrenir ve ön yargı ile baş etme yollarını kazanır, her çocuğun mevcut potansiyelini ortaya koyacak ortamlar oluşturulabilir. Cırık'a (2008) göre ise anti ayrımcı çok kültürlü erken çocukluk eğitimi programları ülkelerin var olan güçlü yapısına ek değerler sağlar, çok kültürlülüğü destekler ve güçlendirir, çok kültürlülüğü desteklerken hoş görü ve anlayışı ve empatiyi geliştirir, kişilerin gelişimini bütüncül olarak olumlu yönde destekler. Gay'a (1994) göre anti ayrımcı çok kültürlü erken çocukluk eğitimi programları ile öğretim tarzı ve kültürel olarak farklı öğrenme stilleri arasında daha yakın bir uyum kurulur, bu programlar sosyal ve akademik sonuçların olumlu olmasını sağlar ayrıca bireysel ve kültürel farklılıklar gözetilerek eğitim programlarının uyarlanmasına yardımcı olur.

Ayrıca alan yazında yer alan bilgiler yorumlandığında da anti ayrımcı programların erken çocukluk döneminde uygulanmasının farklı yararlarından da bahsedilebilir. Bunlar; teorik çerçeve sunma, gelişimsel görevlere uygunluk arz etme, kapsayıcılığı sağlama, gerçekçi beklentiler üzerine yoğunlaşma, çocuk merkezli olma, öz farkındalığı artırma, turistik yaklaşımı engelleme, okul aile işbirliğini güçlendirme, olumlu kimlik kazanmaya yardımcı olma, yetersizliğe sahip bireylere ayrımcılıkla baş etmeyi öğretme, güçlü çocuklara sorumluluk almayı öğretme şeklinde sıralanabilir. Dolayısıyla bahsedilen tüm avantajların ortak yönü olarak eğitim ortamlarında kültürel ve bireysel farklılıkların temsilinin artıyor olması buna bağlı olarak eğitim öğretim sürecinde hem sosyal hem akademik çıktıların olumlu etkilenmesi görülebilir.

2.8. Anti Ayrımcı Okulöncesi Eğitim Programlarının Dezavantajları

Anti ayrımcı çok kültürlü erken çocukluk eğitimi programlarının dezavantaj sayılabilecek bir takım sınırlılıklarından da bahsedilebilir. Müdahale ekiplerinin anti ayrımcı programlara dair genellikle ilk sorunları sadece belli konularda güncel malzemeler ve bilgilere ulaşabilmeleridir. Birçok erken çocukluk eğitimcisi, çocuklarla, ailelerle ve topluluklarla paylaşmak için kaliteli malzemeler bulmanın zorluğuyla karşı karşıya kalmaktadır (Corso, Santos ve Roof, 2002). Sorun sadece bir kaynak yetersizliği olmaktan ziyade bilinç eksikliği daha da temel bir sınırlılık olmaktadır (Froschl, 1984). Ayrıca başkalarına karşı negatif ırksal ve etnik tutumlar etkin bir müdahale ile değiştirilebilmesi mümkün olmasına rağmen bu süreç oldukça uzun sürebilir ve aslında bu bir sınırlılık oluşturur (Gay, 1994). Önyargı önleyici çalışma uygulandığı ortamlarda kaçınılmaz olarak bazı anlaşmazlıklar, dengesizlikler ve çatışmalar üretir (Derman-Sparks, Nimmo ve LeeKeenan, 2015), öğretmenler çok kültürlü eğitim uygulamasında öğretim kaynakları eksikliği ve paydaş desteği eksikliği gibi bazı güçlükler yaşayabilir (Phoon, Abdullah ve Abdullah, 2013) ve bu durum özellikle eğitimcilerin

programlarını sürdürebilmeleri konusunda bir dizi sıkıntı yaşamalarına sebep olabilir.

Ayrıca alan yazında yer alan bilgiler yorumlandığında da bazı ek sınırlılıklardan da bahsedebilir. Bunlar; her sınıfta ve gelişim alanında benzer etki yaratmama, aileyi güçlendirmeyi hedeflememe, sadece okul temelli olma ev ortamını desteklememe, gelişimsel problemleri önlemeyi hedeflememe, gelişimsel problemleri iyileştirmeyi hedeflememe şeklinde sıralanabilir. Dolayısıyla bahsedilen tüm sınırlılıkların daha çok içerik, materyal, süre ve bilinç eksikliği ekseninde yer aldığını söyleyebiliriz.

3. SONUÇ ve ÖNERİLER

Küreselleşme çeşitliliği görünür kılarak her alanda olduğu gibi eğitim sürecinde de dış dünya ile karşılaştırma yapma imkânını bize sunarken olumsuz bir sonuç olarak ayrımcılığı ortaya çıkarabilmektedir (Gömlüksiz ve Kılınc, 2012). Bu nedenle pek çok farklı kültürü barındıran bir ülke olarak Türkiye’de öğretmen eğitiminde çok kültürlülük ile ilgili bir dersin yer almaması bu anlamda önemli bir eksiklik olarak ifade edilebilir (Polat ve Kılıç, 2013). Ayrıca anti ayrımcı yaklaşımı benimseyen erken çocukluk eğitimi programlarının geliştirilmesi ve etkililiklerinin araştırılması, öğretmen eğitimi sürecinde öğretmen adaylarına anti ayrımcı tutum ve davranışları kazandıracak müfredatların ve uygulamaların eğitim fakültelerinde yer alması önerilebilir.

Planlı Davranış Teorisinin de açıkladığı gibi tutumlarımız niyetlerimizi, niyetlerimiz ise davranışlarımız belirler (Ajzen, 1991). Özellikle kapsayıcı uygulamalar önündeki en büyük engellerin olduğu yer ön yargı içeren tutumlardır. Bu nedenle ayrımcılığın ortaya çıkmasını engellemek, her türlü farklılığa karşı önyargı içeren tutumlar ile baş etmek, farklılığın çeşitlilik ve zenginlik olduğu fikrini yaygınlaştırabilmek için ülkemizin kültürel zenginliği düşünüldüğünde “Anti Ayrımcı Çok Kültürlü Eğitim” anlayışının ülkemizde öğretmen eğitiminin ve en başta erken çocukluk eğitiminin temel dayanağı haline getirilmesi gerektiği düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, A. C. (2009). Multicultural education in early childhood: Issues and challenges. *Journal of International Cooperation in Education*, 12(1), 159-175.
- Ajzen, I. (1991), “The Theory of Planned Behaviour”, *Organisational Behaviour and Human Decision Processes*, Vol: 50, No: 2, 179-211.
- Arievitch, I. M., & Stetsenko, A. (2000). The Quality of Cultural Tools and Cognitive Development: Gal’perin’s Perspective and Its Implications. *Human Development*, 43(2), 69-92.
- Barta, J., & Winn, T. (1996). Involving parents in creating anti-bias classrooms. *Children Today*, 24(1), 28.

- Bell, D., Jean-Sigur, R. E., & Kim, Y. A. (2015). Going global in early childhood education. *Childhood Education, 91*(2), 90-100.
- Bennett, C. I. (1986). *Comprehensive multicultural education: Theory and practice*. Boston: *Allyn and Bacon*.
- Cirik, İ. (2008). Çok kültürlü eğitim ve yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 34*(34), 27-40.
- Corso, R. M., Santos, R. M., & Roof, V. (2002). Honoring diversity in early childhood education materials. *TEACHING Exceptional Children, 34*(3), 30-36.
- Derman-Sparks, L. (1989). *Anti-bias curriculum: Tools for empowering young children*. National Association for the Education of Young Children, 1834 Connecticut Avenue, NW, Washington, DC 20009-5786.
- Derman-Sparks, L., & Edwards, J. O. (2010). *Anti-bias education for young children and ourselves*. Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.
- Derman-Sparks, L., LeeKeenan, D., & Nimmo, J. (2014). *Leading anti-bias early childhood programs: A guide for change*. Teachers College Press.
- Derman-Sparks, L., Nimmo, J., & LeeKeenan, D. (2015). Leadership Matters: Creating Anti-Bias Change in Early Childhood Programs. *Exchange (19460406)*, (226), 8-11.
- Ekmişoğlu, M. (2007). Erken Çocukluk Döneminde Farklılıklara Saygı Kavramı Hakkında Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi ve Farklılıklara Saygı Ölçeğinin Geçerlik Güvenirlik Çalışması, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale*
- Ercan, S. (2015). Öyküleştirme Yöntemine Dayalı Eğitimin Beş Yaş Çocuklarında Farklılıklara Saygı Kazanımına Etkisinin İncelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara*
- Froschl, M. (1984). *Including All of Us: An Early Childhood Curriculum about Disability*. Educational Equity Concepts, 440 Park Ave. South, New York, NY 10016.
- Gay, G. (1994). *A Synthesis of Scholarship in Multicultural Education*. Urban Monograph Series.
- Gilliam, W. S., Maupin, A. N., Reyes, C. R., Accavitti, M., & Shic, F. (2016). Do early educators' implicit biases regarding sex and race relate to behavior expectations and recommendations of preschool expulsions and suspensions. Yale University Child Study Center.
- Gömlüksiz, M. N. ve Kılınç, H. H. (2012). Küreselleşmenin Eğitim Programları Üzerindeki Etkisine İlişkin Akademisyen Görüşleri: Nitel Bir

- Çalışma/Views Of Academicians On The Effect Of Globalization On Curriculum: A Qualitative Study. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 397-413.
- Göregenli, M. (2012). Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık. *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, 175-187.
- Güven, E. D. (2005). Eğitim üzerine yinelenen eleştiriler, alternatif öneriler. *Eleştirel-Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı-PİVOLKA*, 4(17), 6-8.
- Hohensee, J. B., & Derman-Sparks, L. (1992). Implementing an Anti-Bias Curriculum in Early Childhood Classrooms. ERIC Digest.
<http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf>. (Erişim Tarihi: 28.11.2017)
- <https://lesley.edu/article/teaching-young-children-to-understand-and-accept-differences>. (Erişim Tarihi: 20.04.2019)
- Janmohamed, Z. (2005). Chapter Eight: Rethinking Anti-bias Approaches in Early Childhood Education: A SHIFT TOWARD ANTI-RACISM EDUCATION. *Counterpoints*, 252, 163-182.
- Katz, P. A. (1981). *Development of Children's Racial Awareness and Intergroup Attitudes*. Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education.
- Kieff, J., & Wellhousen, K. (2000). Using "Tool Kits" To Develop Antibias Teaching Strategies Among Preservice Early Childhood Educators. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 21(2), 227-233.
- LeeKeenan, D., & Nimmo, J. (2016). Anti-bias Education in Challenging Times. *Childcare Exchange* (19460406), (232), 66-69.
- Lin, M., Lake, V. E., & Rice, D. (2008). Teaching anti-bias curriculum in teacher education programs: What and how. *Teacher Education Quarterly*, 35(2), 187-200.
- MEB. (2013). Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü Okul Öncesi Eğitim Programı Kitabı. Ankara: *Ankara Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları*.
- Paker, M. (2012). Psikolojik Açıdan Önyargı ve Ayrımcılık. *Çok Boyutlu Yaklaşımlar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi (seçbir)*, 41-53.
- Pacino, M. A. (2007). Reflections on equity, diversity, and schooling. Rowman & Littlefield.
- Pacino, M. A. (2015). Educating Immigrant Children. *International Journal Of Learner Diversity & Identities*, 21(3/4), 11-20.
- Pattnaik, J. (2003). Learning about the "other": Building a case for intercultural understanding among minority children. *Childhood Education*, 79(4), 204-211.

- Phoon, H. S., Abdullah, M. Y., & Abdullah, A. C. (2013). Multicultural Early Childhood Education: Practices and Challenges in Malaysia. *Australian Educational Researcher*, 40(5), 615-632.
- Polat, İ., ve Kılıç, E. (2013). Türkiye’de çokkültürlü eğitim ve çokkültürlü eğitimde öğretmen yeterlilikleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 352-372.
- Santos, R. M., Fowler, S. A., Corso, R. M., & Bruns, D. A. (2000). Acceptance, knowledgment, and adaptability selecting culturally and linguistically appropriate early childhood materials. *Teaching Exceptional Children*, 32(3), 14.
- Seferoğlu, S. S. ve Akbıyık, C. (2006). Eleştirel düşünme ve öğretimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(30).
- Şişman, Y. (2014). Engelliler Açısından Eşitlik, Ayrımcılık ve Eğitim Hakkı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (32). DOI: <http://dx.doi.org/10.21560/spcd.37719> (Erişim Tarihi: 18.03.2019.)
- Tarman, İ. ve Tarman, B. (2011). Developing Effective Multicultural Practices: A Case Study Of Exploring A Teacher's Understanding And Practices. *Journal of International Social Research*, 4(17).
- Zeytinoğlu, E. (2010). Ayrımcılık Yasağına Genel Bir Bakış. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl: 9, Sayı 18, Güz s.115 – 134.

**SANAL GERÇEKLIK ORTAMINDA YAPILAN TENİS EĞİTİM
FAALİYETLERİNİN ÖĞRETMEN ADAYLARI ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİNİN İNCELENMESİ¹**

*INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF TENNIS EDUCATION ACTIVITIES ON
TEACHER CANDIDATES IN VIRTUAL REALITY ENVIRONMENT*

Cüneyt TAŞKIN*

*Geliş Tarihi: 19.05.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 17.11.2020
(Accepted)*

ÖZ: İlgili alan yazında sanal gerçeklik uygulamalarına odaklanan birçok çalışma olmasına rağmen, eğitimsel açıdan tasarlanan ve tenis eğitim metodolojisine odaklanan çalışma neredeyse yok denecek kadar azdır. Ayrıca tenis branşına özgü beceri öğretimlerini sanal eğitim açısından karşılaştıran bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle sanal gerçeklik uygulamalarının tenis eğitiminde etkililiğinin değerlendirilmesi araştırmanın ana temel amacı olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda; araştırmanın evrenini oluşturan Trakya Üniversitesi, Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi, Öğretmenlik Bölümü öğrencilerinden tenis oynamayı bilen ve bilmeyen toplam 32 öğrenci, sistematik tabakalama yöntemi ile rastgele seçilerek üç deney gurubu oluşturulmuştur. Sanal gerçeklik eğitimi için; araştırmanın ön testinde öğrencilere tenis kortunda KSBF giriş sınavı tenis testi uygulanarak elde edilen sonuçlar kayıt altına alınmıştır. Daha sonra öğrenciler, sanal gerçeklik eğitimi ile okul binasında 32 saatlik sanal tenis eğitimine tabi tutulmuştur. Son test aşamasında; KSBF giriş sınavı tenis testi aynı şartlar altında uygulanarak veriler kaydedilmiştir. Toplanan veriler SPSS programı ile analiz edilerek, istatistiksel tablo yardımı ile yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda; sanal tenis eğitimi uygulamalarının tenis oynamayı bilen öğrenciler üzerinde etkisinin olmadığı, tenis oynamayı bilmeyen, başlangıç seviyesindeki oyunculara anlamlı derecede geliştirici etkisinin olduğu tespitlerine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanal gerçeklik, Eğitim, Tenis, Öğretmen adayları

ABSTRACT: Although there are many studies focusing on virtual reality applications in the related literature, educationally designed and focusing on tennis training methodology, the study is almost nonexistent. In addition, there is no study comparing skill teaching specific to the tennis branch in terms of virtual education. Therefore, the evaluation of the effectiveness of virtual reality applications in tennis education has been determined as the main objective of the research. In accordance with this purpose; a total of 32 students who knew and did not know how to play tennis from Trakya University, Kırkpınar Sports Sciences Faculty, Teaching Department, which constitute the universe of the research, were chosen randomly by systematic stratification method. Three experimental groups were created. For virtual reality education; In the preliminary test of the research, the results

¹ Bu çalışma TÜBAP 2019/160 numaralı projeden üretilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, cuneyttaskin@trakya.edu.tr, ORCID:0000-0001-5219-4837.

obtained by applying KSBF entrance exam tennis test on the tennis court were recorded. Then, students were subjected to 32 hours of virtual tennis training in the school building with virtual reality training. At the last test stage; KSBF entrance exam tennis test was applied under the same conditions and the data were recorded. The collected data were analyzed with SPSS program and interpreted with the help of statistical table. As a result of the research; virtual tennis education applications have no effect on students who know how to play tennis, it has been determined that there is a significant developer effect on beginner players who do not know how to play tennis.

Key Words: Virtual reality, Education, Tennis, Teacher candidates

1. GİRİŞ

Sanal gerçeklik (SG) uygulamalarının eğitim aracı olarak kullanılması gittikçe artan bir popülerliğe sahiptir. SG uygulamalarını kullanan kişiler, nesnelere etkileşime girebildikleri ve gerçek bir ortamdaymış gibi gezinebildikleri sürükleyici dijital bir deneyim yaşarlar (Fox, 2009; Jerald, 2015). SG teknolojisi gerçek dünyada eğitim uygulamalarının zor ve tehlikeli olduğu ya da pratik olmadığı durumlarda kullanılmaktadır. Örneğin; cerrahlar (Seymour, 2002), pilotlar (Hays, 1992) ve itfaiyeciler (Stansfield, 2000) SG uygulamalarının sunduğu esneklikten yararlanmaktadır. SG uygulamalarının önemli bir varsayımı; öğrenilen beceri ve deneyimlerin gerçek dünyaya aktarılmasıdır (Rose, 2004). Buna keza bu varsayımı test eden çok az araştırmaya rastlanılmaktadır. Özellikle spor ve tenis eğitiminde SG uygulamalarının kullanıldığı nadir görülmektedir (Michalski, 2019). Ayrıca teniste iyi bir servis atabilmek oyun hakimiyeti açısından önemli bir beceridir. Bu becerinin gelişimi ile ilgili SG üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, tenis servisi üzerine yapılmış çalışmaya rastlanılmamıştır.

Eğitim araştırmalarından nicel olarak yapılan bazı araştırmalarda; insanların sürekli zorlanmaya bağlı olarak beceri gelişimlerinin daha iyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Guadagnoli, 2004). Spor ve eğitim araştırmalarının sanal bir ortama entegre edilmesi, eğitime çeşitlilik getirerek, kullanıcının yeteneğine göre zorluk seviyesini ayarlamaya imkân vermektedir (Gray, 2017). Gerçek dünyada olumlu sonuçlara yol açan birçok SG eğitimi bulunmaktadır. Örneğin sahra kesesi diseksiyonunu öğrenmek için tıbbi bir SG eğitim simülatörü kullandıklarında, görevi gerçek dünyada SG eğitimi olmayan öğrencilere göre %29 daha hızlı ve altı kat daha az hatayla gerçekleştirmişlerdir (Seymour, 2002). Bliss, sanal gerçekliğin itfaiyecileri geleneksel yöntemler kadar gerçek dünyadaki uzaysal navigasyon konusunda eşit derecede eğitmek için kullanılabileceğini bulmuştur (Bliss, 1997) ve Carlson, SG eğitiminin gerçek dünyadaki bir montaj görevinde performansı artırdığını bulmuştur (Carlson, 2015).

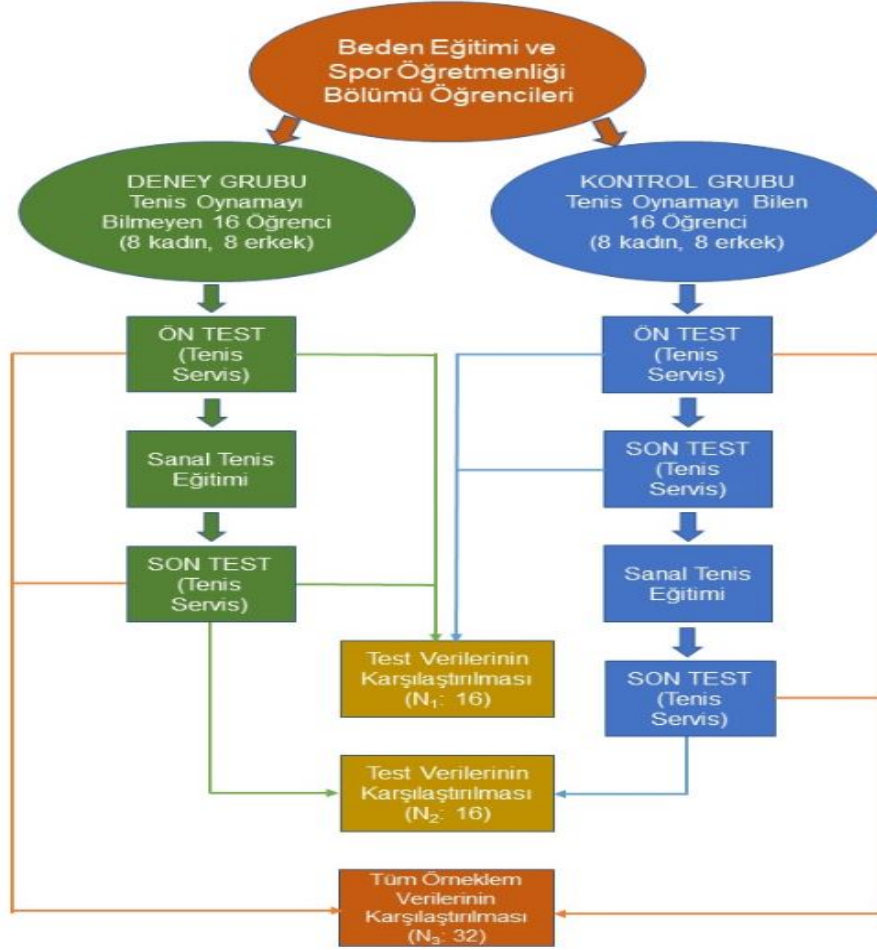
Sanal gerçekliğin spor eğitiminde etkili bir araç olarak kabul edilebilmesi için sanal dünyadan gerçek dünya performansına olumlu katkı sağlaması beklenilmektedir (Lathan, 2002). Sanal bir ortamda spor eğitimi transferini araştıran ilk araştırmacılar; Todorov, Shadmehr ve Bizzi' dir (Todorov, 1997).

Yaptıkları çalışmada; sanal bir eğitim grubu, gerçek bir masa tenisi masasının yanına yerleştirilmiş bir bilgisayar monitöründe masa tenisi oynamışlardır. Gerçek zamanlı olarak monitör, eğitim boyunca ideal hareket vuruşlarını göstermek için kullanılan sanal bir masa, top ve bir uzmanın raketini göstermiştir. Sanal eğitim sırasında, katılımcılardan gerçek masa tenisi kurulumunda hedefleri vurmaya çalışırken uzmanın raketinden ideal masa tenisi vuruşlarını taklit etmeleri istendi. Sonuç olarak Todorov ve arkadaşları, uzman bir eğitmenen eğitim alan bir gruba kıyasla, sanal eğitim ile eğitim alan grubun hedef becerisinin önemli ölçüde arttığını bulmuşlardır (Todorov, 1997).

Tüm bu olumlu çalışma sonuçlarına rağmen, SG uygulamalarının spor eğitiminde kabul gören bir araç haline gelmesi için gerçek dünyada bir etkisi olup olmayacağını belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışma, teniste servis becerisini SG eğitiminden gerçek dünyaya transfer ederek beceri gelişimine etkilerini araştırmayı amaçlamıştır. Sanal gerçeklik tenis servis eğitiminin hem niceliksel olarak hem de gerçek dünya performansında önemli iyileştirmelere (ön testten son teste) yol açacağı varsayılmıştır.

2. YÖNTEM

Sanal gerçeklik uygulamasının tenis eğitim faaliyetlerine etkisini araştırmak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, nicel araştırma desenlerinden ön test-son test kontrol gruplu, iki grup deneysel araştırma deseni ile tek gruplu ön test-son test araştırma deseni kullanılmıştır. Deneysel desende araştırmacı hazır gruplar üzerinde, yansız atama yaparak gruplardan birini kontrol, diğerini de deney grubu olarak belirleyebilir (Büyüköztürk, 2012). Tenis eğitimi almamış öğrenciler deney grubu, almış öğrenciler de kontrol grubu olarak tanımlanmışlardır. Yarı deneysel yöntemde araştırma yapılacak gruplar rastgele belirlenemez. Eğitim araştırmalarının çoğu okul içerisinde gerçekleştirilmektedir ve okullarda rastgele örneklem seçimi oldukça güçtür. Araştırmacılar genellikle yönetimlerin kendilerine izin verdikleri gruplarla çalışmalarını yürütmek zorunda kalırlar. Bu yüzden genellikle yarı deneysel yöntemi kullanırlar (Kaptan, 1998). Yarı deneysel desenlerde, araştırma hipotezlerinin test edilmesinde, her iki grup için ön testten son teste değişim gösteren puanları anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için karşılaştırılır (Bulduk, 2003). Araştırmaya ait yöntem modeli şematize edilerek aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Yöntem Modeline Ait Şema

2.1. Evren-örneklem

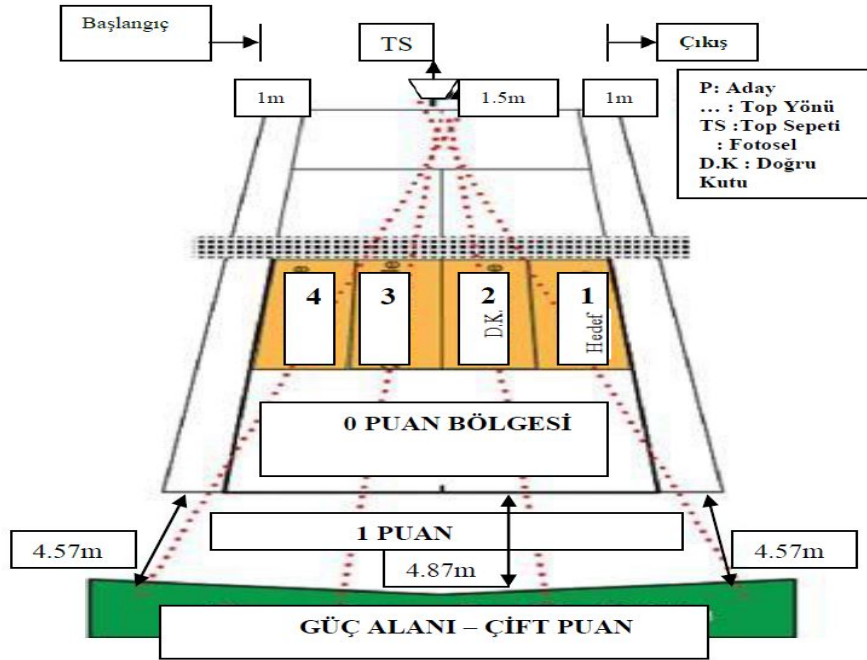
Araştırmanın evrenini; Trakya Üniversitesi Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümünde okuyan toplamda 249 öğrenci oluşturmuştur. Örneklem seçiminde sınıf içi ağırlıklı not ortalamalarına göre, tabakalı seçki yapılmıştır. Her sınıftan tenis oynamamış 4 öğrenci (2 kız, 2 erkek) ve tenis oynamış 4 öğrenci (2 kız, 2 erkek) olmak üzere 8 öğrenci seçilerek, toplamda dört sınıftan 32 katılımcı seçilmiştir. Demografik özellik olarak tenis oynamayı bilme değişkeni kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler; tenis deneyimi olan (16 öğrenci) ve olmayan (16 öğrenci) olarak iki gruba ayrılmıştır. Her iki gruba da araştırmanın ön testi olan KSBF giriş sınav parkuru tenis testi uygulanarak elde edilen skorlar veri olarak kaydedilmiştir.

Etkisi incelenecek olan sanal tenis eğitim sistemi ile deney grubu öğrencilerine toplamda 32 saatlik sanal tenis eğitimi verilmiş, kontrol grubu öğrencilerine verilmemiştir. Eğitimden sonra her iki gruba son-test olarak; ön-testte uygulanan tenis parkur testi tekrar uygulanmıştır. Buradan elde edilen veriler kaydedildikten sonra, grupların kendi aralarında ön-test, son-test farklılığına bakılmıştır.

Sanal tenis eğitim yönteminin tüm öğrenciler üzerindeki etkisine bakabilmek için; kontrol grubu öğrencilerine ölçümlerden sonra 32 saatlik sanal tenis eğitimi verilmiştir. En son iki grup (deney ve kontrol) tek bir grup olarak ele alınarak son-test tekrar uygulanmıştır.

2.2. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak; Trakya Üniversitesi Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi giriş sınavlarında öğrenci seçme amacı ile kullanılan, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmış güçlü bir ayırt edici olan, YÖK onaylı tenis servis testi kullanılmıştır. Veri toplama aracı öğrencilerin psiko-motor özelliklerine odaklanarak, tenis branşına özgü servis atabilme becerisine puan vermektedir. Testte alınabilecek en yüksek ham puan 50 (elli) olmakla birlikte alınabilecek en düşük puan 0 (sıfır)'dır. Her öğrenciye iki hak verilerek en iyi puan geçerli sayılmıştır.

Şekil 2. Tenis servis testi

Kaynak: <http://bys.trakya.edu.tr/file/open/38160737>.

2.3. Sanal Tenis Eğitim Yöntemi

Araştırmada geçerliliği test edilen sanal tenis eğitim yöntemi iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde sanal gerçeklik gözlük, ikinci bölümde sanal gerçeklik görüntü sistemi kullanılmıştır. Sanal gerçeklik gözlük sistemi; bilgisayar ortamında oluşturulan 3 boyutlu resimlerin ve animasyonların teknolojik araçlarla insanların zihinlerinde gerçek bir ortamda bulunma hissini vermesinin yanı sıra, ortamda bulunan bu objelerle etkileşimde bulunmalarını sağlayan teknoloji olarak tanımlanabilir. Sanal gerçeklik ortamında kullanıcı başına bir visör veya miğfer (HMD) giyer. HMD kullanıcının sanal gerçeklik ortamında olma hissini sağlaması için kablo yoluyla bilgisayara bağlanır. Başa giyilen visör veya miğfer, her göz için birer tane küçük görüntü veren ekran içerir ayrıca kullanıcının sesleri algılaması için hoparlör bulunur. Kullanıcının etrafına bakarken başın pozisyonu ilgili yönde takip etmesini sağlayan bir araçta bulunur. Bilgisayar miğferde bulunan algılayıcılardan gelen bilgileri düzenleyerek, 3 boyutlu görüntü elde eder ve bunu miğferde yer alan küçük TV ekranlarına yansıtır (Çavaş, Çavaş ve Can, 2004).

İkinci bölümde kullanılan sanal gerçeklik görüntü sistemi; TV ekranı üzerine kurulmuş sanal gerçeklik kamerasının karşısına geçen kişinin elindeki "Move hareket kontrol" cihazını algılayarak, sanal tenis oynamasına imkân vermektedir. Buradaki kamera, move hareket kontrol cihazını takip ederek öğrencinin yapmış olduğu hareketleri TV ekranındaki insan figürüne aktarır, öğrenci elindeki cihazla ne yaparsa TV ekranındaki karakterde aynısını yapmaktadır. Böylece gerçek dünyadaki kişi sanal dünyadaki yansıması sayesinde tenis maçı yapabilmektedir.

2.4. İstatistiksel analiz

Test ölçümlerinden elde edilen veriler SPSS 25.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. İki grubun eleman sayısı (n) 30' un altında olduğundan nonparametrik test yapılması uygun görülmüştür. 16 elemanlı tenis gruplarının ön-test ve son-test bulgularına "Wilcoxon işaretli sıralar testi" uygulanmıştır. Araştırmanın tüm öğrenciler üzerine etkisini inceleyebilmek için deney ve kontrol grupları tek grup olarak ele alınmıştır. Eleman sayısının yeterliliği (n:32) ve ortalamaları kıyaslanan verilerin, farklarının oluşturduğu veri dizisi normal dağılım özelliği gösterdiğinden (Skewness; $-1 < 0.314 < +1$, Kurtosis; $-1 < 0.559 < +1$) "İlişkili örneklem için t-testi" uygulanmıştır. Tüm testlerde anlamlı çıkan sonuçların etki büyüklüğünün hesaplanması için Cohen's d ($r = z / \sqrt{N}$) formülünden faydalanılmıştır (Cohen, 1988).

3. BULGULAR

Araştırmanın evrenini oluşturan Beden Eğitimi öğrencilerinin (N:249) öğrenim görmekte oldukları her sınıftan daha önce tenis oynamamış, tenis oynamasını bilmeyen 2 kadın, 2 erkek toplamda N₁: 16 öğrenciye, aynı yöntemle her sınıftan daha önce tenis oynamış, oynamasını bilen 2 kadın, 2 erkek toplamda N₂: 16 öğrenciye deney uygulanmıştır.

Tablo 1. Deney ve kontrol gruplarına ait eleman sayıları ve dağılımlarını gösteren betimsel istatistikler.

Deney Grupları		Öğrenci Sayıları (N)				Toplam
		1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	
Tenis Oynamayı Bilmeyen (Deney Grubu)	Kadın	2	2	2	2	16
	Erkek	2	2	2	2	
Tenis Oynamayı Bilen (Kontrol Grubu)	Kadın	2	2	2	2	16
	Erkek	2	2	2	2	
Tüm öğrenciler	Kadın	4	4	4	4	32
	Erkek	4	4	4	4	

Son aşamada öğrenciler tek bir grup olarak ele alınmış (N₃:32) ve sanal eğitimin tüm öğrenciler üzerine etkisi incelenmiştir.

Tablo 2. Deney ve Kontrol Grubuna Ait Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Bitiş Ölçümü – Başlangıç Ölçümü	N	Sıra	Sıra	z	p
			Ortalaması	Toplamı		
Tenis Bilen Grup	Negatif Sıralar	5	6.80	34	-0.93	0.926
	Pozitif Sıralar	6	5.33	32		
	Fark Olmayan	5				
	Toplam	16				
Tenis Bilmeyen Grup	Negatif Sıralar	0	0	0	-3.542	0.00*
	Pozitif Sıralar	16	8.50	136		
	Fark Olmayan	0				
	Toplam	16				

* p < 0.05

Sanal gerçeklik ortamındaki tenis eğitim programının etkilerini incelemek için, tenis oynamasını bilmeyen 16 öğrenci ve tenis oynamasını bilen 16 öğrencinin, program öncesi tenis testi puanları ile program sonrası tenis testi puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ortaya koymak için yapılan Wilcoxon İşaretli Sıralar testinin sonucuna göre; tenis bilen öğrenci grubunun program öncesi ve sonrası puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark çıkmaz iken (p > 0.05), tenis bilmeyen öğrenci grubunun program öncesi ve sonrası puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark gözlenmiştir (z = -3.542, p < 0.05). Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (r = z / √N = 0,88) bu farkın büyük düzeyde olduğunu göstermektedir (Green ve Salkind, 2005; Morgan, 2004). Fark

puanlarının negatif sıralar (başlangıç ölçümü) lehine olması, sanal eğitimin tenis testi puanları üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Tüm Öğrenciler Ait İlişkili Örneklem İçin t Testi Sonuçları

Tüm Öğrenciler	N	\bar{X}	S	Sd	t	p
<i>Ön-test</i>	32	24.84	11.41			
<i>Son-test</i>	32	28.22	8.45	31	-4.53	0.00*

* p < 0.05

Sanal tenis eğitim sisteminin, tenis testi beceri puanları üzerinde etkisinin araştırıldığı 32 kişilik öğrenci grubunda, sanal tenis eğitim programı öncesinde ve sonrasında yapılan tenis testi puanlarının ortalamaları arasında bir fark olup olmadığını belirlemek için yapılan ilişkili örneklem için t testi sonucunda, eğitim öncesi yapılan test puanları ortalaması ($\bar{X}_{\text{Ön-test}} = 24.84$) ile eğitim sonrası yapılan test puanları ortalaması ($\bar{X}_{\text{Son-test}} = 28.22$) arasında anlamlı bir fark görülmüştür. [$t_{(31)} = -4.53$, $p < 0.05$]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($d = 0.80$) bu farkın büyük düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu durum söz konusu gurutta, sanal tenis eğitim programını kullanmalarının, tenis testi puanları üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir

4.TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada SG ile tenis servis eğitiminin tenis servis becerisine etkileri incelemiştir. SG ile yapılan çalışmalar incelendiğinde; çıkan sonuçların pek çoğu sanal gerçekliğin beceri gelişimi üzerine olumlu anlamda etkisi olduğu sonucuna varmışlardır (Seymour, 2002; Hays, 1992; Stansfield, 2000; Rose, 2004; Michalski, 2019; Guadagnoli, 2004; Gray, 2017; Bliss, 1997; Carlson, 2015). Yaptığımız çalışmaya benzer bir araştırma Todorov tarafından masa tenisi oyuncularına yapılmıştır. Tenis servisi ve SG uygulamalarının birlikte yapıldığı çalışmalara literatürde rastlanılmadığından, raket sporları ve SG ile çalışma yapan Todorov araştırmamızın başlıca tartışma konusu olmuştur. Todorov araştırmasında SG uygulamalarında kazanılan masa tenisi becerilerinin, gerçek dünyaya transferindeki kolerasyon düzeyine bakmıştır. Bulduğu sonuca göre; SG uygulamalarının masa tenisine özgü beceri gelişimine olumlu yönde katkısı olduğudur (Todorov, 1997). Bu sonuç çalışmamız ile benzerlik göstermektedir.

Yaptığımız çalışmada; varsayımlar ile tutarlı olarak, deney grubunda (tenis bilmeyen) ve kontrol grubunda (tenis bilen) yer alan öğrencilerin tenis testine ilişkin puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar deneysel uygulama sürecinde deney grubunda yer alan öğrencilerin tenis testi puanlarının kontrol grubundaki öğrencilere göre daha çok geliştiğini göstermektedir. Bu bulgular, spor becerilerinin edinilmesi ve geliştirilmesi için bir araç olarak sanal gerçekliğin tenis branşında kullanımına

ilişkin az sayıdaki literatüre katkı sağlamaktadır. Yapılan analiz sonuçlarına göre deney grubunda (tenis bilmeyen) ve kontrol grubunda (tenis bilen) yer alan öğrencilerin tenis testine ilişkin puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar deneysel uygulama sürecinde deney grubu öğrencilerinin tenis testi puanlarının kontrol grubundaki öğrencilere göre daha çok geliştiğini göstermektedir. Buradan hareketle sanal gerçeklik ile tenis eğitiminin derslerde ya da antrenmanlarda kullanılmasının öğrencilerin tenis becerilerinin gelişmesine olumlu yönde katkı sağlayacağı söylenebilir. Ancak veriler incelendiğinde kontrol grubundaki öğrencilerin test verilerinde anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Buradan çıkarım yapılacak olursa; sanal tenis eğitiminin, tenis oynamayı bilen öğrenciler üzerinde geliştirici etkisinin, neredeyse yok denecek kadar az olduğu, şeklinde yorumlanabilir. Diğer taraftan tenis oynamayı bilmeyen kişiler üzerinde, sanal tenis eğitiminin büyük bir geliştirici etkisinin olduğunu söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Bu sonuca ulaştıran genel varsayım; daha önce eline hiç raket almamış kişilerde, sanal gerçeklik eğitiminin tenis sporuna olan ilgiyi arttırması ve bu sayede beceri gelişimlerinin artması şeklinde yorumlanabilir.

Kontrol grubuna verilen sanal tenis eğitiminin ardından tüm öğrenciler tek bir grup olarak ele alınmış ve eğitimin öğrenciler üzerindeki etkisi genel hatları ile sonuçlandırılmıştır. Tüm öğrencilerin sanal eğitime tabi tutulmasının ardından yapılan son-test sonuçları olumlu anlamda gelişim göstermektedir. Tüm öğrencilerin sanal eğitim öncesi ile sonrası arasında beceri gelişimi açısından anlamlı bir fark görülmektedir. Bu olumlu farkın, sanal eğitime olan ilgi ve motivasyon düzeyinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca sanal eğitimin pek çok duyu organına uyarıcı etkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Sanal gerçeklik üzerine inşa edilmiş eğitim tasarımlarının öğrenmeyi anlamlandırarak kalıcı hale getirebileceği gerçeği, kabul edilebilir bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akkoyunlu, B. (1998). *Bilgisayarların Müfredat Programlarındaki Yeri ve Öğretmenin Rolü*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Arici, A. D. (2008). *Meeting kids at their own game: a comparison of learning and engagement in traditional and three-dimensional MUVE educational gaming contexts* (Unpublished doctoral dissertation). Indiana University, Indiana.
- Başaran, F. (2010). *Öğretmen adaylarının eğitimde sanal gerçeklik kullanımına ilişkin görüşleri; Sakarya Üniversitesi BÖTE örneği (Yüksek Lisans Tezi)*. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Bayraktar, E. ve Kaleli, F. (2007). Sanal gerçeklik ve uygulama alanları. *Akademik Bilişim Konferansı*, 1-6.

- Bulduk, S. (2003). *Psikolojide deneysel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları (2. Baskı)*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Bliss, J. P., Tidwell, P. D., & Guest, M. A. (1997). The effectiveness of virtual reality for administering spatial navigation training to firefighters. *Presence: Teleoperators & Virtual Environments*, 6(1), 73-86.
- Can, A. (2018). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Carlson, P., Peters, A., Gilbert, S. B., Vance, J. M., & Luse, A. (2015). Virtual training: Learning transfer of assembly tasks. *IEEE transactions on visualization and computer graphics*, 21(6), 770-782.
- Chee, Y. S. ve Tan, K. C. D. (2012). Becoming chemists through game-based inquiry learning: *The case of legends of Alkhimia*. *Electronic Journal of e-Learning*, 10(2), 185-198.
- Chung, L. Y. (2012). Incorporating 3D-virtual reality into language learning. *International Journal of Digital Content Technology and its Applications*, 6(6), 249-255. Doi: 10.4156/jdcta.vol6.issue6.29
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences (2nd ed.)*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Çavas, B., Çavas, P. H. ve Can, B. T. (2004, Ekim). Eğitimde sanal gerçeklik. *TOJET: The Turkish Online Journal Of Educational Technology*, 3(4).
- Çilenti, K. (1988). *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Guadagnoli, M. A., & Lee, T. D. (2004). Challenge point: a framework for conceptualizing the effects of various practice conditions in motor learning. *Journal of motor behavior*, 36(2), 212-224.
- Gray, R. (2017). Transfer of training from virtual to real baseball batting. *Frontiers in psychology*, 8, 2183.
- Green, S. ve Salkind, N. (2005). *Using SPSS for Windows and Macintosh: Understanding and analysing data*. New Jersey: Pearson Education
- Fox, J., Arena, D., & Bailenson, J. N. (2009). Virtual reality: A survival guide for the social scientist. *Journal of Media Psychology*, 21(3), 95-113.
- Hays, R. T., Jacobs, J. W., Prince, C., & Salas, E. (1992). Flight simulator training effectiveness: A meta-analysis. *Military psychology*, 4(2), 63-74.
- Hwang, W. Y. ve Hu, S. S. (2013). Analysis of peer learning behaviors using multiple representations in virtual reality and their impacts on geometry problem solving. *Computers & Education*, 62, 308-319. Doi:10.1016/j.compedu.2012.10.005
- Jacobson, M. J., Taylor, C. E. ve Richards, D. (2016). Computational scientific inquiry with virtual worlds and agent-based models: new ways of doing

- science to learn science. *Interactive Learning Environments*, 24(8), 2080-2108. Doi:10.1080/10494820.2015.1079723
- Jerald, J. (2015). *The VR book: Human-centered design for virtual reality*. Morgan & Claypool.
- Jou, M. ve Liu, C. C. (2012). Application of semantic approaches and interactive virtual technology to improve teaching effectiveness. *Interactive Learning Environments*, 20(5), 441-449. Doi:10.1080/10494820.2010.509632
- Kapıcıoğlu, S., Bulun, M., & Öğüt, A. (2003). Tıp eğitiminde bilişim teknolojileri kullanımı. *Akademik Bilişim Konferansı*.
- Kaptan, F. (1999). *Fen bilgisi öğretimi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kayabası, Y. (2005). Sanal gerçeklik ve eğitim amaçlı kullanılması. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 4(3),151-158.
- Lathan, C. E., Tracey, M. R., Sebrechts, M. M., Clawson, D. M., & Higgins, G. A. (2002). Using virtual environments as training simulators: Measuring transfer. *Handbook of virtual environments: Design, implementation, and applications*, 403-414.
- Lee, E. A. L. ve Wong, K. W. (2014). Learning with desktop virtual reality: Low spatial ability learners are more positively affected. *Computers & Education*, 79, 49-58. Doi: 10.1016/j.compedu.2014.07.010
- Michalski, S. C., Szpak, A., Saredakis, D., Ross, T. J., Billingham, M., & Loetscher, T. (2019). Getting your game on: Using virtual reality to improve real table tennis skills. *Plos one*, 14(9), e0222351.
- Mccloy, R. ve Stone, R. (2001). Virtual reality in surgery. *Science, Medicine and the future BMJ*, 323(7318), 912-915.
- Morgan, G. A., Leech, N. L., Gloeckner, G. W., ve Barrett, K. C. (2004). *SPSS for introductory statistics: Use and interpretation*. Psychology Press.
- Pak, H. (2020). *Slowmation (yavaş geçişli animasyon) uygulamasının fen bilimleri eğitiminde öğrencilerin ilgi ve motivasyonuna etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Rose, F. D., Attree, E. A., Brooks, B. M., Parslow, D. M., & Penn, P. R. (2000). Training in virtual environments: transfer to real world tasks and equivalence to real task training. *Ergonomics*, 43(4), 494-511.
- Seymour, N. E., Gallagher, A. G., Roman, S. A., O'brien, M. K., Bansal, V. K., Andersen, D. K., & Satava, R. M. (2002). Virtual reality training improves operating room performance: results of a randomized, double-blinded study. *Annals of surgery*, 236(4), 458.
- Sun, K. T. ve Chan, H. T. (2013). A case study on building web3D virtual reality and GPS applications to ubiquitous network and joyful learning environment. *BioTechnology: An Indian Journal*, 8(6), 823- 831.

- Sun, K. T., Lin, C. L. ve Wang, S. M. (2010). A 3-D virtual reality model of the sun and the moon for elearning at elementary schools. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 8(4), 689- 710. Doi: 10.1007/s10763-009-9181-z
- Stansfield, S., Shawver, D., Sobel, A., Prasad, M., & Tapia, L. (2000). Design and implementation of a virtual reality system and its application to training medical first responders. *Presence: Teleoperators & Virtual Environments*, 9(6), 524-556.
- Szpak, A., Michalski, S. C., Saredakis, D., Chen, C. S., & Loetscher, T. (2019). Beyond feeling sick: The visual and cognitive aftereffects of virtual reality. *IEEE Access*, 7, 130883-130892.
- Telhan, O. (2002). *Virtual realities and real virtualities*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bilkent Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Todorov, E., Shadmehr, R., & Bizzi, E. (1997). Augmented feedback presented in a virtual environment accelerates learning of a difficult motor task. *Journal of motor behavior*, 29(2), 147-158.
- Tüzün, H., Yılmaz-Soylu, M., Karakuş, T., İnal, Y. ve Kızılkaya, G. (2009). The effects of computer games on primary school students' achievement and motivation in geography learning. *Computers & Education*, 52(1), 68-77. Doi: 10.1016/j.compedu.2008.06.008

**İLKOKUL İKİ VE ÜÇÜNCÜ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN HAYAT
BİLGİSİ DERSİNE YÖNELİK TUTUMLARININ ÇEŞİTLİ
DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ¹**

*INVESTIGATION OF SECOND AND THIRD GRADE ELEMENTARY
SCHOOL STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS LIFE SCIENCE COURSE IN
TERMS OF VARIOUS VARIABLES*

Barış ÇETİN*

*Geliş Tarihi: 11.11.2019
(Received)*

*Kabul Tarihi: 05.11.2020
(Accepted)*

ÖZ: Bu çalışmada, ilkökuller iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersine yönelik tutumlarının cinsiyetlerine, okul türüne, öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine, öğrenim görülen yerleşim yerlerine göre değişip değişmediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada kesit almalı tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini, Çanakkale ili merkezi, Yenice, Çan ve Biga ilçelerinde bulunan 3 özel ve 16 devlet ilkökullerinin iki ve üçüncü sınıflarındaki öğrenciler içerisinden rastgele seçilen 2013 öğrenci oluşturmaktadır. Zayimoğlu Öztürk ve Coşkun (2015) tarafından geliştirilen “Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutum Ölçeği” ve “kişisel bilgi formu” ile araştırmanın verileri toplanmıştır. Öğrencilerinin “hayat bilgisi dersine yönelik toplam tutum puanları” ve alt faktörler toplam puanları erkek öğrenciler lehine anlamlı fark elde edilmiştir. İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin, “hayat bilgisi dersine yönelik toplam tutum puanları” ve hayat bilgisi dersine yönelik olumsuz tutum alt faktör toplam puanları ilkökuller ikinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin lehine anlamlı fark bulunurken; “hayat bilgisi dersine yönelik olumlu tutum” alt faktör toplam puanları öğrenim görülen sınıf düzeyine göre anlamlı fark belirlenmemiştir. İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin, “hayat bilgisi dersine yönelik olumsuz tutum” ve “hayat bilgisi dersine yönelik olumlu tutum” alt faktörler toplam puanları ve “hayat bilgisi dersine yönelik toplam tutum puanları” Merkez/Çanakkale ve Çan ilçesinde öğrenim gören öğrencilerin lehine olduğu belirlenmiştir. İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin “hayat bilgisi dersine yönelik toplam tutum” ve alt faktörler toplam puanları öğrenim görülen okul türüne göre anlamlı fark elde edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, Hayat Bilgisi Dersi, Tutum.

ABSTRACT: The purpose of this study is to determine whether second and third grade primary school students' attitudes towards life science course change according to gender,

¹ Bu çalışma, 18.Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu'nda (16-20 Ekim 2019) sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özeti yayınlanmış bildirinin genişletilmiş halidir. Çanakkale OnsekizMart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince desteklenmiştir. Proje Numarası: SHD- 2018-2744. Araştırmanın etik kurulu izni: Çanakkale OnsekizMart Üniversitesi Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Etik Kurulu 09/11/2018 karar tarihli 2018/58 belge sayı numaralı izin ile çalışma gerçekleştirilmiştir.

* Doç. Dr., Çanakkale OnsekizMart Üniversitesi, bceitin@comu.edu.tr, ORCID:0000-0003-4416-8000.

type of school, grade level, and the province/district where they study. In this research, cross-sectional survey designs were used. The sample of the study consists of 2013 second and third grade primary school students from 3 private and 16 public primary schools in Çanakkale's central district, and Yenice, Çan, Biga districts. The research data were collected by means of "Attitude Scale towards Life Science Course" developed by Zayimoğlu Öztürk and Coşkun (2015) and "Personal Information Form" developed by the researcher. A significant difference was found in favor of the male students in their "total attitude scores towards life science course" and sub-factor total scores. The "total attitude scores towards life science course" and the total negative attitude sub-factor scores towards life science course of the second and third grade primary school students were found to be significantly different in favor of the second-grade primary school students, whereas there was no significant difference in the total positive attitude sub-factor scores towards life science course according to grade level. The total negative attitude scores towards life science course, the total positive attitude sub-factor scores towards life science course and the total attitude scores towards life science course of the second and third grade primary school students were in favor of those who studied in Çanakkale's center and Çan district. The total attitude and sub-factor scores of the second and third grade primary school students towards life science course were not significantly different according to type of school.

Keywords: Elementary school, Life Science Course, Attitude.

1. GİRİŞ

Hayat bilgisi dersi ilkököl birinci, iki ve üçüncü sınıflarında okutulan temel derslerden biridir. İlkokulun ilk üç yılında tüm dersler hayat bilgisi dersi etrafında öğretilir. İlkokul çocuğu hayat bilgisi dersi vasıtasıyla okulu, çevresini ve doğayı; kısacası hayatı öğrenmeye başlar. Çocuklar, hayat bilgisi dersini severse hayata daha hazır olur.

Hayat Bilgisi eğitim programı, içeriğini tarih coğrafya ve vatandaşlık bilgisi konularını ilişkilendirerek oluşturan ve yaşam boyu sürecek vatandaşlık becerilerini sunan bir eğitim planıdır (Barth ve Demirtaş, 1997, s.6). Hayat Bilgisi, toplu öğretim yaklaşımına dayalı olarak oluşturulmuş çocuklara, gelişim özelliklerine uygun biçimde yaşamla ilgili temel beceri ve alışkanlıklar kazandıran, çocukların kendilerini ve çevresini tanımasına yardım eden ve çocuğun çok yönlü gelişmesini sağlayan bir yaşam dersi (Gültekin, 2015, s.16). Bu dersin amacı, öğrencilere yaşadıkları çevreyi tanıtarak uyumlarını sağlamak ve karşılaştıkları problemleri çözebilme becerisi kazandırmaktır (Tay, 2007, s.93). Öğrencilerin hayat bilgisi dersini öğrenmelerinde çok fazla faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden bazıları öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyleri, sosyo-ekonomik faktörler, ailenin ilgisi, okulun fiziki imkânları, sınıf öğretmenlerinin mesleki kıdemleri, öğrencilerin hayat bilgisi dersine yönelik tutumlarıdır.

Alanyazında tutumlar ile ilgili farklı tanımlar bulunmaktadır. Tutum, bireyin ilişkili olduğu tüm nesnelere ve durumlara verdiği yanıt üzerindeki dinamik etkileme durumudur (Allport, 1967, s. 8). Tutumların bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç temel ögesi bulunmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1996, s.86; Taylor, Peplau ve

Sears, 2012, s.174). Tutum nesnesine ilişkin düşünce, bilgi ve inançlar bilişsel bileşeni oluşturur (Güney, 2009b, s. 221). İnsanların tutum nesnesine ilişkin bütün duygu ve değerlendirmeleri duygusal bileşenin içeriğini oluşturur (Güney, 2009a, s.135). Duyuşsal ögesi ağır basan bir tutumun değişmesi daha güçtür (Baysal ve Tekarslan, 2004, s.301). Davranışsal öge, bireyin belli bir uyarıcı grubundaki tutum konusuna karşı davranış eğilimidir (İnceoğlu, 2004, s.30).

Duyuşsal alan sevgi, korku, nefret, ilgi, tutum ve güdülenmişlik gibi duygusal yönlerin baskın olduğu alandır. Bu alanda bireyin özellikleri ön plandadır (Demirel, 2009). Bireylerin sahip oldukları tutum ve değerler, onların duyuşsal farkındalık düzeylerini etkileyerek davranışlarını yönlendirir (Duman ve Yakar, 2017, s.207). Bir derse karşı olumlu tutumun, bu derste öğrenmeleri olumlu yönde ve ilgiden biraz daha güçlü bir şekilde etkileme gücüne sahiptir (Özçelik, 1998, s.110). Hayat Bilgisi dersi, çocukların birçok alana özgü bilgi, beceri, tutum ve değerleri bütüncül bir anlayışa göre öğrenmesini istemektedir (Şimşek, 2014, s.3).

İlkokul öğrencilerinin hayat bilgisi dersini sevmeleri oldukça önemlidir. Hayat Bilgisi dersinin seven öğrenciler bu derste daha yüksek öğrenme arzusu duyarlar. Hayat Bilgisi dersinde, çocukların iyi vatandaş ve iyi birey olmaları istenmektedir. Bu dersin çocuklar tarafından sevilmesinde “tutum” çok önemli bir duyuşsal faktördür. Ayrıca, bilişsel ve psikomotor alan kazanımların öğretilmesinde duyuşsal alan oldukça önemli bir unsurdur.

Bu çalışma ile ilkokul ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerin hayat bilgisi dersine yönelik tutum düzeyleri öğrencilerin cinsiyetleri, öğrenim gördükleri sınıf düzeyi ve öğrenim gördükleri il/ilçe durumundan etkilenip etkilenmediği tespit edilmiş olması Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu ilgili yetkililerine, Milli Eğitim Bakanlığı’nda ve özel ilkokullarda görev yapan/yapacak sınıf öğretmenlerine; bu konuda araştırma yapan araştırmacılara oldukça önemli kaynak sağlayacaktır.

2018 Hayat Bilgisi programının kazanımları incelendiğinde bilişsel ve psikomotor kazanımların yanı sıra duyuşsal kazanımlarında olduğu görülmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). İlkokul öğrencilerinin bunları kazanmasında hayat bilgisi dersine yönelik tutumlarının öğrenim gördükleri sınıf, öğrenim görülen yerleşim yerleri ve cinsiyetlerinden etkilenmemesi gerekmektedir.

Alanyazında ilkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersine yönelik tutum puanları ile cinsiyetleri arasında sınırlı sayıda araştırma bulunurken; ilkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin öğrenim gördükleri sınıf düzeyi, okul türü ve öğrenim görülen yerleşim yerlerine göre hayat bilgisi dersine yönelik tutum puanları ile ilgili herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu araştırmada aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır:

1) İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersine yönelik tutumları cinsiyetlerine, sınıf düzeylerine ve okul türlerine göre farklılaşmakta mıdır?

2)İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersine yönelik tutumları öğrenim görülen yerleşim yerleri durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

2.YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, ilkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersine yönelik tutumlarının belirlenmesi amacıyla tarama modellerinden kesit alma tarama modeli (Creswell, 2012) kullanılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın çalışma evrenini, 2018-2019 eğitim ve öğretim yılı güz döneminde Çanakkale il merkezi, Yenice, Çan ve Biga ilçelerinde bulunan devlet ve özel ilkokullarında öğrenim görmekte olan iki ve üçüncü sınıf öğrenciler oluşturmaktadır. Evrene ait bilgiler Tablo'1 de verilmiştir.

Tablo 1: İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin öğrenim gördükleri yerleşim yerlerindeki sayıları

Yaşam yerleri	2. Sınıf	3.Sınıf
Merkez İlçe	1890	1812
Biga	1076	1064
Çan	526	520
Yenice	281	266
İl Geneli	5669	5466

Araştırmanın örneklemini ise çalışma evreni içerisinde basit seçkisiz örnekleme tekniği (Creswell, 2012) ile belirlenen Çanakkale Merkez, Yenice, Çan ve Biga ilçelerinde bulunan 16 resmi ve 3 özel ilkokulda öğrenim gören 2013 iki ve üçüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ilgili bilgiler Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin öğrenim gördükleri sınıf düzeyi, cinsiyetleri, öğrenim gördükleri okul türü ve öğrenim gördükleri yerleşim yerlerindeki dağılım yüzdeleri

Değişkenler		f	%
Sınıf düzeyi	İkinci sınıf	891	44.3
	Üçüncü sınıf	1122	55.7
	Toplam	2013	100.0
Cinsiyet	Kız	1017	50.5
	Erkek	996	49.5
	Toplam	2013	100.0
Okul türü	Devlet	1880	93.4
	Özel	133	6.6
	Toplam	2013	100.0
Öğrenim görülen yerleşim yerleri	Merkez/Çanakkale	974	48.4
	Yenice İlçesi	165	8.2
	Çan İlçesi	492	24.4
	Biga İlçesi	382	19.0
	Toplam	2013	100.0

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutum Ölçeği (HBTÖ): Zayımoğlu Öztürk ve Coşkun (2015) tarafından ilkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Bu ölçekte, hayat bilgisi dersine yönelik olumlu tutumlar 12 madde ve hayat bilgisi dersine yönelik olumsuz tutumlar 3 madde şeklinde iki faktör ve 15 madde bulunmaktadır. Bu ölçeğin iç tutarlık katsayısı 0,747 olarak bulunmuştur (Zayımoğlu Öztürk ve Coşkun, 2015).

2.3.2. Kişisel Bilgi Formu: Bu form, ilkokulların iki ve üçüncü sınıfında öğrenim gören öğrencilerinin cinsiyetleri, öğrenim gördükleri okul türleri, öğrenim gördükleri sınıf düzeyleri ve öğrenim görülen yerleşim yerleri sorularından oluşmaktadır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın yapılabilmesi için Çanakkale Valiliği ve Çanakkale Milli Eğitim Müdürlüğü'nden resmi izin alınmıştır. Araştırmanın etik kurulu izni, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Etik Kurulu 09/11/2018 karar tarihli 2018/58 belge sayı numaralı izin ile çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri, 2018–2019 yılı güz döneminde “Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutum Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Formu” Çanakkale ili merkezi, Yenice, Çan, Biga ilçelerinde bulunan 3 özel ve 16 devlet ilkokullarında öğrenim gören iki ve üçüncü sınıf öğrencilerine araştırmacı tarafından yüz yüze uygulanarak toplanmıştır. Bu araştırmanın verilerinin analizi aşamaları şunlardır:

“Hayat bilgisi dersine yönelik olumsuz tutumlar” alt faktöründe yer alan üç olumsuz madde tersine çevrilmiştir. “Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutum Ölçeği”

nden elde edilen puanlarının aritmetik ortalamaları toplamı ve alt boyutların aritmetik ortalamaları toplamı ile ilgili işlemler SPSS 21.00 istatistik programı kullanılarak hesaplanmıştır.

Verilerin normallik dağılımları Kolmogorov-Smirnov (Mertler ve Reinhart, 2017, s.33) ve Shapiro Wilk istatistiği (Pituch ve Stevens, 2016, s.228) test tekniği yapılarak belirlenebilir. İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersine yönelik tutum toplam ve alt faktör puanları için Shapiro-Wilk tekniği ile normallik analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda dağılımın normal dağılmadığı için parametrik olmayan Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis test teknikleri kullanılmıştır. İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersine yönelik tutum ve alt faktör puanlarının düzeylerini belirlemek için betimsel istatistik analizi yapılmıştır.

Normallik varsayımı olmadığında, t-testi yerine Mann-Whitney U testi kullanılır (Ho, 2014). İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersine yönelik tutum ve alt faktör puanları cinsiyetlerine, öğrenim görülen sınıf düzeylerine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için parametrik olmayan “Mann Whitney Tekniği” ile çözümlenmiştir.

Kruskal-Wallis, üç veya daha fazla örneklemede farklılıkları ölçen tek yönlü varyans analizinin (ANOVA) parametrik olmayan karşılığıdır. Kruskal-Wallis testi, veriler normal şekilde dağılmadığında kullanılabilir (Miller, 2009, p.123). İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersine yönelik tutumları öğrenim görülen yerleşim yerleri durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığı saptamak için Kruskal-Wallis test tekniği ile belirlenmiştir.

Tablo 3: Hayat bilgisi dersine yönelik tutum ölçeğinin değerlendirilmesinde temel alınan puan aralıkları

Seçenekler	Puanlar	Puan Aralığı
Hayır	3	2,01-3,00
Kısmen	2	1,01-2,00
Evet	1	0,00-1,00

3.BULGULAR

Bu bölümde, ilkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersine yönelik tutumlarının cinsiyet, sınıf, okul türlerine ve öğrenim görülen yerleşim yerlerine göre farklılaşma olup olmadığına ait bulgular bulunmaktadır.

3.1.İlkokul İki ve Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarının Cinsiyetlerine Göre Farklılaşma Durumu

Tablo 4’e göre, ilkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin “hayat bilgisi dersine yönelik olumlu tutumlar” alt faktörü puanları ($U=434486.500$; $p<.01$) erkek öğrenciler lehine anlamlı fark saptanmıştır.

Tablo 4: İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin cinsiyetlerine göre hayat bilgisi dersine yönelik tutum toplam ve alt faktör puanları ile ilgili Mann Whitney U- testi sonucu

Alt Faktörler	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Olumlu tutum toplam	Kız	1017	936.22	952139.50	434486.500	.000
	Erkek	996	1079.27	1074951.50		
	Toplam	2013				
Olumsuz tutum toplam	Kız	1017	975.42	992000.50	474347.500	.010
	Erkek	996	1039.25	1035090.50		
	Toplam	2013				
Genel tutum toplam	Kız	1017	934.58	950463.00	432810.000	.000
	Erkek	996	1080.95	1076628.00		
	Toplam	2013				

İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin “hayat bilgisi dersine yönelik olumsuz tutumlar” alt faktörü puanları (U=474347.500; p<.05) erkek öğrenciler lehine anlamlı fark belirlenmiştir. İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin “hayat bilgisi dersine yönelik toplam tutum puanları” (U=432810.000; p<.01) erkek öğrenciler lehine anlamlı fark elde edilmiştir.

3.2.İlkokul İki ve Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutumları Sınıf Düzeyine Göre Farklılaşma Durumu

Tablo 5’e göre, ilkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin “hayat bilgisi dersine yönelik olumlu tutumlar” alt faktörü puanları (U=485955.000; p>.05) öğrenim görülen sınıf düzeyine göre anlamlı fark saptanmamıştır.

Tablo 5: İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre hayat bilgisi dersine yönelik toplam tutum ve alt faktör puanları ile ilgili Mann Whitney U- testi sonucu

Alt Faktörler	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Olumlu tutum toplam	İkinci sınıf	891	1022.60	911133.00	485955.000	.278
	Üçüncü sınıf	1122	994.61	1115958.00		
	Toplam	2013				
Olumsuz tutum toplam	İkinci sınıf	891	1049.51	935115.50	461972.500	.002
	Üçüncü sınıf	1122	973.24	1091975.50		
	Toplam	2013				
Genel tutum toplam	İkinci sınıf	891	1049.93	935487.50	461600.500	.003
	Üçüncü sınıf	1122	972.91	1091603.50		
	Toplam	2013				

İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin “hayat bilgisi dersine yönelik olumsuz tutumlar” alt faktörü puanları (U=461972.500; p<.01) ilkokul ikinci sınıfta öğrenim görenlerin lehine anlamlı fark belirlenmiştir. İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin “hayat bilgisi dersine yönelik toplam tutum puanları”

($U=461600.500$; $p<.01$) ilkökul ikinci sınıfta öğrenim görenlerin lehine anlamlı fark elde edilmiştir.

3.3.İlkokul İki ve Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutumları Öğrenim Görülen Okul Türüne Göre Farklılaşma Durumu

Tablo 6'e göre, ilkökul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin "hayat bilgisi dersine yönelik olumlu tutumlar" alt faktörü puanları ($U=112493.500$; $p>.05$) öğrenim görülen okul türüne göre anlamlı fark saptanmamıştır. İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin "hayat bilgisi dersine yönelik olumsuz tutumlar" alt faktörü puanları öğrenim görülen okul türüne göre ($U=117608.500$; $p>.05$) anlamlı fark belirlenmemiştir. İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin "hayat bilgisi dersine yönelik toplam tutum puanları" ($U=121372.000$; $p>.01$) öğrenim görülen okul türüne göre anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 6: İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin öğrenim gördükleri okul türlerine göre hayat bilgisi dersine yönelik tutum toplam ve alt faktör puanları ile ilgili Mann Whitney U- testi sonucu

Alt Faktörler	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Olumlu tutum toplam	Devlet Okulu	1880	1000.34	1880633.50	112493.500	.051
	Özel Okulu	133	1101.18	146457.50		
	Toplam	2013				
Olumsuz tutum toplam	Devlet Okulu	1880	1010.94	1900571.50	117608.500	.234
	Özel Okulu	133	951.27	126519.50		
	Toplam	2013				
Genel tutum toplam	Devlet Okulu	1880	1005.06	1889512.00	121372.000	.572
	Özel Okulu	133	1034.43	137579.00		
	Toplam	2013				

3.4. İlkokul İki ve Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutumları Öğrenim Görülen Yerleşim Yerleri Durumuna Göre Farklılaşma Durumu

Tablo 7'ye göre, ilkökul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin "hayat bilgisi dersine yönelik olumlu tutumlar" alt faktörü puanları öğrenim görülen yerleşim yerleri durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. [$\chi^2(3) = 47.041$, $p<.01$]. "Olumlu tutum toplam" alt faktörü puanları için Mann Whitney U testi ile yapılan çoklu karşılaştırmalar sonunda bu farkın, Merkez/Çanakkale ve Çan ilçesinde öğrenim gören ilkökul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin olduğu belirlenmiştir.

İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin "hayat bilgisi dersine yönelik olumsuz tutumlar" alt faktörü puanları öğrenim görülen yerleşim yerleri durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir [$\chi^2(3) = 16.582$, $p<.01$]. "Hayat bilgisi dersine yönelik olumsuz tutum toplam" alt faktörü puanları için Mann Whitney U testi ile yapılan çoklu karşılaştırmalar sonunda bu farkın Merkez/Çanakkale ve Çan

ilçesinde öğrenim gören ilkökul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin olduğu belirlenmiştir.

İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersine yönelik toplam tutum puanları öğrenim görülen yerleşim yerleri durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir [$\chi^2(3) = 46.075, p < .01$]. Hayat bilgisi dersine yönelik toplam tutum puanları için Mann Whitney U testi ile yapılan çoklu karşılaştırmalar sonunda bu farkın, Merkez/Çanakkale ve Çan ilçesin’de öğrenim gören ilkökul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin olduğu belirlenmiştir.

Tablo 7: İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin öğrenim görülen yerleşim yerleri durumuna göre hayat bilgisi dersine yönelik toplam tutum ve alt faktör puanları ile ilgili Kruskal Wallis testi sonucu

Alt faktörler	Gruplar	N	Sıra d Ortalaması	χ^2	p	Anlamlı fark
Olumlu tutum	Çanakkale	974	1083.53	47.041	.000	Çanakkale- Çan
	Yenice	165	940.73			
	Çan	492	997.33			
	Biga	382	852.93			
	Toplam	2013				
Olumsuz tutum	Çanakkale	974	1019.42	16.582	.001	Çanakkale- Çan
	Yenice	165	976.31			
	Çan	492	1064.33			
	Biga	382	914.76			
	Toplam	2013				
Genel toplam	Çanakkale	974	1070.10	46.075	.000	Çanakkale- Çan
	Yenice	165	943.60			
	Çan	492	1032.45			
	Biga	382	840.72			
	Toplam	2013				

4. SONUÇ ve ÖNERİLER²

Bu araştırmada, ilkökul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersine yönelik tutumlarının cinsiyetleri, sınıf düzeyleri, okul türleri ve öğrenim gördükleri yerleşim yerleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır.

² Araştırmanın etik kurulu izni: Çanakkale OnsekizMart Üniversitesi Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Etik Kurulu 09/11/2018 karar tarihli 2018/58 belge sayı numaralı izin ile çalışma gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada ilkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersine yönelik toplam tutum puanları ve alt faktörü puanları arasında erkek öğrenciler lehine anlamlı fark elde edilmiştir. Araştırmada elde edilen bu bulgunun aksine, Palavan (2012, s.98), ilkokul üçüncü sınıf kız ve erkek öğrencilerinin hayat bilgisi dersine yönelik tutum puanları arasında anlamlı bir farka ulaşmamıştır. Tiryaki (2018, s.58-59), hayat bilgisi dersine yönelik toplam tutum puanları; hayat bilgisi dersine yönelik olumlu ve olumsuz tutum alt faktör puanları ilkokul üçüncü sınıf kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı farklılaşma belirlememiştir. Bu araştırmanın sonuçları esas alınmak kaydıyla, ilkokul öğrencilerinin cinsiyetleri hayat bilgisi dersine yönelik tutum puanlarını etkilediği görülmektedir. Bunun sebebinin, Hayat Bilgisi dersinin içeriği erkek öğrencilerinin daha fazla ilgilerini çekmiş olmasıyla açıklanabilir.

Bu araştırmada ilkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin “hayat bilgisi dersine yönelik olumlu tutumlar” alt faktörü puanları öğrenim görülen sınıf düzeyine göre anlamlı fark saptanmamıştır. Sınıf düzeyi değişkeni öğrencilerin hayat bilgisi dersine yönelik olumlu tutumları üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Hem ilkokul ikinci hem de ilkokul üçüncü sınıf öğrencileri hayat bilgisi dersine yönelik olumlu tutuma sahiptirler. Öğrencilerin seviyeleri farklı olsa bile hayat bilgisi dersine yönelik benzer tutumlara sahiptir.

İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin “hayat bilgisi dersine yönelik olumsuz tutumlar” alt faktörü puanları ve hayat bilgisi dersine yönelik toplam tutum puanları ilkokul ikinci sınıfta öğrenim görenlerin lehine anlamlı fark elde edilmiştir. Bunun nedeninin ise ilkokul ikinci sınıf öğrencilerin ölçekte bulunan üç olumsuz maddeyi tam olarak anlamamalarına bağlanabilir. Ayrıca, ilkokul ikinci sınıf öğrenciler üçüncü sınıf öğrencilerine göre daha az sayıda hayat bilgisi dersi almış olmalarından dolayı hayat bilgisi dersine yönelik tutumlarının ilkokul ikinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerinin lehine çıkmasının sebebi olduğu düşünülmektedir.

Bu araştırmada ilkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersine yönelik toplam tutum puanları ve alt faktör puanları öğrenim görülen okul türüne göre anlamlı fark elde edilmemiştir. Öğrencilerin öğrenim gördükleri okul türleri onların hayat bilgisi dersine yönelik tutumlarını etkilememiştir. Yani devlet ilkokuluna devam eden ilkokul öğrencisiyle özel ilkokula devam eden ilkokul öğrencisinin hayat bilgisi dersine yönelik tutumları benzerdir. Özel ilkokulların imkânlarında yetişen öğrenci ile devlet ilkokulun imkânlarında yetişen öğrencinin hayat bilgisi dersine yönelik tutumları benzerdir. Okul türü değişkeni ilkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin tutumları arasında bir farklılık oluşturmamıştır.

İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin, “Hayat bilgisi dersine yönelik toplam tutum puanları” ve “Olumlu tutum toplam puanları” Merkez/Çanakkale ve Çan ilçesinde öğrenim gören öğrencilerinin lehine bulunmuştur. Öğrencilerin öğrenim gördükleri yerleşim yerleri, ilkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin hayat

bilgisi dersine yönelik tutumlarını etkilediği görülmektedir. Merkez/Çanakkale ve Çan ilçelerinde bulunan ilkokullara devam eden öğrencilerinin hayat bilgisi dersine yönelik daha fazla olumlu tutum oluşturdıkları görülmektedir.

“Hayat bilgisi dersine yönelik olumsuz tutumlar” alt faktör puanları Merkez/Çanakkale ve Çan ilçesinde öğrenim gören öğrencilerinin lehine bulunmuştur. Bu araştırmaya en fazla katılan Merkez/Çanakkale ve Çan ilçesin ’de öğrenim gören öğrencilerin fazla olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgulara dayalı olarak aşağıdaki önerilere yer verilmiştir:

1)Merkez/Çanakkale ve Çan ilçelerinde öğrenim gören ilkokul iki ve üçüncü sınıf erkek öğrencilerinin lehine çıkan “hayat bilgisi dersine yönelik olumlu ve olumsuz tutum” puanları ile ilgili olarak nitel araştırmalar yapılabilir.

2)İlkokul iki ve üçüncü sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersine yönelik olumlu ve olumsuz tutumlarının cinsiyet, sınıf, okul türleri ve öğrenim görülen yerleşim yerleri durumu ile ilgili farklı örneklem gruplarında kesit alma tarama modeli kullanılarak araştırma yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Allport, G. W. (1967). *Attitude*. In A Editor, M, Fishbein (Ed.), *Reading in attitude theory and measurement* (pp. 1-14). New York, London, and Sydney: John Wiley Sons, Inc.
- Barth, J. L. ve Demirtaş, A. (1997). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretimi kaynaklar üniteler*. Ankara: YÖK/ Dünya Bankası, Milli Eğitim Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi.
- Baysal, A .C., Tekarslan, E. (2004). *Davranış bilimleri*. (Genişletilmiş 4. Baskı). İstanbul: Avcıol.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. New Jersey: Pearson Merrill Prentice Hall.
- Demirel, Ö. (2009). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*. 12. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Duman, B. ve Yakar, A. (2017). Öğretime yönelik duyuşsal farkındalık ölçeği. *Cumhuriyet International Journal of Education*. 6 (1), 200–229. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/314401>
- Gültekin, M. (2015). Hayat bilgisi öğretimi. İçinde M. Gültekin (Ed.), *Çocuğun yaşamında dünyaya açılan pencere: Hayat bilgisi öğretim programı* (ss.11-42). Ankara: Nobel.
- Güney, S. (2009a). *Sosyal psikoloji*. Ankara: Nobel.
- Güney, S. (2009b). *Davranış bilimleri*. Ankara: Nobel.
- Ho, R. (2014). *Handbook of univariate and multivariate data analysis with IBM SPSS* (2 nd ed.). Boca Raton, London, New York: Taylor & Francis Group.

- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *İlköğretim hayat bilgisi dersi (1. 2. ve 3. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. Erişim Tarihi: 01.01.2018 <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2018122171428547-HAYAT%20BİLGİSİÖĞRETİM%20PROGRAMI.pdf>
- Mertler, C.A. ve Reinhart, R.V. (2017). *Advanced and multivariate statistical methods practical application and interpretation*. New York and London: Routledge Taylor & Francis Group.
- Miller, M. K. (2009). *Nonparametric statistics for social and behavioral sciences*. Boca Raton, London, New York: Taylor & Francis Group.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). *İnsan ve insanlar* (Gözden geçirilmiş 9. basım). İstanbul: Evrim.
- İnceoğlu, M. (2004). Tutum algı iletişim (1. Baskı). Ankara: Kesit Tanıtım.
- Özçelik, D. A. (1998). *Eğitim programları ve öğretim (Genel öğretim yöntemi)*. Ankara: ÖSYM Yayınları, No. 8.
- Palavan, Ö. (2012). *Hayat bilgisi dersinde beyin temelli öğrenmenin öğrencilerin başarılarına tutumlarına ve eleştirel düşünme becerilerine etkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Pituch, K. A. ve Stevens, J. P. (2016). *Applied multivariate statistics for the social science analyses with SAS and IBM 's SPSS* (6 th ed.). New York and London: Routledge Taylor & Francis Group.
- Şimsek, Ş. (2014). *Geçmişten günümüze hayat bilgisi*. İçinde Ş. Şimsek, (Ed.), *Sınıf Öğretmenleri ve Adayları İçin Hayat Bilgisi Öğretimi* (ss.3-26). Ankara: Anı.
- Tiryaki, B. (2018). *İlkokul 3. sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersine yönelik tutumlarıyla demokratik tutumları arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Taylor, S. E., Peplau, L. A. ve Sears, D. O. (2012). Sosyal Psikoloji. 3. Baskı (Çev.: A. Dönmez). Ankara: İmge.
- Tay, B. (2007). Öğrenme stratejilerinin hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi dersinde akademik başarıya etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 35(173), 87-102. Erişim tarihi 01.01.2018 https://dhgm.meb.gov.tr/yayinlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/173/173/06.pdf
- Zayimoğlu Öztürk, F. ve Coşkun, M. (2015). Hayat bilgisi dersine yönelik bir tutum ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 239-251. Erişim tarihi 01.01.2018 <https://dergipark.org.tr/download/article-file/407906>

**RİSK YÖNETİMİNİN NERESİNDEYİZ?
OTOMOTİV SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ**

*WHERE WE ARE IN RISK MANAGEMENT?
EXAMPLE OF AUTOMOTIVE INDUSTRY*

Mübeyyen TEPE KÜÇÜKOĞLU*

*Geliş Tarihi: 19.05.2019
(Received)*

*Kabul Tarihi: 05.11.2020
(Accepted)*

ÖZ: Otomotiv sektörü incelendiğinde, içerisinde birçok alt sektör ve faaliyeti barındırdığı ve bu nedenle birçok risk unsurunu da taşıdığı bir gerçektir. Bu doğrultuda, otomotiv sektöründe bir örneklem üzerinde risk yönetiminin mevcut durumunu ortaya koymak amacıyla bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda; otomotiv sektörünün yapısı itibarıyla işletmelerin iç ve dış risklerinin farkına vararak yönetmek durumunda kaldıkları görülmüştür. Bu doğrultuda, risk yönetim süreci işletmelerin büyük bir kısmında yıllar öncesinde başlamış olup, yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. İşletmelerin risk yönetim sürecini başlatmalarında etkili olan nedenler arasında işletmenin hedeflerini, stratejilerini etkileyecek risklerin önlenmesi, finansal risklere karşı önlem alma ihtiyacı ve yasal zorunluluklar ilk sıralardadır. Odaklanılan risk gruplarına bakıldığında ise, finansal riskler yine ön planda bulunmakta, onu stratejik riskler izlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Risk, Risk Yönetimi, Otomotiv Sektörü

ABSTRACT: When the automotive industry is examined, it contains many sub-sectors and activities. Therefore, it carries many risk factors. In this direction, a study has been carried out in order to reveal the current situation of risk management. As a result of the structure of the automotive industry, enterprises have to realize and manage their internal and external risks. Therefore, the risk management process started many years ago and is widely implemented. Among the reasons for starting risk management are the prevention of risks that will affect the targets and strategies, the need to take measures actions against financial risks and also legal obligations. Looking at the risk groups focused on, financial risks are still in the first place, followed by strategic risks.

Key Words: Risk, Risk Management, Automotive Industry

1. GİRİŞ

İşletmelerin temel amaçları varlıklarını devam ettirmek, büyümek ve kar elde etmek olarak sıralanmaktadır. Her işletmenin bu temel amaçlarının yanında, faaliyet alanlarıyla ilgili olarak belirlemiş oldukları misyon ve vizyonları doğrultusunda; kendine özgü stratejileri, hedefleri ve amaçları bulunmaktadır. İşletmeler tüm bu amaçlarını gerçekleştirirken başarısızlık, hatalı kararlar, zarar etme gibi sonuçlar elde edebilirler ve belirledikleri amaçları zamanında veya tam olarak gerçekleştiremeyebilirler. Bunun nedeni taşıdıkları risklerdir. Bu riskler çeşitli iç ve

* Dr. Öğ. Üyesi, Trakya Üniversitesi, mubeyyen@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3717-4165.

dış faktörlerden kaynaklanmakla birlikte işletmeler için tehlike ve fırsat durumlarını da içeri-sinde bulundurmaktadır. Bu nedenle, günümüzde risk ve yönetimi her işletmenin üzerinde önemle durması gereken bir konudur.

Her işletme faaliyetleri sonucu düşük veya yüksek olasılıklı riskler barındıracağından bu risklerin doğru bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Faaliyet alanı, büyüklüğü ne olursa olsun her işletme risklere açıktır ve risklerini kontrol altına alması gerekmektedir. Bu noktada risk yönetiminin önemi ortaya çıkmaktadır. Başarılı bir risk yönetimi yapılandırılması ile işletmeler mevcut risklerini belirleyerek, bu risklerin olasılıkları ve etkilerini ölçerek kontrol altına alacakları bir süreç gerçekleştireceklerdir.

Finansörler kredi sağlayacakları, yatırımcılar yeni yatırım yapacakları, yabancı sermaye sahipleri ortak olacakları, sigortacılar mallarını sigorta edecekleri şirketlerde, finansal performansın yanında, kurumsal yönetimin nasıl olduğu ve risklerin ne derece etkin yönetildiği sorularını açık bir şekilde sorar hale gelmiştir (Topçu, 2013: 2). İşletmeler finansal, operasyonel, stratejik ve çevresel riskleri için durum tespiti yaparak kontrol altına alabilecekleri riskleri ve risk iştah düzeylerini belirleyerek risklerin işletmeye etkisini minimum düzeye indirgeyebilmektedirler. Bu noktada ilk aşama risk farkındalığıdır. Risklerinin farkında olmayan bir işletme, yüksek olasılığa sahip olup basit önlemlerle kontrol altına alınabilecek bir riskin hızlıca kriz durumuna dönüşerek işletmenin amaçlarına ulaşmasını sekteye uğratabilecek noktaya gelebilme-sine neden olacaktır.

Risk yönetimiyle ilgili çalışmalar incelendiğinde, yapılan çalışmaların büyük bir kısmının finansal risklere odaklandığı görülmektedir. Bu doğrultuda finans sektöründe bankalar, finans kuruluşları ile yapılan çalışmalar öne çıkmaktadır. Diğer sektörlerdeki risk yönetimini inceleyen çalışmalar sınırlı sayıdadır. Otomotiv sektörünü ele alan çalışmalar ise, daha çok tedarik zinciri üzerinde yoğunlaşmakta ve tedarikçi kaynaklı riskleri incelemektedir. Otomotiv sektörü çok tedarikçili yapısı, karmaşık süreçleri, yüksek kalite beklentisi ve rekabetin yoğun olması nedeniyle risk yönetiminin kritik öneme sahip olduğu bir sektördür. Bu nedenle yazına katkı sağlamak amacıyla risk yönetimi süreç ve gerekliliklerinin otomotiv sektöründeki varlığı araştırma kapsamına alınmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde risk ve risk yönetiminin tanımlarına değinilmekte ve risk yönetimi alanındaki çalışmalardan bahsedilmektedir. İkinci bölümde ise; araştırmanın amacı, yöntemi ve örnekleme hakkında bilgiler verilmekte, elde edilen bulgular değerlendirilmektedir. Son bölüm, sonuç ve öneriler kısmına ayrılmıştır.

2. RİSK VE YÖNETİMİ

Risk, genel bir perspektiften bakılacak olursa, yöneticilerin hatalı karar alma tehlikesi, yapılan planların başarısız olma olasılığı, zarar etme veya kar edememe gibi durumları ifade etmektedir (Bolak, 2004: 3). Temelde, geleceğin belirsizliği riskin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, belirsizlik arttıkça risk de

artmaktadır (Fikirkoca, 2003: 30). Manuel'e (2007: 6) göre risk geleceğin bilinmiyor oluşundan dolayı beklentiler ile gerçekleşen arasındaki istenmeyen farkın bir ölçüsüdür.

Risk yönetimi, riskin yan etkilerini minimum düzeyde tutarken, risk gerçekleştiği takdirde elde edilecek faydaların da en yüksek seviyede olması için uygulanan etkili bir yöntemdir (Essinger ve Rosen, 1991). Diğer bir deyişle risk yönetimi, bir işletmenin taşımak istemediği riskle-rin en uygun risk yönetim teknikleri ve maliyetleri ile işletme için olumsuz etkilerini sınırlandırarak, sadece taşınan risklerin karşılığında kar etmesini sağlar (Bolak, 2004: 81). Risk yönetimi, uygulanması oldukça karmaşık, paradoksal ve belirsizliği yüksek bir süreçtir (Themsen ve Skærbæk, 2018: 12). Bu süreçte, işletmeler mevcut faaliyetlerini sürdürürken maruz kaldıkları risklerin tanımlar ve önceden belirlenen risk toleransları çerçevesinde öngörülen sapmaların kontrol altına alınması için gereken önlemleri alır (Culp, 2002).

Karşılaşılabilecek tehditlere karşı işletme içerisinde alınması gereken önlemler ve uygulanacak aksiyon planları sadece büyük ölçekli işletmelerin gözettiği uygulamalar olmaktan çıkıp, her işletmenin dikkate alması gereken bir yönetim biçimi haline almıştır. Geçmişte, sadece sigortalananabilir risklere yönelik uygulanan risk yönetimi, günümüzde farklı bir boyut kazanarak, Kurumsal Risk Yönetimi olarak adlandırılan ve stratejik, operasyonel ve finansal riskleri de dikkate alacak şekilde uygulanmaktadır (Topçu, 2013: 2).

Risk yönetimi felsefesinin temelinde tüm çalışan ve sorumluların bir risk yöneticisi olması yatar. Risk yönetiminin tesis edilmesinde tüm teknikler, araçlar, yaklaşım ve yapının, Üst Yönetim ve Yönetim Kurulu liderliği, iç denetim desteği, takım çalışması, eğitim, iletişim performansı, rehberlik, ortak dil oluşturulması, bilgi akışı gibi faktörlerle sağlanması amaçlanmaktadır (Treasury Board Secretariat, 1999: 3). Risk yönetimi, herhangi bir aktivite, fonksiyon ve işlemle ilgili belirleyici, analiz edici, uygulayıcı, çalıştırıcı ve riskler arasında ilişki kurucu, mantıklı ve sistematik bir metottur ve aynı zamanda şirketlerin zararlarını minimize edip, fırsatlarını maksimize etmeye yönelik bir sistemdir (Topçu, 2013: 10). Risk yönetimi sayesinde işletmeler, gerçekleştirdikleri faaliyetlerin ne gibi riskleri içerdiğinin farkına varmakta, olasılık ve/veya etkisini azaltmak için önlemler almakta, risklerin ortaya koyduğu tehdit veya tehlike unsurunu avantaja dönüştürmektedirler. Böylece daha emin Adımlarla hedeflerine zamanında ve minimum düzeyde sapmayla ulaşabilmektedirler.

2.1. Risk Yönetimi Alanındaki Çalışmalar

Uluslararası alanda, risk yönetiminin ayrı bir disiplin olarak şekillenmesi, Amerika'da sigorta sektörünün gelişimi ile hızlanmıştır. 1900'lü yılların başında başlayan ve sadece klasik sigortalananabilir risklere odaklanan olan bu gelişimin yerini

1980'li yıllarla birlikte şirketleri etkileyen tüm risklerin ele alındığı daha geniş bir yaklaşıma bırakmıştır (Topçu, 2013: 115).

Risk yönetiminin işletmeler tarafından benimsenerek uygulanmaya başlaması ile birlikte bu alanda yapılan akademik çalışmalar da hız kazanmıştır. Risk yönetimi sisteminin varlığını farklı sektörlerde ve işletmelerde araştıran birçok çalışma bulunmaktadır. Bunlar arasında bankacılık sektörü (Koç ve Çelik, 2015: 311), eğitim sektörü (Çalışkan Maya, 2011: 1), enerji sektörü (Güneş ve Teker, 2010: 64), süt üretim işletmeleri (Özçetin, 2017: 125), havacılık sektörü (Sakız, 2017: 96; Topçu, 2013: 1), otomotiv sektörü (Blackhurst vd., 2008: 143; Thun ve Hoenig, 2011: 242), elektronik sektörü (Blos vd., 2009: 247), organize sanayi bölgesinde yer alan işletmeler (Kaya ve Uzay, 2017: 46; Onat vd., 2014: 21) yer almaktadır. Ağırlıklı olarak finansal risklerin yönetiminin araştırıldığı çalışmaların yer aldığı yazında, stratejik, operasyonel ya da çevresel risklerin yönetimi alanındaki çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir.

Koç ve Çelik (2015: 331), bankaların Kurumsal Risk Yönetimi (KRY) uygulama düzeylerini, risk yönetimi politikalarını, risk yönetimi uygulama farklılıklarını ve risk yönetiminin kurumsallaşma düzeyini araştırmışlardır. Araştırmaya katılan bankaların %18,2'sinin KRY sürecini tamamladıkları, %18,2'sinin de sürecin ileri aşamasında oldukları tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre bankaların KRY sürecinde karşılaştıkları başlıca sorunların yasal düzenlemeler, değişen süreç ve teknoloji ile birlikte oluşan risklerin tespiti ve yönetilmesi için risk metodolojisi oluşturulamaması ve buna bağlı olarak risk yönetiminde ihtiyaç duyulan kalifiye eleman sıkıntısı olduğunu belirtmişlerdir. KRY'nin kurumlarına sağlayacağı faydaları; değer yaratacak risklerin alınması, etkin yönetim süreçlerinin oluşturulması ve risk yönetimi ve başka yasal düzenlemelere uyum sağlanması şeklinde sıralamışlardır.

Çalışkan Maya (2011: 191), Türkiye'de eğitim yönetimi alanında lise müdürlerinin döner sermaye işlerinin yönetiminde karşılaştıkları risklerin neler olduğu, bu riskleri hangi yöntemlerle yönetildiğine dair yöneticilere ve araştırmacılara bir bakış açısı sunmayı amaçlamıştır. Elde edilen sonuçlar göstermektedir ki söz konusu müdürler karşılaştıkları risklerin yönetiminde, riskten kurtulma veya riski azaltma yöntemlerinden çok onu üstlenmeyi seçmektedirler.

Güneş ve Teker (2010: 64), enerji sektöründe yer alan 25 işletme ile yaptıkları çalışmada KRY farkındalığını araştırarak, Türkiye'deki uygulamalarının bir profili çizilmeye çalışılmıştır. KRY konusunda özel sektörün kamu sektörüne göre daha çok ilgi gösterdiği ve bilgi sahibi olduğu, bununla birlikte özel sektörde holding yapısındaki işletmelerde uygulamanın daha yaygın olduğu ve genelde holdinge bağlı bir örgütlenme ile yönetildiği ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan işletmelerin yarısı, KRY'ni tamamen yerleştirdiklerini belirtmekle birlikte, halen tamamlanması gereken notalar olduğunu belirtmektedirler. Elde edilen sonuçlara göre, işletmelerin

KRY'den elde ettikleri en önemli faydalar arasında; düzgün kurumsal yönetim prosedürleri oluşturma, performans izleme ve stratejik hedeflere ulaşma gibi unsurlar yer almaktadır. Buna karşılık KRY'nin dezavantajları arasında ise, risk yönetim sistemi kurma maliyeti, kurumsallaşma yetersizliği, çalışanların bir kısmının risk yönetimine karşı oluşu ve KRY konusunda bilgi eksikliği sıralanmaktadır.

Özçetin (2017: 125), Türkiye'de faaliyette bulunan, 2014-2016 yılları arasında en büyük 1000 sanayi kuruluşu (ISO 1000) içine girmiş olan süt üretim işletmelerinin yöneticilerine anket uygulamak sureti ile işletmelerin risk yönetimi ile ilgili faaliyetlerini belirlemeye çalışmıştır. Süt üretim işletmelerinin yaklaşık yarısının risk yönetim uygulaması ve risk raporlama sistemine sahip olduğu ve risk yönetimi uygulamalarının süt üretim işletmeleri için yeterli düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Onat ve arkadaşları (2014: 21), Antalya-Burdur-Bucak Organize Sanayi Bölgelerinde yapmış oldukları çalışmada 53 işletmeye anket uygulayarak işletmelerde risk kavramı, risk analizi, risk yönetim süreci ve riskten korunma yöntemlerini incelemiş ve farkındalık düzeylerinin düşük olduğunu görmüşlerdir. Araştırmaya katılan işletmelerin hukuki yapıları itibariyle büyük ölçekli işletmeler oluşu, organize sanayi bölgelerinde yer almaları ve uluslararası arenada faaliyet göstermeleri sebebiyle risk algılarının düşük olması işletmelerin aleyhinde ortaya çıkan bir durum olarak yorumlanmakta, bu durumun işletmelerde kötü yönetim veya hatalı kararlara yol açacağı belirtilmektedir.

Kaya ve Uzay (2017: 46), Kırşehir Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren KOBİ'lerin sahipleri veya yöneticileri ile birebir görüşme sağlanarak yapılan anket çalışması ile işletmelerin sürekliliğini tehdit eden başlıca risklerin neler olduğunu tespit ederek bu risklere karşı kontrol önerileri geliştirmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre, ankete katılan işletmelerin büyük bir kısmı (%89,2) aile şirketi olup, %73'ü küçük ölçeklidir. KOBİ'lerin en çok karşı karşıya kaldıkları risk türleri; alacak tahsilat riski, kur riski, faiz oranı riski, likidite riski ve ekonomik kriz riskidir.

Topçu (2013: 1), Türkiye'de işletmelerin risk yönetimi açısından neler yaptığı, hangi aşamada oldukları ve nasıl bir yapıya ulaşmak istediklerini inceleyerek, havayolu işletmelerinin karşı karşıya kaldığı risklerin tanımlanması ve yönetilmesine yönelik bir risk yönetim modeli geliştirmiştir. Geliştirilen model, havayolu işletmesinin risk yönetimi organizasyon yapısı, görev ve sorumlulukları, risk yönetimi uygulama süreci, anahtar risk göstergeleri, örnek risk stratejilerinin oluşturulması ve risklerin raporlanması konularını kapsamaktadır.

Blos ve arkadaşları (2009: 247), Brezilya'daki otomotiv ve elektronik sektörlerindeki tedarik zinciri kaynaklı riskleri tanımlamak ve tedarik zinciri risk yönetim sisteminin yerleştirilmesinin önemine dikkati çekmek üzere keşfedici bir çalışma yürütmüşler. Tedarik zinciri risk yönetim sisteminin yerleştirilmesinde

tedarik zincirindeki iletişimin iyileştirilmesi, tedarik zinciri risk yönetim sistemi ve iş sürekliliği için planlama ve eğitim programlarının geliştirilmesi ve tedarik zinciri kaynaklı risklerin yönetilmesi için risk yöneticisi pozisyonunun olmasının yararlı olacağını belirtmişlerdir.

Blackhurst ve arkadaşları (2008: 143), bir otomotiv üreticisinin tedarikçi ve parçaya özgü risklerinin ölçülmesi, izlenmesi ve analizi için tedarikçi risk değerlendirme metodolojisi geliştirmeyi amaçlamışlardır. Bu doğrultuda bir taraftan yazındaki tedarik zinciri risklerini araştırmış, diğer taraftan da otomotiv üreticisi ile görüşmeler yaparak tedarik temelli riskleri sorgulamışlardır. İki taraftan gelen bilgilerle otomotiv üreticileri için önemli risk faktörlerinin neler olduğunu belirlemişlerdir.

Abdul Aziz ve arkadaşları (2016: 4), sürdürülebilir risk yönetimi uygulamalarındaki kritik başarı faktörlerini araştırarak, bu faktörlerin işletmelerin hayatta kalmasındaki etkisini araştırmışlardır. 53 işletme ile gerçekleştirdikleri çalışma sonucunda kritik başarı faktörleri; risk kültürü, liderlik, gelişmiş bir risk yönetimi ve uyum olarak belirlenmiştir. Sıralanan bu faktörlerden en önemlisinin uyum olduğu vurgulanmıştır.

Son dönemde yapılan çalışmalara bakıldığında, farklı bakış açılarına sahip çalışmalar göze çarpmaktadır. Themsen ve Skærbæk (2018: 3), birçok doküman, gözlem raporu ve yarı yapılandırılmış görüşmeleri inceledikleri çalışmalarında, en iyi risk yönetim uygulamaları, risk yönetim teknolojileri ve belirsizliklerin risklere çevrilmesi uygulamaları kapsamında risk yönetiminin uzun dönemli dinamiklerini belirlemeye çalışmışlardır.

Özellikle Kurumsal Risk Yönetimi kapsamında çalışmaların yoğunlaştığı gözlenmektedir. Bankacılık sektöründe, Lundqvist ve Vilhelmsson (2018), dünyanın en büyük bankalarının 78'ini kapsayan panel veri setini kullanarak Kurumsal Risk Yönetimi uygulama düzeyi ile temerrüt riski arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Lechner ve Gatzert (2018), Kurumsal Risk Yönetimi'nin uygulanmasında belirleyici olan firma özelliklerini analiz ederek, KRY'nin firma değeri üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Alman Borsası'nda işlem gören işletmelere ait verilerin kullanıldığı çalışmanın sonucunda KRY'nin işletme değeri üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu vurgulamışlardır. Sigortacılık sektöründe gerçekleştirilen bir başka çalışma ise, KRY'nin işletmelerin sermaye maliyetini etkileyip etkilemediğini araştırmıştır. Elde edilen bulgularda, KRY uygulamasının işletmenin sermaye maliyetini önemli ölçüde azalttığını belirtilmiştir (Berry-Stölzle ve Xu, 2018: 159). KRY ile ilgili yazındaki boşluğu doldurarak katkı sağlamayı amaçlayan bir başka çalışma ise, aile işletmelerinin diğer işletmelerden KRY uygulamalarında farklılık gösterip göstermediği sorusunu cevaplamaya çalışmıştır. Elde edilen bulgulara göre, özellikle CEO'nun ailenin üyesi olduğu aile firmalarında KRY'nin daha az benimsendiği görülmektedir (Hiebl vd., 2019: 39).

3. RİSK YÖNETİMİNDE OTOMOTİV SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Risk yönetimi ile ilgili uygulamalar birçok sektörde yapılmakla birlikte, otomotiv sektörü gibi tedarik edilen her parçanın birçok teste tabi tutulduğu ve üretici işletmelerin çok ciddi denetimlerden geçirildiği bir sektörde risklerin yönetilmesine verilen önemin daha fazla olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle söz konusu araştırma için otomotiv sektörü seçilmiş olup, bu sektörde yer alan otomotiv parçası üretimini gerçekleştiren tedarik işletmelerinin risk yönetim süreçlerinin araştırılması amaçlanmıştır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

TAYSAD (Taşıt Araçları Tedarik Sanayicileri Derneği)'ne üye olan işletmelerde görev alan yöneticilerle risk yönetimi hakkında belirlenen anket soruları doğrultusunda röportajlar gerçekleştirilmiştir. Röportajlardan elde edilen birincil veriler kullanılarak analiz yapılmıştır. Anket sorularının belirlenmesinde Güneş ve Teker (2010: 64) ile Stiller ve Joehnk'in (2014: 83) çalışmalarından yararlanılmıştır. Benzer bir çalışma Özçetin (2017: 125) tarafından süt üretim işletmelerinde yapılmıştır.

Hazırlanan anket formu risk yönetimi anket soruları ve işletme ile ilgili bilgiler olmak üzere iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Risk yönetimi anket soruları; işletmelerdeki risk yönetimi faaliyetlerinin mevcut durumunu, işletmeleri risk yönetimine iten sebepleri, odaklanılan risk gruplarını, risk yönetimi alt faaliyetlerini ve yapılanmasını, elde edilen faydalar ile karşılaşılan başlıca zorlukların neler olduğunu, kullanılan yöntemleri, sektörün genel durumunu ve işletmede değişim ihtiyacı bulunan alanları belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Bu bölüm yapılandırılmış sorulardan oluşmakta ve seçenekli olarak yer almaktadır. Açık uçlu soru bulunmamaktadır. İşletme ile ilgili bilgiler bölümünde ise; işletmenin ana faaliyetleri, kaç yıldır faaliyet göstermekte olduğu, büyüklüğü gibi işletmeyi tanımlayıcı sorular içermektedir.

3.3. Örneklem

Araştırmanın ana evrenini TAYSAD (Taşıt Araçları Tedarik Sanayicileri Derneği) üye işletmeleri oluşturmaktadır. 1978 yılında kurulan TAYSAD Türk otomotiv tedarik sanayinin temsilcisi konumundadır. 403 üyesi bulunan TAYSAD, otomotiv tedarik sanayi üretiminin %65'ini ve ihracatının da %70'ini karşılamaktadır. Üyelerinin %80'i Marmara, % 12'si Ege ve %8'ide diğer bölgelerde yer almaktadır. TAYSAD'a üye 403 firma, 160.000'den fazla kişiye istihdam olanağı sunmaktadır (TAYSAD, t.y.).

403 üyeye mail, telefon ve yüz yüze görüşme yöntemleri ile ulaşılmaya çalışılmış, toplam 38 üyeden tam olarak cevaplanmış ve kullanılabilir veri elde edilmiştir. Araştırmada süresince TAYSAD üye işletmelerden 38'inden anket verisi elde edilmiş olması üyelerin yaklaşık %10'unun temsil edildiğini göstermektedir. Bu

temsil oranı her ne kadar az gibi görülse de otomotiv yan sanayii işletmeleri belli bir düzen ve kurallar çerçevesinde hareket ettiği için bu oranın geneli yansıtılabileceği düşünülmektedir.

3.4. Araştırmanın Bulguları

Çalışmaya katılan otomotiv tedarik işletmeleri çok çeşitli alanlarda faaliyet göstererek otomobil sanayisine birçok ürün üretmekte ve hizmet sağlamaktadır. Bu ürünler arasında egzoz sistemleri, aydınlatma ürünleri, tekstil ürünleri, süspansiyon parçaları, filtre çeşitleri, ham ve işlenmiş döküm parçalar, cam, ayna gibi metal, plastik, kauçuk, tekstil ürünleri bulunmaktadır; ayrıca taşımacılık, lojistik ve gümrük müşavirliği hizmetleri sağlanmaktadır.

İşletmelerin faaliyet yıllarına bakıldığında 5-9 yıl aralığından başlayarak 25 yıl ve üzeri süreden beri aktif oldukları görülmektedir. İşletmelerin faaliyet yılı dağılımı Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Otomotiv Tedarik İşletmelerinin Faaliyet Gösterdikleri Yıllar

Yıllar	İşletme sayısı	Oran (%)
1-4 yıl	0	%0
5-9 yıl	3	%7,9
10-14 yıl	3	%7,9
15-19 yıl	3	%7,9
20-24 yıl	3	%7,9
25 yıl ve üzeri	26	%68,4

Faaliyet yılı tablosu incelendiğinde işletmelerin %70’e yakınının 25 yıldan fazla süredir faaliyet gösterdiği dikkati çekmektedir. Bu durum işletmelerin alanlarında uzun yıllar süren bir tecrübeye sahip olduklarını göstermektedir. Geri kalan işletmelerin en az 5-9 yıl aralığında faaliyet gösterdiği, 5 yıldan az (1-4 yıl) faaliyet gösteren işletme bulunmadığı görülmektedir. 5-9 yıl, 10-14 yıl, 15-19 yıl ve 20-24 yıl aralıklarında kalan 12 işletmenin eşit bir dağılıma (%7,9) sahip olduğu bulunmuştur.

İşletmeleri tanımlayıcı sorulardan bir diğeri de işletme büyüklüğü ile ilgilidir. Bu sorunun cevapları Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2: Otomotiv Tedarik İşletmelerinin Büyüklüğü (Çalışan Sayısı Bakımından)

İşletme büyüklüğü	İşletme sayısı	Oran (%)
Küçük (1-50)	1	%2,6
Orta (51-250)	8	%21,1
Büyük (251-2000)	21	%55,3
Çok büyük(2000 ve üstü)	8	%21,1

İşletmelerin büyüklükleri ile ilgili bilgileri içeren yukarıdaki tabloya bakıldığında işletmelerin yarısından fazlasının (%55,3) büyük işletme (251-2000 kişi) kategorisinde bulunduğu görülmektedir. Sadece 1 işletme küçük (1-50 kişi) işletme kategorisinde bulunmakta, geriye kalan işletmeler ise eşit oranlarda (%21,1) orta (51-250 kişi) ve çok büyük (2000 ve üstü) işletme sınıfında yer almaktadır.

Risk yönetimi ile ilgili soruların bulunduğu bölümde ilk soru “Eğer bir risk yönetimi faaliyetiniz veya bu alanda bir planınız var ise bu hangi aşamadadır?” şeklinde sorulmuştur. Bu soru-ya verilen cevaplar aşağıda Tablo 3’de özetlenmiştir.

Tablo 3: Otomotiv Tedarik İşletmelerinin Risk Yönetimi Faaliyetlerinin Bulunduğu

Aşama	Risk yönetim sisteminin durumu	İşletme sayısı	Oran (%)
	Tamamen yerleşik durumda	16	%42,1
	Kısmen yerleşik durumda	16	%42,1
	Yerleştirmek için planlanıyor	5	%13,2
	Araştırılıyor, ama henüz karar verilmiş durumda değil	1	%2,6
	Yerleştirme planı yok	0	%0

İşletmelere ilk olarak mevcut risk yönetimi faaliyetinin durumu hakkında bir soru yöneltilmiştir. Elde edilen cevaplara göre, işletmelerin büyük bir kısmı (%84,2) risk yönetiminin tamamen ya da kısmen yerleşik durumda olduğunu belirtmişlerdir. Kalan kısmı ise; araştırma veya planlama aşamasındadırlar. Risk yönetimini yerleştirme planı olmayan işletme bulunmamaktadır. Bu durum işletmelerin risk yönetimi ile ilgili olarak farkındalıktan öte uygulama aşamasında olduklarını göstermektedir.

Risk yönetimi faaliyetlerinin bulunduğu aşamanın saptanmasının ardından işletmelere “Risk Yönetimi uygulamasına ne kadar süre önce başladınız?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen cevaplar aşağıda Tablo 4’te görülmektedir.

Tablo 4: Otomotiv Tedarik İşletmelerinin Risk Yönetime Başlama Süreleri

Yıllar	İşletme sayısı	Oran (%)
10 yıldan fazla	16	%42,1
5-10 yıl	7	%18,4
3-5 yıl	4	%10,5
1-3 yıl	6	%15,8
1 yıldan az	5	%13,2

İşletmelerin yarısından fazlası risk yönetimini en az 5 yıldır sürdürdüklerini belirtmişlerdir. Bu durum risk yönetiminin önemsendiği, risk yönetim sisteminin kurulmuş olduğu ve belli bir süredir risk yönetim sürecinin gereklerine göre hareket edildiğini göstermektedir. İşletmelerin çok azı (%13,2) 1 yıldan az süredir risk yönetimine başlamış olduklarını söylemişlerdir.

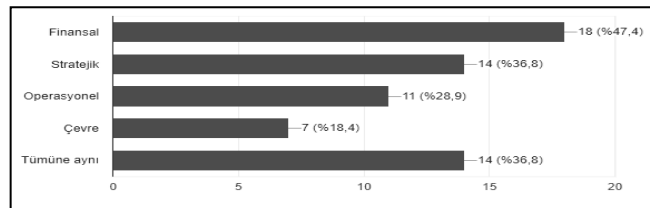
İşletmelere sorulan üçüncü soru “Hangi sebep(ler) veya ihtiyaç(lar)dan dolayı, Risk Yönetimi faaliyetine geçilmiştir?” olmuştur. Bu soruya verilen cevaplar Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5: Otomotiv Tedarik İşletmelerinin Risk Yönetime Başlama Nedenleri

Nedenler	Tekrar sayısı	Oran (%)
Kurumun stratejisini etkileyebilecek potansiyel olayların belirlenmesi, yönetilmesi ve kurumun hedeflerine ulaşılmasının sağlanması ihtiyacı	24	63,2
Finansal risklere karşı korunma ve finansal değişikliklerden faydalanma ihtiyacı	20	52,6
Yasal zorunluluklar	18	47,4
Yönetim kurulu isteği	17	44,7
Kredi kuruluşları, tedarikçi veya müşteri baskıları	14	36,8
Artan kriz frekansı nedeniyle uygun bir kriz yönetimi ile krizlerin atlatılması	14	36,8
Rekabet baskıları	12	31,6
Diğer	4	10,4

İşletmelerin risk yönetimi için harekete geçmelerinde etkili olan faktörler incelendiğinde ilk sırada işletmenin stratejisi ve hedeflerini gerçekleştirmesinde etkisi olabilecek potansiyel olayların belirlenerek yönetilmesi yer almıştır. Buradan anlaşılmaktadır ki işletmeler, karşılaşılabilecekleri riskleri finansal, operasyonel vb herhangi bir öncelik sınıflamasına sokmadan işletmenin geleceğini etkileyebilecek risklerin saptanması ve yönetilmesi isteğiyle bir risk yönetimi arayışına girmektedirler. İkinci sırada ise finansal risklerden korunma gelmektedir. Üçüncü ve daha sonraki sıralarda işletmeler bir takım zorunluluklar ve baskılar nedeniyle risk yönetimini benimsemektedirler. Bunlar yasal zorunluluklar, yönetim kurulu isteği, kredi kuruluşları, tedarikçi veya müşteri baskıları olarak sıralanmaktadır.

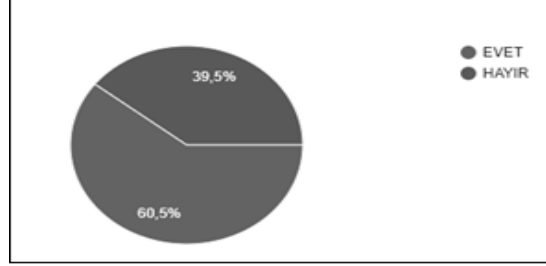
İşletmelerin risk yönetimi dendiğinde öncelikle finansal risklere odaklandığı görülmekle birlikte, finansal risklerin yanı sıra yönetilmesi gereken ve işletmenin geleceğini tehdit eden stratejik, operasyonel ve çevre ile ilgili risk grupları da mevcuttur. Bu nedenle işletmelere “*Hangi risk grubuna daha çok odaklanmaktasınız?*” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bu soruya verilen cevaplar Şekil 1’de görülmektedir.

Şekil 1: Otomotiv Tedarik İşletmelerinin Odaklandıkları Risk Grupları

İşletmeler beklendiği üzere ağırlıklı olarak finansal risklere odaklandıklarını (%47,4) belirtmişlerdir. Ancak hemen ardından stratejik riskler ve tümüne aynı şekilde odaklandıkları cevabı (%36,8) verilmiştir. Operasyonel riskler % 28,9 ve çevre riskleri %18,4 ile son iki sırada yer almaktadırlar.

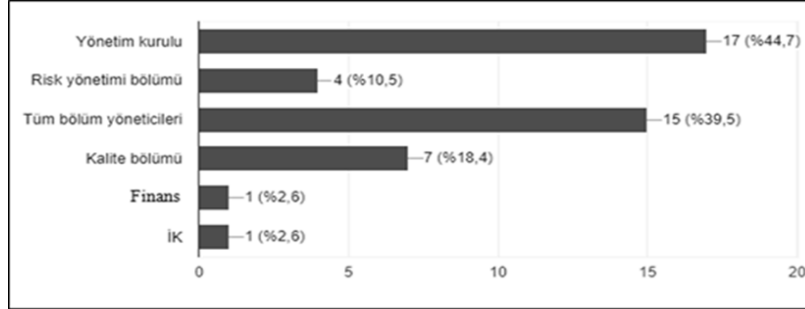
İşletmelerin risk yönetimiyle ilgili ulaşmak istedikleri noktaya varıp varmadıklarını öğrenmek amacıyla “*Hedeflediğiniz Risk Yönetimi ile şuan*

uygulamakta olduğunuz risk yönetim arasında fark var mıdır?” sorusu sorulmuştur. Alınan cevaplar göstermektedir ki işletmelerin %60,5’i hedefledikleri risk yönetimini uygulayabilmektedirler. Şekil 2’de bu sorunun cevapları görülmektedir.

Şekil 2: Otomotiv Tedarik İşletmelerinin Hedefledikleri ve Gerçekleştirdikleri Risk Yönetimi Arasındaki Fark

İşletmelerin organizasyon yapıları birbirinden farklı olmakla birlikte risk yönetiminin organizasyonu ve hangi birime bağlı olarak gerçekleştirileceği de işletmeden işletmeye farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle işletmelere “Risk yönetimi faaliyetleriniz hangi birim altındadır?” sorusu yöneltilmiştir. Şekil 3’te bu soruya verilen cevaplar yer almaktadır.

Şekil 3: Risk Yönetimi Faaliyetlerinin Bağlı Olduğu Birim

İşletmelerin risk yönetimi birimi ağırlıklı olarak herhangi bir organizasyonel bölümden ziyade Yönetim Kurulu (%44,7) veya tüm bölüm yöneticilerinin (%39,5) sorumluluğundadır. İşletmelerin %18,4’ünde risk yönetimi Kalite Bölümü’nün altında organize edilmektedir. %10,5’inde ise, ayrı bir Risk Yönetimi Bölümü bulunduğu görülmüştür. Sadece 1’er işletme risk yönetiminin Finans veya İnsan Kaynakları Bölümü’ne bağlı olduğunu belirtmiştir.

Risk yönetimi sürecinin işletme içerisine entegre edilmesi her zaman işletmelerin kendi başlarına gerçekleştirecekleri bir konu olmamaktadır. Bu nedenle işletmeler zaman zaman olası hatalardan kaçınmak için danışmanlık hizmeti almaktadırlar. Bu durumu tespit etmek amacıyla işletmelere “Risk Yönetimi konusunda harici bir danışmanlık hizmeti almakta mısınız?” sorusu yöneltilmiştir. İşletmelerin yalnızca %23,7’si risk yönetimi konusunda danışmanlık hizmeti

aldıklarını söylemişlerdir. Risk yönetiminin işletme içerisinde sağlıklı bir şekilde uygulanması tüm çalışanların katılımını gerektirir. Ancak farklı uzmanlık, görev ve sorumluluklara sahip çalışanlar risk yönetimi konusunda her zaman yeterli bilgiye sahip olamayabilir. Bu sebeple işletmeler zaman zaman eğitimler düzenlemektedirler. Bu durumu saptamak adına işletmelere “*Risk Yönetimi konusunda çalışanlarının bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik yapılan eğitimler veya planlar var mı?*” sorusu sorulmuştur. Bu soruya işletmelerin %86,8’i evet cevabını vermiştir. Şekil 4’te danışmanlık hizmeti alma durumu ile eğitim planları bir arada gösterilmektedir.

Şekil 4: İşletmelerin Risk Yönetimi Konusunda Danışmanlık Alma, Eğitim Planları Hakkında

İşletmelerin potansiyel riskleri ile ilgili raporlama sistemine sahip olup olmadığı “*Risk raporlama sisteminiz var mı?*” sorusu ile araştırılmıştır. Bu soruya işletmelerin %81,6’sı evet cevabını vermişlerdir. Bunun üzerine “*Risk raporlama sisteminiz var ise nere(ler)e raporlama yapılmaktadır?*” sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen cevaplar Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6: Risk Yönetiminin Raporlanması

Raporlamanın nereye yapıldığı	İşletme sayısı	Oran (%)
Yönetim Kurulu	18	%47,4
Üst Yönetim	13	%34,2
Paydaşlar	6	%15,8
Tüm şirket	4	%10,5
Yasal ve düzenleyici kurumlar	3	%7,9
Raporlama sistemi yok	7	%18,3

Risk yönetimi raporlaması için ilk sırada Yönetim Kurulu (%47,4) yer almaktadır. Bu durum risk yönetiminin bağlı olduğu birimin sorulduğu sorunun cevaplarıyla paralellik göstermektedir. İlgili soruda bağlı olunan birimler arasında da ilk sırada Yönetim Kurulu (%44,7) gelmiştir. Yönetim kurulu dışında raporlama yapılan birimler; üst yönetim, paydaşlar, tüm şirket olarak sıralanmakta, son sırada ise yasal ve düzenleyici kurumlar yer almaktadır. Buradan anlaşılmaktadır ki işletmeler risk yönetimi ile ilgili bilgi ve sonuçlarını öncelikle kendi içinde paylaşmaktadırlar.

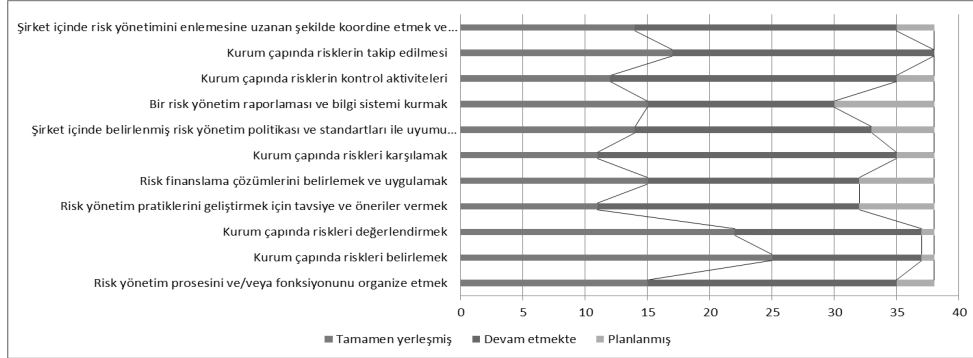
Risk yönetimi ile ilgili oluşturulan dokümanların arşivlenmesi hakkında işletmelere “*Risk yönetimi dokümanları ne şekilde arşivlenmektedir?*” sorusu

yöneltilmiştir. Bu sorunun cevapları Tablo 7’de yer almaktadır. Elde edilen cevaplara göre en çok kalite yönetimi daha sonra ise finans ve kontrol içerisinde arşivleme yapıldığı ortaya çıkmıştır

Tablo 7: Risk Dokümanlarının Arşivlenmesi

Arşivlemenin nerede yapıldığı	İşletme sayısı	Oran (%)
Kalite yönetimi	16	%42,1
Finans ve kontrol	13	%34,2
Organizasyon el kitabı	6	%15,8
Risk yönetimi el kitabı	4	%10,5
Diğer (Elektronik ortam/sistem, program, bilgisayar vb)	8	%20,9

İşletmelere risk yönetimi süreci içerisinde yer alan faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ile ilgili olarak “Risk Yönetim faaliyetleri kapsamında, aşağıda belirlenen faaliyetlerin hangileri, şirketin uygulamalarına yerleşmiş, halen yerleştirme devam etmekte ve gelecek için planlanmaktadır?” sorusu sorulmuştur. Bu soru içerisinde risk yönetimi sürecinde yer alan 11 ayrı faaliyet sıralanmış ve her biri için tamamen yerleşmiş, devam etmekte veya planlanmış seçeneklerinden birini tercih etmeleri istenmiştir. Verilen cevaplar doğrultusunda aşağıdaki Şekil 5’te işletmelerin her bir soru karşısındaki durumları ortaya çıkarılmıştır.

Şekil 5: Risk Yönetim Faaliyetlerinin Durumu

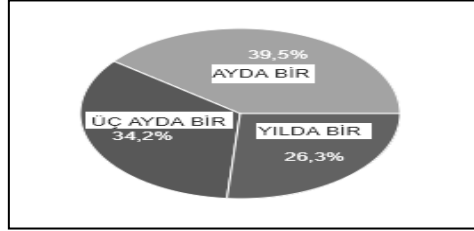
Risk yönetim sürecinde yer alan alt faaliyetler için verilen cevaplar doğrultusunda elde edilen grafikte işletmelerin büyük bir kısmında bu faaliyetler tamamen yerleşmiş veya yerleşmeye devam etmektedir. Çok az bir bölümünde ise gelecekte yapılmak üzere planlandığı görülmektedir.

İşletmeler faaliyetlerini gerçekleştirirken taşıdıkları iç ve dış riskleri belirlemek ve bunların etkilerini ölçebilmek amacıyla çeşitli risk belirleme ve ölçüm modellerini kullanmaktadırlar. Görüşülen işletmelere yöneltilen “İşletmenizdeki risklerin belirlenmesi ve ölçülmesi için aşağıdaki yöntemlerden hangilerini kullanıyorsunuz?” sorusu ile tercih edilen yöntemler belirlenmeye çalışılmıştır. Tablo 8’de verilen cevaplar sıralanmaktadır. Ağırlıklı olarak kullanılan yöntemler iç değerlendirme, risk haritaları ve temel performans göstergeleri olarak belirlenmiştir.

Tablo 8: Risklerin Belirlenmesi ve Ölçülmesinde Kullanılan Yöntemler

Kullanılan yöntemler	İşletme sayısı	Oran (%)
İç değerlendirme	21	%55,3
Risk haritaları (belirleme, tanımlama ve önceliklendirme)	19	%50
Temel performans göstergeleri	18	%47,4
Temel risk göstergeleri	15	%39,5
Sayısal yöntemler (VaR, Monte Carlo, vb.)	13	%34,2
Diğer yöntemler	4	%10,5

İşletmeler, belirledikleri hedeflerin ne kadarına ulaştıklarını ve performanslarını belirli dönemlerde gözden geçirerek bir durum tespiti yapmalı ve bunun sonuçlarına göre atacakları adımları belirlemelidirler. İşletmelere yöneltilen “Risk Yönetimi, kurumun hedeflerine ulaşma derecesini, faaliyetlerini ve geçmiş performansını ne sıklıkta gözden geçirmektedir?” sorusu ile elde edilen cevaplara bakıldığında, %39,5’inin ayda bir gözden geçirmeyi gerçekleştirdiği saptanmıştır. Aylık periyotlarda yapılan gözden geçirme ile olası sapmalar çok geç olmadan fark edilecek ve gerekli önlemler hızlıca alınabilecektir. Verilen cevaplar Şekil 6’da gösterilmektedir. İşletmelerin hiçbiri seçeneklerde yer alan haftada bir gözden geçirmeyi işaretlememiştir.

Şekil 6: İşletmelerin Mevcut Durumlarını Gözden Geçirme Periyotları

İşletmeler risk yönetimini daha başarılı bir şekilde sürdürebilmeleri için belirli risk yönetimi alanlarında kendilerini geliştirmek isteyebilmektedirler. Bu durumu tespit edebilmek için işletmelere “İşletmenizdeki hangi alanlarda değişim ihtiyacı mevcuttur?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya işletmelerin vermiş oldukları cevaplar Tablo 9’da görülmektedir.

Tablo 9: İşletmelerde Değişim İhtiyacının Bulunduğu Alanlar

Değişim ihtiyacının mevcut olduğu alanlar	İşletme sayısı	Oran (%)
Çalışanların risk duyarlılığının artırılması	23	%60,5
Risk değerlendirme yöntemlerinin geliştirilmesi	14	%36,8
Erken uyarı sistemlerinin kurulması	14	%36,8
Kriz yönetim planlarının oluşturulması ve test edilmesi	14	%36,8
Kurumsal risk profilimizin gelişmesi	13	%34,2
Risk yönetiminin kurumsal planlama ve kontrole entegre olması	11	%28,9
Diğer	2	%5,3

Verilen cevaplar incelendiğinde işletmelerin yarısından fazlasının verdiği cevap “çalışanların risk duyarlılığının artırılması” olmuştur. Risk oluşturan

durumlar için uyarı sinyallerinin alınması, belirtilerin tespit edilmesi söz konusu riskler gerçekleşmeden önlem alınabilmesi açısından önemlidir. Bu da çalışanların bu konuda duyarlılıklarının artırılması ile olacaktır.

Bir işletmede herhangi bir konuda değişimi gerçekleştirmek için öncelikle çalışanların ikna edilmesi oldukça önemlidir. Aksi takdirde çalışanların göstereceği direnç söz konusu değişim ya da yenilik ne kadar faydalı bir sonuç yaratacak olursa olsun gerçekleştirilmesi güç olacaktır.

Risk yönetiminin işletmelerde işlerlik kazanmasıyla birlikte birçok olumlu sonuç elde edilmektedir. İşletmelere “*Risk Yönetiminden sağladığınız faydalar nelerdir?*” sorusu yöneltilerek en çok hangi alanlarda fayda elde ettiklerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Verilen cevaplar Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10: Risk Yönetimi ile Elde Edilen Faydalar

Olası faydalar	İşletme sayısı	Oran (%)
Stratejik hedeflere ulaşılması	30	%78,9
Karlılığın artması	20	%52,6
Yasal ve idari düzenlemelere karşı hazırlık	19	%50
Ar-Ge’yi etkin hale getirme	18	%47,4
Yeni pazarlara girme	17	%44,7
Performans izleme	17	%44,7
Rekabet edebilme	16	%42,1
Paydaş / hissedarlara gerekli bilgileri aktarma	12	%31,6
Değer yaratacak riskleri alma	11	%28,9
Düzenli kurumsal yönetim prosedürleri oluşturma	8	%21,1
Karar mekanizmalarının ve iletişim ağlarının netleşmesi	8	%21,1
Diğer	1	%2,6

Risk yönetimi ile birlikte işletmelerin büyük bir kısmı (%78,9) stratejik hedeflere ulaşılması cevabını vermişlerdir. Risk yönetiminin amaçlarından biri olan stratejik hedeflere ulaşılması işletmelerin rekabet avantajı sağlaması, getirilerini arttırması gibi sonuçlar sağlayacak, işletmenin devamlılığını ve büyümesini destekleyecektir. Risk yönetimi ile sağlanan faydalar sıralandığında ikinci sırada karlılığın artması yer almıştır. İşletmeler potansiyel risklerini kontrol altına aldıklarında müşteri, tedarikçi veya diğer faktörlerden kaynaklanan riskler nedeniyle olası kayıplarını da kontrol altına alarak, maliyet dengesi ve dolayısıyla karlılıklarına katkı sağlayacaklardır. Elde edilen diğer önemli faydalar ise; yasal ve idari düzenlemelere karşı hazırlık, Ar-ge’yi etkin hale getirme, yeni pazarlara girme olarak sıralanmaktadır.

Risk yönetiminde elde edilen faydalara karşılık işletmede uygulama aşamasında bir takım zorluklarla karşılaşıldığı bir gerçektir. Bu zorlukların neler olduğu “*Risk Yönetimini veya iç de-netimi işletmenize yerleştirirken karşılaştığınız zorluklar ve engeller nelerdir?*” sorusu ile belirlenmeye çalışılmıştır. Tablo 11’de verilen cevaplar yer almaktadır.

Tablo 11: Risk Yönetiminde Karşılaşılan Zorluklar ve Engeller

	İşletme sayısı	Oran (%)
Devlet politikalarındaki değişiklikler	16	%42,1
Rakiplerin davranışları	10	%26,3
Risk Yönetim Sistemini kurma maliyeti	9	%23,7
Kurumsallaşma Eksikliği	9	%23,7
Ekonomik koşullar	9	%23,7
Risk Yönetimine işletme içinde karşı olanların varlığı	5	%13,2
Diğer	4	%10,4

İlk sırada devlet politikalarındaki değişikliklerin yer aldığı görülmektedir. Her değişim yeni riskler meydana getirdiği için işletmelerin incelemesi ve önlem alması gereken yeni alanlar ortaya çıkmaktadır. İkinci sırada işletmenin sektörel çevre unsurlarından rakiplerin davranışları gelmektedir. Rakibin her bir adımı işletme tarafından yakından takip edilmesi ve önlem alınması gereken durumlar oluşturmaktadır. Üçüncü sırada risk yönetim sistemi kurma maliyeti yer almaktadır. İşletmeler kendilerini önemli kayıplardan koruyacak, hedeflerine ulaşmalarını sağlayacak bir risk yönetim sisteminin yatırım yapılması gereken önemli bir alan olduğunu kabul etmelidirler. Kurumsallaşma eksikliği dördüncü sırada yer almaktadır. İşletmeler kurumsallaşmadıkça risk yönetiminin önemini doğru bir şekilde kavrayamayacak, gerek üst yönetim gerekse diğer çalışanlar tarafından gerekli destek verilemeyecektir. Diğer bir zorluk ise ekonomik koşullardır. Ülke ekonomisindeki değişen dinamikler de işletmeler için zorlayıcı durumlar ortaya koymaktadır. Son olarak risk yönetimine işletme içinde karşı olanların varlığı yer almaktadır. Çalışanlar genellikle mevcut düzenin devam ettirilmesi, sistemin ve işleyişin belirlenen şekliyle sürdürülmesi için direnç gösterirler ve rutinin bozulmasından yana olmazlar. Bu durum ile risk yönetim sisteminin kurulup hayata geçirilmesinde de karşılaşılabileceğinden dolayı, işletmeler öncelikli olarak çalışanlarına ne yapmak istediklerini, bunun önemini ve sonuçlarını anlatarak onları ikna etmelidirler.

İşletmenin iç dinamikleri ve işletme dışındaki sektörel ve genel çevre faktörlerinde sürekli bir değişim mevcut olduğundan ilk başta belirlenen risklerin olasılığı, etkisi değişmiş, ortadan kalkmış veya yeni riskler oluşmuş olabilir. Bu nedenle işletmelere “Sektörünüzdeki olası değişiklikler nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen sonuçlar Şekil 7’de gösterilmektedir

Şekil 7: Sektördeki Olası Değişiklikler

Verilen cevaplara göre, işletmeler müşteri taleplerinde değişim, kaynakların ulaşılabilirliğinde değişim, teknolojik değişiklikler, piyasa rekabet şartlarında değişim ve yasal değişikliklerin kısmen olası veya büyük ihtimalle gerçekleşeceğini düşünmektedirler. Risk yönetimi işletmelerde bir defa uygulanıp daha sonra rafa kaldırılacak bir sistem değildir. İşletme faaliyetleri devam ettiği sürece, işletmenin amaçlarına ulaşmasını, devamlılığını ve büyümesini engelleme potansiyeline sahip birçok risk mevcut olacaktır. Eski riskler ortadan kalksa da yerini yeni riskler alacaktır. Bu değişkenlik de büyük oranda yukarıda sayılan faktörlerdeki değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla işletmelerin risk yönetim süreci bir döngü halinde sürekli daha iyiyi hedefleyerek devam edecektir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Risk yönetimi, değişken ve artan rekabet ortamında işletmelerin varlıklarını sürdürebilmelerine yardımcı olabilecek en önemli unsurlardan biri olma potansiyeline sahiptir. Ancak bu potansiyeli harekete geçirebilmek için öncelikle akademik alanda ve iş dünyasında konuya olan farkındalığı arttırmak gerekmektedir (Topçu, 2013: 8). İş dünyasında her sektörün risk yönetimine karşı verdiği önem aynı değildir. Risk duyarlılığı yüksek, kalite ve müşteri memnu-niyeti kaygısı fazla olan ve gerçekleştirdiği faaliyetlerde kanuni bir takım zorunluluklara tabi olan işletmeler risk yönetimine daha fazla önem vermektedirler.

Risk yönetimi her işletme için olmazsa olmaz bir konudur. İşletmeler gerek iç faktörler gerekse yakın ve uzak çevre kaynaklı dış faktörler aracılığıyla birçok riskle karşı karşıyadır. Bu riskler doğru bir şekilde ele alınıp yönetilmediği takdirde önlenemez kriz durumlarına yol açmakta ve sonrasında işletmenin stratejilerini, rekabet ve büyüme hedeflerini gerçekleştirilememesine neden olmaktadır.

Risk yönetimi işletme içerisinde tüm bölümlerin ve çalışanların katılımı, üst yönetimin desteğini gerektiren döngüsel bir süreçtir. İşletmenin karşı karşıya olduğu risklerin olasılığı, etkisi zamanla değişebileceği, iç ve dış çevredeki değişimlerle birlikte yeni riskler oluşabileceği için risk yönetimi sürekli gözden geçirilmesi gereken bir sürece sahiptir. Bu nedenle bir defa kuru-lup veya gerekli çalışmalar yapıp hazırlanan dosyaların rafa kaldırıldığı bir uygulama değildir.

Risk yönetimi denildiğinde öncelikle akla finansal risklerin yönetilmesi geldiğinden yazındaki çalışmalar ağırlıklı olarak finansal risklerin yönetimi ve finansal kurumlardaki risklerin yönetimini içeren çalışmalardan oluşmaktadır. Diğer sektörleri inceleyen birkaç çalışma da enerji sektörü, gıda sektörü, havacılık sektörü gibi alanlarda yapılmıştır. Otomotiv sektörünü ele alan çalışma oldukça kısıtlıdır. Bu nedenle yazına katkı sağlamak amacıyla TAYSAD (Taşıt Araçları Tedarik Sanayicileri Derneği)'a üye işletmeler arasında yapılan araştırmada risk yönetimi ile ilgili bir durum tespiti yapılması hedeflenmiştir. Otomotiv sektöründe faaliyet gösteren bu işletmelerde risk yönetiminin hangi aşamada olduğu, ne kadar süredir uygulandığı, başlama nedenleri, hangi birim altında yer alıp raporlama yapıldığı,

karşılaşılan zorluklar ve elde edilen faydalar ile sektörde beklenen değişimlerin neler olduğu konuları sorgulanmıştır.

Elde edilen bulguları özetlemek gerekirse; otomotiv sektörünün yapısı itibarıyla işletmeler iç ve dış risklerinin farkına varmak ve yönetmek durumundadırlar. Bu nedenle risk yönetim süreci işletmelerin büyük bir kısmında yıllar öncesinde başlamış olup yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. Başlama sebepleri arasında işletmenin hedeflerini, stratejilerini etkileyecek risklerin önlenmesi, finansal risklere karşı önlem alma ihtiyacı ve yasal zorunluluklar ilk sıralardadır. Odaklanılan risk gruplarına bakıldığında ise, finansal riskler yine ön planda bulunmakta, onu stratejik riskler izlemektedir.

İşletmelerin yarısından çoğu hedefledikleri risk yönetim sistemini uygulamakta olduklarını ve bu konuda danışmanlık almadıklarını belirtmişlerdir. Ancak çalışanların risk yönetimi konusunda eğitim ve gelişimine önem vermekte, eğitimler planlamaktadırlar.

Risk yönetiminin organizasyonuna bakıldığında yönetim kuruluna bağlı veya tüm bölüm yöneticilerine bağlı olarak yer aldığı görülmektedir. İşletmelerin küçük bir kısmında ayrı bir risk yönetimi bölümü bulunmaktadır. Geri kalan kısmında ise risk yönetimi uygulamaları kalite, finans veya İK bölümleri altında organize olmaktadır. Organizasyon şekline paralel olarak risk yönetimi faaliyetleri ile ilgili çıktıların raporlanması da yine yönetim kurulu ya da üst yönetime yapılmaktadır. Elde edilen dokümanların arşivlenmesi ise ağırlıklı olarak kalite bölümü ile finans ve kontrol bölümünde gerçekleşmektedir.

Risk yönetiminin alt faaliyetlerinin işletme içerisinde tamamen yerleşmiş veya yerleşmeye devam ettiği, çok az işletmede gelecek için planlanmış olduğu görülmektedir. İşletmenin karşı karşıya kaldığı riskler belirlenirken farklı yöntemlerden yararlanıldığı görülmektedir. Bu yöntemler arasında; iç değerlendirme, risk haritaları, temel performans ve risk göstergeleri bulunmaktadır. İşletmeler mevcut durumlarını, hedeflerinin gerçekleşme oranlarını, performanslarını düzenli olarak gözden geçirdiklerini belirtmektedirler. Bu gözden geçirme periyodu işletmelerin büyük bir kısmında ayda bir veya üç ayda bir şekilde gerçekleşmektedir.

Çalışanların risk duyarlılığının artırılması, risk değerlendirme yöntemlerinin geliştirilmesi, erken uyarı sistemlerinin kurulması, kriz yönetim planlarının oluşturulması gibi konular işletmelerde sağlıklı bir risk yönetim sürecinin uygulanması için gelişmeye açık alanlar olarak belirlenmiştir.

İşletmeler başarılı bir risk yönetimi ile stratejik hedeflerine ulaşma, karlılığın artması, yasal ve idari düzenlemelere hazırlıklı olma, Ar-ge'nin etkin kullanımı, yeni pazarlara açılma ve performanslarını takip edebilme gibi faydalar elde ettiklerini belirtmektedirler. Diğer taraftan risk yönetim sisteminin kurulup işler hale gelebilmesinde çeşitli zorluklar ve engellerle de karşılaşan işletmeler, karşılaştıkları

bu zorlukları devlet politikalarındaki değişikliklerin olması, rakiplerin davranışları, risk yönetim sisteminin yatırım maliyeti, kurumsallaşamama, ekonomik koşulların etkisi şeklinde sıralamışlardır.

Son olarak, işletmelerin otomotiv sektöründe müşteri talepleri, kaynaklara ulaşılabilirlik, teknoloji, rekabet şartları ve yasalarda meydana gelebilecek değişikliklere her an gerçekleşecek gözüyle bakmakta oldukları görülmüştür.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar otomotiv tedarikçisi işletmelerin sınırlı bir bölümünün katılımıyla elde edilmiştir. Bu nedenle elde edilen bulgular tüm otomotiv sektörünü veya otomotiv tedarikçilerini temsil edemeyeceğinden dolayı genelleştirilmesi mümkün değildir. Ben-zer çalışmalar tekrarlanarak elde edilecek sonuçların karşılaştırılması sektöre özgü bir durum tespiti yapılması açısından faydalı olacaktır.

Diğer taraftan otomotiv sektöründe risk yönetimi alanında yapılan çalışmalar da kısıtlıdır. Bu çalışmanın risk yönetimi yazınına katkı sağlayacağı ve ilerideki çalışmalara rehberlik edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aziz, N. A. A., Manab, N. A., & Othman, S. N. (2016). Critical Success Factors of Sustainability Risk Management (SRM) Practices in Malaysian Environmentally Sensitive Industries. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 219, 4–11. <http://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.04.025>

Berry-Stölzle, T. R., & Xu, J. (2018). Enterprise Risk Management and the Cost of Capital. *Journal of Risk and Insurance*, 85(1), 159–201. <http://doi.org/10.1111/jori.12152>

Blackhurst, J. V., Scheibe, K. P., & Johnson, D. J. (2008). Supplier risk assessment and monitoring for the automotive industry. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 38(2), 143–165. <http://doi.org/10.1108/09600030810861215>

Blos, M. F., Quaddus, M., Wee, H. M., & Watanabe, K. (2009). Supply chain risk management (SCRM): a case study on the automotive and electronic industries in Brazil. *Supply Chain Management: An International Journal*, 14(4), 247–252. <http://doi.org/10.1108/13598540910970072>

Bolak, M. (2004). *Risk ve Yönetimi*. İstanbul: Birsen Yayınevi.

Çalışkan Maya, İ. (2011). *Eğitim Kurumlarında Risk Yönetimi* (1. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Culp, C. L. (2002). *The Art of Risk Management – Alternative Risk Transfer, Capital Structure, and the Convergence of Insurance and Capital Markets*. New York: John Wiley & Sons, Inc.

Essinger, J., & Rosen, J. (1991). *Using Technology for Risk Management* (1. Baskı). England: Woodhead-Faulkner.

Fikirkoca, M. (2003). *Bütünsel Risk Yönetimi*. İstanbul: Pozitif Matbaacılık.

Güneş, Ş., & Teker, S. (2010). Türk Enerji Sektöründe Kurumsal Risk Farkındalığı. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(1), 64–76.

Hiebl, M. R. W., Duller, C., & Neubauer, H. (2019). Enterprise risk management in family firms: evidence from Austria and Germany. *Journal of Risk Finance*, 20(1), 39–58.

<http://doi.org/10.1108/JRF-01-2018-0003>

Kaya, P., & Uzay, Ş. (2017). İşletmelerin Sürekliliğini Tehlikeye Düşürecek Riskler ve Kontrol Önerileri: KOBİ'lerde Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (Temmuz 2017 (Özel Sayı)), 46–64. <http://doi.org/10.25095/mufad.402247>

Koç, S., & Çelik, A. (2015). Krumsal Risk Yönetimi: Türkiye'de Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(2).

Lechner, P., & Gatzert, N. (2018). Determinants and value of enterprise risk management: empirical evidence from Germany. *European Journal of Finance*, 24(10), 867–887. <http://doi.org/10.1080/1351847X.2017.1347100>

Lundqvist, S. A., & Vilhelmsson, A. (2018). Enterprise Risk Management and Default Risk: Evidence from the Banking Industry. *Journal of Risk and Insurance*, 85(1), 127–157. <http://doi.org/10.1111/jori.12151>

Manuel, E. (2007). *Innovation and Risk Management* (No. MPRA Paper No. 2277).

Onat, O. K., Akın, O., & Eser, E. D. (2014). İşletmelerde Risk Kavramı Farkındalığı: Organize Sanayi Bölgesinde Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 5(11), 21–39.

Özçetin, N. (2017). Süt Üretim İşletmelerinde Risk Yönetimi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 125–137.

Sakız, B. (2017). Airlines and Risk Management with Financial Ratios: Turkish Airlines Case Study. *Pressacademia*, 3(1), 96–103. <http://doi.org/10.17261/Pressacademia.2017.396>

Stiller, D., & Joehnk, P. (2014). *Risk Management in Companies A Questionnaire as an Instrument for analysing the Present Situation* (C. 22). Bratislava.

TAYSAD. (y.y.). (Taşıt Araçları Tedarik Sanayicileri Derneği) Hakkımızda. Tarihinde 30 Mayıs 2018, adresinden erişildi <https://www.taysad.org.tr/tr/sayfa/Hakkimizda>

Thomsen, T. N., & Skærbæk, P. (2018). The performativity of risk management frameworks and technologies: The translation of uncertainties into pure and impure risks. *Accounting, Organizations and Society*, 67(January), 20–33. <http://doi.org/10.1016/j.aos.2018.01.001>

Thun, J.-H., & Hoenig, D. (2011). An empirical analysis of supply chain risk management in the German automotive industry. *International Journal of Production Economics*, 131(1), 242–249. <http://doi.org/10.1016/J.IJPE.2009.10.010>

Topçu, B. (2013). *İşletmelerde Kurumsal Risk Yönetimi* (Yayın No:). İstanbul: İTO Akademik Yayınlar.

Treasury Board Secretariat. (1999). *Best Practices in Risk Management: Private and Public Sectors Internationally*. Ottawa.

BİR DÖNÜŞÜMÜN BAŞLANGIÇ HİKÂYESİ: KARA ELMAS VE ENDÜSTRİ DEVRİMİ

*THE HISTORY OF HOW A TRANSFORMATION BEGAN: BLACK DIAMOND
AND INDUSTRIAL REVOLUTION*

Ragıp YILMAZ*, Derviş Tuğrul KOYUNCU**

*Geliş Tarihi: 25.06.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 05.11.2020
(Accepted)*

ÖZ: Bu çalışmada, “kara elmas” olarak tabir edilen kömürün, Endüstri Devrimi’ndeki etkisi ve dünya ekonomisinde hegemon güç haline gelen İngiltere’de meydana getirdiği değişimlerdeki rolü incelenmiştir. Kömür, doğanın insana sunduğu çok önemli bir enerji kaynağıdır. Kömürün elde edilmesi için doğanın dönüştürülmesi gerekir. İnsan, doğanın dönüştürülmesi sürecinde etken bir varlık olarak yer alırken, kendisini de dönüştürür. Bu süreçte doğadan elde edilen kömür, insan ile girdiği ilişkide, hem doğanın hem de insanın dönüşümünü hızlandırmış ve Endüstri Devrimi’nin temel enerji kaynağı olmuştur. Bununla birlikte kömürün elde edilmesine yönelik yeni teknolojiler geliştirilmiş, taşınması için ulaşım sektöründe yenilikler yapılmış ve üretim gündelik rolünden sıyrılıp, makineleşme ile birlikte kütle halinde yapılmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler ilk defa, düşük maliyetli kömürü avantaja dönüştüren İngiltere’de ortaya çıkmıştır. İngiltere, kömürü kullanarak Endüstri Devrimi’ni başlatırken, kendi içinde kentleşmeden-işçi hareketlerine kadar ekonomik ve siyasal değişimleri de yaşamıştır. Diğer yandan kömür ve onun etrafında oluşan yenilikler, İngiltere’nin dünya ekonomisini ve siyasetini yönlendirmesinde yardımcı olmuştur. Sonuç olarak, her ne kadar bir enerji kaynağı şeklinde düşünülse de toplumsal bir madde olan kömür, İngiltere’ye liderlik rolünü verdirirken, Endüstri Devrimi sonrasında eskiye dönüşün mümkün olmadığı bir dünya yaratılmasında aracı rolünü üstlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğa, Kömür, Endüstri Devrimi, İngiltere, Politik Ekonomi.

ABSTRACT: In this study, the effect of coal, which is called "black diamond", in the Industrial Revolution, and its role in the variances it has made in the UK, which has become hegemonic power in the world economy, have been examined. Coal is a very important energy source that nature gives people. Nature must be transformed in order to draw coal. While human being is an active entity in the process of transforming nature, it also transforms itself. In the mutual relationship with human, coal has also become the main energy source of the Industrial Revolution, which will accelerate the transformation of both nature and human. However, new technologies for coal drawing have been developed, innovations have been made in the transportation sector for transportation, and production has started to be stripped from its daily role and made in mass. These developments first appeared in England,

* Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, r.yilmaz@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1522-6542

** Araş. Gör. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, dkoyuncu@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3800-0386

which turned low-cost coal into an advantage. While England started the Industrial Revolution using coal, it also experienced economic and political changes from urbanization to labor movements. On the other hand, coal and the innovations around it have helped Britain guide the world economy and politics. As a result, coal, which is a social substance, gave England its leadership role, while playing the intermediary role in creating a world where it is not possible to bring back the past after the Industrial Revolution.

Keywords: Nature, Coal, Industrial Revolution, England, Political Economy.

1.GİRİŞ

Fizik kanunlarına göre enerji doğada kaybolmaz ve sürekli bir dönüşüm halindedir. Kullanılmayan enerji ise maddeye dönüşmektedir. İnsanoğlu doğa ile girdiği ilişki çerçevesinde doğanın kendisine bahsetmiş olduğu kaynakları daha verimli ve etkin kullanmak amacıyla enerjiyi dizginlemeye çalışmıştır. Fakat enerjinin dizginlenmesi ise 17. yüzyılda yapılan deneylerin akabinde meydana gelen teknolojik gelişmeler ile mümkün olmuştur. 17. yüzyıldan önce ise rüzgâr ve su gibi yenilebilir kaynakların gücünden faydalanılarak ulaşım, maden ve tarım faaliyetlerinde kullanılmıştır.

Avrupa'da geçimlik ekonomiden kâr amaçlı ekonomiye geçiş yüzyıllar almıştır. Bu dönemin başlangıcı literatürde erken Orta Çağ dönemi ele alınmaktadır. Ticaretin yayılması eski şehirlerin büyümesine yeni şehirlerin ise kurulmasına neden olurken mesleki uzmanlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bunun yanında malikânelerin pazar için üretim yapmasını sağlamıştır. Yaşanan gelişmeler doğrultusunda talepte meydana gelen artışlar mesleki uzmanlaşmanın yanında mesleklerde çeşitlenmeyi ve niteliksel ilerlemeleri de beraberinde getirmiştir. Avrupa'da ticaretin ve endüstrinin yayılmasında, tarım faaliyeti dışında kalan kâşifler, girişimciler ve fırsatçılar büyük paya sahip olmuştur. 11. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar olan dönem içinde Avrupa'da meydana gelen endüstriyel gelişmeler, bölgede daha önceleri görülmemiş şekilde nüfusun artmasına neden olmuştur (Landes, 1995: 8;10).

Özellikle 14. yüzyıl Avrupa'sında malzeme bilimi (metalürji) alanında yüksek seviyelere ulaşılmasında, su kaynaklarının endüstrilerin hizmetine sunulması etkili olmuştur (Gimpel, 2004: 63). Bu dönemde yaşanan ekonomik, endüstriyel ve demografik değişimler, kapitalizmin gelişmesini anlamak için önemlidir. Kapitalizmin gelişmesinde önemli bir etkiye sahip olan nüfus, Avrupa'da 1348-49 yılları arasındaki veba salgınından dolayı %25 azalmıştır (Landes, 1995: 11). Yine iklimde yaşanan değişimler ile beraber mera ve orman arazilerden elde edilen tarım topraklarının belirli bir süre sonra verimsizleşmesi ise kapitalizmin gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. Bundan dolayı insanlar yerlerini ve yurtlarını terk etmiş ve demografik yapı değişime uğramıştır. Bütün bunların sonucunda yaklaşık olarak 200 yıllık bir dönem, Avrupa'nın ekonomik tarihi açısından önemli bir gerileme dönemi şeklinde değerlendirilmiştir. Fakat vebanın nüfusu azaltmasıyla işçi

ücretlerinin yükselmesi, üretimde yeniden verimlilik arayışlarını arttırmıştır. Bununla birlikte toprağın işlenmesi için gerekli olan köylünün emeği %50 oranında değerlendirilmişti. Bu da Lordların eskisinden daha az köylü çalıştırması anlamına gelmekteydi. (Gimpel, 2004: 204; 206; Huberman, 2007: 62- 63).

16. yüzyıl Avrupa'sında su çarkı en önemli güç kaynağı idi. Su çarkı madenciliğin ve metalürjinin gelişmesini sağlamıştır. Su çarkı ile devindirilen çekiçler ve körukler, dövük ve dökme demir imalatı açısından vazgeçilmez olmuştur. Madenin yukarı çıkarılması, kırılması ve damgalanması, tüfek namlularının ve tel çekme, su çarklarının yardımıyla gerçekleşmiştir. Su gücü bakır ve gümüş madenciliğinde de kullanılmıştır (Freeman & Louçâ, 2013: 202-203).

Yaklaşık iki yüzyıllık aradan sonra 16. yüzyıl, Avrupa ekonomisi için yeni bir iktisadi büyüme dalgası yakalaması açısından önemli bir zaman dilimi olmuştur. Bu büyüme dalgası, insanlık tarihinin gelecek yüzyıllarını da şekillendirmiştir. Özellikle ulaştırma teknolojisinde yaşanan gelişme ile Hint okyanusunun geçilmesi ve Atlantik okyanusunun batısına ticaretin başlaması, sömürgecilik faaliyetlerinin hem kıta Avrupa'sında hem de dünya iktisat tarihinde dönüşüme yol açmıştır. Bu sayede elde edilen bütün ekonomik çıktılar, para arzını genişletirken ücretlerde üç kat artışa neden olmuştur. 16. yüzyıldan 17. yüzyılın sonuna kadar olan dönem iktisat tarihi için "ticari kapitalizm" dönemi olarak tanımlanmıştır. Bu tanım, Avrupa için hiçbir ticari endüstrinin olmadığı manasına gelmez aksine ortaçağın sonunda, İtalya'da tekstil imalatı kapitalist girişimciler tarafından örgütlenmekteydi. Bununla beraber demir ocaklarının işletilmeye başlanması, mayalanma, sabun-cam yapımı, boyama gibi çeşitli endüstriyel alanlarda süregelen teknolojik ilerlemelerin etkisi ve çeşitli süreçlerde odun yerine kömürün kullanılmaya başlanması, sermaye yoğun yatırımlara ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. John N. Nef tarafından bu dönem (1540-1640) endüstriyel devrim olarak tanımlanır. Yine de bu tip endüstriyel gelişmeler bu dönem için istisnayı. Çünkü kârın çoğu imalat yerine ticaret ve finans sektörlerinden elde edilmekteydi. Öte yandan ticaret hacmindeki artışa bağlı olarak, ticaretle uğraşanların sayısının artması ve servetin birikmesi, kırsal ve kentsel ekonomilerin birbirlerine entegre olması gibi etkenler coğrafyanın, toplumun ve siyasetin bütünlük gösterdiği İngiltere'de gerçekleşmiştir. 16 ve 17. yüzyıl kıymetli madenlerin yüzyılı iken 18. yüzyıl şeker, tütün ve köle çağı olarak adlandırılmıştır (Landes, 1995: 13, 17).

Kapitalizmin dam altı fabrikalarının öncüleri köle emeği ile işletilen Amerika kıtasındaki plantasyonlarda gerçekleştirilen tarımsal üretim ile meydana gelmiştir. Yaklaşık 300 yıl sürecek olan köle emeği kullanımı Afrika kıtasından Atlantik'in batısına yeni bir ticaretin doğmasına neden olmuştur. Fakat Britanya'ya köle emeği getirilmek suretiyle ücretlerin aşağı çekilmesi yöntemi tercih edilmemiştir. Bunun yerine alternatif enerji kaynakları keşfedilip teknolojik ilerleme kaydedilmiştir.

Ücretlerin yüksekliğinden kaynaklanan zorunluluk mucitlerin her çeşit maddeyi nasıl iteceklerini, pompalayacaklarını, kaldıracaklarını, çevireceklerini, döndüreceklerini, eriteceklerini ve ufalayacakları sorusunun yanıtını aramaya itmiştir. Nitekim 17. yüzyılın hidrolik ve hidrostatik deneylerinin sonuçları temel alınarak enerjiyi dizginleyerek makineleri geliştirmiştir. Böylece işçi ücretlerinin yüksekliği “mekanik kölelerin” gelişmesine neden olmuştur (Appleby, 2012: 122).

1642 yılında İtalya’da Toricelli’nin havası boşaltılmış bir vakumu denemesi, Von Guericke’nin 1654 yılında, Almanya’da hava tulumasını geliştirmesi, Papin’in 1690 yılında Fransa’da silindir içinde pistonu modellemesi, 1698 yılında Britanya’da Savery’nin pompalama makinesi buhar gücünün gelişmesindeki öncüler olmuştur (Freeman ve Louçâ, 2013: 245). 1712 yılında Britanyalı demirci Thomas Newcomen, atmosferik denklemlili buhar makinasını geliştirerek etkili bir pompa makinasının temel modelini uygulamıştır. Sanayi devrimini hızlandıran makine ise 1765 yılında Britanya’da James Watt’ın buhar makinesi olmuştur (Tez 2011: 187).

Newcomen’in makineleri İktisat bilimi tabiri ile “yığışma ekonomisi” ya da “aglomerasyonun” meydana gelmesinde etkili olmuştur. Bir başka ifade ile üretim tesislerinin kömür yatakları etrafında kurulmasına neden olmuştur. Bunun sebebi ise Newcomen’in makinelerinin kömür kullanımında tasarruflu olmamasından kaynaklanmıştır. Esasında makinenin fazla kömür yakması kömür yatakları etrafında bir araya gelen atölyeler için pozitif dışsallık meydana getirmiştir. Buna ilaveten Newcomen makineleri İngiltere’yi Avrupa’nın kömür üretim merkezi haline gelmesini sağlamıştır (Appleby, 2012: 147).

James Watt 1761 yılında önce Newcomen’in makinesini incelemiş, 1765 yılında ise tek etkili düşük basınçlı ilk buhar makinesini geliştirip 1769 yılında ise patentini almıştır. Tek etkili makine 1765 yılında maden ocağında kullanılmaya başlanmış, madendeki suyu yukarı pompalama işini gerçekleştirmiştir. Akabinde ise James Watt, Matthew Boulton’la birlikte “Boulton & Watt” firmasını kurarak buhar makinesinin geliştirerek 1776 yılında patentini almışlardır. Fakat bu ikilinin yeni girişimi John Wilkinson isimli demir ustası ile anlaşmaya vardıldıktan sonra gerçekleşmiştir. “Boulton & Watt” firmasının geliştirmiş olduğu bu makinenin adı “demir melek” konmuş, lakin işçiler bu makineye “kara şeytan” adını vermişlerdir. James Watt’ın geliştirmiş olduğu “çift etkili” atmosferik buhar makinesi ise değirmenlerde, tekstil makinelerinde ve diğer endüstriler tarafından talep edilmiştir. Bunda makinenin hem pistonu ileri geri itmesi hem de dönme hareketini gerçekleştirmesi etkili olmuştur. Bunun yanında bu makinenin Newcomen’in makinesine göre %25 oranında daha az kömür yakması Watt’ın makinesinin tercih edilmesini sağlamıştır (Tez: 2011: 187,188; Freeman ve Louçâ, 2013: 204).

İktisat tarihçileri Britanya sanayisinin hızlı bir şekilde büyümesini iktisat bilimindeki dengeli yeniden üretim modeli şeklinde olmadığı görüşünü

savunmaktadırlar. Buna karşın tekstil ile demir sanayisi gibi birkaç öncü sektörün hızlı büyüme ve katma değer oluşturmada hemfikirdirler. İngiltere’de Endüstri Devriminin ilk on yılında en büyük gelişme tekstil sektöründe yaşanmıştır. 1840 yılından sonra ise demiryollarına yapılan yatırımların egemenliği ile Endüstri Devrimi’ni hızlandıran gelişme olmuştur. Çünkü demiryollarının inşaatı, metalürji sanayisini daha da geliştirmiştir. Bununla beraber taşıma maliyetlerinin üçte iki oranında düşmesine neden olurken tüketimi ve üretimi daha da hızlandırmıştır. Kısacası demiryolları Britanya’da ulaşım, haberleşme ve ekonomiye kadar hayatın her alanına dokunmuştur. 1816 yılında Liverpool limanında çıkan buharlı bir gemi 17 günde Boston limanına vararak daha önceleri gerçekleşen en iyi seyahat süresini yarıya indirmiştir. 1820’li ve 30’lu yıllarda Avrupa’nın nehirlerinde taşımacılık faaliyetine başlayan buharlı tekneler yolcu ve yük taşımada önemli bir devrim meydana getirmiştir. 1850 yılından itibaren çelik teknolojisinde meydana gelen değişim daha güçlü raylar ile lokomotiflerin ulaştırmada kullanılmasını sağlarken aynı zamanda çevrenin daha az tahribat olmasını sağlamıştır. Buna ilaveten 19. yüzyılın üçüncü çeyreği ise çelik sanayii ile birlikte buharlı gemi üretimini öne çıkarmış küresel ticareti daha da hızlandırmıştır (Freeman ve Louçâ, 2013: 194; Merriman, 2018: 571-574).

Sonuç olarak fosil yakıtlardaki enerji ile tanışmak, insanoğlunun doğa ile olan ilişkisini bir daha geriye dönmek üzere değiştirmiştir. İnsanlık için mucitlik yeni bir şey değildi. Ancak buhar makinelerinin kapsamı ve üretimdeki dışsallığı çok yeni idi. Çünkü insanlık daha önceki çağlarda fizik biliminin sınırlarına hiç bu kadar girmemişti. Fiziğin sınırları ile ortaya çıkan olgu ise dünyanın her yerinde üretimin eş zamanlı dönüşmesine neden olmuştu (Appleby, 2012: 123-124).

İnsan-doğa, doğa-insan arasındaki bu ilişkilerin gelişim seyri içinde önemli bir yere sahip olan ve Endüstri Devrimi’nin İngiltere’de gerçekleşmesinde belirleyici bir role sahip olan kömür öne çıkmaktadır. Bu nedenlere dayalı olarak bu çalışmada kömürün hem doğada hem de toplumda meydana getirdiği değişimler ele alınmıştır. Endüstri Devrimi ile insan hayatını dönüştüren kömür, dünya siyasetinin ve ekonomik yapısının kendinden önceki dönemlerden tamamen farklılaştığı bir dönüşüm sürecinin de belirleyicisi olmuştur. Bu önermeden yola çıkarak çalışmanın birinci kısmında doğanın ve insanın dönüşümünün karşılıklı etkileri incelenmiştir. Doğa dönüşüm sürecine girdiğinde, insan elde ettiği bilgi birikimi sayesinde farklı metotları kullanmaya ve yeni teknikleri devreye sokmaya başlamıştır. Dolayısıyla insan, doğadan çok önemli bir enerji kaynağı olan kömürü elde etmeye yöneldiğinde teknolojik farklılıklar yaratmış ve doğa üzerinde egemenlik kurmaya çabalamıştır. Bu ilişkinin nedenlerini ve sonuçlarını değerlendirmek amacıyla çalışmanın ikinci kısmında kömür ve Endüstri Devrimi arasındaki ilişki ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü kısmında ise kömür temelinde Endüstri Devrimi şekillenirken, bu devrimin

ortaya çıktığı İngiltere’de meydana gelen siyasal ve ekonomik gelişmeler değerlendirilmiştir.

2. DOĞANIN DÖNÜŞÜMÜ VE İNSAN İLİŞKİLERİ

İnsanın-doğa ilişkisi, birbirini etkileyen karşılıklı ilişki içinde süre gelmiştir. İnsanlık tarihi boyunca, insanın hayatta kalmak için giriştiği mücadelelerden başlayarak, ihtiyaçlarını gidermeye yönelik çabalar doğanın dönüşümü ile sonuçlanmıştır. İnsanın doğaya hakim olmaya çabalaması, gerek tekniğin gerekse de sosyal hayatın dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Bu süreç doğanın farklı yönleri doğru evrilmesine neden olduğu gibi, toplumsal hayat içinde farklılaşmaları ve insanın dönüşümüyle toplumun da dönüşmesini sağlamıştır.

İnsanların doğada yapmış oldukları buluşlar ya da doğal kaynakları dönüştürme çabaları, yaşadıkları çevrede ayakta kalabilmeleri açısından gereklidir. Bu durum aynı zamanda doğayı kendi hayatlarına uydurma çabasının bir ürünüdür. Dolayısıyla doğanın dönüştürülme sürecinde insan-insan ilişkilerini de kullanmışlardır. İnsanlar arası ilişkiler de bu dönüşüm sürecinde daha da gelişmiştir (Ercan, 2009: 42). İnsanın doğa ile olan ilişkisi, bir organizasyon yapılanmasını oluşturan bir süreçtir. Ancak organizasyon yapılanması ne sadece insanın ne de tek başına doğanın yerine getirebildiği bir süreç değildir. Burada her ikisinin bir araya gelerek ortaya çıkardığı bir yapı söz konusudur. Bu süreç içinde insanın, organizasyona katılarak çevreleşmesi başlar. İnsanın sahip olduğu dil, bilim, sanat, din ve bilinç gibi bütün insani değerler de çevreleşme ile birlikte ortaya çıkar. Organizasyon yapısının diğer ayağı ise doğanın insanlaştırılmasıdır. Doğa insanlaştıkça, maddi gelişmeler hızlanır ve insanın gerçekliği daha geniş açıdan kavramasına yardımcı olur. İnsanın ve doğanın bu karşılıklı etkileşimi, birbirlerinden uzaklaşmak değil, tam aksine birbirlerine daha derinden nüfuz etmeleri anlamına gelir. Bundan dolayı da tarih, insan ve doğa arasındaki özne ve nesne ilişkilerinin incelenmesidir (Caudwell, 1949). İnsanın doğa ile ilişki süreci, emek sürecini ortaya çıkarır (Heinrich, 2017: 111). Emeğe dayalı faaliyetlerle insanlar, doğanın ve çevrenin üretilmesinde giderek artan bir önemde etkili olmuşlardır (Harvey, 2015: 272).

Bu gelişimi sağlayan ise Marx açısından, tarihi devamlılığın değişmez tek gerçeği olan, üretimdir. İnsan, doğal bir varlık olarak, tarihin her döneminde ihtiyaçlarını karşılamaya yönelmiştir. Dolayısıyla insanın tarihi oluşturabilmesi için yaşamını sürdürebilecek yeteneklere de sahip olması gerekir. Bunun için de insan, doğa ve toplum karşılıklı olarak birbirleriyle etkileşim süreci içindedir. İnsan, üretim faaliyeti içine girdikçe doğayı dönüştürür. Bu dönüştürme sürecinde doğayı, kendi bedenine eklemiş olur. Üretim faaliyetine giren insan, tüketen bir varlık olarak değil, üretici bir güç olarak doğa ile bütünleşir. Diğer yandan, üretim aynı zamanda doğanın da insana katılması anlamına gelir. Bu da insandaki değişim sürecini oluşturmuş olur (Bekmen, 2012: 177-178). İnsan tarafından üretilmemiş olmasına

karşılık, toprak bir doğa parçası olarak insanın dönüşümünü hızlandırırken kendisi de dönüşüme uğrar (Polanyi , 2006: 119).

İnsan doğa ile temas ederek değişim sürecini oluştururken, bütün insanlık tarihinin de ilk öncülü olma vasfını kazanmıştır. Buradaki asıl belirleyici olan ise insanın ilk tarihsel eylemini yaparken, kendi üretim araçlarını da üretmeye başlamasıdır (Marx ve Engels, 2018: 38). Ayrıca insan, kendine ait geçim araçlarını üretmeye başlayınca, kendisini hayvandan ayırt eden özelliğe de kavuşur. Üretim faaliyeti, insanların kendi fiziksel örgütlenişlerinin bir sonucu olmakla birlikte, insanlık tarihinin ileri bir adımının atılmasını sağlar. Böylece insan, kendi geçimine yönelik araçların üretimini gerçekleştirir. Diğer bir ifadeyle insanın maddi hayatının temelini oluşturan araçları üretmiş olur. İnsan kendi üretim araçlarına sahip olmakla, geçim araçlarının üretim tarzını da ortaya çıkartır. Bu ise bireylerin fiziki varlıklarının yeniden üretimini elde etmesi anlamına gelir.

Üretim tarzı bu yönleriyle aynı zamanda bireylerin belirli bir faaliyet şeklini içerir. İnsanın hayat tarzının belirli bir biçiminin yani belirli bir hayat tarzının şeklinin de temsilcisi olur. Bu durum aynı zamanda insanın ne olduğunu yansıtır. Bir başka deyişle insanın ne olduğu üretiminin maddi koşullarına bağlanmıştır (Marx ve Engels, 2018: 39). Belirledikleri üretim tarzına göre üretim faaliyetinde bulunan insanlar, bu tarza uygun toplumsal ve siyasal ilişkilerin içine girerler. Bunun neticesinde belirli bireylerin yaşam biçimlerine bağlı olarak durmaksızın toplumsal yapılar ve devletler oluşmaktadır (Marx ve Engels, 2018: 43). Dolayısıyla üretim süreci doğa koşullarından kesin bir şekilde etkilenir. Burada önemli olan doğa güçlerini yönetme hakkında sahip olan toplumsal koşulları bilebilmektir (Amin, 2018: 55).

Doğa ve insan arasındaki ilişki Marx ve Engels tarafından karşılıklı bir dönüşüm ilişkisi olarak ele alınmıştır. İnsan doğayı dönüştürme sürecinde üretim eylemi ile tanışmış olur. Bu dönüşüm sürecini Endüstri Devrimi öncesinde “fizyokratlar” da ele almaktadır. Fizyokratlar¹; insanın dönüştürdüğü, üzerinde artı değer elde ederek refahın artmasını sağladığı ve ekonomik zenginliğin kaynağı olarak kabul ettikleri doğayı, aynı zamanda ekonomik değerini doğrudan oluşturucusu olarak kabul ederler. Diğer taraftan fizyokratik düşünce insan eylemini refah yaratımındaki fiziksel girdiden daha fazlası olarak değerlendirir. Bu yaklaşımda emek ve yaratıcılık, doğanın maddi enerjik verimliliğinin ortaya çıkarılmasında ve bunun kullanışlı mallara ve hizmetlere dönüştürülmesinde çok kritik bir role sahiptir. Dolayısıyla fizyokratlar ekonomik değeri, doğadan elde edilen

¹ Fizyokratların değeri doğanın maddi bir unsuru olarak değerlendirmeleri, Marx için eksik ama olumlu bir yöndür. Ancak Marx’a göre fizyokratlar, doğa insan ilişkisinde toplumsal ve ekonomik gelişim aşamalarını gözden kaçırmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Marx, 2011)

maddi temellerle ölçmüş olurlar. Diğer bir ifadeyle, artı değer doğal bir temele sahiptir (Burkett, 2003: 145). Değerin bu şekilde oluşması ile üretimin bütün parçaları artık piyasada alınıp satılabilir özellik taşımaya başlar. Böylece toprak da tıpkı mal ve hizmetler de olduğu gibi alış-veriş konu olarak, metalaşır (Polanyi , 2006: 115).

Endüstri Devrimi'ne kadar dağları yerinden oynatan doğa güçleri sakin bir hayatın temsilcisi olarak faaliyette bulunmuşlardır. Endüstrileşmenin alt yapısının temelleri atılmaya başlanınca, bu döneme ait enerji ve teknoloji, dünyanın şekillendiricisi olarak ortaya çıkmıştır. İnsan, bu sayede doğayı dönüştürme kuvvetine sahip olunca, kendi dünyasına da nüfuz etme imkanına kavuşmuştur. Böylece insanın bedeni ve ruhu, eski dünyadan çıkarak modern dünyaya doğru yol almıştır. Yalnızca dünyanın yüzü değil, uluslar ve toplumların yapısı da sadece dış yüzeyleri değil, iç yapılanma açısından kökten değişime uğramıştır (Freyer, 2014: 28-29). Kökten değişime uğrayan bu yapılar toplumsal hayatın değişimini de tetikler. Toplumsal hayatın değişimini sağlayan teknoloji ve makineleşmeye yönelik yenilikler, toplumsal hayatta da yenilikler meydana getirirken, bunlar zaman içinde yumuşak ve belirsiz bir şekilde ortaya çıkar. O kadar sessiz bir şekilde gün yüzüne çıkarlar ki, pek de farkına varılmazlar (Bouilding, 1999: 20). Teknik yenilikler sessiz sakin bir şekilde gün yüzüne çıkarlarken, tek başlarına üretim tekniğinde değişiklik yaratma gücüne sahip değillerdir. Yeni tekniklerin ve bunları ortaya çıkaran bilimsel icatlar, ancak kendilerini destekleyecek ekonomik alt yapı var oldukça sessiz çığlıklarını seslendirebilirler. 17. ve 18. yüzyıldaki icatlar kendilerini ortaya çıkarabilme imkanlarını Endüstri Devrimi ile elde edebilmişlerdir. Bunun için de teknik değişimler uzun dalgaların bir parçasıdır (Konradieff, 2010: 32). Dolayısıyla insanın doğa ile ilişkisi, yeni bir üretim biçimini ve bu üretim biçimine uygun siyasal ve ekonomik sistemlerin oluşumunu da temin eder. Her doğayı dönüştürmeye yönelik teknik yenilik ve enerji kaynağı, yeni bir dönem ve toplum yapısını da beraberinde getirir.

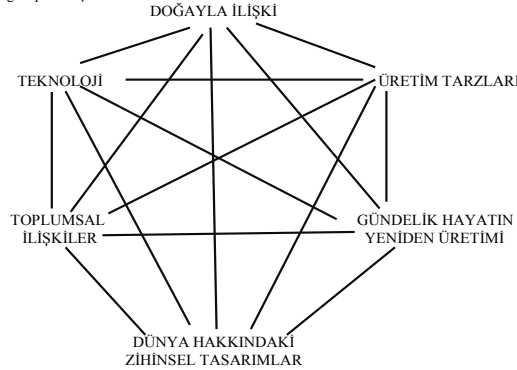
Doğayı dönüştürme eylemi esnasında insan, doğada var olana ulaşabilmek ve onu kullanabilmek için tekniğin niteliğinde bir dönüşüm meydana getirmiştir. 1768 yılında James Watt tarafından icat edilen buhar makinesi ile artık insan doğanın keşfedilmesinde yeni bir güce kavuşmuştur. Bu icattan önce istediği şeye ulaşmada özel isteklere yönelik işlevleri yerine getiren teknik bundan sonrasında genel bir güç elde etme aracına doğru evrilmiştir. Teknik sayesinde elde edilen bu güç, doğal yolla elde edilmiş değildir. Bu gücü elde edebilmek için insan önce enerjiye sahip olacak, sonra bu enerjiyi arttırarak elde etmek istediği gücü fazlalaştırmaya çalışmıştır. Dolayısıyla elde edilen bu enerji, varılmak istenen amaçta kişinin özel istek ve arzularını dikkate almaz. Kişisel fayda önemini kaybederken enerji artık nesnel amaçların yönlendiricisi haline gelir. Bütün doğal koşullar yoluyla elde edilen gücün üstünde bir enerjinin varlığı, doğanın kullanılmasına hatta sömürülmesine de imkân

sağlamıştır (Freyer, 2014: 38).

Diğer taraftan Marx'a göre teknoloji, doğa ile ilişkiye girmek suretiyle insanın gündelik hayatının yeniden üretilmesinde temel rolü üstlenmektedir. Bunun ardından gelen aşamada toplumsal ilişkiler ve bu ilişkilerin kavramsallaştırılması açığa çıkmaktadır. Dille ya da yazıyla ifade edilen bu kavramlar, düşünce biçimlerini şekillendirir. Böylece insan evrim geçirirken, evrimi yönlendiren temel etken, doğayı dönüştürme eyleminin asli unsuru olan üretim süreçleridir (Harvey, 2010: 208).

Endüstri Devrimi sonrasında nesnel amaçlara yönelik enerjiyi ortaya çıkarmada buhar makineleri, canlı güç kaynaklarının yerine cansız güç kaynaklarının geçmesine neden olmuştur. Bu sayede çok büyük enerji kaynaklarından yararlanmak insanlığın hizmetine sunulmuştur (Kennedy, 2005: 188). Ayrıca cansız güç kaynaklarının kullanımı ile bu dönem insanı, biyolojinin sınırlarını aşmıştır. Bunun etkisiyle üretim ve refah artışıyla birlikte hızla artan nüfusun ortaya çıkaracağı sıkıntılara yenik düşmenin de önüne geçilebilmiştir (Kennedy, 2005: 190). Böylece Endüstri Devrimi'nin yönlendiricisi olan bu yeni teknik, toprakta var olan enerjinin açığa çıkmasında etkili olmuştur. Bir diğer ifadeyle toprağın içinde gizli olarak bulunan enerji birikimleri geniş ölçüde işletilmiştir. Bu amaçla da toprak, kömür çıkarmak amacı ile kazılır (Freyer, 2014: 39).

Şekil 1: Doğa toplum ilişkisi

Kaynak: Harvey (2010: 212)

3. KÖMÜR VE ENDÜSTRİ DEVRİMİ

Endüstri Devrimi, feodal dönemin etkisinin bittiği ve kapitalizme geçişin başladığı evredir. Kapitalist süreç ile birlikte sermaye üretim sürecine girdi. Bu süreç içinde üretim araçları da dönüşüme uğradı. Böylece insanlık tarihinde o güne kadar karşılaşılan doğal kıtlık sorunu da ortadan kalkmaya başladı (Heller, 2017: 253). Diğer taraftan Endüstri Devrimi, o güne kadar alışlagelinmiş geleneksel el işi dünyasından, kütle haline mal üreten makine ilkesine geçiş anlamına gelir. Bunun yanı sıra Devrim'in ilk dönemi pratik buluşların yaygın olduğu, 1870'lere kadar

süren dönemdi. Sistemli araştırmalar ya da kuramsal bilimlerin yerine sağduyuya ve geleneksel becerilere dayanmaktaydı. Yetenekli teknisyenlerin işlerine bağlı girişimciler ortaya çıkan yeni teknolojinin öncüsüydü. Yeni teknoloji elde edilirken, doğanın dönüşümü bu yetenekli teknisyenler ve girişimciler tarafından sağlanmıştır. Doğanın dönüştürülmesi ile birlikte elde edilen enerji kaynağı ise kömürdür. Dolayısıyla kömür ve elik endüstrileri yeni teknolojinin dayandığı temelleri oluştururken, bu endüstrilerin gelişip büyüdüğü yer de İngiltere'yd² (McNeil, 2008: 592). Öte yandan İngiltere'nin kömür endüstrisine çok hızlı geçiş yapmasının temelinde Tudor döneminde yaşanılan "odun krizi" de etkili olmuştur (Nef, 1971). Bütün bu gelişmeler Endüstri Devrimi'nin 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başında tam anlamıyla İngiltere'de gerçekleşmesini sağlamıştır (Braudel, 1993).

Modern bir döneme geçişin ifadesi anlamına da gelen bu dönem, modernizm yoluyla kendinden önceki devirlerden de farklı hale gelirken, bunun temelini Endüstri Devrimi atmıştır. Hatta İngiltere'deki her okul çocuğuna, bu dönemde, İngiltere'nin kuzeyinde bulunan kömür madenciliği, demir-elik, pamuk eğirme, dokuma sanayinde oluşan gelişmelerin Avrupa ve Avrupa'nın deniz aşırı sömürgelerinde ekonomik hayatı dönüştüşdüğü öğretilmekteydi. Bu sayede yeterli teknoloji geliştirme kapasitesine sahip olmayan Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki kalabalıkları geride bıraktıkları da benimsetilmekteydi (Findlay ve O'Rourke, 2013: 381).

Endüstri Devrimi İngiltere'de gerçekleşmesine karşılık, devrimin gerçekleşmesini sağlayan icatlara yönelik bilgilerin neredeyse tamamı İngiltere'ye dışarıdan gelmiştir. Özellikle madencilik alanındaki yeni teknikler Alman madenciler tarafından getirilmiştir. Yeni teknikler dışarıdan gelmesine karşılık, Endüstri Devrimi'nin İngiltere'de ortaya çıkabilmesinin veya İngiltere'nin bu konuda fark yaratabilmesinde en temel avantajı sağlayan etken kömür³ olmuştur.

² İngiltere dışında Kıta Avrupası'nın ilk sanayileşen ülkesi Belçika'ydı. Belçika'nın sanayileşmesindeki temel etken de İngiltere'nin sanayileşmesindeki başat faktör olarak kabul edilen kömür ve demir kaynaklarına sahip olmasından ileri gelmekteydi. Buna karşılık Rusya Don Bölgesi'nde geniş kömür madenlerine sahip olmasına karşılık nitelikli sanayi işçilerinin yokluğu nedeniyle bu bölgede yatırım yapacak yabancılara ihtiyaç duydu. 1870'li ve 1880'li yıllarda vali Li Hongzhang, Çin'in güney kesimlerini modernleştirme çabası içine girdi. Çin gücünü yeniden oluşurmaya çabalarken ve askeri yatırım amacıyla cephanelikler kurulurken modern bir kömür sanayisinin de temeli atıldı (Bayly, 2014: 235-240).

³ Endüstri Devrimi İngiltere ekonomisinin farklı boyutta seyretmesine neden olurken, bunu sağlayan temel etken de kömür olmuştur. 1770-1815 arası İngiltere'de kömür sanayinin büyüme hızı % 2,5'tir (Crafts ve Harley, 1992: 713). 1820-1824 yılları arasında ortalama kömür ve linyit üretimi İngiltere'de 18 milyon tondur. Fransa, Almanya, Rusya ve Belçika'da bu miktar, toplam 2 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 1855-1859 döneminde İngiltere'de toplam 68 milyon ton; diğer ülkelerde ise 32 milyon ton kömür ve linyit elde edilmiştir. 1880-1884 yılları arasında ise İngiltere'de üretilen toplam miktar 159 milyon ton iken, diğer ülkelerde bu rakam 108 milyon ton olmuştur (Black, 2020: 344). Kömür ve linyit üretimine yönelik bu rakamlarda göstermektedir ki Endüstri Devrimi'nin İngiltere'de

Kömür, İngiltere’de devrimin yerli unsuru olarak rol alan tek faktördü (Braudel, 1993: 477). Bunda ülkenin odun kaynaklarının hızlı tükenmesi sonucunda odun ve odun kömürü fiyatlarındaki artışın etkisi de olmuştur. Kömür yüksek ısı gerektiren sanayiiler için önemli üretim faktörü haline gelmişti. Koka dönüştürülen kömür silah, demir ve çelik fabrikalarını geliştirdi (Appleby, 2012: 141). Dolayısıyla kömür, Endüstri Devrimi’nin hazırlanmasındaki temel enerji kaynağı şeklinde değerlendirilmiştir (Pomeranz, 2000: 59; Hobsbawm, 2008).

Özellikle Endüstri Devrimi öncesinde odunun kıtlaşması ve pahalı hale gelmesi, İngiltere’de kömürü öne çıkartmıştır. Enerji kaynağına yönelik bu ihtiyaç değişikliği, İngiltere’yi o dönemin Fransı’sından farklı olarak Newcastle ve çok sayıdaki yerel bölgede kömürü çıkartmaya teşvik etmiştir. Bu durum İngiltere’deki çalışma hayatının da değişmesi anlamına gelmiştir. Köylüler, kömürün elde edildiği madenlerde başlangıçta yarı zamanlı ve yüzeyde çalışmışlardır. Ancak kömür kullanımının sürekli hale gelmesi, artık madenlerde de sürekli çalışmayı zorunlu hale getirmiştir. Ulaştırma sektöründeki yenilikler yoluyla kömürün taşınması ile birlikte kömür, İngiltere için ulusal zenginlik kaynağı olmuştur. Bunun yanı sıra İngiltere’deki işletmelerin büyümeleri ve kömürü yoğun biçimde kullanmaya başlamaları, endüstri alanındaki yenilikleri de teşvik etmiştir (Braudel, 1993: 478). Öte yandan Marx’ın çok fazla sözünü etmediği bir konu olmasına karşılık, toprağın gıda üretimine yönelik kullanımı ile biokütlesinin enerji kaynağı olarak değerlendirilmesi arasında önceleri çok ciddi rekabet söz konusuydu. Kömür, Endüstri Devrimi öncesinde sanayinin gelişimi sınırlayan toprağın işlenme amaçları arasındaki bu rekabeti hafifletmiştir (Harvey, 2010: 219).

Özellikle kömürün limanlara ve pazarlara taşınabilmesi amacı teknik yenilikleri tetiklemiştir. Bu sayede demiryollarının icadı ve geliştirilmesi mümkün oldu. Bunu takip eden evrede çelik sanayinin doğuşu gerçekleşmiştir (Hobsbawm, 2008: 65-66). Bu gelişmeleri tetikleyen diğer bir etken kömürün karbon yoğun bir yakıt olmasıydı. Bu özelliğe sahip kömürün karadan ya da suyolundan taşınması maliyet etkinliği sağladı. Hatta odun veya diğer yenilenebilir yakıtlardan daha fazla maliyet avantajı sağlaması taşımacılıktaki gelişmeleri hızlandıran bir diğer etken oldu. Bu nedenle İngiltere’de iç pazardaki bütünleşmesini teknik gelişmelerle sağlarken, denizlerinden ve nehirleri kullanıma açan kanallarından da faydalanmıştır. Özellikle kanallar iç pazarda kömürün hareketliliğini suyolundan tesis etmek amacıyla açıldı. Buharlı geminin gelişimi de bu hareketliliği kolaylaştırdı. Böylece demiryolları ve limanlar; kentlere, sanayi bölgelerine ve elektrik enerjisine kömürün ulaştırılması mümkün oldu. Nitekim buharlı gemilerin

gerçekleşmesinin ve bu sayede İngiltere’nin dünya ekonomisi ve siyasetinde hakim hale gelebilmesinin temel etkeni kömürden elde edilen enerjinin kullanılabilmesidir.

asıl işlevi kömür madenlerine hizmet etmek ve yakıtı kömürle dönüştürmektir. Bunun sayesinde enerji kaynaklarına uzun zamandır yakın olmayan büyük şehirler ve sanayi nüfusu birikim yapabilmeye imkânına kavuştu (Braudel, 1993: 504; Mitchell, 2009: 403). Aynı zamanda nehirler üzerinde açılan kanallar, İngiltere’de yakıt sorununun çözümünde etkin bir rol oynadılar. Hatta en önemli yakıt olan kömürün taşınması amacıyla çıkarılan 1758-1802 yılları arasındaki Gemicilik Yasalarının yarısından çoğu, bir kanal ya da nehir geliştirme şirketinin kurulması için çıkarılmıştı. Kömürü taşımak için kanallar üzerinde taşıma faaliyetinin devam ettirilebilmesi çözülmesi gereken en önemli darboğazlardan bir tanesiydi. Kanallar sayesinde kömür kentlere taşınarak kentleşmenin önündeki engel kaldırıldı (Deane, 1994: 69).

Öte yandan ülkenin az gelişmiş bölgelerinde de kömür yataklarının bulunması, buraların gelişmesine destek olmuştur. Ülkenin kuzeybatı kıyısında yer alan Cumbria gibi ulaşılmaz ve az gelişmiş bölgelerde elde edilen kömür, enerji üretimi (buhar gücü), nakliye (demiryolları) yeni endüstriyel alanlar için çok önemliydi. Bu sayede İngiltere dünyanın en büyük kömür üreticisi olurken, mekanik güç kaynağına temel teşkil eden zengin kömür rezervlerinin kolaylıkla işlenmesi, ısı enerjisinden faydalanma imkânını arttırmıştır. Bunu takip eden evrede kömürün elde edilmesine yönelik maliyetlerde düşüş yaşanmıştır. Böylece ekonomik gelişmeyi yavaşlatan enerji kıtlığına da çözüm bulunmuştur (Black, 2020: 343). Bunun yanı sıra kömür, İngiltere’deki yenilikler zincirinin başlamasının da öncüsü oldu. İngiltere’de maden ocaklarının derinde yer alması pompa kullanımını gerektiriyordu. Pompalama teknolojisi beraberinde demir dökümünün üretilmesini getirdi. Daha sonrasında ise buhar gücündeki atılımın yapılmasını sağlayan gerekli teknik yeniliklerin devreye girmesine yardımcı oldu. Her ne kadar bu teknik yenilikler ekonomideki büyüme oranının hızlanmasını uzun zaman içinde oluşturduysa da asıl etkisini Avrupalıların askeri teknolojideki yeniliklerinin ilerlemesinde gösterdi (Bayly, 2014: 93).

Ayrıca enerji kıtlığına çözüm bulunması ile buhar ve demiryollarındaki gelişmeler kömüre bu dönem için meşruiyet sağlamıştır (Braudel, 1993: 494). Zaten buharlı lokomotifler ve demir raylar bu meşruiyet kazanmış kömürü çekmek için geliştirilmişlerdi (Freeman ve Louca, 2013: 252; 258). Ayrıca yeni makineler, artan nüfusun büyük bir kısmına istihdam imkânı sağladı. Artan istihdam neticesinde ülkenin kişi başına düşen geliri de arttı. Kömürün hammadde olarak kullanıldığı buharlı ulaştırma devrimi, işçilerin yiyecek maddeleri ve temel mallara olan taleplerindeki artışın karşılanmasını da sağlayacaktı. Yeni Dünyanın tarımsal üretim fazlası, Eski Dünya’nın isteklerini karşılamak üzere demiryolları ve buharlı gemiler aracılığıyla getirilecekti (Kennedy, 2005: 189).

Nitekim Endüstri Devrimi sırasında buharlı motorların kullanımı, makineleşmedeki verimlilik artışları kömürün siyasal ve toplumsal gücünü daha da sağlamlaştırdı. Kömür kendisine meşruiyet tesis ederken, hiçbir sosyal hakkı olmayan, ucuz ve bol işgücü de üretilen miktarların yükselmesini sağlıyordu (Beaud,2018: 132). Diğer yandan demiryolları başta olmak üzere taşımacılıktaki gelişmeler kömür fiyatlarının düşmesine neden olmuştur. Kömürün meşruiyet kazanmasındaki temel aktörlerden olan demiryolları, Tablo 1’de görüleceği üzere ikinci dalga Konratieff dalgalarının taşıyıcısı rolünü yerine getirmiştir (Freeman ve Louca, 2013: 253; Freeman ve Soete, 2004: 25).

Kömür makine kullanımını arttırdıkça ticari bir toplumun oluşum evresine geçilmesi söz konusudur. Makineleşme kömürün meşruiyetini tesis ettikçe, üretimde karmaşık makineler kullanılmaya başlanır. Böylece kendi yasalarına göre işleyen piyasa fikri de kaçınılmaz hale gelir (Polanyi , 2006: 82). Toplumun da bu piyasa fikrine boyun eğmesi gerekir (Levitt, 2009: 74). Makineler yoluyla üretim, ticari bir toplum yaratırken, toplumun doğal ve insani nitelikleri artık metalaşmak zorunda kalacaktır. Bu da toplum içindeki bütün insan ilişkilerini yerinden edecek ve insanın içinde yaşadığı doğal çevrenin ortadan kalkmasına yol açabilecektir (Polanyi , 2006: 84).

4. KÖMÜR, SİYASET VE EKONOMİ

Kömürün topraktan çekilip çıkarılması ve metalaşması, makineleşmeyi ve teknolojik gelişimi de hızlandırmıştır. Makineleşmenin ve teknolojinin geliştiği ve üretim yapısını geçmişten kopartıp o güne kadar hiç yaşanmamış bir şekilde büründüren Endüstri Devrimi aynı zamanda siyasal yapılarda benzer etkileri meydana getirecek Fransız Devrimi ile de bir yerde kardeştir. Hobsbawm (2012) tarafından “Çifte Devrim” McNeil (2008) tarafından ise “Endüstri ve Demokratik Devrim” olarak isimlendirilen bu dönem, makine ve ordunun birlikteliği ile siyasal ve endüstriyel devrime yol açmıştır. Fransa ve İngiltere gibi iki farklı coğrafyada meydana gelen değişimler zaman bakımından birbirine bağlı olmasa da öz bakımından bağlılığa sahiptir. Top ateşi ile iplik makinesi, kitle halinde ordu ile kütle halinde üretim, siyasal değişimler ile ekonomik ve toplumsal değişimler arasında derin bir bağlılık söz konusudur (Freyer, 2014: 26). Öte yandan her iki devrim de Batı Dünyası’na daha çok insan ve malzemeyi, çok daha uzun zaman açısından daha uzak yerlere göndermek üzere harekete geçme imkânı sağlamıştır. Bu sayede bütün geleneksel engeller yerle bir edilmiş ve yenilikler Batı’nın dünyanın yaşanılan bütün bölgelerine yayılmasını sağlamıştır. Bütün bunların etkisiyle dünyada kozmopolit bir kültür yaratmak imkan dahiline girmiştir (McNeil, 2008: 590). Bütün bu açılardan değerlendirildiği zaman kömür, doğal bir kaynak olduğu kadar aynı zamanda bir *toplumsal maddedir* (Allen, 2012: 90).

Tablo 1: Ardeşık Teknolojik Değişim Dalgaları

Uzun Dalgalar veya Döngüler			Temel Alt Yapının Anahtar Özellikleri		
<i>Yaklaşık Zaman</i>	<i>Kondratieff Dalgaları</i>	<i>Bilim, teknoloji öğretim ve eğitim</i>	<i>Ulaştırma, haberleşme</i>	<i>Enerji sistemleri</i>	<i>Evrensel ve ucuz temel faktörler</i>
Birinci: 1780'ler-1840'lar	Sanayi Devrimi: tekstilde fabrika üretimi	Çıraklık, yaparak öğrenmek, resmi din dışı (=dissenting) akademiler, bilimsel dernekler	Kanallar, arabası yolları	Su gücü	Pamuk
İkinci: 1840'lar-1890'lar	Buhar gücü ve demiryolları çağı	Profesyonel makine ve inşaat mühendisleri, teknoloji enstitüleri, kitlesel ilköğretim	Demiryolları (demir raylar) ve telgraf	Buhar gücü	Kömür, demir
Üçüncü: 1890'lar-1940'lar	Elektrik ve çelik çağı	Sanayi A&G laboratuvarları, kimyasallar ve elektrik makineleri, ulusal A&G laboratuvarları	Demiryolları (çelik raylar) ve telefon	Elektrik	Çelik
Dördüncü: 1940'lar 1990'lar	Otomobillerde ve sentetiklerde kitle üretim çağı ("Fordism")	Büyük kamu ve özel sektör A&G'si kitlesel, yüksek öğrenim	Motorlu araç yolları, radyo ve TV, havayolları	Petrol	Petrol, plastik maddeler
Beşinci: 1990'lar	Mikroelektrik ve bilgisayar ağları çağı	Veri ağları, A&G'de küresel ağlar, hayat boyu ve öğretim	Enformasyon, otoyolları, dijital ağlar	Gaz/ petrol	Mikro elektronik

Kaynak: Freeman ve Soete, Yenilik İktisadı, 2004: 23.

Bu gelişmelerin her biri göz dikkate alındığında özellikle Endüstri Devrimi'nin çıktığı bölgelerin tarih bakımından değerlendirildiğinde, sistem birkaç küçük ülkede doğmuştur. Doğuşun olduğu yerlerin ortak özelliği, Batı Avrupa ülkelerinin kömür ve maden bölgeleri olmasıdır (Freyer, 2014: 32). Kömüre sahip olan bu bölgeler aynı zamanda doğayı dönüştürmek yoluyla enerjinin sağladığı güce de kavuşmuşlardır. Kaynağını kömürden alan bu enerjinin yayılması sonucu dünya ticareti de yeni bir kimliğe bürünmüştür. Dünya ticaretinin içine en uzak çiftlikler, en gösterişsiz evler de dahil edilmiştir. Bunun sonucunda sınırlı, kendi kendine yeten yaşama çevreleri yerine, adeta bir balık ağı gibi bütün insanları, çalışma şekillerini, ihtiyaçları içine alan evrensel bağlantılar sistemine geçilmiştir (Freyer, 2014: 29).

İngiltere'nin evrensel bağlantılar sistemi içinde öne çıkabilmesinde, modern ekonominin genişlemeye başladığı 1500-1750'li yıllar arasında, ücretler ve fiyatların diğer ülkelerden farklılığı da etkili oldu. Bu dönem içinde İngiltere'de dünyanın diğer bölgelerini tersine, ücretler oldukça yüksek enerji ise ucuzdu. Buhar makinesi, su kanalları, iğ makineleri ve metalürjik kok kömürünün kullanımı, emek karşısında sermayenin çekiciliğini arttırmaya başladı. Sermayenin emek karşısında avantaj elde etmesi teknolojik değişiklikleri teşvik etti. Bundaki en büyük etken ise İngiltere'de emek gücünün pahalı, kömürün ucuz olmasıydı. Öte yandan bu alanlara yatırım yapmak ve yeni icatlarda bulunmak dünyanın diğer bölgelerine göre İngiltere'de

daha kolaydı. Elde ettiği bu avantajlarla İngiltere, 1500'den sonra global ekonominin başat aktörü konumuna yükseldi. Ayrıca İngiltere'yi diğer ülkelerden farklı kılan bir özellik farklı yakıt ikmal güzergâhlarına sahip olmasıydı (Allen, 2012: 104). Bundan dolayı Endüstri Devrimi, birinci dalga küreselleşmenin de bir sonucu olarak düşünülebilir (Allen, 2012: 2). 1870'li yıllarda egemenliğini tesis etmeye başlayan Endüstri Devrimi, birinci küreselleşme dalgasını oluştururken ticaretin dünya üzerinde genişleme sürecini başlattı. Bu süreç içinde ülkeler arasındaki finansal işlemler de genişledi. Bunun yanı sıra piyasanın yerleşmesine yönelik kurumsal düzenlemeler yapılmaya başlandı. Birinci küreselleşme dalgasının dünya üzerinde bu gelişmelerle hakim hale gelmesini sağlayan asıl etkenler gemi taşımacılığı ve iletişim teknolojisindeki ilerlemeler sermayenin yanı sıra malların ve işgücünün küresel piyasasını oluşturdu. Bütün bunların tesis edildiği dönemdeki düşünce ise tartışılmaz liberalizm ve görünmez bırakınız yapınlar düşüncesinin desteğinde şekillendirildi (Obstfeld ve Taylor, 2003: 122-123). Ayrıca birinci küreselleşme dalgası nedeniyle 1850'li yıllar kıtasal benzeme dönemi olarak da nitelendirilebilir. Çünkü bu döneme kadar Fransa, Almanya ve Belçika, İngiltere'deki teknikleri yeni yeni kullanmaya başlamışlardı. Diğer taraftan İngiltere dışındaki bu ülkelerde sanayi öncesi üretime yönelik uygulamalar etkinliğini devam ettirmekteydi (Landes, 1969).

İngiltere'de ücretlerin yüksek olmasının en önemli nedeni, Kara Veba'dan sonra ülkede yaşanan nüfus azalmasıydı. Yüksek ücretler ve ucuz enerji, ülkede teknolojiye olan talebi de arttırdı. Bunlar da İngiliz girişimcilerinin olağanüstü fırsatlar elde etmesini sağladı. Girişimcilerin bu gelişmelerle sağladıkları en önemli avantaj, pahalı emek yerine sermaye ve enerjiyi ikame etme imkânına kavuştular. Ancak emek pahalı olmasına karşılık, sermaye ve enerji ile ikamesi ücretlerde düşüşe neden olmadı. Ücretlerin düşmesini engelleyen en önemli etken, geniş kömür yatakları sayesinde elde edilen ucuz enerjidi. Dolayısıyla 18. yüzyıl İngiltere'sinde girişimciler işçilere yüksek ücret ödeyebildiler. Bu da girişimcilere rekabetçi konumlarını devam ettirebilme şansı verdi (Allen, 2012: 15;21).

Endüstri Devrimi'nin temel enerji kaynağı olan ve İngiltere'nin sanayileşmesinde merkezi öneme sahip olan kömürün, beraberinde getirdiği çeşitli toplumsal değişiklikler söz konusu olmuştur. Fosil yakıtlar içinde önemli yere sahip olan kömür ve diğer yakıtlar, hem 20. yüzyıl demokrasisine imkân yaratırken hem de yaratılan bu demokrasinin sınırlarını belirler. Demokrasi oluşturulurken, fosil yakıtlar enerjinin yeniden organizasyonunu temin etmiştir. Bu organizasyon yapılanması ile enerjide oluşan değişim, kolektif hayatın içinde de değişimi mümkün kılmıştır. Böylece 19. yüzyıldaki kitle siyasetinin gelişiminin önu açılmış oldu (Mitchell, 2009:401). Ayrıca Endüstri Devrimi sonrasında toplumsal hayatın içindeki zorlama yöntemleri de değişmiştir. Baskının yerini karşılıklı değiş-tokuş almıştır. Teknolojik yenilikler ve bilim aracılığıyla, insan gücünden elde edilecek 1 birim güç

yerine doğandan bunun 10 katını sağlamak daha verimli kabul edilmiştir. Bu etki beraberinde imparatorluk maceraları ya da siyasi baskılar, ülke içinde bilime ve teknolojik yatırımlara oranla daha az kar getirmeye başladı (Bouilding,1999:19-20).

Kömürün temel enerji kaynağı olduğu sanayi ve taşımacılıktaki muazzam gelişmesi, tarım sektöründe çalışan ve İngiltere’de özellikle “çitleme hareketi” neticesinde işsiz kalan kalifiye olmayan bu insanlara istihdam imkânının sağlanmasına fırsat verdi. Hem kalifiye olmayan işgücüne yüksek ücret hem de kırsal kesimde var olan nüfus fazlasını kentlerdeki sanayi tesislerine çekerek, kente göç etmeyen tarım işçilerinin hayat standartlarının da yükselmesine yardım etti (Hobsbawm, 2008: 108). İngiltere açısından çitleme hareketinin en önemli sonucu toprağın ve işgücünün metalaşmasıdır. 1790’lı yıllar itibariyle binlerce küçük çiftlik, büyük özel mülklere dönüşmüştür. Öte yandan metalaşma, toprak ve işgücünün mal ve hizmetler gibi piyasada alım-satımını kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla bu, geleneksel korunma mekanizmalarının önemini kaybetmesine neden oldu (Dowd, 2006: 39). Bu gelişmeler sayesinde, daha öncesinde toprağa bağlı şekilde hayatını devam ettiren bu kesimler, topraktan ve bağlı buldukları feodal ilişkilerden tamamen kurtulma imkânı elde ettiler. Bir yerde işçi sınıfına dönüşen köylüler, ücret kazanma olanakları ile özgür emek statüsüne kavuştular. Aynı zamanda kömür ile birlikte toprağın metalaşmasında olduğu gibi emek de piyasada bir değer karşılığında alım-satımına konu olunca metalaşma aşamasını tamamladı.

Kömür sanayiye yakıt olma bağlamında önemli olduğu gibi Avrupa’nın batısında kömür madenine sahip büyük toprak sahiplerinin plütokrasinin merkezinde yer almasına fırsat verdi (Bayly,2014:554). Bu yönüyle Avrupa’da oluşan yeni sınıfsal yapının bir anlamda belirleyicisi oldu. Üretimi elinde bulundurup, üretilen mallar ile piyasada karı eline geçiren burjuva sınıfı ve bu sınıfın eline geçen kârı yaratan fazlayı üreten işçi sınıfı da büyük toprak sahipleri ile sınıfsal yapıyı oluşturdu. Avrupa’da özellikle kömür madenlerinde çalışan işçilerin 1850’li yıllardaki ayaklanmaları, halkların küresel mücadelesi fikrinin yaygınlaşmasına neden oldu. Hatta bu ayaklanmaların benzerleri Çin’in ve Rusya’nın uzak kömür havzalarında da görülecektir (Bayly,2014:225). İngiltere’de ise “Laissez-faire” dönemi olarak isimlendirilen bu dönemde yönetim büyük ölçüde toprak sahiplerinden, asillerden ve yeni ortaya çıkmaya başlayan, toplumda elde ettikleri sınıf gücünü kömür madenlerinin büyümesiyle elde eden Whig’lerden meydana gelmekteydi. Bu sınıflar aynı zamanda gücünü kaybeden krallığın yerini alarak, hem kamusal hem de özel alanda “Devlet” yönetimini oluşturmaktaydı (Dowd,2006: 41-42).

Bu sınıfların karşısında ise işçi sınıfı güçlenmeye başlamıştı. Hobsbawm (2008:107) tarafında ifade edildiği gibi 1914 yılında İngiliz maden işçilerinin sayısında meydana gelen artış, İngiliz parlamento seçimlerini etkileme gücüne kavuşmuştur. Bunun sonucunda İngiltere içinde sosyalist hareketlerin etkinlik alanı

genişlemiş ve siyasal hayatta gücünü arttırmıştır. İşçi hareketlerinin organizasyonunda etkili olan diğer bir etken de ulaşım alanında karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren enerjinin büyük miktarı çok dar kanallar boyunca taşınmaktaydı. Bu kanallarda çok sayıda işçi istihdam edilmekteydi. İşçilerin kanallardaki çalışma koşulları ve yoğunluğu onların yeni tür politik güç elde etmesini sağladı. Elde edilen bu güç sadece biçimlendirdikleri organizasyondan, paylaştıkları ideallerden ya da kurdukları politik ittifaklardan elde edilmemiştir. Bahsedilen politik güç aynı zamanda sıra dışı karbon enerjisinin taşınmasının yavaşlatılmasından, kesintiye uğramasından ya da yok edilebilmesinden kaynaklanır (Mitchell, 2009: 403). Diğer bir ifadeyle işçi sınıfı kendini korumaya yönelik bir “çifte hareket” tavrı geliştirmeye başlamıştır (Polanyi, 2006; Levitt, 2009: 75). Bu süreç içinde emek sermayenin egemenliği altına girerken emek örgütlenmesinin ast-üst ilişkileri değişir. Bu değişim sadece emek örgütlenmesinde değil, aynı zamanda üretim sürecinin kendi niteliğinde de değişim oluşur. Diğer bir deyişle üretim süreci makinelerle birlikte mekanikleştikçe, üretim makine etrafında yeniden örgütlenir. Canlı emek, cansız üretim araçlarının ihtiyaçlarına göre çalışma koşullarını ve içeriğini belirlemek zorunda kalır. Dolayısıyla emek sadece kendi ürettiği ürünlerden değil, çalışma koşullarından ve içeriğinden de yabancılaşır (Mandel, 2008: 43). Bunun sonucunda emek, kendini korumak için çifte hareket içine dahil olsa bile, mekanik süreçlerin içinde kaybolarak, yabancılaşma sorunu ile karşı karşıya kalır.

Endüstri Devrimi'nin gerçekleştiği İngiltere'de temel enerji kaynağı kömürün üretimindeki artışta kentleşmenin de çok büyük etkisi olmuştur. Kömür üretimindeki artışı tetikleyen temel olaylardan bir tanesi, kentlerde kullanılan şömine sayısındaki artıştan ileri gelmekteydi. Evlerde yakılan kömür miktarı, endüstrileşme öncesi dönemde daha önemliydi. İngiliz sanayicilerinden evvel konut sahipleri bir enerji kaynağı olarak kömürle temas etmişti. Zaten buhar makinesi de kömürün çıkarıldığı maden ocaklarının ürünüydü (Hobsbawm, 2008: 43-44). Aslında İngiltere'de kömür, iki yüzyıldan fazla bir süredir önemliydi. Bu da nüfusun kentlerde yoğunlaşmasını teşvik etmişti. Kömür kentli nüfusu, meralardan ve ormanlık alanlarda karşılayacakları ihtiyaçlarından uzaklaştırdı. Kömürün odun ile ikame edilmesi bol miktarda enerjinin yaratılmasını mümkün kıldı. Hatta 1820'li yıllarda kömür ülkenin coğrafi alanına eşit toprak alanını serbestleştirdi. 1840'lı yıllarda ülkedeki bütün ormanlardan elde edilecek enerjinin iki katının temin edilmesine fırsat verdi. 1860'lı ve 1890'lı yıllarda bu oran hep iki kat artarak devam etti. Dolayısıyla bu gelişmeler İngiltere dışında ABD ve Almanya gibi ülkelerde de kömüre yönelmeyi teşvik ederek, imalat sanayindeki üretimi arttırmasıyla, kent nüfusunun genişlediği yeni enerji evresi anlamına gelmektedir (Mitchell, 2009: 402). Kent nüfusunun İngiltere'de hızla artmasında diğer bir etken ise tekstil ürünlerinin

bu kentlerdeki limanlardan ihraç edilmesiydi. Tekstil ürünlerinin ihracatı, kentlere olan göçü hızlandırıp kentlerde nüfusun artışına yol açtı. Ayrıca ihracat yapılan kentlerin sayıca fazlalaşması, yakıttan sermaye elde edilebilmesine imkân veren kömür endüstrisinin gelişmesine neden oldu. Dolayısıyla dünya ile olan ticaretteki artış kentlerin büyümesini teşvik etti. Kentlerin genişlemesi ise beraberinde tarımsal verimlilikler için de uyarıcı olmuştur (Crafts ve Venables, 2003).

Öte yandan, İngiltere’de 19. yüzyılda ormanlar tükenirken, kömürün elde edilmesi ve kömürü çıkartmaya yönelik teknolojilerin gelişimi yer altı fosil yakıtlarının rezervlerinden ilk kez sürekli ve düzenli yararlanma şansı elde edildi. Bunun neticesinde dünyanın nüfus ve üretim artışını sürdürmek için bu kaynakları değerlendirmek öne çıktı. Ayrıca bu kaynaklar toprak da dahil olmak üzere üretime arzi esnek bir girdinin sağlanmasını mümkün kıldı. Böylece özelde İngiltere genelde Avrupa, arzi esnek kömür ile toprak sayesinde azalan verim yasasından kurtulabildi (Findlay ve O’Rourke, 2013: 392). Azalan verim yasasından kurtulabilmesinde etkili olan diğer etkenler tarımsal üretim ve üretimde yeni alanlar elde edilebilmesini mümkün kılan sömürgeleşme faaliyetlerinin bir arada yürütülebilmesidir. Diğer bir ifadeyle, kömürün gelişiminde etkili olan sadece kentleşme ve kentlerde geniş ölçekte üretim yapan imalat sanayinin varlığı, aynı zamanda yiyecek ihtiyacında artış anlamına gelir. Dolayısıyla gıda ihtiyacının karşılanması için yeni geniş alanlara yönelik faaliyetler artar. Bu sayede kömür gibi fosil yakıtlar, toprağın serbest kalarak ormanların rezerv haline gelmesiyle tarımsal dönüşüme katkı yaptı.

Yeni Dünya’daki koloniler de endüstriyel ürünlerin yetiştirilmesine yönelik arazi sağladı. Bu yerler aynı zamanda Avrupa imalatçılarının ürünleri için doğrudan ve dolaylı talep yarattılar. Bunu yaparken kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretim yapmaktan alıkonan Afrikalı köleler çalıştırıldı. Böylece toprak fazlası kontrol edilirken, köle plantasyonlarının düzenlenmesiyle kömüre dayalı kütle üretiminin kentlerde gelişmesinin önü açıldı (Mitchell, 2009: 402). Özellikle geniş arazilerin işlenmesi ve buradan sadece ihtiyaçların karşılanmasına yönelik değil, aynı zamanda ihtiyaç fazlası artığın ortaya çıkması yeni bir medeniyet anlayışının dünya üzerinde yeşermesini beraberinde getirdi. Böylece gıda üreticilerinin toplumsal ihtiyaçlar dışında devamlı ve istikrarlı bir gıda fazlasına sahip olması, yeni bir medeniyetin dünya üzerinde kurulabilmesini sağladı (Bouilding, 1999: 12).

Diğer taraftan kömürün enerji kaynağı olduğu ve endüstrileşmede yararlanılan diğer bir politika aracı olan sömürgeleşme, fosil yakıtlar ve demokrasi arasındaki ilk bağlantıyı gerçekleştirildi. Hobsbawm’ın (2008) hem “*demokratikleşme çağı*” hem de “*imparatorluk çağı*” adını verdiği bu dönem hem siyasal hak taleplerinin hem de imparatorluk anlayışı içinde yayılmayı içinde barındırır. İlk defa bu dönemde temsili hükümetlerin sınırlandırılmış biçimleri, Avrupa’nın bir kısmında ve yerleştikleri kolonilerde 18. ve 19. yüzyılda gelişmeye başladı. Ayrıca 1870’li yıllardan itibaren

yoğun kitle hareketleri ve organize olmaya başlayan siyasal partiler bu dönemi şekillendirdi (Mitchell, 2009: 403).

Bu dönem modern çağın kalıcı özelliklerini oluşturan kalıcı değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Artık modern dönemde oluşan yapı değişikliği, zaman içinde daha fazla birbiriyle bütünleşen bir küresel ekonomiyi oluşturmuştur. Küresel ekonomik düzen İngiltere'nin hâkimiyetinde ticaret ve finans ağının da dünya üzerinde oluşmasını sağlamıştır. Ticaret ve mali yapının yanı sıra ulaşım ve iletişim alanında geniş ölçekli gelişmeler söz konusu olmuştur. Böylece özellikle ulaşım alanında oluşan gelişmeler sanayi teknolojisinin de bölgeler arası aktarımını mümkün kılmıştır. İmalat sanayinin verimli üretim yapmasında sıçramalar olmuştur. Ayrıca tarıma elverişli yeni topraklar ortaya çıkarken, hammadde kaynaklarının elde edilmesi kolaylaşmıştır. Bununla birlikte askeri teknolojideki gelişmeler de kıta dışındaki ülkelerle yapılan savaşların niteliğini değiştirmiştir. Bu dönemden sonra savaşlar deniz aşırı nitelik de kazanmıştır. Diğer bir ifadeyle Endüstri Devrimi ile ortaya çıkan teknoloji etkisini kara ve deniz savaşlarında da gösterdi (Kennedy, 2005:185-186). Özellikle İngiltere'ye benzer şekilde Almanya'nın da emperyal genişlemesinde önemli etkiye sahiptir. Almanya, Kayser döneminde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki varlığına tehdit oluşturmaya başladı. Bununla birlikte Çin Denizi'nde küçük bir filo oluşturup Çin kıyılarında kömür ikmal istasyonları ve limanlar bulmaya çalıştı (Bayly, 2014: 596).

Sömürgecilik yoluyla yayılma gücü elde eden ve dünyada siyasal ve ekonomik anlamda hegemon güç haline gelen İngiltere endüstrisi, diğer bir yayılma aracı olarak genişlemesini uluslararası ticarete dayandırdı. Bu politikanın devam ettirilmesindeki en önemli etken, sahip oldukları enerji kaynağı kömürden ileri gelmekteydi. Kömür, İngiltere'deki endüstrinin enerji ihtiyacını karşılarken, kömür dışındaki hammaddelerin yurt içi üretimi çok yüksek düzeyde değildi (Hobsbawm, 2008: 124). İngiltere'de kömür endüstrisinin erken dönem gelişmesi, bu ülkenin dünyada ucuz enerjiye sahip olması anlamına gelmekteydi. Enerji kullanımının öğrenilmesi, teknolojik değişikliklerde sürükleyici rol oynamıştır. Bu sayede İngiltere ucuz enerji ile yüksek ücretli diğer ülkelere karşı rekabet avantajı elde edebildi (Allen, 2012: 80).

Nitekim kömür bitmek tükenmez bir enerji arzı sağlaması nedeniyle İngiltere'nin endüstrileşmesinde kritik bir öneme sahipti. Buhar makinesi ve demiryolları gibi teknolojik yeniliklerin önü açılırken, metaller ile birleşen kömür, imalat sanayini mekanikleştirmek yoluyla 19. yüzyılda dünya ekonomisindeki bütünleşmenin ana kaynağı olmuştur. Bu etkileriyle kömür, İngiltere'yi dünyanın geri kalanından ayıran bir enerji kaynağıdır (Allen, 2012: 83). Yetersiz hammadde kaynaklarının dış ülkelere temin edilmesi, İngiliz sanayicilerini serbest dış ticaret politikasına doğru yönlendirmede başat etken konumuna geldi. Bu da o dönem

içinde serbest dış ticaret politikalarını destekleyen ve ekonomik gelişmede ticareti en önemli etken olarak kabul eden Adam Smith'in (2009) "mutlak üstünlükler" ve David Ricardo'nun (2008) "karşılaştırmalı üstünlükler" teorilerine geçerlilik kazandırdı. Dolayısıyla kömür enerjisi ile elde edilen üretim sayesinde ortaya çıkan mallar ihraç edilip, karşılığında yurt içinde üretilmeyen diğer hammadde kaynakları ithal edilecektir. Böylece Endüstri Devrimi de üretilen mallar aracılığıyla dünyaya yayılma imkânı elde ederken, hem ülke içinde hem de ülke dışında toplumsal ve ekonomik değişimleri beraberinde getirmiştir.

5. SONUÇ

İnsan, doğayla ilişkisi sürecinde kendisi değişime uğradığı gibi doğa da bu süreçte gerek anlam gerekse de işlev açısından dönüşür. Doğa açısından bu dönüşüm sürecinin en çok etkileneni topraktır. Daha önceki dönemlerde sadece günlük ihtiyaçları karşılamaya yönelik maddelerin elde edildiği toprak, daha sonraki zamanlarda hem ihtiyaç fazlasının üretilmesi için kullanılmış hem de sahip olduğu ve gün yüzüne çıkmamış enerji kaynaklarını insanlığa sunmuştur. Böylece metalaşma sürecini de tamamlamış ve mülkiyet ilişkilerine konu olarak, toplumdaki ekonomik ve siyasal yapının temeli haline geldi. Diğer taraftan insan, toprağın kendisine sunduğu enerji kaynaklarıyla elde ettiği gücü, teknolojik değişim sürecine dahil etmenin yanı sıra dünyadaki ekonomik ve siyasal değişimlerde de kullanmıştır. Bunların sonucunda toprak, kendi bünyesindeki maddelerin gün yüzüne çıkarılmasıyla, insan davranışlarını şekillendirmiştir. Bu karşılıklı ilişki, gerek ekonomik ve siyasal sistemlerin gerekse de günlük hayatın kendinden önceki zamanlardan tamamen farklılaşmasını hızlandırır. Artık sağlık, tüketim, nüfus, mal kıtlığı vs. sorunlara çözüm bulmak kolaylaşır. Buna karşılık sömürgecilik, savaş teknolojisindeki değişimler ve geri kalmış ülkelerde kalkınma sürecinin sağlanamaması, doğadan elde edilen gücün hegemonya sahibi ülkelerin elinde toplanmasından kaynaklanır. İnsan doğadan bu gücü elde edip bambaşka bir dünyaya doğru yol alırken temel destekleyicisi kömür olmuştur.

İnsanlığın kaderini bütünüyle değiştiren ve tamamen geçmişten farklı bir yola dünyayı sokan Endüstri Devrimi, bu değişim ve dönüştürme gücünü temel olarak kömürden almıştır. Bu sayede bütün insanlık tarihinin seyri değişmiştir. Bu seyir defteri takip edildiğinde birincil kazanan ülke konumunda İngiltere göze çarpmaktadır. İngiltere sahip olduğu "kara elmas" olarak tanımlanan bu enerji kaynağıyla, dünyanın egemen gücü haline geldi. Egemenliğini dünya üzerinde tesis ederken, kendi içinde de siyasal ve ekonomik değişimler yaşadı. Bu değişimleri de tıpkı mal ve hizmet ticaretinde olduğu gibi dünyaya ister sömürgecilik isterse de taklit edilmesiyle yayma imkânı elde etti. Aslında kömür bunu tek başına yapmış gözükmeseyse de, İngiltere'ye elde ettiği gücü koruma ve yayma anlamında en önemli avantajı sağlayan enerji kaynağıdır. Ulaşımın kolaylaşması, maliyet avantajı sağlanması, ticaretin genişlemesi ve yeni sektörlerin ortaya çıkmaya başlaması,

insanların ekonomik, siyasal ve toplumsal davranışlarını geleneklerden kopartmış, o güne kadar hiç yaşanmamış hayatların var olacağı başka bir geleceğe yönlendirmiştir. Artık dünyanın en ücra köşesindeki bireyler, birer üretici ve tüketici sıfatını kazanmaya başlamıştır. Kısaca ifade edilirse, tek bir madde tek bir ülkede var olan yapıyı değiştirmede öncü olurken, dünyanın geri kalanı da bu enerji kaynağına sahip olup kendi gelişimini hızlandırmaya çabalamıştır.

KAYNAKÇA

- Allen, R. C. (2012). *The British Industrial Revolution in Global Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Amin, S. (2018). *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*. (S. Lim, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Appleby, J. (2012). *Amansız Devrim Kapitalizm Tarihi*. (A. C. Akkoyunlu, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bayly, C. A. (2014). *Modern Dünyanın Doğuşu Küresel Bağlantılar ve Karşılaştırmalar 1780-1917*. (N. Şellaki, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beaud, M. (2018). *Kapitalizmin Tarihi 1500-2010*. (F. Başkaya, Çev.) İstanbul: Yordam Kitabevi.
- Bekmen, A. (2012). Marksizm: Praksisin Teorisi. H. B. Örs içinde, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* (s. 163-252). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Black, J. (2020). *İngiltere Tarihi*. (A. Yıldız, Çev.) Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Bouilding, K. (1999). *Yirminci Asrın Manası*. (E. Güngör, Çev.) İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Braudel, F. (1993). *Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm XV. ve XVI. Yüzyıllar III. Cilt*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: Gece Yayınları.
- Burkett, P. (2003). The Value Problem in Ecological Economics Lessons form the Physiocrats and Marx. *Organization & Environment*, 16(2), 137-167.
- Caudwell, C. (1949). *III. Man and Nature: A Study in Bourgeois History*. <https://www.marxists.org/>: <https://www.marxists.org/archive/caudwell/1949/further-studies/ch03.htm> adresinden alındı
- Crafts, N. F., & Harley, C. K. (1992). Output Growth and the British Industrial Revolution: A Restatement of the Crafts-Harley View. *Economic History Review*, 44, 703-730.
- Crafts, N., & Venables, A. (2003). Globalization in History A Geographical Perspective. M. D. Bordo, A. M. Taylor, & J. G. Williamson (Dü.), *Globalization in Historical Perspective* içinde (s. 323-363). Chicago: Chicago University Press.
- Deane, P. (1994). *İlk Sanayi İnkılabı*. (T. Güran, Çev.) Ankara: Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Dowd, D. (2006). *Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadi Eleştirel Bir Tarih*. (C. Gerçek, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Ercan, F. (2009). *Toplumlar ve Ekonomiler*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Findlay, R., & O'Rourke, K. (2013). *Güç ve Refah İkinci Binyılda Ticaret, Savaş ve Dünya Ekonomisi*. (A. Ataseven, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Freeman, C., & Louca, Francisco. (2013). *Zaman Akıp Giderken Sanayi Devriminden Bilgi Devrimine*. (O. S. Binatlı, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Freeman, C., & Soete, L. (2004). *Yenilik İktisadi*. (E. Türkcan, Çev.) Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu.
- Freyer, H. (2014). *Sanayi Çağı*. (M. R. Ayas, Dü.) Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Gimpel, J. (2004). *Ortaçağda Endüstri Devrimi*. (N. Özüaydın, Çev.) Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

- Harvey, D. (2010). *Marx'ın Kapitali İçin Kılavuz*. (B. O. Doğan, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Harvey, D. (2015). *Kozmopolitik ve Özgürlük Coğrafyaları*. (Z. C. Başeren, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Heinrich, M. (2017). *Kapital'e Giriş*. (K. R. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Heller, H. (2017). *Kapitalizmin Doğuşu 21. Yüzyıldan Kapitalizme Bakış*. (G. Aydın, Çev.) Doruk Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2012). *Devrim Çağı 1789-1848*. (M. S. Şener, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Hobsbawm, E. J. (2008). *Sanayi ve İmparatorluk*. (A. Ersoy, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Huberman, L. (2007). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. (M. Belge, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kennedy, P. (2005). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar)*. (A. Ataseven, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Konradieff, N. D. (2010). *İktisadi Yaşamın Uzun Dalgaları Irving Fisher ve John M. Keynes Üzerine*. (U. S. Akalın, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Landes, D. S. (1969). *The Unbound Prometheus: Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Landes, D. S. (1995). *Kapitalizmin Doğuşu*. (S. E. Gündüz, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Levitt, K. P. (2009). Bir Kalkınma İktisatçısı Olarak Karl Polanyi. F. Şenses içinde, *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar* (E. P. Mater, Çev., s. 63-88). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mandel, E. (2008). *Marx'ın Kapitali*. (O. S. Binatlı, Çev.) İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Marx, K. (2011). *Kapital Cilt: 1 Ekonomi Politikinin Eleştirisi*. (M. Selik, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K., & Engels, F. (2018). *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*. (S. Belli, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- McNeil, W. H. (2008). *Dünya Tarihi*. (A. Şenel, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Merriman, J. (2018). *Modern Avrupa Tarihi*. (Ş. Alpagur, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Mitchell, T. (2009). Carbon Democracy. *Economy and Society*, 38(3), 399-432.
- Nef, J. U. (1971). *Sanayileşmenin Kültür Temelleri*. (E. Güngör, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Obstfeld, M., & Taylor, A. (2003). Globalization and Capital Markets. M. D. Bordo, A. M. Taylor, & J. G. Williamson (Dü.), *Globalization in Historical Perspective* içinde (s. 121-187). Chicago: University of Chicago Press.
- Polanyi, K. (2006). *Büyük Bönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*. (A. Buğra, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pomeranz, K. (2000). *The Great Divergence China, Europe and the Making of the Modern World Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Ricardo, D. (2008). *Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri*. (B. Zeren, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Smith, A. (2009). *Milletlerin Zenginliği*. (H. Derin, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tez, Z. (2011). *Alet ve Makinelerin Kültürel Tarihi*. İstanbul: Doruk Yayıncılık.

TÜRKİYE’DE SİGORTA SEKTÖRÜNE KATKILARI AÇISINDAN KATILIM SİGORTACILIĞI PRİM ÜRETİMİ ANALİZİ

*THE ANALYSIS OF THE PARTICIPATION INSURANCE PREMIUMS
PRODUCTION IN TERMS OF ITS CONTRIBUTION TO TURKISH INSURANCE
SECTOR*

Burçin BAŞOĞLU*

*Geliş Tarihi: 21.08.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 17.12.2020
(Accepted)*

ÖZ: Sigorta; bireylerin ve kurumların belli bir miktar para ödenmesi yoluyla toplanan tutarların, bireylerin, kurumların ve varlıkların zarara uğramaları halinde zararın karşılanmasında kullanıldığı bir risk transferidir. Bu yolla toplanan primler vasıtası ile ülke ekonomisi için önemli bir tasarruf kaynağı yaratılmaktadır. Bu çalışmada; son yıllarda sigortacılık literatürüne giren Katılım Sigortacılığı (Tekâful) hakkında genel bilgiler verildikten sonra Genel Sigortacılığa prim üretimi bazında katkıları değerlendirilmiştir. Katılım Sigortacılığı, Genel sigortacılığın; faiz, belirsizlik ve kumar gibi etmenlerden arındırılmış bir alternatifi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmayla Katılım Sigortacılığı ve diğer sigortacılık sistemlerinin kavramsal çerçeveleri açıklanmış ve bu uygulamaların benzer ve farklı yönleri ortaya konulmuştur. Daha sonra Katılım Sigortacılığı sisteminin yapısı, özellikleri, ilkeleri ve metodları anlatılmıştır. Türkiye’deki Katılım Sigortacılığı güncel verilerine dayanılarak sektördeki son durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın amacı; Türkiye’de Katılım Sigortacılığı prim üretiminin, Genel Sigortacılık prim üretimi içerisindeki payının değerlendirmesini yapmaktır. Bu amaçla 2014-2018 yılları arasındaki son 5 yıllık Katılım Sigortacılığı prim üretimi ve Genel Sigortacılık prim üretimi verileri Türkiye Sigorta Birliği (<https://www.tsb.org.tr/>) internet sitesinden temin edilerek oransal analizi ve değerlendirmesi yapılmıştır. Değerlendirme neticesinde; Katılım Sigortacılığının Genel Sigortacılık prim üretimine her yıl artan oranda katkı sağladığı gözlenmiştir. Ayrıca Katılım Sigortacılığı yapan şirket sayısının da her yıl artış gösterdiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sigorta Sektörü, Ekonomik Büyüme, İslami Sigorta, Tekâful, Katılım Sigortası, Sigorta Şirketleri.

ABSTRACT: Insurance is a risk transfer that the amount of money collected from individuals and institutions are used to compensate the losses if individuals, institutions and assets. An important saving source for the national economy is created through the premiums collected in this way. This study, begins with giving general information about Participation Insurance that has entered the insurance literature in recent years, and then assesses its contributions to General Insurance on the basis of premium production. Participation Insurance is an alternative of General insurance that is free from factors such as interest, uncertainty and gambling. This study, overviews conceptual frameworks of Participation Insurance and other insurance systems and then compares their similarities

* Öğr. Gör. Marmara Üniversitesi, burcinbasoglu79@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6337 9546.

and differences. The following section explains the structure, features, principles and methods of the Participation Insurance system. The final section evaluates the contemporary situation in the sector on the basis of the current data on the Insurance Contributions in Turkey. The aim of the study is to assess the share of the Participation of insurance premium production as part of the general insurance premium production in Turkey. For this purpose, the data on Insurance Contributions and General Insurance premiums were obtained from Turkish Insurance Association's (<https://www.tsb.org.tr/>) website for the five years between 2014 to 2018 and the data were analyzed and evaluated proportionally. As a result of the evaluation, it is observed that Participation Insurance contributes increasingly to the production of General Insurance premium every year. In addition, it is observed that the number of companies engaged in Participation Insurance increased every year.

Key Words: Insurance Sector, Economic Growth, Islamic Insurance, Takaful, Participation Insurance, Insurance Companies.

1. GİRİŞ

Sigorta hem bireyler hem kurumlar açısından önemli bir kavramdır. Fakat sigortanın bir nevi kumar olduğu düşüncesi ve belirsiz nitelik arz etmesi ayrıca faiz, garar (meçhul unsur) gibi unsurlar İslami açıdan sigortanın meşruluğuna ilişkin öne sürülen itirazların başında yer aldığından, sigorta sözleşmesinin kabul edilebilir olup olmadığı noktasında önemli bir sorun oluşturmaktadır. Bu sebeple yardımlaşma esasına dayalı olarak tasarlanan ve ülkemizde Hazine Müsteşarlığı tarafından yayımlanan “Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” 20.12.2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Böylece Katılım Sigortacılığının mevzuat anlamında alt yapısı oluşturulmaya başlanmıştır. Sistemin esası; katılımcıların yapmış oldukları bağışlar ile toplanan paraların, yardımlaşma sandığı ya da risk fonu olarak kabul edilen prim havuzlarında birikmesi ve katılımcılardan hasara uğrayanların zararlarının bu havuzdan karşılanmak üzere sigortacılık faaliyeti yapmasına izin verilmiş bir sigorta şirketi tarafından ve katılım finans ilkelerine uygun olarak yönetilmesi esasına dayanmaktadır. Ortak risk paylaşımı ile yardımlaşma esasına dayanan sigorta türü olarak tanımlanan Katılım Sigortacılığı, Sigortacılık sektörü içerisinde yerini almıştır. Katılım Sigortacılığının son yıllarda hem yerli hem de yabancı yatırımcının ilgisini çekmeye başlaması bu yönde yatırımların yapılması Katılım Sigortacılığının gelişmesini sağlamıştır.

Bu çalışmada Katılım Sigortacılığı prim üretiminin Genel Sigortacılık toplam prim üretimi içerisindeki payı değerlendirilecektir. Katılım Sigortacılığı prim üretimi ve katılımcı sayısı bazında, Katılım Sigortacılığı son 5 yıllık veri analizi ve son durum değerlendirmesi yapılarak, Katılım Sigortacılığının Genel Sigortacılığa katkıları değerlendirilecektir. İnternet üzerinden konu ile ilgili yayınlar ve akademik çalışmalar başta olmak üzere çeşitli kaynaklar taranarak yapılan literatür taraması ile elde edilen veriler birbiriyle ilişkilendirilerek Katılım Sigortacılığındaki gelişmeler ortaya konulmaya ve yorumlanmaya çalışılacaktır.

2. GENEL OLARAK KATILIM SİGORTACILIĞI

Katılım Bankalarının finans sektöründe gelişmeler kaydetmesi faizsiz sigortacılık piyasasına giriş için iyi bir fırsat oluşturmuştur. Kamu bankalarının da İslami finans sektörüne katılması ile faizsiz finans sektörünün önü açılmıştır. Ülkemizin İslami finans ve katılım sektörü için büyük potansiyeli olan bir piyasa olduğu görüşü hâkimdir. Çünkü Ülkemiz Dünya’da Müslüman nüfusu en fazla olan 8. ülkedir. Faizsiz sigortacılık açısından bakıldığında bu durum nedeni ile Türkiye’de önemli bir sektör olacağına işaret edilmektedir.¹

Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliği ile katılım sigortacılığı, katılımcıların kendileri ile diğer katılımcıların tazminat ve/veya birikim ödemelerine ilişkin taleplerinin karşılanmasını teminen oluşturulan risk fonuna katkıda buldukları, söz konusu fonun sigortacılık faaliyeti yapmasına izin verilmiş bir sigorta şirketi tarafından katılım finans ilkelerine uygun olarak yönetildiği ve ortak risk paylaşımı ile yardımlaşma esasına dayanan sigorta türü olarak tanımlanmıştır.² Ülkemizde Hazine Müsteşarlığı tarafından yayımlanmış olan “Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” ile 20.12.2017 tarihinde yürürlüğe girmiş ve böylece Katılım Sigortacılığının mevzuat anlamında alt yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır.³

Katılım Sigortacılığı, İslami Finansal Kuruluşlar için Muhasebe ve Denetim Kurumu tarafından (AAOIFI-Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions) “İslami Sigorta, belirli rizikolara maruz şahısların bu rizikoların gerçekleşmesiyle ortaya çıkacak zararların telafisi üzerine anlaşmalarıdır.” şeklinde tanımlanmıştır.⁴ Yardımlaşma esasına dayalı olarak kurgulanan ve ülkemizde “Katılım Sigortacılığı” adı ile literatürdeki yerini alan İslami Sigortacılık Sistemi, dünya finans sistemi içerisinde önemini her geçen gün artırmaktadır. Katılım Sigortacılığının son yıllarda hem yerli hem de yabancı yatırımcının ilgisini çekmeye başlaması bu yönde yatırımların yapılması Katılım Sigortacılığının gelişmesini sağlamıştır.⁵

¹ Levent Sezal, “Türkiye Sigortacılık Sektörünün Değerlendirilmesi Ve Faizsiz Sigortacılık Sisteminin Uygulanabilirliği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 52, Ekim 2017, s. 1164, ISSN: 1307-9581, <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1969>, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt10/sayi52_pdf/6iksisat_kamu_isletme/seza1_levent2.f

² Güven Kurtar, “Katılım Sigortacılığında Vergilendirme Nasıl Olacak?”, <https://kpmgvergi.com/Blog/Pages/FullBlog.aspx?article=906> (20.06.2018)

³ Serdar Demirci, “Sigortacılıkta Yeni Bir Yaklaşım: Katılım Sigortacılığı”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi-İNÜHFD*, Cilt: 10, Sayı: 1, 2019, 25-39, s.29, DOI: 10.21492/inuhfd.489997 Kabul: 05/02/2019 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/665955> (14.10.2019)

⁴ Demirci, a.g.m., s.29.

⁵ Yunus Emre Gürbüz, “Yükselen Trend: Katılım Sigortacılığı: Tekâful”, <http://katilimfinansdergisi.com.tr/yukselen-trend-katilim-sigortaciligi-tekaful/> (10.08.2017)

2.1. Katılım Sigortacılığı Kavramı

Finans literatüründe Tekâful, uluslararası literatürdeki adıyla takafül, İslami Sigortacılığı ifade etmek için kullanılmaktadır.⁶ Tekâful, karşılıklı veya müşterek sorumluluk anlamına gelen “kefalet” kavramından türetilmiş dayanışma anlamına gelen Arapça kökenli bir kelimedir.⁷

Yardımlaşma esasına dayalı olarak düzenlenen ve Tekâful olarak da bilinen Katılım Sigortacılığı, Dünya Finans Sistemi içerisindeki önemini her geçen gün artırmaktadır. Katılım Sigortacılığı, İslami Sigortacılık, Faizsiz Sigortacılık, Teavün Sigortacılığı gibi isimlerle de anılan yardımlaşma temelli sigorta, dünyada ilk 1979 yılında Sudan’da kurulmuştur. Türkiye’de ise Tekâful Sigortacılığı yerine “Katılım Sigortacılığı” kavramının daha çok tercih edildiği görülmektedir.⁸

2.2. Katılım Sigortacılığı Tanımı

Katılım Sigortacılığı, bireyler arasında karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma esaslarına dayalı sigorta yöntemi olarak ifade edilmektedir.⁹ Diğer bir ifade ile belirli rizikolara maruz kalan bireylerin bu rizikoların gerçekleşmesiyle ortaya çıkacak olan zararların telafisi üzerinde anlaşmalarıdır. Sisteme katılan bireyler teberru (bağış) yükümlülüğünü üstlenerek katkı payı ödemektedirler. İlgili ödemeler sigorta fonunu oluşturmaktadır. Bu fon, sisteme katılan bireylerin maruz kaldığı sigortaya konu rizikolardan kaynaklanan zararları karşılamaktadır.¹⁰

⁶Hakan Aslan, “Türkiye’de Tekâful (İslami Sigorta) Uygulamaları: Problemler ve Çözüm Önerileri”, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1, 2015, s.5, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/303979> (08.10.2019) s.98; Mehmet Ali Aksoy “Türkiye’de Katılım Sigortacılığı”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/673369> (14.10.2019)

⁷Serdar Polat, *Katılım Bankaları Sigorta Uygulamalarında Tekâfulün Yeri ve Geleceği*, Yüksek Lisans Bitirme Projesi, T.C. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Sigortacılık Ana Bilim Dalı, s.70. <http://www.bankasurans.com.tr/wp-content/uploads/2015/09/Serdar-Polat-Y%C3%BCksek-Lisans-proje-%C3%B6devi.pdf> (14.10.2019)

⁸TKBB, “Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı”, *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı*, TKBB Yayınları, Yayın No:12, Sertifika No: 44687, s.309, ISBN: 978-605-69523-0-2, <http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Yasayan-ve-Gelisen-Katilim-Bankaciligi.pdf> (14.10.2019)

⁹ *Resmi Gazete*, “Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik”, Sayı: 30186, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/09/20170920-7.htm> (20.09.2017)

¹⁰*Faizsiz Finans Standartları*, “1437 Safer / Aralık 2015 Yılına Kadar Kabul Edilmiş Olan Faizsiz Finans Kurumları Hakkındaki Faizsiz Finans Standartlarıyla İlgili Tam Metin”, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, TKBB Yayınları, AAOIFI (Accounting and Auditing Organization For Islamic Financial Institutions) Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu, Yayın No: 10, s.666 <http://www.tkbb.org.tr/documents/Yonetmelikler/Faizsiz-Finans-Standartlari.pdf> (02.11.2019)

2.3. Katılım Sigortacılığı Amacı

Katılım Sigortacılığının Amacı; belirli bir risk grubundaki bireyleri bir araya getirerek ortaya çıkacak tehlikeler karşısında zararı en aza indirmek ve hasarların karşılanmasını sağlamaktır. Bu sistemde, kâr elde etme amacı bulunmamaktadır.

Bir riskin bir diğeri hesabına üstlenilmesi prensibi ile müşterek garantinin sağlanması amaçlanmaktadır.¹¹

2.4. Katılım Sigortacılığı Kapsamı

Katılım Sigortacılığı Kapsamı; Katılım Sigortacılığı, katılımcıların bağış ve karşılıklı yardımlaşma (teavün) esasları itibarı ile bir araya gelmesi ilkesine dayanır. Katılımcılar belirli risklere karşı kendilerini teminat altına almak için toplanan katkı primleri yani bağışlar ile bir fon oluştururlar. Oluşturulan bu fon, riskin meydana gelmesi durumunda ilgili katılımcıya zararının karşılanması hususunda finansman kaynağı sağlamaktadır. Katılım Sigortacılığı yapan şirketlerin İslami şartların dışında bir finansal yatırım yapmaması gerekmektedir.¹² Katılım Sigortacılığı Temel İlkeleri: Yardımlaşma esasına dayanmaktadır. Sermayedar ve sigortalılardan toplanan katkı primlerinin faiz dışı piyasa enstrümanları ile değerlendirilmesi esastır. Sigorta teminatı verilen hususlarda gayri ahlaki ya da meşru kabul edilmeyen vb. iktisadi kıymetler için seçici davranılması esaslarına dayanmaktadır.¹³

2.5. Katılım Sigortacılığı Tarihsel Gelişimi

Katılım Sigortacılığı, sosyal dayanışma, işbirliği, yardımlaşma gibi İslami referanslara bağlı olarak kayıpların el birliği ile ortaklaşa giderilmesini amaçlayan bir güvence sistemidir. İlk defa, 1976 yılında gerçekleştirilen Uluslararası İslami İktisat Kongresi'nde Genel Sigorta uygulamalarının İslami öğretiler ile uyumlu olmadığı düşüncesi ileri sürülmüştür.¹⁴ Katılım Sigortacılığı özellikle 1980'den beri Malezya başta olmak üzere Müslüman ülkeler yanında Avrupa Ülkeleri ve ABD'de uygulanmaktadır. Türkiye'de Katılım Sigortacılığı uzun zamandır uygulandığı halde 2017 yılında Katılım Sigortaları yönetmeliği ile ilk kez mevzuata girmiştir.¹⁵

Sigortanın bir nevi kumar olduğu düşüncesi ile yarış ve müşterek bahis niteliği taşıdığı ve belirsiz nitelik arz ettiği İslami açıdan sigortanın meşruiyetine ilişkin öne sürülen itirazların başında yer almakla birlikte, faiz ve garar yasağı

¹¹ Polat, a.g.t., s.71.

¹² Polat, a.g.t., s.71.

¹³ Muhammed Hadin Öner, "Katılım Sigortacılığı Yönetmeliği Perspektifinde İslami Sigortacılığın Gelişimi", *JOEEP, Journal of Emerging Economies and Policy*, Volume: 3, Issue: 1, 2018, s.63. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/516844>

¹⁴Asif Ahmed Qureshi, "Analyzing the sharia'h compliant issues currently faced by Islamic Insurance", *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, Vol:3, No:5, September 2011, s.279. <https://journal-archives8.webs.com/279-295.pdf>

¹⁵Mehmet Ali Aksoy, "Türkiye'de Katılım Sigortacılığı", s.3, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/673369>.

sözleşme akdinin kabul edilebilir olup olmadığı noktasında önemli bir rol üstlenmiştir.¹⁶ Katılım Sigortacılığında taraflardan hiç birisinin öteki aleyhine zenginleşmesi ve haksız yere kazanç sağlaması söz konusu değildir. Katılım Sigortacılığında sigortacılık ticari bir kazanç yolu olarak görülmeyip, sistem bireylerin birbirleriyle yardımlaşmaları esasına göre kurulmuştur.¹⁷

Tablo 1: Katılım Sigortacılığı Sigorta Şirketleri ve Genel Sigortacılık Sigorta Şirketlerinin Yapıları

Konu	Genel Sigorta Şirketi	Katılım Sigorta Şirketi
Kuruluş İlkesi	Hissedarlar İçin Kar	Katılımcılar İçin Yardımlaşma
Temel Amaç	Risk Transferi	Risk Paylaşımı
Sahiplik	Hissedarlar	Katılımcılar
Yönetim Şekli	Şirket Yönetimi	İşletmeci
Yatırım	Faiz Ağırlıklı Yatırım Araçları	Dini Açından Uygun Olan Araçlar
Fazlalık Meblağ	Çoğunlukla Hissedarlara	Katılımcılar Hesabına, Hayır işlerine

Kaynak: “Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı”, TKBB Yayınları, Yayın No:12 Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı, Sertifika No: 44687, s.311, ISBN: 978-605-69523-0-2, <http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Yasayan-ve-Gelisen-Katilim-Bankaciligi.pdf> (14.10.2019)

Katılım Sigortacılığı Özellikleri;¹⁸ Karşılıklı Yardımlaşma İlkesi (Mutual Assistance / Ta’wun), Katkı / Bağış (Donation / Teberru) , Fonların Ayrıştırılması (Segregation of Funds) , Faizsiz Borç / Karz-ı Hasen (Gard Hasan), Yatırım Kriterleri (İslami Danışma Kurulu) olarak belirtilmiştir.

2.6. Katılım Sigortacılığı İşleyiş Mekanizması

Katılım Sigortacılığı; değişik bireylerin bir araya gelerek, içlerinden zarara maruz kalan katılımcıların zararının karşılandığı bir yardımlaşma sistemidir. Bu şekilde toplanan paralar yardımlaşma sandığı ya da risk fonu olarak kabul edilen prim havuzlarında birikir ve katılımcılardan hasara uğrayanların zararları bu havuzdan karşılanır. Katılımcılardan toplanan bu katkıların sahipliği tamamen

¹⁶Hayrettin Karaman, “İslamda Sigortanın Haram Olduğu Görüşüne Sebep Olan Şüphelerin Münakaşası”, <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/ekonomi/0204.htm> (16.10.2019)

¹⁷Nihat Dalgın, “İslam Hukuku Açısından Karşılıklı Sigortalar”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt:16, Sayı:4, 2003, s.615, ISSN 1300-0373. TEK-DAV, file:///C:/Users/lenovo/Desktop/KATILIM%20S%C4%B0GORTACILI%C4%9EI/MAKALE-N%C4%B0HAT%20DALGIN.pdf

¹⁸Hüseyin Ünal, “Kooperatif Sigortacılığı ve Tekafül, Tekâfül ve Klasik (Geleneksel) Sigortanın Karşılaştırılması”, *T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Sunum*, Kasım 2015, <https://slideplayer.biz.tr/slide/10916192/>(15.10.2019)

katılımcılara aittir ve bu fonların yatırıma yönlendirilen kısımlarının İslami usullere uygun finansal araçlara yönlendirilmesi gerekmektedir.¹⁹

Şekil 1: Katılım Sigortacılığı İşleyiş Mekanizması

Kaynak: Segem Akademi, “Teknik Personele Yönelik Katılım Sigortacılığı Eğitimi”, <http://segemakademi.org/>, (08.10.2019 Tarihinde alınmıştır.)

Katılım Sigortacılığı İşleyiş Mekanizması; Katılımcılar, Sigortalılar, Katılımcı Yatırım Fonu, Risk Fonu, Danışma Komitesi, Katılım Sigorta Şirketi ve Hissedarlardan oluşmaktadır.²⁰

3. KATILIM SİGORTACILIĞI İLE GENEL SİGORTACILIĞIN BENZER VE FARKLI YÖNLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Katılım Sigortacılığı ile Genel Sigortacılık birçok açıdan ortak noktayı bünyesinde barındırmakla beraber, bazı önemli noktalarda birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Ortak noktalar açısından, 'tazminat', 'sigortalanabilir menfaat', 'azami iyi niyet', 'halefiyet', 'hasara katılım' ve 'yakın nedenden oluşan temel sigortacılık esasları katılım sigortacılığı uygulamasında da uygulanmaktadır. Katılım Sigortacılığı, sigortacılık kanununa ve sigortacılık mevzuatına tabi olmakla birlikte, şirketin arka planda işleyen yönetim süreci açısından bazı farklılıklar bulunmaktadır.²¹

Genel Sigortacılığın ortaya koyduğu, olumsuz durumların neden olduğu kayıpların bir havuzdan karşılanması fikri, İslami açıdan da kabul görmektedir. Fakat özellikle kumar, faiz ve belirsizlik kavramlarından hareketle Genel Sigortacılıkla Katılım Sigortacılığı, sistemin işleyişi noktasında da birbirlerinden

¹⁹ Pınar Pehlivan ve Mazhar Dede, “Türkiye’de Katılım Sigortacılığı Ve Sigortacılık Sektöründeki Önemi”, *Atlas International Refereed Journal On Social Sciences*, s.1334, ISSN:2619-936X, Article Arrival Date: 22.08.2018, Published Date:31.10.2018, 2018 / October, Vol: 4, Issue: 13, 1332-1339, http://www.atlasjournal.net/Makaleler/12518_46141_26.%204-13_ID198.%20Pehlivan&Dede_1332-1339.pdf

²⁰Segem Akademi, “Teknik Personele Yönelik Katılım Sigortacılığı Eğitimi”, <http://segemakademi.org/>, (08.10.2019)

²¹*Sigorta Eğitim Merkezi Akademi*, Segem Akademi, “Teknik Personele Yönelik Katılım Sigortacılığı Eğitimi”, Katılım Sigortacılığı ile Geleneksel Sigortanın Farkları <http://www.segemakademim.org> (16.10.2019)

ayrılmaktadırlar.²² Katılım Sigortacılığı ve Genel Sigortacılık temelde aynı amaca hizmet etmekte ise de belirgin farklılıklar söz konusudur. Katılım Sigortacılığı tamamen gönüllü katılım esasına dayandığından, katılımcıların ödedikleri katkı payları bağış adıyla anılır iken Genel Sigortacılıkta ise katılımcıların yaptıkları ödemelere prim denilmektedir.²³

Katılım Sigortacılığı yardımlaşma esasına dayanırken, Genel Sigortacılıkta ise ticari amaçlar ön planda olduğundan kar amacı güdülmektedir. Katılım Sigortacılığında risk paylaşımı söz konusu iken, Genel Sigortacılıkta ise risk transferi söz konusudur. Yine en önemli farklardan bir tanesi Katılım Sigortacılığında katılım sigorta şirketleri, katılım reasürans şirketleri ile çalışmaktadırlar. Genel Sigorta Şirketleri ise reasürans şirketleri ile çalışmaktadırlar. Katılım Sigortacılığında şirket faaliyetlerinin İslami ilke ve esaslara uygunluğunun takibi açısından danışma komitelerinin varlığı gerekir. Genel Sigortacılıkta danışma komitesi yoktur. Katılım Sigortacılığında risk fonundaki ve katılımcı yatırım fonundaki tutarların İslami ilkelere uygun araçlarda değerlendirilmesi şartı aranırken Genel Sigortacılıkta ise yatırımların değerlendirilmesinde böyle bir şart aranmamaktadır. Ayrıca Katılım Sigortacılığında dinen sakıncalı olan kıymetlere (kumarhane vb.) teminat verilmez iken Genel Sigortacılıkta ise kıymetlere teminat verilirken bu şekilde bir ayırım yapılmamaktadır.²⁴ Katılım Sigortacılığının Genel Sigortacılıktan en temel farkı ise, İslami kurallara uygun şekilde risk paylaşımı yapılması ve Faizsiz Bankacılık Yatırım Esasları ile fonların yönetilmesidir.²⁵

Katılım Sigortacılığında yaşanabilecek risklere ve olumsuz durumlara karşı alınacak maddi tedbirler için havuzda toplanan meblağlardan zararlar karşılanmaktadır. Katılım Sigortacılığı sistemine giren kişiler ister bir aracı kurum aracılığıyla ister kendi aralarında anlaşarak belirli bir varlık toplarlar. Zarara söz konusu bir durum olduğunda anlaşmayı yapan kişiler arasında havuzda toplanan

²² Uddin Akther, "Principles of Islamic Finance: Prohibition of Riba, Gharar and Maysir, Munich Personal Re PEc Archive", *INCEIF*, Kuala Lumpur, Malaysia, 13, October 2015, s.30-31. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/67711/1/MPRA_paper_67711.pdf (16.10.2019)

²³ Zihni İren, *Türkiye'deki Katılım Sigortacılığının Gelişiminin Malezya ve Körfez İş Birliği Konseyi Ülkeleri İle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Finans Enstitüsü Sigorta Ve Risk Yönetimi Anabilim Dalı Sigorta ve Risk Yönetimi Yüksek Lisans Programı, İstanbul, 2018, s.8-9.

²⁴ *Sigorta Eğitim Merkezi Akademi*, Segem Akademi, "Teknik Personele Yönelik Katılım Sigortacılığı Eğitimi" Sunum Notları, Katılım Sigortacılığı ile Geleneksel Sigortanın Farkları <http://www.segemakademim.org> (16.10.2019)

²⁵ Yusuf Üstün, "Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Başmüfettişi, Sigorta, Tekâful Ve Kooperatif Sigortacılığı, Tekâful, Kooperatif Sigortacılığında İslami Model, *Karınca Dergisi*, Mart 2014, Yıl:80, Sayı:927, s.7, http://koop.gtb.gov.tr/data/53cfbae7f2937098_509ee9d3/02-TEKAFU%CC%88L%20MAKALE-dergi.pdf (16.10.2019)

meblağlar kullanılarak zarara uğrayanın zararı karşılanmaktadır. Kendi aralarında yaptıkları anlaşma sonlandığında ise havuzda kalan meblağ anlaşma yapanların arasında tekrar geri paylaşım yapılmakta olup böylece yaşanılacak risklere karşı İslami Sigorta Esasları yerine getirilmiş olmaktadır.²⁶

Tablo 2: Katılım Sigortacılığı ve Genel Sigortacılığın Karşılaştırılması

Katılım Sigortacılığı	Geleneksel Sigorta
Tekafül, karşılıklı dayanışma esaslıdır.	Klasik sigorta, sadece ticari faktörleri esas alır.
Tekafül'de faiz, kumar ve şüphe yoktur.	Klasik sigortalar faiz, kumar ve şüphe içerir.
Katılımcı tarafından ödenen primlerin bir kısmı veya tamamı diğer katılımcıları potansiyel risklere karşı korumak için tekafül fonuna aktırılır.	Klasik sigorta şirketlerine ödenen primler beklenen riskler karşılığında kendilerine aittir.
Tekafül Fonu ile sermayedarların hesapları arasında tam bir ayırım vardır.	Poliçe sahipleri tarafından ödenen primler şirkete gelir kabul edilir ve hissedarlara ödenir.
Tekafül Fonundaki herhangi bir fazlalık sadece katılımcılar arasında vEkâlet ve Mudarebe modellerine göre dağıtılır.	Bütün fazlalıklar ve karlar sermayedarlara aittir.
Katılımcıların ve hissedarların birikimleri İslami kurallara uygun yatırımlarda kullanılır.	Yatırımlarda kullanılacak fonların İslami kurallara uygun olması zorunlu değildir.
Tekafül şirketleri, İslami prensiplerle çalışan kendi Reasürans Sistemi olarak ReTekafül şirketlerine sahiptir.	Klasik sigorta şirketlerinde Reasürans Şirketlerinin İslami prensiplerle çalışması zorunlu değildir.

Kaynak: Servet Yazıcı, *Tekâfül Sigortacılığında Ürün Geliştirme*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Sigortacılık Ana Bilim Dalı, İstanbul-2015, s.43.

4. KATILIM SİGORTACILIĞI MODELLERİ

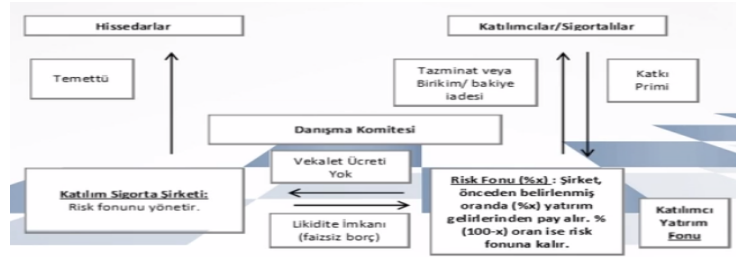
Katılım Sigortacılığı modellerini Mudarebe Sigorta Modeli, Vekâlet Yönetim Modeli, Karma (Hibrit) Sigorta Modeli şeklinde inceleyebiliriz.

4.1. Mudarebe Sigorta Modeli

Mudarebe Sigorta Modeli; Sistemin dünyadaki ilk işletmecileri tarafından kullanılmış ve halen çeşitli şekillerde Bangladeş, Brunei, Sri Lanka, ve Sudan gibi ülkelerde de kullanılmaya devam edildiği bilinmektedir. Katılım Sigorta Şirketlerinde, katılımcının yatırdığı katkı payları 2'ye ayrılmaktadır. Bunlar; Katılımcının Tasarruf Hesabı-Kişisel ve Risk Hesabı-Ortak olarak adlandırılmaktadır. Katılımcının Kişisel Hesabında bulunan fonlar, bizzat katılımcının kendisine ait iken, Risk Hesabındaki fonlar ise, gelecekteki muhtemel risklerin ortaya çıkardığı zararların karşılanmasında kullanılmak üzere ortak fon havuzunda toplanmaktadır. Böylelikle, fon havuzunda toplanan bağışlardan elde edilen hesaplar, bir nevi mütüel ya da kooperatif sigorta gibi faaliyette bulunmaktadırlar. Katılım Sigortacılığı yapan şirket, yatırım gelirlerinin ve yükümlülük fazlasının önceden üzerinde anlaşılmış belirli bir bölümünü, kar elde

²⁶ Emrullah Özen, *Katılım Bankacılığına Özgü Yatırım Araçları ve Dünyada Katılım Bankacılığı*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Bankacılık Ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2019, s.49.

etmek ve cari giderlerini karşılamak için tahsil etmektedir. Bu sistemin yürütülmesinden sorumlu girişimci, katılımcılardan düzenli olarak toplanan katkı paylarını, katılım fonuna aktarmakta, cari giderler ve hasar ödemeleri yapıldıktan sonra kalan tutar ise İslami Esaslar doğrultusunda çeşitli yatırım araçlarına yönlendirilmektedir. Mudarebe sözleşmesinin imzalanmasını müteakip, oranı önceden belirlenmiş olan kar tutarı, dönem sonunda taraflar arasında paylaşılmaktadır.²⁷

Şekil 2: Katılım Sigortacılığı Mudarebe Sigorta Modeli

Kaynak: Sigorta Eğitim Merkezi Akademi, Segem Akademi, “Teknik Personle Yönelik Katılım Sigortacılığı Eğitimi”, *Mudarebe Sigorta Modeli* <http://www.segemakademim.org> (15.10.2019 Tarihinde alınmıştır.)

4.2. Vekâlet Yönetim Modeli

Vekâlet Yönetim Modeli,²⁸ ‘Şirketin risk fonunun yönetimi ile sigortayla ilgili diğer teknik ve yasal işlemleri karşılığında vekâlet ücreti aldığı şirket yönetim modelini ifade eder. ‘Vekâlet Yönetim Modelinde, Katılım Sigortacılığı yapan şirket, risk fonunun yönetimi ve performansına karşılık şirketin danışma kurulu tarafından belirlenen bir ücret talep etmektedir. Katılım Sigortacılığı yapan şirket, vekil sıfatıyla yürüttüğü operasyon sonrası risk fonunun kazancına ve kaybına dâhil olmamaktadır.²⁹

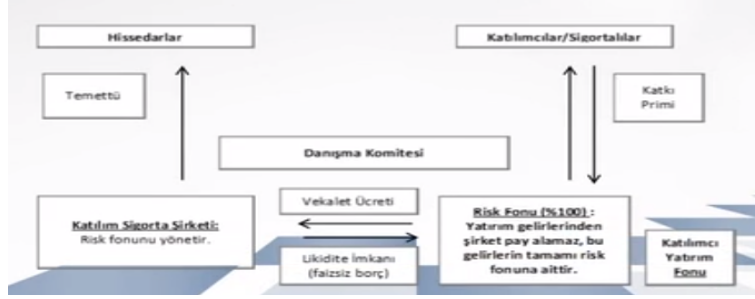
Vekâlet Yönetim Modelinde Katılım Sigortacılığı yapan şirket operasyonel bir acente şeklinde faaliyette bulunmaktadır. Bu modelde acente hizmet bedelinin

²⁷Kadir Murat Altıntaş, “Katılım Bankacılığı Çerçevesinde Alternatif Bir Sigorta Sistemi: Tekâfül Sigorta Sisteminin Türkiye’de Uygulanabilirliği”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:16, Yıl:16, Sayı:2, 2016, 115-142, s.126, Kabul Tarihi: 11.10.2016, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/526968>.

²⁸TSB, “Yönetmelik: Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik Birinci Bölüm madde 3-m)” 20 Eylül 2017, Sayı:30186 <https://www.tsb.org.tr/Document/Yonetmelikler/KATILIM%20S%C4%B0GORTACILIK%C4%9EI%20%C3%87ALI%C5%9EMA%20USUL%20VE%20ESASLARI%20HAKKINDA%20Y%C3%96NETMELIK%20B0K-EK.pdf> (18.10.2019)

²⁹ Zihni İren, *Türkiye’deki Katılım Sigortacılığının Gelişiminin Malezya Ve Körfez İş Birliği Konseyi Ülkeleri İle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Finans Enstitüsü Sigorta ve Risk Yönetimi Anabilim Dalı Sigorta ve Risk Yönetimi Yüksek Lisans Programı, İstanbul, 2018, s.11.

karşılığında doğrudan bir vekâlet ücreti almakta ve faaliyetini bu şekilde yürütmektedir. Bu uygulamada şirket bir vekâlet ücreti karşılığında topladığı fonları değerlendirmektedir. Belirlenen risklere ilişkin bir zarar ortaya çıktığında kendisi zarara katılmayıp bu zararı vekâlet ettiği fonlardan karşılanmaktadır. Vekâlet Yönetim Modeli, Mudarebe Sigorta Modeline göre fonları toplayan tarafın diğer tarafa göre daha avantajlı olduğu bir modeldir. Vekâlet Yönetim Modelinde fon toplayan şirket daha baştan toplanan fonların belli bir kısmını vekâlet ücreti olarak kesmekte ve ancak kalan fonları değerlendirmektedir. İlgili fonlardan herhangi bir kâr elde edilirse şirket ve ortakları arasında paylaşılır.³⁰

Şekil 3: Katılım Sigortacılığı Vekâlet Yönetim Modeli

Kaynak: Sigorta Eğitim Merkezi Akademi, Segem Akademi, “Teknik Personele Yönelik Katılım Sigortacılığı Eğitimi”, *Vekâlet Yönetim Modeli* <http://www.segemakademim.org> (15.10.2019 Tarihinde alınmıştır.)

4.3. Karma (Hibrit) Sigorta Modeli

Vekâlet Yönetim Modeli ve Mudarebe Sigorta Modellerinin Karması, Karma Sigorta Modeli,³¹ Şirketin, risk fonu yönetimi ile sigortayla ilgili diğer teknik ve yasal işlemler karşılığında vekâlet ücreti aldığı, teknik kârın tamamının katılımcılara dağıtıldığı fakat yatırım kârının katılımcı ile şirket arasında önceden belirlenmiş bir oran üzerinden paylaşıldığı modeli ifade eder. Katılımcılarla şirket arasında vekâlet sözleşmesinin yanı sıra, mudarebe sözleşmesinin de yapıldığı, operatörün risk yüklenimi işleri için vekâlet ücreti aldığı, fonların yatırıma yönlendirilip fazla vermesi durumunda ise kâr paylaşım ücreti aldığı model, Karma Sigorta Modelinin esasını teşkil eder.³²

Hazine Müsteşarlığı tarafından yayımlanan yönetmelikte ise Karma Sigorta Modeli, Katılım Sigortacılığı yapan şirketin, risk fonu yönetimi ile sigortayla ilgili

³⁰Alpaslan Alkış, “İslam Hukukunda Katılım Sigortacılığı”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, s.14. ORCID: 0000-0003-3401-7073, <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/tr/download/article-file/791468>

³¹Resmî Gazete, “Yönetmelik: Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik Birinci Bölüm madde 3-m)” 20 Eylül 2017, Sayı:30186 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/09/20170920-7.htm> (18.10.2019)

³²Demirci, a.g.m., s.31.

diğer teknik ve yasal işlemler karşılığında vekâlet ücreti aldığı, teknik kârın tamamının katılımcılara dağıtıldığı fakat yatırım kârının katılımcı ile şirket arasında önceden belirlenmiş bir oran üzerinden paylaşıldığı model şeklinde tanımlanmaktadır. Karma Sigorta Modelinde, şirket hem sözleşme tanzim aşamasında vekâlet ücreti almakta, hem de risk fonunun faizsiz finansal araçlarda değerlendirilmesi sonucu elde edilen gelirden de pay almaktadır. **Örneğin;** Katılım Sigortacılığı yapan şirketin, 2.000.-TL değerindeki poliçeden %5 vekâlet ücreti alırken, aynı zamanda da risk fonunda biriken tutarların faizsiz araçlarda değerlendirilmesinden elde edilen tutardan Şirket Yönetim Ücreti olarak %25 pay almaktadır.³³

Şekil 4: Katılım Sigortacılığı Karma Sigorta Modeli

Kaynak: Sigorta Eğitim Merkezi Akademi, Segem Akademi, “Teknik Personele Yönelik Katılım Sigortacılığı Eğitimi”, *Hibrit (Karma) Sigorta Modeli* <http://www.segemakademim.org> (15.10.2019 Tarihinde alınmıştır.)

5. GENEL SİGORTACILIK VE KATILIM SİGORTACILIĞI İLE İLGİLİ VERİLER

Tablo 3: 2014-2018 Yılları Arasında Katılım Sigortacılığı ve Genel Sigortacılık Prim Üretimi Tutarları ve Oranları

TOPLAM PRİM ÜRETİMİ (TL)							
Yıllar	GENEL SİGORTA SEKTÖRÜ			KATILIM SİGORTACILIĞI			Oran (%)
	Hayat	Hayat Dışı	Genel Toplam	Hayat	Hayat Dışı	Genel Toplam	
2014	3.280.003.588	22.709.549.092	25.989.552.680	3.373.073	380.348.970	383.722.042	1,47%
2015	3.761.410.730	27.264.486.899	31.025.897.629	17.052.565	516.200.460	533.253.025	1,71%
2016	5.038.808.257	35.447.988.684	40.486.796.941	26.329.452	1.019.281.828	1.045.611.280	2,58%
2017	6.844.082.921	39.710.606.624	46.554.689.545	46.622.998	1.269.232.324	1.315.855.322	2,82%
2018	6.920.771.569	47.735.257.399	54.656.028.968	72.684.473	2.158.876.238	2.231.560.711	4,08%

Kaynak: Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği, Türkiye Sigorta Birliği, <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909> (31.08.2019 Tarihinde alınmıştır.)

Yukarıdaki Tablo 3 değerlendirildiğinde, 2018 yılında Genel Sigortacılıkta 6.920.771.569 TL Hayat branşında, 47.735.257.399 TL Hayat Dışı branşlarda

³³Sigorta Eğitim Merkezi Akademi, Segem Akademi, “Teknik Personele Yönelik Katılım Sigortacılığı Eğitimi”, *Hibrit (Karma) Sigorta Modeli*, <http://www.segemakademim.org> (15.10.2019)

olmak üzere toplam 54.656.028.968 TL'lik prim üretimi gerçekleşmiştir. Yine aynı yıl Katılım Sigortacılığında ise 72.684.473 TL Hayat branşında, 2.158.876.238 TL de Hayat Dışı branşlarda olmak üzere toplam 2.231.560.711 TL'lik prim üretimi yapılmış ve sektörün yaklaşık olarak %4,08'i oranında prim üretimi gerçekleştirilmiştir.

2018 yılında tüm sektördeki 54,6 milyar TL'lik prim üretimine karşılık, Katılım Sigortacılığı yapan şirketlerin prim üretimi de 2,2 milyar TL'ye kadar ulaşmıştır. Katılım Sigortacılığı yapan şirketlerin prim üretimleri yıllar itibarıyla hem Hayat branşında, hem de Hayat Dışı branşlarda artış göstermiştir. Buna paralel olarak Katılım Sigortacılığının tüm sigorta sektörü içindeki payı, Katılım Sigortacılığı prim üretimi 2014 yılında Genel Sigortacılık prim üretiminin %1,47'si oranında iken, 2015 yılında %1,71'i, 2016 yılında %2,58'i, 2017 yılında %2,82'i ve 2018 yılında ise %4,08'i oranında toplam prim üretimi bazında sigorta sektörüne katkı sağlamıştır. Bu durum Katılım Sigortacılığının önümüzdeki dönemlerde de artış eğilimi göstereceğinin işaretidir.

Tablo 4: 2014-2018 Yılları Katılım Sigortacılığı Sigorta Branşları Bazında Pazar Payları(TL)

BRANŞ/YILLAR	2014	2015	2016	2017	2018
Kaza	37.516.732	29.852.484	103.023.199	127.229.681	177.373.874
Hastalık-Sağlık	15.120.556	11.878.689	150.431	214.875	25.397.871
Kaza Araçları	90.422.063	118.755.697	159.479.320	207.818.284	289.070.732
Kasko	90.422.063	118.755.697	159.479.320	207.818.284	289.070.732
Raylı Araçlar	0	0	0	0	0
Hava Araçları	0	50.099	8.217	211	0
Su Araçları	22.208	0	0	0	44.256
Nakliyat	1.326.638	2.201.774	3.559.991	5.182.742	9.893.709
Yangın ve Doğal Afetler	47.243.313	61.602.662	74.315.814	101.938.472	177.129.438
Genel Zararlar	24.786.995	17.445.213	57.549.405	73.052.816	110.572.867
Kara Araçları Sorumluluk	153.290.830	262.322.990	597.394.036	731.751.260	1.329.795.351
Trafik-Yeşil Kart Dahil	127.616.720	197.014.393	545.296.314	708.630.719	1.282.826.225
Hava Araçları Sorumluluk	0	39.952	73.959	117.709	0
Su Araçları Sorumluluk	0	0	0	0	0
Genel Sorumluluk	3.169.365	4.689.574	5.736.568	7.804.327	12.071.893
Kredi	0	0	0	0	0
Kefalet	927.048	952.594	986.998	1.326.916	1.711.512
Finansal Kayıplar	47.718	66.538	70.442	185.293	1.052.135
Hukuksal Koruma	6.475.504	6.342.193	16.933.447	12.609.736	24.762.599
Destek	0	0	0	0	0
Hayat Dışı Toplam	380.348.970	516.200.460	1.019.281.828	1.269.232.324	2.158.876.238
Yüzde(%)	%99,1	%96,8	%97,5	%96,5	%96,7
Hayat Toplam	3.373.073	17.052.565	26.329.452	46.622.998	72.684.473
Yüzde(%)	%0,9	%3,2	%2,5	%3,5	%3,3
Genel Toplam	383.722.042	533.253.025	1.045.611.280	1.315.855.322	2.231.560.711
Yüzde(%)	100%	100%	100%	100%	100%

Kaynak: Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği, Türkiye Sigorta Birliği, <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909> (31.08.2019 Tarihinde alınmıştır.)

Yukarıda Tablo 4'de görüldüğü üzere, inceleme dönemi boyunca Katılım Sigortacılığı yapan şirketler tarafından "raylı araçlar", "su araçları sorumluluk", "kredi" ve "destek" sigorta branşlarında hiç prim üretimi yapılmadığı oysa yine aynı dönemde en fazla prim üretiminin, "kara araçları sorumluluk sigortası" ile "trafik sigortası-yeşil kart dâhil" sigorta branşlarında yapıldığı görülmüştür.

Tablo 5: 2014-2018 Yılları Genel Sigortacılık Sigorta Branşları Bazında Pazar Payları (TL)

ŞİRKETLERİN PAZAR PAY VE TOPLAM PRİM DEĞİŞİMLERİ (Genel)	2014-12	2015-12	2016-12	2017-12	2018-12
	Toplam Üretim (TL)	Toplam Üretim (TL)	Toplam Üretim (TL)	Toplam Üretim (TL)	Toplam Üretim (TL)
Branş Adı					
KAZA	1.035.675.457	1.196.577.633	1.431.582.588	1.682.318.452	1.812.338.146
HASTALIK-SAĞLIK	2.930.346.787	3.436.530.446	4.226.078.010	5.026.464.106	6.244.295.477
KARA ARAÇLARI	5.085.067.734	5.551.397.549	6.170.691.462	6.916.180.532	7.842.917.162
Kasko	5.085.067.734	5.551.397.549	6.170.691.462	6.916.180.532	7.842.917.162
RAYLI ARAÇLAR	10.586	16.835	11.068	11.068	0
HAVA ARAÇLARI	58.724.204	75.365.723	105.544.386	114.153.481	179.857.508
SU ARAÇLARI	140.455.545	176.889.820	177.523.623	218.148.439	300.257.211
NAKLİYAT	488.871.753	534.078.929	549.455.622	651.957.892	829.833.718
YANGIN VE DOĞAL AFETLER	3.844.573.725	4.391.225.608	4.827.636.262	5.745.990.852	6.972.578.655
GENEL ZARARLAR	2.429.292.744	2.978.132.377	3.498.930.670	4.355.445.077	5.247.013.900
KARA ARAÇLARI SORUMLULUK	5.528.325.411	7.486.398.536	12.931.210.415	13.042.053.210	15.854.546.224
Trafik-Yeşil Kart Dahil	5.070.820.284	6.941.671.601	12.433.651.634	12.475.773.706	15.296.099.724
HAVA ARAÇLARI SORUMLULUK	92.765.288	123.098.712	128.611.351	131.775.217	194.377.729
SU ARAÇLARI SORUMLULUK	9.409.070	16.758.157	22.117.064	26.402.168	31.336.619
GENEL SORUMLULUK	634.407.542	758.010.417	816.065.370	1.023.855.057	1.391.898.950
KREDİ	138.958.449	185.239.267	171.623.322	173.718.087	248.338.460
KEFALET	26.554.285	29.154.217	30.392.023	50.021.130	71.788.694
FİNANSAL KAVIPLAR	178.765.763	226.583.127	234.860.838	325.760.102	345.630.885
DEVLET DESTEKLİ ALACAK SİGORTALARI					
HUKUKSAL KORUMA	84.360.711	95.863.842	123.119.421	225.033.131	168.125.712
DESTEK	2.984.038	3.165.708	2.535.191	1.318.624	122.350
HAYATDIŞI TOPLAM	22.709.549.092	27.264.486.899	35.447.988.684	39.710.606.624	47.735.257.399
HAYAT TOPLAM	3.280.003.588	3.761.410.730	5.038.808.257	6.844.082.921	6.920.771.569
GENEL TOPLAM	25.989.552.680	31.025.897.629	40.486.796.941	46.554.689.545	54.656.028.968

Kaynak: Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği, Türkiye Sigorta Birliği, <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909> (31.08.2019 Tarihinde alınmıştır.)

Yukarıda Tablo 5’de görüldüğü üzere, inceleme dönemi boyunca Genel Sigortacılık yapan şirketler tarafından en az üretimin ‘raylı araçlar’ ve ‘destek’ sigorta branşları olduğu ‘devlet destekli alacak sigortaları’ sigorta branşında ise hiç prim üretimi yapılmadığı görülmektedir. Yine aynı dönemde en fazla prim üretiminin yapıldığı branşların ise “kara araçları sorumluluk sigortası” ile “trafik sigortası-yeşil kart dâhil” sigorta branşları olduğu görülmüştür.

Tablo 6: 2014-2018 Yılları Tarihi İtibarı ile Katılım Sigortacılığında Sigorta Şirketlerinin Pazar Pay ve Toplam Prim Değişimleri (%)

SİGORTA ŞİRKETİ ADI	YILLAR									
	2014	Yüzde (%)	2015	Yüzde (%)	2016	Yüzde (%)	2017	Yüzde (%)	2018	Yüzde (%)
NEOVA SİGORTA A.Ş.	380.333.095	%99.12	514.431.009	%96.47	1.005.998.370	%96.21	1.079.907.830	%82.07	1.304.406.232	%58.45
KATILIM EMEKLİLİK VE HAYAT A.Ş.	3.388.947	%0.88	18.204.874	%3.41	28.899.366	%2.76	44.733.128	%3.40	51.822.522	%2.32
DOĞA SİGORTA A.Ş.	0	0	406.338	%0.08	3.697.477	%0.35	175.075.604	%13.31	403.599.055	%18.09
VAKIF EMEKLİLİK VE HAYAT A.Ş.	0	0	210.034	%0.04	1.545.204	%0.15	6.120.783	%0.47	9.752.083	%0.44
ZİRAAT SİGORTA A.Ş.	0	0	770	%0.00	4.333.383	%0.41	7.856.976	%0.60	12.172.507	%0.55
ZİRAAT HAYAT VE EMEKLİLİK A.Ş.	0	0	0	0	1.137.480	%0.11	2.161.000	%0.16	3.037.125	%0.14
BEREKET SİGORTA A.Ş.	0	0	0	0	0	0	0	0	417.132.359	%18.69
BEREKET EMEKLİLİK VE HAYAT A.Ş.	0	0	0	0	0	0	0	0	29.638.827	0
GENEL TOPLAM (TL)	383.722.042		533.253.025		1.045.611.280		1.315.855.321		2.231.560.710	0
TOPLAM YÜZDE (%)		100%		100%		100%		100%		100%

Kaynak: Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği, Türkiye Sigorta Birliği, <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909> (31.08.2019 Tarihinde alınmıştır.)

Yukarıda Tablo 6’te görüldüğü üzere Katılım Sigortacılığı sigorta verileri incelendiğinde 2014 yılında sadece Neova Sigorta ve Katılım Emeklilik ve Hayat sigorta şirketinin pazara hâkim olduğu görülmektedir. 2015 yılına bakıldığında sektöre Doğa Sigorta, Vakıf Emeklilik ve Hayat ayrıca Ziraat Sigorta’nın da katıldığı görülmektedir. 2016 yılında Ziraat Hayat ve Emeklilik, prim üretimleri ile Katılım Sigortacılığı sigorta sektörüne katkı sağlamıştır. 2018 yılında ise Bereket Sigorta ve Bereket Emeklilik ve Hayat Katılım Sigortacılığı sektörüne prim üretimleri ile dâhil olmuştur. Böylece 2018 yılsonu itibari ile Katılım Sigortacılığı yapan sigorta şirketi 8’e yükselmiştir. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Katılım Sigortacılığı prim üretiminde 2014-2018 yıllarında toplamda sektöre en çok katkı sağlayan sigorta şirketi Neova Sigorta’dır. Yine aynı dönemde toplam prim üretiminde sektöre en çok katkıyı sağlayan 2. Sigorta şirketi ise Doğa Sigorta iken 3. sırada ise Bereket Sigorta bulunmaktadır.

Tablo 7: 31.08.2019 Tarihi itibarı ile Genel Sigortacılık Sigorta Branşları Bazında Pazar Payları (%)

ŞİRKETLERİN PAZAR PAY VE TOPLAM PRİM DEĞİŞİMLERİ		
Genel		
01.01.2019-31.08.2019		
Branş Adı	2019-08	
	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %
KAZA	1.450.080.020	3,94%
HASTALIK-SAĞLIK	5.402.330.059	12,55%
KARA ARAÇLARI	5.863.788.557	13,62%
Kasko	5.863.788.557	13,62%
RAYLI ARAÇLAR	13.280	0,00%
HAVA ARAÇLARI	95.974.708	0,22%
SU ARAÇLARI	290.335.876	0,67%
NAKLİYAT	633.339.888	1,47%
YANGIN VE DOĞAL AFETLER	5.210.635.818	12,10%
GENEL ZARARLAR	4.137.102.382	9,61%
KARA ARAÇLARI SORUMLULUK	11.792.136.996	27,39%
Trafik-Yeşil Kart Dahil	11.351.470.472	26,37%
HAVA ARAÇLARI SORUMLULUK	74.548.138	0,17%
SU ARAÇLARI SORUMLULUK	36.058.251	0,08%
GENEL SORUMLULUK	1.131.532.147	2,63%
KREDİ	217.460.325	0,51%
KEFALET	37.858.812	0,09%
FİNANSAL KAYIPLAR	315.141.395	0,73%
DEVLET DESTEKLİ ALACAK SİGORTALARI	9.324.923	0,02%
HUKUKSAL KORUMA	130.534.791	0,30%
DESTEK	154.552	0,00%
HAYATDIŞI TOPLAM	36.828.350.918	85,6%
HAYAT TOPLAM	6.217.523.239	14,4%
GENEL TOPLAM	43.045.874.156	100,0%

Kaynak: Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği, Türkiye Sigorta Birliği, <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909> (31.08.2019 Tarihinde alınmıştır.)

Yukarıda Tablo 7’de görüldüğü üzere Genel Sigortacılığın güncel verileri incelendiğinde yukarıdaki tabloya göre 31.08.2019 tarihi itibarı ile 6.217.523.239 TL Hayat Prim Üretimi yapılmış iken 36.828.350.918 TL Hayat Dışı Prim Üretimi gerçekleştirilmiş olup Toplam Prim Üretimi 43.045.874.156 TL’ye ulaşmıştır.

Tablo 8: 31.08.2019 Tarihi itibarı ile Katılım Sigortacılığı Sigorta Branşları Bazında Pazar Payları (%)

Genel 01.01.2019-31.08.2019		
Branş Adı	2019-08	
	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %
KAZA	158.256.517	7,34%
HASTALIK-SAĞLIK	23.357.603	1,08%
KARA ARAÇLARI	258.227.859	11,98%
Kasko	258.227.859	11,98%
RAYLI ARAÇLAR	0	0,00%
HAVA ARAÇLARI	0	0,00%
SU ARAÇLARI	48.433	0,00%
NAKLİYAT	7.975.611	0,37%
YANGIN VE DOĞAL AFETLER	158.335.386	7,34%
GENEL ZARARLAR	494.944.049	22,96%
KARA ARAÇLARI SORUMLULUK	1.006.588.606	46,69%
Trafik-Yeşil Kart Dahil	972.816.323	45,12%
HAVA ARAÇLARI SORUMLULUK	0	0,00%
SU ARAÇLARI SORUMLULUK	0	0,00%
GENEL SORUMLULUK	9.705.609	0,45%
KREDİ	85.985	0,00%
KEFALET	2.809.075	0,13%
FİNANSAL KAYIPLAR	676.621	0,03%
HUKUKSAL KORUMA	34.837.182	1,62%
DESTEK	0	0,00%
HAYATDIŞI TOPLAM	2.155.848.535	95,3%
HAYAT TOPLAM	106.155.343	4,7%
GENEL TOPLAM	2.262.003.878	100,0%

Kaynak: Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği, Türkiye Sigorta Birliği, <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909> (31.08.2019 Tarihinde alınmıştır.)

Yukarıda Tablo 8’de görüldüğü üzere Katılım Sigortacılığı güncel verileri incelendiğinde yukarıdaki tabloya göre 31.08.2019 tarihi itibarı ile 106.155.343 TL Hayat Prim Üretimi yapılmış iken 2.155.848.535 TL Hayat Dışı Prim Üretimi gerçekleştirilmiş olup Toplam Prim Üretimi 2.262.003.878 TL’ye ulaşmıştır.

31.08.2019 tarihi itibarı ile Genel Sigortacılık Bazında Toplam Prim Üretimi 43.045.874.156 TL olup Katılım Sigortacılığı yapan sigorta şirketleri tarafından gerçekleştirilen 2.262.003.878 TL Toplam Prim Üretimi ile sigorta sektörünün yaklaşık %5,25’i oranında sektöre katkı sağlanmıştır. 2018 yılı sonunda Katılım Sigortacılığının 2018 sektör Genel Toplam Prim Üretimine katkısı Sektörün Genel Toplam Prim Oranının %4,08’i oranında iken, 2019 yılının ilk 8 ayında Katılım Sigortacılığının Genel Sigorta Sektörüne katkısı Genel Sigorta Sektörünün Toplam Prim Üretiminin %5,025’i oranında olup daha kısa sürede ve geçen yıldan daha fazla oranda katkısı olmuştur.

2019 yılında Genel Sigortacılık Hayat Prim Üretimi 6.217.523.239 TL iken Katılım Sigortacılığı Hayat Prim Üretimi ise 106.155.343 TL olup sigorta sektörüne katkısı sektörün %1,70’i oranındadır. 2019 yılında Genel Sigortacılık Hayat Dışı Prim Üretimi 36.828.350.918 TL iken Katılım Sigortacılığı Hayat Dışı Prim Üretimi ise 2.155.848.535 TL olup sigorta sektörüne katkısı sektörün %5,85’i oranındadır.

Tablo 9: 31.08.2019 Tarihi itibarı ile Katılım Sigortacılığında Sigorta Şirketlerinin Pazar Pay ve Toplam Prim Değişimleri (%)

ŞİRKETLERİN PAZAR PAY VE TOPLAM PRİM DEĞİŞİMLERİ				
Genel Toplam				
01.01.2019-31.08.2019				
2019-08				
Sıralama	Şirket Adı	Şirket Kodu	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %
1	Neova Sigorta AŞ	1030	1.075.151.901	47,53%
2	Bereket Sigorta AŞ	1025	777.231.361	34,36%
3	Doğa Sigorta AŞ	1036	246.730.458	10,91%
4	Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ	3005	80.846.086	3,57%
5	Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ	3016	43.107.440	1,91%
6	HDI Sigorta AŞ	1022	15.085.019	0,67%
7	Ziraat Sigorta AŞ	1042	14.972.440	0,66%
8	Unico Sigorta AŞ	1008	3.159.505	0,14%
9	Vakıf Emeklilik ve Hayat AŞ	3018	3.120.932	0,14%
10	Ziraat Hayat ve Emeklilik AŞ	3019	2.384.923	0,11%
	İLK 10 ŞİRKET		2.261.790.065	99,99%
11	Groupama Emeklilik AŞ	3013	213.813	0,01%
	SEKTÖR TOPLAMI		2.262.003.878	100,00%

Kaynak: Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği, Türkiye Sigorta Birliği, <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909> (31.08.2019 Tarihinde alınmıştır.)

Yukarıda Tablo 9’de görüldüğü üzere, 31.08.2019 tarihi itibarı ile Katılım Sigortacılığı Genel Toplam Prim Üretimi 2.262.003.878 TL olup Katılım Sigortacılığı pazarında hangi sigorta şirketinin hangi oranda Pazar payına sahip oldukları incelendiğinde %47,53 oranında 1.075.151.901 TL ile pazardaki en büyük payı Neova Sigorta’nın aldığı ve 1. sırada olduğu, %34,36 oranında 777.231.361 TL prim üretimi ile Bereket Sigorta’nın pazardan aldığı pay oranına göre 2. sırada olduğu ve %10,91 oranında 246.730.458 TL prim üretimi ile Doğa Sigorta’nın pazardan aldığı pay oranına göre ise 3. sırada olduğu görülmektedir. Pazardan aldığı pay oranına göre bakıldığında; 4. sırada %3,57 oran ve 80.846.086 TL prim üretim ile Bereket Emeklilik ve Hayat, 5. sırada %1,91 oran ve 43.107.440 TL prim üretim ile Katılım Emeklilik ve Hayat, 6. sırada 0,67 oran ve 15.085.019 TL ile HDI Sigorta, 7. sırada %0,66 oran ve 14.972.440 TL ile prim üretimi ile Ziraat Sigorta, 8. sırada %0,14 oran ve 3.159.505 TL prim üretimi ile Unico Sigorta, 9. sırada %0,14 oran ve 3.120.932 TL prim üretimi ile Vakıf Emeklilik ve Hayat, 10. sırada %0,11 oran ve 2.384.923 TL prim üretimi ile Ziraat Hayat ve Emeklilik, 11. sırada ise %0,01 oran ve 213.813 TL prim üretimi ile Groupama Emeklilik’in yer aldığı görülmektedir.

5. SONUÇ

Ülkemizde Katılım Sigortacılığı Hazine Müsteşarlığı tarafından yayımlanmış olan “Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” ile 20.12.2017 tarihinde yürürlüğe girmiş ve böylece Katılım Sigortacılığının mevzuat anlamında alt yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Katılım Sigortacılığının sigorta sektörüne katkıları açısından önemli bir rolü olmuştur. 2018 yılsonu itibarı ile Katılım Sigortacılığı yapan şirket sayısı 8 iken, 31.08.2019 tarihi itibarı ile Katılım Sigortacılığı yapan şirket sayısı 11’e ulaşmıştır.

2014-2018 yıllarına ait son 5 yıllık sigorta verileri incelendiğinde 2018 yıl sonu itibarı ile Genel Sigortacılık Toplam Prim Üretimi 54.656.028.968 TL’dir. Yine aynı dönemde Katılım Sigortacılığı Prim Üretimi 2.231.560.711 TL olup Genel Sigortacılık Toplam Prim Üretiminin %4,08’i kadar Katılım Sigortacılığı ile ilgili prim üretimi yapıldığı ve bu sayede sigorta sektörüne ciddi oranda bir kaynak sağlandığı görülmektedir.

2019 yılı sigorta verileri incelendiğinde ilk 8 ay sonunda Genel Sigortacılık Toplam Prim Üretimi 43.045.874.156 TL iken aynı dönemde Katılım Sigortacılığı Prim Üretimi 2.262.003.878 TL olup, Genel Sigortacılık Toplam Prim Üretiminin %5,25’i kadar Katılım Sigortacılığı ile ilgili prim üretimi yapıldığı görülmektedir. Katılım Sigortacılığının sigorta sektörüne 2019 yılında ilk 8 aydaki katkısı son 5 yıldaki katkı oranından daha fazla olmuştur.

Katılım Sigortacılığı prim üretimi şirket bazında incelendiğinde 2019 yılının ilk 8 ayında 1.075.151.901 TL ve %47,53 oran ile ilk sırada Neova Sigorta yer almaktadır. İkinci sırada 777.231.361 TL ve %34,36 oran ile Bereket Sigorta ve 246.730.458 TL ve %10,91 oran ile Doğa Sigorta üçüncü sırada yer almaktadır.

2014-2018 yılları dâhil son 5 yıllık sigorta verileri incelendiğinde 2014 yılından 2018 yılsonuna kadar ki dönemde Genel Sigortacılık Toplam Prim Üretiminde %110,29 oranında bir artış olduğu yine aynı dönemde Katılım Sigortacılığında da %110,19 oranında bir artış olduğu görülmektedir. Tüm bu veriler göz önünde bulundurulduğunda Katılım Sigortacılığının Genel Sigorta sektörüne prim üretimi anlamında, ekonomiye de kaynak oluşturması anlamında çok ciddi katkısı olduğu ve bu yönde de katkılarını sürdüreceği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Aksoy, Mehmet Ali. “Türkiye’de Katılım Sigortacılığı”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/673369>

Akther, Uddin. “Principles of Islamic Finance: Prohibition of Riba, Gharar and Maysir, Munich Personal Re PEc Archive”, *INCEIF*, Kuala Lumpur, Malaysia, 13 October 2015. https://mpa.ub.uni-muenchen.de/67711/1/MPRA_paper_67711.pdf

Alkış, Alpaslan. “İslam Hukukunda Katılım Sigortacılığı”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ORCID: 0000-0003-3401-7073, <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/tr/download/article-file/791468>.

Altıntaş, Kadir Murat. “Katılım Bankacılığı Çerçevesinde Alternatif Bir Sigorta Sistemi: Tekâfül Sigorta Sisteminin Türkiye’de Uygulanabilirliği”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:16, Yıl:16, Sayı:2, 2016, 115-142, Kabul Tarihi: 11.10.2016, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/526968>.

Aslan, Hakan. “Türkiye’de Tekâfül (İslami Sigorta) Uygulamaları: Problemler ve Çözüm Önerileri”, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1, 2015, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/303979>.

Dalgın, Nihat. “İslam Hukuku Açısından Karşılıklı Sigortalar”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt:16, Sayı:4, 2003, ISSN 1300-0373, TEK-DAV, file:///C:/Users/lenovo/Desktop/KATILIM%20S%C4%B0GORTACILI%C4%9EI/MAKALE-N%C4%B0HAT%20DALGIN.pdf.

Demirci, Serdar. Sigortacılıkta Yeni Bir Yaklaşım: Katılım Sigortacılığı, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi - İNÜHFD*, Cilt:10, Sayı:1, 925-39, DOI: 10.21492/inuhfd.489997, Kabul: 05/02/2019 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/665955>.

Faizsiz Finans Standartları, “1437 Safer / Aralık 2015 Yılına Kadar Kabul Edilmiş Olan Faizsiz Finans Kurumları Hakkındaki Faizsiz Finans Standartlarıyla İlgili Tam Metin”, *Türkiye Katılım Banları Birliği*, TKBB Yayınları, AAOIFI (Accounting and Auditing Organization For İslamic Financial Institutions) Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu, Yayın No: 10, <http://www.tkbb.org.tr/documents/Yonetmelikler/FAIZSIZ-FINANS-STANDARTLARI.pdf> (02.11.2019)

Gürbüz, Yunus Emre. “Yükselen Trend: Katılım Sigortacılığı: Tekâfül”, <http://katilimfinansdergisi.com.tr/yukselen-trend-katilim-sigortaciligi-tekaful/>.

İren, Zihni. *Türkiye’deki Katılım Sigortacılığının Gelişiminin Malezya ve Körfez İş Birliği Konseyi Ülkeleri İle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, (T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Finans Enstitüsü Sigorta ve Risk Yönetimi Anabilim Dalı Sigorta ve Risk Yönetimi Yüksek Lisans Programı), Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2018.

Karaman, Hayrettin. “İslamda Sigortanın Haram Olduğu Görüşüne Sebep Olan Şüphelerin Münakaşası”, <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/ekonomi/0204.htm>

Kurtar, Güven. “Katılım Sigortacılığında Vergilendirme Nasıl Olacak?” <https://kpmgvergi.com/Blog/Pages/FullBlog.aspx?article=906>.

Öner, Muhammed Hadin. “Katılım Sigortacılığı Yönetmeliği Perspektifinde İslami Sigortacılığın Gelişimi”, *JOEEP, Journal of Emerging Economies and Policy* Volume: 3, Issue: 1, 2018. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/516844>.

Özen, Emrullah. *Katılım Bankacılığına Özgü Yatırım Araçları ve Dünyada Katılım Bankacılığı*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2019.

Pehlivan, Pınar ve Dede, Mazhar. “Türkiye’de Katılım Sigortacılığı ve Sigortacılık Sektöründeki Önemi”, *Atlas International Refereed Journal on Social Sciences*, ISSN:2619- 936X, ArticleArrival Date: 22.08.2018, Published Date: 31.10.2018, 2018, October, Vol: 4, Issue:13, 2018, 1332-1339, http://www.atlasjournal.net/Makaleler/1251846141_26.%2013_ID198.%20Pehlivan&Dede_1332-1339.pdf

Polat, Serdar. *Katılım Bankaları Sigorta Uygulamalarında Tekâfülün Yeri ve Geleceği*, Yüksek Lisans Bitirme Projesi, T.C. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve

Sigortacılık Enstitüsü Sigortacılık Ana Bilim Dalı, <http://www.bankasurans.com.tr/wp-content/uploads/2015/09/Serdar-Polat-Y%C3%BCksek-Lisans-proje-%C3%B6devi.pdf>

Qureshi, Asif Ahmed. "Analyzing the sharia'h compliant issues currently faced by Islamic Insurance", *Interdisciplinary Journal Of Contemporary Research in Business*, September 2011, Vol:3, No:5, <https://journal-archievs8.webs.com/279-295.pdf>

Resmi Gazete, "Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, Sayı: 30186.0 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/09/20170920-7.htm>

Resmi Gazete, "Yönetmelik: Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik Birinci Bölüm madde 3-m)", 20 Eylül 2017, Sayı: 30186, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/09/20170920-7.htm>

SEGEM - Sigorta Eğitim Merkezi Akademi, Segem Akademi, "Teknik Personele Yönelik Katılım Sigortacılığı Eğitimi", Katılım Sigortacılığı Yönetim Modelleri, <http://www.segemakademim.org>.

SEGEM Akademi - Sigorta Eğitim Merkezi Akademi, "Teknik Personele Yönelik Katılım Sigortacılığı Eğitimi" Sunum Notları, Katılım Sigortacılığı ile Geleneksel Sigortanın Farkları, <http://www.segemakademim.org>.

Sezal, Levent. "Türkiye Sigortacılık Sektörünün Değerlendirilmesi ve Faizsiz Sigortacılık Sisteminin Uygulanabilirliği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Cilt:10, Sayı:52, Ekim 2017, <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1969>, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt10/sayi52_pdf/6iksisat_kamu_isletme/sezal_levent2.pdf

TKBB, "Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı", TKBB Yayınları, Yayın No:12 Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı, Sertifika No: 44687 ISBN: 978-605-69523-0-2, <http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Yasayan-ve-Gelisen-Katilim-Bankaciligi.pdf>.

TSB, "Yönetmelik: Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik Birinci Bölüm madde 3-m)" 20 Eylül 2017, Sayı:30186. <https://www.tsb.org.tr/Document/Yonetmelikler/KATILIM%20S%C4%B0GORTACILI%C4%9EI%20%C3%87ALI%C5%9EMA%20USUL%20VE%20ESASLARI%20HAKKINDA%20Y%C3%96NETMEL%C4%B0K-EK.pdf>

Türkiye Sigorta, "Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği, Türkiye Sigorta Birliği", <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909>

Ünal, Hüseyin. "Kooperatif Sigortacılığı ve Tekâful, Tekâful ve Klasik (Geleneksel) Sigortanın Karşılaştırılması", *T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Sunum*, Kasım 2015. <https://slideplayer.biz.tr/slide/10916192/>.

Üstün, Yusuf. "Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Başmüfettişi, Sigorta, Tekâful ve Kooperatif Sigortacılığı, Tekâful, Kooperatif Sigortacılığında İslami Model", *Karınca Dergisi*, Yıl:80, Sayı:927, Mart 2014. <http://koop.gtb.gov.tr/data/53cfbae7f2937098509ee9d3/02-TEKAFU%CC%88L%20MAKALE-dergi.pdf>

Yazıcı, Servet. *Tekâful Sigortacılığında Ürün Geliştirme*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Sigortacılık Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2015.

**BANKA KARTI, KREDİ KARTI VE İNTERNETTEN KART İLE
YAPILAN ÖDEMELERİN SEKTÖREL DAĞILIMININ ORTOGONAL
(DİKEY) VE DİAGONAL (KÖŞEĞEN) MATRİSLER İLE ANALİZİ**
*ANALYSIS OF SECTORAL DISTRIBUTION OF BANK CARD, CREDIT CARD
AND INTERNET CARD PAYMENTS WITH ORTOGONAL (VERTICAL) AND
DIAGONAL (CORNER) MATRIX*

Sonat BAYRAM*, **Gökhan SÖNMEZLER****, **İsmail Orçun GÜNDÜZ*****

Geliş Tarihi: 30.09.2020
(Received)

Kabul Tarihi: 17.11.2020
(Accepted)

ÖZ: Banka Kartı, Kredi Kartı ve İnternette Kart ile Yapılan Ödemelerin enflasyondan arındırılmış (reel) değerleri ile (2003-2020) yılları arasındaki sektörel bileşimini ortaya koymak, benzeşen ve ayrışan sektörleri tespit ederek ödeme sistemlerinin etkinliğinin artırılmasını sağlamak amacıyla, korelasyon matrisleri ile İkili Yükler (Ortogonal (Dikey) ve Diagonal (Köşegen)) matrisler oluşturulmuştur. Matrislerden elde edilen özdeğerler, özvektörler (yükler) ve sıradan korelasyon sonuçları ikili yük grafik düzleminde birleştirilerek ve Mahalanobis mesafeleri kullanılarak sütunların şekilleri özdeğerlere eşitlenmekte ve vektörler arasındaki açıların kosinüsleri değişkenler arasındaki korelasyonlara eşit olacak şekilde gözlem ölçeklendirmesi olmadan, sonuçlar yalnızca sabit bir orantılılık içerisinde yorumlanmaktadır. Özdeğerler, değerler, özdeğerlerdeki ileriye doğru fark, açıklanan toplam varyans oranı gibi sonuçlar ışığında, kart ile ödeme yapılan sektörlerden bazılarının diğer sektörlerden ciddi ölçüde ayrıştığı ve pozitif veya negatif yükler (varyanslar) taşıyarak kümelenildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Banka Kartı, Kredi Kartı, İnternette Kart ile Ödeme, Ortogonal Matris, Diagonal Matris, İkili Yükler Grafiği

ABSTRACT: In order to reveal the sectoral composition between the years (2003-2020) with the inflation-free (real) values of the Payments made by Debit Card, Credit Card and Internet Card, and to increase the efficiency of payment systems by identifying similar and differentiated sectors, Binary Loads (Orthogonal (Vertical) and Diagonal (Diagonal) matrices are created. The eigenvalues, eigenvectors (charges) and ordinary correlation results obtained from the matrices are combined in the plane of the binary load graph and the shapes of the columns are equalized to the eigenvalues using Mahalanobis distances, and without observation scaling so that the cosines of the angles between the vectors are equal to the correlations between the variables, the results are interpreted only in a constant proportionality. In the light of results such as eigenvalues, values, forward difference in eigenvalues, and the total variance ratio explained, it was determined that some of the sectors paid by card differ significantly from other sectors and clustered by carrying positive or negative loads (variances).

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, sonatbayram@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9885-8707.

** Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, gokhansonmezler@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-4301-6008.

*** Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, orcungunduz@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8754-2915.

Key Words: Debit Card, Credit Card, Online Card Payment, Orthogonal Matrix, Diagonal Matrix, Orthonormal Loadings Biplot

1. GİRİŞ

Kart ile ödeme sistemlerinin sektörel bileşiminin incelenmesi yoluyla, sektörler arasındaki benzerlikler ve farklar ortaya konularak, diğer sektörlerden ayrılan sektörlerin incelenmesi yoluyla, söz konusu sektörler açısından iyileştirici ve geliştirici önlemler öngörmek mümkün olabilecektir. Bu noktada, özellikle Türkiye’de ilk Covid-19 vakasının görüldüğü tarih olan 11 Mart 2020 ile Nisan 2020 dönemi arasında kart kullanımında görülen ortalama düşüş %29,15 düzeyindedir. Söz konusu düşüşün en ciddi hissedildiği sektörler Havacılık, konaklama, kumarhane/içkili yerler ve seyahat acenteleri/taşımacılık sektörleri olmuştur. Sektörlerin kart kullanım dinamikleri açısından aralarındaki ilişkinin ortaya konması, bankaların kart kullanımında verimliliğin artırılmasında önemli bir katkı sunacaktır.

Tarihsel veriler kullanılarak, sektörel varyanslar tespit edilebilecek böylece sektörlerin dönemsel olarak yaşadığı dalgalanmalar veya riske açıklık derecesi belirlenebilecek, birlikte hareket eden veya ayrılan sektörler tespit edilerek söz konusu kümelenmenin sebepleri ortaya konabilecektir. Son zamanlarda geliştirilen bilgi erişim teknolojileri sayesinde, bir vektör uzayı kavramına dayanarak, veriler bir matris olarak modellenilebilmekte ve her bir vektör ile bununla ilişkili veriler, basit vektör işlemleriyle tanımlanabilmektedir. Söz konusu matrislerin ortogonal çarpanlara ayrılmaları yoluyla, veriler arasındaki belirsizlikleri ele almak için mekanizmalar sağlanmaktadır (Berry, Drmac & Jessup, 1999: 335).

Çalışmada kullanılan ve verilerin özdeğerlerinin hesaplanarak kullanılmasını temel alan algoritma, Zhao vd. (2020: 9457-9468) tarafından spektrum algılama algoritmaları ile alınan sinyal kovaryans matrisinin özdeğerleri kullanılarak sinyallerin işlenmesi çalışmalarında da kullanılmıştır. Özdeğerler (Eigenvalues), sinyal korelasyonlarını iyi yakaladığı için üstün performans ve sağlamlık elde etmektedirler. Bu algoritmalar çoğunlukla, rastgele matris teorisinin son sonuçlarından yararlanarak özdeğerlerin istatistiksel dağılımını dikkate almaktadırlar. Benzer şekilde, Neo ve Naylor (2019: 8043-8047) tarafından yapılan çalışmada, hermit matrislerinin Özdeğer Ayrışımı (Eigenvalue Decomposition)(EVD), veri sıkıştırma için alt uzay ayrışımı, [1] gürültü azaltma [2], spektral kestirim [3], kör kaynak ayrımı [4] gibi birçok önemli sinyal işleme uygulamasında yaygın olarak kullanılmaktadır.

Çalışmada kullanılan bileşen yükleri grafikleri, Filiz & Kolukışaoğlu (2012: 364) tarafından yapılan çalışmada, lokanta müşterilerinin memnuniyetini ölçümlemek üzere, grafik üzerinde orijinden uzaklaşan, aynı yönde ve ters yönde hareket eden değişkenlerin ilişki düzeylerini, ilişkinin gücünü ve analiz açısından önemini yorumlamada kullanılmıştır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Türkiye’de yapılan çalışmalarda genellikle kart kullanımı ile demografik ve ekonomik faktörler arasındaki ilişkiler ortaya konmaya çalışılmış, bu nedenle kart sayısı, kredi kartı borcu ve finansal bilgi eksikliği gibi faktörler arası ilişkiler incelenmiştir (Yılmaz, Budak & Başaran, 2013: 34). Chou, Lee & Young (2004: 1423) tarafından yapılan çalışmada, dört e-ödeme sisteminin (kredi kartı, depolanmış değer kartı, akıllı kart ve telekomünikasyon faturası) performansını değerlendirmek için nicel bir karar verme yöntemi olan analitik hiyerarşi sürecini (AHP) kullanılmıştır. Sonuçlar, saklanan değer kartının dikkate alınan dört seçenek arasında en yüksek performansa sahip olduğunu göstermektedir. Bulguları ayrıca, kredi kartı gibi bir ödeme alternatifinin teknolojik olarak kusurlu olabileceğini, ancak yerleşik bir müşteri tabanının avantajı nedeniyle yine de fiili e-ödeme planı haline gelebileceğini göstermektedir. Bu, kritik bir müşteri tabanı kazanabilmeleri için daha yüksek ekonomik/sosyal değerlere sahip e-ödeme sistemlerine çoklu kullanımların eklenmesini önermişlerdir.

Skretting (2013: 46) tarafından yapılan çalışmada, bankacılıkta Rastgele Ortogonal Matris (ROM) simülasyonları olarak bilinen; veriye özgü, parametrik ve deterministik ROM olmak üzere 3 genel simülasyon yaklaşımı kullanılarak, deterministik ROM simülasyon tekniğinin incelenen diğer iki simülasyon aracından daha üstün olduğu ve daha iyi ve daha doğru VaR tahmini için hisse senedi portföylerinde bankalar ve diğer finansal kuruluşlar tarafından uygulanması gerektiği sonucuna varmıştır.

Sørensen ve Gutierrez (2006: 10) tarafından yapılan çalışmada, ülkelerin homojenlik derecesi açısından Euro Bölgesi bankacılık sektöründeki bazı temel kalıpları ve eğilimleri tespit etmek için yeni bir yumuşatma yöntemi de dahil olmak üzere kümeleme analizi teknikleri ile Mahalanobis mesafesi, grup içi kovaryans matrisi ve ölçüm vektörleri gibi mesafe ölçüleri, değişkenler arasında var olabilecek herhangi bir korelasyonu açıkça ortaya koymak üzere kullanılmıştır. Kümelenme açısından Batı ve Orta Avrupa ülkeleri (Almanya, Fransa, Belçika ve bir dereceye kadar Hollanda, Avusturya ve İtalya gibi) birlikte kümelenme eğilimindeyken, İspanya ve Portekiz ve daha yakın zamanda Yunanistan’ın genellikle farklı kümeler oluşturma eğiliminde oldukları, benzer şekilde İrlanda ve Finlandiya’nın da ayrı kümeler oluşturdukları, ancak genel olarak Batı ve Orta Avrupa kümelenmesine daha yakın olma eğiliminde oldukları görülmüştür.

Darolles, Dubecq & Gouriéroux (2014: 23) tarafından yapılan çalışmada, dışsal şokların bankaların veya sigorta şirketlerinin finansal durumları üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerinin nasıl çözüleceğini açıklanmıştır. Bu amaçla, hem ortak kırılma hem de otoregresif özelliğe sahip doğrusal dinamik bir model ele alınmış ve bulaşma matrisi, kurumların faktörlere duyarlılığını tahmin etmek ve altta yatan faktör yollarını yeniden oluşturmak için kullanılmıştır. Yöntem, sırasıyla

piyasa değeri, CDS fiyatları veya defter değerlerindeki değişimle ölçülen sekiz bankaya ve mali durumlarının farklı ölçülerine uygulanmıştır. Üç farklı önlem için benzer sonuçlar beklense de, analiz sonucunda ortaya çıkan ara bağlantılar, özellikle piyasa verileri ile muhasebe verileri arasında önemli ölçüde farklılık olduğunu göstermiştir.

İbrahim, Joseph, & Ibeh (2006: 481) tarafından yapılan çalışmada, korelasyon matrisinin hesaplanmasında R-tipi yaklaşım kullanılmış ve sübjektif prosedür seçiminin nihayetinde analiz sonuçlarına çok az etkisi olduğuna dair ampirik kanıtlar elde edilerek (Stewart, 1981: 51-62) temel bileşen modelinin kullanımına yönelinmiştir. İnceleme ve olası rotasyon için tutulması gereken faktörlerin sayısına ilişkin karar, en az 1.0 özdeğer, scree testi ve faktör başına önemli faktör yüklemeye sayısı dahil olmak üzere birçok kritere dayalı olarak verilmiştir (Stewart, 1981:51-62; Hair vd., 1998:30). İlişkisiz, basit faktör yapısı elde etmek için bu analizin ihtiyacını eğik yaklaşımdan daha fazla karşılayan ortogonal rotasyonel (varimax) metodu da benimsenmiştir (Floyd ve Widaman, 1995: 286-299).

3. VERİLERİN SEÇİMİ

Araştırmada kullanılan veriler Bankalararası Kart Merkezi'nin (BKM) aylık verilerinden derlenmiştir. Verilerin öncelikle enflasyondan arındırılması için Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS) elde edilen aylık TUFİ endeks değeri ile deflate edilmiştir. TÜİK tarafından baz yıl olarak 2003=100 kabul edildiği için 2002 yılı verileri analize dahil edilmemiş, 2003-01 ile 2020-07 ayları arasındaki veriler düzey değerleri ile modele dahil edilmiştir. Modelde kullanılan değişkenlerin listesi Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Analizde Kullanılan Değişkenlerin Listesi

Değişkenin Kısaltması	Değişken Adı	Değişkenin Kısaltması	Değişken Adı
X1	01 - ARABA KİRALAMA	X16	16 - HİZMET SEKTÖRLERİ
X2	02 - ARAÇ KİRALAMA-SATIŞ/SERVİS/YEDEK PARÇA	X17	17 - SİGORTA
X3	03 - BENZİN VE YAKIT İSTASYONLARI	X18	18 - YAPI MALZEMELERİ, HIRDAVAT, NALBURİYE
X4	04 - HAVAYOLLARI	X19	19 - DOĞRUDAN PAZARLAMA
X5	05 - SEYAHAT AÇENTELERİ/TAŞIMACILIK	X20	20 - ÇEŞİTLİ GIDA
X6	06 - KONAKLAMA	X21	21 - KULÜP / DERNEK /SOSYAL HİZMETLER
X7	07 - KUMARHANE/İÇKİLİ YERLER	X22	22 - EĞİTİM / KIRTASIYE / OFİS MALZEMELERİ
X8	08 - KUYUMCULAR	X23	23 - MÜTEAHHİT İŞLERİ
X9	09 - SAĞLIK/SAĞLIK ÜRÜNLERİ/KOZMETİK	X24	00 - DİĞER
X10	10 - YEMEK	X25	24 - KAMU/VERGİ ÖDEMELERİ
X11	11 - GİYİM VE AKSESUAR	X26	25 - BİREYSEL EMEKLİLİK
X12	12 - MARKET VE ALIŞVERİŞ MERKEZLERİ	X27	TOPLAM
X13	13 - MOBİLYA VE DEKORASYON		
X14	14 - ELEKTRİK-ELEKTRONİK EŞYA, BİLGİSAYAR		
X15	15 - TELEKOMÜNİKASYON		

Banka Kartı İşlem Tutarı (Milyon TL), Kredi Kartı İşlem Tutarı (Milyon TL) ve İnternette Kartlı Ödeme Tutarı (Milyon TL) Tablo 1'de belirtilen sektörel detaylar altında, enflasyondan arındırılmış aylık toplam reel değerleri ile ayrı ayrı analiz edilmiştir. Temel bileşenler analizinde X27 toplam değişkeni bütün analizlerde hariç tutulmuş ve X1-X26 arasındaki değişkenler kullanılarak, sektörel ilişkiler ortogonal ve diagonal matrisler ve korelasyon analizleri yardımıyla ortaya

konmuştur. Analize dahil edilen Banka Kartı İşlem Tutarı (Milyon TL) tanımlayıcı istatistikleri EK-1’de, Kredi Kartı İşlem Tutarı (Milyon TL) tanımlayıcı istatistikleri EK-2’de, İnternette Karlı Ödeme Tutarı (Milyon TL) tanımlayıcı istatistikleri EK-3’te gösterilmiştir.

4. ARAŞTIRMA MODELİNİN OLUŞTURULMASI

Banka Kartı, Kredi Kartı ve İnternette Kartla Ödeme sistemlerinin sektörlerarası etkileşimini analiz etmek üzere korelasyon matrisleri ile ortogonal ve diagonal matrisler kullanılmıştır. Temel bileşenler analizi, değişkenlerin doğrusal kombinasyonlarını kullanarak bir dizi gözlemlenen değişkenin varyans yapısını modellemektedir. Söz konusu doğrusal kombinasyonlar veya bileşenler, karışım katsayıları ile yüklemeler aracılığıyla bileşenlerin yorumlanmasında kullanılmaktadır. Gözlemlenen değişkenlerin doğrusal kombinasyonları oluşturularak karmaşık verilerin azaltılması mümkün olmaktadır (Johnson & Wichern; 1992: 130-767).

Gözlenen varyans matrisinin özdeğer ayrışımını hesaplayarak, bir dizi değişkenin ana bileşenleri elde edilmekte. İlk ana bileşen, ilk değişkenlerin maximum varyans ile doğrusal birim uzunluk kombinasyonudur. EViews programı ile serilerin korelasyon ve kovaryans matrisleri oluşturularak temel bileşenleri hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar analiz edilmiştir. Özdeğerler ve özvektörler tablosu oluşturularak sıralı öz değerlerin çizgi grafikleri görüntülenmiş, yüklerin dağılım grafikleri ile bileşen puanları incelenmiştir.

Değerlerin ayrıştırılmasında, r sıralı veri matrisi Y değeri ile $(n \times p)$ gösterilmiş;

$$Y = UDV' \quad (1)$$

Burada U ve V sol ve sağ tekil vektörlerin ortonormal matrisleri, D ise tekil değerleri içeren diagonal (köşegen) matrisi olarak tanımlanmıştır. Buradan aşağıdaki denkleme ulaşılabilir;

$$Y = AB' \quad (2)$$

Burada A bir $n \times r$ matrisi ve B ise bir $p \times r$ matrisi, r her ikisi için de sıra ve

$$A = n^{\beta/2} U D^{1-\alpha} \quad (3)$$

$$B = n^{-\beta/2} V D^{\alpha} \quad (4)$$

burada $0 \leq \alpha \leq 1$ sol (gözlemler) ve sağ (değişkenler) tekil vektörlerin göreceli ağırlığını ayarlayan bir faktördür ve β içeren terimler ölçekleme faktörleridir ve $\beta \in \{0, \alpha\}$ dir. Puanların hesaplanmasındaki temel seçenekler A ve buna karşılık gelen yükler B , ağırlık parametresi (yükleme) α ve (gözlem) ölçekleme parametresi β seçimini de içermektedir.

Ana bileşenler bağlamında, Σ çapraz çarpım moment (dağılım) matrisi Y olmakta ve özdeğer ayrışması aşağıdaki şekilde gerçekleştirilmektedir:

$$\Sigma = LAL' \quad (5)$$

Burada L özvektörlerin (eigenvector) matrisi $p \times p$ ve A köşegen üzerinde özdeğerleri olan bir köşegen matristir. Özvektörler, L sütununda gösterilmekte ve

işaret seçimi olarak tanımlanmaktadır. Özvektörler yapısal olarak ortogonal olduklarından:

$$L'L = LL' = I_m \quad (6)$$

Bu durumda $U = YLD^{-1}$, $V = L$ ve $D = (n\Lambda)^{1/2}$ böylece,

$$A = n^{\beta/2} YLD^{-\alpha} \quad (7)$$

$$B = n^{-\beta/2} LD^{-\alpha} \quad (8)$$

A ağırlıklandırılmış temel bileşen puanları ve B ise ağırlıklandırılmış temel bileşen yükleri olarak yorumlanabilir. Söz konusu puanlar ve yükler aşağıdaki özelliklere sahiptir (Eviews, 2020: 1-3):

$$A'A = n^{\beta} D^{-\alpha} L'Y'YLD^{-\alpha} = n^{\beta} (n\Lambda)^{-\frac{\alpha}{2}} (n\Lambda) (n\Lambda)^{-\frac{\alpha}{2}} = n^{\beta} (n\Lambda)^{1-\alpha} \quad (9)$$

$$B'B = n^{-\beta} D^{\alpha} L'LD^{\alpha} = n^{-\beta} (n\Lambda)^{-\alpha} \quad (10)$$

$$BB' = n^{-\beta} LD^{2\alpha} L' = n^{-\beta} L(n\Lambda)^{\alpha} L' \quad (11)$$

Uygun ağırlık ve ölçeklendirme parametresinin seçimiyle, çeşitli özelliklere sahip puanlar ve yüklemeler oluşturulmakta ("Yükleme Ağırlıkları" ve "Gözlem Ölçeklendirme") ve böylece veriler korelasyon matrislerinin analizi için ölçeklendirilmekte ve bölümlenmektedir. Benzer şekilde, ön analiz Spearman sıralaması korelasyonlarını içeriyorsa, veriler, bölümlenmeden önce sıralara dönüştürülmektedir. Kendall'in tau'su kullanılarak tahmin edilen dağılım matrisleri için ise bu puanlar hesaplanamamaktadır (Eviews, 2020: 1-3).

Diğer taraftan, normalleştirilmiş yüklemeler (şekil veya JK olarak da adlandırılır) $\alpha = \beta = 0$ şeklinde tanımlanmaktadır. Normalleştirilmiş yüklemelerin ayrıştırılmasından elde edilen puanlar, varyanslar, ilgili özdeğerlere karşılık gelmektedir. Bunu görmek için, (2)(3)(4) nolu denklemler kullanılarak $Y = JK'$ denklemi türetilmiş, buradan:

$$J = YL \quad (12)$$

$$K = L \quad (13)$$

Buradan, J skorları ve K yükleri modellenirse;

$$J'J = n\Lambda \quad (14)$$

$$K'K = I_p \quad (15)$$

köşegen üzerinde kendi değerleri olan köşegen matris norm olduğundan, J satırların ana koordinatlarda olduğu söylenebilir. K Sütunları standart koordinatlardan olmakla birlikte K ortonormaldir (Aitchison & Greenacre, 2002: 378). JK tanımlanırken, bir Satır Koruyucu Metrik (Row Preserving Metric-RPM) bulunmakta çünkü ilk ölçek gözlemlerle korunmaktadır. Bunun yanında, normalleştirilmiş puanlar tanımlanarak (kovaryans veya GH olarak da adlandırılır) buradaki ayrışma $\alpha = 1$ şeklinde ifade edilir. Ardından, $Y = GH'$

$$G = n^{\beta/2} YLD^{-1} \quad (16)$$

$$H = n^{-\beta/2} LD \quad (17)$$

ve formül (9)(10)(11)'de yer alan vektörler kullanılarak, aşağıdaki denklemlere ulaşılmaktadır:

$$G'G = n^\beta I_p \quad (18)$$

$$H'H = n^{-\beta}(n\Lambda) \quad (19)$$

$$HH' = n^{-\beta}L(n\Lambda)L' = n^{1-\beta}\Sigma \quad (20)$$

Bu faktörler için G ortonormaldir (bir ölçek faktörüne kadar) ve buradaki H vektörü n zamanında diagonal (köşegen) üzerindeki özdeğerleri ile diagonal matrise oranlanmıştır. Böylece, ana koordinatlar içerisindeki H yüklemelerine ait değişkenler, ana koordinatlar içerisinde ve G skorları da standart koordinatlar içerisinde (böylece varyansları aynıdır) görülebilmektedir. GH spesifikasyonu bazen Sütun Ölçüsü Koruma (Column Metric Preserving-CMP) spesifikasyonu olarak anılmaktadır. GH ayrıştırması sonucu yorumlanırken, gözlemler arasındaki Öklid mesafelerinin Mahalanobis (1936: 49-55) mesafeleriyle orantılı olduğunu unutulmamalıdır. Ayrıca, sütunların H normları faktör kovaryansları ile orantılıdır ve vektörler arasındaki açılarının kosinüsleri değişkenler arasındaki korelasyonlara yaklaşık olarak gösterilmektedir. Uçlar arasında uzanan sonsuz sayıda alternatif ölçeklendirme vardır. Bir diğer alternatif, puanları ve yüklemeleri eşit olarak $\alpha = 0,5$ şeklinde ağırlıklandırarak ve böylece SQ veya simetrik biplot'u $Y = SQ'$ şeklinde ifade etmektir;

$$S = n^{\beta/2}YLD^{-1/2} \quad (21)$$

$$Q = n^{-\beta/2}LD^{1/2} \quad (22)$$

S skorları ve Q yüklerinin vektörleri değerlendirilerek;

$$S'S = n^\beta(n\Lambda)^{1/2} \quad (23)$$

$$Q'Q = n^{-\beta}(n\Lambda)^{1/2} \quad (24)$$

böylece hem gözlemlerin hem de değişkenlerin vektörleri özdeğerlerin karekökleriyle orantılıdır. Yukarıdaki modelin ayrıştırılmasında β parametresi skorların ve yüklerin ölçeklendirilmesine izin vermektedir. Ölçekleme parametresi için iki belirgin seçenek vardır. İlk olarak, örnek boyutunu $\beta = 0$ göz ardı edilebilmektedir, böylece;

$$A'A = (n\Lambda)^{1-\alpha} \quad (25)$$

$$B'B = (n\Lambda)^\alpha \quad (26)$$

Gözlem ayarlaması olmadan, skorların vektör puanı $(n\Lambda)^{1-\alpha}$, skorların varyansı $A^{1-\alpha}/n^\alpha$ ile değişkenlerin vektörünü α gücüne yükselten n^α zamanlı özdeğerlerinin çarpımına eşittir. Puanların gözlemlenen varyansı buna eşit olmamakla birlikte, $A^{1-\alpha}$ 'a oranlanmak yerine, yüklerinin vektörü sadece A^α 'a oranlanmaktadır. Alternatif olarak, $\beta = \alpha$ şeklinde belirlenmesi durumunda,

$$A'A = n^\alpha(n\Lambda)^{1-\alpha} = n\Lambda^{1-\alpha} \quad (27)$$

$$B'B = n^{-\alpha}(n\Lambda)^\alpha = \Lambda^\alpha \quad (28)$$

örneklem boyutu ayarlanırken skorların varyansı $\Lambda^{1-\alpha}$, değişkenlerin vektör değerlerine Λ^α eşit olacaktır (Eviews, 2020: 1-3).

Yukarıdaki ayrıştırılmalarda, β ile parametreleştirilmiş puanların ve yüklerin gözlem ölçeklendirmesi yapılmaktadır. Ölçekleme parametresi β için iki seçenek bulunmaktadır. İlk olarak, $\beta=0$ olacak şekilde ayarlayarak örnek boyutu yok sayılabilir:

$$A'A = (n\Lambda)^{1-\alpha} \quad (29)$$

$$B'B = (n\Lambda)^\alpha \quad (30)$$

Gözlem ayarlaması olmadan, puanların şekli $(n\Lambda)^{1-\alpha}$ puanların varyansına $\Lambda^{1-\alpha}/n^\alpha$ ve değişkenlerin normunun α gücüne yükseltilecek özdeğerlerinin n^α zamanlı çarpımına eşittir. Puanların gözlemlenen varyansı eşit olmayıp, bunun yerine sadece $\Lambda^{1-\alpha}$ 'a ve yüklerin şekli de sadece Λ^α 'a orantılı olmaktadır.

Alternatif olarak, $\beta=\alpha$ şeklinde belirlenebilir, böylece:

$$A'A = n^\alpha(n\Lambda)^{1-\alpha} = n\Lambda^{1-\alpha} \quad (31)$$

$$B'B = n^{-\alpha}(n\Lambda)^\alpha = \Lambda^\alpha \quad (32)$$

Bu örneklem boyutu ayarlamasıyla, puanların varyansı $\Lambda^{1-\alpha}$ 'ya ve değişkenlerin şekli Λ^α 'a eşittir. Gabriel (1971: 453-467), kümelenen çiftler için bir temel bileşen ayrıştırmasının kullanılmasını önermektedir. Denklem (9)(10)(11) ile ilgili normlar şu şekilde verilmektedir:

$$G'G = nI_p \quad (33)$$

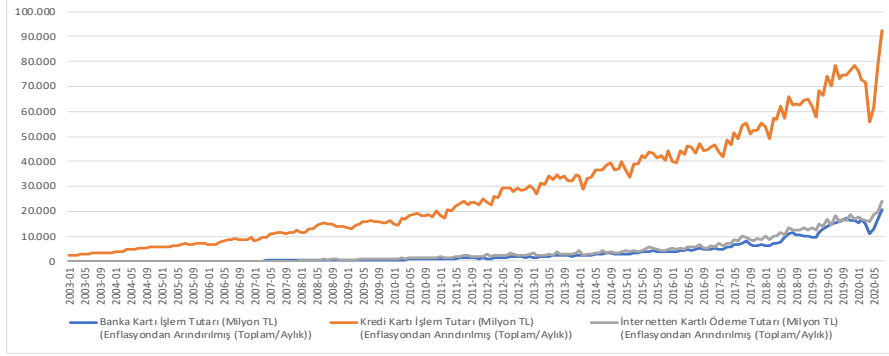
$$H'H = \Lambda \quad (34)$$

$$HH' = \Sigma \quad (35)$$

Gözlem ölçeklendirmesi yapılarak, puanlar, varyansları (şekilleri yerine) 1'e eşit olacak şekilde normalleştirilmiştir. Ayrıca, noktalar arasındaki Öklid mesafeleri eşittir. Mahalanobis mesafeleri kullanılarak, sütunların şekilleri özdeğerlere eşitlenmekte ve vektörler arasındaki açıların kosinüsleri değişkenler arasındaki korelasyonlara eşit olmaktadır. Gözlem ölçeklendirmesi olmadan, bu sonuçlar yalnızca sabit bir orantılılık sağlamaktadır (Eviews, 2020: 1-3).

5. ANALİZ SONUÇLARI

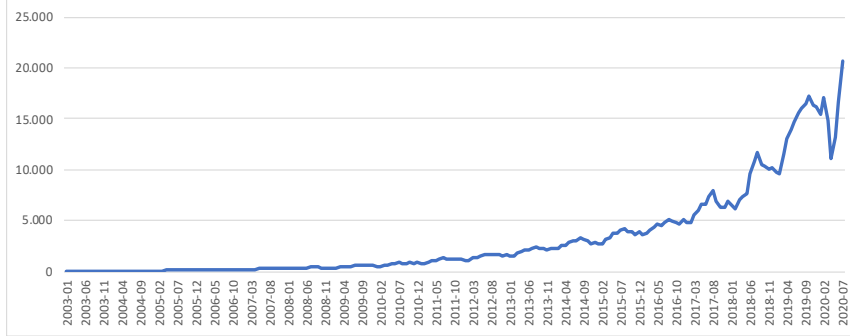
Enflasyondan arındırılmış Banka Kartı, Kredi Kartı ve İnternette Kartlı İşlem Tutarları (Milyon TL) incelendiğinde özellikle Ocak – Nisan 2020 (pandemi) döneminde Banka Kartı İşlem Tutarı %38,85 düzeyinde, Kredi Kartı İşlem Tutarı %36,59 düzeyinde ve İnternette Kartlı İşlem Tutarı ise %12,03 düzeyinde düşüş göstermiş, dördüncü aydan itibaren tekrar yükseliş devam etmiştir. Söz konusu dönemdeki ortalama düşüş %29,15 düzeyindedir (Şekil 1).

Şekil 1. Banka Kartı, Kredi Kartı ve İnternette Kartlı İşlem Tutarları(Milyon TL) (Enflasyondan Arındırılmış (Toplam/Aylık))

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi Verileri (Ocak 2002- Temmuz 2020) Analiz Edilerek Üretilmiştir.

Banka Kartı Ödeme İşlem Tutarları analiz edildiğinde özellikle Ocak-Nisan 2020 (Pandemi Dönemi) döneminde genel toplam bazında düşüş %38,85 düzeyinde olmakla birlikte (Şekil 2), bazı sektörlerde diğer sektörlerle kıyasla daha sert düşüşler olduğu gözlemlenmektedir. Havacılık sektöründe işlem tutarlarında belirtilen dönemde yaşanan düşüş Ocak – Nisan 2020 döneminde %1843,66 düzeyinde, konaklama sektöründe %1216,93 düzeyinde, kumarhane/içkili yerler sektöründe ise %1918,49 düzeyinde gerçekleşmiştir.

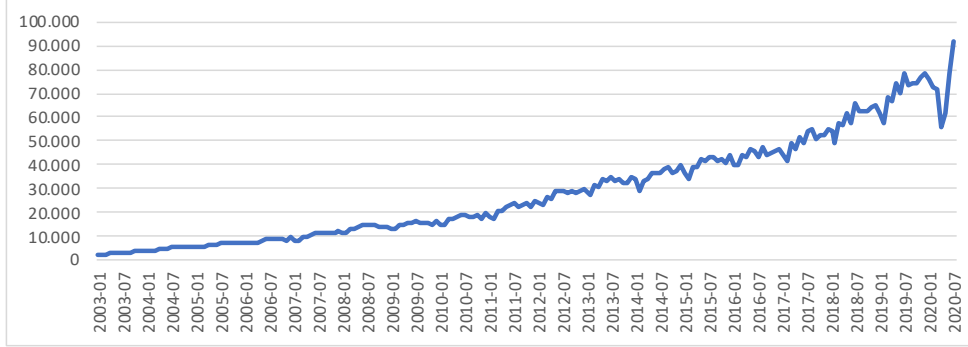

Şekil 2. Banka Kartı İşlem Tutarı (Milyon TL) (Enflasyondan Arındırılmış(Toplam/Aylık))

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi Verileri (Ocak 2002- Temmuz 2020) Analiz Edilerek Üretilmiştir.

Kredi Kartı Ödeme İşlem Tutarları analiz edildiğinde ise özellikle Ocak-Nisan 2020 döneminde genel toplam bazında düşüş %36,59 düzeyinde olmakla birlikte (Şekil 3), bazı sektörlerde diğer sektörlerle kıyasla daha sert düşüşler olduğu gözlemlenmektedir. Havacılık sektöründe işlem tutarlarında belirtilen dönemde yaşanan düşüş Ocak – Nisan 2020 döneminde %2500,35 düzeyinde, konaklama

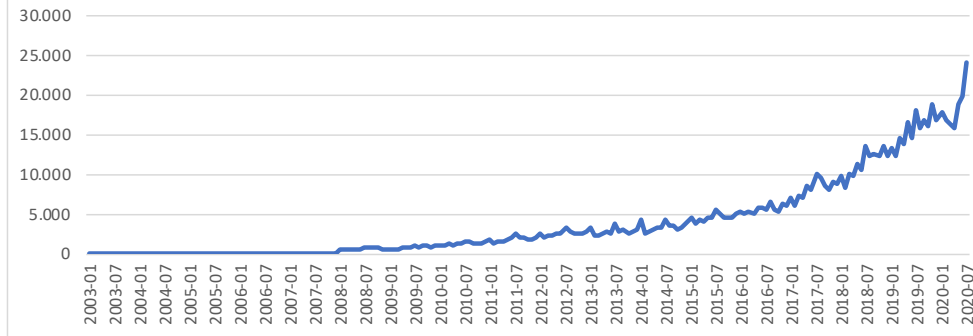
sektöründe %1381,69 düzeyinde, kumarhane/içkili yerler sektöründe ise %686,17 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Şekil 3. Kredi Kartı İşlem Tutarı (Milyon TL) (Enflasyondan Arındırılmış (Toplam/Aylık))

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi Verileri (Ocak 2002- Temmuz 2020) Analiz Edilerek Üretilmiştir.

İnternette Kartlı Ödeme İşlem Tutarı analiz edildiğinde ise özellikle Ocak-Nisan 2020 döneminde genel toplam bazında düşüş %12,03 düzeyinde olmakla birlikte (Şekil 4), bazı sektörlerde diğer sektörlere kıyasla daha sert düşüşler olduğu gözlemlenmektedir. Havayolları sektöründe işlem tutarlarında belirtilen dönemde yaşanan düşüş Ocak – Nisan 2020 döneminde %2431,57 düzeyinde, seyahat acenteleri/taşımacılık sektöründe %1112,09 düzeyinde, konaklama sektöründe ise %1309,75 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Şekil 4. İnternette Kartlı Ödeme İşlem Tutarı (Milyon TL) (Enflasyondan Arındırılmış (Toplam/Aylık))

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi Verileri (Ocak 2002- Temmuz 2020) Analiz Edilerek Üretilmiştir.

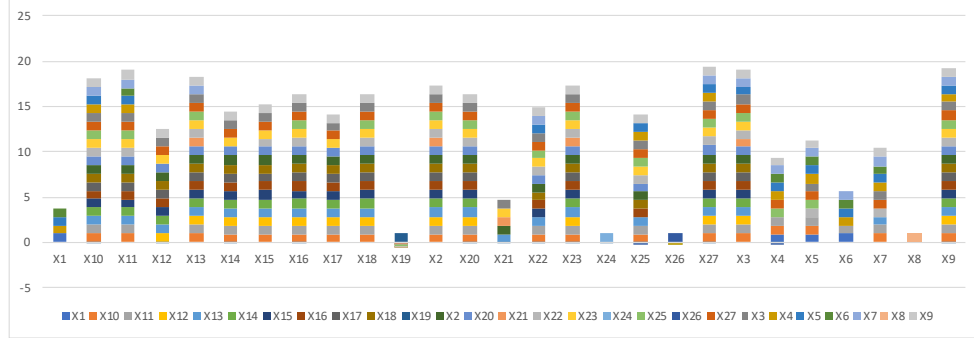
Verilerin tarihsel standart sapmaları (Ocak 2003-Temmuz 2020) üzerinden yapılan analiz neticesinde;

- Banka Kartı İşlem Tutarları içerisinde en düşük sapmanın Araba Kiralama, Sigorta, Kulüp/Dernek/Sosyal Hizmetler ve Müteahhit İşleri sektörlerinde, en

yüksek standart sapma ise yemek, Market ve alışveriş merkezleri, çeşitli gıda ve diğer sektörlerde yaşandığı,

- Kredi Kartı İşlem Tutarları içerisinde en düşük sapmanın Araba Kiralama, Araç Kiralama-Satış/Servis/Yedek Parça, Kumarhane/İçkili Yerler ve Kulüp/Dernek/Sosyal Hizmetler sektörlerinde, en yüksek standart sapmanın ise Benzin ve Yakıt İstasyonları, Market ve Alışveriş Merkezleri, Doğrudan Pazarlama ve Diğer sektörlerde yaşandığı,

- İnternette Kartlı Ödeme Tutarları içerisinde en düşük sapmanın Araba Kiralama, Kumarhane/İçkili Yerler, Çeşitli Gıda ve Bireysel Emeklilik sektörlerinde, en yüksek standart sapmanın ise Havayolları, Elektrik-Elektronik Eşya, Bilgisayar, Hizmet Sektörleri ve Sigorta sektöründe yaşandığı görülmüştür.

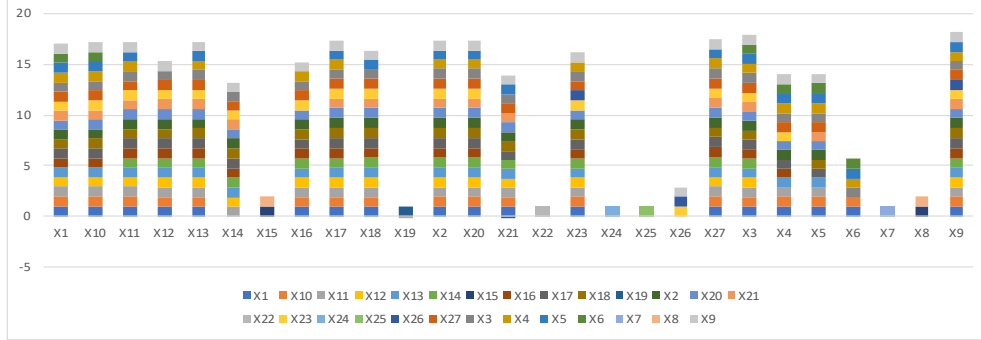

Şekil 5. Banka Kartı İşlem Tutarı Korelasyon Matrisi (Milyon TL) (Enflasyondan Arındırılmış (Toplam/Aylık))

Not: Pozitif Korelasyon (>0,90) ve Negatif Korelasyon (<0) Değerler Seçilmiştir.

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi Verileri (Ocak 2002- Temmuz 2020) Analiz Edilerek Üretilmiştir.

Sektörler arası ilişkilerin analiz edilmesi maksadıyla oluşturulan korelasyon matrisleri üzerinden yapılan analiz neticesinde, bazı sektörlerin diğer sektörler ile negatif korelasyon ilişkisi içerisinde bulunduğu, diğer sektörlerin ise aralarında yüksek pozitif korelasyon gösterdiği görülmektedir. Banka Kartı İşlem Tutarları içerisinde, Doğrudan Pazarlama (X19) sektörünün tüm sektörler ile negatif korelasyon içerisinde olduğu, Kamu/Vergi Ödemeleri (X25) ile Doğrudan Pazarlama (X19)(-0,11), Bireysel Emeklilik (X26)(-0,02) sektörleri arasında negatif korelasyon ilişkisi olduğu, Bireysel Emeklilik (X26) ile Doğrudan Pazarlama (X19)(-0,04), Kamu/Vergi Ödemeleri (X25)(-0,02) ve Havayolları (X4)(-0,0082) arasında negatif korelasyon ilişkisi olduğu, diğer sektörlerin ise birbiriyle pozitif korelasyon içerisinde olduğu görülmektedir (Şekil 5).

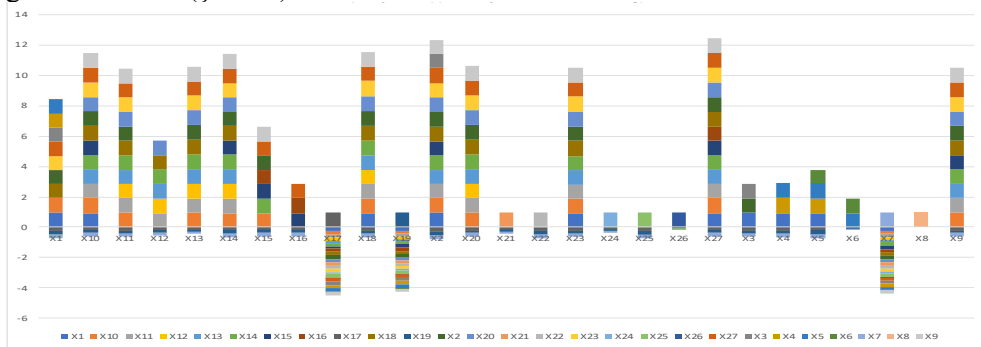

Şekil 6. Kredi Kartı İşlem Tutarı Korelasyon Matrisi (Milyon TL) (Enflasyondan Arındırılmış (Toplam/Aylık))

Not: Pozitif Korelasyon ($>0,90$) ve Negatif Korelasyon (<0) Değerler Seçilmiştir.

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi Verileri (Ocak 2002- Temmuz 2020) Analiz Edilerek Üretilmiştir.

Kredi Kartı İşlem Tutarları içerisinde, Doğrudan Pazarlama (X19) sektörü ile Kulüp/Dernek/Sosyal Hizmetler sektörünün (X21)(-0,05) negatif korelasyon ilişkisi içerisinde olduğu, diğer sektörlerin ise birbiriyle pozitif korelasyon içerisinde olduğu görülmektedir (Şekil 6).

Şekil 7. İnternette Kartlı Ödeme Tutarı Korelasyon Matrisi (Milyon TL)(Enflasyondan Arındırılmış (Toplam/Aylık))

Not: Pozitif Korelasyon ($>0,90$) ve Negatif Korelasyon (<0) Değerler Seçilmiştir.

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi Verileri (Ocak 2002- Temmuz 2020) Analiz Edilerek Üretilmiştir.

İnternette Kartlı Ödeme Tutarları içerisinde, Sigorta (X17), Doğrudan Pazarlama (X19) ve Kumarhane/İçkili Yerler (X7) sektörleri ile tüm sektörler arasında negatif korelasyon ilişkisi olduğu, Araba Kiralama sektörü (X1) ile Bireysel Emeklilik (X26)(-0,03) arasında negatif korelasyon, Araç Kiralama/Satış/Servis/Yedek Parça (X2) sektörü ile Kamu/Vergi Ödemeleri (X25)(-0,03) sektörleri arasında negatif korelasyon ilişkisi olduğu, diğer sektörlerin ise birbiriyle pozitif korelasyon içerisinde olduğu görülmektedir (Şekil 7).

Tablo 4. İnternettein Kart ile Yapılan Ödeme Tutarı (Milyon TL) Temel Bileşenler Analizi (Özdeğerler, Özvektörler (Yükler) ve Sıradan Korelasyonlar)

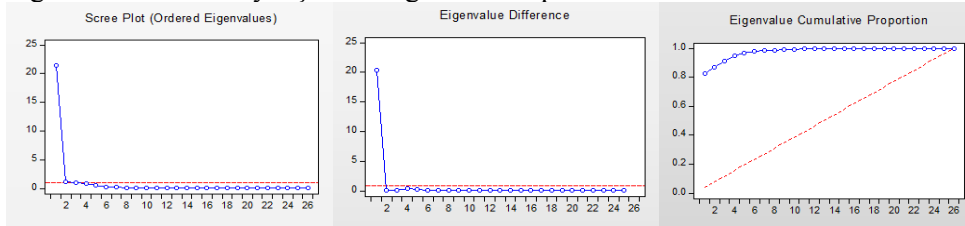
Eigenvalues: (Sum = 26, Average = 1)		Cumulative Value		Cumulative Proportion	
Number	Value	Difference	Proportion	Value	Proportion
1	1.830.387	1.573.611	0.7040	1.830.387	0.7040
2	2.267.790	1.260.363	0.0868	2.067.163	0.8028
3	1.307.376	0.10466	0.0020	2.271.901	0.8650
4	1.203.290	0.632728	0.0463	2.338.230	0.8993
5	0.570992	0.189712	0.0219	2.396.296	0.9213
6	0.401890	0.091538	0.0155	2.436.471	0.9367
7	0.340312	0.053507	0.0131	2.469.502	0.9498
8	0.288894	0.047951	0.0110	2.498.183	0.9608
9	0.242893	0.038779	0.0092	2.522.068	0.9700
10	0.170114	0.032967	0.0085	2.539.079	0.9786
11	0.151746	0.029987	0.0053	2.552.794	0.9818
12	0.107186	0.033234	0.0041	2.563.510	0.9860
13	0.073929	0.011516	0.0028	2.575.903	0.9888
14	0.062490	0.011728	0.0024	2.577.143	0.9912
15	0.020981	0.005664	0.0019	2.582.212	0.9932
16	0.045627	0.016200	0.0018	2.588.774	0.9949
17	0.020997	0.002335	0.0011	2.589.734	0.9960
18	0.017021	0.001867	0.0010	2.591.429	0.9971
19	0.025195	0.009211	0.0010	2.594.939	0.9981
20	0.015983	0.005841	0.0006	2.596.538	0.9987
21	0.011042	0.001919	0.0004	2.598.052	0.9991
22	0.008223	0.001765	0.0003	2.598.374	0.9994
23	0.006498	0.001161	0.0002	2.599.020	0.9996
24	0.005297	0.002287	0.0002	2.599.500	0.9998
25	0.003009	0.001517	0.0001	2.599.851	0.9999
26	0.001492	---	0.0001	2.600.000	1.0000

Variable	PC 1	PC 2	PC 3	PC 4	PC 5	PC 6	PC 7	PC 8	PC 9	PC 10	PC 11	PC 12	PC 13	PC 14	PC 15	PC 16	PC 17	PC 18	PC 19	PC 20	PC 21	PC 22	PC 23	PC 24	PC 25	PC 26	
X1	0.22018	-0.05362	0.22071	0.03818	-0.12558	0.07026	0.06674	0.17241	0.04699	-0.09144	0.03707	-0.00174	0.08457	-0.05383	0.25812	0.08270	-0.11930	-0.20075	-0.12009	0.07948	-0.42437	0.17078	0.27074	-0.23340	0.25916	0.01713	0.01213
X10	0.20080	0.01954	-0.01429	0.02115	-0.00547	-0.07780	0.04962	0.05492	0.06850	-0.06463	0.03761	-0.28689	-0.20010	-0.01000	0.04032	-0.13152	0.28573	0.12225	-0.40521	-0.33034	0.13718	-0.22487	0.40605	0.26154	-0.20643	0.00193	
X11	0.21727	0.02092	-0.18321	-0.06399	-0.02398	-0.18312	-0.12100	0.05910	0.00794	-0.06781	0.03728	-0.03484	-0.47191	0.37032	-0.36539	0.36312	-0.27123	-0.03603	0.08297	-0.05741	0.01361	0.04286	0.19473	-0.29556	0.15918	0.07814	
X12	0.20838	0.04324	-0.24217	-0.18271	0.01672	0.16876	0.07407	-0.07128	0.02030	0.07855	0.00977	0.08541	0.24143	-0.31148	0.03247	0.14858	-0.14226	0.16897	-0.07615	-0.06653	0.11758	0.34976	0.22071	0.17072	0.25162	0.42278	
X13	0.22612	0.04792	-0.19016	-0.04462	-0.03652	0.05627	0.00166	0.05941	0.00169	-0.07039	0.02002	0.02888	-0.15126	-0.11674	0.18801	0.15476	0.13813	0.00678	-0.07182	-0.53849	0.16941	-0.26788	-0.33783	-0.03728	0.03676	0.02566	
X14	0.22711	0.01407	-0.19358	-0.08104	0.08857	0.03211	0.18867	-0.15428	-0.00626	0.11670	0.11619	0.28491	-0.07122	-0.18048	-0.20472	0.34274	0.08673	-0.13151	-0.04740	-0.04124	-0.26487	-0.10018	-0.17110	0.48020	-0.35707	0.25867	
X15	0.22245	0.02024	0.04129	-0.00767	0.24361	-0.18421	0.04078	-0.18950	-0.17447	0.00440	0.23441	0.21710	-0.00750	-0.20346	-0.03758	-0.33196	0.14702	-0.35010	-0.47348	-0.16972	0.07607	-0.03026	0.20293	-0.19453	-0.04034	0.00598	
X16	0.21146	0.01366	0.04427	0.02092	0.07467	0.30071	0.17426	-0.38944	-0.17458	-0.14320	0.06412	0.04217	0.41491	0.06740	0.06172	0.08936	0.07326	-0.02546	-0.16645	0.08170	0.02984	0.03700	-0.01274	-0.19586	-0.03756	0.00318	
X17	-0.05380	0.47379	0.11660	0.01492	0.70657	0.13581	-0.15822	0.39175	0.01708	0.07427	0.17446	-0.02081	0.03546	0.03971	0.00808	0.08247	-0.02090	0.02810	-0.05829	0.03761	0.02281	0.03211	-0.07790	0.00321	0.00892	0.00148	
X18	0.22942	0.00882	-0.11730	-0.03735	-0.07970	0.04915	0.03932	0.13928	0.06268	-0.15140	0.09408	0.18190	0.03339	-0.08209	0.11902	0.06979	0.12775	-0.20716	0.02425	-0.11001	0.13611	0.13451	0.02086	0.08177	0.47258	0.67223	
X19	0.00597	0.00301	0.00492	-0.01151	-0.04916	-0.12142	0.12141	0.13426	-0.05644	0.10520	0.30174	0.04073	0.10221	-0.01821	-0.06342	0.06977	0.04118	-0.06901	-0.00309	-0.02111	0.00556	0.40134	0.02871	-0.00500	-0.01742	0.00225	
X20	0.22910	-0.00384	0.00884	0.00030	-0.00684	0.00512	-0.11091	0.02870	0.08133	-0.03861	0.02550	0.15054	-0.03770	-0.20562	-0.20293	0.02886	0.24218	-0.28679	-0.45088	-0.40504	0.27899	-0.14949	-0.22000	-0.03380	-0.05380	0.28677	
X21	0.22490	0.00378	-0.19121	-0.06970	-0.02118	0.00974	0.02293	0.06420	0.03450	-0.07153	-0.02383	0.21283	0.01512	-0.06444	0.12048	0.01191	-0.12070	0.20947	0.13926	0.10541	0.54102	0.15267	-0.16438	-0.10051	-0.13178	-0.00906	
X22	0.15456	0.01620	0.03334	-0.01958	0.00232	0.17354	0.20257	-0.59223	-0.29194	-0.16288	0.13200	0.21410	-0.21472	0.02642	0.04147	0.12154	0.02018	0.01798	-0.02743	0.00211	0.07000	0.01214	-0.00206	0.00542	0.03026	0.00946	
X23	0.15150	-0.00688	0.18849	-0.00005	-0.00142	-0.08072	0.73731	0.28697	0.26545	0.39107	0.04410	0.03026	-0.03721	0.06917	-0.04396	0.03719	0.02702	-0.00554	0.02148	0.05743	0.01512	-0.04884	-0.01050	-0.01286	0.03780	0.00420	
X24	0.22460	0.01481	-0.10058	-0.03882	-0.11438	0.05407	0.06490	0.21289	0.08900	-0.21551	0.00056	-0.29083	0.04006	0.13801	0.21310	0.02006	0.07390	-0.18840	0.17012	0.22012	-0.24780	-0.33179	-0.06999	0.28326	0.05763	0.41828	
X25	0.20543	0.00822	0.08173	0.00202	0.00421	0.08173	0.00202	0.00421	0.00623	0.02673	0.00428	0.24615	0.00696	-0.01000	-0.00302	0.00814	0.54572	-0.02628	0.19122	0.01603	0.14080	-0.10705	-0.19205	-0.03863	0.01224	0.00464	
X26	0.20765	-0.00444	0.06812	-0.13842	-0.18101	0.18376	-0.42827	-0.04948	0.00618	0.25748	0.00893	0.07651	0.11105	0.27188	-0.05809	-0.08708	0.04342	-0.03319	0.02478	0.00429	0.03814	0.00198	-0.01046	0.00865	0.01951	0.01111	
X27	0.00280	0.00882	-0.13403	0.88922	-0.04263	0.02943	0.01718	-0.00703	-0.02951	0.12914	0.01138	0.07289	-0.03391	0.07228	0.02407	0.23204	0.29878	0.03913	0.10762	0.01989	0.07750	0.06294	0.00297	0.01245	-0.01759	0.03700	
X28	0.21718	-0.07622	0.05445	0.00231	0.02098	0.10078	-0.01705	-0.12468	-0.06951	-0.11875	-0.30484	0.28010	0.21525	-0.14274	-0.03713	0.14428	0.18821	0.11561	0.10703	-0.04124	-0.07815	0.01502	0.04584	-0.01302	0.01428	0.00278	
X29	0.01705	-0.00445	0.33273	0.07510	0.04584	-0.28665	-0.07158	-0.02528	-0.10917	-0.02741	0.03941	0.13873	-0.28250	-0.04261	0.09592	-0.09706	0.00448	-0.04807	-0.07180	-0.29713	0.06018	0.38857	-0.10709	0.24923	0.13626	0.17811	
X30	0.18871	0.01703	0.39979	0.08817	0.04805	-0.12102	0.08148	-0.15815	-0.11872	0.03723	-0.04261	0.04220	-0.04796	-0.25821	0.36118	0.25293	0.38073	0.22571	-0.02794	0.18747	0.06985	-0.39816	-0.00889	0.15326	0.00636		
X31	0.18814	0.01427	0.40545	0.00231	0.02098	0.10078	-0.01705	-0.12468	-0.06951	-0.11875	-0.30484	0.28010	0.21525	-0.14274	-0.03713	0.14428	0.18821	0.11561	0.10703	-0.04124	-0.07815	0.01502	0.04584	-0.01302	0.01428	0.00278	
X32	-0.00219	0.33142	0.15621	0.01243	-0.23424	-0.01958	0.00158	-0.04263	-0.02951	0.12914	0.01138	0.07289	-0.03391	0.07228	0.02407	0.23204	0.29878	0.03913	0.10762	0.01989	0.07750	0.06294	0.00297	0.01245	-0.01759	0.03700	
X33	0.18383	0.13117	-0.13095	-0.05349	0.00427	-0.09278	0.02815	-0.03042	-0.12044	0.02564	0.78274	0.18343	-0.18870	0.04128	0.18383	0.11008	0.05225	-0.12978	0.00849	0.07461	-0.04348	0.01881	0.00304	0.04916	-0.00175	0.00470	
X34	0.22570	0.01789	-0.10802	0.03709	0.01942	-0.23128	0.03941	-0.01620	0.01470	0.13873	0.12117	-0.13374	-0.04812	-0.08705	0.26210	0.28170	0.01804	0.04613	0.02021	-0.37041	0.08599	-0.02294	-0.00888	0.00676	0.10802		

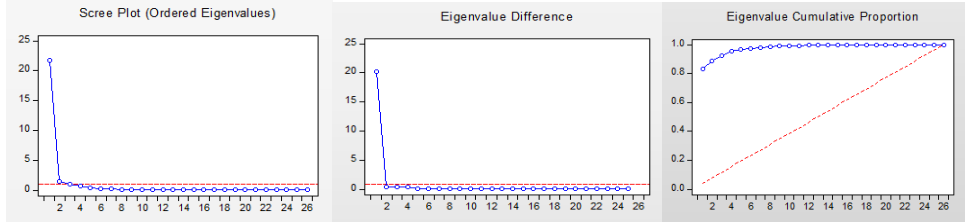
Defining correlations:	X1	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16	X17	X18	X19	X2	X20	X21	X22	X23	X24	X25	X26	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9
X1	1.000.000																									
X10	0.82341	1.000.000																								
X11	0.84010	0.95014	1.000.000																							
X12	0.79482	0.87528	0.90041	1.000.000																						
X13	0.84940	0.94924	0.94150	0.96284	1.000.000																					
X14	0.82446	0.92983	0.94982	0.96017	0.96202	1.000.000																				
X15	0.87367	0.92976	0.88876	0.82842	0.88908	0.92500	1.000.000																			
X16	0.71028	0.88870	0.80881	0.82143	0.85951	0.89202	0.90461	1.000.0																		

çizgi de gösterilmektedir (bu, korelasyon matrislerinde gerçekleştirilen özdeğer analizi için her zaman 1'dir).

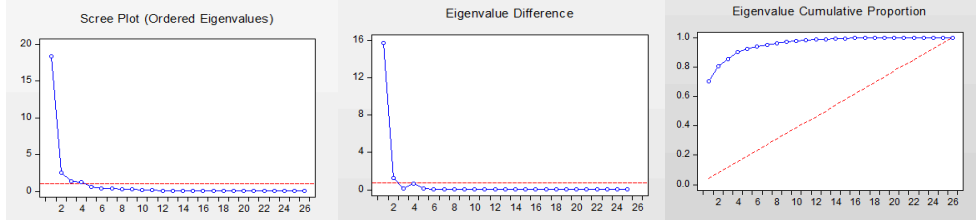
Yanındaki özdeğerler farkı grafiği ise toplam varyansın kümülatif oranını göstermektedir. Köşegen referans çizgisi (en sağdaki), özdeğerlerin boyutunu değerlendirmek için alternatif bir yöntem sunar. Referans çizgisinin eğimi, kümülatif oranın eğimi ile karşılaştırılabilir; ikincisinin referans çizgisinden daha dik olan segmentleri ortalamayı aşan öz değerlere sahiptir.

Şekil 8. Banka Kartı İşlem Tutarı; Özdeğerler (Scree Plot), Özdeğerler Farkı (Eigenvalue Difference) ve Açıklanan Varyansın Kümülatif Oranı (Eigenvalue Cumulative Proportion) Grafikleri

Şekil 9. Kredi Kartı İşlem Tutarı; Özdeğerler (Scree Plot), Özdeğerler Farkı (Eigenvalue Difference) ve Açıklanan Varyansın Kümülatif Oranı (Eigenvalue Cumulative Proportion) Grafikleri

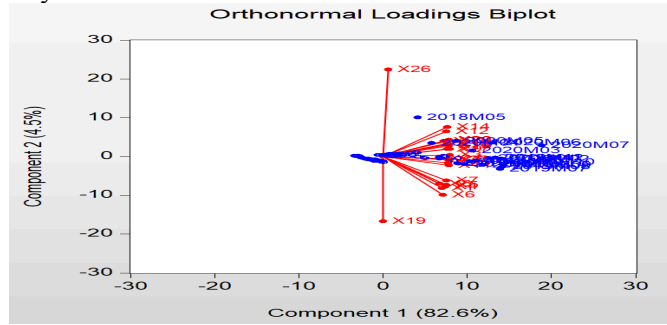

Şekil 10. İnternette Kart ile Yapılan Ödeme Tutarı; Özdeğerler (Scree Plot), Özdeğerler Farkı (Eigenvalue Difference) ve Açıklanan Varyansın Kümülatif Oranı (Eigenvalue Cumulative Proportion) Grafikleri

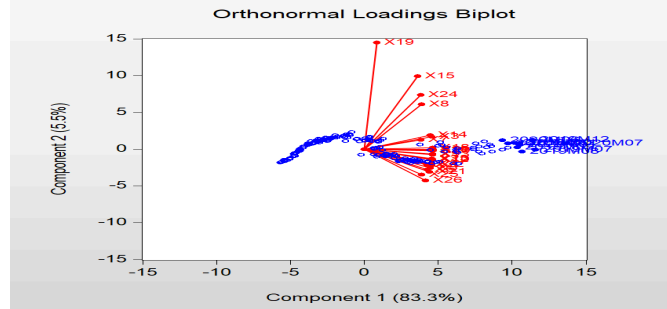
Banka Kartı İşlem Tutarları için oluşturulan temel bileşen analizinden elde edilen özdeğerler, özvektörler (yükler) ve sıradan korelasyon sonuçları ikili yük grafik düzleminde birleştirilerek, Mahalanobis mesafeleri kullanılarak (noktalar arasındaki Öklid mesafeleri eşittir) sütunların şekilleri özdeğerlere eşitlenmekte ve vektörler arasındaki açıların kosinüsleri değişkenler arasındaki korelasyonlara eşit

olacak şekilde gözlem ölçeklendirmesi olmadan, sonuçlar yalnızca sabit bir orantılılık içerisinde yorumlanmaktadır.

Banka Kartı İşlem Tutarı, ortonormal ikili yüklem grafiği sonuçları (Şekil 11) incelendiğinde, bileşen puanları daire şeklinde gösterilir ve değişken yüklemeler, değişken etiketlerle başlangıç noktasından itibaren çizgiler olarak görüntülenmektedir. Biplot, ilk bileşen (Component 1) (tarihsel değişim oranları) için Bireysel Emeklilik (X26) ve Doğrudan Pazarlama (X19) hariç pozitif yüklere sahip olduğunu açıkça göstermektedir. İkinci bileşen için (Component 2) Bireysel Emeklilik (X26) pozitif yüklere, Doğrudan Pazarlama (X19) ise negatif yüklere sahiptir. Banka Kartı işlem tutarları açısından Bireysel Emeklilik (X26) ile Doğrudan Pazarlama (X19) sektörlerinin diğer değişkenlerden ciddi ölçüde ayrıştığı ve iki değişkenin tamamen birbirlerine zıt yönlü olarak (negatif korelasyon içinde) hareket ettiği söylenebilir.

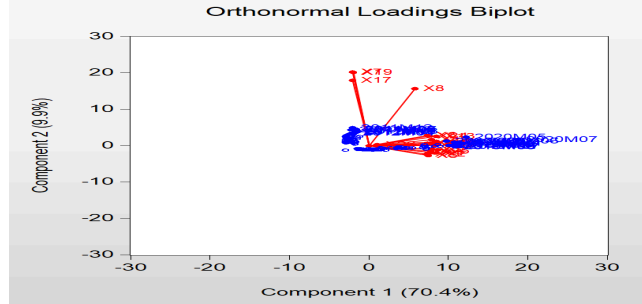
Şekil 11. Banka Kartı İşlem Tutarı (Milyon TL) Ortonormal İkili Yükler Grafiği

Şekil 12. Kredi Kartı İşlem Tutarı (Milyon TL) Ortonormal İkili Yükler Grafiği

Kredi Kartı İşlem Tutarı, ortonormal ikili yükler grafiği sonuçları (Şekil 12) incelendiğinde (Biplot), ilk bileşen (Component 1) (tarihsel değişim oranları) için Doğrudan Pazarlama (X19) hariç diğer değişkenlerin pozitif yüklere sahip olduğunu (pozitif korelasyon) açıkça göstermektedir. İkinci bileşen için (Component 2) Doğrudan Pazarlama (X19), Telekomünikasyon (X15), Diğer (X24) ve Kuyumcular (X8) sektörlerinin ise pozitif yüklere sahip olduğu ve birbirlerine benzeşerek diğer

sektörlerden ayrıştığı söylenebilir. Korelasyon analizi sonuçlarına benzer şekilde özellikle Doğrudan Pazarlama (X19), Telekomünikasyon (X15), Diğer (X24) ve Kuyumcular (X8) sektörlerinde kredi kartı işlem tutarları ve sektör özellikleri açısından benzerlikler bulunduğu göze çarpmaktadır.

Şekil 13. İnternette Kartı Ödeme Tutarı (Milyon TL) Ortonormal İkili Yükler Grafiği
İnternette Kartlı Ödeme Tutarı, ortonormal ikili yükler grafiği sonuçları (Şekil 13) incelendiğinde (Biplot), ilk bileşen (Component 1) (tarihsel değişim oranları) için Doğrudan Pazarlama (X19), Sigorta (X17) ve Kumarhane/İçkili Yerler (X7) hariç diğer değişkenlerin pozitif yüklerle sahip olduğunu (pozitif korelasyon) açıkça göstermektedir. İkinci bileşen için (Component 2) Doğrudan Pazarlama (X19), Sigorta (X17) ve Kumarhane/İçkili Yerler (X7) ve Kuyumcular (X8) sektörlerinin ise pozitif yüklerle sahip olduğu ve birbirlerine benzeşerek diğer sektörlerden ayrıştığı söylenebilir. Korelasyon analizi sonuçlarına benzer Doğrudan Pazarlama (X19), Sigorta (X17) ve Kumarhane/İçkili Yerler (X7) ve Kuyumcular (X8) sektörlerinde internette kartlı ödeme işlem tutarları ve sektör özellikleri açısından benzerlikler bulunduğu göze çarpmaktadır.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Elde edilen bulgular ışığında, Banka Kartı İşlem Tutarı ortonormal ikili yükleme grafiği sonuçları (Şekil 11) ve korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde; birinci bileşen olarak seçilen tarihsel varyanslar açısından Bireysel Emeklilik (X26) ve Doğrudan Pazarlama (X19) hariç diğer sektörlerin pozitif yüklerle sahip olduğu açıkça görülmektedir. İkinci bileşen için (Component 2)(sektörel etkileşim) Bireysel Emeklilik (X26) pozitif yüklerle, Doğrudan Pazarlama (X19) ise negatif yüklerle sahiptir. Banka Kartı işlem tutarları açısından Bireysel Emeklilik (X26) ile Doğrudan Pazarlama (X19) sektörlerinin diğer değişkenlerden ciddi ölçüde ayrıştığı ve iki değişkenin tamamen birbirlerine zıt yönlü olarak (negatif korelasyon içinde) hareket ettiği söylenebilir. Bunun yanında, Banka Kartı İşlem Tutarları içerisinde, Kamu/Vergi Ödemeleri (X25) ile Doğrudan Pazarlama (X19)(-0,11), Bireysel Emeklilik (X26)(-0,02) sektörleri arasında negatif korelasyon ilişkisi olduğu, Bireysel Emeklilik (X26) ile Doğrudan Pazarlama (X19)(-0,04), Kamu/Vergi Ödemeleri (X25)(-0,02) ve Havayolları (X4)(-0,0082) arasında negatif korelasyon

ilişkisi olduğu, diğer sektörlerin ise birbiriyle pozitif korelasyon içerisinde olduğu görülmektedir.

Kredi Kartı İşlem Tutarı, otonormal ikili yükler grafiği sonuçları (Şekil 12) ve korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde; ilk bileşen (Component 1) (tarihsel değişim oranları) için Doğrudan Pazarlama (X19) hariç diğer değişkenlerin pozitif yüklere sahip olduğunu (pozitif korelasyon) açıkça göstermektedir. İkinci bileşen için (Component 2) (sektörel etkileşim) Doğrudan Pazarlama (X19), Telekomünikasyon (X15), Diğer (X24) ve Kuyumcular (X8) sektörlerinin ise pozitif yüklere sahip olduğu ve birbirlerine benzeşerek diğer sektörlerden ayrıştığı söylenebilir. Korelasyon analizi sonuçlarına benzer şekilde özellikle Doğrudan Pazarlama (X19), Telekomünikasyon (X15), Diğer (X24) ve Kuyumcular (X8) sektörlerinde kredi kartı işlem tutarları ve sektör özellikleri açısından benzerlikler bulunduğu göze çarpmaktadır. Bunun yanında, Kredi Kartı İşlem Tutarları içerisinde, Doğrudan Pazarlama (X19) sektörü ile Kulüp/Dernek/Sosyal Hizmetler sektörünün (X21)(-0,05) negatif korelasyon ilişkisi içerisinde olduğu, diğer sektörlerin ise birbiriyle pozitif korelasyon içerisinde olduğu görülmektedir.

İnternette Kartlı Ödeme Tutarı, otonormal ikili yükler grafiği sonuçları (Şekil 13) ve korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde; ilk bileşen (Component 1) (tarihsel değişim oranları) için Doğrudan Pazarlama (X19), Sigorta (X17) ve Kumarhane/İçkili Yerler (X7) hariç diğer değişkenlerin pozitif yüklere sahip olduğunu (pozitif korelasyon) açıkça göstermektedir. İkinci bileşen için (Component 2) (sektörel etkileşim) Doğrudan Pazarlama (X19), Sigorta (X17) ve Kumarhane/İçkili Yerler (X7) ve Kuyumcular (X8) sektörlerinin ise pozitif yüklere sahip olduğu ve birbirlerine benzeşerek diğer sektörlerden ayrıştığı söylenebilir. Korelasyon analizi sonuçlarına benzer Doğrudan Pazarlama (X19), Sigorta (X17) ve Kumarhane/İçkili Yerler (X7) ve Kuyumcular (X8) sektörlerinde internette kartlı ödeme işlem tutarları ve sektör özellikleri açısından benzerlikler bulunduğu göze çarpmaktadır. İnternette Kartlı Ödeme Tutarları içerisinde, Sigorta (X17), Doğrudan Pazarlama (X19) ve Kumarhane/İçkili Yerler (X7) sektörleri ile tüm sektörler arasında negatif korelasyon ilişkisi olduğu, Araba Kiralama sektörü (X1) ile Bireysel Emeklilik (X26)(-0,03) arasında negatif korelasyon, Araç Kiralama/Satış/Servis/Yedek Parça (X2) sektörü ile Kamu/Vergi Ödemeleri (X25)(-0,03) sektörleri arasında negatif korelasyon ilişkisi olduğu, diğer sektörlerin ise birbiriyle pozitif korelasyon içerisinde olduğu görülmektedir (Şekil 7).

Analiz sonuçları yorumlandığında, ilgili sektörlerde kart kullanımının yaygınlaşması ve arttırılmasının özellikle kayıt dışı ekonominin kayıt içine alınması adına önemli olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu çalışmada elde edilen bulgular, kart kullanımının sektörler arasındaki etkileşimi açısından ileride yapılacak çalışmalar için bir temel oluşturacaktır.

6. ARAŞTIRMA KISITLARI

Yapılan analizde kullanılan değişkenlerin temel bileşen yapısının analiz edilmesi için korelasyon matrisleri ve ikili yük grafikleri kullanılmış, araştırmada belirlenen sektörler bankalararası kart merkezi tarafından belirlenen sektör sayısı ile sınırlı tutulmuştur.

KAYNAKÇA

- Aitchison, J., & Greenacre, M., "Biplots of compositional data", *Journal of the Royal Statistical Society: Series C (Applied Statistics)*, 51(4), 2002, pp.375-392.
- Bankalararası Kart Merkezi, Aylık Kart Kullanım İstatistikleri
- Berry, M. W., Drmac, Z., & Jessup, E. R., "Matrices, vector spaces, and information retrieval", *SIAM review*, 41(2), 1999, pp.335-362.
- Chou, Y., Lee, C., & Chung, J., "Understanding m-commerce payment systems through the analytic hierarchy process", *Journal of Business Research*, 57(12), 2004, pp.1423-1430.
- Darolles, S., Dubecq, S., & Gouriéroux, C., "Contagion analysis in the banking sector", Available at SSRN 2455826, 2014, pp.1-36
- Eviews, Principal Components, http://www.eviews.com/help/helpintro.html#page/content/groups-Principal_Components.html, (Erişim Tarihi: 25.09.2020)
- Filiz, Z., & Kolukısaoğlu, S., "Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi ve Lokanta Müşterilerinin Memnuniyeti Üzerinde Bir Uygulama", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:16, Sayı:51, Bahar 2012, pp.357-368
- Floyd, F.J. and Widaman, K.F. (1995), "Factor analysis in the development and refinement of clinical assessment instruments", *Psychological Assessment*, Vol. 7 No. 3, pp. 286-299.
- Gabriel, K. R., "The biplot graphic display of matrices with application to principal component analysis", *Biometrika*, 58(3), 1971, pp.453-467.
- Hair, J.F., Anderson, R.E. and Tatham, R.L., *Multivariate Data Analysis*, Macmillan, New York, NY, 1998
- Ibrahim, E. E., Joseph, M., & Ibeh, K. I., "Customers' perception of electronic service delivery in the UK retail banking sector", *International Journal of Bank Marketing*, 2006, pp.475-493
- Johnson, R. A., & Wichern, D. W., *Discrimination and classification*, In Applied multivariate statistical analysis, Vol. 4, Prentice-Hall, 1992
- Mahalanobis, P. C., *On the generalized distance in statistics*, National Institute of Science of India, 1936
- Neo, V. W., & Naylor, P. A., "Second Order Sequential Best Rotation Algorithm with Householder Reduction for Polynomial Matrix Eigenvalue Decomposition", In ICASSP 2019-2019 IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing (ICASSP), May 2019, pp.8043-8047). IEEE.
- Skretting, P. K., "Value at risk analysis by means of random orthogonal matrix simulation", *Master's thesis, University of Stavanger, Norway*, 2013, pp.1-49
- Sørensen, C. K., & Puigvert Gutierrez, J. M., "Euro area banking sector integration: using hierarchical cluster analysis techniques", No. 627, *ECB working paper*, 2006, pp.1-38
- Stewart, D.W., "The application and misapplication of factor analysis in marketing research", *Journal of Marketing Research*, Vol. XVIII, February, 1981, pp. 51-62.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS), <https://evds2.tcmb.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 25.09.2020)
- Yılmaz, H., Budak, G. S., & Başaran, B., "Kredi Kartı Kullanım Alışkanlıklarında Kategorik Değişkenler Arasındaki İlişkiler ve Bireylerin Davranışsal Eğilimleri: Bilecik Örneği", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 2013, pp.31-49.
- Zhao, W., Li, H., Jin, M., Liu, Y., & Yoo, S. J., "Enhanced Detection Algorithms Based on Eigenvalues and Energy in Random Matrix Theory Paradigm", *IEEE Access*, 8, 2020, pp.9457-9468.

EKLER

EK-1 Banka Kartı İşlem Tutarı (Milyon TL) Tanımlayıcı İstatistikleri

	X1	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16	X17	X18	X19	X2	X20	X21	X22	X23	X24	X25	X26	X27	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9
Mean	5.01752	288.3648	492.4787	688.7198	75.73490	122.8474	78.14189	133.9259	3.898417	61.44739	15.13453	51.40440	214.9520	11.10350	64.53001	10.18015	101.6477	37.13766	1.809326	3187.218	267.2837	84.51471	85.26381	83.02348	10.21344	89.53304	157.8480
Median	0.888960	61.90266	173.3028	237.7581	51.98596	41.40575	54.04418	31.90653	2.916683	31.22440	4.500757	28.15681	82.90712	2.857283	13.86907	1.729651	36.74644	0.000000	0.000000	1211.200	138.7587	6.309955	31.39194	26.50389	6.007913	32.50672	54.07115
Maximum	63.63423	1898.228	2384.679	5218.491	512.3080	974.0210	421.1813	1214.553	22.11885	459.9122	71.80257	431.3894	1586.129	148.5535	571.9003	95.27031	330.2388	356.9579	357.9777	26841.05	1635.145	804.3892	734.9485	771.4982	57.73192	1300.736	1040.019
Minimum	0.008275	0.337600	1.899148	3.760869	0.502020	0.071465	1.186214	0.187263	0.000000	0.000000	0.000000	0.222423	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	4.386550	0.000000	0.000000	18.27635	1.757657	0.014272	0.251383	0.338142	0.157020	1.674677	0.396284
Std. Dev.	9.884658	417.3294	549.4063	1033.012	95.37894	171.8999	85.61891	249.9821	41.44576	82.96684	19.55344	68.19327	323.1240	16.80091	96.03545	16.60927	163.9729	73.61138	24.63820	4468.513	330.5314	183.0516	143.2781	130.0705	12.31263	184.4132	223.6809
Skewness	3.309075	1.763887	1.686812	2.282038	1.618949	2.134226	1.334408	2.225688	1.467000	2.107838	1.805540	2.170231	2.041798	3.327843	2.105538	2.253680	2.394946	2.158469	14.41917	1.847838	1.595534	2.381788	2.580380	2.650445	1.913155	3.917924	1.652210
Kurtosis	15.47059	5.429186	5.127273	9.341281	5.503981	8.508995	4.991412	7.401989	5.127663	7.738280	3.789204	6.592563	7.079130	25.17911	7.889488	8.497020	6.137870	8.808854	208.8433	5.697994	4.989900	7.626386	9.589702	10.87789	6.262070	20.08884	5.683528
Jarque-Bera	1752.317	184.8033	229.2463	480.7813	147.5318	495.9893	79.64027	344.5738	115.4818	393.1766	71.82777	477.1488	287.3603	4782.359	865.3142	444.2738	493.7371	261.0801	380189.5	184.0571	124.5720	386.0428	620.5472	787.1207	222.2658	9107.228	184.5484
Probability	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
Sum	1058.7108	67944.51	64822.59	147429.8	15980.16	25290.75	16598.94	33478.37	822.1440	12995.44	2193.396	10846.33	45355.88	2342.839	15915.83	2143.782	21447.68	7848.707	381.8099	674813.0	55386.88	19942.85	17889.71	17524.07	2155.035	21001.47	33306.14
Sum Sq. Dev.	20258.89	9657439	6328793	21248.40	1910316	8205413	5336953	13121021	3607.278	1444600	80280.75	978657.5	216229913	57879.91	2018298	57911.29	5640296	1137914	127478.6	4.20E+09	22942713	7038972	431011	352384	51868.16	753442	1059894
Observations	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211

EK-2 Kredi Kartı İşlem Tutarı (Milyon TL) tanımlayıcı istatistikleri

	X1	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16	X17	X18	X19	X2	X20	X21	X22	X23	X24	X25	X26	X27	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9
Mean	70.92140	874.8663	2221.487	5027.202	1088.189	1803.634	1157.794	1533.842	1324.778	1229.372	451.3540	1061.166	1833.432	120.4568	627.7570	241.2875	990.5882	530.1189	189.5850	28783.70	2963.299	487.3342	705.8811	500.3180	628.2599	973.8927	34.16748
Median	37.98700	533.8444	1818.880	3259.384	845.5166	1873.782	1259.067	953.0228	1065.585	1055.648	474.0587	801.7994	1333.744	77.98197	389.2367	80.95145	881.2617	0.000000	0.000000	23395.50	2943.076	251.7471	484.7646	342.6123	695.5790	848.6342	246.8589
Maximum	322.0386	3108.205	7088.365	17563.36	3488.361	6965.544	2165.486	5489.385	4275.918	4488.081	890.0328	3816.459	6294.437	651.1556	3991.174	1988.200	3018.423	4731.106	1102.912	92187.36	8837.267	2140.074	2859.616	2443.169	1322.513	3166.862	230.4858
Minimum	1.591503	64.57659	212.8312	479.1045	76.47038	12.48317	105.6090	53.17888	0.000000	0.000000	77.23882	77.88137	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	190.7220	0.000000	0.000000	2155.991	474.0545	12.56838	24.75714	41.67257	27.32892	38.64851	5.671227
Std. Dev.	78.68138	797.8512	1583.708	4956.181	795.2782	1359.642	622.7292	1537.715	1191.245	992.5282	270.0165	825.2922	1694.100	117.6085	677.8810	298.0094	538.0786	840.1910	296.8787	21455.12	1622.381	531.3324	631.1628	458.3183	334.7888	794.7598	301.9127
Skewness	1.182211	1.158085	0.791286	0.870546	0.508642	0.639819	0.4484194	1.015478	0.981950	0.677006	-0.088898	0.894745	0.747331	0.802896	1.348823	1.333228	1.018874	1.942425	0.052371	0.722778	0.433338	1.230069	0.923021	1.453525	-0.258888	0.980130	3.294912
Kurtosis	3.430085	3.832627	2.857488	2.822021	2.189000	3.383397	2.203111	2.989608	2.482087	2.677155	1.391944	2.882285	2.537024	3.602232	5.428991	3.987369	4.475046	6.545887	2.338085	2.587184	2.378442	3.600667	4.042081	5.187327	2.023692	3.010713	17.75373
Jarque-Bera	30.78163	46.48938	22.18912	38.93565	15.02255	15.62929	12.48037	30.26468	18.71288	17.03452	23.06289	28.15811	21.51886	25.91728	108.2015	17.08912	55.64238	240.7413	41.58877	20.01599	10.02209	56.38167	30.38719	114.5222	10.55828	33.99105	2295.938
Probability	0.000000	0.000000	0.000015	0.000001	0.000544	0.000391	0.001949	0.000000	0.000386	0.000200	0.000101	0.000011	0.000021	0.000002	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000045	0.000984	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
Sum	14884.41	184597.2	469157.9	1087040	228914.8	401688.7	244294.4	327860.7	279527.8	255177.6	95235.69	223091.2	391074.2	25416.38	132456.7	50911.68	202867.2	111854.7	40004.58	60691.41	823261.1	102827.5	14888.68	165566.7	132525.2	205491.3	7288.337
Sum Sq. Dev.	1288408	1.84E+08	5.13E+08	3.49E+09	1.33E+08	3.88E+08	57389359	4.97E+08	2.55E+08	2.07E+08	15310870	1.43E+08	5.40E+08	2044571	8644209	1864844	53784256	1.88E+08	1850851.8	9.67E+10	5.33E+08	92285960	8395896	44303423	23837545	1.33E+08	19347.3
Observations	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211	211

EK-3 İnternette Kartlı Ödeme Tutarı (Milyon TL) tanımlayıcı istatistikleri

	X1	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16	X17	X18	X19	X2	X20	X21	X22	X23	X24	X25	X26	X27	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9
Mean	27.44673	35.42052	207.0136	187.6005	88.37110	557.3809	232.7678	409.8622	65.65873	142.1095	89.99095	191.6797	24.58013	45.27984	103.3245	44.25289	105.5810	0.888367	3873.059	140.6107	512.9846	375.2706	30.95094	0.043690	8.458220	24.57432	
Median	2.784098	10.07208	58.16703	48.60887	16.75791	212.8541	125.9102	247.0548	0.000000	9.484678	0.121448	24.05554	5.814711	23.48774	17.31771	1.230894	58.51048	0.000000	0.000000	2053.166	5.533254	241.7010	125.8248	17.37986	0.000488	4.381970	24.80289
Maximum	2093.7287	263.4812	2238.857	2208.004	657.5892	4501.384	1074.585	2011.081	881.3983	1445.476	394.6385	1286.301	248.3824	623.8890	1042.029	545.1175	1357.348	2966.609	188.5554	24253.52	890.9121	2721.489	2157.439	185.8657	0.369481	56.55078	388.5780
Minimum	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
Std. Dev.	45.42721	54.09598	382.2158	380.5791	118.5987	779.9839	259.5898	500.2454	133.7127	282.3919	107.3899	295.9875	45.78978	68.00312	172.0277	80.83885	173.0888	588.8019	13.04953	5186.082	265.3731	841.9805	481.9058	55.83138	0.078591	9.581129	96.48988
Skewness	1.806771	1.988492	2.335050	3.601488	2.634273	2.328022	1.103799	1.388336	2.180080	2.078737	1.263969	1.397480	2.617016	3.075531	2.737327	2.615746	3.449058	2.040718	14.42227	1.620245	1.683578	1.500241	1.377818	1.509780	2.122893	1.519416	1.988653
Kurtosis	5.470988	6.442067	10.05488	10.87459	10.70422	9.741485	3.376398	4.108198	7.024821	8.688931	2.828935	4.588114	9.777878	28.45341	12.22519	10.26227	19.02154	6.929462	208.0048	4.888220	4.138296	4.472431	4.565157	5.382137	6.837800	5.724208	6.048104
Jarque-Bera	188.7304	243.2051	867.1505	2424.711	765.8946	380.1538	44.08828	78.57986	311.0738	483.5556	58.44650	111.3067	644.7844	6224.108	1011.												

OKUL ÖNCESİ EĞİTİME DEVAM EDEN 5 YAŞ ÇOCUKLARININ UYGULANAN ETKİNLİKLERE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ¹

*DETERMINING THE OPINION OF 5 YEAR OLD CHILDREN
CONTINUING PRE-SCHOOL EDUCATION ON THE APPLIED
ACTIVITIES*

Zeynep KILIÇ*, **Fatma Özge ÜNSAL****, **Alper YORULMAZ*****

*Geliş Tarihi: 25.02.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 17.12.2020
(Accepted)*

ÖZ: Bu araştırmanın temel amacı 5 yaş çocuklarının okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan etkinlikler hakkındaki düşüncelerini ve bu düşünceler üzerinden çocukların ihtiyaçlarını belirlemektir. Araştırmanın amacına uygun olarak nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Çalışma grubu, kolay ulaşılabilirlik ilkesi göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur. Araştırmaya 2017-2018 eğitim öğretim yılı güz-bahar döneminde İstanbul ili, Kadıköy ilçesi, Göztepe semtinde okul öncesi eğitime devam eden 19'u kız, 23'ü erkek olmak üzere toplam 42 çocuk dahil edilmiştir. Veriler, araştırmacılar tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Veri toplama süreci sonunda elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmış ve elde edilen bilgilerin sayısal değerlerle ifade edilebilmesi için frekans ve yüzde değerleri belirlenmiştir. Araştırmanın sonucunda çocukların en sevdiği etkinlikler sırasıyla sanat, oyun, matematik, hareket, fen ve drama olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılan çocukların tamamına yakınının en sevdiği etkinlikler sınıfta yapılmaktadır. Çocukların az bir kısmı en sevdiği etkinlikleri sınıf içinde yapmak isterken, yarıdan fazlası ise en sevdiği etkinlikleri bahçede yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Çocuklardan kendi günlerini tasarlamaları istediğinde, etkinlerde pasif-aktif dengesinin doğal olarak ortaya çıktığı ve çocukların tasarımlarında daha aktif olmalarına imkân tanıyan bir gün planladıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi eğitimi, Etkinlik türleri, Çocuk katılımı.

ABSTRACT: The main purpose of this research is determine the thoughts of 5 year old children about the activities implemented in preschool education institutions and to determine the needs of children through these thoughts. The case study pattern was used from

¹ Bu makale, 11-12 Mayıs 2018 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen 1. Uluslararası Eğitimde Yeni Arayışlar Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulup, sunulan çalışmanın geliştirilmesi ile oluşturulmuştur.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Zeynep.kilic02@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6481-4765.

** Dr., Marmara Üniversitesi, ozge.unsal@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4314-2450.

*** Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, alperyorulmaz07@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2832-6793.

qualitative research patterns in accordance with the purpose of the research. The study group was formed the principle of easy accessibility in mind and included 42 children, 19 of whom were girls and 23 of whom were boys, who attended preschool education in Göztepe district, Kadıköy district, İstanbul province during the fall-spring semester of the 2017-2018 academic year. The data was collected through a semi-structured interview form created by the researchers. Descriptive analysis was used in the analysis of the data obtained at the end of the data collection process and frequency and percentage values were determined in order to express the data obtained with numerical values. As a result of the study, children's favorite activities were art, play, math, movement, science, and drama respectively. Close to all of the children involved in the research have their favorite activities in the classroom. A few of the children wanted to do their favorite activities in the classroom, while more than half said they wanted to do their favorite activities in garden, outside of classroom. When children asked to design their own day, it is determined that the passive-active balance naturally arises in the activities and that they plan a day that allows them to be more active in their design.

Key Words: Preschool education, Activity types, Child participation.

1. GİRİŞ

Bir devlet, vatandaşlarının toplumsal faaliyetlere katılımı ve fikrini beyan edebilmesi ölçüsünde demokratiktir. Bu katılımın sağlanabilmesi için de gerekli olan güven, yetenek ve doğru muhakeme becerisi deneyimlerle elde edilebilmektedir. Bu nedenle demokratik tutumun çekirdeği, hem devlet hem de birey için çocukluk yıllarında atılmaktadır. Bu sürecin sağlıklı işleyebilmesi için çocukların kendilerini ilgilendiren konularda söz söyleyebilmesi, uygulama süreçlerine dahil olması, uygulamalarla ilgili değişikliklerde de çocukların belirttiği düşünce ve isteklerinin dikkate alınması gerekmektedir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989'da kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin birinci kısım 13. maddesinin birinci fıkrasında da belirtildiği üzere çocuklar düşüncelerini özgürce açıklama hakkına sahiptir ve sözleşmenin ikinci kısım 42. maddesinde belirtildiği üzere yetişkinler kadar çocukların da çocuk haklarını öğrenmeleri beklenmektedir (UNICEF, 1989/2004, s. 7, 18). Çocukların katılım hakları bu sözleşme ile güvence altına alınmış olup bilinçli ve haklarını bilen bireyler yetiştirmenin çok erken yıllarda başlaması gerektiği yine bu sözleşme ile de dile getirilmiş durumdadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan maddelere son derece bağlı olarak hazırlanan ve en son 2013 yılında revize edilen Okul Öncesi Eğitimi Programı da çocuğu merkeze alarak, çocuğun tüm gelişim alanlarının desteklenmesini sağlarken çocuğu sürece katarak aktif bir çocuk katılımı sağlamaya çalışmaktadır (MEB, 2013).

Çocuk katılımı ise farklı boyutları olan ve derinlemesine bilinmesi gereken bir kavramdır. Katılım ile kastedilen durum çocuğun kendi hayatını ve yaşadığı ortamı etkileyen kararların ortaklaşa alınması sürecini ifade etmektedir ki bu durum da vatandaşlığın ve demokrasinin çekirdeğini oluşturmaktadır. Çocuğa sağlanan katılım

hakki ve bu hakkın aktif olarak kullanılması ise çocuğun motivasyonunu güçlendirecek, ait olma hissini perçinleyecek, grubu içerisinde yeterlilik duygusu tatmasını sağlayacak ve yeni çalışmalar için içsel bir güdülenme ve güç sağlayacaktır (Davies, Williams, Yamashita ve Man-Hing, 2006; Hart, 1992/1997, s. 8). Hart (1992/1997, s. 11) çocuğun katılım düzeyini merdivene benzeterek en düşük düzeydeki katılımdan en yüksek düzeydeki katılıma doğru 8 katılım boyutu olduğunu ifade etmiştir. En alt düzeyden en üst düzeye doğru katılım basamakları şu şekildedir:

1- *Baskı ile Yaptırma (Manipülasyon)*: Katılım merdiveninin en alt basamağıdır ve en düşük düzeyde katılımın yer aldığı basamaktır. Çocukların ne için olduğunu anlamadıkları ne amaca hizmet ettiğini bilmedikleri eylemlerde çocuğa yer verilmesi, yani manipülasyondur. Bir çocuğun ne için olduğunu bilmediği, neler olup bittiğini anlamadığı bir gösteride pankart taşınması ya da kendisine bir şey sorulsa bile sonrasında sorulan şeyle ilgili hiçbir bilginin çocuğa verilmediği uygulamalar manipülasyona örnektir.

2- *Dekorasyon / Süs Gibi Kullanma*: Bu basamak, çocukların hakkında hiçbir şey bilmedikleri ve hazırlanması aşamasında hiçbir fikir beyan etmedikleri gösterilerde dekoratif amaçlı kullanılmalarını ifade etmektedir. Farklı amaçlar doğrultusunda sıklıkla düzenlenen gösterilerde çocukların özel kostümlerle sahneye çıkarılıp kendilerine verilen görevleri yerine getirmeleri bu basamaktaki katılıma örnektir.

3- *Maskot Gibi Kullanma (Tokenizm)*: Bu katılım türü aslında göstermelik bir katılımı ifade etmektedir. Yani, çocuklara görünüşte söz hakkı verilmekte olup çocuğun ne söz hakkı aldığı konu ile ilgili ne bu konunun başkalarına nasıl iletileceği ne de konunun içeriği ile ilgili net fikri vardır. Çocukların bir bakanın ya da idarecinin koltuğuna oturtulması, güne uygun olarak önden hazırlanmış ve ne konuşulacağına dair çocuğun fikir beyan etmeyip ve konuya hakim olmayıp kendisine söylenenleri aktardığı durumlar bu basamaktaki katılıma örnek olarak verilebilir.

4- *Bilgilendirerek Görevlendirme*: Bu basamakta yapılacak çalışma her ne ise bu çalışma ile ilgili önceden çocuklara bilgi verilmekte, çalışmaya dahil olma kararı çocuğun kendisine ait olmaktadır. Bu basamağa örnek olarak çocukların yer aldığı bir çalıştay ortamı düşünülebilir. Burada çocuklara önceden bilgi verilmesi, katılmak isteyen çocukların süreçte yer alması ve kendi kararlarını verme durumları söz konusudur.

5- *Danışarak ve Bilgilendirerek Katılım*: Yetişkinler tarafından yürütülen projelerde çocukların konuyu bilerek ve kendi istekleriyle sürece dahil olmalarının yanında sürece dahil olan çocukların fikirlerinin de önemsendiği bir katılım türüdür. Okulun fiziksel ortamının iyileştirilmesi ve bu konuda çocuklara önce bilgi verilip sürece katılmak isteyen çocukların fikirlerinin alındığı ve bu

fikirler dikkate alınarak değişikliklerin yapıldığı bir süreç bu basamağa örnek olarak verilebilir.

6- *Yetişkinlerin Başlattığı ve Çocuklarla Kararlaştırılmış Çalışmalar:* Merdivenin altıncı basamağı olup tam anlamıyla gerçek bir katılımın söz konusu olduğu basamaktır. Bu aşamayı bir öncekinden ayıran durum sürecin yetişkinler tarafından başlatılsa da çocukların karar verme mekanizmasında aktif olarak yer almasıdır. Yani çocukların sadece görüşleri alınarak ilerlenmez, süreçte çocuklar doğrudan kararlar üzerinde söz sahibi olurlar.

7- *Çocukların Başlattığı ve Yönettiği Çalışmalar:* Çocukların başlattıkları ve yürüttükleri çalışmaların yapıldığı yine tam katılımından söz edilebilecek bir basamaktır. Çocukların kendi kendilerine kurguladıkları ve devam ettirdikleri oyunlar ya da projeler bu kapsamda yer almaktadır. Okul bahçesindeki toprak alanda uygun bir bölüme havuz yapmak isteyen çocukların bu işe girişmeleri, bu girişimi bir projeye çevirerek üzerine düşünmeleri, kararlar alarak uygulamaya geçirmeleri bu aşama için örnek olabilir.

8- *Çocukların Başlattığı Yetişkinlerin Katıldığı Çalışmalar:* Katılım merdiveninin en üst basamağı olan bu basamakta çocukların başlattığı ve yetişkinlerin çocukların başlattığı sürece dahil oldukları çalışmalar yer almaktadır. Örneğin doğanın içindeki bir okul ele alalım, bu okulun bahçesine günün belli saatlerinde bir ceylan gelsin ve bu durum çocukların dikkatini çekmiş olsun. Çocukların bu durumla ilgili olarak bunun neden yaşandığını anlamak istemeleri, o ceylanı gözlemlemek ve geldiğinde neler yaptığını bilmek istemeleri, bu araştırma isteklerini öğretmenlerine açtıklarında öğretmenlerin çocukların araştırmasını desteklediğini ve onlar için bir gözlem tablosu hazırladığını düşünelim. Bu örnek tam olarak çocuk tarafından başlatılan ve çocuğun isteği doğrultusunda yetişkinin dahil olup destek verdiği bir katılımdır (Hart, 1992/1997, s. 12-20; Hart, 2007; Kılıç, 2013; Tüzün ve Sarıışık, 2015, s. 24).

Okul Öncesi Eğitim Programı'nın çocuk katılımını sağlamaya yönelik özellikleri bir yurttaş olarak çocuğa verilen değeri, bilinçli nesiller yetiştirilmesine verilen önemi ve bunun uygulamaya geçirilmesi için atılan adımları somut olarak görmemizi sağlamaktadır. Sınıf ortamına ilişkin düşüncelerini dile getirmesi ve ortak fikirlerle sınıfın düzenlenmesi, sınıf kuralları belirlenirken çocukların da konulan kurallar noktasında aktif olması ve sadece öğretmenin değil sınıftaki tüm bireylerin konulan kurallarda söz sahibi olmaları, çocukların serbest zamanda yapmak istedikleri etkinliği belirleyerek öğrenme merkezlerinde özgürce kendi kararını almaları ve uygulamaları gibi durumlar çocukların en temel düzeyde söz söyleme haklarını kullandıkları ve ait oldukları grup içerisinde demokratik olarak varlık gösterdikleri durumlardır. Tüm bu süreç aynı zamanda çocuğun aktif bir katılımcı olduğunu da göstermektedir.

Program kitabında yer alan etkinlik türleri çocuğun gelişimini en iyi şekilde desteklemek için çeşitlilik arz etmektedir. Bu farklı etkinlik türleri sayesinde öğretmenler programın esneklik ve sarmallık özelliğinden de faydalanarak çocukların kazanmasını istedikleri tüm kazanım ve göstergeleri farklı etkinlik türleriyle tekrar tekrar ele alabilmektedir (MEB, 2013). Öğretmenlerin çocuklara sunacağı bu çeşitlilik sayesinde farklı zekâ türleri ve öğrenme stillerine sahip çocukların hepsinin istenilen seviyeye gelmesi daha kolay sağlanacaktır. Bu amaç gerçekleştirilirken de sunulan çeşitlilik sayesinde çocuklar seyerek ve isteyerek sürece dahil olacaklardır. Çocukların farklı etkinlik türlerine ilişkin görüşlerinin alınması, planın çocuklara göre hazırlanması çocukların sürece aktif katılımını sağlayacaktır. Çocukların görüşlerinin alınıp uygulama sürecinin şekillendirilmesi ile sağlanan çocukların aktif katılımı sayesinde öğretmenler çocukların ihtiyaçlarını öğreneceklerdir. Çocukların ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda daha verimli planlar tasarlanması da okul günlerinin hem öğretmen hem de çocuk açısından daha keyifli hale gelmesini sağlayacağı düşünülmektedir.

Tüm bu düşüncelerden yola çıkılarak çalışmanın temel amacı 5 yaş grubu çocukların okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan etkinlikler hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi yoluyla ilgi ve ihtiyaçlarının tespit edilmesi olarak belirlenmiştir.

Bu temel amaç doğrultusunda araştırmanın alt amaçları;

1. Çocukların en keyif aldıkları ve yapmaktan hoşlanmadıkları etkinlikler nelerdir? Neden?
2. Öğretmenlerin çocuklara en sık sunduğu etkinlikler nelerdir?
3. Çocukların etkinlikleri sınıf içerisinde mi yoksa açık havada mı yapmayı tercih ediyor?
4. Öğretmenlerinin çocuklar için hazırladığı etkinlikler dışında çocuğun başka hangi etkinlikleri yapmak istiyor?
5. Çocuğun okulda geçireceği bir gününü tasarlaması olarak belirlenmiştir.

2. YÖNTEM

Araştırmanın amacına uygun olarak nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Nitel araştırmalar algıların ve olayların, nitel veri toplama yöntemleri kullanılarak bütüncül ve gerçekçi bir şekilde ortaya konulmasını amaçlayan araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 39). Durum çalışmalarında ise amaç, belli bir duruma ilişkin sonuçları ortaya koymaktır. Araştırması yapılacak durumlar birbirinden farklı oldukları için sonuçların genellenmesi söz konusu olamaz; ancak bir durumla ilgili elde edilen sonuçlar benzer başka durumların anlaşılmasına yönelik örnekler oluştururlar (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 77).

2.1. Çalışma Grubu

Çalışma grubu, kolay ulaşılabilirlik ilkesi göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur. Araştırmaya 2017-2018 eğitim öğretim yılı güz-bahar döneminde İstanbul ili, Kadıköy ilçesi, Göztepe semtinde okul öncesi eğitime devam eden 19'u kız, 23'ü erkek olmak üzere toplam 42 çocuk dahil edilmiştir.

2.2. Veri Toplama Aracı

Veriler, araştırmacılar tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Veri toplama aracında, çocukların yapmayı sevdikleri etkinlik türünü, etkinliği nerede yapmayı istediklerini, gün içerisinde öğretmenlerinin onlara sunduğu etkinliklerden en çok hangisini yapmayı sevdiklerini, yapmayı tercih etmedikleri etkinlik türlerini ve etkinlikleri diğer arkadaşlarıyla beraber yapıp yapmamayı tercih etme durumlarını ve çocukların bir günü nasıl geçirmek istediklerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır.

2.3. Veri Toplama Süreci

Etkinlik türlerini hatırlatmak için veri toplama sürecine başlamadan önce tüm etkinlikler görseller kullanılarak teker teker, çocuklara tanıtılmış ve hatırlatılmıştır. Veri toplama sürecinde akran etkisini gidermek için süreçte çocuklarla bireysel olarak çalışılmıştır ve bir çocukla yapılan görüşme 15-20 dakika arasında sürmüştür. Veri toplama süreci iki araştırmacı tarafından uygun ve sessiz bir ortamda ses kaydı alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılardan biri çocuğa görüşme formundaki soruları yöneltirken diğer araştırmacı çocuğun verdiği cevapları not almıştır. Görüşme sürecinde alınan notlar ile ses kayıtları karşılaştırılmış ve verilerin tutarlılığı kontrol edilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Veri toplama süreci sonunda elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmış ve elde edilen bilgilerin sayısal değerlerle ifade edilebilmesi için frekans ve yüzde değerleri belirlenmiştir. Betimsel analiz yönteminde elde edilen veriler daha önce belirlenen temalara göre özetlenip yorumlanmaktadır. Betimsel analizde görüşmelerin yapıldığı bireylerin görüşlerini çarpıcı ve net bir şekilde yansıtmak için doğrudan alıntılara sıkça yer verilmektedir ve bu analizin amacı elde edilen bulguları düzenleyip yorumlayarak okuyuculara aktarabilmektir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 224.).

3. BULGULAR

Bu başlık altında görüşme formunda çocuğa yöneltilen her soru tek tek tablolaştırılmış, çocukların cevapları temalara göre düzenlenmiş ve bu sonuçlar betimleyici analizlerle sayısal olarak raporlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca çocukların her bir soru için ifade ettikleri düşünceleri rastgele bir şekilde seçilerek çocukların görüşlerini yansıtmak için tabloların altına doğrudan alıntı olarak eklenmiştir.

Tablo 1. Çocukların Yapmayı Sevdikleri Etkinlik Türleri

<i>Etkinlik Türleri</i>	<i>Kız</i>		<i>Erkek</i>		<i>Toplam</i>	
	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Türkçe	-	-	-	-	-	-
Matematik	1	5,26	2	8,69	3	7,14
Oyun	-	-	5	21,73	5	11,90
Sanat	13	68,42	12	52,17	25	59,52
Okuma Yazmaya Hazırlık	1	5,26	-	-	1	2,38
Müzik	2	10,5	-	-	2	4,76
Hareket	-	-	2	8,69	2	4,76
Fen	1	5,26	1	4,34	2	4,76
Alan Gezisi	-	-	-	-	-	-
Drama	1	5,26	1	4,34	2	4,76
<i>Toplam</i>	<i>19</i>	<i>100</i>	<i>23</i>	<i>100</i>	<i>42</i>	<i>100</i>

Tablo 1’de çocukların yapmayı en sevdikleri etkinlikler görülmektedir. Tabloya göre kız çocuklarının yapmayı en sevdiği etkinlikler, en sevileden en az sevilene doğru sıralandığında, sanat (%68,42), müzik (%10,50), matematik (%5,26), fen (%5,26) ve drama (%5,26) olmuştur. Bununla birlikte Türkçe, oyun, hareket ve alan gezisi etkinlikleri çocukların yapmayı sevdikleri etkinlikler arasında yer almamıştır.

Erkek çocuklarının yapmayı en sevdiği etkinlikler en çok sevileden en az sevilene doğru sıralandığında, sanat (%52,17), oyun (21,73), matematik ve hareket (%8,69) ve fen (%4,34) etkinlikleri en sevdikleri etkinlikler olduğu görülüp, okuma yazmaya hazırlık, müzik, alan gezisi etkinlikleri tercihler arasında yer almamıştır.

Çocukların genel olarak tercihlerine bakıldığında ise çocukların en sevdiği etkinlikler sırasıyla sanat (%59,52), oyun (%11,90), matematik (%7,14), hareket, fen ve drama (%4,76) olarak belirlenmiştir. Türkçe ve alan gezisi etkinlikleri ise en sevilen etkinlikler arasında yer almamaktadır. Bazı etkinlik türlerine ilişkin çocukların görüşleri ise aşağıdaki gibidir.

Sanat Etkinliği:

K1: «Çünkü ellerim kesmeli şeyleri seviyor.»

K8: «Boncuklarla bileklik yapmak ve boyama. Çünkü boyama çok eğlenceli geliyor.»

E7: «En çok kesmeyi seviyorum. Mutlu hissediyorum.»

E20: «Sanat etkinliği çünkü resim yapmayı çok seviyorum. Renkleri çok seviyorum. Mor rengi daha çok seviyorum.»

Oyun Etkinliği:

E12: «Yerden yüksek oynamak, ip atlamak, sandalye kapmaca oynamak. Eğlenceli olduğu için.»

E19: «Oyun oynamak çünkü en eğlencelisi o.»

*Müzik**Etkinliği:*

K17: «Çünkü müzik çok ayrı bir şey hayattan. Yani çok güzel. Yaşayarak şarkı söylemek, kendimi konserde olduğunu hissetmek. Hiç gitmedim ama nasıl bir şey olduğunu biliyorum. Kendimi mikrofonun önünde gibi hissediyorum ve bağırarak söylüyorum.»

Tablo 2. Etkinliklerin Sınıfta ya da Bahçede Yapılma Durumlarına İlişkin Sonuçlar

<i>Etkinlik Yeri</i>	<i>Kız</i>		<i>Erkek</i>		<i>Toplam</i>	
	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Sınıfta	18	94,73	22	95,65	40	95,23
Bahçede	1	5,26	1	4,34	2	4,76
<i>Toplam</i>	<i>19</i>	<i>100</i>	<i>23</i>	<i>100</i>	<i>42</i>	<i>100</i>

Tablo 2’de çocuklara yöneltilen “*En sevdiğin etkinlikleri nerede yapıyorsunuz? Sınıfta mı bahçede mi?*” sorusuna verilen yanıtlar yer almaktadır. Bu tabloya kız çocukların hemen hemen hepsi (%94,73) en sevdikleri etkinliği en çok sınıfta yaptıklarını belirtmiştir. Erkek çocukların da hemen hemen hepsi (%95,65) en sevdikleri etkinliğin sınıfta yapıldığını belirtmiştir. Genele bakıldığında ise araştırmaya katılan çocukların tamamına yakını en sevdikleri etkinliklerin sınıfta yapıldığını (%95,23) dile getirmiştir. En sevdikleri etkinliklerin bahçede yapıldığını belirten sadece iki çocuk olmuştur ve bu durum aslında bahçenin program kitabında önerildiği gibi aktif kullanılmadığının da bir göstergesidir.

Tablo 3. Çocukların Etkinlikleri Nerede Yapmak İstediklerine İlişkin Sonuçlar

<i>Etkinlik Yeri</i>	<i>Kız</i>		<i>Erkek</i>		<i>Toplam</i>	
	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Sınıfta	6	31,57	5	21,73	11	26,19
Bahçede	13	68,42	18	78,26	31	73,80
<i>Toplam</i>	<i>19</i>	<i>100</i>	<i>23</i>	<i>100</i>	<i>42</i>	<i>100</i>

Tablo 3’te ise çocuklara yöneltilen “*En sevdiğin etkinliği nerede yapmak isterdin?*” sorusuna verilen cevaplar görülmektedir. Kız çocuklarının da (%68,42) erkek çocuklarının da (%78,26) yarısından fazlasının sevdikleri etkinlikleri bahçede yapmak istedikleri belirlenmiştir. Genele bakıldığında ise çocukların 11’i (%26,19) en sevdikleri etkinlikleri sınıf içinde yapmak isterken, 31’i (%73,80) ise en sevdikleri etkinlikleri bahçede yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Çocukların etkinlikleri neden sınıfta ya da bahçede yapmak istedikleri sorulduğunda ise alınan bazı cevaplar aşağıdaki gibidir:

K1: «Bahçede çünkü orada temiz hava var.»

K10: «Bahçede çünkü hava alabiliyorum, her şeyi görebiliyorum.»

K18: «Sürekli sınıfta yaptığımız için bahçede yapmak isterim. Dansı sevdiğim için sıkılıyorum ama bahçede yapınca da herkes bizi görür.»

K19: «Bahçede isterim; çünkü sınıftan daha geniş. Sınıfımız küçük. Ama bahçe de daha kalabalık.»

K6: «Sınıfta; çünkü öğretmenimiz sınıfta yaptırıyor.»

K13: «Sınıfta; çünkü sınıfta masa var.»

E3: «Bahçede; çünkü bahçe güneşli.»

E4: «Bahçede; çünkü rüzgâr geldiğinde hoşlanıyorum.»

E15: «Bahçede; çünkü bahçe daha eğlenceli. Güneşte yatıp çalışırdım. Orası çok rahat.»

E1: «Sınıfta isterdim çünkü daha kolay olur.»

E5: «Sınıfta, bahçe hep taş olduğu için rahat yapamıyorum.»

Tablo 4. Çocuklara Göre Öğretmenlerinin En Sık Yaptırdığı Etkinliklere İlişkin Sonuçlar

<i>Etkinlik Türleri</i>	<i>Kız</i>		<i>Erkek</i>		<i>Toplam</i>	
	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Türkçe	-	-	-	-	-	-
Matematik	-	-	1	4,34	1	2,38
Oyun	2	10,52	8	34,78	10	23,80
Sanat	10	52,63	5	21,73	15	35,71
Okuma Yazmaya Hazırlık	-	-	-	-	-	-
Müzik	1	5,26	-	-	1	2,38
Hareket	-	-	1	4,34	1	2,38
Fen	-	-	-	-	-	-
Alan Gezisi	-	-	-	-	-	-
Drama	1	5,26	1	4,34	2	4,76
Kitap	5	26,31	6	26,08	11	26,19
Bilmiyorum	-	-	1	4,34	1	2,38
<i>Toplam</i>	<i>19</i>	<i>100</i>	<i>23</i>	<i>100</i>	<i>42</i>	<i>100</i>

Tablo 4'te görülen sonuçlar, çocuklara yöneltilen “Öğretmeniniz size en çok hangi etkinliği yaptırıyor?” sorusunun yanıtlarından oluşmaktadır. Çocukların cevaplarına göre en çok yaptıkları etkinlikler sırasıyla sanat (%35,71), kitap etkinliği (%26,19), oyun (%23,80), drama (%4,76), matematik, müzik ve hareket (%2,38) etkinlikleri olarak belirlenmiştir ve çocuklar okumaya yazmaya hazırlık, fen ve alan gezisi etkinliklerini yapılan etkinlik türleri içerisinde dile getirmemişlerdir. Burada okul öncesi eğitim programında “kitap etkinliği” diye bir etkinlik türü olmamasına rağmen çocukların böyle bir etkinlik türü söylemiş olmaları dikkat çekmiştir.

Tablo 5. Çocukların Gün içerisinde öğretmen planladığından başka etkinlik yapmak isteyip istemediklerine ilişkin sonuçlar

	<i>Kız</i>		<i>Erkek</i>		<i>Toplam</i>	
	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Evet	14	73,68	16	69,56	30	71,42
Hayır	5	29,31	7	30,43	12	28,57
<i>Toplam</i>	<i>19</i>	<i>100</i>	<i>23</i>	<i>100</i>	<i>42</i>	<i>100</i>

Çocuklara öğretmenlerinin onlara sunduğu etkinlikler dışında gün içerisinde başka etkinlik yapmak isteyip istemedikleri sorulmuştur ve alınan cevaplar tablo 5'te sunulmuştur. Çocukların çoğunluğu (%71,42) öğretmenlerinin yaptırdığının dışında

başka etkinlikler yapmak istediklerini belirtmiş, 12 çocuk (%28,57) ise öğretmenlerinin yaptırdığı etkinlikleri yeterli bulup başka bir etkinlik yapmak istemediğini belirtmiştir. Çocukların bu konu ile ilgili görüşleri ise şu şekilde olmuştur:

K3: «Evet isterdim. Balon şişirme etkinliği ve etrafi süsleme.»

K5: «Kağıtlardan oyuncak, insan yapmak isterdim. Çünkü çok bebeğim var. Biraz da kâğıttan olsun isterdim.»

K9: «Yarışma yapmak isterdim. Çünkü ben hep hızlı oluyorum.»

K10: «Deney çünkü değişik oluyor. Ben bazı şeyleri bilmiyorum.»

K16: «Daha çok oyun oynamak isterdim. Çünkü oyun oynarken çok gülüyorum.»

E2: «İstemezdim. Bazen uykum geliyor. Yoruluyorum.»

E17: «Daha çok koşmak isterdim. Koşmayı çok seviyorum.»

E21: «Hayır yapmadığımız hiçbir şey kalmadı. Çünkü bütün şeyleri, hayvanları yaptık. Aslan, kaplan, ayı yaptık.»

Çocukların ifadelerine bakıldığında ise öğretmenlerinin neredeyse hiç fen ve hareket etkinliği yaptırdığı görülmektedir. Bu durum çocukların isteklerinin hem bir önceki soruya verdikleri cevabı doğruladığını hem de çocukların çeşitlilik ihtiyacının yeterince karşılanmadığını düşündürmektedir.

Tablo 6. Çocukların yapmaktan hoşlanmadıkları etkinlik türlerine ilişkin sonuçlar

<i>Etkinlik Türleri</i>	<i>Kız</i>		<i>Erkek</i>		<i>Toplam</i>	
	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Türkçe	1	5,26	1	4,34	2	4,76
Matematik	-	-	-	-	-	-
Oyun	1	5,26	-	-	1	2,38
Sanat	4	21,05	8	34,78	12	28,57
Okuma Yazmaya Hazırlık	1	5,26	-	-	1	2,38
Müzik	1	5,26	-	-	1	2,38
Hareket	-	-	1	4,34	1	2,38
Fen	-	-	2	8,69	2	4,76
Alan Gezisi	-	-	-	-	-	-
Drama	1	5,26	1	4,34	2	4,76
Kitap	3	15,78	4	17,39	7	16,66
Hepsini Seviyorum	7	36,84	6	26,08	13	30,95
<i>Toplam</i>	<i>19</i>	<i>100</i>	<i>23</i>	<i>100</i>	<i>42</i>	<i>100</i>

Tablo 6'da "Yapmayı sevmediğin etkinlikler var mı? Varsa hangilerini yapmaktan hoşlanmıyorsun?" sorusuna alınan cevaplara ilişkin sonuçlar görülmektedir. Kız çocuklarının yapmayı sevmedikleri etkinlikler sırasıyla sanat (%21,05), kitap (%15,78) ile eşit değerinde Türkçe, oyun, okuma yazmaya hazırlık, müzik ve drama (%5,26) etkinlikleri olmuş; kız çocuklarının bir kısmı (%36,84) ise tüm etkinlikleri sevdiğini belirtmiştir.

Erkek çocuklarının yapmayı sevmedikleri etkinlikler sırasıyla sanat (%34,78), kitap (%17,39), fen (%8,69) ve Türkçe, hareket ile drama (%4,34) etkinlikleri olmuştur; erkek çocuklarının bir kısmı ise (%26,08) tüm etkinlikleri sevdiğini belirtmiştir.

Çocukların yapmaktan hoşlanmadıkları etkinlikler sorulduğunda çocukların bir kısmı (%30,95) tüm etkinlikleri sevdiğini yani sevmediği etkinlik olmadığını belirtmiştir. Yapmayı sevmedikleri etkinlikler ise sanat (%28,57), kitap (%16,66), Türkçe, fen ve Drama (%4,76), oyun, okuma yazmaya hazırlık, müzik, hareket (%2,38) etkinlikleri olarak sıralanmıştır. Matematik ve alan gezisi etkinlikleri ise ne kız ne erkek çocukları tarafından dile getirilmemiştir. Çocukların yapmayı sevmedikleri etkinliklere ilişkin yorumları ise şu şekilde olmuştur:

K2: «Kitap çalışması, çünkü bazen kafam karışıyor. Bazen zor etkinlikler oluyor içinde.»

K3: «Evcilik çünkü ondan daha güzel ve maceralı oyunlar var.»

K5: «Piritle bir şey yapıştırmaktan hoşlanmıyorum; çünkü ellerime yapışıyor ben de zor çıkarıyorum.»

K9: «Şarkı dinlemek hiç hoşuma gitmiyor. Benim istediklerim çalmadığı için.»

E5: «Kitap çalışması, çünkü eğlenceli değil. Hiç değil.»

E9: «Kitap çalışması, çünkü boyama yapmayı sevmiyorum. Her zaman bir şeyleri boyuyoruz.»

E18: «Kitap çalışması; çünkü hep geç kalıyorum.»

E22: «Sanat etkinliği; çünkü onda çok proje yapıyoruz. Canım istemiyor, zorlanıyorum, yoruluyorum. Kesme yaparken yoruluyorum.»

Tablo 7. Çocukların etkinlik yaparken tek başlarına ya da arkadaşlarıyla birlikte olma tercihlerine ilişkin sonuçlar

	<i>Kız</i>		<i>Erkek</i>		<i>Toplam</i>	
	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Yalnız	9	47,36	7	30,43	30	71,42
Birlikte	10	52,63	16	69,56	12	28,57
<i>Toplam</i>	<i>19</i>	<i>100</i>	<i>23</i>	<i>100</i>	<i>42</i>	<i>100</i>

Tablo 7’de çocuklara sorulan “Etkinliği yaparken yalnız olmayı mı yoksa arkadaşlarıyla birlikte mi olmayı mı tercih ediyorsun?” sorusuna verilen yanıtlar yer almaktadır. Kız çocuklarının yaklaşık yarısı (%47,36) etkinlikleri yaparken yalnız olmayı tercih ederken, erkek çocuklarının yarıdan az kısmı (%30,43) etkinlikleri yalnız yapmak istediklerini belirtmiştir.

Genel olarak bakıldığında ise araştırmaya katılan çocukların büyük bir kısmı (%71,42) etkinlikleri yaparken yalnız olmayı tercih ederken daha az bir kısmı ise (%28,57) arkadaşlarıyla birlikte etkinlikleri yapmayı tercih ettiklerini belirtmiştir. Çocukların bu tercihleri ile ilgili yorumları ise şu şekilde olmuştur:

K3: «Yalnız olmayı tercih ederim. Dikkatim dağılmasın diye.»

K6: «Arkadaşlarımla, çünkü daha mutlu oluyorum.»

K7: «Yalnız. Birileri rahatsız etmesin diye yalnız olmak istiyorum.»

K19: «Yalnız. Yalnız etkinlik yaparken eğleniyorum. Diğerleri sürekli kendi istediklerini yapıyor.»

E2: «Arkadaşlarımla, çünkü daha eğlenceli oluyor.»

E6: «Arkadaşlarımla birlikte; çünkü arkadaşlarım çok iyi oyun oynuyorlar.»

E8: «Yalnız olmayı tercih ederim. Kendimi daha konsantreli hissediyorum.»

E10: «Yalnız; çünkü daha sakin oluyor.»

Çocuklarla yapılan görüşmeler kapsamında sorulan son soru ise “*Benim için okulda geçirmek istediğin bir günü planlar mısın?*” olmuştur. Bu soru kapsamında çocuklardan alınan cevaplar sayısal olarak ifade edilemeyeceği için bazı çocukların cevapları doğrudan aktarılmıştır.

K1: «İlk birazcık spor yapmak isterdim. Sonra boya, makas kullanarak sulu boya, fırça kullanarak kuru ve ıslak etkinlik. Biraz şarkı dinlemek isterdim. Dinlendirici şarkı. Bahçeye çıkmak isterdim. Yemek yemek isterdim. Drama etkinliği yapmak isterdim.»

K3: «Önce oyuncaklarımla oynamak isterdim. Kitap okumak isterdim. Sonra kitap çalışması yapmak. Kesme boyama ile tavşan yapmak isterdim, aynı zamanda rakamlardan da.. Bahçeye çıkmak ve yerden yüksek oynamak isterdim.»

K6: «Sanat etkinliği yapıyoruz. Oyun oynamak istiyorum. Dans etmek istiyorum.»

E5: «Önce legolarla oynamak isterdim. Sonra bahçeye çıkıp hırsız polis oynamak isterdim. Doğum günü kutlamak isterdim. Sinema izlemek isterdim. Sonra yine bahçeye çıkmak isterdim.»

E7: «Önce oyun oynamak isterim. Sonra hava grafiğini düzenlemek isterim. Sonra resim yapmak isterim. Sonra yemek yemek isterim.»

E15: «Çizgi film saati yapardım. Müzikle oyun, dans etmek, zıplamak isterdim.»

E21: «İlk önce sanat etkinliği yapmak isterim. Ayı yapmak isterim. Müzik etkinliği yapmak isterim. Şarkılar öğrenmek, oyun oynamak.»

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

5 yaş grubu çocukların okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan etkinlikler hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi yoluyla ilgi ve ihtiyaçlarının tespit edilmesini amaçlayan araştırmanın bulgularına genel olarak bakıldığında, çocukların en sevdikleri etkinliklerin sırasıyla sanat, oyun, matematik, hareket, fen ile drama olduğu görülmektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen bir diğer bulgu ise araştırmaya katılan çocukların tamamına yakınının en sevdikleri etkinliklerin sınıf içerisinde yapıldığı görülmektedir. Ancak çocukların az bir kısmı en sevdikleri etkinlikleri sınıf içinde

yapmak isterken, yarından fazlası ise en sevdikleri etkinlikleri bahçede yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda çocukların açık havada, bahçede vakit geçirmeye daha istekli oldukları görülmektedir. Bu noktada çocukların talepleri ve beklentileri Okul öncesi Eğitim Programı'nda özellikle vurgulanan çocukların açık havaya çıkarılması ve sınıfta yapılan tüm etkinliklerin bahçede de yapılabileceği vurgusu (MEB, 2013) örtüşür durumdadır. Özellikle büyük şehirlerde yaşam alanlarının sınırları sürekli daralan (Louv, 2005/2010, s 149) huzurlu ve güvenli oyun ortamı bulamayan (Çelik ve Şahin, 2013; Taşçı, 2010) bu nedenle kapalı ortamlarda zaman geçirmek zorunda kalan çocukların güvenli bir ortam olan okul bahçelerini daha aktif olarak kullanmaları gerektiği, öğretmenlerin kapalı alan ve açık alan dengesine dikkat ederek etkinliklerin uygulanma yerlerini belirlemeleri gerektiği unutulmamalıdır. Fakat Koçyiğit (2014) tarafından yapılan bir araştırmada çocukların okulda oynadıkları oyunların içerisinde bahçe oyunlarının yer almadığı görülmektedir. Öğretmenler bu durumu, fiziksel şartların yetersizliği, sınıf mevcudunun fazla oluşu, yardımcı eleman olmayışı, hava koşullarının elverişsizliği ve velilerin engellemeleri gibi nedenlere bağlasalar da (Alat, Akgümüş ve Cavalı, 2012; Cardon, ve Bourdeaudhuij, 2008; Cevher Kalburan, 2014; Kandır ve Çatlak, 2006; Talay, Aslan ve Belkayalı, 2010) bu durum, çocukların istemelerine rağmen bu fırsattan yararlanamadıklarının altını çizmektedir. Bu araştırmanın bir başka sonucunda ise çocuklardan kendi günlerini tasarlamaları istediğinde, etkinlerde pasif-aktif dengesinin doğal olarak ortaya çıktığı ve çocukların tasarımlarında daha aktif olmalarına imkân tanıyan bir gün planladıkları belirlenmiştir.

Çalışmada öğretmenlerin en sık yaptırdığı etkinliklerin sırasıyla sanat, kitap etkinliği, oyun, drama, matematik, müzik ve hareket etkinlikleri olduğu belirlenmiştir. Bir başka bulgu olan çocukların yapmaktan hoşlanmadıkları etkinlikler sorulduğunda; çocukların bir kısmı tüm etkinlikleri sevdiğini belirtmiştir. Yapmayı sevmedikleri etkinlikler sorulduğunda ise çocukların cevapları sanat, kitap, Türkçe, fen, drama, oyun, okuma yazmaya hazırlık, müzik ve hareket etkinlikleri olarak sıralanmıştır. Bu durum gün içerisinde en çok yaptıkları etkinliklerle birçok noktada örtüşmektedir. En sık uygulanan etkinlik türlerine ilişkin çıkan sonuçları destekler nitelikte Özkan ve Girgin (2014) yaptıkları araştırma sonucunda çalışma gruplarında yer alan öğretmenlerin yarından fazlasının her gün sanat etkinliği yaptırdığını belirlemişlerdir. Öğretmenlerin okul öncesi eğitim programında yer alan on etkinlik türüne de yer vermemeleri öğretmenlerin programdaki etkinlik çeşitliliğinden yeterince yararlanmadığını ve programın sarmallık özelliğini aktif olarak kullanamadıklarını düşündürmüştür. Program kitabının sarmallık özelliğine sahip olması ve çok fazla etkinlik çeşidi sunması, aynı kazanım ve göstergelerin tekrar tekrar, farklı etkinliklerle ele alınarak farklı öğrenme stillerine sahip çocukların hepsine ulaşılmasını ve tüm çocukların gelişimlerini desteklemeyi amaçlamasından kaynaklıdır (MEB, 2013). Öğretmenlerin en sık yaptırdığı etkinlik

türlerine ilişkin olarak öğretmenin kendisini yetkin hissettiği ve yaparken iyi hissettiği etkinlikleri sürekli uygulamayı tercih ettiği söylenebilir. Bu konuda Kılıç ve Tunçeli (2018) yaptıkları araştırmada buna paralel bir sonuç belirlemiş ve öğretmenlerin sevdikleri, kendilerini daha donanımlı ve yetkin hissettikleri etkinlik türlerini daha sık uygulamayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. “Kitap çalışması” isimli bir etkinlik türü etkinlik türleri arasında yer almamaktadır. Bu durumun okul öncesi eğitim sınıflarında öğretmenler tarafından kaynak kitap niteliğinde kullanılması amaçlanan eğitim setlerinin etkinlikleri destekleyici nitelikte değil, başlı başına bir etkinlik olarak kullanılması ve çocukların arka arkaya çalışma sayfalarını yönergeleri doğrultusunda tamamlamaları istenmesi nedeniyle çocukların bu durumu sevmedikleri düşünülmektedir. Bu durum MEB (2013) Okul Öncesi Eğitim programının amaçlarından biri olan ilköğretime hazıroluşluklarının desteklenmesi gibi görünüyorsa bile, bu amaç çocukların okuma yazmaya karşı olumlu tutum kazanmasını desteklemediği gibi bilakis çocukların hoşlarına gitmemesi, çocukların olumsuz tutum oluşturmaları noktasında oldukça önemli bir risk içermektedir. Diğer dikkat çekici durum ise sıklıkla yapılan etkinlikler içerisinde fen etkinliği de yer almamasına rağmen çocukların sevmedikleri etkinlikler arasında yer almaktadır. Bu durumun ise, Avcı (2003) ve Karaer ve Kösterilioğlu (2005)’in çalışmalarında belirttiği üzere öğretmenlerin fen eğitimi ile ilgili etkinliklere gerek eğitim düzeyleri gerek materyal geliştirme, planlama ve uygulama ile ilgili bilgi yetersizlikleri nedeniyle yer vermemeleri ve fen eğitimine karşı tutumlarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çocuklara öğretmenlerinin onlara sunduğu etkinlikler dışında gün içerisinde başka etkinlik yapmak isteyip istemedikleri sorulduğunda çocukların yarısından fazlası başka etkinlikler yapmak istediklerini belirtmiş, az bir kısmı ise başka bir etkinlik yapmak istemediğini belirtmiştir. Çocukların büyük kısmının başka etkinlikler yapmak istemeleri kendilerine ve öğrenme stillerine hitap etmeyen etkinliklerle çok fazla karşılaşmalarından kaynaklı olabileceği gibi okul öncesi eğitim programının High Scope yaklaşımını dikkate alarak önerdiği serbest oyun zamanlarında uygulanması beklenen planla-yap-değerlendir sürecinin aktif olarak kullanılmamasından da kaynaklanıyor olabilir. High Scope yaklaşımı planla-yap-değerlendir sürecinde çocuğun ne yapacağına kendisinin karar vermesini beklemektedir (Günay-Bilaloğlu, 2004; Kotoman, 2009). Yaklaşımın bu önerisi çocuğun Hart’ın (1992/1997) da önerdiği gibi aktif katılım sağlaması ve seçimlerini yaşayabilmesi açısından önemlidir.

Tüm bu bulgulara ek olarak, araştırmaya katılan çocukların büyük bir kısmı etkinlikleri yaparken yalnız olmayı tercih ederken, daha az bir kısmı ise arkadaşlarıyla birlikte etkinlikleri yapmayı tercih ettiklerini belirtmiştir. Özellikle metropol şehirlerde çocukların dış mekân oyun alanlarını çok kullanamamalarından ve anne babalarının büyük bir çoğunluğunun çalışmalarından ötürü sosyalleşme

ihtiyaçları tam olarak karşılanamadığından zaman zaman yeterli sosyal becerileri gelişmediği için zaman zaman ise bireysel etkinliklere olan eğilimleri arttığı için bireysel oyunları tercih edebilmektedirler. Burada öğretmenlerin oyunlara dahil olarak çocukları gerekli alanlarda desteklemeleri oldukça önem taşımaktadır.

5. ÖNERİLER

Araştırma sonuçları dikkate alındığında daha sonra yapılacak çalışmalar için aşağıdaki öneriler sunulabilir;

- Çocukların etkinlikleri sevme ve sevmeme durumları daha ayrıntılı araştırılabilir ve araştırmalar noktasında doğrudan gözlem ile öğretmenin uygulamalarına dair bilgi edinilerek öğretmenin bu süreçte rolü olup olmadığı belirlenebilir.

- Öğretmenlerin hazırladıkları etkinlik planları da benzer çalışmalarda kullanılarak çocuklarla tüm etkinlik türlerinin eşit bir şekilde uygulayıp uygulamadıkları ve bu durumun çocukların etkinlikler ile ilgili görüşlerini etkileyip etkilemediği araştırılabilir.

- Öğretmenlerin sevdikleri etkinlikler ile çocukların sevdikleri etkinlikler karşılaştırılarak çocukların etkinlik tercihlerinde öğretmenin etkisi incelenebilir.

- Aynı çalışma katılımcı sayısı artırılarak, farklı okul türlerinde yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Alat, Z., Akgümüş, Ö. ve Cavalı, D. (2012). Okul Öncesi Eğitimde Açık Hava Etkinliklerine Yönelik Öğretmen Görüş ve Uygulamaları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 47-62.
- Avcı, N. (2003). Fen ve doğa eğitiminde proje yaklaşımı. Müzeyyen Sevinç (Ed.). *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar içinde* (359-365). İstanbul: Morpa Yayınları
- Cardon, G. M. & De Bourdeaudhuij, M. M. (2008). Are preschool children active enough? Objectively measured physical activity levels. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 79(3), 326-332
- Cevher Kalburan, N. (2014). Okul Öncesi Dönem Çocukları Dış Mekânda Oyun Fırsatları ve Ebeveyn Görüşleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (32), 113-135.
- Çelik, A. ve Şahin, M. (2013). Spor ve çocuk gelişimi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(1), 467-478.
- Davies, L., Williams, C., Yamashita, H. & Man-Hing, K. (2006). *Inspiring impact and outcomes taking up the challenge of pupil participation*. Carnegie Young People Initiative & Esmee Fairbairn Foundation.
- Günay-Bilaloğlu, R. (2004). Okul öncesi eğitimde High/Scope yaklaşımı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 41-56.
- Hart, R. A. (1997). *Çocukların Katılımı Maskotluktan Yurttaşlığa*. Ankara: UNICEF Türkiye Milli Komitesi Yayını. (Orijinal eserin yayın yılı 1992).

- Hart, N. S. (2007). Making sure the child's voice is heard. *International Review of Education*, 4(3), 251-258
- Kandır, A. ve Çatlak, İ. (2006). Okul öncesi eğitim kurumlarında görevli öğretmenlerin okullarının fiziksel koşullarına ve sınıflarındaki ilgi köşelerinin özelliklerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Mesleki Eğitim Dergisi*, 8(15), 40-62.
- Karaer ve Kösterilioğlu (2005), Amasya Ve Sinop İllerinde Çalışan Okulöncesi Öğretmenlerin Fen Kavramlarının Öğretilmesinde Kullandıkları Yöntemlerin Belirlenmesi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, (2), 447-454.
- Kılıç, Z. (2013). *Anasınıfına Devam Eden Çocukların Okul Bahçesinde Görmek İstedikleri Ortam Özelliklerinin Belirlenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kılıç, Z. ve Tunçeli, H. İ. (2018, Mayıs). Okul öncesi öğretmenlerinin etkinlik tercihlerine ilişkin görüşleri. *1. Uluslararası Eğitimde Yeni Arayışlar Kongresi* (Sözlü Bildiri), İstanbul/Türkiye.
- Koçyiğit, S. (2014). Çocukların Bakış Açısıyla Okul Öncesi Eğitim. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (36), 203-214.
- Kotoman, H. (2009). Okul öncesi eğitimde High Scope modeli. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(26), 31-41.
- Louv, R. (2010). *Doğadaki son çocuk çocuklarımızdaki doğa yoksunluğu ve doğanın sağaltıcı gücü*. (Çev: Ceyhan Temürcü). (1. Baskı). Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- M.E.B. (2013). *Okul Öncesi Eğitimi Programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayını.
- Özkan, B. ve Girgin, F. (2014). Okul öncesi öğretmenlerinin görsel sanat etkinliği uygulamalarını değerlendirmesi. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 79-85.
- Talay, İ., Aslan, F. & Belkayalı, N. (2010). Okul öncesi eğitim kurumlarında doğa dostu ve çocuk katılımı temelli dış mekân tasarım yaklaşımları bir proje önerisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(1), 317-322.
- Taşçı, B. (2010). *Sokağın günümüz koşullarında çocuk oyun alanı olarak ele alınması ve değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir
- Tüzün, I. ve Sarıışık, Y. (2015). *Türkiye'de Okullarda Çocuk Katılımı: Durum Analizi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- UNICEF Türkiye (2004). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*. Ankara: UNICEF Türkiye Temsilciliği Yayını. (Orijinal eserin yayın yılı 1989)
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

**SAĞLIKTA KALİTE VE AKREDİTASYON STANDARTLARI:
EDİRNE, KIRKLARELİ VE TEKİRDAĞ'DAKİ HASTANELERİN WEB
SİTELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

*QUALITY AND ACCREDITATION STANDARDS IN HEALTH: EVALUATION OF
WEB SITES OF HOSPITALS IN EDİRNE, KIRKLARELİ AND TEKİRDAĞ*

Pınar ÖZDEMİR KARACA*, Işıl USTA KARA**

*Geliş Tarihi: 10.05.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 17.12.2020
(Accepted)*

ÖZ: Bu çalışmada Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinde bulunan kamu ve özel sektöre ait hastanelerin web siteleri kalite ve akreditasyon standartları bakımından incelenmiş ve bu standartlara uygunlukları değerlendirilmiştir. Bu amaçla çalışmada, 18'i devlet 14'ü özel olmak üzere toplamda 32 hastanenin web sitesi 20 Mart-24 Mart 2018 tarihleri arasında tarama modeliyle incelenmiş ve elde edilen bulgular SPSS 17.0 istatistik programı yardımıyla tablolar halinde sunulmuştur. Yapılan inceleme sonucunda devlet hastanelerinin özel hastanelere oranla hem kurumsal yapı ve iletişim bakımından, hem de kalite bakımından Sağlıkta Kalite Standartları ve Sağlıkta Akreditasyon Standartları kriterlerine daha uygun web sitelerine sahip oldukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Kalite, Akreditasyon, Hastane, Web Sitesi.

ABSTRACT: In this study, public and private sector hospitals in Edirne, Kırklareli and Tekirdağ provinces were examined and evaluated for compliance with these standards in terms of web sites quality and accreditation standards. For this purpose, the web site of a total of 32 hospitals, 18 of which are public and 14 of which are private, were examined by using a screening model between 20 March and 24 March 2018 and the findings were presented in tabular form with the help of SPSS 17.0 statistical program. As a result of the review, it has been seen that public hospitals have web sites that are more in line with institutional structure, communication and quality than the criteria of Health Quality Standards and Health Accreditation Standards compared to private hospitals.

Key Words: Health, Quality, Accreditation, Hospital, Web Page

1. GİRİŞ

Her alanda sürekli değişim ve gelişimin hâkim olduğu günümüzde, yoğun rekabet koşullarında ayakta kalabilmek, kar edebilmek ve büyümek isteyen her türlü işletmenin bu koşullara ayak uydurması, tercih edilebilmek için kaliteli ve tüketici odaklı ürün ve hizmetler sunması gerekmektedir. Hizmet sektörü içerisinde yer alan sağlık sektörünün de değişen çevre şartlarına ve yoğun rekabet ortamına uyum

* Öğr. Gör., Kırklareli Üniversitesi, pinar.ozdemir@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6952-8028.

** Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, isilusta@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2527-2961.

sağlayabilmesi amacıyla, artan hasta beklentilerini ya da sağlık bakım ihtiyaçlarını daha tatmin edici, kaliteli, verimli ve esnek bir şekilde karşılaması, rekabet gücünü artırırken işlem maliyetlerini düşürmesi, yönetimlerinin kanıta dayalı ve isabetli karar verme oranını arttırması, müşteri odaklı hizmet ilkelerini benimsemesi önemi artan zaruriyeler haline gelmiştir. Sürekli değişim ve gelişim anlayışı kalite yönetim sistemlerinin sağlık kurumlarında oluşturulmasına, uluslararası standartların meydana getirilerek uygulanmasına ve sağlıkta sürekli iyileştirmeye yönelik çalışmaların yapılmasına yol açmıştır.

1980'li yıllardan itibaren uluslararası alanda sağlık sektörü kaliteyi iyileştirme çalışmalarına başlamıştır. Türkiye'de ise 2000'li yıllarda çalışmalara başlanarak uygulamaya geçilmiştir. Sağlıkta tanı, tedavi ve bakım hizmetlerinin uluslararası geçerliliği olan standartlara uygun şekilde yapılması ile hastaların ihtiyaç ve beklentilerini tamamıyla karşılayacak sağlık hizmeti süreçlerinin varlığı sağlık hizmetlerinde kaliteyi ifade etmektedir (Hoş, 2016: 499; Taş, Akpınar ve İşçi, 2013; Tengilimoğlu, Işık ve Akbolat, 2017: 519).

Kalite sistemleri, tüm dünya üzerinde hastalar için bakım çevresinin güvenilirliğinin sağlanması, bakım kalitesinin en yüksek düzeye getirilmesi, hastalar ve çalışanlar açısından risklerin minimum seviyeye indirilmesi, hasta güvenliğinde ve kalite iyileştirmede sürekliliğinin sağlanması gibi amaçlarla geliştirilmiştir. Bu sayede kalite sistemleri aracılığıyla, sağlık kurumlarının performansları değerlendirilmeye başlanmıştır. Ancak sağlık hizmetlerinin değerlendirilmesi sırasında hizmetin yalnızca uzmanlık, bilgi ve beceri gerektiren teknik yönü değil, aynı zamanda hastaların sunulan hizmetlere yönelik algılarını içeren fonksiyonel yönü de ele alınmalıdır. Sağlık hizmetlerinin kalitesinin ölçümü hem hizmetin hem de sağlık hizmetlerinin kendisine has özellikleri sebebiyle bir ürün kalitesi ölçümüne nazaran daha zordur. Fakat sağlık hizmetlerinin insan yaşamıyla birebir ilgili olması ve yapılacak herhangi bir hatanın insan yaşamına mal olabileceği düşüncesi, sağlık hizmetlerinde kalitenin sağlanmasını bir gereklilik olarak karşımıza çıkarmaktadır. Bu neden, zor ve karmaşık bir süreç olan kalite ölçümünün yapılmasını kaçınılmaz kılmaktadır (Afacan ve Bahçecik, 2011: 341; Aslantekin vd., 2007: 59; Kayral ve Beylik, 2016: 7; SKS Hastane, 2016).

Sağlık sektöründe kalite çalışmaları ile akreditasyon kavramı ön plana çıkmaktadır. Akreditasyon, ortaya konulan çalışmaların uygunluk değerlendirme kuruluşları tarafından değerlendirilmesini ve çalışmalara istinaden düzenlenen uygunluk belgelerinin geçerliliğini ve güvenilirliğini doğrulamak amacıyla oluşturulan bir kalite altyapısı olarak belirtilmektedir. Bir başka deyişle akreditasyon, sağlık kuruluşlarının, bakım kalitesini yükseltmek amacıyla tasarlanmış olan bir dizi standardın gereklilikleri karşılayıp karşılamadığını tespit etmek üzere bağımsız bir kurum aracılığıyla değerlendirilmesi sürecini ifade etmektedir. Sağlık kuruluşlarını ulusal ve uluslararası seviyede akredite etmek,

akreditasyon kurallarını belirlemek ve uygulamak, kaliteli hizmet sağlamak amacıyla tasarlanan standartlara uyulup uyulmadığını değerlendirmek, yerel ve uluslararası akreditasyon kuruluşlarıyla birlikte çalışmak gibi amaçlarla ulusal (Türkiye Akreditasyon Kurumu-TÜRKAK vb.) ve uluslararası alanda (Joint Commission International-JCI, International Accreditation Forum-IAF, International Laboratory Accreditation Cooperation-ILAC, European co-operation for Accreditation-EA vb.) çeşitli akreditasyon kuruluşları oluşturulmuştur (Akyüz ve Akyüz, 2015: 91; Hoş, 2016: 500; Kömürcü, Durmaz, Bayram, Koyucu, Karaman ve Toker, 2014: 97; TÜRKAK, 2018).

Türkiye’de 1999 yılında TÜRKAK’ın kurulmasından sonra ilk defa 2002 yılında Memorial Şişli Hastanesinin JCI Akreditasyon Kalite Belgesi almaya hak kazanmasıyla birlikte, ülkemizdeki akreditasyon çalışmaları hız kazanmıştır. Kalite ve akreditasyon öğeleri çerçevesinde etkili ve yeterli sağlık hizmeti sunabilmek amacıyla, Türkiye’de Sağlıkta Kalite Sistemi’nin geliştirilip yürütülmesi ve Türkiye Sağlıkta Akreditasyon Programı’na yönelik sağlıkta akreditasyon standartlarını belirleme görevi; T.C. Sağlık Bakanlığı’nın Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde yer alan, 2020 yılı itibarıyla yeni adı Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı olan birim tarafından yürütülmektedir. Ancak bu çalışmanın yapıldığı tarihte bu birimin adı Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Daire Başkanlığı olduğundan ve incelenen hastanelerin web sitelerinde de bu adla yer aldığından dolayı çalışma boyunca Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Daire Başkanlığı olarak anılacaktır. Bu birimin web sitesinde “Türkiye Sağlıkta Kalite Sistemi”nin amacı; sağlık hizmeti arzında bulunan bütün kurum ve kuruluşlarda, hasta ve çalışan güvenliğiyle birlikte memnuniyetin de sağlandığı, etkin, zamanlı ve hakkaniyetli şekilde hizmet sunumunun gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (TÜRKAK, 2018; SHGM, 2020).

Kalite ve akreditasyon ile ilgili yazın tarandığında, çok sayıda ulusal ve uluslararası yayın olduğu görülmektedir. İncelenen yazında Afacan ve Bahçecik (2011), Aslantekin vd. (2007), Berwick, Calkins, McCannon ve Hackbarth (2006), Devebakan (2006), Kayral ve Beylik (2016), Öter ve Südaş (2017) ile Yağcı ve Duman (2006)’ın hastanelerde hizmet kalitesinin algılanması, belirlenmesi ve analizi, Bircan ve Baycan (2004)’ın verimlilik ve kalite, Dalbay ve Biçer (2002), İlkay ve Varinli (2005) ve Taş vd. (2013)’nin kalite yönetim sistemleri, Bekçi ve Toraman (2011)’in kalite maliyetleri, Kömürcü vd. (2014), Laschober, Maxfield, Felt-Lisk ve Miranda (2007) ile Weiner, Alexander, Shortell, Baker, Becker ve Geppert (2006)’nin kalite standartları, göstergeleri ve modelleri, Derin ve Demirel (2011) ile Özata ve Özer (2016)’in hasta hakları/mahremiyeti ve kalite, Al-Awa, Jacquery, Almazrooa, Habib, al-Noury, el Deek vd. (2011), El-Jardali (2007), Hoş (2016) ile Güdük ve Kılıç (2017)’in akreditasyon ve süreci, Aiken, Sermeus, Van den Heede, Sloane, Busse, McKee vd. (2012), Özen, Çam ve Yalçın Aslay (2011),

Sack, Scherag, Lütke, Günther, Jöckel ve Holtmann (2011) ile Yağcı ve Duman (2006)'ın kalite/akreditasyon ve müşteri memnuniyeti, Akyüz ve Akyüz (2015), Alkhenizan ve Shaw (2011), El-Jardali, Jamal, Dimassi, Ammar ve Tchaghchaghian (2008), Güngören, Orhan ve Kurutkan (2013), Schmaltz, Williams, Chassin, Loeb ve Wachter (2011) ile Öztaş (2014)'ın ise kalite ve akreditasyon üzerine çalışmaları bulunduğu görülmektedir.

Hastane web sitelerinin genel bir değerlendirmesi üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde; Çolak, Kaymakoğlu ve Ersoy (2006), Soysal, Yağar ve Dökme (2016), Uğurluoğlu (2009), Yurdakul ve Öksüz (2007) ile Zingmond, Lim, Ettner, ve Carlisle (2001)'in çalışmaları dikkat çekmektedir. Ancak ilgili yazında hem Trakya'nın illeri özelinde hem de kalite ve akreditasyon standartları kapsamında hastanelerin web sitelerinin incelenmesine yönelik yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla, ilgili çalışmanın yazında eksik kalan bir boşluğu dolduracak olması sebebiyle önemi artmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinde bulunan kamu ve özel sektöre ait hastanelerin web sitelerini, sağlıkta kalite ve akreditasyon standartları kapsamında inceleyerek değerlendirmektir. Bu doğrultuda çalışmada, “Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerindeki kamu ve özel sektöre ait hastanelerin web sitelerinde, Sağlıkta Kalite Standartları (SKS) Hastane ve Sağlıkta Akreditasyon Standartları (SAS) Hastane kriterlerinden hangilerine yer verilmiştir?” ve “Hastanelerin mülkiyet tipine göre web sitelerinde yer verdikleri SKS ve SAS kriterlerinin dağılımı değişiklik göstermekte midir?” soruları yanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, öncelikle Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Daire Başkanlığı tarafından hazırlanan ve ülkemizde hizmet veren tüm hastanelerin taşınması gereken “Sağlıkta Kalite Standartları (SKS)” ve “Sağlıkta Akreditasyon Standartları (SAS)” kriterleri hakkında bilgiler verilerek, bu kriterlere göre bu üç ildeki hastanelerin web siteleri değerlendirilip, mevcut durumları ortaya konulmuştur. Ayrıca, hastanelerin mülkiyet tipine göre SKS ve SAS kriterlerinin dağılımları incelenerek, yorumlanmıştır. Çalışma neticesinde elde edilen değerlendirme sonuçları, bölgede faaliyet gösteren sağlık kuruluşları ve müşterilerinin yararına sunulmuştur.

1.1. Sağlıkta Kalite Standartları (SKS)

Sağlıkta Kalite Standartları (SKS); SKS Hastane, SKS Diyaliz, SKS Evde Sağlık, SKS Ağız ve Diş Sağlığı Hizmetleri (ADHS) ve SKS 112 standartları şeklinde ayrı ayrı düzenlenmiştir. Bunlardan SKS Hastane standartları incelendiğinde, “Kurumsal Yapı” başlığı altında KKK08 kodlu “Hastanenin elektronik ortamda temsili ve tanıtımına yönelik çalışma yapılmalıdır” standardın, çalışmamız kapsamında da önem arz ettiği görülmüştür. Tablo 1’de yer alan bu standarda ait değerlendirme ölçütleriyle Sağlık Bakanlığı, hastanelerin web sitelerini “Sağlıkta Kalite Standartlarına” uygun hale getirmesini istemektedir (SKS Hastane, 2016).

Tablo 1: KKKU08 Kodlu Standart ve Değerlendirme Ölçütü

Kod	Standart
KKKU08 Çekirdek	Hastanenin elektronik ortamda temsili ve tanıtımına yönelik çalışma yapılmalıdır.
Kod	Değerlendirme Ölçütü
KKKU08.01	Hastanenin web sitesi olmalıdır. Web sitesi etkin bir şekilde yönetilmeli; güncel, kolay kullanılabilir ve yeterli bilgi içerecek şekilde hazırlanmalıdır. Web sitesinde asgari aşağıdaki bilgiler olmalıdır: <ul style="list-style-type: none">• Organizasyon yapısı• Hastane misyon, vizyon ve değerleri• Hastane Kalite Yönetim Birimi ve çalışmaları• Hastaneye ulaşım ve hastane iletişim bilgileri• Hastanenin hizmet verdiği bölüm ve branşlar• Hekimlere ait uzmanlık dalları ve varsa uzmanlık dalına ilişkin spesifik ilgi alanları
KKKU08.02	<ul style="list-style-type: none">• Acil sağlık hizmetleri• Varsa özellikli hizmetlere (özellikli tıbbi donanım ya da tecrübe gerektiren işlemler) yönelik bilgiler• Randevu alma bilgileri• Tetkik sonuçlarına ulaşım alanı• Çalışanların, hastaların ve yakınlarının görüşlerini bildirebileceği alanlar• Ziyaret saatleri ve ziyaretçilerin uyması gereken kurallar• (Varsa) Sosyal sorumluluk kapsamında yürütülen faaliyetler• Anlaşılabilir oldukları kurum bilgileri bulunmalıdır.

Kaynak: SHGM Sağlıkta Verimlilik, Kalite ve Akreditasyon Dairesi Başkanlığı, Sağlıkta kalite standartları hastane (SKS-Hastane Versiyon-5; revizyon-01), Mart 2016. <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/3460,skshastanesetiv5r1pdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 20 Kasım 2019).

Bu standartlara ek olarak 06/12/2011 tarihinde tüm Valilikler nezdinde İl Sağlık Müdürlüklerine gönderilen bir Talimat olan “Web sitelerine ilişkin düzenleme” ile de hastanelerin web sitelerinde kalite standartları bakımından asgari olarak bulunması gereken bilgilere yer verilmiş ve bu bilgilerin güncelliğinin sağlanması istenmiştir. Bu kapsamda web sitelerinde asgari olarak bulunması istenen bilgiler aşağıda sıralanmaktadır (Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2011).

- ✓ Kaliteden sorumlu başhekim yardımcısının adı, soyadı, unvanı, fotoğrafı
- ✓ Kalite yönetim direktörü adı, soyadı, unvanı, fotoğrafı
- ✓ Kalite Yönetim Birimi çalışanlarının adı, soyadı, unvanı, fotoğrafı
- ✓ Oluşturulan komitelerin isimleri ve komite üyelerinin adı, soyadı, unvanı, fotoğrafı
- ✓ Bölüm kalite sorumlularının adı, soyadı, unvanı, fotoğrafı ve sorumlu olduğu bölüm
- ✓ SKS kapsamındaki iyi uygulama örnekleri
- ✓ Öz değerlendirme planı
- ✓ SKS kapsamında gerçekleştirilecek eğitimlerin planı

✓ “Sağlıkta Performans ve Kalite Yönergesi” (Sağlıkta Kalitenin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesine Dair Yönetmelik) ve “Hasta ve Çalışan Güvenliği Yönetmeliği’nin güncel halleri

✓ Sağlık Bakanlığı Performans Yönetimi ve Kalite Geliştirme Daire Başkanlığının web sitesine erişim linki

1.2.Sağlıkta Akreditasyon Standartları (SAS)

Sağlıkta Akreditasyon Standartları (SAS); SAS Hastane Seti, SAS ADSH Seti, SAS Değerlendirici Eğitim Program Rehberi, SAS Diyaliz Merkezi Seti ve SAS Laboratuvar Seti olarak tek tek düzenlenmiştir. Bu çalışmada kullanılacak olan sağlıkta akreditasyon standartları “SAS Hastane Seti V.1.1/2015” kitapçığında yer almaktadır. Burada yer verilen akreditasyon standartlarından ikisinin çalışmamızla ilgili olduğu belirlenmiştir (SAS Hastane, 2015).

Bunlardan ilki YO.PD.01.00 kodlu “Hastanenin temel politika ve etik değerleri tanımlanmalıdır.” standardının gerekliliklerinden “Temel Politika ve Değerlerin Kamuoyu ile Paylaşılması” başlığında hastanenin misyon, vizyon ve değerleri; kurum tarafından belirlenen çeşitli iletişim araçları vasıtası ile (web sitesi, ilan panoları, tanıtım faaliyetleri vb.) kamuoyuna duyurulmalıdır” şeklinde açıklanmıştır (SAS Hastane, 2015).

İkincisi ise, YO.Kİ.01.00 kodlu “Kurumsal iletişim faaliyetleri etkili bir şekilde yürütülmelidir.” standarttır. Bu standardın gereklilikleri “Hedef Kitlenin Bilgilendirilmesi” başlığı altında açıklanmış; kurumsal web sitesi etkin şekilde yönetilmeli, güncel, kolay kullanılabilir ve yeterli bilgi içerecek şekilde hazırlanmalıdır ve hedef kitle asgari şu konularda bilgilendirilmelidir denilerek; SKS Hastane’de yer alan K KU08.01 kodlu standartta yer alan kriterlerle hemen hemen aynı yönde olan şu kriterler sıralanmıştır (SAS Hastane, 2015):

- ✓ Temel politika ve değerler
- ✓ Organizasyon yapısı
- ✓ Hizmet verdiği alanlar
- ✓ Sosyal sorumluluk kapsamında yürütülen faaliyetler
- ✓ İnsan kaynakları
- ✓ Halkla ilişkiler faaliyetleri
- ✓ Acil hizmetler
- ✓ Randevu alma ve sonuç verme
- ✓ İletişim ve ulaşım
- ✓ Hastane içinde hizmete ulaşım
- ✓ Hastane içi çalışanlar kurumsal iletişimin önemli temsilcileri olması nedeniyle çalışanlara bu konuda eğitim düzenlenmelidir.

2. YÖNTEM

Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinde bulunan kamu ve özel sektöre ait hastanelerin web sitelerini, sağlıkta kalite ve akreditasyon standartları kapsamında inceleyerek değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışma, ilgili yazında yapılan taramada daha önce benzer bir çalışmaya rastlanmaması sebebiyle önem taşımaktadır. Bu amaçla öncelikle, araştırmanın evrenini oluşturan Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ'daki devlet ve özel hastanelerin isimlerine ulaşmak için Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ İl Sağlık Müdürlükleri'nin web sitelerinden, bölgede yer alan devlet hastanelerinin isimleri taranmış; ardından bölgedeki özel hastanelerin isimlerine arama motoru yardımıyla ulaşılmıştır. Yapılan tarama sonucu, 24 devlet ve 17 özel hastanenin ismine ulaşılmış, ancak Tablo 2'de yer alan 6'sı devlet 3'ü özel 9 hastanenin web sitesinin bulunmaması sebebiyle bu hastaneler örnekleme dahil edilememiştir.

Tablo 2: Araştırma Kapsamında Dahil Edilemeyen Hastaneler

İller	Hastaneler
Edirne	Meriç İlçe Entegre Hastanesi
	Edirne Sultan I. Murat Devlet Hastanesi Havsa Ünitesi
	Keşan Devlet Hastanesi İpsala Ünitesi
	Enez İlçe Entegre Hastanesi
	Lalapaşa İlçe Entegre Hastanesi
	Süloğlu İlçe Entegre Hastanesi
Tekirdağ	Özel Çerkezköy Hastanesi
	Özel Çorlu Şifa Hastanesi
	Özel Life Port Hospital Hastanesi

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 3'te isimleri-web siteleri yer alan ve araştırmanın örneklemini oluşturan 32 hastane, çalışma kapsamında 20 Mart-24 Mart 2018 tarihleri arasında tarama modeliyle incelenmiş, elde edilen veriler SPSS 17.0 paket program yardımıyla analiz edilmiştir.

Tablo 3: Araştırma Kapsamına Alınan Hastaneler ve Web Siteleri

İller	Hastaneler	Web Sitelerinin Adresleri
Edirne	E1.Edirne Sultan 1. Murat Devlet Hastanesi	edirnedh.saglik.gov.tr/
	E2.Keşan Devlet Hastanesi	kesandh.saglik.gov.tr/
	E3.Uzunköprü Devlet Hastanesi	uzunkoprudh.saglik.gov.tr/
	E4.Özel Trakya Hastanesi	www.ozeltrakyahastanesi.com.tr/
	E5.Özel Ekol Hastanesi	www.ekolhastanesi.com.tr/tr/
	E6.Özel Keşan Hastanesi	www.kesanhastanesi.com/tr
Kırklareli	K1.Kırklareli Devlet Hastanesi	kirkrelidh.saglik.gov.tr/
	K2.Kırklareli Babaeski Devlet Hastanesi	babaeskidh.saglik.gov.tr/
	K3.Kırklareli Lüleburgaz Devlet Hastanesi	luleburgazdh.saglik.gov.tr/
	K4.Kırklareli Pınarhisar Devlet Hastanesi	pinarhisardh.saglik.gov.tr/
	K5.Kırklareli Vize Devlet Hastanesi	vizedh.saglik.gov.tr/
	K6.Özel Bir Nefes Hastanesi	www.birnefes.com.tr/
	K7.Özel Derman Hastanesi	www.dermanhastanesi.com.tr/
	K8.Özel Medikent Hastanesi	www.medikent.com.tr/
	K9.Özel Balkan Hastanesi	balkanhastanesi.com.tr/
Tekirdağ	T1.Tekirdağ Devlet Hastanesi	www.tekirdagdh.saglik.gov.tr
	T2.Tekirdağ Çorlu Devlet Hastanesi	www.corludh.saglik.gov.tr/
	T3.Tekirdağ Şarköy Devlet Hastanesi	www.sarkoydh.saglik.gov.tr/
	T4.Tekirdağ Çerkezköy Devlet Hastanesi	www.cerkezkoydh.saglik.gov.tr
	T5.Tekirdağ Malkara Devlet Hastanesi	www.malkaradh.saglik.gov.tr
	T6.Tekirdağ Hayrabolu Devlet Hastanesi	www.hayraboludh.saglik.gov.tr
	T7.Tekirdağ Marmara Ereğlisi İlçe Devlet Hastanesi	www.marmaraereglisidh.saglik.gov.tr
	T8.Tekirdağ Muratlı Devlet Hastanesi	www.muratlidh.saglik.gov.tr
	T9.Tekirdağ Saray Devlet Hastanesi	www.saraydh.saglik.gov.tr
	T10.Tekirdağ Kapaklı İlçe Devlet Hastanesi	www.kapaklidh.saglik.gov.tr/
	T11.Özel Çorlu Vatan Hastanesi	corluvatan.com/
	T12.Özel Optimed Hastanesi	optimedhastanesi.com/tr/
	T13.Özel Reyap Hastanesi	reyaphastanesi.com.tr/
	T14.Özel İrmet Hastanesi	www.irmethospital.com/tr/default.asp
	T15.Özel Star Medica Hastanesi	www.starmedica.com.tr/
	T16.Özel Tekirdağ Yaşam Hastanesi	www.yasamhastanesi.com.tr/tr/
	T17.Özel Vega Hospital Hastanesi	vegahospital.com.tr/

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Kurumsal yapı ve iletişim bakımından SKS ve SAS kriterleri 1’den 14’e kadar (1.Organizasyon yapısı/örgüt şeması, 2.Vizyon, misyon ve değerler, 3.Hastane kalite yönetim birimi ve çalışmaları, 4.Hastaneye ulaşım ve hastane iletişim bilgileri, 5.Hastanenin hizmet verdiği bölüm ve branşlar, 6.Hekimlere ait uzmanlık dalları ve varsa uzmanlık dallarına ilişkin spesifik ilgi alanları, 7.Acil sağlık hizmetleri, 8.Varsa özellikli hizmetlere yönelik bilgiler, 9.Randevu alma bilgileri, 10.Tetkik sonuçlarına ulaşım alanı, 11.Çalışanların, hastaların ve yakınlarının görüşlerini bildireceği alanlar, 12.Ziyaret saatleri ve ziyaretçilerin uyması gereken kurallar, 13.Varsa sosyal sorumluluk kapsamında yürütülen faaliyetler, 14.Anlaşmalı

oldukları kurum bilgileri) numaralandırılmıştır (SAS Hastane, 2015; SKS Hastane, 2016).

Kalite standartları bakımından SKS ve SAS kriterleri de (Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2011) 15’den 32’ye kadar (15.Kaliteden sorumlu başhekimin adı soyadı unvanı, 16.Kaliteden sorumlu başhekimin fotoğrafı, 17.Kalite yönetim direktörünün adı soyadı, unvanı, 18.Kalite yönetim direktörünün fotoğrafı, 19.Kalite yönetim birimi çalışanlarının adı soyadı, unvanı, 20.Kalite yönetim birimi çalışanlarının fotoğrafı, 21.Oluşturulan komitelerin isimleri, 22.Oluşturulan komite üyelerinin adı soyadı, unvanı, sorumlu olduğu bölümler, 23.Oluşturulan komite üyelerinin fotoğrafları, 24.Bölüm kalite sorumlularının adı soyadı, unvanı, sorumlu olduğu bölümler, 25.Bölüm kalite sorumlularının fotoğrafları, 26.SKS kapsamındaki iyi uygulama örnekleri, 27.Öz Değerlendirme planı, 28.SKS kapsamında gerçekleştirilecek eğitim planı, 29.Sağlıkta performans ve kalite yönergesinin güncel hali, 30.Hasta ve çalışan güvenliği yönetmeliğinin güncel hali, 31.Sağlık Bakanlığı Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Daire Başkanlığı web sitesine erişim linki, 32.SKS kalite yönetimi linkinde yer alan bilgilerin güncelliği) numaralandırılarak, her bir hastanenin web sitesi için tek tek değerlendirme yapılmış, hastanelerin web sitelerinin bu kriterleri taşıyıp taşımadığını belirten tablolar hazırlanarak yorumlanmıştır. Ayrıca her bir SKS ve SAS kriteri, hastanelerin mülkiyet tipine göre (özel/devlet) değerlendirilmiş; elde edilen frekans ve yüzde değerler çapraz tablo oluşturularak açıklanmıştır.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamına alınan 32 hastanenin web sitesi incelenerek Tablo 4’te sunulmuştur. Buna göre, devlet hastaneleri arasında yalnızca Tekirdağ Çorlu ve Malkara Devlet Hastanelerinin web sitelerinin tüm kriterleri karşıladığı, özel hastanelerde ise tüm kriterleri karşılayan herhangi bir hastanenin bulunmadığı tespit edilmiştir. Tekirdağ Çerkezköy Devlet Hastanesinin “7.Acil sağlık hizmetleri”, Özel Çorlu Vatan Hastanesinin “3.Hastane kalite yönetim birimi ve çalışmaları”, Özel Reyap Hastanesinin “10.Tetkik sonuçlarına ulaşım alanı”, Özel Tekirdağ Yaşam Hastanesinin “1.Organizasyon yapısı/örgüt şeması” ve Özel Vega Hospital’ın “3.Hastane kalite yönetim birimi ve çalışmaları”nın dışında yine kurumsal yapı ve iletişim bakımından tüm kriterleri karşıladığı görülmüştür. Ancak, kurumsal yapı ve iletişime yönelik 14 kriterin 7’sini karşılamayan Kırklareli Vize Devlet Hastanesi ile 5’ini karşılamayan Özel Trakya, Özel Derman ve Özel Balkan Hastanelerinin SKS ve SAS kriterleri bakımından web sitelerini uygun şekilde düzenlemeyen hastaneler oldukları söylenebilir.

Tablo 4: Kurumsal Yapı ve İletişim Bakımından SKS ve SAS Kriterlerine Uygunluk

Hastaneler	Kurumsal Yapı ve İletişim Bakımından SKS ve SAS Kriterleri													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
E1.		✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	
E2.		✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓		
E3.		✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓		
E4.		✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓			✓
E5.		✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
E6.		✓		✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓		✓	✓
K1.	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	
K2.	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓		✓	✓	✓	
K3.		✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓		✓	✓		✓
K4.		✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	
K5.		✓		✓	✓	✓			✓		✓	✓		
K6.	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓		✓		✓
K7.		✓		✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓			✓
K8.	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓
K9.		✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			✓	
T1.		✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓		✓
T2.	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
T3.		✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓
T4.	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
T5.	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
T6.		✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓
T7.		✓		✓	✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓	✓
T8.		✓		✓	✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓	✓
T9.		✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
T10.	✓	✓		✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓		✓
T11.	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
T12.				✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
T13.	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓
T14.		✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
T15.		✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
T16.		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
T17.	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 5’te, hastanelerin web sitelerinin kalite standartları bakımından SKS ve SAS kriterlerini taşıyıp taşımadıkları yönünde yapılan inceleme ile elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Bu veriler ışığında, kriterlerin tümünü karşılayan herhangi bir hastanenin bulunmadığı; 32 hastane içerisinde en fazla kriteri sağlayan hastanenin 18 kriterden 13’ünü yerine getiren Tekirdağ Çorlu Devlet Hastanesi olduğu belirlenmiştir. Bu hastaneden sonra en fazla kriteri sağlayan hastaneler sırasıyla 12 kriteri karşılayan Özel Tekirdağ Yaşam Hastanesi, 11 kriteri karşılayan Kırklareli Lüleburgaz Devlet Hastanesi olmuştur. Kırklareli Babaeski ve Vize Devlet Hastaneleri ile Özel Star Medica, Özel İrmet, Özel Optimed, Özel Balkan, Özel Derman ve Özel Trakya Hastanelerinin ise kalite bakımından SKS ve SAS kriterlerinin hiçbirini karşılamadığı; Özel Medikent Hastanesinin “17.Kalite yönetim direktörünün adı soyadı, unvanı”, Tekirdağ Marmara Ereğlisi İlçe ve Tekirdağ Muratlı Devlet Hastanelerinin “29.Sağlıkta performans ve kalite yönergesinin güncel hali” ve Özel Vega Hospital’ın ise “30.Hasta ve çalışan güvenliği yönetmeliğinin güncel hali” dışında yine hiçbir kriteri karşılamadığı görülmüştür.

Tablo 5: Kalite Standartları Bakımından SKS ve SAS Kriterlerine Uygunluk

Hastaneler	Kalite Standartları Bakımından SKS ve SAS Kriterleri																	
	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32
E1.			✓	✓			✓			✓				✓				✓
E2.			✓	✓	✓		✓	✓		✓		✓		✓				✓
E3.	✓		✓		✓		✓	✓		✓		✓		✓				
E4.																		
E5.	✓						✓	✓										
E6.	✓						✓	✓										
K1.	✓		✓		✓		✓	✓		✓			✓	✓	✓			✓
K2.																		
K3.	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓					✓				✓
K4.	✓		✓		✓		✓	✓		✓		✓	✓	✓				✓
K5.																		
K6.			✓		✓		✓	✓										
K7.																		
K8.			✓															
K9.																		
T1.			✓		✓		✓						✓	✓	✓			✓
T2.	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓	✓		✓	✓	✓	✓
T3.	✓		✓				✓	✓		✓			✓		✓			
T4.	✓		✓		✓		✓	✓					✓	✓	✓			
T5.	✓		✓		✓		✓	✓		✓		✓	✓	✓	✓			
T6.			✓		✓		✓			✓								✓
T7.																		✓
T8.																		✓
T9.			✓		✓		✓											✓
T10.			✓							✓			✓		✓			
T11.	✓		✓															✓
T12.																		
T13.			✓	✓			✓			✓	✓							✓
T14.																		
T15.																		
T16.	✓	✓	✓	✓	✓	✓				✓			✓		✓	✓	✓	✓
T17.																		✓

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Hastanelerin mülkiyet tipine göre, her bir SKS ve SAS kriteri tek tek değerlendirilmiş ve elde edilen frekans ve yüzde değerleri Tablo 6’da sunulmuştur. Yapılan inceleme sonucunda hem devlet hem de özel hastanelerin web sitelerinin tamamında yer alan SKS ve SAS kriterlerinin “4.Hastaneye ulaşım ve hastane iletişim bilgileri, 5.Hastanenin hizmet verdiği bölüm ve branşlar, 6.Hekimlere ait

uzmanlık dalları ve varsa uzmanlık dallarına ilişkin spesifik ilgi alanları ve 9.Randevu alma bilgileri” olduğu görülmüştür. Ancak “23.Oluşturulan komite üyelerinin fotoğrafları ve 25.Bölüm kalite sorumlularının fotoğrafları” kriterlerini yalnızca birer hastanenin karşıladığı, “16.Kaliteden sorumlu başhekimin fotoğrafı” kriterini iki hastanenin ve “20.Kalite yönetim birimi çalışanlarının fotoğrafı” kriterini ise yalnızca üç hastanenin karşıladığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla hem devlet hem de özel hastaneler bakımından, kalite birimlerinde görev alan personelin fotoğraflarının web sitelerinde yer alması kriterinin, SKS ve SAS kriterleri arasında en az karşılanan kriter olduğu görülmüştür.

Bu kriterler dışında hem devlet hem de özel hastanelerin web sitelerinde büyük oranda yer verilen kriterleri “2.Vizyon, misyon ve değerler, 10.Tetkik sonuçlarına ulaşım alanı, 11.Çalışanların, hastaların ve yakınlarının görüşlerini bildireceği alanlar ve 12.Ziyaret saatleri ve ziyaretçilerin uyması gereken kurallar” olarak; yine hem devlet hem de özel hastanelerin web sitelerinde düşük oranda yer verilen kriterleri ise “1.Organizasyon yapısı/örgüt şeması, 15.Kaliteden sorumlu başhekimin adı soyadı unvanı, 18.Kalite yönetim direktörünün fotoğrafı, 26.SKS kapsamındaki iyi uygulama örnekleri, 30.Hasta ve çalışan güvenliği yönetmeliğinin güncel hali ve 31.Sağlık Bakanlığı Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Daire Başkanlığı web sitesine erişim linki” olarak sıralamak mümkündür.

Devlet hastanelerinin web sitelerinde, SKS ve SAS kriterlerinden “3.Hastane kalite yönetim birimi ve çalışmaları, 17.Kalite yönetim direktörünün adı soyadı, unvanı, 19.Kalite yönetim birimi çalışanlarının adı soyadı, unvanı, 21.Oluşturulan komitelerin isimleri, 22.Oluşturulan komite üyelerinin adı soyadı, unvanı, sorumlu olduğu bölümler, 24.Bölüm kalite sorumlularının adı soyadı, unvanı, sorumlu olduğu bölümler, 27.Öz değerlendirme planı, 28.SKS kapsamında gerçekleştirilecek eğitim planı ve 29.Sağlıkta performans ve kalite yönergesinin güncel hali” kriterlerinin özel hastanelere oranla daha fazla yer aldığı; “7.Acil sağlık hizmetleri, 8.Varsa özellikli hizmetlere yönelik bilgiler ve 14.Anlaşmalı oldukları kurum bilgileri” kriterlerinin özel hastanelerin web sitelerinde devlet hastanelerine oranla daha fazla yer aldığı görülmüştür.

Hastanelerin web sitelerinde yer alan bilgilerin güncelliği bakımından yapılan incelemede, 18 devlet hastanesinden 5’inin, 14 özel hastaneden ise yalnızca 1’inin kalite bakımından SKS ve SAS kriterlerini güncel şekilde sunduğu tespit edilmiştir. Her yeni yıl için düzenlenmesi gereken öz değerlendirme ve eğitim planlarının da birçok hastanenin web sitesinde yer almadığı; web sitelerinde öz değerlendirme planına yer veren 8 devlet hastanesinden yalnızca 2’sinin güncel plan sunduğu, web sitesinde öz değerlendirme planını veren tek özel hastanenin ise güncel plan sunmadığı belirlenmiştir. Aynı şekilde, SKS kapsamında gerçekleştirilecek eğitim planı içeriği sunan 9 devlet hastanesinden yalnızca 5’inin güncel içerik sunduğu, özel hastanelerin ise eğitim planı içeriği sunmadığı görülmüştür.

Tablo 6: Mülkiyet Tipine Göre SKS ve SAS Kriterlerinin Dağılımı

SKS ve SAS Kriterleri	Mülkiyet Tipi		n	%
1.Organizasyon Yapısı/Örgüt Şeması	Devlet (n=18)	Var	6	18,8
	Özel (n=14)	Var	5	15,6
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>11</i>	<i>34,4</i>
2.Vizyon, Misyon ve Değerler	Devlet (n=18)	Var	18	56,3
	Özel (n=14)	Var	13	40,6
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>31</i>	<i>96,9</i>
3.Hastane Kalite Yönetim Birimi ve Çalışmaları	Devlet (n=18)	Var	13	40,6
	Özel (n=14)	Var	4	12,5
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>17</i>	<i>53,1</i>
4.Hastaneye Ulaşım ve Hastane İletişim Bilgileri	Devlet (n=18)	Var	18	56,3
	Özel (n=14)	Var	14	43,8
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>32</i>	<i>100</i>
5.Hastanenin Hizmet Verdiği Bölüm ve Branşlar	Devlet (n=18)	Var	18	56,3
	Özel (n=14)	Var	14	43,8
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>32</i>	<i>100</i>
6.Hekimlere Ait Uzmanlık Dalları ve Varsa Uzmanlık Dallarna İlişkin Spesifik İlgi Alanları	Devlet (n=18)	Var	18	56,3
	Özel (n=14)	Var	14	43,8
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>32</i>	<i>100</i>
7.Acil Sağlık Hizmetleri	Devlet (n=18)	Var	7	21,9
	Özel (n=14)	Var	10	31,3
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>17</i>	<i>53,1</i>
8.Varsa Özellikli Hizmetlere Yönelik Bilgiler	Devlet (n=18)	Var	11	34,4
	Özel (n=14)	Var	14	43,8
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>25</i>	<i>78,1</i>
9.Randevu Alma Bilgileri	Devlet (n=18)	Var	18	56,3
	Özel (n=14)	Var	14	43,8
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>32</i>	<i>100</i>
10.Tetkik Sonuçlarına Ulaşım Alanı	Devlet (n=18)	Var	15	46,9
	Özel (n=14)	Var	12	37,5
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>27</i>	<i>84,4</i>
11.Çalışanların, Hastaların ve Yakınlarının Görüşlerini Bildireceği Alanlar	Devlet (n=18)	Var	18	56,3
	Özel (n=14)	Var	12	37,5
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>30</i>	<i>93,8</i>
12.Ziyaret Saatleri ve Ziyaretçilerin Uyması Gereken Kurallar	Devlet (n=18)	Var	18	56,3
	Özel (n=14)	Var	10	31,3
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>28</i>	<i>87,5</i>
13.Varsa Sosyal Sorumluluk Kapsamında Yürütülen Faaliyetler	Devlet (n=18)	Var	12	37,5
	Özel (n=14)	Var	10	31,3
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>22</i>	<i>68,8</i>

14.Anlaşmalı Oldukları Kurum Bilgileri	Devlet (n=18)	Var	11	34,4	
	Özel (n=14)	Var	13	40,6	
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>24</i>	<i>75,0</i>	
15.Kaliteden Sorumlu Başhekimin Adı Soyadı Unvanı	Devlet (n=18)	Var	8	25,0	
	Özel (n=14)	Var	4	12,5	
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>12</i>	<i>37,5</i>	
16.Kaliteden Sorumlu Başhekimin Fotoğrafi	Devlet (n=18)	Var	1	3,1	
	Özel (n=14)	Var	1	3,1	
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>2</i>	<i>6,3</i>	
17.Kalite Yönetim Direktörünün Adı Soyadı, Unvanı	Devlet (n=18)	Var	14	43,8	
	Özel (n=14)	Var	5	15,6	
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>19</i>	<i>59,4</i>	
18.Kalite Yönetim Direktörünün Fotoğrafi	Devlet (n=18)	Var	4	12,5	
	Özel (n=14)	Var	2	6,3	
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>6</i>	<i>18,8</i>	
19.Kalite Yönetim Birimi Çalışanlarının Adı Soyadı, Unvanı	Devlet (n=18)	Var	11	34,4	
	Özel (n=14)	Var	2	6,3	
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>13</i>	<i>40,6</i>	
20.Kalite Yönetim Birimi Çalışanlarının Fotoğrafi	Devlet (n=18)	Var	2	6,3	
	Özel (n=14)	Var	1	3,1	
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>3</i>	<i>9,4</i>	
21.Oluşturulan komitelerin isimleri	Devlet (n=18)	Var	13	40,6	
	Özel (n=14)	Var	4	12,5	
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>17</i>	<i>53,1</i>	
22.Oluşturulan Komite Üyelerinin Adı Soyadı, Unvanı, Sorumlu Olduğu Bölümler	Devlet (n=18)	Var	9	28,1	
	Özel (n=14)	Var	3	9,4	
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>12</i>	<i>37,5</i>	
23.Oluşturulan Komite Üyelerinin Fotoğrafları	Devlet (n=18)	Var	1	3,1	
	Özel (n=14)	Var	0	0	
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>1</i>	<i>3,1</i>	
24.Bölüm Kalite Sorumlularının Adı Soyadı, Unvanı, Sorumlu Olduğu Bölümler	Devlet (n=18)	Var	10	31,3	
	Özel (n=14)	Var	2	6,3	
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>12</i>	<i>37,5</i>	
25.Bölüm Kalite Sorumlularının Fotoğrafları	Devlet (n=18)	Var	0	0	
	Özel (n=14)	Var	1	3,1	
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>1</i>	<i>3,1</i>	
26.SKS Kapsamındaki İyi Uygulama Örnekleri	Devlet (n=18)	Var	5	15,6	
	Özel (n=14)	Var	0	0	
	<i>TOPLAM (N=32)</i>	<i>Var</i>	<i>5</i>	<i>15,6</i>	
27.Öz Değerlendirme Planı	Devlet (n=18)	Var	Güncel	2	6,3
			Eski	6	18,8

	Özel (n=14)	Var	Güncel	0	0
			Eski	1	3,1
	<i>TOPLAM (N=32)</i>			9	28,1
28.SKS Kapsamında Gerçekleştirilecek Eğitim Planı	Devlet (n=18)	Var	Güncel	5	15,6
			Eski	4	12,5
	Özel (n=14)	Var	Güncel	0	0
			Eski	0	0
	<i>TOPLAM (N=32)</i>			9	28,1
29.Sağlıkta Performans ve Kalite Yönergesinin Güncel Hali	Devlet (n=18)	Var		11	34,4
	Özel (n=14)	Var		1	3,1
	<i>TOPLAM (N=32)</i>			12	27,5
30.Hasta ve Çalışan Güvenliği Yönetmeliğinin Güncel Hali	Devlet (n=18)	Var		1	3,1
	Özel (n=14)	Var		3	9,4
	<i>TOPLAM (N=32)</i>			4	12,5
31.Sağlık Bakanlığı Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Daire Başkanlığı Web Sitesine Erişim Linki	Devlet (n=18)	Var		2	6,3
	Özel (n=14)	Var		2	6,3
	<i>TOPLAM (N=32)</i>			4	12,5
32.SKS Kalite Yönetimi Linkinde Yer Alan Bilgilerin Güncelliği	Devlet (n=18)	Güncel		5	15,6
	Özel (n=14)	Güncel		1	3,1
	<i>TOPLAM (N=32)</i>		<i>Güncel</i>	6	18,8

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sağlık hizmetleri doğrudan ya da dışsalıklar aracılığıyla insan yaşamını büyük oranda etkilemekte; verilen hizmetin kaliteli olması bu etkinin olumlu yönde olmasına zemin hazırlamaktadır. Ancak bir hizmet çeşidi olan sağlık hizmetlerinin kalitesini ölçmek, bir mal ya da mamulün kalitesini ölçmekten nispeten daha zordur. Bu çalışmada da Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ'daki sağlık hizmeti sunucularından 32 hastanenin web sitesi sağlıkta kalite ve akreditasyon standartları kapsamında değerlendirilerek, elde edilen veriler yorumlanmıştır. Buna göre, devlet hastanelerinde kurumsal yapı ve iletişim bakımından SKS ve SAS kriterlerinin tamamını yerine getiren iki devlet hastanesi (Tekirdağ Çorlu ve Tekirdağ Malkara Devlet Hastaneleri) bulunurken, tüm kriterleri karşılayan bir özel hastane tespit edilememiş, ancak tek bir kriter dışında diğer tüm kriterleri karşılayan özel hastanelerin Özel Çorlu Vatan, Özel Reyap, Özel Tekirdağ Yaşam Hastaneleri ve Özel Vega Hospital olduğu belirlenmiştir.

Kalite standartları bakımından SKS ve SAS kriterlerinin tamamını karşılayan herhangi bir hastane bulunmazken, tüm hastaneler arasında 18 kriterden 13'ünü yerine getiren Tekirdağ Çorlu Devlet Hastanesi ve 12 kriteri sağlayan Tekirdağ Özel Yaşam Hastanelerinin araştırma kapsamındaki 32 hastane içerisinde SKS ve SAS kriterlerine uygunlukları bakımından diğerlerine göre öne çıktıkları görülmektedir.

Ayrıca çalışmada elde edilen veriler ışığında Kırklareli Vize Devlet Hastanesi, Özel Trakya, Özel Derman ve Özel Balkan Hastanelerinin web sitelerinin ise SKS ve SAS kriterleri bakımından en az kriteri sağlayan, web sitelerini kalite ve akreditasyon standartlarına uygun şekilde tasarlanmayan hastaneler oldukları söylenebilir. Hastanelerin mülkiyet tipine göre, her bir SKS ve SAS kriteri tek tek değerlendirildiğinde hem devlet hem de özel hastanelerin web sitelerinin tamamında yer alan SKS ve SAS kriterlerinin ulaşım, iletişim bilgileri, hizmet verilen bölüm/branş, hekimlerin uzmanlık dalları, spesifik ilgi alanları ve randevu alma ile ilgili kriterler olduğu tespit edilmiştir. Bu kriterlerin hastanelerin tümü tarafından yerine getirilmesinin sebebi olarak, Sağlık Bakanlığı tarafından sağlanması gereken SKS ve SAS kriterleri arasında olmasının yanı sıra, hastalar ve yakınları tarafından hastane sitelerinin en sık ziyaret edilme sebepleri arasında olmalarının da etkili olduğu düşünülmektedir. Ancak yapılan inceleme sonucunda SKS ve SAS kriterlerinden kaliteden sorumlu başhekim, bölüm kalite sorumluları, kalite yönetim birimi çalışanları ve komite üyelerinin fotoğraflarının çok az sayıda web sitesinde yer aldığı ve en az karşılanan kriterlerden biri olduğu görülmüştür.

Devlet hastanelerinin web sitelerinde SKS ve SAS kriterlerinden kalite yönetim birimi ve çalışmaları, oluşturulan komitelerin isimleri, kalite yönetim direktörünün, kalite yönetim birimi çalışanlarının, komite üyelerinin, bölüm kalite sorumlularının adı, soyadı, unvanı, öz değerlendirme ve eğitim planı, sağlıkta performans ve kalite yönergesinin güncel halleri gibi kriterlerin özel hastanelere oranla daha fazla sağlandığı; ancak özel hastanelerde ise acil sağlık, özelliikli hizmetler ve anlaşmalı oldukları kurum bilgileri gibi kriterlerin devlet hastanelerine oranla daha fazla karşılandığı tespit edilmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasında, özel hastanelere devlet hastanelerinde olmayan bazı özelliikli hizmetler için başvurulmasının ya da hastaların sahip oldukları özel sağlık sigortaları kapsamında hizmet alabilecekleri sağlık sunucuları olmalarının etkili olduğu düşünülmektedir.

Hastanelerin web sitelerinde yer alan bilgilerin güncelliği bakımından yapılan incelemede güncel bilgiye sahip hastane web sitesi sayısının düşük olduğu; ayrıca öz değerlendirme ve eğitim planı gibi güncel şekilde yayınlanması gereken bilgilerin de yine birçok hastanede ya hiç yayınlanmadığı ya da eski tarihli plan ve değerlendirmelerin kaldırılıp yerine yenisinin konulmadığı görülmüştür. Ancak, bilinmektedir ki hastanelerin kalite değerlendirme süreçleri akreditasyon çalışmalarında olduğu gibi isteğe bağlı şekilde değil, Sağlık Bakanlığı tarafından zaruri bir uygulama olarak yürütülmektedir. Sağlıkta kalite uygulamalarında olduğu gibi akreditasyon çalışmalarının da Sağlık Bakanlığı tarafından gönüllülük esası aranmadan tüm hastanelerde uygulanması için çalışmalar yürütülmesinin; bu amaçla SKS Hastane ve SAS Hastane kitapçıklarında yer alan kriterlerin tüm hastaneler tarafından eksiksiz şekilde sağlanarak tüm ilgililere güncel bilgiler sağlayacak şekilde düzenlenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca Sağlık

Bakanlığı'nın SKS ve SAS kriterleri bakımından belirli aralıklarla kontroller gerçekleştirmesi, kontroller sonucunda gerekli ise uyarılar yapması, çeşitli önlemler alması/uygulaması ya da çeşitli düzeylerdeki yazışmalar ile sağlıkta kalite ve akreditasyon kriterlerine uygun olmayan hastanelerin web sitelerinin uygun hale getirilmesini temin ederek çalışanların, hastaların/hasta yakınlarının ve tüm ilgililerin memnun edilmesinin sağlanması önemli görülmekte ve önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Afacan, S. ve Bahçecik, N. (2011). Özel bir hastanede algılanan hizmet kalitesinin belirlenmesi. III. Uluslararası Sağlıkta Performans ve Kalite Kongresi, 24-26 Kasım 2011. Ankara: Performans Yönetimi ve Kalite Geliştirme Daire Başkanlığı.
- Aiken, L. H., Sermeus, W., Van den Heede, K., Sloane, D. M., Busse, R., McKee, M. ve diğerleri (2012). Patient safety, satisfaction, and quality of hospital care: cross sectional surveys of nurses and patients in 12 countries in Europe and the United States. *Bmj*, 344, e1717.
- Akyüz, S. ve Akyüz, F. (2015). "Hastane Çalışanlarının kalite ve akreditasyon faaliyetlerine bakışı: karşılaştırmalı bir analiz". *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 2(2), 90-97.
- Al-Awa, B., Jacquery, A., Almazrooa, A., Habib, H. H., al-Noury, K., el Deek, B. S. ve diğerleri (2011). comparison of patient safety and quality of care indicators between pre and post accreditation periods in King Abdulaziz University Hospital. *Research Journal of Medical Sciences*, 5(1), 61-66.
- Alkhenizan, A. ve Shaw, C. (2011). Impact of accreditation on the quality of healthcare services: a systematic review of the literature. *Annals of Saudi Medicine*, 31(4), 407-416.
- Aslantekin, F., Göktaş, B., Uluşen, M. ve Erdem, R. (2007). Sağlık hizmetlerinde kalite deneyimi: Dr. Ekrem Hayri Üstündağ Kadın Hastalıkları ve Doğum Hastanesi örneği, *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2(6), 55-71.
- Bekçi, İ. ve Toraman, A. (2011). Kalite maliyetleri ve bir hastanede hesaplanması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 39-57.
- Berwick, D. M., Calkins, D. R., McCannon, C. J. ve Hackbarth, A. D. (2006). The 100 000 lives campaign: setting a goal and a deadline for improving health care quality. *Jama*, 295(3), 324-327.
- Bircan, H. ve Baycan, S. (2004). Sağlık sektöründe verimlilik ve kalite sistemi: Cumhuriyet Üniversitesi Hastanesi örneği. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(2), 173-185.
- Çolak, M., Kaymakoglu, B. ve Ersoy, K. (2006). Türkiye'de özel hastanelerin web sitelerinin değerlendirilmesi. 3. Ulusal Tıp Bilişimi Kongresi, Türkiye.
- Dalbay, Ö. ve Biçer, İ. H. (2002). Bir kamu hastanesinde iso-9002: 1994 kalite güvence yönetimi uygulamasının hasta memnuniyeti ve bazı performans göstergelerine etkisi. *İTÜDERGİSİ/b*, 1(1), 11-19.
- Derin, N. ve Demirel, E. T. (2011). Hasta hakları birimi faaliyetlerinin sağlıkta kalite çalışmalarına katkısı. III. Uluslararası Sağlıkta Performans ve Kalite Kongresi, Ankara.
- Devebakan, N. (2006). Sağlık işletmelerinde teknik ve algılanan kalite. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 120-149.

- El-Jardali, F. (2007). Hospital accreditation policy in Lebanon: its potential for quality improvement. *Le Journal Medical Libanais. The Lebanese medical journal*, 55(1), 39-45.
- El-Jardali, F., Jamal, D., Dimassi, H., Ammar, W. ve Tchaghchaghian, V. (2008). The impact of hospital accreditation on quality of care: perception of Lebanese nurses. *International Journal for Quality in Health Care*, 20(5), 363-371.
- Güdük, Ö. ve Kılıç, C. H. (2017). Sağlık hizmetleri akreditasyonu ve Türkiye’de gelişimi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 102-107.
- Güngören, M., Orhan, F. ve Kurutkan, N. (2013). mikro rekabetçilikte yeni yaklaşımlar hastanelerde oluşan etik iklimin kalite ve akreditasyon açısından değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 221-241.
- Hoş, C. (2016). Sağlıkta zoru başarmak: sağlık sektöründe akreditasyon. *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 28 (3), 498-533.
- İlkay, S. ve Varinli, İ. (2005). ISO 9001: 2000 Kalite yönetim sistemi: Dünya, Avrupa ve Türkiye uygulamalarının karşılaştırması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (25), 1-19.
- Kayral, İ. H. ve Beylik, U. (2016). Kurumsal yönetim standartları ağırlıklandırılmış kalite analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 208-222.
- Kömürcü, N., Durmaz, A., Bayram, N., Koyucu, R. G., Karaman, Ö. E. ve Toker, E. (2014). Sağlık hizmetlerinde kalite standartları ve modelleri. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi* (7), 95-114.
- Laschober, M., Maxfield, M., Felt-Lisk, S. ve Miranda, D. J. (2007). Hospital response to public reporting of quality indicators. *Health care financing review*, 28(3), 61-76.
- Öter, V. ve Südaş, H. D. (2017). Algılanan hizmet kalitesinin hasta bağlılığı üzerine etkisi: devlet hastanesi üzerine bir inceleme. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 43-57.
- Özata, M. ve Özer, K. (2016). Hastanelerde hasta mahremiyetine yönelik uygulamalarının sağlıkta kalite standartları bağlamında değerlendirilmesi: Konya örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 45, 11-33.
- Özen, Ü., Çam, H. ve Yalçın Aslay, F. (2011). Kalite boyutları ve sağlık hizmeti unsurları açısından hasta memnuniyetine bir bakış: Gümüşhane Devlet Hastanesi’nde örnek uygulama. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 25-43.
- Öztaş, S. (2014). Sağlık kurumlarında kalite yönetim sistemleri ve akreditasyon çalışmaları analizi (Keçiören eğitim ve araştırma hastanesi örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sack, C., Scherag, A., Lütke, P., Günther, W., Jöckel, K.-H. ve Holtmann, G. (2011). Is there an association between hospital accreditation and patient satisfaction with hospital care? a survey of 37.000 patients treated by 73 hospitals. *International Journal for Quality in Health Care*, 23(3), 278-283.
- Schmaltz, S. P., Williams, S. C., Chassin, M. R., Loeb, J. M. ve Wachter, R. M. (2011). Hospital performance trends on national quality measures and the association with joint commission accreditation. *Journal of Hospital Medicine*, 6(8), 454-461.

- SHGM Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı (2020). Sağlıkta kalite ve akreditasyon. <http://www.kalite.saglik.gov.tr/> (Erişim tarihi: 25 Şubat 2020).
- SHGM Sağlıkta Verimlilik, Kalite ve Akreditasyon Dairesi Başkanlığı, Sağlıkta akreditasyon standartları (SAS) hastane seti-v1.1/2015, 2015. <https://kalite.saglik.gov.tr/TR,8175/saglikta-akreditasyon-standartlari-sas.html> (Erişim tarihi: 20 Kasım 2019).
- SHGM Sağlıkta Verimlilik, Kalite ve Akreditasyon Dairesi Başkanlığı, Sağlıkta kalite standartları hastane (SKS-Hastane Versiyon-5; revizyon-01), Mart 2016. <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/3460,skshastanesetiv5r1pdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 20 Kasım 2019).
- Soysal, A., Yağar, F. ve Dökme, S. (2016). Akdeniz Bölgesi'ndeki sağlık kuruluşlarının web sitelerinin karşılaştırmalı olarak analizi. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi (17), 213-234.
- Taş, Y., Akpınar, A. T. ve İşçi, E. (2013). Kalite yönetim sistemi ile hasta güvenliği kültürü ilişkisinin belirlenmesine yönelik bir araştırma: üniversite hastanesi örneği. 7. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi, 27-29 Eylül 2013, Konya.
- Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2011). Web sitelerine ilişkin düzenleme, Belge Sayısı: B-10-0-THG-0-70-00-02/48880, <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/4331,0612webyazipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 20 Mart 2018).
- Tengilimoğlu, D., Işık, O. ve Akbolat, M. (2017). Sağlık işletmeleri yönetimi (8 ed.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- TÜRKAK. (2018). Akreditasyon Nedir?. <http://www.turkak.org.tr/TURKAKSITE/Default.aspx> (Erişim tarihi: 24 Mart 2018).
- Uğurluoğlu, Ö. (2009). İstanbul'daki Hastanelerin Web Sitesi Özellikleri Üzerine Bir İnceleme. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 12(1), 87-104.
- Weiner, B. J., Alexander, J. A., Shortell, S. M., Baker, L. C., Becker, M. ve Geppert, J. J. (2006). Quality improvement implementation and hospital performance on quality indicators. Health Services Research, 41(2), 307-334.
- Yağcı, M. İ. ve Duman, T. (2006). Hizmet kalitesi-müşteri memnuniyeti ilişkisinin hastane türlerine göre karşılaştırılması: devlet, özel ve üniversite hastaneleri uygulaması. Doğu Üniversitesi Dergisi, 7(2), 218-238.
- Yurdakul, N. ve Öksüz, B. (2007). Hastanelerde bir tanıtım aracı olarak web siteleri: İzmir ili eğitim hastaneleri ve özel hastanelerin kurumsal web sitelerinin kıyaslamalı analizi. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, 5(1), 118-134.
- Zingmond, D. S., Lim, Y. W., Ettner, S. L. ve Carlisle, D. M. (2001). Information superhighway or billboards by the roadside? an analysis of hospital web sites. Western Journal of Medicine, 175(6), 385.

**XIV. ve XV. ASIR BULGAR KAYNAKLARINDA ERKEN OSMANLI
HÜKÜMDARLARININ ÇAR UNVANININ TARİH VE KÜLTÜR
DEĞERLENDİRMESİ**

*HISTORICAL AND CULTURAL EVALUATION OF THE CZAR TITLES OF THE
EARLY OTTOMAN EMPERORS IN THE BULGARIAN RECOURCES OF THE
14TH AND 15TH CENTURIES*

Hristo SALDZHIEV*, **Ayşe Tuğçe KONAÇ****

Geliş Tarihi: 28.11.2019
(Received)

Kabul Tarihi: 05.11.2020
(Accepted)

ÖZ: Bu çalışmada, Bulgar tarihinin Osmanlı dönemine ilişkin çeşitli incelemelerde sürekli olarak yalnızca kaydedilmiş ancak şu zamana kadar yorumlanmamış Bulgar müstensihlerinin ve yazarlarının XIV. asrın sonundan başlayarak 1878 yılına kadar Osmanlı padişahlarına verdikleri “çar” unvanının çeşitli varyantları incelenmektedir. İncelemede, söz konusu olgunun kaydedildiği ilk kaynaklar hangi döneme ve hangi bölgeye ait olduğu, bu olgunun ortaya çıkmasına sebep olan faktörlerin ne olduğu, “çar” unvanının erken Osmanlı’nın kimlik mitleriyle alakası olup olmadığı irdelenmiştir. Makalede, o dönemde yaşayan farklı Bulgar yazarlarının metinleri incelendiğinde dil ve tarihsel analizler üzerinden “çar” unvanının kullanılmasında XIV. ve XV. yüzyıllarda Bulgar Orta Çağ toplumu arasında Balkanların Osmanlı tarafından fethine dair görüş ve tutum farklılıklarının olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan tarihi, Ortaçağ, Tırnova Patrikliği, Balkanlar, Osmanlı, Çar unvanı

ABSTRACT: In this study, we examine the various variants of the royal title of “Tsar,” which have given to the Ottoman sultans from the end of the 14th century until 1878, by Bulgarian authors and scribals (amanuenses), who have been consistently had some records, yet never interpreted. The study scrutinizes respectively the questions of where and which period were the first sources of examined case belonged, and what are the matter of facts that led to the emergence of this expression, and also, whether or not, had the title of “Tsar” had a relation with the identity myths of the early Ottoman community. The study has conclusions after the investigation on quotes of the title of “Tsar” amongst different Bulgarian authors and scribals that there were differences as opinions and attitudes regarding the issue of Balkan conquest of the Ottoman State between different Bulgarian Medieval societies by linguistic and historical analyses.

Key Words: The History of Bulgaria, Medieval Era, Tarnovo Patriarchy, Balkans, Ottoman, Royal title of Tsar

* Doç. Dr., Trakia University Stara Zagora, hristosaldzhiev@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-4116-6600.

** tugcekonac@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4057-6245.

1.ÇAR UNVANININ KÖKENİ VE ORTA ÇAĞDAKİ İDEOLOJİK ÖNEMİ

Orta Çağ'da kullanılan "tsar" (çar) unvanı Eski Bulgarcada¹ kullanılan "tsêsar" unvanının kısaltılmış varyantıdır. Latince'deki "Caesar" kelimesi ile etimolojik ilişkisi şüphesizdir. Bulgaristan'daki geç Latin yazıtlarında "Caesar" kelimesi imparator anlamında kullanılmaktadır². Bu durum ise Eski ve Orta Çağ'da kullanılan Bulgarcadaki "Tsesar" kelimesi ile örtüşmektedir. Simeon (893-927) 913 yılında Bizansa karşı yapmış olduğu başarılı seferinden sonra "çar" unvanını alan ilk Bulgar hükümdarı olmuştur. X. ve XI. asrın başından itibaren unvanın "Barışçıl Çar", "Dini bütün Çar", "Otokratik Çar", "Bulgarların Çarı" gibi çeşitli varyantları olduğu bilinmektedir³. İkinci Bulgar devleti zamanındaki (1185 – 1396) yazılı kaynaklarda unvan gene "Bulgarların Çarı", "Bulgarların ve Ulahların Çarı"⁴, "Bulgarların ve Yunanların Çarı", "Bulgarların, Yunanların ve diğer ülkelerin Çarı", "Mesihe inanan tüm Bulgar ve Yunanlıların Çarı ve Otokratı", "Büyük Çar" gibi birkaç farklı varyantta geçmektedir. Bizans kaynaklarındaki "çar" unvanının Yunanca karşılığı olan "vasileus" Latince kaynaklarında genellikle imparator olarak verilmektedir⁵.

Orta Çağ Bulgarcasında bu unvan bir çarlık ideolojisinin temelini oluşturmaktadır ve bunda da Bulgar hükümdarlarının uyrukları⁶ belirli bir rol oynamaktadır. Örneğin; XIII. asırda ortaya çıkmış bir halk eserinde "*Gökyüzünde Kutsal Teslis olduğu gibi dünyada da üç en önemli çarlık var. Birincisi Yunanların, ikincisi Almanların⁷, üçüncüsü Bulgarların. Baba Tanrı Yunanların çarlığıyla, Oğul*

¹ Eski Bulgar edebiyatının ortaya çıkışı, Kiril ve Metodiy kardeşlerin Glagolitik alfabeyle oluşturulmaları ile başlamış ve kilisenin gelişim sürecindeki belirleyiciliği ile Eski Bulgar edebiyatının en yaygın türü "aziz yaşamöyküsü" (jitie) olmuştur. Aziz yaşamöyküleri; "*dinsel görüşleri uğruna yaşamını yitirmiş ve kilisenin aziz ilan ettiği insanların, yaşam ve hizmetlerini mucize öğeleriyle bezeyerek, şema, kurgu kuralları bakımından zamanla değişikliğe uğrayabilen içerikte metinler*" olarak değerlendirilmektedir (Hüseyn Mevsim, *Stefan Lazareviç: Yıldırım Bayezid'in Emrinde Bir Sırp Despotu/ Konstantin Kostenecki*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s.8).

² Dimitar Boyaciev, *Opera Minora Selecta* "Ezikat na Kasnite Latinski Nadpisi v Balgariya", (Çast Parva/Vtora), Universitetsko İzdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", Sofya, 2008, s.168, 169, 174, 176, 184, 190, 196, 197.

³ İvan Yordanov, *Peçatite na Preslavskite Vladeteli 893-971*, Sv. Georgi Pobedonosets, Sofya, 1993, s.9, 14, 15, 16.

⁴ Mihail Voynov, İvan Duyçev, Straşimir Lişev, Borislav Primov, *Fontes Latini Historiae Bulgaricae*, Tom III, BAN, Sofya, 1965, s. 309, 334, 338, 339.

⁵ Yordan Andreev, *Vsekidnevieto na Balgarite prez XII- XIV Vek*, Universitetsko İzdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", Sofya, 1992, s. 30-33.

⁶ Sadece Bulgarlardan mevcut olmayan aynı zamanda aralarında, konuştukları dil Halk Latinesinden gelen eski Balkan nüfusunun varisleri olan Ulahlar, Yunanlar, Peçenekler ve Kuman soylu Türkler, Alanlar (bugünkü Osetlerin ecdatları) ve Ruslar bulunmaktadır.

⁷ Yazar Kutsal Roma İmparatorluğunu göz önünde tutmaktadır.

Tanrı Almanların çarlığıyla, Kutsal Ruh Bulgarların çarlığıyla” diye yazılmıştır⁸.

2. BULGARCA BELGELERDE “AMİR” VE “SULTAN” UNVANLARI

Orta Çağ Bulgar kaynaklarında adı geçen ilk Osmanlı hükümdarı I. Murad’tır. Onun adı Çar Boril’in Sinodiğinde⁹ “büyük amir” unvanıyla 1388 ile 1393 yılları arasında geçmektedir¹⁰. Aynı unvanı Konstantin Kosteneçki 1431 yılında I. Bayezid’a¹¹, 1479 yılında Vladislav Gramatik ise Rila hikâyesinde II. Murad ve II. Mehmed’e atfetmiştir ancak Vladislav Gramatik “otokratik ve büyük amir” şeklinde ek olarak unvanlar da eklemiştir¹². Her ihtimalde de “amir” unvanı I. Murad zamanında erken Osmanlı devletinden Bulgarlara geçmiş olmaktadır ancak “büyük” ve bilhassa “otokratik” kelimeleri, Bulgar çarlarının tam unvanından alınmış olmalıdır. Amir unvanına Bizans ve Sırp kaynaklarında da rastlanılmaktadır¹³. Ancak Sırp kaynaklarında “büyük” ve “otokratik” unvanları bulunmamaktadır¹⁴.

Bulgar yazarı Konstantin Kosteneçki 1431 yılında kaleme aldığı Lazareviç’in biyografisinde seyrek de olsa “sultan” unvanını kullanmaktadır. Buna rağmen en çok tercih ettiği “çar” unvanıdır¹⁵. Dikkat çekici durumlardan birisi ise Orta Çağ Bulgar yazarlarının “han” unvanını benimsemedikleridir. Kısmen Türkçe bildiği varsayılan Konstantin iki kere II. Murad’a bu unvanı atfetmektedir ancak isminden önce koyduğundan “han” kelimesini sultanın kişisel isminin bir unsuru gibi yanlış algılamış olduğu metninden anlaşılmaktadır¹⁶. Bu durumda Bulgarların isimden önce gelen “han” unvanının gerçek anlamını anlamadığı düşünülmektedir.

⁸ Donka Petkanova, *Starobalgarska Literatura IX–XVIII Vek*, Universitetsko İzdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 1997, s. 354.

⁹ Sinodik; 843 yılında Doğu Ortodoks Kilisesi tarafından kabul edilip yedi ekümenik konseyin kararlarını, aforoz altındaki kişilerin isimlerini ve "uzun yıllar yaşamayı" hak eden önemli kişilerin bir listesini, yani ebediyen hatırlanacakları içermektedir. On ikinci yüzyıldan sonra bu terim “anma kitabı” anlamına gelmiştir.

¹⁰ Mihail G. Poprujenko, *Sinodik Tsarya Borila*, BAN, Sofya, 1928, s. 89.

¹¹ Kuyo Kuev, Georgi Petkov, *Sabrani Saçineniya na Konstantin Kosteneçki*, BAN, Sofya, 1986, s. 430.

¹² Georgi Dançev, *Vladislav Gramatik - Knijovnik i Pisatel*, BAN, Sofya, 1969, s.112.

¹³ Şahin Kılıç, “Ottoman Perception in The Byzantine Short Chronicles”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 53, Ankara, 2013, s.124.

¹⁴ Lyubomir Stayanoviç, *Stari Srpski Rodoslovi i Letopisi, Zbornik za İstoriyu, Yezik i Knijevnost Srpskog Naroda*, SKA, Karlofça, 1927, s.100.

¹⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bknz: Hüseyin Mevsim, *Stefan Lazareviç: Yıldırım Bayezid’in Emrinde Bir Sırp Despotu/ Konstantin Kosteneçki*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008; Hüseyin Mevsim, “Eski Bulgar Yazarı Konstantin Kosteneçki ve İlk Slav Grameri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2008, s.1-16.

¹⁶ Konstantin Kosteneçki, *Saçineniya*, İzdanieto e Potgotveno ot Anna Mariya Totomanova, ET Slavika, Sofya, 1993, s. 184.

Buradan XIV. yüzyılın sonunda Bulgarların çoğunun Osmanlılara özgü olan unvanları az anlamış olduğu ve yeni siyasal realiteyi belirtmek için iyi bildikleri kendi unvanlarına başvurdukları sonucu çıkarılabilmektedir. Fakat görüldüğü gibi “çar” unvanının yoğun kullanılması için sebepler sadece dille ilgili değildir.

3. HOLUVNİK YAZITI

Tuna nehrinin Romanya kıyısında, bugünkü Nikopol (Niğbolu) kasabası karşısında bulunan Holuvnik Kalesin’de İkinci dünya savaşı sırasında ve arifesinde (1936-1944) Romen arkeologlar tarafından yapılan arkeolojik kazılar sonucunda orta Bulgarca’da¹⁷ yazılmış ve birçok kere çeşitli Romen ve Bulgar araştırmacılar tarafından yayımlanıp yorumlanmış bir taş yazıt bulunmuştur. Türkçe çevirisi verilen yazıtın¹⁸ okunur kısmı şu şekilde çevrilmektedir; “(haç) Holuvnik adlı bu kale İldirim Baazit (Yıldırım Bayezid) çarı ve subaşa (subaşı) D... zamanında restore edildi”. Son bozuk kısmında 1397-1399 yılları arasında gerçekleştirilmiş olduğu tahmin edilen tamir faaliyetinin yılı bildirilmektedir.

Holuvnik yazıtındaki Osmanlı sultanının “çar” unvanıyla yazılıp aynı zamanda Osmanlıdaki askeri unvan olan (subaşı) hitap şekli verilen ilk Bulgar yazılı kaynak olduğu araştırmacıların dikkati dışında kalan özelliklerden birisidir. Bulgar yazarlarının Osmanlı unvanlarını anlamadığı genel görüşüne başvurarak yazıtı hazırlayan anonim yazıcının Orta Bulgarcada tam karşılığı olan subaşı unvanını öğrenmiş fakat I. Bayezid’in Türkçe unvanını öğrenmemiş olduğu mantığa aykırı düşen bir sonuca varılmaktadır. Zaten yazıt resmi yazıtlar grubuna mensup olup onun metni yazıcının değil, kalenin onarılmasını emreden kişinin dileklerini yansıtmış olmaktadır. Büyük ihtimalle “çar” unvanının yazılışını emretmiş kişinin unvanı subaşı idi.

Aynı zamanda Holuvnik kitabesinin yanı sıra Osmanlıların “çar” unvanına tamamen ilgisiz olmadığını gösteren başka kaynaklar da mevcuttur. Yukarıda adı geçen XV. asır Bulgar yazarı Konstantin Kostenecki 1431 yılında yazdığı tarihi eserinde gene “çar” unvanından bahsedilen ve Osmanlıların ön tarihine ilişkin tuhaf bir hikâye anlatmaktadır. Konstantin’e göre Osmanlıların ilk vatani Ermenistan ile Persia (İran) arasında bulunan ve Konstantin zamanında Açamie adını taşıyan bölge idi. Osmanlılar, Konstantinopol kurulmadan önce, Hristiyanlar ve Hiridan isimli bir hükümdar tarafından idare edilmişler. Konstantinopol kurulduktan sonra Hiridan, Yunanlılar arasındaki kargaşalardan yararlanarak Konstantinopol’a gitmiş ve kraliyet soyundan geldiğinden Yunanlıların çarı olmuş. Onun kardeşi ise ülkesinin

¹⁷ Orta Bulgarca, Bulgarcanın XII. ve XIV. asırlar arasında yazılan ve konuşulan hâlidir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Hüseyin Mevsim, “Bulgar Edebiyatı”, *Balkanlar El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017.

¹⁸ Yazıtın metni 1965 yılındaki Romence yayına göre çevrilmiştir (Alexandru Elian; Constantin Bălan; Haralambie Chircă; Olimpia Diaconescu, *Inscripțiile Medievale Ale României*, Academiei Republicii Socialiste România, Bükreş, 1965, s. 786-787, 1203).

(Açamie'nin) tahtına çıkmış. Sonradan bazı insanların kışkırtmaları yüzünden Hiridan kardeşine ve vatanına karşı savaş açmış ve tüm Yunan ordusuyla sefere çıkmış. Fakat Açamiye'ye yaklaşırken rahip kıyafetleri içinde kardeşi onu karşılamış ve Hiridan'a dedelerinin kurdukları bütün manastırları ve ahitlerini hatırlatarak kalbini yumuşatmış. İki kardeş birbiriyle barışmış. Sonradan Açamie'de yaşayan Hristiyanlar doğunun sahibi olmuş Müslümanların etkisi altında Hristiyanlığı terk etmiş ve hepsi İslamlaşmış. Hikâye Hiridan'ın kardeşinin soyundan gelen Orhan ve onun çocuklarının başlattıkları savaşlarla bitmektedir. Konstantin Osmanlı'dan söz etmemektedir ancak rivayette kimliği açık olmayan ve Orhan'a çok yakın olduğu iddia edilen Seidiya isimli bir kişi ortaya çıkmaktadır¹⁹. Geç yazıcılar hikayenin Seidiya'nın kimliğini izah eden kısmını kaçırmış olmaktadır.

Konstantin'in hiç şüphelenmediği bu efsanevi öyküsünü Anadolu'da olan herhangi bir Türk topluluğundan XIV. asrın sonunda veya XV. asrın başında işitmiş olmalıdır. Budin mitropoliti Yoasaf'ın bilgileri hikâyenin kökenine belirli bir derecede ışık tutmaktadır. O Osmanlılar'ın fethettiği Tırnova'yı 1394 yılında ziyaret ettikten sonra çok sakin bir Müslüman olduklarını yazmaktadır²⁰. Elbetteki bu olgu sadece Tırnova'da yaygın olmamakla beraber bu süreç daha Anadolu'da Osmanlı devletinin genişletilmesiyle beraber başlamış olduğu düşünülmektedir. Bu "yeni Osmanlılar" her ihtimalde ilk Osmanlıların Türkmen ve Orta Asya geçmişinden gelen tarihi ve kimlik mitlerini anlamayıp benimsememektedir. Onların yerinde kendi eski kültür modellerini şuurlu veya şuursuz olarak takip ederek yeni tarihi ve kimlik mitleri yaratmaktadır. XIV. asırda Osmanlı toplumunda Konstantin'in anlattığı efsanevi rivayete benzer çeşitli tarihi ve kimlik öyküleri var olmaktadır. Böyle bir bağlamda menşesi bakımından karışık bir siyasal meşruiyetin sonucu olan Holuvnik yazıtında "çar" unvanı da anlaşılabilir. Hâlbuki Balkanlar'da Osmanlı topluluğunu oluşturma süreci böyle bir karışık kimliğe sahip olmayan Bulgar yazarlarının eserlerinde Osmanlı sultanlarına atfettikleri "çar" unvanını izah etmemektedir. Aşağıda eserleri bu döneme ait olan ve incelediğimiz konuyla ilgili veriler içeren Bulgar yazarlarının "çar problemi" görüşleri aktarılmaktadır.

4. GRİGORİY TSAMBLAK

XIV. asrın ikinci ortasında Tırnova'da doğmuş ve aristokrat bir soydan gelen Grigoriy Tsamblak bu dönemdeki en önemli Bulgar yazarları ve kilise savunucularından biridir. Yaşamının son döneminde Kiev'in mitropoliti olup Doğu (Ortodoks) kilisesi ve Batı (Katolik) kiliselerinin birleşmesi ilkesini benimseyerek bu konuda 1418 yılında Katolik kilisesinin Konstanz konseyinde, Batı dünyasının en önemli siyasi ve kilise temsilcilerinin huzurunda bir risale okumuştur. Bulgar

¹⁹ Konstantin Kosteneçki, *a.g.e.*, s. 147-148.

²⁰ Yoasaf Bdinski, "Pohvalno Slovo za Filoteya", Pod Red., G. Dançev; H. Donçeva-Panayotova, *Tarnovska Knjovna Škola Velikotarnovski Universitet*, Tırnova, 1987, s. 192-193.

araştırmacıları sıklıkla onun Osmanlı karşıtı görüşlerinin altını çizmekte ve genellikle söz konusu konseye katılmasını da örnek olarak göstermektedirler. Onlara göre Tsamblak iki kilisenin birleşmesi ile ortak bir Osmanlı karşıtı ittifakın kurulmasını amaçlamaktadır²¹. Tsamblak'ın böyle bir niyetinin olduğu kaynaklarda yazmamakla birlikte konseyde okuduğu risalenin uzun metninde hiçbir yerde ne Osmanlılardan ne de Osmanlı karşıtı bir ittifaktan söz edilmektedir²². Tsamblak 1393 yılında I. Bayezid'in Tırnova'ya karşı seferi, şehrin kuşatması ve şehrin fethinden sonraki olayları, 1396 yılında Nikopol muharebesini ve Budin'in Osmanlıların eline geçmesini ele almıştır. Tsamblak Hristiyan hükümdarlarının unvanlarını hatasız bir şekilde belirtmektedir. Bizans ve Bulgar hükümdarlarını "çar", Macar hükümdarını "kral", farklı Sırp soylularını "despot" veya "knez" diye adlandırmaktadır ancak bu iki eserde hükümdarların kişisel adlarını bildirmemektedir. Bu suretle tarihe değil edebi eserler yazan Tsamblak yazdığı eserlerde hükümdar olmayan kişiler üzerine vurguyu koymaktadır. Aynı sebeple sıklıkla bahsettiği Osmanlı sultanının adını da aktarmamıştır ancak hikayenin tarihsel bağlamından onun I. Bayezid olduğu anlaşılmaktadır. Tsamblak'ın ona atfettiği unvan her zaman çardır ve sadece bir kere "çar" yerinde "önder" kullanmaktadır. Halbuki iki eserin metninde sıkça "barbar" kelimesi bu unvana eşlik etmektedir. Örneğin; "barbar çarı" iki kere, "barbar önderi" bir kere, "kızgın barbar" bir kere, sadece "barbar" iki kere, "nefesi cinayet olan çar" "İsmailoğlu" bir kere kullanılmaktadır²³. Aynı zamanda I. Bayezid hakkında "çar" unvanını, iki kere sadece "çar", bir kere "Türk çarı", bir kere "çar suretli" ve bir kere "çar emirleri" şeklinde pozitif anlamda da kullanmıştır.

Şüphesiz "barbar" kelimesi en ilgi çekici leksikal unsurdur. Bu sözcüğün Orta Çağ Bulgar edebiyatında ortaya çıkışı Bulgarların antik kültür konusundaki görüşlerine yöneliktir. Barbar kelimesi IX. ve XII. asır arasındaki Bulgarca yazılı kaynaklarında sadece iki kere "yabancı" anlamında kullanılıp aşağılama anlamında kullanılmamıştır²⁴. IX. ve X. asırda Bulgar yazarları ve bizzat Çar Simeon (893-927) eski Yunan filozoflarının eserlerinin çoğunu iyi bildikleri halde antik kültürü kesin olarak reddederek tamamen Hristiyanlığa ve Hristiyan usçuluğuna yaslanan bir topluluk ve kültür yaratmaya büyük çaba göstermektedir. Simeon' un ölümünden sonra Hristiyan Tanrısının mükemmel bir şekilde yarattığı iddia edilen maddi dünyaya dönük bu Hristiyan usçuluğunu bırakılıp "Gökyüzü Kudüs' e" yani Kutsal Teslis' in çarlığına tamamen odaklanılmış bir manastır kültürü onun yerini almaktadır. Simeon' dan sonra Osmanlı döneminin başlangıcına kadar saray değil

²¹ Donka Petkanova, *a.g.e.*, s.430.

²² Yuriy Begunov, *Tvorçeskae Nasledie Grigoriya Tsamblaka*, PİK, Veliko Tırnovo, 2005, s.179-184.

²³ Grigoriy Tsamblak, *Razkaz za Prenasyane na Moštite na Sv. Petka Tarnovska viv Vidin i Belgrad*, Universitetsko İzdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", Sofya, 1996, s. 168, 169, 170, 172, 187, 188.

²⁴ Starobalgarski Reçnik, Tom I, Red. Dora İvanova- Mirçeva, İzd. Valentin Trayanov, Sofya, 1999, s.140.

manastırlar hem halk hem de resmi Bulgar kültürünü oluşturan başlıca merkezler haline gelerek çeşitli mezhepler (Bogomilcilik gibi) rahipler ve papazlar arasında yaygın olan aşırı dini itaatkarlıkların sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu manastır kültürü ve Simeon döneminin Hristiyan usçuluğu arasındaki ortak noktalardan biri ise antik kültürün reddedilmesi idi. Aynı zamanda XI. asırdan itibaren gene manastır kültürü içinde Bulgar Orta Çağ “yurtseverliği” oluşturma süreci başlamaktadır. Bu “yurtseverliğin” esas ilkesi Bulgar ulusu, çarlığı, başkenti, kilisesi Kutsal Teslis’ in çarlığına mensup hatta onun bir bölümü olduğu ve Bulgarların kutsadığı Hristiyan azizlerinin onların gökyüzü koruyucuları olduğu anlayışıydı²⁵. Oysaki 1350’lerde antik kültüre karşı olumsuz tutum ve görüşler değişmeye başladı. Tam o zamanda Tırnova’ da soylu sınıflar içinde Aristo felsefesine dayanan Kalabria ilahiyatçı ve filozof Varlaam’ın ve onun şakriti Akindin’ in doktrini yayıldı ve birçok takipçi kazandı²⁶. Kilisenin tepkisine rağmen bu doktrinin tesiri Bulgar başkentinde uzun süre kalmaktadır. 1380 yılına kadar yazılı kaynaklarda söz konusu doktrin görülmektedir. Halk arasında kadim tarihten olayları anlatan romanlar veya antik filozoflara atfedilen atasözleri ve fıkraları içeren küllüyatlar yayılmaya başlanmaktadır²⁷. Aynı sırada manastır kültürünün üst düzeyinde önemli değişiklikler de yaşanmaktadır. İlk önce Aynaroz manastırındaki Bulgar rahipleri devamında ise son Tırnova Patriği aziz Evtimiy’in girişimi üzerine Tırnova Patrikliği ile Konstantinopol Patrikliği arasındaki bozulmuş ilişkiler yeniden inşa edilip Bulgarca kilise kitaplarının metinleri Yunanca kilise kitaplarının metinlerine göre yeniden düzeltilmektedir. Zaten Tırnovalı yazıcılar halk ağızlarından tamamen ayrılmış olan Eski Slavca’nın dil özelliklerine dayanıp yüksek Bizans Hristiyan edebiyatının mecazi biçimlerini takip eden ve birçok yeni eserin yazıldığı edebi bir dil yarattılar; imlada belirli normlar uygulanmaya başladı²⁸. Bu süreç çerçevesinde Yunanca’nın prestiji artmakta ve yeni eserlerin metinlerinde aralarında “barbar” aşağılama kelimesi olan bazı yeni Yunan alıntıları ortaya çıkmaktadır. İlk önce Osmanlılar hakkındaki “barbar” aşağılaması günümüzde Vatikan kütüphanesinde saklanan ve Tırnovo çarlarının kütüphanesinden gelen Manasii’ nin tarihçesinin “Vatikan kopyasına” bu kopyanın yazıldığı 1345 yılından sonra ilave edilmiş olduğu düşünülen “Gökyüzü çarımız (Tanrı) savaş isteyen tanrısız barbalara karşı bize

²⁵ Bazen bu Orta Çağ “yurtseverliği” modern milliyetçilik ile özdeşleştirildiği halde kesin olarak bu tür bir milliyetçilik ile alakası yoktur. Örneğin; Bulgar çarlığını metheden yazarlar ve yazıcılar insanoğlunun gerçek vatanının Aziz Teslis’ in çarlığı olduğunu iddia etmektedir.

²⁶ Konstantin F. Radçenko, *Religioznae i Literaturnae Dvijenie v Bolgarii v Epohu Pered Turetskim Zavoevaniem*, Tipografiya Universiteta Sv. Vladimira, Kiev, 1898, s.191-201.

²⁷ Petkanova, *a.g.e.*, s.473 – 477.

²⁸ Hüseyin Mevsim, “Eski Bulgar Edebiyatı ve Bizans Başkenti Konstantinopolis’in Eğitim ve Dinsel Kurumları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46, (2) 2006, Ankara, 2008, s. 199.

*yardım et*²⁹ şeklinde yazılmış bir notta ortaya çıkmaktadır. Bulgar kilise şairi Efrem, eski dönemlerden iyi bilinen Müslüman karşıtı kötüleme ile bu yeni aşağılama biçimini, 1388 yılında şiir biçiminde yazdığı ve Osmanlılar ile olası savaşta Bulgar çarı, ulusu, ordusu ve başkentini koruması için Tanrıya yalvardığı eserlerinden birinde üç kere kullanmaktadır³⁰. Tırnova patriği aziz Evtimiy eserlerinin birinde “Tırnova’yı yok etmek isteyen çarlar ve barbarlardan” bahsetmektedir³¹ ancak geçmiş olayları anlattığı için her ihtimalde “barbarlar” kelimesini Osmanlılara değil Tatarlara atfetmektedir. Bu iki örnek kelimenin kullanılış şeklinin Konstantinopol’u ve imparatorluğunu tehdit eden herkesin “barbarlar” olarak adlandırılıp o zamanki Bizans edebiyatından alınmış olduğunu açıkça göstermektedir.

Grigoriy Tsamblak iki eserinde de ilk görünüşte kısmen bu modeli tekrarlamaktadır. Tırnova’nın muhasarasını anlatan kısımlarda “Barbar çarı”, “kızgın barbar” söz dizimlerini, “barbar” kelimesi ve “barbar önderi”ni ise I. Bayezid’in Bizans ile olan savaşını anlatan bir tümcede ortaya çıkmaktadır. Bu kısımlar dışında Tsamblak söz konusu aşağılamayı, Evtimiy’in I. Bayezid ile görüşmesi ve Evtimiy’in idam edilmesini (gerçekleştirilmemiş) anlattığı cümlelerinde iki kere daha kullanmaktadır³². Birinci durumda İncil’in ikinci durumda ise Hristiyan şehit ve mucize hikâyelerinin etkisi açıkça görülmektedir aynı zamanda “barbar” kelimesinin kullanılışının, Bizans örneklerinden gelmeyen “Osmanlı hükümdarları ve kumandanlarının tıpkı eski Roma imparatorları gibi şeytanın etkisi altında Hristiyanlığın düşmanları olduğu ama müşrik Roma imparatorlarından farklı olarak antik kültürle hiç bir ilişkisi olmadığı ve tam bu zamanda antik dünyada kökenlerini aramaya başlayan Hristiyan dünyasından tamamen ayrı olduğu” şeklinde ilginç bir çıkarım yapılmaktadır. Örneğin; Tsamblak başka bir eserde Hristiyanlara zulmeden Roma İmparatoru Maximianus’u, “barbar” aşağılaması dışında I. Bayezid’i betimlediği gibi çok benzer cümleler ile tarif etmektedir³³. Tsamblak bu şekilde hem Hristiyan olan hem de antik kültür tarafından etkilenmiş çeşitli yazarların yarattığı Osmanlı karşıtı sabit bir edebi ve siyasi geleneğinin meydana gelmesine katkıda bulunmaktadır. Daha XIV. asırda oluşmaya başlamış olduğu söz konusu gelenek sonradan hem din hem de kültür açısından Osmanlıların şeytanlaştırılması sürecine yol açmaktadır.

²⁹ İvan Tütünciev; Plamen Pavlov, *Balgarskata Darjava i Osmanskata Ekspanziya 1369-1422*, Slovo, Veliko Tırnovo, 1992, s. 47.

³⁰ Predrag Mateiç, *Balgarskiyat Himnospisets Efrem ot XIV. Vek. Delo i Znaçenie*, BAN, Sofya, 1982, s.120, 123.

³¹ Patriarh Evtimiy, *Saçinenia*, Nauka i İzkustvo, Sofya, 1990, s. 93.

³² Grigoriy Tsamblak, *Pohvalno Slovo za Evtimiy*, Universitetsko İzdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 1996, s. 152-177, 169-170.

³³ Yuriy Begunov, *a.g.e.*, s. 441-444.

Tsamblak, Varalaam'ın doktrinine ve hatta "akılsız Helenlerin (yani kadim Yunan filozoflarının) sapık düşüncülerine"³⁴ karşı çıksa bile daha erken Bulgar yazarlarından farklı olarak Helen kültürünün tesiri altında bulunuyordu. Örneğin; Helenlerin dili ve irfanından büyük saygıyla söz ederek eserlerinde antik tarihten alınan olaylar ile kişileri kullanmakta ve bazı araştırmacılara göre İosephus Flavius'un "Yahudi Savaşının Tarihi" kitabının etkisi altında kalmıştır³⁵. Bu bağlamda Tsamblak'ın I. Bayezid'i "çar" olarak nitelendirmesi anlaşılabilir. Tırnova kuşatması ve fethini tarif ettiği zaman durmadan Bulgar başkentinin kaderini, Babillilerin M.Ö. 587 yılında fethettiği Kudüs'ün kaderi ile özdeşleştirmektedir. Bu olaylar Eski Ahitte anlatılarak Orta Çağ Hristiyan dünyasının imaj sisteminde büyük facianın sembolü olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda Tsamblak Osmanlıları Eski Ahitin Orta Çağ Bulgarca çevirisinde hükümdarlarına "çar" denilen Babilliler ile kıyaslamaktadır³⁶. Bu hem Hristiyan dünyası dışında kalan hem de Romayla ilişkisi olmayan "barbar" çarlar ve çarlıklar olabildiği anlamına gelmektedir. Zaten Tsamblak "barbar çar" unvanı ile I. Bayezid'in Hristiyan geleneğinde felaket, şehvet, din ve ahlak bozukluğunun sembolü olan Babil çarlarının varisi olduğunu göstermektedir.

Bu ideolojik kalıptan Tsamblak sadece bir kere vazgeçmektedir. "Türk çarı" söz dizimini kullandığı tümcede: "*Türk çarının şehri idare etsin diye tahsis ettiği Türk olan subaşı ...*"³⁷ şeklinde ifade etmektedir. Tsamblak'ın metinlerini inceleyen modern araştırmacılara göre; tümcedeki "Türk olan" ifadesi kopyacılar tarafından metne sonradan eklenmektedir³⁸. Dolayısı ile sadece "Türk çarı" orijinal metinden gelmektedir. Dönemden saklanan resmi görüşlerini yansıtan kaynaklarda Osmanlıların ulus adına oldukça seyrek rastlanmaktadır, bunun yerinde o zamanki yazarlar daha erken Orta Çağda kalıplaşmış Müslüman karşıtı aşağılamalar tercih etmektedir. Örneğin; ne Efrem'in ne de Yoasaf Budinli'nin eserlerinde "Türk" adına rastlanmamaktadır. Aksine resmi olmayan kaynaklarda "Türk" adı daha fazla geçmektedir. Bu XIV. yüzyılın 1370 veya 1380'li yıllarına ait olan iki taş yazıttan açıkça görülmektedir. Birisi Tırnova'da bulunmuş fakat kısmen okunan Çar İvan Alesandır'ın oğlu İvan Asen'in kabir yazıtıdır. Yazıttan günümüze okunur halde gelen kelimelerden biri XIV. asırda Bizans, Bulgar ve Sırp kaynaklarında "Türk" yerine sıklıkla kullanılan ve erken Orta Çağ'dan gelen, Müslüman karşıtı aşağılayıcı bir kelime olan "izmailit" idir. Yazıtta aşağılamanın kullanıldığı bağlam tartışmalı olduğu halde tüm araştırmacılar kesin olarak Türklerle ilgili olduğu görüşünü

³⁴ Penyu Rusev; İvan Gılıbov; Angel Davidov; Georgi Dançev, *Pohvalno Slovo za Evtimiy ot Grigoriy Tsamblak*, BAN, Sofya, 1971, s.173.

³⁵ Petkanova, *a.g.e.*, s. 473.

³⁶ Grigoriy Tsamblak, *a.g.e.*, s. 168

³⁷ Grigoriy Tsamblak, *a.g.e.*, s. 170.

³⁸ Penyu Rusev; İvan Gılıbov, v.d., *a.g.e.*, s. 209.

paylaşmaktadır³⁹. Diğer yazıt ise tamamen korunmuş olarak Bojenişki Urviç adında bir dağ kalesinin yanındaki kayalar üzerine Bulgar kumandanı tarafından oyulmuştur⁴⁰. Yazıtta, “*Ben Dragomir yazdım, Ben Sevast Ognyan, Çar Şişman zamanında kefaliya (Komutan) idim ve çok acı çektim. Bu sırada Türkler savaş açtılar ben ise Çar Şişman’a verdiğim sözümlü tutuyordum*” ifadeleri yer almaktadır. Yazıtın dilini inceleyen tüm araştırmacılar onun XIV. asırdaki halk dilinin tümcebilgisel ve sesbilgisel özelliklerini yansıttığını iddia etmektedir. Dolayısı ile “Türk” ismi 1370’lerde Bulgarca’ya geçmiş olmalı ve Tsamblak’ın “Türk çarı” ifadesinin halk ağızları etkisi altında eserinde kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Buradan yola çıkılarak Tsamblak, o zamandaki Bulgar halkının, Osmanlı hükümdarlarını nasıl algılamış olduğu konusuna ışık tutmaktadır. Bulgarlar asırlarca sadece bu hükümdar unvanını bilip kullanmaktadır bu durumda “Türk çarı” söz diziminin ortaya çıkması gayet normal bir olgudur⁴¹.

5. KONSTANTİN KOSTENEÇKİ

Antik dünyanın edebî geleneklerinden en çok etkilenen Orta Çağ Bulgar yazarlarından biridir. Eserlerinin ve özellikle 1439 yılında merhum Sırp despotu Stefan Lazareviç’in yaşamını anlattığı tarihçesinin, antik eserlerin yapısını ve yöntemlerini taklit edip Omir destanlarının mazmunlarından örnekler alarak kurmaktadır. Konstantin, Yunan filozoflara ve hatta mitolojik imajlara şu ana kadar tamamen görülmemiş bir şekilde dayandırmaktadır. Bir diğer yandan, son Tırnova Patriği Evtimiy’in edebî dil reformunun takipçisi olarak Tırnova ile hem etnik hem de kültür ilişkilerini açıkça vurgulamaktadır. Ancak etnik ve kültür düşkünlüğüne rağmen önceki Tırnovalı yazarların Osmanlılar ve Osmanlı ailesini tanıtmak için yarattığı edebî eğilime katılmamakla birlikte Osmanlıları tamamen farklı bir suretle değerlendirmekte ve bunun için de iki faktör önemli rol oynamaktadır. I. Bayezid, oğulları arasındaki iç savaştan dolayı Rodop dağlarındaki Baçkovo manastırını bıraktıktan sonra Konstantin, I. Bayezid sonrasında I. Mehmed ve II. Murad’ın

³⁹ İvan Gılıbov, *Kritika na Edno İzdanie na Vajen Balgarski Srednovekoven Nadpis*, İzbrani Trudove po Ezikoznanie, İzdatelstvo Nauka i İzkustvo, Sofya, 1986, s. 724-726.

⁴⁰ Tsvetana Georgieva, *Otnovo za Bojenişkiyat Nadpis*, Izvestiya na Bılgarskoto İstoriçesko Drujestvo XXV, Sofya, 1967. s. 307-308.

⁴¹ XVI. asrın başına dayanan bir elyazısında tipik halk eserlerinin özelliklerine sahip olan marjinal bir not şeklinde anonim bir yazar tarafından XV. asrın ikinci ortasında ve XVI. asrın ilk ortasında yer alan bazı olayları kısaca anlatmaktadır. I. Selim’in Mısır seferini “*Çar Selim Mısır şehrini ele geçirdi ve çar Kızılbaş’ı öldürdü*” şeklinde aktarmaktadır. (Benyu Tsonev, *Opis na Rakopisite i Staropeçatnite Knigi na Narodnata Biblioteka v Sofia*, Tom I, Darjavna Peçatnitsa, Sofya, 1910, s. 123). Anonim yazarı Doğudaki olayları ve Doğunun etnik, siyasi ve dini yapısını sadece halk arasında dolanan söylentilerden öğrenmiş olduğu düşünülmektedir. Doğuda Osmanlılara karşı çıkan devletler ve topluluklar tamamen Aleviler ile özdeşleşmiş ancak onların topluluk adının tam nereden geldiğini bilmediği için bu ismin Alevilerin başındaki ve kişisel adı Kızılbaş olan bir çardan geldiği sonucuna varmaktadır. Bu not “çar” unvanının halk kullanışındaki hiçbir ideolojik unsurun sonucu olmadığını göstermektedir.

yönetimleri zamanında himayesi altında bulunan ve onların Hristiyan tabisi olan Sırp despotu Stefan Lazareviç'in yanına kaçarak orada sığındı. Ayrıca Konstantin, daha önce belirtilen Hiridan efsanesini ciddiye almakta ve Osmanlıları Hristiyanlığını kaybetmiş çar soyundan gelen eski Hristiyanlar sanmaktadır. Konstantin'in rivayetinde I. Bayezid özel bir yer almaktadır. Onu tıpkı antik bir hükümdar gibi

“O cesur⁴², zeki, akıllı bir şekilde konuşur ve oldukça merhametlidir. Geleceği öngören yeteneği var ve dürüst arkadaşlarına zeki nasihat verir⁴³, kanlı cenk zamanında zor durumda bulunan askerlere kısa nutuklar ile cesaret vererek zafer kazandırır⁴⁴. Daha kuvvetli düşmanına (Timur'a) boyun eğmektense cenkte onurla ölmeyi tercih eder⁴⁵” şeklinde tarif etmektedir.

Diğer Tırnova yazarlarının eserlerine kıyasla en göze çarpan farklardan biri “barbar” kelimesinin kullanılmasıdır. Konstantin, Timur'un Osmanlılara karşı savaşmak için gelen ordusunu “barbar” olarak belirtmekte⁴⁶ ve genellikle Osmanlı hükümdarlarına atfedilen hunharlık, barbar gururu, açgözlülük, yağmacılık v.s. gibi olumsuz nitelikleri Timur' a atfetmektedir⁴⁷.

Konstantin, Osmanlıların kültürü şeytanlaştırma fikrinden başka dini şeytanlaştırması fikrinden de vazgeçmektedir. I. Bayezid ve onun kumandanının tamamen şeytanın idaresi altında bulunup yönetimini ve telkinlerini yerine getirdiklerini iddia eden Tsamblak'tan farklı olarak⁴⁸ Konstantin, Eski Ahit'ten alıntılar yaparak I. Bayezid'in tıpkı eski Yahudi ve diğer Hristiyan çarları gibi “Tanrı'nın elinde” bulunduğu görüşünü savunarak Hristiyan olmadığı halde ilerigörüşlü olmasının Tanrıdan geldiğini iddia etmekte ve onu Eski Ahit nabilere benzetmektedir⁴⁹. I. Bayezid'in bu betimlenmesi, Orta Çağ Hristiyan dünyasına antik filozofları dâhil eden bir kavram biçiminden gelmektedir. Konstantin, onların doktrinlerinin Tanrı ve Hristiyan inancına ters düşmediği ve tıpkı Eski Ahit nabilere kitapları gibi Tanrı tarafından gönderilmiş olduğu anlayışını tamamen paylaşıp bu anlayışa uygun olarak I. Bayezid'i eski nabilere benzetmektedir. Konstantin belki aynı anlayıştan dolayı Türkçe'ye ilgi gösteren birinci Bulgar müellifi olmaktadır. Osmanlı hükümdarlarına atfettiği unvanları hem Osmanlı hem de iyi bildiği Orta Çağ Bulgar hükümdarlarının ideolojilerinden almaktadır. Bulgarca asıllı unvanların kullanılmasında Balkanlar'daki Osmanlı öncesi siyasi geleneklerin etkisi görülebilmektedir. Örneğin; Konstantin, I. Murad'a “gururlu ve müthiş otokrat” gibi ifadeler kullanmaktadır. Konstantin'in kullandığı bu unvan

⁴² Konstantin Kosteneçki, *a.g.e.*, s. 149.

⁴³ Konstantin Kosteneçki, *a.g.e.*, s. 154.

⁴⁴ Konstantin Kosteneçki, *a.g.e.*, s. 155.

⁴⁵ Hüseyin Mevsim, *Stefan Lazareviç: Yıldırım Bayezid'in Emrinde Bir Sırp Despotu*, s.60.

⁴⁶ Konstantin Kosteneçki, *a.g.e.*, s. 156

⁴⁷ Konstantin Kosteneçki, *a.g.e.*, s. 156-159, Hüseyim Mevsim, *a.g.e.*, s. 60.

⁴⁸ Grigoriy Tsamblak, *a.g.e.*, s. 168-170.

⁴⁹ Konstantin Kosteneçki, *a.g.e.*, s. 153-154.

“otokrat” Bulgaristan’da ilk defa 1015 yılında kaydedildi ve Yunanca “aftokrator” kelimesinin harfi harfine çevirisidir. Otokrat hem Bizans’ta hem de Bulgaristan’da hâkimiyeti sınırsız olan mutlak egemen anlamına gelmektedir⁵⁰. Ek olarak Konstantin, I. Mehmed’i “Doğu Çarı” olarak adlandırmaktadır⁵¹. Bu durum Balkanları Batı, küçük Asya’yı ise Doğu olarak belirten ve Konstantin’in iyi bilmiş olduğu eski bir Bizans geleneğinden gelmektedir. Aynı geleneğin tesiri “*Han Murat (II. Murat) hem Doğunun hem de Batının çarı oldu*”⁵² tümcesinde görülmektedir.

6. ULAH-BULGAR BELGELERİ

XIV. asrın ortasında Tuna nehri ile Karpat dağları arasında yer alan alanda eski “Kumanya” bölgesinde “Eflak Prensiği” adında yeni bir devlet ortaya çıktı. Karpat dağlarından inen ve Macaristan’ın idaresinden koparılan Kumanlar ve Slavlar ile karışan Ulah boyları tarafından kuruldu. Yeni devlet Bulgar çarlığı ile sıkı bir dini, ticari ve kültür ilişkileri kurdu ve XIV. asrın ortasından sonra Bulgaristan ve Eflak ortak bir kültür alanı oluşturdu. “Voyvoda” (yani subaşı) unvanını taşıyan Eflak hükümdarları çalışma dilleri Orta Bulgarca, Latince seyrek olsa da Orta Sırpça olan yazıhane kuruldu. Eflağın yazıhanesinden günümüze gelen Orta Bulgarca belgelerinin dili halk şivelerinin tipik özelliklerini taşıyor ve anlatımı suni ve komplike bir dilde yazılan o zamanki resmi Bulgar belgelerinin anlatımından çok farklıdır⁵³. Ulah belgelerinin dilini inceleyen hemen hemen bütün araştırmacılar Bulgaristan’dan Eflak’a çeşitli sebeplerle göç eden sıradan yazıcılar tarafından yazılmış olduğu görüşünü kabul etmektedir. Bu yazıcılar sadece dilini değil siyasi, dini ve kültür tasavvurlarını ve görüşlerini, bu sayıda Osmanlılarla ilgili olanları, Ulah yazılı geleneğine geçirmektedir. Ulah prensi Yoan Aleksandır-Aldea tarafından 1431-1433 yılları arasında Orta Bulgarca halk dili şeklinde yazılarak Braşov sakinlerine gönderilmiş,

“Haç: Yoan Aleksandır bütün Eflak ülkesinin voyvodası ve beyi, büyük voyvoda Mirço’nun oğlu, bütün Braşovalı şehirliler ve hizmetçilere ve Brus ülkesine çok selam ve sevinç diliyorum ve sizlere benim kardeşlerim ve dostlarım olarak başvuruyorum. Bana sizin kardeşleriniz (temsilciler) geldiler ve kendi gözleriyle hem yaşamımı hem gece gündüz çektiğim acıyı gördüler. Dört büyük komutan olan Feriz beg, Azbuga ve Karaça (Karaca) beg ve Balaban beg’in ordularıyla beraber Tunadaki Drustur’da (Silistre’de) hazır durup, başka bir ordunun Pırgos’ta bulunup, büyük çar Amurat begin (II. Murat) ise benden üç gün mesafede olduğunu bilmeniz lazım. Bu sebeple kardeşlerim ben sizinle beraber onlara dayanabilirim ama sizsiz dayanamayacağım. Bunun için toparlanıp benden haber aldığınız anda hemen gelin.

⁵⁰ Starobalgarski Reçnik, Tom II, Red. Dora İvanova- Mirçeva, İzd. Valentin Trayanov, Sofya, 2009, s. 640-641; <https://sozluk.gov.tr/?kelime=OTOKRAT>, (Erişim Tarihi: 24.09.2019)

⁵¹ Konstantin Kosteneçki, *a.g.e.*, s. 177.

⁵² Konstantin Kosteneçki, *a.g.e.*, s. 184.

⁵³ Samuil Bernşteyn, *Razaskaniya v Oblasti Bolgarskoy İstoriçeskoj Dialektologii*, Tom I, Yazak Valaşkih Gramot XIV—XV vekov, İzdatelstvo AN CCCR, Moskova- Leningrad, 1948, s.80-81.

*Sizler kardeşlerin (elçilerinin) söylediklerine lütfen inanın. Tanrı sizlere neşe versin. Tanrı'nın izniyle Yoan Aleksandır voyvoda ve bey*⁵⁴

şeklinde yazılmış bu mektup söz konusu tasavvurlarına ışık tutmaktadır.

“Büyük çar” unvanı Bulgar hükümdarlarının unvanlarından direkt alınmış olmalıdır. Aynı Ulah voyvodasının yeniden Braşovullara başvurduğu ancak bu sefer Sırp bir yazıcı tarafından Orta Çağ Sırpça’da yazılmış ve II. Murat’a birkaç kere sadece “çar” denildiği bir mektup⁵⁵ bu hipotezi doğrulamaktadır. Sırlara “çar” unvanı Bulgarların aracılığı ile geçmekte ve 1346 yılında Sırp Kralı Stefan Duşan kendisini “çar” ilan etmektedir ancak “büyük çar” söz dizimini sadece Bulgarlar kullanmaktadır. II. Murad’a atfedilen “büyük çar” unvanı iki farklı suretle açıklanabilmektedir. Birisi, bürokratik alışkanlıktan yazıcılar bu unvanı direkt olarak Bulgar hükümdarlarından alarak Türk hükümdarlarına atfettiklerinden sabit yazılı geleneklerin devam ettirilmesine ilişkindir. Hâlbuki yazıcılar hizmet verdikleri Ulah voyvodalarını hiçbir zaman “çar” olarak adlandırmamaktadır. Diğeri, Bizans İmparatorluğu’nun ideolojisinden alınan ve ikinci Bulgar devleti zamanında çok vurgulanan ideolojik bir unsur ile ilgilidir. XIII. ve XIV. asırda Bulgar yazarları ve yazıcıları birçok kez Bulgar başkenti Tırnova’yı Konstantinopolis’e ait olan Bizans örneğini taklit ederek “Çar Şehri”, “Tanrı ve azizlerin himayesi altında bulunan şehir”, “yeni Konstantinopolis”, “şehirlerin çarlığı”, “şanlı çar şehri”⁵⁶ olarak methetmektedir. Bulgar yazıcıları, Osmanlıların Tırnova’yı ele geçirdiği yılı Bulgar çarlığının sonu olarak benimsemektedir. Buna rağmen Tırnova ve çarlık arasındaki ideolojik ilişki 1393 yılından sonra uzun yıllar unutulmamaktadır. Örneğin; Vladislav Gramatik 1479 yılında Tırnova’yı “Bulgarların çar şehri” olarak adlandırmaktadır⁵⁷. Hâlbuki yine Bizans siyasi anlayışına göre başkenti (yani imparatorların şehrini) tutan veya ele geçiren kişinin çar unvanına hak kazanmaktadır. Büyük ihtimalle Eflakta çalışan Bulgar yazıcıları da bu anlayışın tesiri altında Osmanlı hükümdarlarının “çar unvanını” tanımaktadır.

Yazıcıların hazırladıkları belgelerde, Tırnova yazarlarının Osmanlılara karşı büyük çapta kullandığı dini veya kültürdeki küçümsemelerini dikkate almayıp her zaman Osmanlıların askeri seferlerini veya Osmanlılarla dini farkları tarif ettiğinde bu küçümsemeler yerinde bitaraf anlamda olan Türk etnik adını tercih ettikleri ilgi çekici başka bir olgudur. Bu söz konusu yermelilerin halk arasındaki etkisinin az olduğunu göstermektedir. Fakat aynı zamanda yazıcılar “Türk çarı” gibi tipik halk

⁵⁴ Lyubomir Miletic, *Sbornik za Narodni Umotvoreniya Nauka i Knijnina Kniga XXV*, Kam Gramotite ot Braşovksta Sbirka, Darjavna Peçatnitsa, Sofya, 1909, s. 41-42; Cyrillomethodiana Tekstov Korpus, Vlaho-Balgarski Gramoti, XIX. http://histdict.uni-sofia.bg/textcorpus/show/doc_193 (Erişim Tarihi: 05.10.2019).

⁵⁵ Bernşteyn, *a.g.e.*, s. 130-131.

⁵⁶ Hüseyin Mevsim, “*Bulgarlar ve İstanbul*”/ “*Bulgar Gözüyle İstanbul*”, TTK, Ankara, 2011, s. 5.

⁵⁷ Georgi Dançev, *a.g.e.*, s. 110.

deyimlerini de algılamamaktadır. Örneğin; voyvoda Yoan Basarab'ın 1474 – 1478 yılları arasında yazılan mektuplarının birinde, “*Türklere, büyük çara gittim.*”⁵⁸ tümcesi kaydedilmiştir. Bu anlatımla bilinmeyen yazıcı “Türklerin büyük çarına gittim” tümcesinden kaçınmaya çalışmaktadır. Bunun nedeni, Orta Çağ çarlık ideolojisinde aranmaktadır. O zamanki anlayış, sadece Tanrı tarafından belirtilmiş Hristiyan topluluklarının çarlık hakkına sahip olup Osmanlı hükümdarlarının eski Hristiyan başkentlerini ele geçirdiklerinde kendilerine çar unvanını kazandırmış olsa bile Hristiyan olmayan Türk topluluğunun çarlık hakkına sahip olmadığıdır.

7. MANASTIR KÜLTÜRÜNÜN TEMSİLCİLERİ

Balkanlardaki Osmanlı fethi ile devamındaki Osmanlı egemenliğinin en erken ve kalıcı değerlendirilmelerinden biri manastır kültürünün temsilcilerinden gelmektedir. Onların en sık paylaştığı görüş Balkan devletlerinin çökerek yok edilmesi ve Osmanlıların hızlı ilerleyişinin Hristiyanların günahlarından dolayı Tanrının izni ve isteğine göre olan bir olay olduğudur. Bu hususta en erken bilgi 1371 yılında Sırp hükümdarları Vukaşin ve Ugleşa'nın Osmanlı karşıtı seferini ve onun neticelerini tanımlayan Sırp rahibi Isay Seresli'den gelmektedir. Ona göre Sırp hükümdarları Tanrının öfkesine karşı çıkmış ancak Türkleri kovacaklarına helak olmuşlardır⁵⁹. Adı bilinmeyen başka bir rahip XIV. asrın ikinci yarısında

“*Rab Ismailoğullarını bütün yeryüzüne yolladı ve onlar gelip köle edip yağmaladılar*”⁶⁰ şeklinde yazmaktadır. 1395 yılında Dimitır adında bir diyakoz (papaz yardımcısı) “...*Bu mukkades kitap bizim günahlarımızdan dolayı Tanrı'nın izniyle düşmanın yasadışı ve alçak ellerine, zulmün çarına, dünyanın en sinsisine verildiğimiz 1395 yılında yazılmış oldu...*”

diye belirtmektedir⁶¹. Grigoriy Tsamblak'a göre I. Bayezid, Tanrısal belirleyici sustuğu için Tırnova'yı ele geçirebilmiş⁶², Vidinli mitropolit Yoasaf ise Tırnova'nın fethedilmesini bilinmeyen tanrısal sırlarına ve gücü sınırsız olan ilahi takdire atfetmektedir⁶³. Bu görüşlerin etkisi XIV. asırda Balkan Hristiyanlarının siyasi ideolojisi üzerinde sınırlanırken XV. asrın ikinci yarısından itibaren, Osmanlıların İstanbul'u fethinden sonra, merkezi bir yer almaktadır. Bu yeni ideolojinin özellikleri birkaç madde ile özetlenebilmektedir:

- Hristiyanlar, günaha başvurup Hristiyanlıktan uzaklaştığından kendi devletlerini (çarlıklarını) kaybettiler.

⁵⁸ Cyrillomethodiana Tekstov Korpus, Vlaho-Balgarski Gramoti, LXXXIX. http://histdict.uni-sofia.bg/textcorpus/show/doc_193.

⁵⁹ Yordan İvanov, *Starobalgarski Razkazi, Letopisen Razkaz na İkona İsaye ot 1371 g.*, Pridvorna Peçatnitsa, Sofya, 1935, s. 34-35.

⁶⁰ İvan Tütünciev; Plamen Pavlov, a.g.e., s. 47.

⁶¹ Georgi Trayçev, *Manastirite v Makedoniya*, Makedonska Biblioteka, Sofya, 1933, s. 64.

⁶² Grigoriy Tsamblak, a.g.e., s. 168.

⁶³ Yoasaf Bdzinski, a.g.e., s. 193.

• Tanrı Hristiyanların üzerinden elini çekti ve onları cezalandırarak Hristiyan olmayan Türkleri yükseltti.

• Osmanlı hükümdarlarının “çar” unvanı ve kendi Osmanlı devleti/çarlığı meşrudur çünkü bu yeni statü Tanrı tarafından onaylanmaktadır. Osmanlı devletinin topraklarında kalan Hristiyanlar Osmanlı hükümdarlarını kendi çarları olarak kabul edip Osmanlı düzenine itaat etmelidir.

• Osmanlı karşıtı girişimler ve ittifaklar Tanrı'nın iradesine karşı çıkmaktır ve dolayısıyla başarısızlığa uğramaktadır.

Eski Bulgar edebiyatında bu ilkeleri öncelikle Dimitir Kantakuzin savunmaktadır. Slavlaşmış bir Bizans soyundan gelen Kantakuzin 1469 – 1479 yılları arasında en popüler Bulgar azizi olan İvan Rilski'ye ithaf edilmiş bir eser yazdı⁶⁴. Bu eserde Kantakuzin Osmanlıların Balkanlar'a gelmesinin başlıca sorumluluğunu uzun yıllar birbirleriyle savaşmış, sonsuz savaşlarda kan döktürmüş ve arasında Hristiyan sevgisinden tamamen vazgeçmiş Yunanlara ve Bulgarlara “*Birbirlerinden nefret edip kanını su gibi döktüğü ve hatta Hristiyan olmayanlara yapması gereken şeyleri birbirlerine yaptıkları için nihayet istediklerini aldılar*”⁶⁵ sözleri ile yüklemektedir. Aynı zamanda Kantakuzin Eski Ahit'in verilerine dayanarak “ismailyanın / İsmailoğulları” kelimesinin aşağılama ve küçümseme anlamını reddederek okuyuculara onların tıpkı eski Yahudiler gibi Tanrı tarafından verilmiş bir ahite sahip olduklarına ikna etmeyi denemektedir⁶⁶. Aynı eserde Kantakuzin II. Mehmed'i büyük bir saygıyla tanımlamakta ve onun olumlu niteliklerinin altını çizerek Ortodoks dünyasındaki Hristiyan hükümdarlarının taklit ettiği ve örnek olarak gösterilen I. Konstantinus'un layık bir varisi gibi tanıtmaktadır⁶⁷.

Hem Sırp hem de Bulgar edebi geleneğine mensup olan ve Dimitir Kantakuzin'in yakın takipçisi olan Vladislav Gramatik ise Osmanlı hakimiyeti konusunda ikili görüşler paylaşmaktadır. Bir yandan Tırnova yazarlarının ve bilhassa Tsamblak'ın Osmanlıların “barbar” ve Hristiyan dünyasına tamamen yabancı bir unsur olarak tanıtılması eğilimini kısmen devam ettirmektedir. Örneğin; I. Murad'ı barbar bir ruha sahip olan ve oldukça zulm eden bir yönetici olarak belirtmektedir. Fakat bu değerlendirmelerin sadece Osmanlıların Balkanları fethettiği döneme ait olduğunu ve tıpkı Kantakuzin gibi bu sebebin asıl sorumlusunun Bulgarlar ve Yunanlılar olduğunu düşünmektedir⁶⁸. Vladislav, sonraki dönemi (Sultan II. Mehmed Han dönemi) Hristiyanlığın restore edilmesi

⁶⁴ Georgi Dañev, *Dimitar Kantakuzin*, İzdatelstvo Nauka i İzkustvo, Sofya, 1979, s.92.

⁶⁵ Yordan İvanov, “Jitiya na İvan Rilski s Uvodni Belejki” *Godişnik na Sofiyskiya Universitet İstoriko-Filologičeski Fakultet*, Kniga XXXII, Sofya, 1936, s. 95-96.

⁶⁶ Yordan İvanov, *a.g.m.*, s. 95-96.

⁶⁷ Yordan İvanov, *a.g.m.*, s. 98.

⁶⁸ Yordan İvanov, *a.g.m.*, s. 74-75.

zamanı olarak tanımlamakta ve ona göre bu kısmen Hristiyanların II. Mehmed ile kurdukları ilişkileri sayesinde mümkün olmaktadır⁶⁹. Vladislav üç kere II. Mehmed'i "Müslümanların büyük ve otokratik çarı, amir Mehmet beg⁷⁰" diye adlandırmaktadır⁷¹.

Unvanın aynı varyantı Evstratiy adında bir yazıcının 1488 yılında yazdığı bir kitapta "*Triod adlı bu kitap Müslümanların büyük çarı Pazvant begin (II. Bayezid) çarlık ettiği zamanda yazıldı...*"⁷² ifadesi ile bulunmaktadır. Aynı zamanda Vladislav ve Evstatii'nin yazılarında eski çarlık ideolojisinin en önemli unsuru olan "çarlığa hakkı olan Müslüman topluluk" düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Elbette bu dönemdeki yazıcıların, Osmanlı sultanlarının unvanlarına kötülemeler eklediği olaylara da rastlanılabilmektedir. Örneğin; Rila manastırından gelen ve 1476 yılına dayanan bir elyazmasında II. Mehmed'e "*kötülüğüyle bilenen çar amir Mohamed*"⁷³ denilmektedir. Halbuki Vladislav'dan sonra Osmanlı İmparatorluğunda çalışan Bulgar yazıcılarından hiçbiri Osmanlı hükümdarlarını "barbar" olarak adlandırmamakta ve onların idaresinin meşruluğundan şüphelenmemektedir. Osmanlı döneminden gelen Bulgar yazılı ve basılı kaynaklarda, 1878 yılına kadar aynı yerde "çar", "sultan" ve "amir" unvanlarının yan yana kullanılması görülebilmekte ve bu tuhaf olgu söz konusu metinlerin yazarlarının Osmanlı devletini Tanrı tarafından yükseltmiş ve onaylanmış bir siyasi ve dini gerçek olarak algılamalarının sonucunda olmaktadır. Aynı zamanda Bulgar yazıcıları Orta Çağ Bulgar Çarlığından ve eski siyasi ve etnik kimliklerden fiilen vazgeçerek tamamen Hristiyan bir kimliğe odaklanmaktadır.

Bulgar aydınlanma dönemi "manastır kültürünün", çoktan kaybolmuş Bulgar çarlıklarının anısını diriltmeyi amaçlayan ve Tanrı'nın kendi iradesini değiştirmesinin olağan olduğunu düşündüğü sanıyı ifade eden tipik bir temsilcinin (Paisii Hilendarski) 1762 yılında yazdığı tarihi eserle başlamaktadır. Paisii'nin sözlerine göre,

"Tanrının buyurdukları büyüleyicidir, bu dünyanın yönetimi için verdiği tavsiyeler derin ve bilinemez olup ilahi güçle bu dünyadaki krallıkları dağıtarak, değiştirerek,

⁶⁹ Yordan İvanov, *a.g.m.*, s. 78-79.

⁷⁰ *Türkmenler'de beg (bek), Doğu Türkçesi'nde big, Kazaklar'da bî veya biy şeklinde kullanılan bu eski Türk unvanı Osmanlı Türkçesi'nde bey şeklini almıştır. İlk defa Orhon yazıtlarında ve Uygur metinlerinde rastlanılan bu kelime, birçok Doğu ve Batı kaynaklarının verdiği bilgilere göre çeşitli Türk devletlerinde gerek Müslümanlığın kabulünden önce gerekse müslüman oluşlarından sonra bir unvan olarak kullanılmıştır.* (Orhan F. Köprülü, "Bey" maddesi, *DİA.*, C.6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 11-12.)

⁷¹ Georgi Dançev, *a.g.e.*, s.121.

⁷² Hristo Kodov, *Opisa na Slavyanskite Rakopisi v Bibliotekata na Balgarskata Akademiya na Naukite*, BAN, Sofya, 1969, s.86.

⁷³ Evtim Sprostranov, *Opis na Rakopisite v Bibliotekata na Rilskiya Manastir*, Darjavna Peçatnitsa, Sofya, 1902, s. 103.

taşıyarak, istediğinde onları yok edip ve tekrar yaratarak yönetir. Bazen bizi umursamıyormuş, bizi sonsuza kadar unutmuş ve ihmal etmiş gibi davranırsa da aslında bu böyle değildir. Doğu Yunan ve Bulgar devletlerinde bugün de görüldüğü düşüşü gibi Yahudilerin tarihinden ve vakayinamelerinden onları birçok defa tutsaklığa ve kuraklığa mahkûm ettiğini ve devletlerinde tekrar onları toplayıp güçlendirdiği öğrenilebilir. Dolayısıyla Tanrının onları tamamıyla reddetmediğini ve unutmadığını görüyoruz. Fakat Tanrının düşüncesine kim erişebilir ve kim onun tavsiyelerine uyabilir ki kurtarılınsın, dağılmış olanları toplayabilsin ve kalbi kırık olanları iyileştirebilsin? Bunu sadece Tanrı kendi ilahi takdiri ile bilir”⁷⁴

Hâlbuki Paisii bu değişime emin değildi ve kitabında ne XIV. asrın sonunda Türkler lehine çevrilen tanrısal iradenin geçerliliğini ne de Osmanlı hükümdarlarının hem “çar”, hem de “sultan” olarak belirden XV. asır geleneğini inkâr etmektedir. Tıpkı önceki yazarlar ve yazıcılar gibi o da “*Ancak Tanrının iradesi ile o sırada Türkler mağlup edip Tırnova’yı ele geçirdi ve tüm Bulgaristan’ı köleleştirip hükümü altına aldı*”⁷⁵ gibi iddialar ile eski Bulgar çarlığının toprakları üzerindeki Osmanlı egemenliğinin tanrısal kökenini doğrulamaktadır.

8. ANONİM BULGAR TARİHÇESİ

Dili halk Orta Bulgarcaşı olan ve kopyasının XVI. asıra kadar dayanarak bir Moldovalı külliyyatta bulunmuş olan ⁷⁶ anonim Bulgar tarihçesi orijinal Orta Bulgarca ve Yunanca’dan çevrilmiş bilinmeyen kaynaklardan oluşan bir derlemedir⁷⁷. Tarihçenin, İstanbul’dan Hristiyan bir şehir olarak bahsedilip konu olan olayların 1417 yılına kadar uzandığı için original modern Bulgarca ve Orta Bulgarca’ya çevrilmiş Yunanca metinlerini kullanan rahiplerden biri tarafından yaratılmış olduğu sanılmaktadır⁷⁸.

Kronik Osmanlı karşıtlığı açısından erken Osmanlıların Balkanlara seferlerini izlemekte ve onun derleyecisi büyük ihtimalle aynı manastır kültürünün temsilcisi olmasına rağmen XV. asırda Bulgar rahiplerinin ortamında üstün gelen Osmanlı fethini tanrısal bir ceza olarak algılayan veya Tanrı’nın isteğine dayandırılan eğiliminden tamamen farklı görüşler savunmaktadır. Yazar Osmanlıların askeri başarılarının tanrısal bir kararın sonucu olduğunu düşünmemekte ve Osmanlıların Balkanlara gelmesi suçunu Osmanlı tehlikesini tamamen ihmal etmiş o zamanki

⁷⁴ Paisii Hilendarski, *İstoriya Slavyanobulgarska po Zografska Çernova*, Universitetsko İzdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 1998, s. 153; A. Tuğçe Konaç, " Paisii Hilendarski'nin Slav-Bulgar Tarihi Başlıklı Eseri ve Bu Eserin Bulgar Milli Kimliğinin Oluşmasındaki Önemi", *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 61.

⁷⁵ Paisii Hilendarski, a.g.e., s. 229; A. Tuğçe Konaç, a.g.t., s. 97.

⁷⁶ İvan Tütünciev, *Balgarskata Anonimna Hronika ot XV. Vek*, Elpis, Veliko Tırnovo, 1992, s. 34, 41-42.

⁷⁷ Haumov E., *Anonimnaya Bolgarskaya Hronika i Problemi Balkanskoy Obşestvenno-Politiçeskoy Misli (XIV – XV v.)*, Balkanskie İssledovaniya, Moskova, 1978, s. 243.

⁷⁸ İvan Tütünciev, a.g.e., s. 68.

Bulgar çarı İvan Aleksandır'a ve Sırp yöneticilerine atfetmektedir⁷⁹. Ayrıca anonim yazar Osmanlı karşıtı ittifaklarının başarılı olup Osmanlıların ilerlemesini durdurabildiklerine inanmaktadır. Bu siyasi görüşlere uygun olarak anonim yazar "çar" unvanını sadece Bizans ve Bulgar hükümdarlarına atfetmektedir. Tarihçede bir yan notta ise "çar" unvanına sahip olan Sırp hükümdarı Uroş'a da çar denilmektedir⁸⁰. Bu hususta tek istisna I. Bayezid'i bozguna uğratan Timur için yapılmaktadır. O da yan bir notta "*Tatar çarının adı Temorundu*" şeklinde Timur "çar" olarak belirtilmektedir.

Bu kronikte Osmanlı hükümdarlarının sadece kişisel adlarıyla ve hiçbir unvan olmadan verilmekte olduğu ilgi çekici özelliklerinden biridir. I. Murad'ın ölümünden sonraki olayları anlatan bir pasaj bunun sebebine ışık tutmaktadır "...ve *Baazit babası Amurat çarlığının başına çıktı*⁸¹" babasından sonra Bayezid'in tahta çıktığını yazan bu pasaj anonim yazarın kullandığı ve günümüze kadar ulaşmamış metinlerde Osmanlı devletinin çarlık olarak belirtildiğini göstermektedir. Aynı metinlerde Osman hükümdarları da çarlar olarak belirtilmiş olmalı fakat anonim yazar Osmanlı karşıtı hislerinden dolayı yarattığı derlemede "çar" unvanını katmamakta ve büyük olasılıkla orijinal Türkçe unvanlarını bilmediği için Osmanlı hükümdarlarını sadece kişisel adları ile kaydetmektedir. Anonim Bulgarca Kronik XV. asrın başında Balkanlar'da Hristiyan devletlerinin çökmesi ve Osmanlı egemenliğinin yayılmasına rağmen İstanbul'un fethedilmesine kadar Osmanlıların Balkanlar'dan gönderilmesinin olanaklı olduğunu sanan Bulgar kökenli rahiplerin var olduğunu göstermekte ve Osmanlı hükümdarlarının "çar" unvanlarının reddedilmesine bu düşüncenin sebep olduğunu kanıtlamaktadır.

9. SONUÇ

XIV. ve XV. asır Bulgar yazılı geleneğinde Osmanlı hükümdarlarına verilen "çar" unvanı Osmanlıların Balkanlar'da kurdukları yeni siyasi gerçeklere ve düzene ilişkin çeşitli ve aykırı eğilimlerin ve tutumların sonucu olmaktadır. Söz konusu eğilimler; Hristiyan halk geleneğinde "çar" unvanı önceki döneme ait olan ve halk arasında ün kazanan siyasi ve dini anlayışların devamı olup yeni Osman statüsünün eski idari ve ideolojik kavramları aracılığı ile bilinçsiz algılanması, Osmanlılara katılan kişilerin gene eski ideolojik ve iyi bilinen kimlik biçimlerine dayanarak yeni kimlik mitlerini oluşturması, Osmanlıların XIV. asır Hristiyan aydınlarının tarihsel ve fikir dünyasına entegre edilmesi (Konstantin Kosteneçki) veya tam tersine onların bu dünyadan tamamen dışlanması (Grigoriy Tsamblak), yeni siyasi düzenin tanınması ve aynı zamanda onun etnik ve dinsel çerçevesinin rededilmesi (Ulah-Bulgar yazıcıları), Osmanlı hükümdarlarının "çar" unvanı hakkının rededilmesi ve

⁷⁹ İvan Tütünciev, a.g.e., s.227.

⁸⁰ İvan Tütünciev, a.g.e., s.229.

⁸¹ İvan Tütünciev, a.g.e., s.232.

bu yüzden yeni siyasi düzen ve statünün tanılmaması (Anonim Bulgar tarihçesi), Balkan Hristiyan devletleri ve toplulukların XIV. ve XV. asırlarda uğradıkları kazanın Hristiyan tasavvurlarına uygun olan bir izahatının aranması ve yeni koşullarda Hristiyan kimliğinin korunması şeklinde kısaca özetlenmektedir. Bu eğilime ait olan yazarlar Hristiyanların başına gelen bütün felaketlerin kaynağı olarak algıladığı eski etnik ve siyasi kimlikleri inkâr ettiler ve Osmanlı hükümdarlarına verdikleri “çar” unvanı bu inkarın sebeplerinden biri olarak görülmektedir. Zaten XVIII. asrın ikinci kısmına kadar bu eğilimin etkisi altındaki Bulgar yazıcıları ve yazarları (XVII. asır Pavlikan-Katolik aydınları hariç) Bulgar kimliğini ihmal edip vurguyu Hristiyan kimliğine koymaktadır.

Bu eğilimlerin hepsi Osmanlıların Balkanlar’daki ilk zaferlerinden sonra ortaya çıkmış olduğu düşünülmektedir ancak onların gelişmesinde iki dönüm noktası vardır. Birincisi Bulgar başkenti Tırnova’nın 1393 yılında Osmanlıların eline geçmesidir. Bu tarihten sonra Osmanlı hükümdarlarına “çar” unvanı atfedilen ilk kaynakların ortaya çıktığı görülmektedir. İkinci dönüm noktası ise İstanbul’un fethedilmesidir. 1453 yılından sonra Bulgar yazıcıları ve yazarları Hristiyan çarlığı fikrinden tamamen vazgeçip Osmanlı devletinin gerçekliğini kabul etmektedir.

KAYNAKÇA

Alexandru Elian; Constantin Bălan; Haralambie Chircă; Olimpia Diaconescu, *Inscripțiile Medievale Ale României*, Academiei Republicii Socialiste România, Bükreş, 1965.

Andreev, Yordan, *Vsekidnevieto na Balgarite prez XII- XIV Vek*, Universitetsko İzdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 1992.

Begunov, Yuriy, *Tvorçeskae Nasledie Grigoriya Tsamblaka*, PİK, Veliko Tırnovo, 2005.

Bernşteyn, Samuil, *Razaskaniya v Oblasti Bolgarskoy İstoriçeskoy Dialektologii*, Tom I, Yazak Valaşskih Gramot XIV—XV vekov, İzdatelstvo AN CCCR, Moskova- Leningrad, 1948.

Boyaciev, Dimitar, *Opera Minora Selecta* “Ezikat na Kasnite Latinski Nadpisi v Bulgariya”, (Çast Parva/Vtora), Universitetsko İzdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 2008.

Cyrrilomethodiana Tekstov Korpus, Vlaho-Balgarski Gramoti, LXXXIX, http://histdict.uni-sofia.bg/textcorpus/show/doc_193 (Erişim Tarihi: 05.10.2019).

Dançev, Georgi, *Dimitar Kantakuzin*, İzdatelstvo Nauka i İzkustvo, Sofya, 1979.

Dançev, Georgi, *Vladislav Gramatik - Knijovnik i Pisatel*, BAN, Sofya, 1969.

Georgieva, Tsvetana, *Otnovo za Bojenışkiyat Nadpis*, Izvestiya na Bılgarskoto İstoriçesko Drujestvo XXV, Sofya, 1967.

Gılıbov, İvan, *Kritika na Edno İzdanie na Vajen Balgarski Srednovekoven Nadpis*, İzbrani Trudove po Ezikoznanie, İzdatelstvo Nauka i İzkustvo, Sofya, 1986. 724-730.

Grigoriy Tsamblak, *Pohvalno Slovo za Evtimiy*, Universitetsko İzdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", Sofya, 1996.

Hilendarski, Paisii, *İstoriya Slavyanobilgarska po Zografska Çernova*, Universitetsko İzdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", Sofya, 1998.

İvanov, Yordan, "Jitiya na İvan Rilski s Uvodni Belejki" *Godişnik na Sofiyskiya Universitet İstoriko-Filologičeski Fakultet*, Kniga XXXII, Sofya, 1936.

İvanov, Yordan, *Starobalgarski Razkazi, Letopisen Razkaz na İkona İsayı ot 1371 g.*, Pridvorna Peçatnitsa, Sofya 1935.

Kılıç, Şahin, "Ottoman Perception in The Byzantine Short Chronicles", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 53, Ankara, 2013, s. 111–138.

Kodov, Hristo, *Opisa na Slavyanskite Rakopisi v Bibliotekata na Balgarskata Akademiya na Naukite*, BAN, Sofya, 1969.

Konaç, A. Tuğçe, "Paisii Hilendarski'nin Slav-Bulgar Tarihi Başlıklı Eseri ve Bu Eserin Bulgar Milli Kimliğin Oluşmasındaki Önemi", *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Kosteneçki, Konstantin, *Siçineniya*, İzdanieto e Potgotveno ot Anna Mariya Totomanova, ET Slavika, Sofya, 1993.

Köprülü, Orhan F., "Bey" maddesi, *DİA.*, C.6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

Kuev, Kuyo; Petkov, Georgi, *Sabrani Saçineniya na Konstantin Kosteneçki*, BAN, Sofya, 1986.

Lyubomir Stayanoviç, *Stari Srpski Rodoslovi i Letopisi, Zbornik za İstoriyu, Yezik i Knijevnost Srpskog Naroda*, SKA, Karlofça, 1927.

Mateiç, Predrag, *Balgarskiyat Himnospisets Efrem ot XIV. Vek. Delo i Znaçenie*, BAN, Sofya, 1982.

Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma*, I. Cilt, Hazırlayan: Faik Reşit Unat, Mehmet Köymen, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1949.

Mevsim, Hüseyin, "Bulgar Edebiyatı", *Balkanlar El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017.

Mevsim, Hüseyin, "Eski Bulgar Yazarı Konstantin Kosteneçki ve İlk Slav Grameri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2008, s.1-16.

Mevsim, Hüseyin, *Stefan Lazareviç: Yıldırım Bayezid'in Emrinde Bir Sırp Despotu/ Konstantin Kosteneçki*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

Mevsim, Hüseyin, *Bulgar Gözüyle İstanbul*, TTK, Ankara, 2011.

Mevsim, Hüseyin, *Eski Bulgar Edebiyatı ve Bizans Başkenti Konstantinopolis'in Eğitim ve Dinsel Kurumları*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 46, (2) 2006, Ankara, 2008.

Mihail Voynov, İvan Duyçev, Straşimir Lişev, Borislav Primov, *Fontes Latini Historiae Bulgaricae*, Tom III, BAN, Sofya, 1965.

Miletiç, Lyubomir, *Sbornik za Narodni Umotvoreniya Nauka i Knijnina Kniga XXV*, Kam Gramotite ot Braşovksta Sbirka, Darjavna Peçatnitsa, Sofya, 1909.

Naumov E., Anonimnaya Bolgarskaya Hronika i Problemi Balkanskoy Obşestvenno-Politiçeskoy Misli (XIV – XV v.), *Balkanskie İssledovaniya*, Moskova, 1978.

Patriarh Evtimiy, *Saçinenia*, Nauka i İzkustvo, Sofya, 1990.

Petkanova, Donka, *Starobalgarska Literatura IX – XVIII Vek*, Universitetsko İzdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 1997.

Poprujenko, Mihail G., *Sinodik Tsarya Borila*, BAN, Sofya, 1928.

Radçenko, Konstantin F., *Religioznae i Literaturnae Dvijenie v Bolgarii v Epohu Pered Turetskim Zavoevaniem*, Tipografiya Universiteta Sv. Vladimira, Kiev, 1898.

Rusev, Penyu; Gilbov, İvan; Davidov, Angel; Dançev, Georgi, *Pohvalno Slovo za Evtimiy ot Grigoriy Tsamblak*, BAN, Sofya, 1971.

Sprostranov, Evtim, *Opis na Rakopisite v Bibliotekata na Rilskiya Manastir*, Darjavna Peçatnitsa, Sofya, 1902.

Starobalgarski Reçnik, Tom I, Red. Dora İvanova- Mirçeva, İzd. Valentin Trayanov, Sofya, 1999.

Starobalgarski Reçnik, Tom II, Red. Dora İvanova- Mirçeva, İzd. Valentin Trayanov, Sofya, 2009.

Trayçev, Georgi, *Manastirite v Makedoniya*, Makedonska Biblioteka, Sofya, 1933.

Tsamblak, Grigoriy, *Razkaz za Prenasyane na Moştite na Sv. Petka Tarnovska viv Vidin i Belgrad*, Universitetsko İzdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 1996.

Tsonev, Benyu, *Opis na Rakopisite i Staropeçatnite Knigi na Narodnata Biblioteka v Sofia*, Tom I, Darjavna Peçatnitsa, Sofya, 1910.

Tütünciev, İvan; Pavlov, Plamen, *Balgarskata Darjava i Osmanskata Ekspanziya 1369-1422*, Slovo, Veliko Tırnovo, 1992.

Tütünciev, İvan, *Balgarskata Anonimna Hronika ot XV. Vek*, Elpis, Veliko Tırnovo, 1992.

Yoasaf Bdinski, “Pohvalno Slovo za Filoteya”, Pod Red., G. Dançev; H. Donçeva-Panayotova, *Tarnovska Knijovna Şkola Velikotarnovski Universitet*, Tırnova, 1987, s. 181-195.

Yordanov, İvan, *Peçatite na Preslavskite Vladeteli 893-971*, Sv. Georgi Pobedonosets, Sofya, 1993.

YUMUŞAK GÜÇ YANILGISI

SOFT POWER DELUSION

Zeki Gültekin SÜMER*

Geliş Tarihi: 23.12.2019
(Received)

Kabul Tarihi: 18.12.2020
(Accepted)

Öz: Yumuşak güç kavramı sert güce alternatif olarak algılanır hale gelmiştir. Ancak yumuşak güç, sert gücün alternatifi olacak şekilde yumuşak bir güç olmayıp çoğu durumda ileri bir sanayi ülkesinin sert gücünün uzantısı olmaktadır. Uluslararası politikada güç bölünemez bir kavramdır. Yumuşak güçlerin tümünün aynı zamanda “sert güç” olması ve “sert güç” olmayan bir “yumuşak güç”ün bulunmaması günümüzdeki uluslararası sistemin gerçeklerini açık bir şekilde sergilemeye yeterli olmaktadır. Güç kavramında köklü bir değişim, ancak uluslararası sistemin de köklü bir değişimden geçmesi halinde mümkün olabilir. Kaldı ki, mevcut durumda yumuşak güç, gerçek anlamıyla güç kavramının gereklerini karşılayamamaktadır.

Anahtar Sözcükler: yumuşak güç, hegemonya, İngiltere, ABD, Soğuk Savaş

Abstract: Soft power has gained a status that the concept has been perceived as an alternative to hard power. Yet, soft power is not soft enough to become the alternative of the hard one as it is in most cases nothing more than the extension of hard power, namely an industrial advanced capitalist society. The fact that all of the soft powers are also hard powers and there is not any soft power that is not hard power are adequate enough to demonstrate the realities of the international systems of today. Power in international politics is an indivisible concept. There can only be a transformation in the power concept if there is a true transformation in the power centered logic of the international politics, yet currently soft power is not be able to meet the requirements of a true power concept.

Key Words: soft power, hegemony, Great Britain, U.S. ,The Cold War

1.GİRİŞ

Güç kavramı, sınırlarının çizilmesi bakımından uluslararası ilişkiler disiplinde en çok tartışma yaratan kavramlardan biri olmuştur. Kavramın bu kadar tartışma yaratması, kavramın evrime yatkın olmasıyla birlikte, yanılışmaları da beraberinde getiriyor olmasından ileri gelmektedir. Çok boyutlu biçimde kendisini gösterebilen gücün, kendi içerisinde ayrışma içerisine girmeye ne kadar yatkın olduğu farklı güç anlayışlarının doğmasına yol açabilmektedir.

Kabul etmek gerekir ki, yumuşak güç kavramı Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana uluslararası ilişkiler için oldukça cezbedici bir kavram haline gelmiştir. Kavram öyle cezbedici bir anlam içermiştir ki, tıpkı yeni bir enerji kaynağının keşfedilmesi gibi aktör devletlerin adeta yeni bir güç kaynağına kavuştuğu imgesi uyanmıştır. Bu yönüyle, bu yeni “enerji kaynağından” bir devletin dış politikasında izleyeceği stratejide nasıl yararlanması ve nasıl yön vermesi

* Doç. Dr., Beykent Üniversitesi, hismessages@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8908-1115.

gerektiği şekilde yeni bir dış politika sorunsalından bahsetmek mümkün hale gelmiştir.

İşaret etmiş olduğum bu gerçek beraberinde köken olarak Morgenthaucu realizme dayanan güç kavramının “yumuşak güç” şeklindeki bir ayrışmadan geçmesinin hangi koşulların zorlamasının sonucunda olduğu sorusunu beraberinde getirmektedir. Yumuşak güç kavramı, her ne kadar uluslararası ilişkiler alanında kendisine yer bulabilmişse de, asıl önemli olan disipline olan uyum ve de diğer kavramlarla olan ilişkisi bakımından kavramın disiplin üzerinde yaratacağı iç tutarlılıktır. “Artık kendi rüştümü ispat ettim.” şeklinde iddiası olan yeni bir tip güç kavramının, bu iddiasının akademik açıdan bir değer taşıyabilmesi için, hem diğer kavramların disiplin içerisindeki konumunu zedelememesi hem de alanda varlığı tartışılmayacak olan bir kavramla çatışma içerisine girmemesi gerekmektedir.

Beni “yumuşak güç” kavramına eleştirel bakmaya sevk eden Joseph S. Nye’ın arayışından farklı olmadığı: ABD’nin küresel konumu. Ancak benim sorum, Nye’dan biraz daha farklı olacaktır: Dünyanın tanık olduğu bu en büyük siyasi ve askeri güç, neden aynı zamanda “yumuşak güç” kavramına bu kadar uygun düşen güç konumunda algılanmıştır?

2. YUMUŞAK GÜÇ KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

Joseph S. Nye, “yumuşak güç” kavramını ilk olarak *Foreign Policy* dergisinin 1990 Güz sayısında “Yumuşak Güç” başlıklı makalesinde ‘sert güce’ alternatif getirmek amacıyla kullanmıştır:

“Bu eğilimler geleneksel araçlara göre ikinci ve daha cazip güç uygulamasını özendirir. Bir devlet dünya politikasında tercih ettiği sonuçlara, diğer devletlerin kendisini izlemek istediği için ya da diğer devletlerin buna benzer etkiler doğuran durumları kabullenmesiyle ulaşır. Bu bakımdan, dünya politikasında gündem oluşturmak ve yeni durumları meydana getirebilmek, diğer devletlerin spesifik durumlardaki konumlarını değiştirmek bakımından önemlidir(Nye,1990:153-171).”

Nye’a göre, oydaşma doğurucu(co-optive) ya da yumuşak güç olarak nitelendirilecek gücün ikinci yüzü sert ya da emir gücünün aksine diğer devletlere istediğini yaptırabilme anlayışına dayalıdır.(Nye,1990:153-171). Sert güç zorlama ve tehditten, yumuşak güç ise cezbetmek ve ikna etmekten geçer (Nye,2011:20). Nye’a göre sert güç itmeyken, yumuşak güç çekme anlamına gelir.

Nye’a göre, sert güç diğer devletlerin davranışını havuç ve sopayla değiştirme yönüyle kendisini belli ederken, yumuşak güç, diğer devletlerin bir devleti kendi iradesiyle izlemesi şeklinde, gücün dolaylı nüfuz etmesi anlamında sert güce bir alternatif oluşturma yönüyle kendisini belli etmektedir. Nye, sert güç olarak adlandırdığı elle tutulur güç kaynakları olan askeri ve ekonomik gücün karşısı olarak kültür, ideoloji ve kurumlar gibi elle tutulamayan güç kaynaklarını, yumuşak güç olarak adlandırmaktadır (Nye,2004). Nye, “Gücün Geleceği” *The Future of Power*

isimli eserinde de, bir ülkenin yumuşak gücünü ağırlıklı olarak 3 temel kaynağa dayandırmıştır: kültür, siyasal değerler ve dış politika(Nye,2011:82).

3.Güç Kavramının Bölünmezliği

Kabul etmek gerekir ki, uluslararası politikadaki güç kavramı diğer disiplinlerde olduğu gibi sadece disiplininin kendi iç mantığıyla doğru biçimde anlaşılabilir. Gücün ekonomide doğurduğu anlam ile sosyoloji disiplininde doğurduğu anlam bir olmaz; çünkü gücün özne ve nesnelere farklılaşmaktadır. Uluslararası politikaya gelince güç, ekonomik servet gibi kolaylıkla ölçülmeye ya da test edilmeye indiregenecek bir kavram değildir; çünkü güç sahip olunan potansiyelin doğurduğu etki ve de imgelerle kendisini gösteren bir olgudur. Bu bakımdan hegemonik güç kuramcılarında Robert Gilpin, uluslararası ilişkilerin geçer akçesinin gücün ziyade prestij olduğunu belirtmekle son derece yerinde bir saptama yapmaktadır(Gilpin,1981:31). Bu da demek oluyor ki, gücün tezahür etmesinde, gücün imgesel ve psikolojik yönlerinin kendisini göstermesi başlı başına bir vazgeçilmezliktir. Sözelimi “Rusya güçlü bir devlettir.” nitelemesi gücü besleyen tüm etkenlerden bağımsız olarak, bu devletin dış politika hedeflerine ulaşmakta, ilgili aktörleri etkilemede ne kadar başarılı olduğu anlamına gelen bir yüksek saygınlığa işaret etmektedir. Nitekim İngiltere İkinci Dünya Savaşı’na girmektedirken bir Amerikalı uzman İngiltere’nin gücünü “İngiltere’yi büyük güç yapan prestijdir.” şeklinde tanımlamaktaydı (James,1994:451). Tarihiçi Lawrence James de, bu gerçeği şu şekilde vurgulamaktadır:

“Aslanın yolunun üzerinden geçilmesi durumunda kendilerini neyin beklediğini herkes bilmekteydi. Kükreyecek, dış gösterecek ve bu da olmazsa atlayıp saldıracaktı. Prestij beraberinde, daima güç tehdidini getirmiştir ve bu yüzden de nihayetinde İngiltere’nin kılıçları çekmesinin ve onlara ağzının payını vermesinin ayrılmaz bir parçası olmuştur (James,1994:453).”

Bu da doğal olarak bizi ister istemez kaynak sorununa götürmektedir. Güç bir dizi kaynak tarafından beslenirken, teknolojik kapasite gücün en çok araç zenginliğine elverişli olan ögesini oluşturur. Teknolojik güce kavuşmuş olan devletler dünyanın en uzak köşelerini dahi etki altına alacak nüfuz araçlarına kavuşmuş aktörlere dönüşürler. Ancak teknolojik gücün güdümüne giren bir ulusal güç, devletler adına ayrılmış ve farklılaşmış bir güç anlayışının oluşumunu beraberinde getirir. İşte evrimsel anlamda güç kavramının teknolojinin itici gücü ile şekillenmesi, kavramın kaçınılmaz olarak bölünmemesini beraberinde getirecektir. Artık güç kavramı makroluktan mikroluğa geçişi daha kolaylıkla başarabilir. Mikro düzeydeki araçlarla tüm dünyadaki insanlar bizzat yüz yüze gelebilmektedir. Mikro düzeydeki araçlar bir devletin gücünün yenilmezliğini, dünya lideri olduğu imgesini güçlendirebilir. Apple’ın piyasaya sürmüş olduğu yeni bir model, NBA Basketbol Ligi takımı yıldızı, 21. Century Fox yapımı bir film tam da bu amaca hizmet

etmektedirler. ABD'nin hegemonik gücü konusundaki en yetkin isimlerden bir olan Robert J. Art, "taşma" (spillover) kavramıyla tam da bu gerçeğe ışık tutmaya çalışmıştır. Art'a göre ABD'nin askeri gücü güç akışkanlığının gerçekleşmesinde önemli bir etken olmuştur. Bu taşma etkisi sayesinde, ABD'nin hegemonik gücünü sürdüreceği bir ortam yaratmasına olanak tanınması bakımından ekonomik araçları devreye sokması mümkün olabilmiştir (Art,1996:7-42). Çünkü bu taşma etkisi hegemonya kavramına Gramşiyancı bir anlam katmaktadır.

Güç kavramı artık geçirdiği bu evrim sayesinde bir devletin diğer bir devleti tehdit ettiği ya da o devlete yönelik güç gösterisinde bulunduğu geleneksel anlamından sıyrılarak daha mikro düzeye geçerek günlük yaşamda ya da bir tekno markette varlığını kolayca hissettiren bir kimliğe bürünmüştür. Böylelikle bir merkezin yaymış olduğu siyasi gücün farklı kanallar yoluyla mikro düzeyde etki doğurması gerçekleşmiş hale gelir. Burada can alıcı olan, içinde bulunulan uluslararası sistemin farklı güç oluşumlarını asimile etme kapasitesine sahip olmasıdır. Güç evrilmeye yeteneği koruduğu ölçüde, politik etkisinden de değerini yitirmeyen bir gerçekliktir. Çünkü teknolojik güç bir ülkenin ulusal gücünü klasik güç araçlarının tekelinden kurtararak ona olabilecek en büyük zenginliği katar. Başlı başına askeri güç olarak kabul edilen bir devletin, yazılım ya da robot teknolojisinde ileri gitmiş olması bu devletin gücü üzerinde eşi görülmemiş bir çarpan etkisi yapacaktır. Ulusal güç tabanının gücü bakımından araç üretebilme zenginliğine sahip bir devlet artık birçok aktörle arasına mesafe koymuş bir aktör haline gelir. Çünkü devlet artık tıpkı pazar ekonomisinde olduğu gibi uluslararası politikada elit marka olmuş bir devlettir. Nitekim Ronald Reagan'ın silahlanma yarışını kazanmada en fazla güven beslediği öge kapitalist sistemin gücünden başkası değildi. Reagan bu konuda "Kapitalist sistem içerisinde bulunan güdüler, bize onlar üzerinde ebediyen teknolojik üstünlük kuracağımız bir sanayi altyapısı vermektedir." şeklinde konuşmaktaydı(Brown,1994:392). Reagan kapitalist sistemdeki kâr güdüsünün, teknolojik atılımların güvencesi olduğunun altını çizmekteydi.

Böyle bir teknoloji kapasitesi, ABD gibi bir hegemonik gücün kültürel değerlerinin daha hızlı ve düşük maliyetle dış dünyaya nüfuz etmesini beraberinde getirmektedir. Bundan sonra tüm dünyada yaşayan insanlar Amerikan askeri ya da politik gücü ile çizgi roman ikonu Batman ya da bir Hollywood filminin yaptığı etki arasında daha güçlü bağlar kurabileceklerdir. Çünkü Hollywood ya da Oscar Ödülleri ister istemez ABD'nin liderlik ya da yenilmezlik imajını güçlendirmektedir. İşin gerçeği Nye'ın "yumuşak güç" anlayışının bir izdüşümü olan Hollywood "sert güç" tarafından araçsallaştırılmak için son derece idealdir. Bilimsel ve teknolojik çıktılarını etkili biçimde oluşturan bir devlet, kendi kültürel öğeleri de kendi dış politika çıkarları için çok daha düşük maliyetli ve daha etkili biçimde kullanabilir. O ülkede yaşayan insanların benimsediği giyim tarzı, yeme-içme, eğlenme kültürü ister istemez dünyada daha fazla bilinirlik ve yaygınlık kazanacaktır. Tüm bu

kültürel öğelerin etki doğurması bilimsel ve teknolojik gücün yapmış olduğu dinamik etki ile mümkün olur. İşte bu yüzden, “yumuşak güç” olarak görünen olgu aslında ABD’nin güç tabanında var olan potansiyeli uluslararası sistemin daha güçlü emme kapasitesine sahip olabilmesinin bir sonucu olarak, kendisini dünyanın farklı coğrafyalarında daha etkin bir biçimde ifade etmesinden başka bir şey değildir. Çünkü uluslararası politikadaki güç kavramı, sahip olduğu potansiyelin uygun araçlara dönüşmesini sağlayan uluslararası sistemin işleyişinin belirlediği ölçütlerdir. Gücün gerçekte ne olduğunu ortaya koyması açısından temel ölçüt, tıpkı kuvvet kullanma araçları gibi, “yumuşak güç” adı verilen araçların da ABD’nin yenilmez tek güç olduğu anlayışına hizmet etmesiydi.

Nye’in “yumuşak gücü” diğer aktörleri cezbetmek suretiyle kazanımlara ulaşma olarak tanımlaması farklı şekillere girmeye son derece eleverişli bu kavramı katılığa mahkum etmek anlamına gelmektedir. Nye yumuşak gücün gündem oluşturma özelliğinden bahsetmektedir. Amerikan kapitalizminin gerçekliği ve dinamikleri olgun bir kapitalist toplumun cezbedici yaşam tarzları yaratması için mükemmel bir örnek niteliğindedir. Eğer böyle olgun kapitalist bir toplum modeli sekteye uğrarsa, “yumuşak güç” kavramını ister istemez anlamsız kılacağı açıktır. ABD yumuşak gücün ilk akla gelen örneği olarak hemen ön plana çıkmaktadır. ABD sahip olduğu güç ikonlarından ayrı düşünülmeyecek bir güçtür. ABD’ye sahip olduğu hegemonik konumu kazandıran Empire State Building ya da Apple gibi kapitalizmin ikonları olmuştur. Bu ikonlar, Amerikan gücüne küresel saygınlık ve yenilmezlik gücü vermektedir. ABD’ye kazandırılacak her yeni güç ögesi ister “yumuşak” olsun, ister “sert” olsun, ABD’nin yenilmezlik imajına hizmet ettiği sürece herhangi bir farkı bulunmamaktadır; çünkü tümü ABD’nin yenilmezlik ve liderlik imajına hizmet etmektedir ve güç kavramının bölünmezliği ilkesinin tescilinden başka bir şey değildir. İnkna gücü, acaba Nye’in sözünü ettiği gibi “yumuşak güce” mi aittir; yoksa yeknesak olarak alınması gereken bütünsel bir güç anlayışına mı? Nye’in iddia ettiği gibi, “sert gücün” kuvvete dayalı olmasının hiçbir geçerliliği yoktur. ABD’nin yumuşak gücüne emsal olarak gösterilen federalizm, demokrasi ve açık pazarlar, yumuşak güç olarak nitelenecek şekilde bir ayırım yapılmasına izin vermeye uygun öğeler değildir (Nye,2011:97).

İşte bu nedenledir ki, Nye’in “yumuşak güç” olarak adlandırdığı kavram Morgenthaucu anlamda klasik gücün ayrılmaz bir parçasından başka bir şey olamaz. Nitekim Benjamin Cohen’in Gramsci’nin hegemonya kavramına benzer bir şekilde, kapitalizmin içerdiği değerler statükoyu sürdürmeye yarayan “ortak akıl” değerlerinden başka bir şey değildir şeklinde değerlendirmesi de tam bu olguya dikkat çekmektedir(Cohen, 2015:42). İşte böyle bir yaklaşım bize “yumuşak” ve “sert” gücün ötesinde, güç kavramının gerçek manasına ulaşmamıza olanak tanımaktadır. Güç, bir aktörün uluslararası politikanın aktörlerine kendisine karşı

gidebilecekleri sınırları çizmek için vardır. Bu gerçek, Nye'in yapmış olduğu ayrımın, güç kavramına bakışının ne kadar dar kapsamlı ve aynı zamanda yapay olduğunu gözler önüne sermektedir. Nye her şeyden önce "yumuşak gücün" karşıtı olarak gördüğü "sert güce" bakışı hatalıdır. Nye sert gücü tehdit ile özdeşleştirmektedir. Ancak tehdit "sert gücün" tek niteliği olamaz. Askeri ve ekonomik gücün birlikteliği sonucunda yükselen bir "sert güç", bunun beraberinde getirdiği küresel konumla saygınlık kazanmış bir güçtür. Devletler çıkarlarını kollamak adına tehdit silahına sarılabilirler; ancak bunun yanı sıra "sert güçle" bir uluslararası örgüt de kurarak diğer devletlerin buna katılmasını sağlayabilirler. Burada can alıcı olan, Morgenthaucu anlamdaki klasik güç kavramının adapte olmaya yatkın kapasitesi sayesinde iç tutarlılığını kaybetmeden bölünmeme özelliğini koruyabilmesidir.

İşte tam bu nedenle, yumuşak güç adı verilen kavram, sert gücün desteği olmadan ayakta durabilecek bir kavram değildir. Diğer bir deyişle, yumuşak gücün ihtiyacını duyduğu oksijeni sağlayan klasik güçten başkası değildir. Yumuşak gücün en zayıf yanı şudur: Sert güç ya da klasik gücün kendi tabanı bulunmasına karşın, Nye yumuşak gücün sert güçten bağımsız bir tabanının ne olduğunu ortaya koyamamaktadır. Gerek "sert", gerekse de "yumuşak güç" aynı tabandan beslendiği sürece, böyle bir ayrım gerekli kılan ne olmuştur?

İşte bu noktada akla gelmesi gereken can alıcı soru, bazı güçlerin bu potansiyele sahip olmalarına karşın neden yumuşak güç olarak değer kazanamamaları ya da önemsenmemeleridir? Yumuşak güç vasfına sahip olup da yumuşak güç olarak incelenme değeri kazanamayan İsviçre, İspanya gibi ciddi sayıda potansiyel aktör olduğu kuşku götürmez bir gerçektir. Bunun nedeni şudur: Eğer bir güç "yumuşak güç" potansiyeline sahip olsa da, eğer alıştığımız türden aktör olma eşiğini geçemezse, Nye'in bahsettiği türden "yumuşak güç" vasfı kazanamayacaktır. Diğer bir deyişle, "yumuşak güç" kavramının oluşumu aslında "sert güç" ile girmiş olduğu etkileşimin yoğunluğuna bağlıdır. Avrupa Birliği dış ilişkilerinde işte bu gerçeği gözler önüne sermektedir.

Avrupa Birliği'nin, yumuşak gücün ABD'ye nazaran daha güzel bir örneğini temsil ettiği bir gerçektir. Buna karşın, "yumuşak güç" araçları aktive edilmemiş durumda olduğu için, Avrupa Birliği yumuşak güç vasfını kazanamamaktadır. İşte bu geçişi yapabilmek için, Avrupa Birliği klasik güç olarak algılanma şeklinde bu kritik eşiği geçmek zorundadır. O zaman "yumuşak güç" araçları aktive edildiği zaman, Avrupa Birliği'nin yumuşak güç vasfından söz edilmeye başlanacağı görülecektir. İşaret ettiğimiz bu noktaya ışık tutması açısından, Avrupa Birliği'nin Rusya ve Ukrayna arasında arabuluculuk yaparak tarafları uzlaştırdığını ya da İŞİD'i ABD'nin gücüne sırtını dayamadan dize getirdiğini düşünelim, İşte o zaman Avrupa Birliği gerçek bir "yumuşak güç" olarak algılanacaktır. Diğer bir deyişle, Avrupa Birliği'nin "yumuşak güç" öğeleri çözünmek suretiyle girerek "sert güçle" daha

etkili bir etkileşim içerisine girecektir. Bu sayede “sert güç” yumuşak güç öğelerinden de daha etkili biçimde faydalanacak ve yumuşak güç öğeleri aktive olmalarından ötürü, daha büyük bir belirginlik kazanacak, daha net bir biçimde görülecektir. Böylelikle, Avrupa Birliği’nin büyük güç olma inancı tüm dünya kamuoyunda yerleşmiş olacaktır. Ancak ne olursa olsun, Avrupa Birliği’nin tüm dünyadaki dış politika seçkinlerinin gözünde klasik bir büyük güç pratiğini başarması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim ABD gücünün Joseph S. Nye tarafından “yumuşak güç” olarak keşfedilmesi aynı şekilde olmamış mıdır?

Nye, yumuşak gücün tamamen yeni bir olgu olmadığını kabul etmektedir. Ancak eğer yumuşak güç yeni bir olgu değilse, o zaman bu aslında Nye’in kendi tuzağına düşmesinden başka bir anlama gelmemektedir; çünkü o zaman böyle bir durum, kaçınılmaz olarak her imparatorluğun kendine özgü bir “yumuşak güç” oluşturabileceği gerçeğine haklılık kazandırmaktadır. Hiç kuşkusuz, *Civus Romanus Sum*¹ Roma İmparatorluğu’na yönelik çekiciliğin en mükemmel örneklerinden birisini gözler önüne sermektedir. Ancak bu çekicilik, Roma İmparatorluğu’nun Roma lejyonları ile fethedilmiş halkların gözünde kazandığı prestij sayesinde mümkün olabilmektedir. Roma İmparatorluğu’nun toprak genişlemesi, Roma ekonomisinin belkemiğini oluşturacak olan köle ekonomisinin ortaya çıkmasına ve kökleşmesine hizmet etmiştir. Roma uygarlığının, toprak genişlemesine bağlı olarak değer bulan bir imparatorluk olmaksızın ortaya çıkamayacağı kuşku götürmez bir gerçektir. Bu değerlerin ortaya çıkmasında Roma yolları büyük pay sahibi olmuştur ki, bu da Roma vatandaşlığını başlı başına cazip kılan bir gerçek olmuştur. Bugünkü anladığımız anlamdaki yollar, Roma’dan önce mevcut değildi. Roma’nın ulaşım ağı imparatorluğun en uzak noktalarına dek uzanacak biçimde, en yetkin biçimde Augustus döneminde(M.Ö. 27-M.S. 14) ortaya çıkmıştır. İşte bu ulaşım ağının sonucu olarak Roma kentleri, forumlarıyla, tiyatrolarıyla, amfi tiyatrolarıyla, tapınaklarıyla yeşermeye başarmıştır ki, bu da Roma’yı fethedilen halkların gözünde başlı başına bir çekim merkezi durumuna getirmekteydi. Bu nedenledir ki, Roma tarihçisi Davis S. Potter, Roma kültürünün yollar sayesinde yayılmasıyla, dünyanın Coca-Cola ve McDonald’s ile Amerikanlaştırılması arasında büyük bir paralellik kurmakta son derece haklıdır (The Roman Empire, Episode 4, ”Grasp of an Empire” ,https://www.youtube.com/watch?v=j_0WDpB_lsY). Görüldüğü gibi, Roma’nın, “yumuşak gücünün” doruklarına ulaşması, Roma’nın askeri gücünün önünü açtığı ve dayattığı uygarlık ve kültür ile mümkün olabilmektedir. Nitekim Roma yaşam biçimi ya da Nye’in ismini vermiş olduğu isimle Roma’nın “yumuşak gücü” Roma lejyonlarının çürüme içerisine girmesi ve barbar saldırılarına karşı çaresiz kalması

¹ Ben bir Roma vatandaşım.

sonucunda sönmeye yüz tutmuştur. Roma'nın toprak genişlemesinin sekteye uğramasının ya da Roma Uygarlığı'nın "sert gücünün" erimesinin, bu uygarlığının "yumuşak gücünü" nasıl erittiği açıkça görülmektedir.

Yumuşak gücün, dünya tarihindeki hegemonyacı imparatorlukların yaratmış olduğu özgün gücün nasıl bir sonucu olduğu izcilik hareketinin kökenlerinde de gözlemlenmektedir. Bu yönüyle izcilik hareketi hegemonyacı bir güç pratiğinin bir sonucu olarak İngiliz İmparatorluğu'nun kendi yumuşak gücünü oluşturmasından başka bir şey olmamıştır. Bir İngiliz subayı olan R.S.S. Baden-Powell tarafından kurulan izcilik hareketi, Boer Savaşı ve sonrasında baş gösteren İngiliz toplumunun ve de İngiliz İmparatorluğu'nun bekası endişesi sonucunda ortaya çıkmıştır (Kumar,2017:356). Çünkü Baden-Powell'a göre, izcilik sadece sınıf ve din gibi iç bölünmelerin önüne geçmiyor, aynı zamanda İngiliz Uluslar Topluluğu için de bir çimento işlevi görüyordu(Kumar,2017:356). 1930'ların başlarında imparatorluğun sınırları dahilinde 1.5 milyon kadar izci bulunmaktaydı ki, bunların sadece 326 bini Hindistan'daydı(Kumar,2017:356). Bu yönüyle izcilik hareketinin İngiliz İmparatorluğu'nun içinde bulunan halklar üzerinde, imparatorluğun cazibesini artırma işlevi gören bir hareket olduğu bir gerçektir.

Büyük güçlerin ve özellikle tarihteki belli başlı imparatorlukların yumuşak güç ya da yumuşak güç sembolleri yaratmada önceliklerinin bulunması hiç de şaşırtıcı gelmemelidir. İmparatorlukların konumlarını perçinlemelerine paralel olarak, yumuşak güç vasfı kazanmaları doğal bir süreç halini alır. Hans Morgenthau, bir gücün emperyalist güç vasfını kazanması durumunda nasıl doğal olarak aynı zamanda yumuşak güç statüsü kazanacağını Fransız emperyalizmi örneğinde çok güzel biçimde betimlemektedir:

"Din dışı alanda, Fransa'nın uygarlaştırıcı misyonu, Fransız emperyalizmin potansiyel silahı olmuştur. Fransız uygarlığının çekici niteliklerinin Fransız dış politikası için maksatlı kullanımı Birinci Dünya Savaşı öncesinde Doğu Akdeniz'e kıyıdaş ülkelerdeki Fransız emperyalizminin temel taşlarından birisini oluşturmaktaydı. Fransa'ya her iki dünya savaşında yardımına gelen tüm dünyadaki halktan gelen beğeni dalgası, Fransız askeri emperyalizmini daha sonraları her iki dünya savaşının zafer yıllarında güçlendiren Fransız kültür emperyalizminin meyvesiydi. Kültür emperyalizmi ulusal kültürün yayılması şeklinde benzersiz biçimde daha az mekanik ve disipline ediciydi, fakat totaliter türünden mutlaka daha az etkisiz değildir. Sonraki, birincil olarak siyasal felsefenin doğal çekiciliğinden faydalanırken, önceki bir dış ülkenin nüfuzlu çevrelerini- bu çevreler o uygarlık ile eşit değerde çekiciliğe sahip siyasal hedefler ve yöntemler bulmaya yönelene de-entelektüel olarak etki altında bırakmaktadır" (Morgenthau,1968: 59).

İktisat tarihçisi Michel Beaud, "Kapitalizm Tarihi" isimli eserinde gücünün doruğuna ulaşmış olan İngiliz İmparatorluğu'nun nasıl üstünlüğünü simgeselleştirecek ikonalar yarattığını ve bu sayede de "sert gücün" nasıl etkili "yumuşak güç" öğelerini salgılayabildiğini gözler önüne sermektedir.

“İngiliz üstünlüğünden hangi bay kuşku duyabilir? İngiliz çılgınlığı Avrupa'nın varlıklı kesimlerinin içine işlemiştir. İngiliz modası erkek zerafetinin sembolü haline gelmiştir. İngiliz sporları olan beyzbol, basketbol futbol, tenis ve rugby daha da fazla taklid edilmekte ya da uyarlanmaktaydı. Açık hava maçları ve temiz oyun devri başlamış oldu. 1896 Atina Olimpiyatları ile olimpiyatın yeniden doğuşunu gerçekleştirenin Fransız Pierre de Coubertin olmasına karşın, bundaki İngiliz etkisi inkar edilemez. İngiliz birlikleri ve üst düzey memurları, dünyanın her yerindeydi; İngiliz turistleri Akdeniz çevresindeki en cazip yerleri istila etmiş; dünyanın en uzak köşelerini de keşfe çıkmıştı. Rudyard Kipling, İngiliz'in en seçkin temsilcisi olduğu beyaz adamın büyüklüğü ve sorumluluğundan, yani “beyaz adamın yükünden” bahsetmekteydi. Lord Baden-Powell, Boer Savaşı'na katıldıktan sonra izciliği kurdu ve “Erkek Çocuklar için İzcilik”i çıkardı. Onbeş yıl öncesinde de, Sir Arthur Conan Doyle, pragmatizm ve katılık ile sezgi ve çıkarımanın hoş bir sentezini yansıtan Sherlock Holmes karakterini yaratmıştı.” (Beaud,2001:141).

İngiltere'nin gücü, zenginliği inkar edilemezdi. İngiltere dünyanın başkenti, sterlin de uluslararası geçerli para birimi idi. İngiliz egemenliği 5 kıtaya yayılmıştı ve İngiliz kapitalizmi de bu egemenlikten büyük bir gelir elde etmekteydi (Beaud,2001:141). Tarihçi Niall Ferguson da İngiliz İmparatorluğu'nun on dokuzuncu yüzyılda misyoner vaazları ve İngiliz gazeteleri yoluyla sömürge halkları üzerinde yumuşak güç kullandığını belirtiyor (Ferguson,2003:18-24).

Tüm bunlar bizi, gücün bölünmesi mümkün olmayan bir kavram olduğu sonucuna götürmektedir. Devletler yumuşak ve sert güç vasıflarına eş zamanlı olarak sahip olacak aktörler değildir. Uluslararası politikadaki güç kavramı sert ve yumuşak olarak ikiye ayrıştırılacak bir değere indirgenemez. Sözgelimi, bir “Uluslararası Politika Giriş” dersinde, güç kavramı açıklanırken “Güç ikiye ayrılır. Birincisi sert güçtür, ikincisi ise yumuşak güçtür.” şeklinde bir ayırım yapıldığında bu, yumuşak güce alternatif bir kapasite olarak görme ve sert güçten bağımsız gelişim şansı vermek anlamına gelecektir. Eğer yumuşak güç, Nye'in iddia ettiği gibi ayrı bir kavram ise o zaman herhangi bir güç rahatlıkla “ Benim dış politikadaki yolum yumuşak güçten geçer.” diyebilmelidir. Ya da tıpkı bir gazetenin yazılı basından çıkıp dijital platforma geçmesi gibi, bir aktör devlet de kendisini avantajlı saydığı için “yumuşak güç” rolü olmayı seçebilmedir. Ne var ki, “yumuşak güç” olma konusunda bağımsız bir irade sergileyecek gücü ve cesareti kendisinde bulamaz; çünkü güç parametrelerini belirleyecek olan uluslararası sistemdir.

Nye'in yumuşak güç dediği aslında realizmin klasik metinlerinin alışık olmadığı bir şey değildir; Nye'in yumuşak güç olarak adlandırdığı kavram rahatlıkla realist metinlerde rastlanabilir. Hans J. Morgenthau, “Uluslar Arasındaki Politika” isimli eserinde kültür emperyalizmi olgusunu açıklarken şu savı öne sürmekteydi:

“Kültür emperyalizminden kastetmek istediğimiz emperyalist politikaların anlaşılması en zor olanı olduğu kadar eğer tek başına hedefine ulaşması durumunda

emperyalist politikaların en başarılısı olduğudur. Bir yurdun fethini ya da ekonomik yaşamının denetimini değil, iki ulus arasındaki güç ilişkilerini değiştirmek için insanların aklını fethetme ve denetim altına almada araç olmayı amaç edinir. Eğer kültürü ya da daha spesifik olarak siyasi ideolojiyi tüm somut emperyalist hedefleriyle birlikte düşündüğü zaman, A devleti B devletinin tüm vatandaşlarının tüm beyinlerini fethederek N politikalarını belirlediği zaman, o zaman A devleti daha kesin bir zafer kazanmış olacak ve üstünlüğü başka bir askeri fatihe ya da iktisadi efendiye göre daha sağlam temellere dayandırmış olacaktır. A devleti hedeflerine ulaşmak için tehdit etmek ya da askeri güç kullanmak ya da ekonomik baskı gücüne gereksinim duymayacaktır; o amaç için B Devleti'nin kendi isteğine boyun eğdirilmesi daha üstün ve daha çekici siyasi felsefenin inandırıcılığı tarafından çoktan gerçekleştirilecektir” (Morgenthau,1968:57).

Anlaşılacağı gibi, Morgenthau'nun sözünü ettiği “daha üstün ve daha çekici siyasi felsefe” Nye'in “yumuşak güç” kavramından başka bir anlama gelmemektedir.

Nye yumuşak güç kavramının kökenini sert güce daha yakın düşen kavramın oluşumunda aramaktadır ve düşünce üzerindeki gücü E. H. Carr'ın düşüncesine benzer biçimde yumuşak gücün oluşumunda yer ettiğini düşünmektedir. Carr, gücü askeri, ekonomik ve düşünce üzerindeki güç şeklinde üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur(Carr,1946:108). Carr bu sınıflandırmayı yaparken bunu klasik güç nosyonunun dışında düşünmemiştir.

“Uluslararası alanda siyasi güç, tartışma amacıyla üç şekilde sınıflandırılabilir: (a) askeri güç (b) ekonomik güç (c) düşünce üzerindeki güç. Bununla birlikte, bu sınıflandırmaların yakinen birbirlerine bağımlı olduğunu göreceğiz ve kuramsal olarak ayrılabilir olmalarına karşın, uygulamada bir devletin belli bir zaman dilim içerisindeki güçlerinin bir türünün diğerlerinden yalıtılmış olduğunu düşünmek zordur. İşin aslına bakılırsa, güç bölünmez bir bütündür”(Carr,1946:108).

Uluslararası ilişkiler disiplininin bir diğer büyük ismi olan Kenneth Waltz da “yumuşak gücü” ayrı bir güç çeşidi olarak düşünmez. Kenneth Waltz'un “yumuşak güç” hakkındaki görüşleri şu şekildeydi:

“Yumuşak güç, sert gücü izler. Eğer sert gücünüz varsa, yumuşak gücünüz de var demektir. Kimin 1930'lar da ve yeniden 1950'li yıllarda yumuşak gücü vardı, hangi ülke? Sovyetler Birliği'nin! John Kennedy'e 1960'lardaki başkanlık seçimlerini kazandıran slogan, “Ülkeyi yeniden harekete geçirmek lazım, Ruslar geliyor.” olmuştur” (Beyer,2007:62-63).

Bu bağlamda Soğuk Savaş'ın sert güç-yumuşak güç ayırımını çözümlemek bakımından son derece aydınlatıcı bir dönem olduğunu düşünmekteyim. Soğuk Savaş'ın, iki “sert güç” arasında diplomasi tarihinin tanık olduğu ” en amansız güç çatışması olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Fakat Soğuk Savaş bile “sert” ve “yumuşak güç” arasındaki sınırları belirsiz kılan bir güç mücadelesine dönüşmekte gecikmemiştir. Örneğin 4 Ekim 1957'de Sovyetler Birliği tarafından uzaya fırlatılan

Sputnik uydusu, Nye'in savunduğu gibi bir yumuşak güç durumu muydu? (Nye,2004:74)

Bilindiği üzere, Sputnik olayı ilk kıtalararası füze teknolojisine işaret eden bir teknoloji olmuştur ve bunun yanı sıra da dünya kamuoyu üzerinde teknolojik yenilik getirmesi bakımından çekim gücü etkisi yapmıştır. Sputnik'ten sonra 12 Nisan 1961'de Yuri Gagarin'in uzaya giden ilk insan olması, Sovyetler Birliği'nin dünya kamuoyu üzerindeki teknolojik anlamdaki çekiciliğini ya da çekim gücünü artırmıştır. Yuri Gagarin'in uzay yolculuğunun başarılı biçimde sonuçlanması, Amerikan medyasında, tarafsız devletleri Sovyet sisteminin üstünlüğüne sevk edeceği şeklinde bir endişeye yol açmıştır (McDougall,1985:317). Bu bağlamda, Mısır lideri Cemalabdül Nasır'ın uzaydaki ilk insanın sadece bilimsel bilgiyi derinden sarsmayıp, fakat aynı zamanda alışlagelmiş askeri ve siyasi eğilimleri sarsacağı şeklindeki sözleri son derece anlamlıydı(McDougall,1985:247). Bu gerçek, Gagarin'in uzay yolculuğunu bir devletin dış politikasının ya da diplomasisinin elde ettiği mükemmel derecedeki bir "yumuşak güç" örneği haline getirmektedir. Bu, Soğuk Savaş'ı hiç kuşkusuz "yumuşak güç" savaşı ya da "yumuşak güç soğuk savaşı" konumuna sokacaktı ki, bu nitelermelerin Soğuk Savaş'ın gerçekleri ile ters düşeceği açıktı.

İşin aslı, hem Sputnik, hem de Gagarin olaylarında karşımıza çıkan "yumuşak güç" nitelendirilmesinin altında devletlerin ulusal güç tabanlarındaki vazgeçilemez öğelerden biri olan teknolojik ve bilimsel gücün yatması gerçeğidir. Sovyet Uzay Programı'nın başında bulunan kişi olan Sergey Korolev sadece Vostok-3KA² yı tasarlayan başmühendis değil, aynı zamanda Sovyet kıtalararası balistik füze teknolojisinin gelişimine başlıca katkıları yapmış kişi konumundaydı. Joseph Nye, Sovyetler Birliği'nin kendi gerçekliği içerisinde yumuşak güç arayışına çıkarken, kendi tuzağına düşmekten kurtulamamaktadır.

Gerçekten de Joseph Nye, Soğuk Savaş içerisinde girmekle altından kalkamayacağı bir tuzakla karşı karşıya bulmaktadır kendisini. Sovyet lideri Nikita Kruşçev ile ABD Başkan Yardımcısı Richard Nixon'ın 1959'da yapmış olduğu ünlü "Mutfak Tartışması"(Kitchen Debate) bu mantığa göre en güçlü iki sert güç arasındaki "yumuşak güç" tartışmasından başka bir şey değildi. Moskova'daki Amerikan Ulusal Sergisi'nin açılışında, Kruşçev ile Nixon 24 Temmuz 1959'da fuar için kurulmuş olan model bir mutfağın önünde kapitalizm-komünizm atışması içerisine girmişlerdir(The Kitchen Debate-transcript, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1959-07-24.pdf>). Açıkça görüleceği gibi, "Mutfak Tartışması ya da dönüştüğü haliyle "Mutfak Atışması", her iki tarafın da kendi ekonomik sistemlerinin üstünlüğünü sergilemeye çalıştıkları bir

² Yuri Gagarin'in uzay yolculuğunu yaptığı uzay kapsülü.

propaganda savaşından başka bir şey değildi. Amerikan sanayi ürünlerinin sergilendiği bir serginin, rakip iki ekonomik sistem tartışmasını yapıldığı bir tartışmaya hatta atışmaya dönüşmesi kendisine Soğuk Savaş tarihi içerisinde kalıcı bir yer kazandırmıştır.

Kruşçev ile Nixon birlikte sergiyi gezerlerken Kruşçev'in gözüne bir limon sıkma makinesi ilişti. Kruşçev bu makineyi oldukça anlamsız buldu ve limon sıkmak için bir limon dilimini alıp çaya atmak ve daha sonra da kaşıkla birkaç damla çaya sıkmanın yeterli olacağını söyler. Hatta Kruşçev bir ev kadını için bu makineyi kullanmanın limonu elle sıkılmaktan daha fazla zaman alacağını söyleyerek, limon sıkma makinesinin pratikte bir yarar sağlayamayacağını belirtir. Zaten Kruşçev'in amacı Amerikan yaşam biçimini olabildiğince yerin dibine batırarak ABD'ye propaganda fırsatı vermemek idi.³ Ancak bu ayaküstü konuşmanın asıl önemli yanı, limon sıkacağı konusunda başlayan tartışmanın alevlenerek iki zıt siyasi ve ekonomik sistem arasındaki atışmaya dönüşmüş olmasıdır. (The Kitchen Debate-transcript, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1959-07-24.pdf>).

Böyle bir ideolojik kapışmada, “sert güç-yumuşak güç” arasında nasıl bir çizgi çizilebilir? “Sert güç” adına yapacağın her şey, “yumuşak güce” hizmet etmekten başka bir işe yaramayacaktır (ya da tersi). Soğuk Savaş'ın yarışı kazanma bakımından temel mantığı, iki zıt sosyo-ekonomik sistemin ya da basitçe iki farklı yaşam biçiminin hangisinin bitiş çizgisini geçeceği olduğu kuşku götürmez bir gerçektir. Bu nedenle, Soğuk Savaş'a kültürel silah anlamına gelecek çok sayıda aracın dâhil olması yadigarlanmamalıdır. Nitekim “Barbie bebeği” bir kız çocuğu oyuncuğu olmasının ötesinde aynı zamanda Soğuk Savaş kültürünün de bir parçası olduğu kuşku götürmez bir gerçektir (Whitfield, 1996:71). Çünkü salt oyuncak olmasının ötesinde başlı başına bir yaşam biçimi anlamına gelen “Barbie bebeği”, kolaylıkla revizyonist güçlere karşı çizgi çizerek onların gidebileceği sınırları tayin eden kapitalist kampın güç ikonuna dönüşmüştür. Demek ki, bir kapitalist kültür aracı ya da ikonu çekim merkezi olmayı beklemeden doğrudan saldırı niteliği kazanabilmekte. En azından, saldırı ile çekim merkezi olma arasına çizgi çekme mümkün olamamaktadır.

Açıkça görüldüğü gibi, Nye “yumuşak güç” olarak adlandırdığı kavramı çok bildik bir dış politika aracı olan ideolojik propaganda ile karıştırmaktadır. Dolayısıyla ortaya atılmış olduğu bu kavramın diğer kavramlar ile arasındaki sınırın ne olduğu belirsiz kalmaktadır. Nye'in tüm eserlerinde dikkati çeken nokta, bir devletin dış ilişkilerinde kendisini gösteren ideoloji ögesine değinmekten kaçınır bir tutum içerisinde olmasıdır. Bu da ister istemez, “yumuşak güç” kavramı ile ideoloji ögesinin iç içe geçmesi şeklinde olumsuz bir durum yaratmaktadır. Eğer Nye'in iddia ettiği gibi Vatikan'ın “yumuşak gücü” varsa, Castro Kübası'nın da dünyadaki

³Khrushchev Remembers, s.364-366

komünizme inanan kitleler üzerinde bir “yumuşak gücü” vardı. İdeolojinin, klasik güçten ayrı tutulabilecek kendisine özgü bir çekiciliği bulunduğu bir gerçekliktir. O halde, bu mantığa göre Küba için Che Guevera “yumuşak güç” değil de, neydi? Ancak ideolojik unsur o kadar güçlü ve kapsayıcıdır ki, “yumuşak gücün” bağımsız olarak varolmasına herhangi bir şans tanımamaktadır. Nye, Amerikan “yumuşak gücünün” büyümesinde ABD ve SSCB arasındaki akademik ve bilimsel değişimin önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir(Nye,2004:46). Nye, bu yargısı adına eski KGB görevlisi Oleg Kalugin’in şu sözlerini aktarmadan geçemiyor. “Bilimsel ve akademik değişimler Sovyetler Birliği için Truva atı idi; Sovyet sisteminin tükenişinde çok büyük bir rol oynadılar.”(Nye,2004:46). Benzer şekilde, CIA’nın 1950’lerin başında gelişmekte olan dünyada yeni kanaat önderlerinin yetiştirilmesi amacıyla Harvard Üniversitesi’nde Henry Kissinger’ın başında bulunduğu “International Seminar” ı finanse etmede başrolü oynadığını da biliyoruz(Isaacson,1992:69-72). Tüm bunlar göz önüne alındığında, “yumuşak güç” bir devletin ulusal gücü adına araçlandığı öğeleri(propaganda, kültürel nüfuz) olmaktan kurtularak nasıl ayrı bir sınıflandırmaya konu olabilir ki? Amerika Birleşik Devletleri Soğuk Savaş’ı kazanmış olabilir; peki o zaman Soğuk Savaş’ı Nye’in sınıflandırmasına göre kim kazanmıştır? ABD’nin Soğuk Savaş zaferi, güç kavramının sert ve yumuşak şeklinde ikiye bölünebilmeye olanak tanımaya yatkın olmadığını gözler önüne sermiştir.

4.YUMUŞAK GÜÇ NEDEN TEMELSİZ BİR KAVRAMDIR?

Yumuşak güç kavramının özünde, devletlerin gücü seçici bir biçimde kullanabileceği düşüncesi yatmaktadır. Doğal olarak bundan güç yumuşak olarak seçici bir biçimde kullanılacak olursa, “sert güce” teslim olmadan ya da ihtiyaç duymadan kendi dinamik ve de etki alanını yaratabileceği sonucu çıkmaktadır. Böyle bir bakış son derece temelsizdir; çünkü devletlerin aktör olarak potansiyel gücü nüfuzla dönüştürmeleri uluslararası sistemin çizmiş olduğu sınırlara verecekleri uygun yanıtlar sayesinde olmaktadır. Hegemonik güç pratiklerinin hegemonik devletlere yarar sağlaması uluslararası sistemce yeniden üretebilir olmasından ileri gelmektedir. Bugün küresel ya da bölgesel ölçekte olsun belli başlı aktörler, sahip oldukları konumu uluslararası sistemin işleyiş mantığının onlara bir tür “yeşil ışık” yakmış olmalarına borçludurlar. Bu “yeşil ışık” da, Nye’in “sert güç” olarak adlandırdığı ölçütleri karşılamaktan başka bir anlama gelmemektedir. Bu uluslararası politikanın belli başlı aktörlerini nüfuzlu aktörler olarak nasıl “yumuşak güç” aktörlerine bürünebileceğini ve bunu nasıl daim kılacakları sorusunu akla getirmektedir.

ABD, Avrupa Birliği, Rusya ve Çin’i ele alarak yumuşak güç niteliklerini ele aldığımızda, bu aktörler “sert gücün” belirlemiş olduğu ölçütler tarafından önümüze getirilmiş olmuyorlar mı? O zaman uluslararası politikanın aktörleri meşruiyetlerini

sert güç ölçütleri ile kazanılıyorsa eğer, “yumuşak güç” kavramının sınırlarını belirleyecek olan da ister istemez “sert güç” olması son derece doğaldır. Bugünkü uluslararası sistemin koşulları altında bir aktörün değeri, diğer aktörler üzerindeki nüfuz derecesine bağlı olarak belirlendiğine göre, “yumuşak gücün” izdüşümleri olarak kabul edilen “Hollywood ya da McDonald’s” gibi ikonlaşmış değerler nasıl kendi ayakları üzerinde durabilme şansına sahip olabilir?

Eğer bir kavram var olacak ve de bir disiplin içerisindeki konumunu sağlamlaştırıcaksa, kendisini derinleşmenin gerektireceği maliyetlerden korumasını bilmelidir. Çünkü kavram Nye’in düşündüğünün aksine, derinleşmenin maliyetini karşılama anlamında alana uyum yeteneği sergilemekten son derece uzaktır. Diğer bir deyişle, “yumuşak güç kavramının” güç kavramının doğası ve dinamikleriyle bağdaşması mümkün değildir. Nye’in, kavramı derinleştirme arayışı, aslında Nye’in tam da “sert güç” adını verdiği kavramın kendisine zarar verici etkiler yapmaktadır.

Nye yapmış olduğu sert güç-yumuşak güç ayırımında kurumları, değerleri ve kültür politikalarını yumuşak gücün en yakın kaynakları olarak göstermektedir (Nye,2004). Ancak bunun tam aksine, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem bize kurumların, değerlerin ve kültür politikalarının nasıl klasik gücün, “sert kısmı” tarafından şekillendirildiğini yeterince göstermiştir. Liberal uluslararası düzene dayalı değerler ABD’nin İkinci Dünya Savaşı sonunda doldurmuş olduğu boşluk olmadan nasıl oluşturulabilirdi? ABD’nin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki konumu gücün “sert” ve “yumuşak” kısımlarının birbirinden ayrılmaz olduğunu göstermek bakımından çarpıcı bir örnektir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD öyle bir eşizlik içerisindeydi ki, askeri gücü inandığı değerlerden ayrı düşünülmesi mümkün olamazdı Böyle bir askeri güç olmaksızın, ABD’nin vermiş olduğu taahhütlere kim güvenebilir, savunacağı değerlerin gücüne kim inanabilirdi? Nitekim ABD Başkanı Dwight Eisenhower özgürlüğün bir yaşam tarzı olarak, ABD’nin Soğuk Savaş’taki konumu bakımından nasıl başlı başına çekim merkezi haline getireceğini vurgulamaktaydı.

“İnsanların zihinleri için verilecek olan mücadele, ‘Amerika’nın Sesi’ni” borazan gibi bağırarak amacıyla Kongre tahsisatlarını üçe katlayarak değil, ancak ‘Amerika’nın Sesi’nin’ konuşmasını sağlayacak doğru mesajla mümkün olabilir. Ulus olarak her söylediğimiz, her yaptığımız ve de her ne söyleyemediğimiz ya da yapamadığımız, diğer memleketler üzerinde etki uyandıracaktır. Oradaki erkek ve kadınların zihin ve iradelerini etkileyecektir.”(Bowie ve Immerman,1998:77).

Görüldüğü gibi, ABD’nin benzersiz askeri üstünlüğünün “yumuşak güç” kavramının iç tutarlılığına zarar verdiği açıkça görülmektedir. Aslında Nye “yumuşak güç” kuramına haklılık kazandırmak açısından ideal “yumuşak güç” olmaya yatkın İspanya, İsviçre gibi “sert güç “ vasfına sahip olmayan ülkeleri hareket noktası olarak almalıydı. ABD’nin sahip olduğu konum “yumuşak güç” vasfının kolaylıkla buharlaşmasını yol açabilir. Çünkü ABD için esas baskın çıkacak

olan askeri üstünlüğüne dayalı olarak hegemonik konumunun sürdürülmesidir. Eğer ABD en büyük siyasi, ekonomik ve askeri güç olarak bu eşsiz konumunu yitirecek olursa, ABD'nin yumuşak güç vasfından söz eden olacak mıdır acaba? Çünkü uluslararası düzenin ulaştığı seviye henüz askeri ve ekonomik gücü birleştirerek bunu siyasi güce dönüştüren güçlerden başkasının algılamaya sahip bir duyuya sahip değildir. Bu nedenden ötürü, Nye'in yumuşak gücü oturtmaya çalıştığı bu kavram uluslararası politikanın bugünkü işleyişine henüz daha yatkınlık kazanmamış bir kavramdır. Eğer yumuşak güç gerçekten var olmuş olsaydı, bazı devletlerin ister istemez kendilerini yumuşak güç ilan etmeleri sonucunu doğuracaktı. İsviçre ya da İspanya, neden yumuşak güç olarak uluslararası politikanın “sert güçlerine” seçenek oluşturamamaktadır? Çünkü bugünkü uluslararası düzen ve sistemin işleyişi, bu ülkelere dünya politikasında nüfuz sahibi olacakları bir konum sağlayamamaktadır. Ancak güç kavramı en azından uluslararası politikanın bugün çizmiş olduğu koşullarda bölünemez bir olgu olduğu için bağımsız olarak “yumuşak güç kavramının” ortaya çıkmasına olanak tanıyamaz.

Tüm bunlara ek olarak, Nye yumuşak güce bağımsız bir anlam atfederken, aslında bunun varabileceği tüm olumsuz sonuçlara da davetiye çıkarmaktadır. Eğer yumuşak güç bir gerçeklik ise, o zaman ister istemez kaçınılmaz olarak “yumuşak güç” çatışmalarının ya da savaşlarının çıkacağı anlamına gelecektir. Çünkü Nye, yumuşak güç ile realizm arasında bir çelişkinin olmadığını da ifade etmekten de çekinmemiştir(Nye,2011:82). Eğer yumuşak gücün başlı başına bir çekiciliği olursa, bu devletlerarasındaki yumuşak güç çatışmasını başlı başına bir olasılık haline getirecektir. O zaman devletlerarasında yumuşak güç savaşı nasıl şekillenecektir? Tarafların sahip oldukları, cazibe gücü, “yumuşak güçler” arasında bir tür cazibe savaşına dönüşecektir. Her iki taraf da, böyle bir propaganda savaşını kazanmak için teknolojik güçlerini maksimum düzeye çıkartmakta tereddüt etmeyeceklerdir. O zaman da “yumuşak güç “ savaşı ile ideolojik savaş arasındaki farkın sıfırlanacağı ortadadır. Böyle bir ortamda “yumuşak güç “ üstünlüğü ekonomik güç üstünlüğünde nasıl ayrı tutulabilir mi ki? “Yumuşak güç” konusunda yapılacak her tartışmanın bir ülkenin ya da ulusun tüm siyasi ve ekonomik gücünün tartışılmasını da beraberinde gerektireceği açıktır.

Nye'in savlarını daha da zayıflatan bir başka nokta da, böyle bir ayrımı yaptıktan sonra “sert ve yumuşak” güç arasındaki etkileşimden bahsedebilmesidir(Nye,2004). Ancak 2004'teki “Yumuşak Güç” (Soft Power) kitabından sonraki “Yönetecek Güçler” (Powers to Lead) kitabında “yumuşak güce” olan bakışı değerinde bir şeyler yitirmiş şekilde bakmaktadır. Söz konusu kitapta Nye, “Yumuşak gücün iyi ve kötü amaçlar için kullanılabilir.” derken bir kavramı daha iddiasız bir hale getirdiği ortadadır(Nye,2008). Kavram hangi amaçlarla kullanılırsa kullanılsın, kötü amaçlar söz konusu olduğunda kavramdan “sert gücün”

kazançlı çıkacağı ortadadır. Dahası, Nye 2011 yılında yayınlanan *Gücün Geleceği*(The Future of Power) isimli eserinde, 2004 yılında yayınlanan “Yumuşak Güç” ve 2008 yılında yayınlanan “Yönetecek Güçler” isimli eserlerinde yaptığı sert güç-yumuşak güç ayırımından artık kendini sıyırmak zorunda olduğunu hissettiği göze çarpmaktadır. Bu eserinde Nye artık “sert güç” ile “yumuşak gücü” adeta ikiz kardeş gibi kullanmakta da bir sakınca görmemektedir. Nye, “Deniz gücü savaş kazanmak için kullanılabilir(sert güç), aynı zamanda gönül ve akılları da kazanabilir (yumuşak güç)” (Nye,2011:21) Emretme gücü kurum oluşturabilirken, oydaşma gücü(co-optive power) askeri ittifak ya da ekonomik yardım gibi yumuşak güç de yaratabilir(Nye,2011:21) şeklinde konuşurken aslında kendi tuzağına düştüğünün farkında değildir. Eğer her ikisi arasında bu kadar büyük bir geçişkenlik bulunuyorsa, o zaman böyle bir ayırma ne gerek var sorusu kendiliğinden akla gelmektedir. Nye yumuşak güç kuramını kurtarmak adına yumuşak güçle sert gücü adeta “sarmaş dolaş” hale getirmektedir.

5.SONUÇ

Yumuşak güç kavramının küreselleşme dinamiği düşünüldüğünde cezbedici bir çekim gücü yarattığı açıktır. Bunu küreselleşmenin geldiği noktada güç kavramının doğurduğu yansımaların sonuçlarından biri saymak gerekir. Bu yansıma, uluslararası ilişkilercileri yanılsamalara sürükleyecek ölçüde güçlü etkiler yapmaktadır.

Güç kavramı seçici kullanıma ve ayrıştırmaya olanak tanıyan bir kavram değildir. Çünkü güç kavramı ancak ve ancak uluslararası sistemin çizdiği sınırların izin verdiği ölçüde evrim geçirmeye ya da değişim geçirmeye elverişli bir kavramdır. Eğer “yumuşak güç” bir gerçeklik olacaksa, kendi özerk alanını sert güç olmadan oluşturabilmelidir. Ancak bugünkü “yumuşak güç” anlayışı bunun çok uzağındadır. Sert güçten yoksun bir yumuşak güç, bir aktöre uluslararası politikayı daha seçici bir biçimde biçimlendirmesine olanak tanımamaktadır. “Yumuşak güç” hiç değilse bir aktöre dış politikasında sert güce ihtiyaç duymaksızın dış politika hedeflerine en düşük maliyetle ulaşabilme şansı verebilmelidir. Diğer bir ifadeyle devletlerin dış politika araçları, uluslararası politikanın işleyişine uyum sağlayabilmeli, uluslararası sistemin belirlediği ölçütleri karşılayabilmelidirler. Böyle bir ortamda, klasik gücü yaşamasına olanak tanıyan devlet merkezli bir uluslararası sistem “yumuşak güce” nasıl yaşama şansı verebilir? Eğer uluslararası politikada güç kavramı var olacak ve de esenliğini sürdürebilecekse, kendi iç tutarlılığını korumak zorundadır. Uluslararası politika ancak dış politika eylemleri kendi iç işleyiş mantığıyla bağdaşması durumunda işleyecek bir alandır. Bu nedenle gücün uluslararası politikaya seçici yanıtlar vermek gibi bir şansı bulunmamaktadır.

Dahası, bir devlet sözü edilen yumuşak güç vasıflarını karşılarsa bile uluslararası politikanın çizmiş olduğu sınırlarla karşı karşıya kalan bir devletin, “yumuşak güç” kimliğini koruması ne kadar mümkün olabilir ki? O halde ortaya

çıkacak olan “sert güç-yumuşak güç” çatışmasında, “sert güç”, “yumuşak güce” baskın çıkacaktır. Kısacası “sert gücün”, “yumuşak güce” yaşam şansı vermeyen boğucu bir etkisi olacaktır. Herkesin “gözünün üzerinde olacağı bir tepe” olmak yumuşak gücü aşan bir nitelik ve statüdür.

“Yumuşak güç” uluslararası ilişkiler literatürüne bir kavram olarak girme adına gerekli olan iç tutarlılığa sahip değildir. Yukarıda gördüğümüz gibi, “yumuşak gücün” nerede başlayıp bittiği ve de “sert gücün” nerede başlayıp bittiği kesinlikten uzak kalmaktadır. Nye kavramı derinleştirmeye çalıştıkça, kavram kendi iç çelişkilerini daha da fazla sergilemeye başlamaktadır. İşte tüm bu nedenlerden ötürü, uluslararası politikanın işleyişi realist mantıktan kesin bir kopuş sürecine girmediği sürece, uluslararası politikada yumuşak güç kavramına yer olamayacağı sonucu çıkmaktadır. Nye’in ortaya atmış olduğu “yumuşak güç” kavramı, realist güç tanımlamasının ya da güç çekişmesinin mantığının rahatlıkla içselleştirebileceği bir araç olmasından ötürü, bu “yumuşak gücün” bir yanılısamanın ötesine gidemeyeceğine haklılık kazandırmaktadır. Yumuşak güç sert güç adı verilenden ayrı tutulacak kadar yumuşaklığa sahip değildir. Nye’in böyle bir yanılısamaya ve de tuzağa düşmesinin nedeni ABD’nin küreselleşmeden en fazla yararlanan güç olarak, tek kutupluluğa yakın bir uluslararası sistemin araç zenginliğini kitlelere doğru daha düşük maliyetle kullanabilme özelliğidir. Böyle bir çarpıcılık Nye’i “yumuşak gücün” alternatif bir güç olduğu yanılısamasına sevk etmiştir. Yumuşak güç şeklinde bir kavram kendi ayakları üzerinde durabilecek gerçekçi bir kavram olmadığı zaman, “sert güce” de gerek kalmayacağı ortadadır.

Kavramın kuşkusuz en olumsuz etkisi devletler adına abartılı beklentiler yaratmış olmasıdır. Çünkü kavramın uluslararası politikanın güç merkezli alışılmış mantığı varlığını koruduğu sürece etkili bir biçimde yaşama geçirilmeye elverişli bir kavram olamayacağı anlaşılmıştır. Kavramın sınırlarının zaten klasik güç kavramı tarafından çizilmiş olmasından ötürü buharlaşmaya açık bir kavram olduğu zaten baştan bellidir. Hegemonik güçler, güç mücadelesi şeklindeki güç pratiklerine devam ettikleri sürece, doğal olarak hiçbir aktör diğer “yumuşak güçleri” taklit etme gereksinimi duymayacaktır. Bu nedenle bugünkü uluslararası sistem hiçbir aktöre “sert” ile “yumuşak” arasında tercih yapma şeklinde bir şans tanımayacaktır. Diğer bir deyişle, ister küresel olsun, ister bölgesel olsun nüfuzlarını “sert güce” borçlu oldukları sürece, “sert güç” adına gözlemlenecek bir zayıflama, herhangi bir biçimde “yumuşak gücün” ayakta kalmasına şans tanımayacaktır.

Güç kavramının evrimsel anlamda bir değişimden geçtiği yadsınamaz bir gerçektir. Ancak uluslararası politikanın işleyişi temel mantığını koruduğu sürece, güç kavramı da bölünmez, parçalanamaz mantığını korumaya devam edecektir. Eğer “yumuşak güç” diye bir kavram var olacaksa, “sert güç” ile herhangi bir çatışma

içerisine girmemesi gerekir ki, bunun öngörülebilir gelecekte gerçekleşmesi mümkün gözükmemektedir.

KAYNAKÇA

- Art, Robert J. (1996), "American Foreign Policy and the The Fungibility of Force", Security Studies, 5 (4):7-42.
- Baldwin, David A.(2016), Power and International Politics: A Conceptual Approach (Princeton: Princeton University Press).
- Beaud, Michel (2001), History of Capitalism 1500-2000(New York: Monthly Review Press).
- Beyer, Anna Cornelia(2007),Kenneth Waltz's Life and Thought: An Interview, y.k. ,t.y.
- Bowie, Robert R. ve Richard Immerman(1998),Waging Peace: How Eisenhower Shaped an Enduring Cold War Strategy(New York: Oxford University Press).
- Brown, Seyom(1994)The Faces of Power, Constancy and Change in United States Foreign Policy From Truman To Clinton(New York: Columbia University Press).Carr, E.H.(1946), The Twenty Years' Crisis:1919-1939(New York: Harper Torchbooks).
- Cohen, Benjamin J.(2015),Currency Power: Understanding Monetary Rivalry(Princeton: Princeton University Press).
- Ferguson, Niall(2003), "Power" ,Foreign Policy, 34(1):18-24.
- Gilpin, Robert(1981),War and Change in World Politics(New York: Cambridge University Press)
- Isaacson, Walter(1992),Kissinger(New York: Simon and Schuster).
- James, Lawrence (1994), Rise and Fall of British Empire (London: Little, Brown and Company)
- Khrushchev, Nikita(1974),Khrushchev Remembers: The Last Testament (Boston: Little, Brown and Company)
- Kumar, Krishan(2017),Visions of Empire: How Five Imperial Regimes Shaped The World (Princeton: Princeton University Press).
- McDougall, Walter A. (1985),... the Heavens and the Earth: A Political History of Space Age. (New York: Basic Books). Morgenthau, Hans J.(1968), Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace(New York: Alfred A. Knopf) Nye, Joseph S. Jr (1990), "Soft Power", Foreign Policy 80(3):153-171
- Nye, JosepJr.(2004), Soft Power: The Means to Success in World Politics(New York: Public Affairs).
- Nye, Joseph S.Jr.(2011),The Future of Power(New York: Public Affairs)Nye, Joseph S.Jr.(2008), The Powers to Lead(New York: Oxford University Press).
- The Kitchen Debate-transcript, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1959-07-24.pdf>
- The Roman Empire Episode 4, Grasp of an Empire ,https://www.youtube.com/watch?v=j_0WDpB_lsY
- Whitfield, Stephen J.(1996), The Culture of the Cold War(Baltimore: The Johns Hopkins University Press)

T. C. TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

T. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi'nde, aşağıda belirtilen şartlara uyan eserler yayınlanır.

1. Makalelerin, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanabilmesi için, daha önce başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum belirtilmek şartı ile kabul edilebilir.
2. Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
3. Yazılarda Türk Dil Kurumu'nun İmlâ Kılavuzu'na uyulması tavsiye edilir.
4. Yazılar, Word programına göre kağıdın bir yüzüne 11 punto, Times New Roman yazı karakteriyle, tek satır aralığında, A4 kağıdına kenar boşlukları, üst 6.2 cm, alt 5.5 cm, sağ ve sol 4 cm, üst bilgi 5.2 cm, alt bilgi 5 cm, cilt payı 1 cm şeklinde ve 20 sayfayı geçmeyecek biçimde düzenlenir. Yazılar üç nüsha (iki nüshasında isim, ünvan ve çalıştığı kurum belirtilmeden) ve bir CD olarak Editöre gönderilir. 20 daktilo sayfasını geçen yazılar dergide basılmayabilir.
5. Basılmayan yazılar yazarına iade edilmez.
6. Metindeki paragrafların ilk satırı 1 cm içeriden başlayacaktır. Ana başlık büyük harfle ve metin gövdesini ortalayacak şekilde, sayfanın üstünden 4 satır aşağıda; alt başlıklar ise paragraf düzenine uygun olarak (1 cm içeriden) konulacaktır. Başlık yazısının sağ alt tarafına yazar veya yazarların adları yan yana yazılır. Yazar ad/adları yazılırken herhangi bir akademik ünvan belirtilmez. Yazarın akademik ünvanı, çalıştığı kurum (üniversite, fakülte, bölüm veya diğer) adları dipnot biçiminde sayfanın altına yazılmalıdır. Akademik ünvan dışında başka ünvan kullanılmaz.
7. Türkçe özet, başlık yazısı ve yazar adlarından hemen sonra yer alır. Büyük

harfle ve sayfanın ortasına gelecek şekilde Özet sözcüğü yazılır. Konunun Türkçe özeti 200 kelimeyi geçemez. Türkçe özetten sonra İngilizce özete yer verilir. Her iki özetin altında Anahtar Kelimeler-Key Words yazılır. Büyük harflerle yazılmış özet (Abstract) başlığının altına eserin yabancı dildeki adı küçük harflerle kaydedilir.

8. Araştırma ve inceleme dalındaki yazılar Özet, Abstract, Giriş, inceleme ve Sonuç şeklinde düzenlenir. Yabancı dilde yazılan yazılarda yukarıdaki bölümlerin yabancı dildeki karşılıkları kullanılır ve aynı düzenlemeye uyulur.

Dipnotlar

9. Bilimsel çalışmada kullanılan kaynakların künyesi dipnot olarak sayfa altında gösterilir. İstifade edilen kaynaklar ilk geçtikleri yerlerde ayrıntılı ve aşağıdaki örneklerde belirtilen sıralamaya uygun olarak verilir.

a. Kitaplar:

Yazar Adı, Soyadı, Kitap Adı (italik), Baskı Sayısı, Yayınevi¹, Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Halil Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Geliştirilmiş

9. Baskı, Güzem Yayınevi, İstanbul 2003, s. 34.

b. Makaleler:

Yazar Adı, Soyadı, Makale Adı (tırnak içinde), Dergi/Kitap Adı (italik), Cilt No, Sayı, Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Ali Berat Alptekin, “Azerbaycan ve Türkiye’de Tanınan Ortak Aşıklar”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 7, Ankara 1999, s. 33.

¹ Gerektiği hallerde yayınevi de verilebilir.

c. Bültenler ve Yıllıklar:

Yayınlayan Kurum, Yayın Adı (italik), Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, Ankara 1998, s.17-21.

d. İnternet Tabanlı Kaynaklar:

Yazar Adı ve Soyadı, Belgenin Başlığı, Eserin Başlığı (varsa), Edisyon veya Dosya Numarası (ilgili ise), Adres ve Erişim Yolu, Ziyaret Tarihi (parantez içinde) verilir. Varsa sayfa numarası belirtilir. İnternet ortamından yararlanılan kitap ve makalelerde normal atıf uygulamasına göre genel dipnot usulüne uyulur. Ancak belirtilen veri uygulamalarına da yer verilir.

Örnek: Beytullah Yılmaz, “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Toplumda Üstlendikleri Roller Bakımından Analizi”,
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak%202004/kucuk.htm>, (18.02.2006), s. 3.

Örnek: Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu Avrupa Toplulukları Komisyonu, Brüksel,
http://www.aggs.gov.tr/uploads/files/ilerleme_raporu_2004_tr.pdf (07.10.2005)

Kaynakça Bağlacı

10. İstifade edilen kaynaklar metin içerisinde kaynakça bağlacıyla “yazar ve yıl” yöntemine göre, yazarın soyadı, basım yılı ve sayfa numarası verilerek yapılmalıdır.

a. Yazarın adı yazı içinde geçiyorsa, kaynağın yılı parantez içinde yazılmalıdır.

Örnek: Yıldırım (1966). ya da sayfa no vererek, Yıldırım (1966: 70-97).

b. Bazı durumlarda yazarın adı parantez içinde verilebilir.

Örnek: Bu alanda yeni gelişmeler kaydedilmektedir. (Raths, 1967: 40-85).

c. Aynı yılda aynı yazar tarafından yazılmış iki kaynak gösterilecekse, aşağıdaki şekilde verilir.

Örnek: Gates (1967a: 45-50; 1967b: 130-170).

d. Kaynak iki yazarlı ise yalnızca soyadları yazılır.

Örnek: Massialas ve Cox (1966: 37-66).

e. Soyadları aynı olan iki yazarın aynı yılda yayınlanmış eserleri, adlarının ilk harfleri ile ayırtd edilir.

Örnek: Smith, O. ve Smith, B. (1958: 251-251).

f. Kaynağın yazarı ikiden fazla ise, birinci verilişte bütün soyadları yer alır.

Örnek: Bursalioğlu, Aydın, Kaya, (1995: 120-145).

g. Daha sonraki verilişlerde “vd.” kullanılır.

Örnek: Bursalioğlu vd. (1995: 120-145).

h. Bir dizi biçiminde verilen kaynaklar en yeni tarihli olandan eski olana doğru sıralanarak bir parantez içine alınır ve noktalı virgül ile ayrılır.

Örnek: Bu konudaki son gelişmelere göre (Cobb, 1972: 221; Flanders, 1970:124; Bursalioğlu vd., 1995: 31).

Kaynakça

11. Sayfanın ortasına büyük harflerle KAYNAKÇA yazılacaktır. Kaynakçadaki eserler yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralandığından, eserlere ayrıca sıra veya bölüm numarası verilmeyecek ve yazarların ünvanları kullanılmayacaktır. Kaynak listesi, Yazarın Soyadı, Adı, varsa Makalenin Başlığı (tırnak içinde), Dergi veya Kitabın Adı (italik), varsa Derleyen veya Çevirenin Adı, Cildi, Sayısı, birden fazla basıldıysa kaçınıcı baskı olduğu, Basım Yeri ve Yılı biçiminde verilir. Aynı yazarın birden fazla eseri kaynak olarak kullanılmışsa basım tarihine veya alfabetik sıraya göre eskiden yeniye doğru dizilmelidir. Kaynakçada her kaynak 1 cm içeriden yazılmalıdır.

a. Kitaplar

Örnek: Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisâdî ve İçtimâî Tarihi*, C. 1, İstanbul 1974.

b. Dergiler

Örnek: Sağsan, Mustafa, "Devlet: Gelişen Teknolojiler ve Kamu Sektörü", *Stratejik Analiz*, Sayı: 19, Kasım 2001.

12. Gönderilen yazılara ait resim, şekil ve grafikler sayfa yazım alanını taşmayacak biçimde net ve ofset baskı tekniğine uygun olmalıdır. Bunların sıra numarası ve adı her şeklin veya grafiğin altında verilir.

13. Derginin bir sayısında, ilk isim olarak bir yazarın ikiden fazla eseri basılamaz. Dönemler içerisinde ikiden fazla gönderilmişse ilk ikisi dışında kalanlar, daha sonraki sayılara aktarılır.

14. Makale, tercüme ve eleştirisi yayımlananlara 25 adet ayrı basım ile iki adet dergi verilir.

Not: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri'nde bulunmayan hususlar için Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım İlke ve Kuralları'na bakılabilir.

**TRAKYA UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
INSTRUCTIONS TO AUTHORS**

Academic studies complies with the following requirements below are published in Trakya University Social Sciences Journal.

1. In order for any article to be published in Trakya University Social Sciences Journal, it should not have been previously published or accepted to be published elsewhere. Papers presented at a conference or symposium may be accepted for publication if clearly indicated so beforehand.
2. All researches subjected comparison of the products with their trade names are not in the scope of our journal.
3. While writing the papers, it is recommended to obey The Spelling Book of Turkish Language Society.
4. Manuscripts should be typed on A4 format (29/7x21cm) paper with 11 pt and 1 line space. They are arranged properly margined (6.2 cm from top, 5.5 cm from bottom, 4 cm from right, 4 cm from left, 5.2 cm from header, 5 cm from footer), and not exceeding 20 pages. The printed version manuscripts must be submitted to the editor as three copies (without including name, title and working institution in two copies) and along with a CD. Articles should not exceed 20 pages if not they may not published on the journal.
5. Unpublished articles are not sent back to the writer.
6. First line of the paragraphs in the text will start 1 cm from inside. Title of the article will be written with capital letters starting from the left top of the page by leaving 4 lines empty space. Subtitles will be placed in accordance with the paragraph order (1 cm from inside). Name/names of the writer is written right bottom of the title side by side. Any kind of academic title of the writer is not written while writing the name/names of the writer. Academic title of the writer, institution where he/she works (university, faculty, department or others) should be written as footnotes at the bottom of the page. Any kind of titles are not used except for the academic titles.
8. Articles in the field of research and examination are submitted according to the order of Abstract, Introduction, Methods and Results.

Footnotes

9. Tags of resources used in the academic study are displayed at the end of the paper as footnotes. Resources exploited in the academic study are

given in the first pass and in accordance with the order of the following detailed examples.

a. Books:

Author's Name, Last name, Name of the Book (italics), Printing, Publisher² Place and Year of Publication, Page Number

Example: Halil Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Geliştirilmiş Baskı, Güzem Yayınevi, İstanbul 2003, p.34

b. Articles:

Author's Name, Last name, Title of the Article (in quotations), Title of the Journal/Book (italics), Volume Number, Issue, Place and Year of Publication, Page Number.

Example: Ali Berat Alptekin, "Azerbaycan ve Türkiye'de Tanına Ortak Aşıklar", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Volume 7, Ankara 1999, p: 33.

c. Journals and Annuals:

Publishing Institution, Title of the Publication (italics), Place and Year of Publication, Page Number.

Example: Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, Ankara 1998, p: 17-21.

d. Internet-based Resources:

Author's Name, Last name, Title of the document, Title of the Article (if available), Edition or File Number (if related), Address and Access Path, Date of Visit (in parenthesis). Page numbers are indicated if available. General footnote style is used according to the normal citation in the boks and articles taken from internet environment. However, specified data applications are also stated.

Example: Beytullah Yılmaz, "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Toplumda Üstlendikleri Roller Bakımından Analizi",

<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGİ/ocak%202004/kucuk.htm>,
(18.02.2006), p.3

Example: Türkiye'nin Katılım Yönünde ilerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, Avrupa Toplulukları Komisyonu, Brüksel,

http://www.aggs.gov.tr/uploads/files/ilerleme_raporu_2004_tr.pdf
(07.10.2005)

Connective References

10. References which are quoted must be given in the text with the connective references according to the technique of "writer and year", surname of the author, publishing

date and page number.

a. If the name of the author is mentioned in the text, year of the references must be written in brackets.

Example: Yıldırım (1996). or by giving the page number, Yıldırım (1996: 7097).

b. In some cases, the name of the author can be given in brackets.

Example: New developments have been made in this field. (Raths, 1967: 4085)

c. If the references written by the same author in the same year are mentioned, it is given as below:

Example: Gates (1967a: 45-50 (1967b: 130-170).

d. If the references have two authors only their surnames are written.

Example: Massialas and Cox (1967: 37-66)

e. If the two writers have the same surname and their works which were published at the same year can be distinguished by the first letter of their names.

Example: Smith, O. and Smith, B. (1958: 251-251)

f. If the reference has more than two authors, the surnames are mentioned at first.

Example: Bursalıoğlu, Aydın, Kaya, (1995: 120-145)

g. In the next mentioning et al. is used.

Example: Bursalıoğlu , et al. (1995: 120-145)

h. The references which are given as a line should be ordered from the oldest date to the recent one and must be separated with semicolon in the brackets.

Example: According to the recent developments about this subject (Cobb, 1972: 221; Flanders, 1970:124; Bursalıoğlu vd., 1995: 31)

References

11. In the middle of the page, REFERENCES are written in capital letters. As the references are listed alphabetically according to the author's surname, any sequence or category number is not given and the titles of the authors are not mentioned. List of references is given stating the Surname and Name of the Author, the Title of the Article if available (in quotations), The Title of the Journal or Book (*italics*), The Name Of the Editor or Translator if available, Volume, Issue, the number of the printing if it is published more than once, the Year and the Place of Publication. If more than one work of an author is used as references, they should be given from the oldest to the recent one.

a. Books

Example: Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Volume 1, İstanbul 1974.

b. Journals

Example: Sağsan, Mustafa, "Devlet: Gelişen Teknolojiler ve Kamu Sektörü", *Stratejik Analiz*, Number: 19, November 2001.

12. Pictures, figures, graphics belonging to the articles which will be sent must be clear and suitable for the technique of offset printing and should not exceed the area of writing. Their sequence number and names are given below the each figure or graphic.

13. In one of the issues of the journals, more than two manuscripts of an author as the first name cannot be published. If more than two manuscripts are sent in the terms, the ones except from the first and second are transmitted to the other issues.

14. 25 separate editions with two journals are given to the authors whose articles, translations and critics have been published.

Note 1: For the subjects that are not available in the Publishing Principles of Trakya University Social Sciences Journal, more information can be obtained from Trakya University Social Sciences Institute The Rules and Principles for Writing Graduate Theses.